

ДОНИШГОҶИ МИЛЛИИ ТОҶИКИСТОН

Бо ҳуқуқи дастнавис

ВБД: 343(575.3)

ДАВЛАТЗОДА КОМРОН ДАВЛАТ

**МАСЪАЛАҶОИ ҲУҚУҚӢ-ҚИНОЯТӢ ВА КРИМИНОЛОГИИ
МУҚОВИМАТ БО КИБЕРҚИНОЯТҶО: ПРОБЛЕМАҶОИ НАЗАРИЯВӢ
ВА АМАЛӢ**

ДИССЕРТАТСИЯ

барои дарёфти дараҷаи илмии доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ аз рӯйи
ихтисоси 12.00.08 – Ҳуқуқи қиноятӣ ва криминалогия; ҳуқуқи иҷроӣ ҷазои
қиноятӣ

МУШОВИРИ ИЛМӢ:

доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент

Назаров А.Қ.

ДУШАНБЕ – 2024

МУНДАРИЧА

НОМГҶҶИ ИХТИСОРАҶО ВА (Ё) АЛОМАТҶОИ ШАРТӢ	4-5
МУҚАДДИМА	6-32
БОБИ 1. ПРОБЛЕМАҶОИ НАЗАРИЯВИИ МУҚОВИМАТ БО КИБЕРЧИНОЯТҶО	33-90
1.1. Таҳаввулоти вирусҶои компютерӢ ҳамчун омили асосии ташаккули киберчиноятҶо.....	33-48
1.2. Мафҳуми киберчиноятҶо.....	48-70
1.3. Таснифи киберчиноятҶо.....	70-90
БОБИ 2. МАСЪАЛАҶОИ ҲУҚУҚӢ-ЧИНОЯТИИ МУҚОВИМАТ БО КИБЕРЧИНОЯТҶО ДАР САТҶИ БАЙНАЛМИЛАЛӢ	91-168
2.1. ҲамкориИ байналмилалӢ дар муқовимат бо киберчиноятҶо.....	91-121
2.2. ҶавобгарӢ барои киберчиноятҶо тибқи қонунгузориИ чиноятИи кишварҶоИ хориҷӢ ва давлатҶоИ пасошӯравӢ.....	121-144
2.3. ТафриқагузориИ ҷавобгариИ чиноятӢ барои киберчиноятҶо тибқи қонунгузориИ чиноятИи кишварҶоИ хориҷӢ.....	144-168
БОБИ 3. ТАВСИФИ ҲУҚУҚӢ-ЧИНОЯТИИ ЧИНОЯТҶО БА МУҚОБИЛИ ШАБАКАҶОИ ИНТЕРНЕТӢ ВА ТАҶҶИЗОТҶОИ ЁРИРАСОНИ ОНҶО	169-251
3.1. Объекти чиноятҶо ба муқобили шабакаҶоИ интернетӢ ва таҶҶизотҶоИ ёрирасони онҶо (барномаҶоИ зараровар, ҳамлаҶоИ DoS).....	169-186
3.2. Тарафи объективиИ чиноятҶо ба муқобили шабакаҶоИ интернетӢ ва таҶҶизотҶоИ ёрирасони онҶо (барномаҶоИ зараровар, ҳамлаҶоИ DoS)..	186-221
3.3. АломатҶоИ субъективиИ чиноятҶо ба муқобили шабакаҶоИ интернетӢ ва таҶҶизотҶоИ ёрирасони онҶо (барномаҶоИ зараровар, ҳамлаҶоИ DoS).....	221-251
БОБИ 4. ТАВСИФИ ҲУҚУҚИИ ЧИНОЯТИИ ЧИНОЯТҶОИ БО ИСТИФОДА АЗ ВОСИТАҶОИ ГУНОГУНИ ТЕХНИКӢ СОДИРШАВАНДА	252-314

4.1. Объекти ҷиноятҳое, ки бо истифода аз воситаҳои гуногуни техникӣ содир мешаванд (мактуби фишингӣ, кибертаъқиб, дуздии онлайнӣ маълумоти шахсӣ).....	252-272
4.2. Тарафи объективии ҷиноятҳое, ки бо истифода аз воситаҳои гуногуни техникӣ содир мешаванд (мактуби фишингӣ, кибертаъқиб, дуздии онлайнӣ маълумоти шахсӣ).....	272-297
4.3. Аломатҳои субъективии ҷиноятҳое, ки бо истифода аз воситаҳои гуногуни техникӣ содир мешаванд (мактуби фишингӣ, кибертаъқиб, дуздии онлайнӣ маълумоти шахсӣ).....	297-314
БОБИ 5. ТАҲҚИҚИ КРИМИНОЛОГИИ КИБЕРҶИНОЯТҲО	315-461
5.1. Ҳолат, сохтор ва пастуболоравии (динамикаи) киберҷиноятҳо.....	315-346
5.2. Хусусиятҳои криминологии шахсияти киберҷинояткор.....	346-372
5.3. Таҳлил, огоҳонидан ва пешгирии киберҷинояткорӣ.....	372-395
ХУЛОСА	396-407
ТАВСИЯҲО ОИД БА ИСТИФОДАИ АМАЛИИ НАТИҶАҲОИ ТАҲҚИҚОТ	408-410
РҶҶҲАТИ АДАБИЁТ (МАЪХАЗҲО)	411-457
ФЕҲРИСТИ ИНТИШОРОТИ ИЛМИИ ДОВТАЛАБИ ДАРАҶАИ ИЛМӢ	458-462
Замимаи 1	463-480

НОМГҶӢИ ИХТИСОРАӢО ВА (Ӣ) АЛОМАТӢОИ ШАРТӢ

ӢТ – Ӣумхурии Тоҷикистон

КӢ – Кодекси ҷиноятӢ

КӢ ӢТ – Кодекси ҷиноятӢи Ӣумхурии Тоҷикистон

КМӢ ӢТ – Кодекси муурофиавии ҷиноятӢи Ӣумхурии Тоҷикистон

ИДМ – Иттиходи ДавлатӢои Муустақил

КӢ ФР – Кодекси ҷиноятӢи Федератсияи Россия

КӢ Қазоқистон – Кодекси ҷиноятӢи Ӣумхурии Қазоқистон

КӢ Қирғизистон – Кодекси ҷиноятӢи Ӣумхурии Қирғизистон

КӢ Ӣзбекистон – Кодекси ҷиноятӢи Ӣумхурии Ӣзбекистон

КӢ Украина – Кодекси ҷиноятӢи Ӣумхурии Украина

КӢ Беларусия – Кодекси ҷиноятӢи Ӣумхурии Беларусия

КӢ Латвия – Кодекси ҷиноятӢи Ӣумхурии Латвия

КӢ Озарбойҷон – Кодекси ҷиноятӢи Ӣумхурии Озарбойҷон

КӢ Арманистон – Кодекси ҷиноятӢи Ӣумхурии Арманистон

КӢ Туркманистон – Кодекси ҷиноятӢи Ӣумхурии Туркманистон

КӢ Молдова – Кодекси ҷиноятӢи Ӣумхурии Молдова

КӢ Литва – Кодекси ҷиноятӢи Ӣумхурии Литва

КӢ Эстония – Кодекси ҷиноятӢи Ӣумхурии Эстония

КӢ Чин – Кодекси ҷиноятӢи Ӣумхурии Мардумии Чин

КӢ Фаронса – Кодекси ҷиноятӢи Фаронса

КӢ Испания – Кодекси ҷиноятӢи Ӣумхурии Испания

КӢ Олмон – Кодекси ҷиноятӢи Ӣумхурии Федеративии Олмон

КМӢ – Кодекси муурофиавии ҷиноятӢ

АМО ӢТ – Ахбори Маҷлиси Олии Ӣумхурии Тоҷикистон

ИМА – Иёлоти Муттаҳидаи Амрико

ФР – Федератсияи Россия

ДМТ – Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

ТИК – Технологияи иттилоотию коммуникатсионӢ

Ғ. – ғайра

С. – сол

с. – саҳифа

Қ. – қисм

б. – банд

м. – модда

н. – ноҳия

ш. – шахр

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзуи таҳқиқот. Таъмини амнияти иттилоотӣ аз ҳамлаҳои киберӣ дар шароити ҷаҳонишавӣ мубрам арзёбӣ гардида, иттилоот ба объекти ба таври махсус ҳифзшаванда табдил ёфтааст. Аз ин лиҳоз бо мақсади ташаккули пардохтҳои ғайринақдӣ дар шароити рушди босуръати технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ, ташкилотҳои қарзии молиявии ватанӣ, технологияҳои муосири молиявии рақамӣ, аз қабилӣ кортҳои пардохтии бонкӣ, ҳамёнҳои электронӣ, бонкдории мобилӣ, интернет-бонкинг, пардохтҳо тавассути POS – терминал ва QR-рамзро татбиқ менамоянд, ки дар ин замина ба захираҳои иттилоотӣ, шабакаҳои иттилоотӣ ва телекоммуникатсионӣ вобастагии бештар пайдо мегардад. Инчунин, системаи пешниҳоди хизматрасониҳои давлатӣ ва коммуналӣ дар шакли электронӣ таъсис дода шудаанд, ки ин омил барои баланд бардоштани мақоми байналмилалӣ кишвар ва ҷалби сармояи хориҷӣ шароити мусоид фароҳам меоварад.

Бояд қайд намуд, ки технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ ба рушди соҳаҳои гуногуни иқтисодиёт таъсири калон расонида, як ҷузъи системаҳои муосири идоракунии дар тамоми бахшҳои иқтисодиёт, идоракунии давлатӣ, мудофия, амнияти давлатӣ ва ҳифзи ҳуқуқи инсон табдил меёбад.

Ба таври васеъ ҷорӣ намудани технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ (минбаъд ТИК) дар тамоми соҳаҳои ҳаёти инсон, танзими ҳуқуқи истифодаи ТИК ва ҳифзи захираҳои иттилооти нақши махсус дорад. Дар ҷаҳони муосир иттилоотикунони ҷомеа бо суръати хеле баланд идома дошта, киберҷиноятҳо, ҳамлаҳои киберӣ ба системаҳои иттилоотӣ, дастрасии ғайриқонунӣ ба захираҳои иттилоотӣ, ки дар хотираи компютер нигоҳ дошта мешаванд, як таҳдиди воқеӣ ба амнияти шахс, ҷомеа, давлат ва манфиатҳои қонунӣ онҳо ифода мегардад.

Солҳои охир шоҳиди он ҳастем, ки бо инкишофи технологияи иттилоотӣ ва рушди шабакаҳои интернетӣ, воситаҳои нави робита миёни

муошираткунандагон ба амал омада истодааст. Муоширати интернетӣ шаклҳо ва таъсиррасониҳои гуногун дошта, ба тамоми қишрҳои ҷомеаи ҷаҳонӣ асаргузор аст. Интернет дар ҳаёти рӯзмарраи муосир таъсири глобалӣ дорад ва вобаста аз мақсади истифода намуданаш ба оқибатҳои барои ҷамъият хавнок оварда мерасонад. Маводҳои лозима ба таври маҷозӣ ва дар як лаҳза дастрас карда мешаванд. Мутаасифона, ҳангоми истифодаи номувофиқ, рушди технология метавонад бар зарари аъзои ҷомеа истифода бурда шавад ва боиси пайдо шудану такмил ёфтани зӯровариҳо ва таҳдидҳои муҳталифи киберӣ гардад, ки на ҳама вақт дидашавандаю ошкоршавандаанд. Мушкилоти пешгиринамоиву муқовимат бо ин гуна зухуроти номатлуб бошад, махсусан аз табиати ноаён доштани онҳо вобаста аст.

Дар ин замина оид ба мубрам будани таҳқиқоти мазкур, Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, дар Паёми солонашон ба Маҷлиси олии «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ», ки санаи 28-уми декабри соли 2023 баргузор гардид, таъкид доштанд, ки вазъи мураккабу ташвишовари минтақа ва ҷаҳон, аз ҷумла торафт шиддат гирифтани раванди азнавтақсимкунии дунё, яроқнокшавии бошитоб, «ҷанги сард», таҳдиду хатарҳои муосир – терроризму экстремизм, киберҷиноятҳо ва дигар ҷинояткориҳои муташаккили фаромиллӣ моро водор месозад, ки барои таъмин намудани амнияти муҳофизавии кишварамон тадбирҳои иловагӣ андешем. Ҳамзамон, 28-уми декабри соли 2022 дар ҷаласаи тантанавӣ бахшида ба иди касбии кормандони мақомоти амнияти миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои муаззами миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, бамаврид зикр намудаанд, ки «Мушкилоти ҷиноятҳои киберӣ ва терроризми киберӣ ҳамчун таҳдидҳои нав, ба таъмини амнияти байналмилалӣ таъсири манфии ҷиддӣ ворид кардаанд. Дар чунин шароит зарур аст, ки мақомоти амният бояд беш аз ҳар вақти дигар хушёр бошанд, раванду ҳодисаҳои минтақа ва ҷаҳонро мунтазам омӯзанд, таҳлил кунанд ва барои пешгирии кардани нақшаҳое, ки ба ҳалалдор сохтани амнияти давлату ҷомеа ва ҳаёти

осоиштаи мардум равона шудаанд, тадбирҳои қонунӣ, зарурӣ ва фаврӣ андешанд...»¹.

То соли 2008 дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон ягон киберҷиноят ба қайд гирифта нашудааст. Дар соли 2008 ҳамаги ду ҷиноят ба қайд гирифта шудааст. Дар маҷмуъ аз 2009 то 2023 шумораи ҷиноятҳои содиршуда дар соҳаи амнияти киберӣ якбора афзуда, то имрӯз 116 ҷиноятро ташкил медиҳад. Масалан, сатҳи зиёдшавии киберҷинояткорӣ нисбат ба соли 2008 метавонад ба таври зерин тасниф карда шавад: афзоиш нисбат ба соли 2008 дар соли 2009 – 50%, 2010 – 66%, 2011 – 30%, дар солҳои 2012-2013 рақамҳо чандон фарқ намекунанд (яъне дар ин солҳо 2 киберҷиноят ба қайд гирифта шудааст), 2014 – 33,3%, 2015 – 85,71%, 2016 – 75%, 2017 – 30,46%, дар солҳои 2018-2019 нишондодҳои ҷинояткорӣ низ чандон фарқ намекунанд (яъне дар ин солҳо 13 киберҷиноят ба қайд гирифта шудааст), 52% – дар соли 2020, дар соли 2021 ягон ҷиноят ба қайд гирифта нашудааст, 42,5% – соли 2022 ва 49,05% – дар 6 моҳи соли 2023 ташкил медиҳад².

Маврид ба зикри хос аст, ки дар миёнаи асри XXI захираҳои иттилоотӣ ба сарвати миллий табдил ёфта, самаранокии истифодаи онҳо қудрати иқтисодии ҳар як кишварро муайян карда, ин гуна ҷиноятҳо, натавон ба амнияти миллии ҳар як давлат, балки масъалаҳои иҷтимоӣ ва фарҳангии аҳолиро низ таҳти хатари қиддӣ қарор медиҳад. Бояд тазаққур дод, ки тибқи маълумоти Форуми Ҷаҳонии Иқтисодӣ (минбаъд ФҶИ), шахсоне, ки тавассути истифодаи ТИК дар фазои маҷозӣ (дар шакли «мустақим») ҷиноят содир менамоянд, яке аз панҷ хатари асосии ҷаҳонии таҳдидкунда ба амнияти иқтисодӣ ба ҳисоб меравад, зеро дар мавҷудият ва фаъолияти муваффақонаи тамоми бахшҳои иқтисодиёт чунин шахсон хатар эҷод менамоянд. Дар асоси гузориши ФҶИ, танҳо дар соли 2019 талафоти

---

¹ Саҳифаи расмӣ интернетии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.president.tj> (санаи муроҷиат: 29.12.2023).

² Ниг.: Маълумотномаи оморӣ расмӣ Сармаркази иттилоотӣ-таҳлили ВКД ҚТ аз 25 ноябри соли 2023, таҳти №14/3-1355.

иқтисоди ҷаҳонӣ аз ҳамлаҳои киберӣ 2,5 триллион долларро ташкил дода, дар соли 2022 ин рақам ба 8 триллион доллар баробар гардид³.

Дар робита ба ин имрӯзҳо дар шабакаҳои иҷтимоӣ рекламаҳои бардурӯғ ва фиреби қаллобон зиёд ба мушоҳида расида, баъзе шахрвандон ба онҳо бовар карда, бо интиқоли маблағҳои калони пулӣ зарари моддӣ-иқтисодӣ дида истодаанд, ки ҳолати мазкур нигаронкунанда буда, хисороти ин навъи ҷиноятҳо ба иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯйи табиати худ хеле бузург аст. Масалан, якчанд ҳолати паҳн намудани эълонҳои бардурӯғ дар шабакаи интернет, ки ба онҳо шахрвандон бовар намудаанд ва ҳамарӯза дар шабакаҳои иҷтимоӣ дар гардиш қарор доранд ин дастгирии молиявӣ ва иштирок дар лоиҳаҳои сармоягузорию ширактҳои қаллобии хориҷӣ ба монанди «Газпром-инвест, Алиф-инвест, Тесла-х» ва ғайра аз ҷумлаи онҳое ифода мегардад, ки бо роҳи фиреб барои тасарруфи маблағҳои шахрвандон ташкил ва роҳандозӣ мегарданд. Пешниҳоди кӯмакҳои молиявӣ аз ҷониби сиёсатмадорон ва шахсони саховатманд низ дар марбути ин масъала мебошад. Ҳолати дигар ин мерос мондани маблағ аз хешовандони дур, пешниҳод намудани тухфаҳо аз хориҷӣ кишвар дар намуди «баста (посилка)», албатта самтҳо ва намудҳои қаллобӣ дар интернет зиёд шуда истодаанд ва вақте сару садоҳо оиди қаллобӣ дар интернет ва маблағҳои аздастрафта зиёд мешаванд, онҳо иловатан роҳҳои нави содир намудани ин кирдори ба ҷамъият хавфнокро ҷӯё шуда, барномаҳои навро таҳия менамоянд ва дар сомонаҳои интернетӣ ҷойгир менамоянд⁴. Танҳо аз ҳисоби қаллобӣ дар фазои маҷозӣ, ки ҳамчун намуди нави киберҷиноятҳо эътироф мегардад, дар давраи аввали соли 2023 ба шахсони воқеӣ, зиёда аз 1 миллион сомонӣ ва дигар намуди киберҷиноятҳо, аз ҷумла ғайриқонуни даромадан ба иттилооти компютерӣ ва тағйир додани иттилооти компютерӣ дар давоми 5 соли охир ба шахсони ҳуқуқӣ зиёда аз 2090377,95 сомонӣ ба миқдори махсусан калон зарари моддӣ расонида шудааст, ки дар маҷмӯъ 1000750,569

³ Ниг.: Лавров С.В. Глобальные проблемы кибербезопасности и международные инициативы России по борьбе с киберпреступностью / С.В. Лавров // Внешнеэкономические связи. – Октябрь 2020. – С. 6-13.

⁴ Ниг.: [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: https://www.facebook.com/nbt.tj/videos/12526540187_52070/?extid (санаи мурочиат: 29.12.2023).

сомониро ташкил медиҳад⁵. Тибқи маълумотҳои омории Сармаркази таҳлилий-иттилоотии Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон, аввалин киберчиноятҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 2008 ба қайд гирифта шуда буд. Шуруъ аз ҳамин давра содир гардидани он дар шаклҳои гуногун аз ҷумла таввасути сомонаҳои интернетӣ, ТИК ва компютерҳо мушоҳида гардида, дар панҷ соли охир шиддатнокии содиршаваии он таввасути сомонаҳои интернетӣ ба қайд гирифта шудааст. Чунончи, танҳо дар соли 2022 аз ҷониби Раёсати мубориза бар зидди чиноятҳои муташаккили ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон 17 ҳолати киберчиноятҳо ошкор гардида, зиёда аз 500 ҳодиса бо истифода аз интернет ва ТИК ба қайд гирифта шудааст.

Солҳои охир заминаи меъёрии ҳуқуқӣ дар самти муқовимат бо киберчинояткорӣ дар сатҳи миллӣ, минтақавӣ ва байналмилалӣ фаъолона инкишоф меёбад. Дар баробари ин, дар миқёси ҷаҳонӣ то ҳол механизми ягонаи байналмилалии ҳуқуқии муқовимат бо киберчиноятҳо вучуд нашофта, дар ин самт истилоҳоти ягона таҳия нашудааст, ки ин омил ҳамкориҳои давлатҳоро дар самти мазкур мушкил месозад. Зеро омори содиршаваии киберчиноятҳо дар кишварҳои аъзои ИДМ нишон медиҳад, ки дар соли 2020 шумораи чиноятҳои бақайдгирифташуда, дар самти киберчиноятҳо 4 маротиба афзудааст: яъне аз 125 244 ҳолат дар соли 2018 то ба 536 516 ҳолат дар соли 2020. Соли 2020 дар кишварҳои аъзои ИДМ, ҳиссаи парвандаҳои чиноятӣ бо ҳукми айбдоркунӣ ба суд ирсолшуда 18,2% (2019 – 23%, 2018 – 24,8%) аз шумораи умумии чиноятҳои ба қайд гирифташуда дар ин самтро ташкил медиҳад, ки 73,6% дар соли 2020 ошкор нашуда монданд (солҳои 2018 – 66,5%; 2019 – 68,4%)⁶.

Ҳамин тавр, нуқтаҳои зикршуда мубрамияти масъалаи таҳқиқоти диссертатсионии мазкурро асоснок менамояд.

---

⁵ Ниг.: Маълумотномаи омории расмии Сармаркази иттилоотӣ-таҳлилии ВКД ҶТ аз 25 ноябри соли 2023, таҳти №14/3-1355; Саҳифаи расмии интернетии Прокуратураи Генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: www.prokuratura.tj (санаи мурочиат: 01.06.2023).

⁶ Ниг.: Сводные отчеты «О состоянии преступности и результатах расследования преступлений» на территории государств-участников СНГ за январь-декабрь 2018 г., 2019 г., 2020 г. // Ф.785 КН.1; Состояние преступности в государствах-участниках СНГ в 2019 году [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://www.ksgp-cis.ru/about/obzory/sostojanie-prestupnosti-v-2019-godu> (санаи мурочиат: 21.04.2023).

Дарачаи таҳқиқи мавзуи илмӣ. Масъалаҳои ҳуқуқӣ-ҷиноятӣ ва криминологии муқовимат бо киберҷиноятҳо ҳам аз нигоҳи назария ва амалия давоми чандин сол аст, ки диққати муҳаққиқон ва кормандони мақомоти ҳифзи ҳуқуқро ба худ ҷалб кардааст. Масъалаҳои ҳуқуқӣ-ҷиноятӣ муқовимат бо киберҷиноятҳо ба таври умум дар асарҳои илмии ҳуқуқшиносони ватанию хориҷӣ, аз ҷумла дар қорҳои илмии В.А. Абдухамитов⁷, Н.Б. Азимзода ва З.А. Саидзода⁸, Ю.М. Батурин⁹, И.Р. Бегишев¹⁰, С.Ю. Битко¹¹, С.Д. Бражник¹², Л.А. Букалерева¹³, В.В. Воробев¹⁴, К.Н. Евдокимов¹⁵, У.В. Зинина¹⁶, П.Н. Кобец¹⁷, В.С. Комиссаров¹⁸, Н.А. Қудратов¹⁹, Ю.И. Ляпунов²⁰, Д.Г. Малишенко²¹, З.Ҷ. Мачидзода, А.Ғ. Холиқзода ва Р.С. Одиназода²², А.Қ. Назаров²³, Н.Ҷ. Назаров²⁴, С.А.

⁷ Ниг.: Абдухамитов В.А. Борьба с религиозным экстремизмом: уголовно-правовые, криминолого-гические проблемы (на материалах Республики Таджикистан): дис. ... д-ра юрид. наук. – Душанбе, 2016. – 335 с.

⁸ Ниг.: Азимзода Н.Б., Саидзода З.А. Таърих ва моҳияти иҷтимоӣ-ҳуқуқии ҷанги иттилоотӣ / Н.Б. Азимзода, З.А. Саидзода // Осори Академияи ВҚД Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2021. – №4 (52). – С. 84-91.

⁹ Ниг.: Батурин Ю.М., Жодзишский А.М. Компьютерная преступность и компьютерная безопасность. – М.: Юрид. лит., 1991. – 160 с.

¹⁰ Ниг.: Бегишев И.Р. Понятие и виды преступлений в сфере обращения цифровой информации: дис. ... канд. юрид. наук. – Казань, 2017. – 204 с.

¹¹ Ниг.: Бытко С.Ю. Некоторые проблемы уголовной ответственности за преступления, совершаемые с использованием компьютерных технологий: дис. ... канд. юрид. наук. – Саратов, 2002. – 204 с.

¹² Ниг.: Бражник С.Д. Преступления в сфере компьютерной информации: проблемы законодательной техники: дис. ... канд. юрид. наук. – Ижевск, 2002. – 189 с.

¹³ Ниг.: Букалерева Л.А. Информационные преступления в сфере государственного и муниципального управления: законотворческие и правоприменительные проблемы: дис. ... д-ра юрид. наук. – М., 2007. – 574 с.

¹⁴ Ниг.: Воробьев В.В. Преступления в сфере компьютерной информации: юридическая характеристика составов и квалификация: дис. ... канд. юрид. наук. – Н. Новгород, 2000. – 201 с.

¹⁵ Ниг.: Евдокимов К.Н. Противодействие компьютерной преступности: теория, законодательство, практика: дис. ... д-ра юрид. наук. – Москва, 2021. – 557 с.

¹⁶ Ниг.: Зинина У.В. Преступления в сфере компьютерной информации в российском и зарубежном уголовном праве: дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2007. – 160 с.

¹⁷ Ниг.: Кобец П.Н. О современных информационных технологиях, используемых экстремистскими и террористическими группировками, и необходимости противодействия киберпреступности / П.Н. Кобец // Вестник развития науки и образования. – 2016. – №6. – С. 4-9.

¹⁸ Ниг.: Российское уголовное право. Особенная часть / Под ред. В.С. Комиссарова. – СПб.: Питер, 2008. – 720 с.

¹⁹ Ниг.: Қудратов Н.А. Уголовно-правовая охрана основ конституционного строя и безопасности государства: проблемы доктрины, правоприменения и совершенствования законодательства: дис. ... д-ра юрид. наук. – Душанбе, 2021. – 540 с.

²⁰ Ниг.: Ляпунов Ю.И., Максимов В.Ю. Ответственность за компьютерные преступления / Ю.И. Ляпунов, В.Ю. Максимов // Законность. – 1997. – №1. – С. 8-15.

²¹ Ниг.: Малишенко Д.Г. Уголовная ответственность за неправомерный доступ к компьютерной информации: дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2002. – 166 с.

²² Ниг.: Мачидзода З.Ҷ., Холиқзода А.Ғ., Одиназода Р.С. Ҷавонон ва амнияти иттилоотӣ (дар масири ҷаҳонишавӣ). – Душанбе, 2019. – 240 с.

²³ Ниг.: Давлатзода К.Д., Назаров А.Қ. Таҳлили муқоисавии ҳуқуқии ҷиноятӣ дар самти мубориза бар зидди ҷиноятҳои компютерӣ дар кишварҳои аъзои ИДМ ва дигар давлатҳои хориҷӣ / К.Д. Давлатзода, А.Қ. Назаров // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Баҳши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – 2022. – №3. – С. 229-236.

²⁴ Ниг.: Мачидзода Ҷ.З., Назаров Н.Ҷ. Ҷиноятқорӣ муташаккил ва трансмиллӣ. – Душанбе, 2014. – 268 с.

Пашин²⁵, А.Э. Побегайло²⁶, Л.Н. Попов²⁷, М.А. Простосердов²⁸, Д.В. Пучков²⁹, Р.Ҳ. Раҳимзода³⁰, Ҳ.С. Сафарзода ва Ш.Т. Аҳёзода³¹, О.М. Сафонов³², Т.Г. Смирнов³³, М.В. Старичков³⁴, В.Г. Степанов-Егиянц³⁵, А.В. Сулопаров³⁶, Т.Л. Тропин³⁷, Ф.Р. Шарифзода³⁸, Р.Ш. Шарофзода³⁹, В.В. Челноков⁴⁰ ва дигарон ба риштаи таҳлил кашида шудааст. Дар заминаи таҳқиқотҳои диссертационӣ, олимони зикр гардида тавонистаанд, паҳлуҳои гуногуни ин кирдорҳои барои ҷамъият хавфнокро, дар фазои маҷозӣ таҳқиқ намоянд.

Вобаста ба масъалаҳои криминологии киберҷиноятҳо корҳои илмӣ олимони соҳа А.П. Алексеев⁴¹, С.Э. Баҳриддинов⁴², А.А. Жмихов⁴³, В.Э.

---

²⁵ Ниг.: Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации / Под общ. ред. Ю.И. Скуратова, В.М. Лебедева / Авт. главы С.А. Пашин. – М.: ИНФРА-М: Норма, 2002. – 960 с.

²⁶ Ниг.: Побегайло А.Э. Борьба с киберпреступностью: учеб. пособие. – М., 2018. – 184 с.

²⁷ Ниг.: Информационное право: учебник / Л.Л. Попов, Ю.И. Мигачев, С.В. Тихомиров. – М.: Норма: ИНФРА-М, 2010. – 496 с.

²⁸ Ниг.: Простосердов М.А. Экономические преступления, совершаемые в киберпространстве: монография. – М.: Юрлитинформ, 2017. – 168 с.

²⁹ Ниг.: Пучков Д.В. Кибертерроризм как новая угроза современного общества / Д.В. Пучков // Виктимология. – 2021. – Т. 8. – №4. – С. 382-390.

³⁰ Ниг.: Раҳимзода Р.Ҳ. К новым реалиям через уроки и выводы / Р.Ҳ. Раҳимзода // Сотружество. Журнал совета министров внутренних дел СНГ. – 2021. – №1. – С. 4-11.

³¹ Ниг.: Сафарзода Ҳ.С., Аҳёзода Ш.Т. Вижагиҳои ҳосси ҷиноятҳои характери экстремистидошта, ки бо истифодаи ВАО, шабакаҳои алоқаи барқӣ, аз ҷумла Интернет, содир карда мешаванд / Ҳ.С. Сафарзода, Ш.Т. Аҳёзода // Осори Академияи ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2021. – №4 (52). – С. 92-100.

³² Ниг.: Сафонов О.М. Уголовно-правовая оценка использования компьютерных технологий при совершении преступлений: состояние законодательства и правоприменительной практики, перспективы совершенствования: дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2015. – 222 с.

³³ Ниг.: Смирнова Т.Г. Уголовно-правовая борьба с преступлениями в сфере компьютерной информации: дис. ... канд. юрид. наук. – М., 1998. – 161 с.

³⁴ Ниг.: Старичков М.В. Умышленные преступления в сфере компьютерной информации: уголовно-правовая и криминологическая характеристики: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Иркутск, 2006. – 29 с.

³⁵ Ниг.: Степанов-Егиянц В.Г. Методологическое и законодательное обеспечение безопасности компьютерной информации в Российской Федерации: уголовно-правовой аспект: дис. ... д-ра юрид. наук. – М., 2015. – 389 с.

³⁶ Ниг.: Сулопаров А.В. Информационные преступления: дис. ... канд. юрид. наук. – Красноярск, 2008. – 249 с.

³⁷ Ниг.: Тропина Т.Л. Киберпреступность: понятие, состояние, уголовно-правовые меры борьбы: дис. ... канд. юрид. наук. – Владивосток, 2005. – 234 с.

³⁸ Ниг.: Шарифзода Ф.Р. Теоретико-правовые основы организации деятельности органов внутренних дел Республики Таджикистан в системе обеспечения национальной безопасности государства: монография / Под ред. д.ю.н., профессора, Заслуженного юриста Российской Федерации Анатолий Михайловича Кононова. – Душанбе: ЭР-граф, 2023. – 267 с.

³⁹ Ниг.: Шарофзода Р.Ш., Шокиров Ф.А. Заминаҳои илмӣ-ҳуқуқии иттилоотонӣ ва бунёди ҷомеаи иттилоотӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон / Р.Ш. Шарофзода, Ф.А. Шокиров // Осори Академияи ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2021. – №4 (52). – С. 110-120.

⁴⁰ Ниг.: Челноков В.В. Компьютерная информация как предмет преступления в отечественном уголовном праве: дис. ... канд. юрид. наук. – Екатеринбург, 2013. – 226 с.

⁴¹ Ниг.: Алексеева А.П. Киберпреступность: основные черты и формы проявления / А.П. Алексеева, О.Н. Ничеговская // Преступность в сфере информационных и телекоммуникационных технологий: проблемы предупреждения, раскрытия и расследования преступлений. – 2017. – №1. – С. 27-34.

⁴² Ниг.: Баҳриддинов С.Э. Криминология: китоби дарсӣ. Қисми умумӣ. – Душанбе, 2013. – 187 с.

⁴³ Ниг.: Жмихов А.А. Компьютерная преступность за рубежом и ее предупреждение: дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2003. – 178 с.

Керимов⁴⁴, Т.П. Кесарева⁴⁵, В.В. Крылов⁴⁶, В.С. Овчинского⁴⁷, А.Л. Осипенко⁴⁸, А.Э. Побегайло⁴⁹ ва дигарон бахшида шудааст. Асарҳои олимони зикр гардида имкон медиҳанд маълумотҳои (тасаввуроти) муайянро оиди моҳият ва мундариҷаи киберҷиноятҳо ташаккул дод, аммо мутаассифона, амалан ба мушкилоти замони муосир (таҳдидҳои киберӣ ба амнияти иттилоотӣ) ва қонунгузориҳои ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ин соҳа таъсир намерасонанд.

Асарҳои онҳо, ба вазъияти воқеии фазои иттилоотии ҷаҳон, таҷрибаи амалии қормандони воҳидҳои оперативии субъектони муборизабарнда бо киберҷиноятҳо ва хатари он ба ҷомеа бахшида шудааст, ки ин асарҳо барои рушди доктринаи ҳуқуқӣ-ҷиноятӣ дар муқовимат бо киберҷиноятҳо аҳаммияти бузург доранд, зеро дар миқёси ҷаҳонӣ то ҳол механизми ягонаи байналмилалӣ ҳуқуқи муқовимат бо киберҷиноятҳо вучуд надошта, дар ин самт истилоҳоти ягона таҳия нашудааст, ки ин омил ҳамкориҳои давлатҳоро дар ин самт мушкил месозад.

Албатта, дар ин самт ҷанбаҳои омӯхтанашуда зиёданд, ки дар ин росто омӯзиши муфассали қонунгузориҳои ҷиноятӣ ва масъалаҳои кримнологии таъмини амнияти иттилоот аз ҳамлаҳои киберӣ зарур аст. Дар шароити ҷаҳонишавӣ бояд дар бораи мафҳуми киберҷиноятҳо ва хатари он барои ҷомеа, таснифи киберҷиноятҳо, ҳамкориҳои байналмилалӣ дар мубориза бо киберҷиноятҳо андеша кард.

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо ва ё мавзӯҳои илмӣ. Таҳқиқоти диссертатсионӣ дар доираи «Барномаи давлатии муқовимат бо ҷинояткорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2030» ва қорҳои илмӣ-

---

⁴⁴ Ниг.: Керимов В.Э., Керимов В.В. Профилактика и предупреждение преступлений в сфере компьютерной информации / В.Э. Керимов, В.В. Керимов // Черные дыры в российском законодательстве. – 2002. – №1. – С. 503-513.

⁴⁵ Ниг.: Кесарева Т.П. Криминологическая характеристика и проблемы предупреждения преступности в российском сегменте сети Интернет: автореф. дис... канд. юрид. наук. – М., 2002. – 25 с.

⁴⁶ Ниг.: Крылов В.В. Криминологические проблемы оценки преступлений в сфере компьютерной информации / В.В. Крылов // Уголовное право. – 1998. – №3. – С. 83-91.

⁴⁷ Ниг.: Овчинский В.С. Криминология цифрового мира: учебник для магистратуры. – М.: Норма: ИНФРА-М, 2018. – 352 с.

⁴⁸ Ниг.: Осипенко А.Л. Организованная преступная деятельность в киберпространстве: тенденции и противодействие / А.Л. Осипенко // Юридическая наука и практика: Вестник Нижегородской академии МВД России. – 2017. – №4 (40). – С. 181-188.

⁴⁹ Ниг.: Побегайло А.Э. Киберпреступность: учеб. пособие (для бакалавров). – М., 2014. – 96 с.

таҳқиқоти назди кафедраи криминалистика ва фаъолияти экспертизаи судӣ ва кафедраи ҳуқуқи ҷиноятӣ ва муқовимат бо коррупсияи факултети ҳуқуқшиносии ДМТ, омода гардидааст.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсади таҳқиқот. Мақсади таҳқиқоти диссертатсионӣ омӯзиши масъалаҳои ҳуқуқӣ-ҷиноятӣ киберҷиноятҳо, паҳлӯҳои криминалологии он, таҳияи асосҳои назариявӣ ва амалии муқовимат бо киберҷиноятҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити ҷаҳонишавӣ, рушди босуръати ТИК ва таҳдиду хатарҳои ҳамлаҳои киберӣ ба амнияти иттилоотии кишвар, иҷунин пешниҳоди навигоҳи оид ба баланд бардоштани самаранокии танзими ҳуқуқӣ-ҷиноятӣ ва криминалологии муқовимат бо киберҷиноятҳо ифода мегардад.

Вазифаҳои таҳқиқот. Барои ноил шудан ба ҳадафҳои мазкур ҳалли вазифаҳои зерин зарур аст:

- омӯхтан ва муайян кардани таҳаввулоти вирусҳои компютерӣ ҳамчун омилҳои асосии ташаккули киберҷиноятҳо;
- таҳлил ва пешниҳоди мафҳуми киберҷиноятҳо;
- муайян намудани номгуи киберҷиноятҳо ва асосҳои таснифи онҳо;
- тартиби ба роҳ мондани ҳамкориҳои байналмилалӣ дар муқовимат бо киберҷиноятҳо;
- таҳқиқ ва таҳлили ҷавобгарӣ барои киберҷиноятҳо тибқи қонунгузориҳои ҷиноятӣ кишварҳои хориҷӣ ва давлатҳои пасошӯравӣ;
- омӯзиши фарқияти ҷавобгариҳои ҷиноятӣ барои киберҷиноятҳо тибқи қонунгузориҳои ҷиноятӣ кишварҳои хориҷӣ;
- таҳлили илмӣ-амалии аломатҳои объективии ҷиноятҳо ба муқобили шабакаҳои интернетӣ ва таҷҳизотҳои ёрирасони онҳо (барномаҳои зараровар, ҳамлаҳои DoS);

– баррасӣ ва муайян кардани аломатҳои субъективии ҷиноятҳо ба муқобили шабакаҳои интернетӣ ва таҷҳизотҳои ёрирасони онҳо (барномаҳои зараровар, ҳамлаҳои DoS);

– омӯзиш баррасӣ ва муайян кардани аломатҳои объективии ҷиноятҳо, ки бо истифода аз воситаҳои гуногуни техникӣ содир мешаванд (мактуби фишингӣ, кибертаъқиб, дуздии онлайнӣ маълумоти шахсӣ);

– таҳлили таҷрибаи ҳуқуқии аломатҳои субъективии ҷиноятҳо, ки бо истифода аз воситаҳои гуногуни техникӣ содир мешаванд (мактуби фишингӣ, кибертаъқиб, дуздии онлайнӣ маълумоти шахсӣ);

– таҳлили ҳолат, сохтор ва пастуболоравии (динамикаи) киберҷиноятҳо;

– баррасии хусусиятҳои криминологии шахсияти киберҷинояткор;

– таҳлил, огоҳонидан ва пешгирии киберҷинояткорӣ.

Объекти таҳқиқот. Ба сифати объекти таҳқиқот маҷмуи муносибатҳои ҷамъиятӣ баромад менамоянд, ки бинобар сабаби содир шудани киберҷиноятҳо ба вучуд меоянд.

Мавзӯи таҳқиқот – ин меъёрҳои қонунгузори ҷиноятӣ давлатҳои хориҷӣ ва Ҷумҳурии Тоҷикистон, муқаррароти дигар санадҳои меъёри ҳуқуқӣ, ки ба муқовимат бо киберҷиноятҳо нигаронида шудаанд, маводҳои парвандаҳои ҷиноятӣ аз бойгонӣ, ки аз ҷониби судҳои ҚТ ва ё аз ҷониби мақомоти таҳқиқию тафтишӣ баррасӣ гардидаанд, ифода меёбад.

Марҳила, макон ва давраи таҳқиқот (доираи таърихии таҳқиқот) нақшавӣ буда, макони таҳқиқот кафедраи криминалистика ва фаъолияти экспертизаи судии факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон мебошад. Давраи таҳқиқот солҳои 2019-2024-ро дар бар гирифта, аз ду марҳила иборат аст.

Дар марҳилаи аввал (солҳои 2019-2020) захираҳои илмию иттилоотӣ вобаста ба мавзӯи таҳқиқотӣ ба низом дароварда шуда, аз ҷониби Шурои олимони тасдиқ гардид.

Дар марҳалаи дуюм (солҳои 2020-2024) ҳадафу вазифаҳои гузошташуда иҷро гардиданд. Доир ба мавзӯи таҳқиқотӣ мақолаҳои илмӣ ба таъби расида

диссертатсия омода карда шуд. Лоихаи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи амнияти киберӣ» омода карда шуданд.

Маводи таҳқиқоти диссертатсионӣ ба расмӣ дароварда шуд. Нисбатан муфассалтар таҳқиқот ба омӯзиши даврае равона гардидааст, ки пас аз қабули Кодекси нави ҷиноятӣ солҳои 1998-2023 дар Ҷумҳурии Тоҷикистон оғоз меёбад.

Асосҳои назариявии таҳқиқот. Асосҳои назариявии таҳқиқоти диссертатсиониро Паёмҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, маҷмуи асарҳои назариявӣ ва амалиявӣ дар самти проблемаҳои асосии доктринаи ҳуқуқи ҷиноятӣ, вобаста ба мавзӯи таҳқиқшаванда ва асарҳои олимони ватанию хориҷӣ, аз ҷумлаи В.Б. Вехов, А.Г. Волеводз, Ю.В. Гаврилин, Л.Д. Галиакбаров, А.А. Гаухман, Т.А. Герсензон, В.А. Голубев, А.И. Долгов, Г.А. Есаков, А.М. Жодзишский, Р.В. Жубрин, О.С. Капинус, М.И. Ковалев, И.Я. Козаченко, В.Е. Козлов, В.С. Комиссаров, А.И. Коробеев, С.М. Кочои, В.Н. Кудрявцев, Н.Ф. Кузнецов, Б.А. Куринов, В.Д. Курушин, А.Н. Ларков, В.Н. Лопатин, Н.А. Лопашенко, В.В. Лунеев, Ю.И. Ляпунов, З.Ҷ. Маҷидзода, А.Қ. Назаров, А.В. Наумов, Б.С. Никифоров, С.И. Никулин, В.А. Номоконов, К.В. Ображиев, В.С. Овчинский, А.Л. Осипенко, А.В. Павлинов, С.В. Пархоменко, А.А. Пионтковский, С.В. Полубинский, А.И. Рарог, Т.В. Раскина, И.М. Рассолов, С.В. Расторопов, Р.Ҷ. Раҳимзода, В.С. Савелев, А.И. Сафарзода, Д.А. Соколов, Н.С. Тагантсев, А.Н. Трайнин, А.Ғ. Холиқзода, А.И. Чучаев, Т.Ш. Шарипов, Ф.Р. Шарифзода, Р.Ш. Шарофзода, П.С. Яни аҳаммияти калони назариявӣ доранд.

Олимони мазкур барои таҳлил намудани проблемаҳои содиршавии киберҷиноятҳо, муайян намудани шахсияти киберҷинояткор (хакер) пешгирии киберҷиноятҳо ва таснифи киберҷиноятҳо дар самти ҷиноятҳо муқобили амнияти иттилоотӣ заминаи муносиби назариявӣ фароҳам овардаанд.

Илова бар ин, асоси назариявӣ таҳқиқотро нашрияҳои илмӣ захираҳои электронӣ интернетӣ, ки ба масъалаҳои ҳуқуқӣ-ҷиноятӣ ва криминологии муқовимат бо киберҷиноятҳо бахшида шудаанд, ташкил медиҳанд.

Асосҳои методологияи таҳқиқот. Дар ҷараёни таҳқиқот методҳои диалектикӣ, иҷунин барои ҳалли вазифаҳои гузошташуда бо истифода аз равишҳо ва усулҳои институтсионалӣ, расмӣ-ҳуқуқӣ, расмӣ-мантикӣ, муқоисавӣ-ҳуқуқӣ, омӯрӣ ва дигар методҳои умумӣ ва махсуси илмӣ, ки ҷониби илм таҳия ва дар амалия санҷидашудаанд, истифода шуданд. Методҳои умумӣ-илмӣ имкон дод, ки омӯзиши нақши технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ, дар рушди ҷомеа ва таъсири онҳо ба ҷомеаи муосир, истифодаи бемавриди онҳо дар шароити ҷаҳонишавӣ чӣ паёмдор дорад. Методологияи дар таҳқиқ истифодашуда шароит фароҳам овард, ки он ҳамҷониба анҷом ёфта, пайдоиши падидаҳо ва зерпадидаҳои нав муайян карда шавад, иҷунин тамоюлҳои нави ҳамкорӣҳои байналмилалӣ дар муқовимат бо киберҷиноятҳо муайян карда шаванд ва идеяҳои нав ҷиҳати самаранок амалӣ сохтани онҳо дар таҷриба пешниҳод карда шаванд.

Заминаҳои эмпирикӣ. Дар раванди таҳқиқот таҷрибаи мақомоти ҳифзи ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар самти муқовимат бо киберҷиноятҳо аз ҷумлаи Прокуратураи генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон, омӯзиши зиёда аз 116 парванда аз бойгонии Суди олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, маълумотҳои омории Сармаркази таҳлилӣ-иттилоотии Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Раёсати мубориза бар зидди ҷиноятҳои муташаккили ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон, Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, таҷрибаи созмону ташкилотҳои байналмилалӣ, аз ҷумла СММ, Иттиҳоди Байналмилалии Телекоммуникатсия, Интерпол, Европол, Созмони ҳамкории Шанхай ва Созмони паймони амнияти дастаҷамъӣ мавриди таҳлил қарор дода шудаанд.

Навгонии илмӣ таҳқиқот. Таҳқиқоти мазкур аввалин тадқиқоти диссертатсионии ватанӣ мебошад, ки масъалаҳои назариявӣ ва амалии

ҳуқуқи ҷиноятӣ ва масъалаҳои криминологии муқовимат ба киберҷиноятҳоро дар бар мегирад. Бояд гуфт, ки қаблан дар сатҳи тадқиқоти монографӣ ва диссертсионӣ масъалаҳои ҳуқуқии ҷиноятӣ ва криминологии муқовимат ба киберҷиноятҳо муфассал таҳлил карда нашудааст.

Нуктаҳои ба Ҳимоя пешниҳодшаванда. Ба Ҳимоя нуктаҳои илмии зерин пешниҳод мегарданд, ки онҳо навгониҳои диссертатсияро ифода мекунанд:

1. Киберҷиноятҳо – маҷмуи ҷиноятҳое, ки бо истифода аз воситаҳои барномавӣ-техникӣ ва ТИК дар фазои маҷозӣ бо мақсади ғайриқонунӣ ба даст овардан, тағйир додани иттилоот, несту нобуд ё бекор кардани системаҳо ва захираҳои иттилоотӣ нигаронидашуда, ҷиҳати расонидани зарар ба ҳуқуқи озодиҳои конститутсионии инсон ва шаҳрванд, амнияти давлатӣ ва ҷамъиятӣ ё муносибатҳои молу мулкӣ равона карда шудаанд.

2. Бо дарназардошти он, ки инсоният дар ибтидои асри XXI ба таҳдидҳо ва хатарҳои нави ҷаҳонии иттилоотӣ дучор омад, таъмини амнияти иттилоотӣ аз ҳамлаҳои киберӣ аз ҷумлаи вазифаи мубрами давлати муосир ба ҳисоб рафта таҳдидҳои имрӯзаи иттилоотӣ (ҳамлаҳои киберӣ, воридшавии ғайриқонуни ба системаҳои иттилоотӣ, паҳн намудани барномаҳои зараровар ва вирусҳои компютерӣ) ба амнияти миллии давлат зарари ҷиддӣ мерасонанд.

3. Ташаббусҳои байналмилалии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар таъмини амнияти иттилоотӣ аз ҳамлаҳои киберӣ ва муқовимат ба киберҷиноятҳо чунин марҳилаҳоро дар бар мегирад:

– марҳила аввал, соли 1992 дар ш. Тошкенти Ҷумҳурии Ўзбекистон ба имзо расидани «Созишнома дар бораи таъмини воситаҳои рақамӣ ва амнияти иттилоотӣ» дар байни давлатҳои аъзои Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил;

– марҳилаи дуюм 1-уми июни соли 2001 то инҷониб дар шаҳри Мински Ҷумҳурии Беларус имзои «Созишнома дар бораи ҳамкориҳои давлатҳои аъзои ИДМ дар мубориза бар зидди ҷиноятҳо дар соҳаи иттилооти компютерӣ».

4. Дар доираи СПАД «Маркази муқовимат бо киберҷиноятҳо», ҳамчун мақомоти махсусгардонидашуда таъсис дода шуда, ҳадафи таъсиси он ҷамъоварӣ ва коркарди маълумот оид ба киберҷиноятҳо, гузаронидани арзёбии экспертии таҳдидҳои киберӣ, таҳия ва татбиқи усулҳои пешрафтаи пешгирӣ ва тафтиши киберҷиноятҳо, таълими кадрҳои нав, мусоидат ба мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, баланд бардоштани дараҷаи бехатарии фазои иттилооти аз ҳамлаҳои киберӣ дар минтақа ва ҷаҳон, инчунин ҳалли масъалаи ҳамкориҳои шаффофи онҳо дар самти дастгирии ташкилии муқовимат бо киберҷиноятҳо муқаррар карда шавад.

5. Бо мақсади огоҳонидан ва пешгирии киберҷиноятҳо дар ҚТ Маркази ягонаи коммутатсионии алоқаи барқии Хадамоти алоқаи назди Ҳукумати ҚТ, Прокуратураи генералии ҚТ ва Вазорати корҳои дохилии ҚТ, дар шароити ҷаҳонишавӣ, инчунин компютеркунонии босуръати тамоми бахшҳои ҳайъатан муҳими давлатӣ бо мақсади таъмини амнияти иттилооти аз ҳамлаҳои киберӣ дар мамлакат, дастрасиро ба сомонаҳо ва захираҳои дигари иттилоотӣ, аз ҷумла сомона ва барномаҳои интернетӣ, ки ба паҳн намудани ҳама гуна иттилоот бар зидди асосҳои сохтори конститутсионӣ, амнияти шахсӣ, ҷамъиятӣ, давлатӣ, иттилоот дар бораи маҳдуднамоии ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шахрванд, барангехтани кинаю адовати динию мазҳабӣ ё низои миллӣ, наҷодӣ, маҳалгароӣ, тарзи оmodасозӣ ва тарғиби маводи нашъаовар, тарканд ва маводи дигари заҳролудкунанда, ба содир намудани ҷиноят ва ҳуқуқвайронкунии маъмури раёнагардида, хусусияти экстремистию террористидошта, порнография, аз ҷумла порнографияи кӯдакона, инчунин паҳн намудани ҳама гуна маълумот, ки бо санади судии эътибори қонунӣ пайдонамуда ки қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон манъ кардааст, маҳдуд намоянд.

6. Дар маҷмуъ киберҷиноятҳоро аз рӯи асосҳои зерин тасниф кардан мумкин аст:

а) вобаста ба объекти таҷовузи ҷиноятӣ: таҷовуз ба ҳуқуқ ва манфиатҳои соҳибони иттилооти компютерӣ; таҷовуз ба ҳуқуқ ва манфиатҳои соҳибони воситаҳои иттилоот;

б) аз рӯйи хусусияти зараре, ки ба иттилооти компютерӣ мерасонад: барномаҳои зараррасони тағйирдиҳанда, нобудкунанда, маҳкамкунанда, корношоямкунанда, нусхабардорикунандаи иттилооти компютерӣ;

в) вобаста ба усулҳои содир намудани ҷиноят: ирсоли мактубҳо бо роҳи фиреб; содиршавии онҳо тавассути интернет.

7. Танзими ҳуқуқии ҷавобгарии ҷиноятӣ барои киберҷиноятҳо дар давлатҳои хориҷӣ ва пасошуравӣ ба таври гуногун ба роҳ монда шудааст:

– объекти таҷовуз ҳангоми содир шудани киберҷиноятҳо дар қонунгузориҳои ҷиноятӣ давлатҳои пасошуравӣ ва кишварҳои хориҷӣ на танҳо муносибатҳои ҷамъиятӣ дар соҳаи муомилоти бехатари иттилооти компютерӣ (КЧ ҚТ), балки дигар объектҳо низ мебошанд (масалан, ҳуқуқ ва озодиҳои конституционии инсон ва шахрванд озодӣ ва сулҳи умум – қонунгузориҳои ҷиноятӣ Франция ва Олмон, амнияти миллӣ ва фаъолияти муътадили иқтисодӣ – қонунгузориҳои ҷиноятӣ ШМА, тартиботи ҷамъиятӣ ва амнияти ҷамъиятӣ – қонунгузориҳои ҷиноятӣ Қазоқистон);

– муайян карда шудааст, ки дар қонунгузориҳои ҷиноятӣ давлатҳои хориҷ субъекти ҷиноятҳо ба муқобили амнияти киберӣ ба ду гурӯҳ тақсим карда мешаванд: давлатҳое, ки ба сифати субъекти ҷинояти мазкурро танҳо шахси воқеии мукаллафи ба синну соли муқарраршуда расида, дар баъзан ҳолатҳо субъекти махсус баромад мекунад, (Ҷумҳуриҳои Қирғизистон, Ўзбекистон, Қазоқистон ва ғ.); давлатҳое, ки ба сифати субъекти ин ҷиноятҳо дар баробари шахси воқеи ҳамчунон шахсони ҳуқуқиро эътироф мекунанд (Дания, Латвия, Литва, Молдавия, Франция, Шветсия, Эстония ва ғайра);

– вобаста ба муқаррар кардани ин ҷиноятҳо дар қонунгузориҳои ҷиноятӣ давлатҳои хориҷӣ муқаррароти гуногун дида мешавад. Дар як гурӯҳ давлатҳо (масалан, ҚМ Чин) барои аз ҷониби субъектони махсус иҷро нагардидани қарорҳои субъектони муборизабаранда бо киберҷиноятҳо оид

ба бастан захираҳои интернетии дахлдор ва нест кардани маълумоти манъшуда, мусоидати маҷозӣ (виртуалӣ) барои содир намудани киберчиноятҳо, истифодаи захираҳои интернетӣ бо мақсади паҳн кардани маълумот дар бораи усулҳои содир намудани чиноят ҷавобгариҳои чиноятиро пешбинӣ шудааст. (м. 285А, 286А, 287А, 287В). Дар баъзан давлатҳо бошад, чиноятҳое, ки бо истифода аз ТИК содир мешаванд, аз ҷумла қаллобии интернетӣ ҷавобгариҳои чиноятиро муқарар намудаанд. (Ҷумҳурии Молдова, ФР, Британияи Кабир, Испания, Белгия, Дания, Эстония ва ғ.).

8. Объекти чиноятҳо муқобили шабакаҳои интернетӣ ва таҷҳизотҳои ёрирасони онҳо: (барномаҳои зарраровар ва ҳамлаҳои DoS)-ро муносибатҳои ҷамъиятӣ дар самти чиноятҳо муқобили амнияти иттилоотӣ (муомилоти беҳатари иттилооти компютерӣ аз ҳамлаҳои киберӣ), инчунин манфиатҳои гуногуни шахсӣ ва иҷтимоӣ (ҳаёт, саломатӣ, молу мулк, дигар арзишҳои моддӣ ва ғайримоддӣ) ва ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунан ҳифзшавандаи субъектоне муносибатҳои ҳуқуқӣ (шахсоне воқеию ҳуқуқӣ ва мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ) ташкил медиҳанд.

9. Асоснок карда мешавад, ки объектҳои чиноятҳо муқобили шабакаҳои интернетӣ ба гуруҳҳои зерин тақсим карда шавад:

– объекти намудии чиноятҳо муқобили шабакаҳои интернетӣ ва таҷҳизотҳои ёрирасони онҳо (барномаҳои зарраровар ва ҳамлаҳои DoS)-ро, муносибатҳои муҳими ҷамъиятии бо қонунгузориҳои чиноятӣ ҳифзшаванда дар соҳаи беҳатари таҳия, истифода ва паҳнкунии иттилооти компютерӣ, захираҳои иттилоотӣ, системаҳои иттилоотӣ ва ТИК, ҳуқуқ ва манфиатҳои шахсонӣ воқеӣ ва ҳуқуқӣ, ҷамъият ва давлат оид ба истифодаи системаи автоматикии коркарди маълумот ташкил медиҳад.

– объекти бевоситаи чиноятҳо муқобили шабакаҳои интернетӣ ва таҷҳизотҳои ёрирасони онҳо вобаста ба хусусияти худ ҳамчун намуди киберчиноятҳо фарогири ду объект мебошад:

а) объекти асосии ин чиноятҳо бевосита муносибатҳои ҷамъиятиро мебошанд, ки ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунии соҳибони иттилооти компютерӣ

ва танзимгарони системаҳои иттилоотиро дар соҳаи таҳия, коркард, соҳибӣ кардан, паҳн кардан, пешниҳод кардан, истифодаи иттилооти компютерӣ, фаъолияти бехатари компютерҳо, системаҳои компютерӣ, шабакаҳои компютерӣ, системаҳои иттилоотӣ ва шабакаҳои иттилоотию телекоммуникатсионӣ таъмин менамоянд.

б) объекти иловагии ин қиноятҳо муносибатҳои ҷамъиятие мебошанд, ки бо меъёрҳои ҳуқуқ танзим шуда, ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунии шахс, ҷомеа ва давлатро таъмин мекунанд.

10. Аз баррасӣ ва таҳлили объекти қиноятҳо муқобили шабакаҳои интернетӣ ва таҷҳизотҳои ёрирасони онҳо бар меояд, ки кирдорҳои барои ҷамъият хавнок (барномаҳои зараровар, ҳамлаҳои DoS) на танҳо ба амнияти иттилоотӣ, балки ба муносибаҳои гуногуни ҷамъиятӣ зарар мерасонанд ва таҳдиди расонидани чунин зарарро ба миён меоранд. Қонунгузориҳои қиноятӣ ватанӣ категорияи қиноятӣ мазкурро дар боби 28 «Қиноятҳо ба муқобили амнияти иттилоотӣ» пешбинӣ намудааст ва бо дарназардошти дигар муносибатҳои ҷамъиятиро дар бар гирифтани ин боб (кибертерроризм, киберэкстремизм, кибертаъқиб, мактуби фишигӣ ва ғ.) мувофиқи мақсад мешуморем, фасли нав дар КҶ ҚТ бо номи «Қиноятҳо муқобили амнияти киберӣ» ворид карда шавад.

11. Ба фасли нави «Қиноятҳо муқобили амнияти киберӣ» бобҳои зеринро шомил мебошанд: қиноятҳо муқобили шабакаҳои интернетӣ ва таҷҳизотҳои ёрирасони онҳо (киберқиноятҳои харобиовар); қиноятҳои, ки бо истифодаи шабакаи интернет ва захираҳои электроники иттилоотӣ (шабакаҳои иҷтимоӣ мессенҷерҳо ва дигар захираҳо) содир мешаванд; қиноятҳои, ки бо истифодаи воситаҳои гуногуни техникаӣ содир мешаванд; қиноятҳои, ки ҳаёт ва саломатиро дучори хатар мегузоранд; қиноятҳои, ки махфияти иттилоотро вайрон мекунанд аз ҷумла дастрасии ғайриқонунӣ ба компютерҳо ё системаҳои компютерӣ бидуни расонидани зарар ба иттилоот.

12. Ба сифати субъекти қиноятҳои, ки ба муқобили шабакаҳои интернетӣ ва таҷҳизотҳои ёрирасони онҳо (барномаҳои зараровар, ҳамлаҳои DoS)

равона гардидааст, дилхоҳ шахси воқеӣ ва мукаллаф шуда метавонад (яъне субъекти умумии ҷиноят), ки дар вақти содир кардани ҷиноят ба синни 14 расидааст. Шахсони синни 14-19-сола дар даврони муосир истифодабарандагони шабакаи «Интернет» ва соҳиби дастгоҳҳои компютерӣ (телефонҳои мобилӣ, смартфонҳо, ноутбукҳо, планшетҳо ва ғайра) буда, дониш, маҳорат ва малакаҳои зарурии кор бо ТИК-ро доро мебошанд. Бинобар ин, онҳо барои иҷро намудани тарафи объективии таркиби ҷинояти баррасишаванда аз нигоҳи назариявӣ ва амалӣ имкон доранд. Зарур мешуморем, ки ба қисми 2-и моддаи 23-и Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон (оид ба синну соли ҷавобгарии ҷиноятӣ) бо таркиби ҷиноятҳое, ки дар моддаҳои 300 ва 303-и Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон пешбинӣ шудаанд, илова ворид карда шавад ва ҷавобгарии ҷиноятӣ барои ин гуна ҷиноятҳо аз синни 14-солагӣ муқаррар карда шавад.

13. Тарафи объективии ҷиноятҳое, ки тавассути воситаҳои гуногуни техникӣ содир мешаванд, маҷмуи аломатҳоро дар бар мегирад, ки муносибатҳои зоҳирии шахсро вобаста ба ҷамъовариҳои ғайриқонунии маълумот дар бораи шахси дигар, паҳн кардани маълумот дар доираи васеъ, ба таври оммавӣ ва ё дар воситаҳои ахбори омма намоиш додани маълумот, инчунин ирсоли мактубҳо бо роҳи фиреб ҳангоми истифода аз шабакаи интернет, ки расонидани зарар ба ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунии ҷабрдидаро ба вуҷуд меорад ташкил медиҳад.

Пешниҳодҳо ҷиҳати тақмили қонунгузорӣ:

14. Аз тарафи муаллиф лоиҳаи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи амнияти киберӣ» пешниҳод карда шуда, дар он бо мақсади таъмини амнияти иттилоотӣ аз ҳамлаҳои киберӣ муқаррароти умумӣ оид ба амали қонун, танзими давлатии амнияти киберӣ, ҳуқуқ ва уҳдадорихои мақомоти давлатӣ ва ташкилотҳои давлатӣ оид ба таъмини амнияти киберӣ, таъмини амнияти киберӣ, ҳодисаҳои амнияти киберӣ, объектҳои инфрасохтори муҳими иттилоотӣ, дастгирӣ ва рушди таъмини амнияти киберӣ, ҳамкориҳои

байналмилалӣ дар самти амнияти киберӣ ва дигар самтҳои муҳими танзими ҳуқуқӣ пешбинӣ карда шаванд.

15. Бо мақсади такмили қонунгузории ҷинойтӣ ва мустаҳкам гардонидани меъёрҳои боби 28 КҶ ҚТ чунин пешниҳодҳоро вобаста ба тағйиру иловаҳо дар қонунгузории ҷинойтӣ зарур мешуморем.

Моддаи 298 (1) Ба даст овардани маълумоти электронии шахсӣ бо роҳи фиреб ё усулҳои дигари дастрасии ғайриқонунӣ ба маълумот барои истифода ба манфиати шахсӣ

1. Ба даст овардани маълумоти электронии шахсӣ тавассути шабакаи интернет бо роҳи фиреб ё усулҳои дигари дастрасии ғайриқонунии маълумот бо мақсади истифода ба манфиати шахсӣ, -

бо... ҷазо дода мешавад.

2. Ҳамин кирдор, агар боиси расонидани зарари калон гардида бошад, бо ... ҷазо дода мешавад.

3. Кирдорҳои пешбиниамудаи қисмҳои якум ё дуёми ҳамин модда агар, ки аз ҷониби гурӯҳи шахсон бо созиши пешакӣ ё аз ҷониби гурӯҳи муташаккил ва ё шахсе бо сӯистифода аз мақоми хизматиаш содир карда шудаанд, бо ... ҷазо дода мешавад.

4. Кирдорҳои пешбиниамудаи қисмҳои якум, дуём ва сеюми ҳамин модда агар боиси оқибатҳои вазнин гардида бошанд ё хатари сар задани онҳоро ба миён оварда бошанд, пас бо ... ҷазо дода мешавад.

16. Зарур мешуморем, ки ба моддаи 300 Кодекси ҷинойтии ҚТ, қисми 2 дар таҳрири зерин илова карда шавад:

«Ҳамин кирдор агар:

в) бо мақсади авбошӣ содир шуда бошанд;

г) бо мақсади тарсонидани аҳоли ё таъсир расонидан ба қабули қарорҳои мақомоти давлатӣ ва (ё) худидоракунии маҳаллӣ содир шуда бошанд;

д) бо мақсади монёъ шудан ба фаъолияти муътадили воситаҳои ахбори омма, мақомоти ҳокимияти давлатӣ ва (ё) худидоракунии маҳаллӣ, муассисаҳои давлатӣ содир шуда бошанд»;

17. Пешниҳод карда мешавад, ки дар боби 28-и КҶ ҚТ моддаҳои нав, (моддаҳои 300 (1) ва 300 (2)) бо мазмуни зайл ворид карда шавад:

Моддаи 300 (1) Ҳамлаи компютери DoS

1) Ҳамлаи компютери DoS, таъсири ҳадафнок ба системаи ё шабакаи компютерӣ бо истифода аз барномаҳои зараровар, ки ба ҳалалдор кардани фаъолияти он нигаронида шуда, дар натиҷа қорбаронро аз имкони дастрасӣ ба манбаи электронии дархостшуда маҳрум мекунад,-

бо... ҷазо дода мешавад.

Моддаи 301 (2) Ғайриқонунӣ дар шакли оммавӣ паҳн кардани паёмҳои электронӣ

1) Ба таври оммавӣ ғайриқонунӣ паҳн кардани паёмҳои номатлуб, – фиристодани мактубҳои оммавии хусусияти таблиғотии экстремистӣ, террористӣ тавассути шабакаи интернетӣ ё бо роҳи истифодаи алоқаи телефонӣ, факс, радио, телефони мобилӣ, аз ҷумла бо истифода аз воситаҳои интиҳоб ва (ё) занг задан ба рақами абонентӣ, -

бо ... ҷазо дода мешавад.

2) Ҳамин қирдор, ки аз ҷониби гурӯҳи шахсон бо созиши пешакӣ содир шуда бошад, -

бо... ҷазо дода мешавад.

3) Қирдори дар қисмҳои яқум ё дуҷуми ҳамин модда пешбинишуда, ки аз ҷониби гурӯҳи муташаккил ва ё бо истифода аз мақоми хизматӣ содир шуда бошад, -

бо ... ҷазо дода мешавад.

18. Бо мақсад мувофиқ аст, ки қисми 3-юми моддаи 301 КҶ ҚТ бандҳои алоҳида ба таври зайл илова карда шавад:

д) боиси нобудшавӣ ва ё басташавӣ, иттилоот гардида бошад;

е) аз ҷониби шахсе, ки аз мақоми хизматиаш истифода мебарад, инчунин аз ҷониби шахсе, ки ба компютер, системаи компютерӣ ё шабакаи онҳо дастрасӣ дошта бошад, содир шуда бошад.

Ҳамзамон зарур аст, ки бо назардошти ҳифзи тартиботи ҷамъиятӣ ва арзишҳои ахлоқию фарҳагӣ, моддаи 301 (3) ба КҶ ҚТ дар мазмуни зерин ворид карда шавад:

Моддаи 301 (3). Таҳия, интишор ва паҳн кардани иттилоот, бо истифодаи шабакаи интернет ва ҳама гуна воситаҳои шабакаҳои иттилоотию телекоммуникатсионӣ

1) Таҳия, интишор ва паҳн кардани иттилоот, бо истифодаи шабакаи интернет ва ҳама гуна воситаҳои шабакаҳои иттилоотию телекоммуникатсионӣ, ки боиси халалдор гардидани тартиботи ҷамъиятӣ, арзишҳои ахлоқию фарҳагӣ мегардад, -

бо ... ҷазо дода мешавад.

19. Асоснокии ҳулосаи муаллиф бо назардошти таҳлили қонунгузорию ҷиноятии давлатҳои хориҷӣ ва пасошуравӣ зарурияти ворид намудани тағйирот ба қисми 2 моддаи 302 КҶ ҚТ-ро ба миён овард:

2) Ҳамин кирдор агар ба ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон ворид намудан, тайёр, паҳн кардан ва истифодаи намудҳои гуногуни таҷҳизот ва барномаҳоро, ки барои дигаргун кардани маълумоти идентификаторҳо истифода мешаванд, -

бо ... ҷазо дода мешавад.

20. Пешниҳод карда мешавад, ки моддаи 303-и Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар таҳрири зайл ифода карда шавад:

Моддаи 303. Ғайриқонунӣ таҳия, истифода ё паҳн кардани барномаҳои зараровари компютерӣ

1) Таҳияи барномаҳои компютерӣ, ворид намудани тағйирот ба барномаи мавҷуда, бо мақсади ғайриқонунӣ нобуд кардан, муҳосира, тағйир додан, нусхабардорӣ намудан, истифодаи иттилооти дар ҳомили электронӣ нигоҳдошташаванда, ки дар низоми иттилоотӣ маҳфузанд, ё тавассути шабакаҳои телекоммуникатсионӣ интиқол дода мешаванд, вайрон кардани кори компютер, дастгоҳи абонентӣ, барномаи компютерӣ, низоми

иттилоотӣ, ё шабакаҳои телекоммуникатсионӣ, ҳамчунин, қасдан истифода ва (ё) паҳн намудани чунин барномаҳо, -

бо ... ҷазо дода мешавад.

2) Ҳамин кирдор, ки агар бо расонидани зарари калон ба шахрвандон содир шуда бошанд, -

бо ... ҷазо дода мешавад.

3) Кирдорҳои пешбиниамудаи қисмҳои якум ё дуёми ҳамин модда, агар ба андозаи калон содир шуда бошанд, -

бо ... ҷазо дода мешавад.

4) Кирдорҳои пешбиниамудаи қисми якум ва дуёми ҳамин модда агар бо истифода аз мақоми хизматӣ содир шуда бошанд, -

бо ... ҷазо дода мешавад.

Аҳаммияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот. Аҳаммияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот дар он ифода мегардад, ки хулосаҳои назариявиро, ки дар натиҷаи таълифи таҳқиқоти диссертатсионӣ ба даст оварда шудаанд, метавон дар омӯзиши минбаъдаи масъалаҳои назариявӣ ва амалии киберчиноятҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дигар давлатҳои хориҷ истифода бурд. Натиҷаҳои таҳқиқот дар фаъолияти қонунгузорӣ ва мақомоти ҳифзи ҳуқуқ (КДАМ, Вазорати корҳои дохилии ҶТ, Прокуратураи генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Вазорати адлияи ҶТ) ва судҳо метавонанд истифода карда шаванд. Ғайр аз ин, ба мақсад мувофиқ аст, ки натиҷаҳои таҳқиқот чиҳати мукамалгардонии фаъолияти мақомоти ҳифзи ҳуқуқ дар самти таъмини амнияти иттилоотӣ аз ҳамлаҳои киберӣ, дар шароити ҷаҳонишавӣ истифода бурда шавад. Маводи таҳқиқоти диссертатсионӣ метавонад дар фаъолияти омӯзгорӣ барои таълими фанҳои таълимии «Ҳуқуқи ҷиноятӣ», «Ҳуқуқи иҷроӣ ҷазои ҷиноятӣ» ва «Криминология», ҳамзамон барои гузаронидани семинарҳо, конференсҳо ва «мизҳои мудаввар»-и илмӣ ва корҳои амалӣ муфид хоҳанд буд.

Дарачаи эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот. Асарҳои нашршудаи муаллифро омӯзгорони муассисаҳои таълимӣ ва мақомотҳои ҳифзи ҳуқуқи

кишавр аз ҷумла дар Академияи Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон, факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, Донишгоҳи славянии Россия ва Тоҷикистон, дар Маркази миллии қонунгузори назди Президенти ҶТ, шуъбаи мубориза бо ҷиноятҳои кибернетикӣ Прокуратураи генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон, шуъбаи экспертизаи судӣ техникаи-компютерӣ ва видео-овозшиносии Маркази ҷумҳуриявӣ экспертизаи судӣ ва криминалистии Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҳангоми хондани лексияҳо ва гузаронидани машғулиятҳои семинарӣ (амалӣ) бо донишҷӯён, магистрантҳо ва аспирантҳо, ҳангоми тақмили ихтисоси кормандони мақомоти ҳифзи ҳуқуқ истифода мебаранд.

Мутобиқати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Диссертатсияи таҳқиқшуда ба шиносномаи ихтисоси илмӣ 12.00.08 – Ҳуқуқи ҷиноятӣ ва криминология; ҳуқуқи иҷроӣ ҷазои ҷиноятӣ, ки аз ҷониби Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ шудааст⁵⁰, мувофиқат мекунад.

Саҳми шахсии докталаби дараҷаи илмӣ дар таҳқиқот дар он зоҳир мегардад, ки таҳқиқоти диссертатсионӣ бевосита аз ҷониби муаллиф иҷро шудааст, дар доираи пажӯҳиш мафҳумҳои асосӣ шарҳ дода шуда, тамоюлҳои нав ошкор карда шудаанд, падидаҳои нави ҳамкориҳои байналмилалӣ дар муқовимат бо киберҷиноятҳо муайян гардида, роҳҳои ҳалли проблемаҳои мубрами дар ин самт ҷойдошта дар доираи муқаррароти илмӣ нишон дода шудаанд, хулосаҳо ва пешниҳодҳо дар интишороти илмии муаллиф аз рӯйи мавзӯи таҳқиқи диссертатсионӣ дарҷ гардидаанд. Инчунин вобаста ба масъалаи таҳқиқшаванда докталаб дар чандин чорабиниҳои илмию амалии сатҳи гуногун баромад намуда, ҷиҳати тақмили донишҳои назариявӣ ва баланд бардоштани малакаи касбии кормандони мақомоти прокуратура санаҳои 22-31 августи соли 2022 дар се минтақа бо иштироки 68 прокуророни шаҳру ноҳияҳо ва прокуророни ба онҳо баробаркардашуда дар шаҳри

---

⁵⁰ Ниг.: Қарори Раёсати Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 сентябри соли 2021, таҳти №7 // Бюллетени Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2022. – №1-2 (21-22). – С. 82, 144.

Душанбе, вилоятҳои Суғду Хатлон дар бораи натиҷаҳои таҳқиқот маълумот дода, хулосаҳои ҳуқуқии зарурӣ ва мушкилоту камбудии ҷойдошта аз рӯйи таҷрибаи тафтишотӣ-судӣ, истифодаи воситаҳои техникаи муосир, масъалаҳои ҳуқуқӣ-ҷиноятӣ ва криминологии муқовимат бо киберҷиноятҳо, тартиб ва тарзу усули баамалбарории тафтишии ин намуди ҷиноятҳоро пешниҳод намудааст⁵¹. Муаллифи асарҳои зиёди илмию таълимӣ оид ба мавзӯи интиҳобкардааш мебошад.

Тасвиб ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия. Диссертатсия дар кафедраи криминалистика ва фаъолияти экспертизаи судии факултети ҳуқуқшиносии ДМТ иҷро шуда, якчанд маротиба дар ҷаласаҳои он муҳокима шуда, баъдан ба ҳимоя дар Шурои диссертатсионии 6D. КОА-019 назди ДМТ тавсия шудааст. Натиҷаҳои алоҳидаи таҳқиқоти диссертатсионӣ дар конференсияҳои ҷарсолаи ҷумҳуриявӣ илмӣ-назариявӣ (амалӣ)-и устодон (ҳайати профессорону устодон) ва кормандони ДМТ (солҳои 2017-2023), инчунин хулосаву пешниҳодҳо дар конференсияҳои зерини байналмилалӣ ва ҷумҳуриявӣ дар шакли маъруза ироа гардидаанд:

а) байналмилалӣ:

– Конференсияи байналмилалии илмию амалӣ дар мавзӯи «Ҳуқуқи инсон: дирӯз ва имрӯз» – маъруза дар мавзӯи «Проблемаҳои муқовимат бо ҷиноятҳои компютерӣ ҳамчун як шакли мушаххаси киберҷиноятҳо» (Душанбе, ДМТ, 9 декабри соли 2022);

– Конференсияи байналмилалии «Илм ва таҳсилот: тамоюлҳои рушд дар ҷомеаи иттилоотӣ» бахшида ба «75-солагии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон» – маъруза дар мавзӯи «Ташаббусҳои байналмилалии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар таъмини амнияти иттилоотӣ аз ҳамлаҳои киберӣ» (Душанбе, ДМТ, 20-21 октябри соли 2023);

– Конференсияи илмӣ-амалии байналмилалӣ дар мавзӯи «Тоҷикон дар оинаи таърих», бахшида ба 115 солагии академик Бобочон Ғафуров – маъруза дар мавзӯи «Таҳдидҳои киберӣ: қаллобӣ дар фазои маҷозӣ»

---

⁵¹ Ниг.: Мактуби Прокурори генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 11.08.2022, таҳти №32/3-145.

(Душанбе, Филиали Донишгоҳи давлатии Москва ба номи Михаил Ломоносов дар шаҳри Душанбе, 27 октябри соли 2023);

– Конференсияи илмӣ-амалии байналмилалӣ дар мавзуи «25-солагии Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон: вазъият ва дурнамо» – маъруза дар мавзуи «Ташкилотҳои байналмилалӣ ҳамчун субъектони муқовимат бо киберҷиноятҳо». (Душанбе, Академияи Вазорати корҳои дохилии ҚТ, 26 майи соли 2023);

– Конференсияи байналмилалии илмӣ-амалӣ дар мавзуи «Ҳифзи ҳуқуқи инсон ва масъалаи муқовимат ба коррупсия дар ҷаҳони муосир: концепсияҳо, воқеият ва дурнамо» – маъруза дар мавзуи «Интернет воситаи содиршавии кибертаъқиб» (Душанбе, Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, 1-2 декабри соли 2023);

– Конференсияи байналмилалии илмию назариявӣ дар мавзуи «Масъалаҳои назариявии ташаккули фарҳанги ҳуқуқи инсон дар Тоҷикистон» – маъруза дар мавзуи «Таҳлили таҷрибаи амалии мақомоти ваколатдори давлатӣ ва ҳамкориҳои байналмилалии онҳо дар самти таъмини амнияти киберӣ» (Душанбе, ДМТ, 9 декабри соли 2023).

б) ҷумҳуриявӣ:

– Конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-амалӣ дар мавзуи «Криминалистикаи муосир» – маъруза дар мавзуи «Нақши тафаккурри сунъӣ дар раванди амалишавии фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷӯӣ» (Душанбе, Академияи ВКД ҚТ, 31 декабри соли 2021);

– Конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ дар мавзуи «Сиёсати оперативӣ-ҷустуҷӯӣ оид ба таъмини амнияти Ҷумҳурии Тоҷикистон» – маъруза дар мавзуи «Таҳқиқоти ҳуқуқӣ-ҷиноятии мафҳуми киберҷиноятҳо» (Душанбе, Академияи ВКД ҚТ, 4 октябри соли 2022);

– Конференсияи ҷумҳуриявии илмию назариявии «Рушди фаъолияти ҳифзи ҳуқуқ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» – маъруза дар мавзуи «Нақши мақомоти ҳифзи ҳуқуқ дар мубориза бо киберҷиноятҳо» (Душанбе, ДМТ, 6 октябри соли 2022);

– Конференсияи ҷумҳуриявии илмию назариявӣ дар мавзуи «Нақши Конститутсия дар амалишавии ҳадафҳои стратегии давлат» – маъруза дар мавзуи «Киберчиноятҳо: таҳдидҳои асри XXI» (Душанбе, ДМТ, 1 ноябри соли 2022);

– Конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-назариявӣ дар мавзуи «Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва низоми ҳуқуқии миллӣ» – маъруза дар мавзуи «Киберчиноятҳо ҳамчун омилҳои таҳдидкунанда ба амнияти ҷомеа» (Душанбе, Академияи ВКД ҚТ, 3 ноябри соли 2022);

– Конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ дар мавзуи «Мушкилоти қонунгузории замини Ҷумҳурии Тоҷикистон дар замони муосир» – маъруза дар мавзуи «Барномаҳои зараровар ҳамчун воситаи содиршавии киберчиноятҳо: мафҳум ва намудҳои он» (Душанбе, ДМТ, 13 октябри соли 2023);

– Конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ дар мавзуи «Муқовимат ба савдои одамон: Мушкилот ва мулоҳизаҳо» – маъруза дар мавзуи «Интернет ва шабакаҳои иҷтимоӣ: воситаи содиршавии савдои одамон» (Душанбе, «Китобхонаи миллии Тоҷикистон» 26 октябри соли 2023);

– Конференсияи илмӣ-назариявии ҷумҳуриявӣ дар мавзуи «Масоили мубрами такмили Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити муосир» – маъруза дар мавзуи «Ҳакер: тавсифи криминологии он» (Душанбе, ДМТ, 1 ноябри соли 2023).

Муқаррароти алоҳидаи диссертатсия аз ҷониби муаллиф ҳангоми хондани лексия аз фанни таълимии «Асосҳои тафтиши киберчиноятҳо» (барои муҳассилини ихтисоси санҷиши судӣ) дар факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон истифода шудаанд. Илова бар ин, натиҷаҳои таҳқиқот дар фаъолияти қонунгузории Маҷлиси миллии Маҷлиси Олии ҚТ, фаъолияти шуъбаи мубориза бо ҷиноятҳои кибернетикӣ Прокуратураи генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон, шуъбаи экспертизаи судӣ техникаи-компютерӣ ва видео-овозшиносии Маркази ҷумҳуриявии экспертизаи судӣ ва

криминалисии Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, мавриди қарор гирифтаанд.

Интишорот аз рӯи мавзуи диссертатсия. Оид ба муҳтавои диссертатсия муаллиф 28 мақолаи илмӣ, аз ҷумла 20 мақола дар нашрияҳои тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти ҶТ ва 8 мақола дар нашрияҳои дигар бо забонҳои тоҷикӣ ва русӣ интишор шудаанд. Ҷамчунин муаллифи 1 воситаи таълимӣ низ мебошад, ки масъалаҳои таҳлилшуда ба мавзуи диссертатсия алоқаманд мебошанд. Ҷамин тавр, ҳаҷми умумии интишороти докталаб зиёда аз 85 ҷузъи ҷопӣ мебошанд.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия ба мавзӯ ва объектҳои таҳқиқот, мақсаду вазифаҳои гузошташуда мувофиқат мекунад. Диссертатсия аз аз номгӯи ихтисораҳо ва (ё) аломатҳои шартӣ, муқаддима, панҷ боб, понздаҳ зербоб, хулоса, тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқот, рӯйхати адабиёт (маъхазҳо) ва феҳристи интишороти илмии докталаби дараҷаи илмӣ иборат мебошад. Ҷаҷми диссертатсияро 480 саҳифа ташкил медиҳад.

БОБИ 1. ПРОБЛЕМАҶОИ НАЗАРИЯВИИ МУҚОВИМАТ БО КИБЕРЧИНОЯТҶО

1.1. Таҳаввулоти вирусҳои компютерӣ ҳамчун омилҳои асосии ташаккули киберчиноятҳо

Дар ҷаҳони муосир масъалаҳои таъмини амнияти иттилоотӣ аз ҳамлаҳои киберӣ, аз ҷумла тавассути қонунгузориҳои ҷиноятӣ ба танзим даровардани ин самти ҳаётан муҳим, аз масъалаҳои мубрам ба ҳисоб меравад. Усулҳои муосири коркарди иттилоот бо воситаи техникаи компютерӣ ва дастрасии васеи технологияи компютерӣ имкон доданд, ки онҳо на танҳо барои мақсадҳои илмӣ, тадқиқотӣ ва таълимӣ, балки дар тамоми соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ истифода шаванд. Ин раванд моро водор месозад, ки дар баробари омилҳои манфиатовари ин самт ҷанбаҳои манфӣ ва зараровари онро дар доираи қонунгузорӣ пешбинӣ намоем.

Ба таҳқиқи мавзӯи киберчиноятҳо, таъмини амнияти иттилооти аз ҳамлаҳои киберӣ ва вирусҳои⁵² компютерӣ омилҳои асосии содиршавии киберчиноятҳо олимони зиёд таваҷҷуҳ зоҳир кардаанд ва онро дар доираи корҳои илмӣ низ таҳқиқ намудаанд. Масъалаҳои назариявӣ ва методологияи муқовимат бо киберчиноятҳо тавассути истифодаи технологияҳои иттилоотӣ содиршуда, вирусҳои компютерӣ омилҳои асосии содиршавии киберчиноятҳо инчунин усули иҷрои амалҳои муайяни тафтишотӣ диққати олимони Н.Ф. Ахраменка, В.Б. Вехов, С. Егоришев, В.В. Крилов, А.В. Остроушко, М.А. Простосердов, В.П. Хомколов, Н. Черкасов, Г.М. Шаповалова, Е.С. Шевченкоро ба худ ҷалб намудааст.

Таҳлили асарҳои олимони зикргардида аз инкишофи босуръати технологияи муосир шаҳодат медиҳад, ки афзоиши ҷинояткории муташаккил бо истифодаи технологияҳои иттилоотӣ коммуникатсионии (минбаъд ТИК) ва шабакаи интернетӣ, ки яке аз онҳо дар фазои маҷозӣ мебошад, хеле зиёд,

---

⁵² Соли 1983 Лен Эйделман бори аввал истилоҳи «вирус»-ро дар барномаҳои компютерӣ истифода бурд. «Вирусҳои компютерӣ» – ин як намуди барномае мебошанд, ки онҳо метавонанд якҷанд нусха зич шаванд, барномаҳоеро, ки ба онҳо дохил гардидаанд, модификатсия (тағйир) намоянд ва бо ин роҳ фаъолияти муътадили онҳоро халалдор намоянд.

гардидааст. Қисми зиёди соҳаҳои гуногунии мамлакат, аз ҷумла фаъолияти системаҳои молиявии ҷаҳон бештар ба коркарди электронии маълумот ва технологияҳои нави иттилоотӣ равона гардида, бо пешрафти технологияи муосир шумораи зиёди кишварҳо ба шабакаҳои иттилоотии электронии компютери муосир ва интернет пайваст мешаванд. Ақидаи зикршуда далели равшани он мебошанд, ки афзоиши шумораи киберҷиноятҳо ва ҳаҷми зарари расонидашуда аз ҳисоби сатҳи баланди дорои донишҳои махсуси компютери шахсони содиркунандаи ин ҷиноятҳо имконпазир гардид. Даҳсолаи охири асри XX рушди босуръати технология ва махсусан технологияҳои иттилоотӣ тавсиф мешавад, ки ба сохтори ҷомеаи муосир ва муносибатҳои дохили он таъсири назаррас гузоштааст. Дар ин давра дар кишварҳои аз ҷиҳати саноатӣ пешрафта таносуби нав дар соҳаи шуғли аҳоли ташаккул ёфт, зеро ҳоло зиёда аз нисфи аҳолии қобили меҳнат ба соҳаҳои рост меояд, ки бевосита бо қабул ва коркарди иттилоот алоқамандӣ доранд. Аллакай дар ибтидои солҳои 90-уми асри гузашта ҳаҷми маблағҳои, ки дар натиҷаи фурӯши ғайриқонунии иттилооти компютерӣ ба даст оварда шудаанд, ба таври назаррас зиёд гардид, аз ҷумла ин маблағ дар Япония 8 миллиард доллар, дар ШМА 30 миллиард долларро ташкил дод.

Бояд қайд намоем, ки дастгоҳҳои ҳаммонанди компютер таърихи куҳан дорад ва аз маълумоти таърихӣ бармеояд, ки 3500 пеш аз милод дар Ҷопон, Чин ва Ҳиндустон коркардҳои илмӣ ба он монанд арзи ҳастӣ карда буданд. Пажӯҳишгарони олмонӣ Вилгелм Шикард (Wilhelm Schikard) соли 1623 аввалин дастгоҳи ҳаммонанд ба компютерро бо истифода аз силсилаи амалиётҳо дар ҳисобҳои арифметикӣ ихтироъ кардааст. Математики англис Чарлз Бэббич (1792-1871) аввалин шуда дарк намуд, ки агар мошин барои дар хотир нигоҳ доштани ададҳо ва иҷрои амалҳои оддӣ арифметикӣ тарҳрезӣ карда шавад, он метавонад барои ба таври худкор анҷом додани ҳисобҳои мураккаб барномарезӣ истифода бурда шавад. «Дастгоҳи фарқгузор»-и ва «Мошини таҳлилӣ»-и ихтироъкардаи ӯ гарчанде, ки хотира надошт, метавонист вазифаҳои мураккабро дар нақшаҳо ҳисоб кунад,

дастгоҳҳои мазкур аз сабаби он, ки хеле барвақт пайдо шуда буд, бо пайдоиши наслҳои нави компютерҳои ҳозира рақобат карда метавонист, вале аз сабаби он ки барномасозон талаботи лоиҳаро иҷро дар он давра иҷро карда натавонистанд, коркарди он ба охир нарасид. Олим ва муҳандиси фаронсавӣ Ҷозеф Жаккар манфиатовар будани таҳияи барномаҳоро ҳануз солҳои 1752-1834 қайд намуда буд. Соли 1801 ба ӯ муяссар гардид, ки ҳамнавъи перфокартаҳои компютериро созад ва бо истифода аз таҷҳизоти оддитарини дорой абрешим аз он маълумоти заруриро ба даст орад. Ин дастгоҳ имкон дод, ки дар чараёни тайёр кардани матоъҳои махсус як қатор амалиётҳо такрор карда шаванд. Ҳамкорони Жаккар аз ин кашфиёти муҳандис дар хайрат афтоданд ва дар вучуди худ хавфи аз даст додани кори худро эҳсос намуданд. Ба ин хотир онҳо барои коркарди минбаъдаи чунин технология монеаҳои сунъӣ эҷод намуданд, ки онро метавон аз аввалин киберчиноятҳо дар таърихи инсоният ҳисобид⁵³.

Соли 1988 Роберт Моррис (қорманди илмии Донишгоҳи Корнелл) вирусӣ ARPAnet бо номи «қирмакон»⁵⁴ коркард намуд, ки он ба таври худкор нусхаҳои худро тавассути шабакаҳои иртиботӣ мефиристонд. Ба ин восита Роберт Моррис таъсири нармафзори зарароварашро ба системаҳои бо нармафзори Unix OS фаъолияткунанда фаҳмидан мехост. «Қирм»-и қашқардаи Роберт Моррис тақрибан 6000 компютери шахсии ба шабака пайваस्तшударо сироят карда, системаҳои иттилоотии давлатӣ ва донишгоҳҳоро, ки дар ARPAnet фаъолият доштанд, аз қор бозғузошт. Барои ин амали зараровар Роберт Моррис аз Донишгоҳи Корнелл қорич карда шуд ва бо қарори додгоҳ 3 сол шартан аз озодӣ маҳрум ва ба маблағи 10 000 доллари ИМА қарима карда шуд⁵⁵.

---

⁵³ Ниг.: Варданян А.В., Никитина Е.В. Расследование преступлений в сфере высоких технологий и компьютерной информации. – М.: Юрлитинформ, 2007. – 312 с.

⁵⁴ «Қирмакон» – ин як намуди махсуси барномаҳои сохташудаи зарароваре мебошанд, ки онҳо хусусияти беқории зиёдшавиро аз рӯйи рамзҳои доранд ва метавонанд бо воситаи шабакаи компютерӣ, пинҳонӣ аз истиодабарандаи шабака бо истифодаи усулҳои гуногун қимояи шабақаро қарараф (қарна) намоянд.

⁵⁵ Ниг.: История хакерства [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.osp.ru/cw/2001/28-29/42777> (санай муроҷиат: 25.12.2020).

Баъдан таҳқиқотҳои зиёде вобаста ба ташаккули вирусҳои компютерӣ ҳамчун воситаи содиршавии киберчиноятҳо миён омаданд. Бояд қайд намуд, ки асосҳои назариявии «вирусҳои компютерӣ»-ро профессори амрикоӣ Чон Фон Нейман, моҳи декабри соли 1949 дар Донишгоҳи Иллинойс (ИМА) таҳия кардааст⁵⁶.

Таҳлили адабиёти илмӣ⁵⁷, рушди бо суръати технологияҳои итилоотӣ-коммуникатсионӣ ва рушди шабакаҳои интернетӣ ва иҷтимоӣ ба мо имкон медиҳад, ки «таҳаввулоти вирусҳои компютериро ҳачун воситаи содиршавии киберчиноятҳо» дар марҳилаҳои муайян таҳқиқ намоем:

Марҳилаи аввали пайдоиши вирусҳои компютерӣ, ҳамчун воситаи содир намудани киберчиноятҳо замоне, ки вируси Creeper⁵⁸ (солҳои 1960-1970) дар шабакаи ҳарбии компютери Амрико ARPANET (INTERNET) кашф шуд, оғоз ёфт. Барои нест кардани вируси мазкур аввалин барномаи антивирусии Reereg ихтироъ карда шуд. Таъиноти вируси ARPANET (INTERNET) дар он буд, ки вирусҳои зарароварро ошкор ва безарар намуда сипас ба таври дахлдор худ низ нобуд мегардид. Бинобар сабаби махфӣ будани он, аз ҷониби департаменти низомии ИМА, дар бораи ин ҳодиса то ҳол маълумоти дастрас ва бозътимод мавҷуд нест⁵⁹.

Новобаста аз ҳолати мазкур коршиносони соҳавӣ аввалин таҳқиқоти вирусҳои компютериро, ки воситаи асосии содиршавии киберчиноятҳо эътироф мегардад, анҷом дода, дастгоҳи истилоҳотӣ ва аввалин барномаҳои

---

⁵⁶ Ниг.: Максимов В.Ю. Незаконное обращение с вредоносными программами для ЭВМ: проблемы криминализации, дифференциации ответственности и индивидуализации наказания: дис. ... канд. юрид. наук. – Краснодар, 1998. – С. 65-75.

⁵⁷ Ниг.: Александров И., Мороз Д. История компьютерных вирусов / И. Александров, Д. Мороз // Системный администратор. – 2006. – №11 (48). – С. 86-90; Козлов Д.А., Парандовский А.А., Парандовский А.К. Энциклопедия компьютерных вирусов. – Москва: Издательство: СОЛОН-Р, 2010. – 464 с.; Максимов В.Ю. Асари зикршуда. – 169 с

⁵⁸ Ниг.: [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Creeper> (санаи мурочиат: 25.12.2020).

⁵⁹ Ниг.: Малыковцев М.М. Уголовная ответственность за создание, использование и распространение вредоносных программ для ЭВМ: дис. ... канд. юрид. наук. – Москва, 2007. – 186 с.; Маслакова Е.А. Незаконный оборот вредоносных компьютерных программ: уголовно-правовые и криминологические аспекты: дис. ... канд. юрид. наук. – Орел, 2008. – 198 с.; Менжега М.М. Криминалистические проблемы расследования создания, использования и распространения вредоносных программ для ЭВМ: дис. ... канд. юрид. наук. – Саратов, 2005. – 238 с.

зиддивирусиро таҳия намудаанд⁶⁰. Дар ин марҳила яке аз аввалин киберчиноятҳо дар ИМА, охири солҳои 70-ум содир шуда буд. Мушовири амнияти компютери бонки Security Pacific National Bank Стэнли Рифкин, ки низоми бонкии Лос-Анҷелесро назорат мекард, рамзро ифшо кард, ки тавассути барномаҳои махсуси компютерӣ ба суратҳисобаш 10 миллион долларро ворид кард. Содир гардидани чинояти мазкур диққати махсуси олиморо ба самти амнияти иттилоотӣ ва муқовимат киберчиноятҳо чалб намуд⁶¹. Соли 1973 олимони ва коршиносони Шветсия масъалаи мазкурро таҳқиқ намуда, бори аввал меъёрҳои мушахасро вобаста ба содир намудани киберчиноятҳо муқаррар намудаанд, ки он барои таҳия ва паҳн кардани вирусҳо, ғайриқонунӣ ворид шудан ба системаи компютерӣ ва ворид кардани маълумоти бардурӯғ ба маълумоти компютерӣ, ки боиси тасарруфи маблағ, коғазҳои қиматнок, молу мулк, ғайриқонунӣ ҳамчун кардани маълумот мегардад, ҷавобгариҳои чиноятиро пешбинӣ менамуд⁶².

Барои тасдиқи гуфтаҳои боло мисоли мушаххас овардан мумкин аст: Масалан «Дар охири солҳои 70-ум зараре, ки яке аз бонкҳои амрикоии «Security Pacific» дар натиҷаи ворид шудани киберчинояткорон ба системаи компютери он расонидааст, 10,2 миллион долларро ташкил меод»⁶³.

Дар марҳилаи аввали ташаккули худ киберчиноятҳо аз ҷониби доираи маҳдуди одамон содир карда шуда, дар натиҷаи таҳаввулоти барномарезӣ, киберчинояткоронро ба миён овард. Сарчашмаҳои илмӣ аз он гувоҳи медиҳанд, ки нахустин хакерии сабтшуда дар интернет амали чиноятие мебошад, ки аз ҷониби як гурӯҳи ноболиғон бо номи «Гурӯҳи 414» ба амал омадааст. Аз тарафи гурӯҳи мазкур дар давоми 240 соат зиёда аз 60 компютери шахсиро вайрон кард, ки дар байни онҳо компютерҳои лабораторияи давлатии Лос-Аламос, ки ба омӯзиши силоҳи ядроӣ машғул

⁶⁰ Ниг.: Александров И., Мороз Д. История компьютерных вирусов / И. Александров, Д. Мороз // Системный администратор. – 2006. – №11 (48). – С. 87.

⁶¹ Ниг.: Минаев В.А., Саблин В.Н. Основные проблемы борьбы с компьютерными преступлениями в России / В.А. Минаев, В.Н. Саблин // Экономика и производство. – 1999. – №4 (44). – С. 25-40.

⁶² Ниг.: Зинина У.В. Международное сотрудничество в сфере борьбы с компьютерными преступлениями / У.В. Зинина // Право и безопасность. – 2005. – №3. – С. 14-17.

⁶³ Ниг.: [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: https://en.wikipedia.org/wiki/Security_Pacific_Bank (санаи мурочиат: 25.12.2020).

буд, ба қайд гирифта шудааст⁶⁴. Пас аз содир шудани ин ҷиноят, Маркази тадқиқотии амнияти интернетии CERT таъсис дода шуд, ки ҳадафи асосии он омӯзиши амиқ ва муфассали ин навъи ҷиноятҳо мебошад.

Солҳои 80-уми асри ХХ дар як қатор кишварҳои ғарбӣ чунин навъҳои киберҷиноятҳо, аз қабилӣ қаллобии компютерӣ ва тамаъҷӯии компютерӣ, ки як навъи рэкет аст, ба истилоҳ ҳифзи таҳмили аз системаҳои компютерӣ ривоч ёфт. Масалан, бо ёрии компютерҳо ҷинояткорон ба сохтакорӣ кортҳои кредитӣ, кортҳои пардохтӣ барои хизматрасониҳои гуногун даст мезаданд, аз хизматҳои алоқаи байнишахрию байналмилалӣ ва дигар системаҳои иттилоотӣ ройгон истифода мекунанд. Гузашта аз ин дар ин марҳила компютерҳо барои мақсадҳои ҷиноятӣ, ҳамчун восита ё ҳамчун олотӣ содир кардани ҷиноят истифода мешуданд.

Дар соли 1983 бошад зарар аз ҳамин гуна ҷиноятҳо дар самти тасаруфи маблағҳои бонкӣ дар Италия аз 20 миллиард лира гузашт. Дар нимаи дуими солҳои 80-уми асри гузашта дар Олмон зарари солонаи киберҷиноятҳо ба 4 миллиард марка расид, дар Фаронса ин талафот дар як сол ба сатҳи 1 миллиард франк мерасид⁶⁵. Ҳамзамон Маркази миллии Амрико оид ба киберҷиноятҳо гузориш дод, ки танҳо дар соли 1988 амали ҷинояткорон дар ин самт ба ширкатҳои мухталифи Иёлоти Муттаҳидаи Амрико зарар баробар ба 0,5 миллиард доллар мебошад⁶⁶.

10 ноябри соли 1983 Фред Коэн, асосгузори вирусӣ муосири компютерӣ, дар семинари амнияти компютерӣ дар Донишгоҳи Леҳи (ИМА) як барномаи вирусиро дар VAX 11/750 намоиш медиҳад, ки ин «вирусӣ компютерӣ» метавонад ба дигар барномаҳо ворид шавад ва таъсири манфии худро ба технологияи компютерӣ расонад⁶⁷. Таҳлили адабиёти илмӣ шаҳодат медиҳад, ки аввалин таҳаввулотӣ воқеан азими «вирусӣ компютерӣ» дар Apple II рух

---

⁶⁴ Ниг.: История хакерства [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.osp.ru/cw/2001/28-29/42777> (санаи муроҷиат: 25.12.2020).

⁶⁵ Ниг.: Ниг.: Евдокимов К.Н. Противодействие компьютерной преступности: теория, законодательство, практика: дис. ... д-ра юрид. наук. – Москва, 2021. – С. 168-177.

⁶⁶ Ниг.: Евдокимов К.Н. Асари зикршуда. – С. 168-177.

⁶⁷ Ниг.: 18 самых опасных компьютерных вирусов за все время [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://www.comss.ru/page.php?id=2853> (санаи муроҷиат: 21.09.2022).

додааст⁶⁸. Новобаста аз оне, ки Apple II системаи муҳофизавии заруриро доро буда, ба миқдори зиёд истехсол ва дастраси умум нагардида буд, аммо «вирусҳои компютерӣ» ба фаъолияти муътадили корӣ он халал ворид намудаанд.

Соли 1985 системаи электрони овоздиҳӣ (сигнализатсия) дар Конгресси ИМА тавассути вируси компютерӣ хомӯш карда шуда, соли 1986 аввалин таҳаввулоти глобалии вирус барои компютерҳои бо IBM мувофиқ ба қайд гирифта шуд. Вируси Brain, ки ба секторҳои пурборкунандаи дискетҳо сироят мекунад, ки дар тӯли чанд моҳ тақрибан дар тамоми ҷаҳон паҳн шуда, зарари бузурги модди расонидааст⁶⁹. Сабаби тез паҳн гардидани ин вирус ин комилан омода набудани ҷома ба муқовимат бо чунин падидае чун «вируси компютерӣ» буд, зеро ки барномаҳои зиддивирӯсӣ ҳанӯз дар марҳилаи таҳия вучуд доштанд ва корбарон, дар навбати худ, қоидаҳои оддии антивирусро риоя намекарданд.

Сарфи назар аз кӯшишҳои назарраси мақомоти давлатӣ, ҷомаи ҷаҳонӣ, инчунин ширкатҳои таҳиякунандаи барномаҳои гуногун, аз ҷумла антивирусҳо, мушкилоти «вирусҳои компютерӣ» ба таври равшан то ҳол ҳалли худро наёфтааст.

Вирусҳои компютерӣ ва дигар барномаҳои зараровар бо пайдоиши Интернетӣ ҷаҳонӣ, ба таҳиягарони онҳо, барои паҳн кардани барномаҳои зараррасон имкониятҳои васеъ фароҳам овард. Дар робита ба ин, паёмдҳои ҳодисаи ахири вируси MyDoom, ки тавассути почтаи электронӣ ворид шуда, дар як муддати кӯтоҳ даҳҳо миллион компютерҳои ҷаҳон, аз ҷумла марказҳои ҳисоббарории Пентагон ва Парлумони Бритониёро, ба якчанд миллиард доллар зарар расонид, қайд намудан мувофиқи мақсад аст⁷⁰.

---

⁶⁸ Ниг.: Давлатзода К.Д. Таҳаввулоти вирусҳои компютерӣ ҳамчун омилҳои асосии пайдоиш ва содишавии киберҷиноятҳо / К.Д. Давлатзода // Паёми Донишгоҳи давлатии Данғара. – 2022 – №4 (22). – С. 138-144.

⁶⁹ Ниг.: Евдокимов К.Н. Противодействие компьютерной преступности: теория, законодательство, практика: дис. ... д-ра юрид. наук. – Москва, 2021. – С. 170-179.

⁷⁰ Ниг.: Максимов В.Ю. Незаконное обращение с вредоносными программами для ЭВМ: проблемы криминализации, дифференциации ответственности и индивидуализации наказания: дис. ... канд. юрид. наук. – Краснодар, 1998. – С. 65-75.

Маврид ба зикри хос аст, ки аввалин киберчиноятҳо дар қаламрави собиқ ИҚШС соли 1979 дар Вилнюс (Литва) расман ба қайд гирифта шуда буд. Он ба дуздидани 78.584 рубл алоқамандӣ дошт⁷¹, далели мазкур ба феҳристи байналмилалии ин навъи чиноятҳо шомил шуда, онро метавон нуқтаи ибтидоӣ дар рушди киберчиноятҳо дар ИҚШС ҳисобид.

Таҳқиқотҳо дар самти мазкур шаҳодати онро намудаанд, ки соли 1981 нахустин маротиба чунин чиноятҳо дар Брест (Ҷумҳурии Беларус) ва Ленинград (ҳоло Санкт-Петербурги Россия) дар намуди таҳия ва паҳн намудани барономаҳои зараровар содир шуда буданд⁷².

То соли 1991 дуздии маълумҳои компютерӣ дар қаламрави собиқ Иттиҳоди Шуравӣ дар он бахшҳои иқтисоди кишвар, ки аз системаҳои автоматикунонидашудаи алоқа ва назорати равандҳои истеҳсоли дар асоси компютерҳо ва нармафзор фаъолони истифода мешуданд, васеъ паҳн шуд. Муфаттишон ва мақоми тафтишӣ, ки дар истеҳсоли онҳо парвандаҳои чиноятҳои вобаста ба киберчиноятҳо буданд, дар тафтиш ва ошкор намудан ба душвориҳои зиёд дучор шуданд. Махсусан, масъалаҳои марбут ба таснифоти кирдорҳои чиноятӣ дар ин самт ва таъини экспертизаи судӣ баҳсталаб ва баъзан ҳалнашаванда буданд.

Ҳамин тавр, таҳқиқоти марҳилаи аввали пайдоиши вирусҳои компютерӣ ҳаҷун омили асосии содиршавии киберчиноятҳо, имкони хулосабарори менамояд, ки дар як қатор кишварҳои ғарбӣ чунин навъҳои киберчиноятҳо, аз қабилӣ қаллобии компютерӣ (дар замони муосир қаллобӣ дар интернет) ва тамаъҷӯии компютерӣ (дар шароити рушди босуръати ТИК тамаъҷӯӣ дар фазои маҷозӣ бо таҳдиди ифшои маълумотҳои бадномкунанда), ба истилоҳ ҳифзи таҳмили аз системаҳои компютерӣ ривоч ёфта дар қаламрави собиқ Иттиҳоди Шуравӣ, солҳои 1979-1991 ва дар кишварҳои ғарб ИМА, охири

---

⁷¹ Ниг.: Волчек Е.З. НТР: проблемы и решения / Е.З. Волчек // Вестник БГЭУ. – 1994. – №1. – С. 69-79.

⁷² Ниг.: Рускевич Е.А. Понятие вредоносной компьютерной программы / Е.А. Рускевич // Актуальные проблемы российского права. – 2018. – №11 (96). – С. 207-215; Усманов Р.А. Вопросы квалификации преступлений, связанных с созданием, распространением или использованием вредоносных компьютерных программ / Р.А. Усманов // Расследование преступлений: проблемы и пути их решения. – 2018. – №3 (21). – С. 88-93.

солҳои 70-ум аввалин киберчиноятҳо ба қайд гирифта шуда буд, ки аз ин наъми чиноят зарари бузурги моддиро аслан ташкилотҳои қарздиҳию молиявӣ дида буданд. Ҳамзамон, дар ин марҳила аввалин таҳқиқоти вирусҳои компютерӣ, ки воситаи асосии содиршавии киберчиноятҳо эътироф мегардад, анҷом дода шуда, аввалин барномаҳои зиддивирусиро таҳия намудаанд.

Марҳилаи дуҷуми таҳаввулоти «вирусҳои компютерӣ» ба миёнаҳои солҳои 1980 то соли 1992 рост меояд. Дар давраи мазкур вирусҳои компютерӣ сохта мешаванд, ки барои кор дар компютерҳои дорой системаи амалиётии MS-DOS мутобиқ карда шудаанд⁷³. Паҳншавӣ ва зарари вируси мазкур тавассути фитаҳои (дискетҳо) иттилоотӣ-компютерӣ сурат мегирифт.

Тавре дар боло қайд гардид, соли 1986 масъалаи дар сатҳи ҷаҳонӣ паҳншавии вируси Brain барои компютерҳои фардӣ ба қайд гирифта шуд. Вируси мазкур зарари худро тавассути шабакаҳои пурборкунандаи фитаҳо (дискетҳо) анҷом меодааст. Ҳамзамон, қайд намудан зарур аст, ки худи ҳамон сол боз чанд вирусҳои дигар барои IBM-PC таҳти унвони MS-DOS новобаста аз якдигар пайдо шуданд. Вирусҳои мазкур маъруф бо номи Lehigh, ки танҳо ба файли системаи COMMAND зарар мерасонанд, инчунин com; Surviv-1, ки файлҳои COM-ро аз кор мебароранд; Surviv-2, ки ба файлҳои EXE таъсир мерасонанд ва Surviv-3, ки ҳам файлҳои COM ва ҳам EXE-ро корношоям мегардонад, пайдо шуданд. Ҳамчунин, якчанд вирусҳои пурборкунанда дар ин замина (Йел дар ИМА, Stoned дар Зеландияи Нав ва PingPong дар Италия) инкишоф ёфтаанд⁷⁴.

Моҳи ноябри соли 1988 «вируси компютери»-и Morris Worm ба беш аз 6000 системаи компютерӣ дар ИМА, аз ҷумла ба компютерҳои маркази таҳқиқоти NASA, зарар расонид. Вируси компютери мазкур нусхаҳои худро тавассути шабакаи интернетӣ ба компютерҳои дигар фиристонида,

---

⁷³ Ниг.: Давлатзода К.Д. Таҳаввулоти вирусҳои компютерӣ ҳамчун омилҳои асосии пайдоиш ва содиршавии киберчиноятҳо / К.Д. Давлатзода // Паёми Донишгоҳи давлатии Данғара. – 2022 – №4 (22). – С. 138-144.

⁷⁴ Ниг.: Александров И., Мороз Д. История компьютерных вирусов / И. Александров, Д. Мороз // Системный администратор. – 2006. – №11 (48). – С. 88.

онҳоро чихати иҷроиш ба кор андохта, ба ин васила захираҳои шабакавиरो тобеъ менамояд, ки дар натиҷа кори тамоми шабакаҳои ARPANET-ро амалан фалаҷ менамояд. Таҳқиқотҳо дар ин самт муайян намуд, ки вируси мазкур барои зарар расонидан, осебпазирии амнияти системаи амалиёти UNIX-ро барои платформаҳои системаҳои VAX ва Sun Micro истифода бурдааст. Зарари умумӣ аз ин вирус беш аз 96 миллион долларро ташкил додааст⁷⁵.

Бояд тазакур дод, ки дар давоми ин солҳо (1986-1988) дар системаҳои ҳисоббарор на танҳо дар ИМА ва Европай Ғарбӣ, балки дар собиқ ИҶШС низ барномаҳои зараровар пайдо шуданд. Ҳамин тариқ, дар моҳи августи соли 1988 аввалин вируси компютери C-648 дар лабораторияи Институти системаҳои барномавӣ (Переславл-Залесский) кашф карда шуд, ки ҳангоми ба кор андохтани баъзе барномаҳои зарардида боиси азнавборкунии системаи амалиёти MS-DOS гардид⁷⁶. Дар аввали соли 1989 дар СССР вируси RC-1701 кашф карда шуд, ки вируси дуҷумест, ки ба СССР, тахминан тавасути Аврупои Ғарбӣ ворид гардидааст⁷⁷.

Аз ин лиҳоз марҳилаи дуҷуми таҳаввулоти «вирусҳои компютерӣ» на танҳо боиси пайдоиш ва сабаби содир гардидани навъҳои нави киберчиноятҳо балки асоси ташаккули чиноятҳои гардид, ки шабакаи интернетро ҳамчун воситаи содир намудани чиноят (барномаҳои зараровар ва ҳамлаҳои DoS) эътироф мекарданд, ки онҳоро чихати иҷроиш ба кор андохта, ба ин васила захираҳои шабакавӣ тобеъи киберчинояткорон гардида таҳдид ба амнияти иттилоотиро даҳчанд менамояд.

Марҳилаи сеҷуми таҳаввулоти «вирусҳои компютерӣ» то андозае бо шабакаи ҷаҳонии иттилоотию коммуникатсионӣ, яъне Интернет, ки шабакаи умумиҷаҳонии насли нав ба шумор меравад, алоқаманд аст. Дар ҳамин

---

⁷⁵ Ниг.: Максимов В.Ю. Незаконное обращение с вредоносными программами для ЭВМ: проблемы криминализации, дифференциации ответственности и индивидуализации наказания: дис. ... канд. юрид. наук. – Краснодар, 1998. – С. 65

⁷⁶ Ниг.: Кадлоф А. Вирусы / А. Кадлоф // Компьютер. – 1990. – №1. – С. 44-45.

⁷⁷ Ниг.: Безруков Н.Н. Компьютерная вирусология. Часть 1: Общие принципы функционирования, классификация и каталог наиболее распространенных вирусов в операционной системе MS DOS. – Киев, 1990. – 450 с.

давра вирусҳое пайдо шуданд, ки дар баробари фаъолияти муътадили компютерҳоро халалдор сохтан, ҳатто телефони мобилиро низ халалдор месозанд (масалан, Timofonica, аввалин вируси компютери, ки ба телефонҳои мобилӣ зарар мерасонад, 6 июни соли 2000 кашф шуда буд).

Ин давраи таҳаввулоти «вирусҳои компютерӣ», бо проблемаҳои ҷаҳонишавии дастгоҳҳои компютерӣ тавсиф мешавад, ки ҳамасола ҷомеаи ҷаҳониро ба мушкилотҳои барзиёд рӯ ба рӯ менамояд, аз ҷумла: СІН (Чернобил), Марбург, ДеТрой (1998), Happy 99, Melissa, Zipped Files (1999), Курникова, Code Red (2001), Сиркон, Лентин, Танатос (BugBear), Opasoft (2002), Slammer, Lovesan (инчунин бо номи Blaster, MSBlast маълум аст), Аврон, Думару, Ророн, Собер, Свен, Велча (2003), Bagle, Doomjuice, NetSky, Sasser (2004) ва ғайра⁷⁸.

Таҳлили марҳилаи сеюми таҳаввулоти «вирусҳои компютерӣ», имкон медиҳад, ки маълум намоем, вирусҳои компютери ро ҷинойткорон бевосита барои системаҳои нави амалиётӣ, замимаи смартфонҳо ва нармафзори махсусе, ки дар бозори компютер пайдо мешаванд, таҳия кардаанд. Таҳаввулоти вирусҳо ба садҳо ҳазор компютерҳо дар саросари ҷаҳон таъсир мерасонад ва хисороти он аллакай миллиардҳо долларро ташкил медиҳад. Барои мисол, хисороти тахминии вируси скриптии I LOVE YOU тақрибан 15 миллиард долларро ташкил дод, ки дар натиҷа вируси мазкур ҳамчун вируси компютери харобиовартарин дар ҷаҳон вориди китоби рекордҳои Гиннес гардид⁷⁹. Дар навбати худ, вируси Slammer ним миллион серверро дар саросари ҷаҳон нобут кард ва Кореяи Ҷанубиро дар тури 12 соат аз интернет ҷудо кард ва кори 13 000 банкомати Bank of America-ро қатъ намуд⁸⁰. Аз ин бармеояд, ки теъдоди вирусҳои компютерӣ ва барномаҳои зараровар, ки барои дуздии маблағҳо, логинҳо ва рамзҳо (паролҳо) тавассути Интернет ва дигар амалҳои, ки ба корбарони компютер зарари молу мулки мерасонанд, ба

⁷⁸ Ниг.: Александров И., Мороз Д. История компьютерных вирусов / И. Александров, Д. Мороз // Системный администратор. – 2006. – №11 (48). – С. 88.

⁷⁹ Ниг.: The Hidden Costs of Cybercrime [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://www.mcafee.com/enterprise/en-us/assets/reports/rp-hidden-costs-of-cybercrime.pdf> (санаи муроҷиат: 11.09.2021).

⁸⁰ Ниг.: Inside the slammer worm – Security & Privacy Magazine, IEEE [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://cseweb.ucsd.edu/~savage/papers/IEEESP03.pdf> (санаи муроҷиат: 10.08.2022).

таври назаррас афзоиш ёфтааст. Ҳамин тариқ, тибқи маълумоти Лабораторияи Касперский, дар тӯли 15 сол (аз соли 1992 то 2007) тақрибан 2 миллион «вируси компютерӣ» ошкор гардидааст⁸¹.

Дар заминаи марҳилаи мазкур Кумитаи вазирони Шурои Аврупо дар якҷоягӣ бо Кумитаи навтаъсиси коршиносон оид ба муқовимат бо ҷинояткорӣ дар фазои маҷозӣ, таҳаввулотии «вируси компютерӣ» ва содир гардидани шумораи барзиёди киберҷиноятҳоро таҳлил намуда, чиҳати пешгирӣ ва мубориза бо киберҷиноятҳо, 18 марти соли 2004 «Конвенсия дар бораи киберҷиноят»-ро ба муҳокимаи Кумитаи вазирони Шурои Аврупо гузошта, дар натиҷаи муҳокимаҳои тӯлони конвенсияи мазкур аз 1 июли соли 2004, эътибори расмӣ пайдо намуд⁸².

Таҳқиқи марҳилаи мазкур аз он шаҳодат медиҳад, ки дар ҳамин давра вирусҳои пайдо шуданд, ки дар баробари фаъолияти муътадили компютерҳоро ҳалалдор сохтан, ҳатто телефони мобилиро низ ҳалалдор сохта барои дуздии маблағҳо, логинҳо ва рамзҳо (паролҳо) тавассути Интернет ва дигар амалҳои, ки ба корбарони компютер зарари молу мулки мерасонанд равона гардидаанд.

Марҳилаи чоруми (муосир) таҳаввулотии «вируси компютерӣ», тақрибан солҳои 2006-2007 оғоз ёфта, то имрӯз идома дорад. Дар ин давра теъдоди «вируси компютерӣ» садҳо миллион ба ҳисоб мешавад. Онҳо аллакай дар тамоми штаммҳо, аз ҷумла ба фазои маҷозӣ партофта шудаанд. Дар ҳоле ки дар тӯли 15 сол (аз соли 1992 то 2007) лабораторияи Касперский тақрибан 2 миллион барномаи нави зараровар ва вирусҳои компютериро ошкор карда буд, дар соли 2008 аллакай 15 миллион ва дар соли 2009 шумораи барномаҳои зараровар ва вирусҳои компютерӣ дар коллексияи лабораторияи Касперский ба 33 миллион расид. Айни замон танҳо дар соли 2020 лабораторияи Касперский 33 412 568 вируси нави компютериро ошкор

---

⁸¹ Ниг.: Эксперты оценили ущерб от вируса WannaCry в \$1 млрд [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: http://runews24.ru/internet/25/05/2017/3_deb290a821bd12cc946653ea418e439 (санаи мурочиат: 10.08.2022).

⁸² Ниг.: Отчет «Лаборатории Касперского» за 2009 год [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: http://www.Securelist.com/ru/analysis/208050608/Kaspersky_Security_Bulletm_2009_Razvitie_ugroz_v_2009_godu (санаи мурочиат: 10.08.2022).

кардааст⁸³. Дар баробари ин, вирусҳои компютерӣ аз ҷиҳати сохтор рӯз то рӯз мураккабтар шуда, вазифаҳои онҳо гуногунтар мешаванд.

Қайд намудан бамаврид аст, ки ҷомеаи ҷаҳонӣ таҳаввулоти боз ҳам калонтари вирусҳоро сабт намудааст, ки аллакай ба миллионҳо дастгоҳҳои компютерӣ таъсир расонидаанд (масалан, Storm Worm, Kido, Sality, Brontok, Mabezat, Parite.b, Virut.ce, Sohanad, TDSS.z). Мувофиқи маълумоти McAfee, хисороти вируси Conficker ба шабакаи интернетӣ 9,1 миллиард доллар арзёбӣ мешавад, ки пас аз зарари почтаи электронӣ ба мисли MyDoom (38 миллиард доллар) ва I LOVE YOU (15 миллиард доллар) дар ҷойи дуюм аст⁸⁴.

Дар моҳи майи соли 2017 таҳаввулоти ҷаҳонии вируси компютери Wannacry (WannaCrypt, WCry, WanaCrypt0r 2.0 ва Wanna Decryptor) ба қайд гирифта шуд. Аз 12 майи соли 2017 то 6 июни соли 2017 дар беш аз 150 кишвари ҷаҳон беш аз 520 000 компютер ва 200 000 суроғаҳои IP зарар дид, ба суратҳисобҳои махсуси киберҷинояткорон тақрибан 126 742 доллари ИМА интиқол дода шудааст. Зарари умумии ҷаҳор рӯзи аввали таҳаввулоти вирусҳои компютериро коршиносони амрикоӣ 1 миллиард доллар арзёбӣ кардаанд⁸⁵. Дар солҳои 2017-2020, таҳиягарони вирус ба арзиши криптовалютаҳо таваҷҷуҳ зоҳир мекунанд, аз ин рӯ вирусҳои сершумори зарароварро барои вайрон кардани мубодилаи мустақим (онлайн) бо дуздии минбаъдаи маълумот аз воситаҳои электронии пардохт ё истихроҷи ғайриқонунии криптовалютаҳо (Coinhive, JS. BtcMine, Linux.BtcMine.174, PowerGhost, Trojan.Win64.Miner.all, Trojan-Ransom.Win32. Rahni, Trojan.BtcMine.2869, VBS.BtcMine ва ғ.) истифода мебаранд⁸⁶.

---

⁸³ Ниг.: Kaspersky Security Bulletin 2020. Статистика [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://securehst.ru/kaspersky-security-bulletin-2020-statistics/99505/> (санаи муроҷиат: 17.10.2021).

⁸⁴ Ниг.: The Hidden Costs of Cybercrime [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://www.mcafee.com/enterprise/en-us/assets/reports/rp-hidden-costs-of-cybercrime.pdf> (санаи муроҷиат: 11.09.2021).

⁸⁵ Ниг.: Эксперты оценили ущерб от вируса Wannacry в \$1 млрд [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://runews24.ru/internet/25/05/2017/3deb290a821bd12cc946653ea418e439> (санаи муроҷиат: 10.08.2022).

⁸⁶ Ниг.: Kaspersky Security Bulletin 2020: Киберугрозы для промышленных предприятий в 2021 году [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://securelist.ru/ics-threat-predictions-for-2021/99417/> (санаи муроҷиат: 22.08.2022).

Хусусияти асосии марҳилаи чаҳоруми таҳаввулоти вирусҳои компютерӣ дар он аст, ки вирусҳои компютерӣ на танҳо аз ҷониби киберҷинояткорон, балки намояндагони хадамоти ҷосусии хориҷӣ низ, барои анҷоми ҷосусии киберӣ, инчунин ҳамчун «силоҳи иттилоотӣ» барои хориҷ кардани объектҳои стратегии инфрасохтори иттилоотӣ, энергетикӣ, молиявӣ ва дигар инфрасохторҳо (аз он ҷумла вирусҳои компютери Stuxnet, Wiper, Flame, Gauss, Backdoor.Win 32, Sputnik, Backdoor. Regin ва ғайра) истифода бурда мешаванд.

Ҳамин тавр, натиҷаи таҳқиқоти зербоби мазкур ба муаллиф имкон медиҳанд, ки чунин хулосаҳои илмӣ намояд.

1. Таҳаввулоти вирусҳои компютериро ҳачун воситаи содиршавии киберҷиноятҳо» метавон ба чунин марҳилаҳо ҷудо намоем:

– марҳилаи пайдоиши аввалин «вирусҳои компютерӣ», ки аввали солҳои 1970-ибтидои солҳои 1980-ро дар бар мегирад;

– пеш аз пайдош ва рушди шабакаи умумичаҳонии Интернет (миёнаҳои соли 1980 то соли 1992). Марҳилаи пайдоиши «вирусҳои классикӣ», ки барои фаъолият дар системаи оператсионии MS-DOS мутобиқ карда шудаанд;

– аввали соли 1992 – ибтидои солҳои 2000-ум. Марҳилаи пайдоиши навъҳои гуногуни вирусҳои компютерӣ, ки тавассути Интернет паҳн шуда, зарари бузурги моддӣ меоварданд.

– марҳилаи муосир, (аввали солҳои 2000 – то кунун). Пайдоиши босуръати намудҳои гуногуни вирусҳои компютерӣ ва истифодаи васеи технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ ва дигар технологияҳои муосир бо мақсади содир намудани киберҷиноятҳо.

2. Афзоиши босуръати шумораи «вирусҳои компютерӣ» дар толи 15 сол (аз соли 1992 то 2007) тақрибан 2 миллион ададро ташкил намуда, дар соли 2008 аллакай 15 миллион, соли 2009 шумораи онҳо ба 33 миллион ва дар соли 2022, 33 412 568 вирусҳои нави компютерӣ ошкор шудааст. Дар баробари ин, барномаҳои вирусҳои компютерӣ мураккабтар ва ихтироъкорӣ шуда истодаанд, ки ба эҷоди «ноаёнӣ» ва нобудсозии минбаъдаи онҳо бо

мақсади пинҳон кардани пайҳои ҷиноят (масалан, барномаи ҷосусии Flame, пас аз пурра ҷойгир кардани функсияи он дар компютер, 20 мегабайт буд) нигаронида шудаанд.

3. Дар замони рушди босуръати технолгияҳои иттилоотию коммуникатсионии вирусҳои Stuxnet, Duqu, Wiper, Flame, Gauss, Shamoon, Regin ва дигар «вирусҳои компютерӣ» аз ҷониби киберҷинояткорон омода гардида, дар сатҳҳои гуногун аллакай таҳия шуда, ҳамчун «силоҳи киберӣ» истифода мешаванд. Аз ин бармеояд, ки ин навъи «вирусҳои компютерӣ» содир намудани киберҷиноятҳоро бо сабабҳои сиёсӣ муайян намуда, таъсири мутақобилаи киберҷиноятҳоро бо ҷиноятҳо ба муқобили сулҳу амният муайян мекунад.

4. Коркард ва таҳаввулоти минбаъдаи «вирусҳои компютерӣ» ба он оварда мерасонад, ки шумораи содиршавии киберҷиноятҳо дар сатҳҳои гуногун зиёд гардида, аз идора намудани системаи назоратии мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ва ҷомеа берун мешавад ва ба вайроншавии минбаъдаи иттилоот ва коммуникатсия оварда мерасонад. Хавф дар ин маврид, дар он ифода мегардад, ки шабакаҳо ва системаҳои компютерӣ зарари бузурги моддӣ мебинанд, садамаҳо дар корхонаҳои саноатии ба тариқи электронӣ идорашанда ба миён омада, асоси фарорасии дигар оқибатҳои вазнин мегарданд.

5. Таҳаввулоти «вирусҳои компютерӣ», ин ба нестшавии файлҳо, нест кардани системаи амалиётӣ, корношоям кардани сохторҳои хостинги додаҳо, вайрон кардани сохторҳои шабакавӣ, ғайриқонунӣ ҷамъ кардани маълумоти шахсӣ, тамаъҷӯӣ дар фазои маҷозӣ, қаллобӣ дар интернет ва бастани кори корбарон мебошад.

6. Таҳаввулоти вирусҳои компютерӣ то он даме, ки технологияҳои IT рушд мекунанд, идома хоҳанд ёфт, аз ин рӯ зарур аст, ки мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, коршиносон, мутахассисони соҳаи амнияти иттилоот ва технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ, муносибатҳои нав ва ғайрианъанавӣ оид ба чунин таҳдиди ба амал омадаро таҳлил намуда,

тадбирҳои илмӣ, техникӣ, молиявӣ, иқтисодӣ, таҳияи стандартҳои умумии ҳатмии байналмилалӣ ва ҳуқуқӣ дар соҳаи муомилоти бехатарии иттилооти компютери таҳия намоянд.

1.2. Мафҳуми киберчиноятҳо

Таърихи даҳсолаҳои охир дар муқоиса бо дигар намудҳои чиноятҳои фаромиллӣ, аз афзоиш ёфтани киберчиноятҳо ва содиршавии онҳо бо истифодаи шабакаи интернет шаҳодат медиҳад. Бояд қайд намуд, ки дар шароити ҷаҳонишавӣ, соҳаи иттилоот ва шабакаи интернет на танҳо ба майдони ҳамкориҳои байналмилалӣ, балки ба майдони муҳолифат ва содиршавии кирдорҳои барои ҷамъият хавфнок низ табдил меёбад, ки аз афзоиши эҳтимолии фаъолияти терроризми байналмилалӣ ва содиршавии он дар фазои маҷозӣ шаҳодат медиҳад.

Дар замони муосир ТИК дар соҳаҳои гуногуни ҳаёт ҷорӣ шуда, ба манфиат ва такмили қори соҳаҳои ҳаётан муҳим амал мекунад. Чунин технологияҳо ба тарзи зиндагӣ, таҳсил ва қори одамон таъсири мусбӣ мерасонанд. Технологияҳои иттилоотӣ барои рушди иқтисоди ҷаҳонӣ ва ҳалли масъалаҳои иҷтимоӣ, аҳамияти ҳаётан муҳим пайдо кардаанд. Сарфи назар аз бартариҳои зиёди ТИК–и муосир, онҳо шароити наvero фароҳам овардаанд, ки ба содир намудани чиноятҳо дар сатҳи миллӣ ва байналмилалӣ мусоидат менамоянд. Даромад аз содиршавии чиноятҳо бо востайи ТИК дар ҷаҳон, пас аз даромад, аз тиҷорати маводи муҳаддир ва силоҳ дар ҷойи сеюм қарор дорад⁸⁷. Ин ба пайдоиши як намуди нави фаъолияти чиноятӣ, аз қабيلي киберчиноятҳо, ки дар марҳалаи ҳозира ба сатҳи хеле баланд расидааст, имконияти мусоид фароҳам меорад.

Рушди технологияҳои нав ба ҷомеа таъсири назаррас мерасонад. Дар шароити ҷаҳонишавии соҳаҳои гуногун, ҳаётро бидуни компютер, интернет, алоқай рақамӣ тасаввур кардан душвор аст. Ба таври васеъ ҷорӣ намудани

---

⁸⁷ Ниг.: Гайфутдинов Р.Р. К вопросу о типологии личности компьютерных преступников с учетом характера и мотивации их криминальной деятельности / Р.Р. Гайфутдинов // Вопросы российского и международного права. – 2017. – №4 А. – Т. 7. – С. 245-256.

технологияи иттилоотӣ ба тамоми соҳаҳои ҳаёти инсон таъсири калон расонда, ба инсоният имкониятҳои навро фароҳам меоварад. Аммо, дар баробари ин, ба истилоҳ иттилоотсозӣ як қатор пайомадҳои навро низ ба бор меорад. Ҳамин тавр, дар баробари ҷорӣ намудани технологияҳои иттилоотӣ табодули ҷинояткорӣ ба амал омада, гузариши он ба фазои маҷозӣ мушоҳида мешавад. Лозим ба ёдоварист, ки сарфи назар аз теъдоди нисбатан зиёди нашрияҳои илмӣ, дар самти киберҷиноятҳо, ки кирдорҳои нисбатан нави барои ҷамъият хавнок пешбини мегарданд, ҳанӯз ҳам ба омӯзиши иловагӣ ниёз доранд.

Қобили зикр аст, ки рушди босуръати технологияҳои иттилоотӣ ва фазои маҷозӣ пайдоиши доимии киберҷиноятро асоснок намуда, зарурати таваҷҷуҳи махсусро ба ин самт ҳам аз ҷониби давлат ва мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ва ҳам ҷомеаи илмӣ тақозо мекунад. Дар замони ҳозир киберҷиноятҳо як мушкилоти глобалӣ ба ҳисоб рафта, метавон афзоиши босуръати ин кирдори барои ҷамъият хавфнокро дар тамоми бахшҳои муносибатҳои ҷамъиятӣ қайд намуд. Дар баробари ин бояд тазакур дод, ки дар аксарияти ҳолатҳо ҷабрдидагони ин ҷиноятҳо ба мақомоти ҳифзи ҳуқуқ муроҷиат намекунанд⁸⁸.

Миёнаҳои солҳои 70-ум дар Олмон ислоҳоти ҷиддии қонунгузориҳои ҷиноятӣ гузаронида шуд, ки тибқи он ба мақсад мувофиқ будани мурағаб сохтани қонунгузориҳои ҷиноятӣ нисбат ба кирдорҳои ҷиноятӣ дар соҳаи истифодаи компютер ҳамчун воситаи содиршавии ҷиноят муҳокима шуд. Дар натиҷаи таҳқиқ ва баҳсу мунозираҳо бо қабули қонуни дуввуми бундестаг дар бораи муқовимат бо ҷиноятҳои иқтисодӣ ба анҷом расиданд, ки он ба Кодекси ҷиноятии Олмон ҳафт банди нави фарогирандаи тавсифи киберҷиноятҳоро ворид сохт⁸⁹.

---

⁸⁸ Ниг.: Лакомов А.С. Киберпреступность: современные тенденции / А.С. Лакомов // Академическая мысль. – 2019. – №2 (7). – С. 53-56.

⁸⁹ Ниг.: Волеводз А.Г. Правовые основы новых направлений международного сотрудничества в сфере уголовного процесса: дис. ... д-ра юрид. наук. – Москва, 2002. – 462 с.

Маврид ба зикри хос аст, ки мафҳуми ҳуқуқии «киберчиноятҳо» бори аввал соли 1978 дар қонунгузории ИМА муқаррар карда шудааст, ки мазмуни зеринро дошт, «дастрасии ғайриқонунӣ ё ғайриқонунӣ чамъ кардани маълумот оид ба ҳаёти шахсӣ таввасути барномаҳои махсуси компютерӣ»⁹⁰, ҳамчун қиноят эътироф мешуд. Ҳамзамон, бояд қайд намоем, ки таърифи аввалини «киберчиноятҳо» танҳо соли 1983 дар Париж (Фаронса) аз ҷониби гурӯҳи коршиносони Созмони ҳамкориҳои иқтисодӣ ва рушди Созмони Милали Муттаҳид ба таври зайл дода шудааст: «киберчиноятҳо, ҳама гуна амали ғайриқонунӣ, ғайриахлоқӣ ё беиҷозат барои таъсир расонидан ба коркарди автоматии додаҳо ва (ё) интиқоли маълумот мебошад»⁹¹. Мафҳуми аз ҷониби муҳақиқону коршиносони СММ овардашуда пас аз мафҳуме, ки дар қонунгузории ИМА (соли 1978) пешбини гардидааст, дуҷумин таърифи ин қиноят ифода гардида, албатта пурра мафҳуми киберчиноятҳоро иникос намекунад, зеро ин кирдори барои чамъият хавфнок на танҳо дастрасии ғайриқонунӣ ё ғайриқонунӣ чамъ кардани маълумот оид ба ҳаёти шахсӣ таввасути барномаҳои махсуси компютерӣ ё беиҷозат таъсир расонидан ба коркарди автоматии додаҳо ва (ё) интиқоли маълумотро фарогир мебошад, балки он тавассути ТИК ва таҷҳизотҳои ёрирасони онҳо содир шуда зарарҳои гуногуни моддию маънавӣ мерасонад.

Дар ин маврид ба аломати фарогири хусусиятҳои ҷазои қиноятӣ кирдор ва дар қонуни қиноятӣ манъ кардани он бояд бештар диққат бод дод, зеро дар даврони муосир ҳангоми таҳияи қонунгузорӣ дар самти муқовимат бо киберчиноятҳо чи дар миқёси байналмилалӣ ва чи дар миқёси миллӣ ин аломати таркиби дар таърифи киберчиноятҳо ба инобат гирифта нашудааст. Ин омил сабабҳои зиёд дорад. Киберчиноятҳо хусусити фаромарзӣ доранд ва коршиносон онро аз масъалаҳои мубрами ҳалталаб ҳисобидаанд. Масалан,

---

⁹⁰ Глухова А.А. Новейшие способы совершения киберпреступлений как угроза экономической безопасности России / А.А. Глухова // Вестник Нижегородской академии МВД России. – 2009. – №1 (10). – С. 156-161.

⁹¹ Вехов В.Б., Голубев В.А. Расследование компьютерных преступлений в странах СНГ: монография / Под ред. проф. Б.П. Смагоринского. – Волгоград: ВА МВД России, 2004. – С. 256-273.

дар Аргентина қонунгузори махсус дар бораи киберчиноятҳо вучуд надорад. Агар шахсе дар Белгия тавассути системаи компютерӣ ба маълумоти ширкатҳои тиҷоратии ин кишвар дастрасии ғайриқонунӣ пайдо кунад, дастрасии беиҷозат ба системаи компютерӣ тибқи моддаи 550 (б)-и Кодекси ҷиноятии ин кишвар оё ҷиноят ҳисобида мешавад? Тибқи қонунгузори Белгия ва мувофиқи Конвенсияи Шурои Аврупо оид ба муқовимат бо киберчиноятҳо ин амал ҷиноят ба шумор рафта, аммо тибқи қонунгузори ҷиноятии Аргентина ин амал ҷиноят ба шумор намеравад⁹².

Кирдори мазкур бо вучуди он ки тибқи қонунгузори ҷиноятии Аргентина ягон аломати манъи ин амал аз дар қонунгузори ҷиноятӣ вучуд надорад, вале дар кишварҳои дигар киберчиноят эътироф мегардад. Аз нуқтаи назари қонунгузори Аргентина таъсири манфӣ ба системаҳои компютерӣ ва дастрасии ғайриқонуни ба маълумот ҷиноят нест. Аммо мо вобаста ба хусусиятҳои киберчинояткорӣ ин амалро ҳамчун киберчиноят тасниф хоҳем кард. Таснифи аломати ҳатмии киберчиноятҳо дар қонунгузори миллии ақаллан як кишвар, ки ба кирдори содиршуда алоқаманд аст, бояд ба назар гирифта шавад ва дар айни замон бо сабабҳои гуногун дар қонунгузори миллии як қатор кишварҳо қоидаҳои махсус оид ба муқовимат бо киберчиноятҳо вучуд надошта, он тамоми кирдорҳои барои ҷамъият хавфнокро дар ин соҳа фаро мегирад.

Дар сатҳи байналмилалӣ далели таҳдиди киберӣ бори аввал соли 1985 дар Конгресси VII СММ оид ба пешгирии ҷиноятҳо ва муносибат бо ҳуқуқвайронкуниҳо (Гавана, 1990) эътироф шуда буд ва ба ҷомеаи ҷаҳонӣ тавсия дода шуд, ки стандартҳои дар ҳама ҷо татбиқшаванда ва меъёрҳои, ки истифодаи бозътимоди системаҳои компютерӣ ва воситаҳои алоқаро кафолат медиҳанд, таҳия карда шаванд. Дар резолютсияи махсуси «Ҷиноятҳои вобаста ба истифодабарии мошинаҳои ҳисоббарорӣ» дар ин

---

⁹² Уголовный кодекс Бельгии. Изд-во «Юридический центр Пресс», 2022 [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://mybook.ru/author/neustanovlennyj-avtor-2/ugolovnyj-kodeks-belgii/read/?page> (санаи мурочиат: 23.04.2023).

бобат ҳам дар сатҳи миллӣ ва чи дар сатҳи байналхалқӣ як барномаи мукаммали тадбирҳо муайян карда шудааст.

Бо вучуди шумораи зиёди ҷиноятҳо бо истифода аз ТИК, дар қонунгузори Тоҷикистон мафҳуми «киберҷиноятҳо» вучуд надорад, ки ин ҳолат барои баҳои дурусти ҳуқуқи додан барои ин кирдор, муайян намудани сабабу шароитҳои содиршавии ҷинояти мазкур, пешбини намудани унсурҳои таркибии он ва мушахасу пурра намудани қонунгузори ҷиноятӣ имконият фароҳам намеорад. Ҳолати мазкур на танҳо барои таҳияи чораҳои ҳуқуқӣ оиди муқовимат ба ин навъи ҷиноят дар сатҳи миллӣ, балки барои ҷамъоварии маълумоти муқоисашавандаи оморӣ, рушди системаи ягонаи баҳисобгирӣ, дар сатҳи ҷаҳонӣ хеле муҳим аст.

Бояд тазаққур дод, ки дар адабиётҳои илмӣ истилоҳи «киберҷиноятҳо» ҳоло дар баробари истилоҳи «ҷиноятҳои компютерӣ» истифода мешавад ва аксар вақт ин мафҳумҳо ҳамчун синоним истифода мешаванд. Аммо таҳқиқотҳои дар ин самт анҷомдодашуда, омӯзиши қонунгузори ҷинояти давлатҳои пасошӯравӣ ва кишварҳои хориҷӣ дар ин самт маълум менамояд, ки ин истилоҳот синоними «киберҷиноятҳо» ифода намегардад. Мафҳуми «киберҷиноятҳо», нисбатан васеътар буда, ҳам бо истифодаи компютерҳо ва ҳам бо истифодаи ТИК ва шабакаи ҷаҳонии Интернет содир мешаванд. Дар ҳақиқат, таҳлили истилоҳот нишон медиҳад, ки мафҳуми киберҷиноятҳо аз ҷиҳати мазмун, моҳият ва воситаи содиршавӣ, барои ҷамъият хавфнокӣ, гунаҳгорона ва зидди ҳуқуқи, нисбат ба ҳама мафҳумҳое, ки дар адабиёти илмӣ нисбати ин мафҳум синоним истифода мегардад, васеътар аст. Агар барои муайян кардани ҷиноятҳо муқобили амнияти иттилооти содир кардани амалҳои алоҳида нисбати ҳар як компютер, ҳатто онҳо ба ягон шабака пайваست нашуда бошанд, нигаронида шуда бошад, пас киберҷиноятҳо ҳатман таъсиреро дар назар дорад, ки тавассути ТИК ба дастгоҳҳои дурдаст амалӣ карда мешавад. Фарқияти дигар, дар он ифода меёбад, ки намудҳои ҷиноятҳо муқобили амнияти иттилоотӣ ҳамаҷониба ва мушахас дар боби алоҳида қонунгузорӣ пешбини гардидаанд, аммо киберҷиноятҳо метавонанд ҳар гуна

чиноятҳои пешбиниамудаи қонунгузорию чиноятӣ бошад. Масалан тавре В. С. Овчинский дар таҳқиқотҳои анҷомдодааш қайд менамояд, ки аз байни 200 санади қонунгузорию милли, зиёда аз 35% ин (яъне чиноятҳо муқобили амнияти иттилоотӣ) истилоҳ дар ном ва ё мундариҷаи меъёрҳои ҳуқуқӣ мавҷуд буд⁹³.

Бо вучуди ин, то ба имрӯз, дар ҷаҳон то ҳол равишҳои умумӣ ба таърифи мафҳум ва намудҳои киберчиноятҳо вучуд надоранд, ки ин ба таври объективӣ ба мураккабии омӯзиши ин кирдори барои ҷамъият хавфнок бо институтҳои маъмулӣ ҳуқуқи чиноятӣ оварда мерасонад. Ин, дар навбати худ, ба баҳисобгирии оморӣ ва таҳлили вазъият, иҷунин ба тамоюлҳои рушди чинояткорӣ, таъсири манфӣ мерасонад.

Қайд кардан ба маврид аст, ки фаъолияти чинояткорӣ дар ин самт танҳо бо кӯшиши ба даст овардани маблағҳои ғайриқонунӣ маҳдуд нагардида, ин категорияи чинояткорон, барои даромадҳои ғайриқонунӣ худро зиёд намудан, ба соҳаи иқтисодии давлатҳои ҷаҳон таъсири худро мерасонанд.

Истилоҳи «киберчиноятҳо» пас аз имзои Конвенсияи муқовимат бо киберчиноятҳо аз ҷониби кишварҳои узви Шурои Аврупо ва дигар давлатҳо дар соли 2001 васеъ паҳн шуд. Баъдан, 21 июли соли 2006 Протоколи иловагии Конвенсия ба тасвиб расид, ки он наҷодпарастӣ ва ксенофобияро тавассути системаҳои компютерӣ ҳамчун киберчиноят эътироф мекунад.

Масъалаҳои таҳлилшуда аз он шаҳодат медиҳанд, ки имрӯз пешрафти ҷомеи ҷаҳонро бе технологияҳои баланди иттилоотӣ тасавур кардан ғайриимкон аст, аммо муқаррар нагардидани мафҳуми мушшахаси «киберчиноятҳо» монеаи чиддие ҷиҳати садди роҳи рушд дар таъмини беҳатарии системаҳои компютерӣ ва бе ҷавобгарию чиноятӣ мондани субъектоне содиркунандаи он маҳсуб меёбад.

Маврид ба зикри хос аст, ки барои илми ҳуқуқшиносӣ дар айни замон таҳияи системаи маҳсус ва ё мафҳумҳое, ки тавсифи дақиқи киберчиноятҳоро

---

⁹³ Ниг.: Овчинский В.С. Криминология цифрового мира: учебник для магистратуры. – М.: Норма: ИНФРА-М, 2018. – С. 68.

аз нуқтаи назари тарзи содир намудан ва тасниф намудани ин кирдорро таъмин мекунад, зарур аст. Зеро ин кирдори барои ҷамъият хавфнок ҳамчун мушкилоти ҷиддии тамоми ҷомеаи ҷаҳонии муосир бо сатҳи баланди латентӣ ҳам ба иқтисоди миллӣ ва ҳам ба амнияти ҷаҳонӣ зарари бузурги моддию маънавӣ мерасонад ва метавонад дар фазои маҷозӣ тавассути истифодаи ТИК содир карда шавад. Кӯшишҳо дар ин самт аслан дар сатҳи тадқиқоти назариявӣ мебошанд ва ин мушкилот барои олимони мо низ хеле мубрам аст, зеро онҳо танҳо дар солҳои 90-уми асри гузашта ба он диққати ҷиддӣ дода буданд. Дар айни замон барои таърифи мафҳуми киберҷиноятҳо равишҳои гуногун вучуд доранд.

Ҳамин тариқ, барои таърифи мукаммали ин мафҳуми ҳуқуқӣ дар соҳаи технологияҳои иттилоотӣ корбурди ҷузъи калимаи мураккаби «кибер», ки аллакай дар забони русӣ мавҷуд аст (бо дарназардошти он ки калимаҳои дорой ин ҷузъ дар забони русӣ истифода мешаванд), бамаврид аст.

Истилоҳи «ҷиноятҳои компютерӣ» вобаста ба мазмуну моҳияти худ фарогирии тамоми ҷиноятҳои ин соҳа буда наметавонад. Муҳаққиқони ин соҳа масъалаи мазкуро бо роҳҳои гуногун мецоҳанд баррасӣ кунанд. Дар илми ҳуқуқшиносӣ баррасии мафҳуми мазкур чун кишварҳои Ғарб буда, он моҳиятан ба ин маънидодкуниҳо мувофиқат мекунад. Ба таври мисол, М.С. Самурханов дар корҳои илмии худ нишон медиҳад, ки мафҳуми ҷиноятҳои компютерӣ нисбат ба мафҳуми киберҷиноятҳо аз ҷиҳати маъно васеътар набуда, моҳияти ин падидаҳо ба ҳамон ҷиноятҳои, ки танҳо бо ёрии компютер содир мешаванд, пурра арзёбӣ наменамояд⁹⁴.

Бояд қайд намуд, ки дар айни замон мафҳуми «компютер» вобаста ба рушд ва тақомули смартфонҳо васеътар мегардад. Аксари онҳо аз ҷиҳати қобилиятҳои ҳисоббарории худ аз баъзе компютерҳои нави «классикӣ» хеле бартарӣ доранд. Аз ин рӯ, савол ба миён меояд, ки онҳоро чӣ гуна компютер метавон ҳисобид? Ҷавоби ин посухро ба таври зайл метавон овард: ҳар як

---

⁹⁴ Ниг.: Самурханов М.С. Понятие и особенности киберпреступности / М.С. Самурханов // Международный журнал гуманитарных и естественных наук. – 2020. – №4-3. – С. 219-221.

компютер новобаста аз намуди зоҳири, хусусият, имкониятҳои ҳисоббарориаш бояд компютер ҳисоб карда шавад. Мафҳуми «киберҷиноят» (англисӣ – cybercrime) нисбат ба мафҳуми «ҷиноятҳои компютерӣ» хеле васеътар аст, зеро он метавонад дар фазои иттилоотӣ ва ТИК моҳияти ҷиноятро хеле дақиқ ва пурратар муайян кунад.

Инчунин, бояд қайд кард ки луғатномаи маъруфи Оксфорд калимаи «кибер» ҳамчун яке аз қисмҳои таркибии калимаи мураккаби марбут ба Интернет, воқеияти виртуалӣ ва умуман технологияҳои иттилоотӣ муайян карда шудааст. Ин маънидодкуниро дар луғатномаи Кембриҷ низ мушоҳида менамоем: префикси «cyber» – маънои «дар бораи истифодаи компютерҳо ё марбут ба компютерҳо, махсусан Интернет»-ро дорад. Ҳамзамон, дар луғатномаи Кембриҷ калимаи «киберҷиноят» – зикр шудааст. Киберҷиноятҳо маҷмуи ҷиноятест, ки ҳам бо истифодаи компютерҳо ва ҳам бо истифодаи ТИК ва шабакаи интернетӣ алоқаманд аст. Аммо, истилоҳи «ҷиноятҳои компютерӣ» танҳо ба ҷиноятҳои дахл дорад, ки муқобили компютерҳо ё иттилооти компютерӣ содир мешаванд.

Ба андешаи як гурӯҳ олимони «ҷиноятҳои компютерӣ» бояд ба «ҷиноятҳои омехта» тасниф карда шаванд⁹⁵. Онҳо чунин меандешанд, ки «ҷиноятҳои компютерӣ» маънои хеле васеъ дорад. Ба андешаи мо, чунин мавқеъгирии олимони дуруст нест. Аз омӯзиши ин масъала бармеояд, ки истилоҳи «ҷиноятҳои компютерӣ» моҳияти илмии ин раванди ҳуқуқиро пурра фарогир намебошанд. Аз ин рӯ, падидаҳои бо ин таърифҳо алоқамандро таҳти мафҳумҳои «ҷиноятҳои махсуси компютерӣ» ва «ҷиноятҳои омехтаи компютерӣ» бояд тасниф кард. Ба андешаи мо, мафҳуми илмии ин гуна ҷиноятҳо ро васеътар бояд шарҳ дод, зеро ки ин мафҳум бояд ҳам киберҷиноятҳо ва ҳам ҷиноятҳои ба он алоқамандро, ба истиснои мувофиқати номи гурӯҳҳои, ки ин кирдорҳо ро минбаъд ба онҳо метавон

---

⁹⁵ Ниг.: Ин нуктаи назарро ҳангоми бандубасти ҷиноятҳо дар соҳаи ҷиноятҳои компютерӣ Карпов В.С. ҷонибдорӣ менамоянд, ниг.: Карпов В.С. Уголовная ответственность за преступления в сфере компьютерной информации: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Красноярск, 2002. – С. 16.

тақсим кард, бояд дар бар гирад. Бо дарназардошти ин гуфтаҳо корбурди мафҳуми «киберҷиноят» дар ифодаи ин раванди ҳуқуқӣ комилан асоснок аст.

Қонунгузори байналмилалӣ низ дар таснифоти истилоҳҳои «киберҷиноятҳо» ва «ҷиноятҳои компютерӣ» ва истифодаи истилоҳоти навин дар ин самт рӯ ба пешрафт дорад. Вале, то ҳол таърифи ягона ва расмии киберҷиноятҳо дар санадҳои байналмилалӣ мавҷуд нест, ки ҳолати мазкур на танҳо барои таҳияи чораҳои ҳуқуқӣ оид ба мубориза бар зидди ин намуди ҷиноят дар сатҳи миллӣ, балки барои ҷамъовари маълумоти муқоисашавандаи омӯрӣ, рушди системаи ягонаи ҳисобдорӣ дар сатҳи ҷаҳонӣ хеле муҳим аст. Истилоҳи «киберҷиноятҳо» дар луғатҳои мавҷуда шарҳи илмӣ худро наёфтааст. Аммо ҳангоми ҷустуҷӯи вожаи «киберҷиноят» дар интернет, масалан, бо истифода аз шабакаҳои ҷустуҷӯии Yahoo, Google, беш аз 140 000 шаклҳои фарогири ин калимаро метавон пайдо кард.

Тасдиқи дигари истифодаи мафҳуми киберҷиноятҳоро, Конвенсияи Шурои Аврупо асоснок кардааст. Аз ҷумла, Шурои Аврупо моҳи ноябри соли 2001 Конвенсия оид ба муқовимат бо киберҷиноятҳоро қабул кард, ки дар он истифодаи истилоҳи «cybercrime» (киберҷиноятҳо) нисбат ба «computer crime» (ҷиноятҳои компютерӣ) муносибтар дониста шудааст. Аз таҳқиқи Конвенсияи Шурои Аврупо оид ба киберҷиноятҳо метавон ҷаҳор намуди махсуси киберҷиноятҳоро асоснок намоем:

- дастрасии ғайриқонунӣ ба иттилоот компютерӣ – м. 2;
- даҳолати ғайриқонунӣ – м. 3;
- даҳолат ба маълумоти шахсӣ – м. 4
- даҳолат кардан ба системаи иттилооти – м. 5.

Маҳз ҳамин ҷаҳор намуди махсуси киберҷиноятҳо «бо компютер» мебошанд, боқимонда ҷиноятҳо алоқамандӣ бо ТИК-ро доранд ва ё бо воситаҳои гуногуни техникӣ (системаҳои компютерӣ) содир карда мешаванд. Ин ҷиноятҳоро ба таври зерин метавон тасниф намуд:

- ҷиноятҳое, ки дар онҳо компютер ҳамчун олати асосӣ мебошад (дуздии электронӣ, қаллобӣ ва ғайра);

- ҷиноятҳое, ки дар он компютер ҳамчун восита истифода мешавад (масалан, паҳн намудани порнографияи кӯдакона дар вебсайтҳо, маълумоти барангезандаи адовати қавмӣ, наҷодӣ, динӣ ва ғ.).

Ду намуди охирини ҷиноятҳои болозикр мавзуи баҳси кори илмӣ мебошанд. Бархе аз муҳаққиқони хориҷӣ, бар ин назаранд, ки ин ҷиноятҳоро ҳамчун кирдорҳои ғайриқонунӣ метавон арзёбӣ намуд, ки бо дастгоҳҳои замонавӣ содир мешаванд ва онҳоро кодексиҳои ҷиноятӣ миллӣ фаро гирифта, ин навъи ҷиноятҳо категорияҳои нави ҷиноятҳо нестанд. Дигар коршиносон бар ин назаранд, ки киберҷиноятҳо як категорияи сифатан нави ҷиноятҳост, ки қабули меъёрҳои нав, таҳияи усулҳои нави тафтишотро тақозо мекунад ва ин раванд ҳамкориҳои байналмилалиро дар мубориза бо ин зуҳурот дар назар дорад⁹⁶. Ин андешарониҳо дурустанд, аммо ҳеҷ яке аз ин равиҳо мушкilotи мавҷударо комилан ҳал намекунад.

Аз ин лиҳоз дар бораи муҳтавои ин истилоҳ ва робитаи он бо мафҳумҳои «киберҷиноятҳо (ҷинояткорӣ бо истифодаи ТИК)» ва «ҷиноятҳои компютерӣ» баҳсҳо зиёданд.

Барои моҳияти илмӣ ин истилоҳҳоро бозгӯӣ намудан мо бояд ба андешаронии мутахассисони соҳа таъя намоем. Масалан, олимони амрикоӣ Сюзан Бреннер ва Марк Гудман, мафҳуми «киберҷиноятҳо»-ро нисбат ба мафҳуми «ҷинояткориҳои компютерӣ» ва «ҷиноятҳо ба муқобили амнияти иттилоотӣ» васеътар маънидод намуда, зеро мафҳуми «киберҷиноятҳо» ҷиноятҳои анъанавӣ бо ёрии компютер содиршаванда (дуздӣ, қаллобӣ, тамаъҷӯӣ) ва ҷиноятҳое, ки объекти онҳо системаҳои компютерӣ, барномаҳо ва иттилоот мебошанд, мефаҳманд⁹⁷. Онҳо андешаи худро бо он асоснок менамоянд, ки хусусияти хоси киберҷиноятҳо дар он ифода мегардад, ки он ҳам таввасути компютер (яъне ҷиноятҳое, ки объекти онҳо иттилоот мебошад), инчунин ҳама гуна дастгоҳҳои техникӣ мебошад, ки ба интернет

⁹⁶ Ниг.: Анисимова А.С. К вопросу о понятии сети «Интернет» в теории права и законодательстве / А.С. Анисимова // Юридическая наука. – 2015. – №4. – С. 5-8; Буз С.И. Киберпреступления: понятие, сущность и общая характеристика / С.И. Буз // Юристы-Правоведы. – 2019. – №4 (91). – С. 78-82.

⁹⁷ Ниг.: Brenner S.W., Goodman M.D. The emerging consensus on criminal conduct in cyberspace // UCLA Journal of Law and Technology. – 2002. – №3 [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.lawtechjournal.com/articles/2002/03-020625-goodmanbrenner.phd> (санаи мурочӣат: 12.12.2022).

дастрасӣ доранд, воситаи асосии содир кардани киберчиноятҳо мебошанд. Илова бар ин, мафҳуми пешниҳодкардаи Сюзан Бреннер ва Марк Гудман, мақсади содир кардани киберчиноятҳоро дар бар мегирад, ки миёни онҳо ҳадафҳои иқтисодӣ, сиёсӣ, инчунин расонидани зарари маънавӣ, идеологӣ, фарҳангӣ ва дигар намудҳои зарар ба истифодабарандагонро метавон чудо кард.

Олими рус, С.В. Бородин киберчиноятҳоро ҳамчун кирдорҳои барои ҷамъият хавфнок муайян кардааст, ки он «махсусан ба муқобили қисми тартиби муқарраршудаи муносибатҳои ҷамъиятие, ки таҳия, истифода, паҳн ва ҳифзи иттилооти компютери танзим мекунад, нигаронида шудааст»⁹⁸. Андешаи ба ин монандро В.В. Крилов пешниҳод намудааст. Ба ақидаи ӯ «киберчиноятҳо» – кирдорҳои барои ҷамъият хавфнок, ки қонунгузориҳои ҷиноятӣ бо таҳдиди ҷазо манъ кардааст ва он дар соҳаи муносибатҳои ҳуқуқии иттилоотӣ содир карда мешаванд⁹⁹. Бояд қайд намуд, ки мафҳумҳои мешниҳод намудаи С.В. Бородин ва В.В. Крилов, нисбатан маҳдуданд, зеро қисми зиёди киберчиноятҳо дар даҳлати ғайриқонунӣ ба системаҳои гуногуни инфрасохтори иттилооти (шахсонӣ ҳуқуқӣ ва воқеӣ), дар раҳна кардани сомонаҳои интернетӣ, таҷҳизотҳои ёрирасони онҳо ва барномаҳо, дастгоҳҳои техникӣ зоҳир мешаванд.

Олими дигар Н.Ф. Ахраменка дар кори таҳқиқотии худ таҳти унвони «Масъалаҳои криминализатсияи кирдорҳо барои ҷомеа хавфнок бо истифода аз системаҳои иттилоотӣ-компютерӣ» соли 1996 истилоҳи «киберчиноятҳоро» истифода бурда, онҳоро ҳамчун «содир кардани кирдори ғайриқонунии барои ҷамъият хавфнок бо истифода аз системаҳои иттилоотӣ ва ё бо таъсиррасонӣ ба онҳо» номидааст¹⁰⁰. В.Б. Вехов андешаи Н.Ф. Ахраменкаро ҷонибдорӣ намуда қайд намуд, ки «киберчиноятҳо дар санадҳои меъёрӣ бояд ҳамчун кирдорҳои барои ҷамъият хавфнок, ки бо

⁹⁸ Бородин С.В., Дубовик О.Л., Келина С.Г., Кригер Г.Л. Российское уголовное право: особенная часть / Под ред. Кудрявцев В.Н., Наумов А.В. – М.: Юристъ, 1997. – С. 346.

⁹⁹ Ниг.: Крылов В.В. Информационные компьютерные преступления. – М.: Городец, 1997. – 189 с.

¹⁰⁰ Ниг.: Ахраменка Н.Ф. Проблемы криминализации общественно-опасного поведения с использованием информационно-вычислительных систем: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Минск, 1996. – С. 7.

истифода аз техникаи электрони хисоббарор (компютер) содир карда мешаванд, фаҳмида шаванд»¹⁰¹. Андешаҳои В.Б. Вехов ва Н.Ф. Ахраменка, ки киберчиноятҳоро ҳамчун кирдорҳои барои ҷамъият хавфнок, ки бо истифода аз системаҳои иттилоотӣ содир мешавад таъриф додаанд, боиси ҷонибдорист, зеро воситаи асосии содиршавии киберчиноятҳо ҳамчун кирдорҳои барои ҷамъият хавфнок, ТИК (интернет) ифода гардида он муқобили шабакаҳои интернет ва таҷҳизотҳои ёрирасони онҳо нигаронида шуда, истифодаи ТИК ба ғайриқонунӣ ҷамъовари маълумоти шахсӣ ва дигар маълумотҳои бо қонунгузори ҳифзшаванда равона гардидааст.

Бояд ибраз намуд, ки оиди масъалаи баррасишаванда метавон қисман ба андешаҳои Т.Г. Смирнова ва Б.В. Андреев таъяс намуд, масалан Т.Г. Смирнова киберчиноятҳоро – «кирдорҳои ба ҷамъият хавфнок, ки қонуни ҷиноятӣ манъ кардааст, инчунин кирдорҳои ба вайрон кардани дахлнопазирии иттилооти компютери бо қонун ҳифзшаванда ва интиқолдиҳандагони моддии он (аз ҷумла, таҷҳизоти компютерӣ (компютерҳо), компютерҳои системавӣ ё шабакаҳои онҳо) нигаронидашудаи ба ҳаёт ва саломатии инсон, ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шахрванд, амнияти давлат ва ҷамъият зараровар арзёбӣ менамояд»¹⁰².

Ба андешаи Б.В. Андреев, бошад «киберчиноятҳоро таҷовуз ба захираҳои системаҳои компютерӣ ва шабакаҳои онҳо бо мақсади ба даст овардани ҳама гуна бартарият аз ҷониби ҷинояткор ё гурӯҳи ҷинояткорон бо мақсади номуташаккилӣ, таъсири манфӣ гузоштан ба мақомоти давлатӣ, ташкилотҳои ҷамъиятӣ, шахрвандони алоҳида метавон ҳисобид. Захираҳои системаҳои компютерӣ базаҳои маълумотҳо, барномаҳо, телекоммуникатсия, блокҳои компютерҳои электронӣ мебошанд»¹⁰³.

Олими дигар В.Е. Козлов чунин мешуморад, ки «ҷиноятҳо муқобили амнияти иттилооти ва ҷиноятҳои бо истифода аз технологияҳои компютерӣ

---

¹⁰¹ Вехов В.Б. Компьютерные преступления: способы совершения и раскрытия / Под ред. акад. Б.П. Смагоринского. – М.: Право и Закон, 1996. – 182 с.

¹⁰² Ниг.: Смирнова Т.Г. Уголовно-правовая борьба с преступлениями в сфере компьютерной информации: дис. ... канд. юрид. наук. – М., 1998. – 161 с.

¹⁰³ Андреев Б.В. Правовая информатика. – М.: ИМПЭ, 1998. – 128 с.

содиршуда ба мафҳуми киберҷиноятҳо дохил карда шаванд. Дар воқеъ андешаи В.Е. Козлов боиси ҷонибдорист, зеро воситаи асосии содиршавии ин кирдори таҳқиқшаванда, ТИК буда маҳз тавассути он дахлнопазирии маълумоти шахсӣ, ғайриқонунӣ паҳн намудани иттилоот ва тасарруфи молу мулк бо роҳи фиреб ва ғ., анҷом дода мешавад¹⁰⁴.

Агар нуқтаи назари олимони дар боло зикр гардида бо моҳият ва мундариҷаи киберҷиноятҳо мувофиқат кунад, пас то ҳол дар адабиёти илмӣ муносибати ягона ба таърифи истилоҳи киберҷиноятҳо вучуд надорад.

Ҳамин тариқ, Т.Л. Тропина пешниҳод мекунад, ки киберҷиноятҳо ҳамчун «кирдори содиршудаи аз ҷиҳати иҷтимоӣ хатарноки ҷамъиятие, ки ба фаъолияти муътадили компютерҳо, барномаҳои компютерӣ, шабакаҳои компютерӣ, беиҷозат тағйир додани иттилооти компютерӣ, инчунин дигар кирдорҳои ғайриқонунии барои ҷамъият хавфнок, ки тавассути компютерҳо, шабакаҳои компютерӣ ва барномаҳо, инчунин тавассути дигар дастгоҳҳои дастрасӣ ба фазои иттилоотӣ, ки бо ёрии компютер тарҳрезӣ карда шудаанд, доништа шаванд»¹⁰⁵.

А.Н. Лепехин киберҷиноятро «кирдори ба ҷамъият хавфнок, ки дар муносибатҳои ҷамъиятие чун таҳия, коркард, интиқол, нигоҳдорӣ ва истифодабарии иттилооти компютерӣ бармеояд, меҳисобад¹⁰⁶.

М.А. Простосердов қайд менамояд, ки киберҷиноятҳо бояд ҳамчун ҷинояте фаҳмида шавад, ки ба муносибатҳои гуногуни иҷтимоӣ зараровар буда, аз фосилаи дур, бо истифода аз таҷҳизоти компютерӣ, шабакаҳои иттилоотию иттилоотию телекоммуникатсионӣ ва фазои маҷозӣ аз ҷониби онҳо ташаккулёфта содир карда мешавад¹⁰⁷.

---

¹⁰⁴ Ниг.: Козлов В.Е. Теория и практика борьбы с компьютерной преступностью. – М.: Горячая линия-Телеком, 2002. – 336 с.

¹⁰⁵ Ниг.: Тропина Т.Л. Киберпреступность: понятие, состояние, уголовно-правовые меры борьбы: дис. ... канд. юрид. наук. – Владивосток, 2005. – 234 с.

¹⁰⁶ Ниг.: Лепехин А.Н. Борьба с киберпреступностью: современное состояние и перспективы / А.Н. Лепехин // Материалы междунар. науч.-практ. конф. (Минск, 28-29 сент. 2011) / Сост. Н.Н. Костюкович [и др.]. – Минск, 2011. – С. 420-422.

¹⁰⁷ Ниг.: Простосердов М.А. Экономические преступления, совершаемые в киберпространстве, и меры противодействия им: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2016. – 28 с.

И.М. Рассолов мафҳуми «киберҷиноят» ва «ҷинояткории компютерӣ»-ро баррасӣ намуда, онро ба таври зайл муайян мекунад: «Хусусияти асосии киберҷиноятҳо (ҷинояткории компютерӣ, ҷиноят дар соҳаи технологияҳои иттилоотӣ) истифодаи шабакаҳои компютерӣ барои содир намудани кирдори ғайриқонунӣ ё ҷиноят дар фазои маҷозӣ мебошад. Киберҷиноятҳо чунин амалҳои аз ҷиҳати иҷтимоӣ хатарнокро дар бар мегиранд, ки бо истифода аз технологияҳои компютерӣ нисбат ба иттилооте, ки дар Интернет коркард ва истифода мешаванд, содир карда мешаванд»¹⁰⁸.

Ҳангоми таҳлили таърифҳои пешниҳоднамудаи Т.Л. Тропина, А.Н. Лепехин, М.А. Простосердов ва И.М. Рассолов ба хулосае омадан мумкин аст, ки баъзе олимони болозикр киберҷиноятҳоро ҳамчун даҳлат ба кори компютерҳо ва истифодаи компютер ҳамчун воситаи содир кардани ҷиноят баррасӣ мекунанд ва гурӯҳи дигар онро кирдори хатарнок бо иттилооти компютерӣ меҳисобанд. Ин гуфтаҳо аз он шаҳодат медиҳад, ки истилоҳи «киберҷиноятҳо» то ба ҳол мавриди таҳлили амиқ қарор нагирифтааст.

Ба андешаи мо мафҳуми «киберҷиноятҳо» – маҷмуи ҷиноятҳое, ки бо истифода аз воситаҳои барномавӣ-техникӣ ва ТИК дар фазои маҷозӣ бо мақсади ба даст овардан, тағйир додани иттилоот, несту нобуд ё бекор кардани системаҳо ва захираҳои иттилоотӣ нигаронидашуда, ҷиҳати расонидани зарар ба ҳуқуқи озодиҳои конститутсионии инсон ва шаҳрванд, амнияти давлатӣ ва ҷамъиятӣ ё муносибатҳои молу мулкӣ равона карда шудаанд.

Таърифи шабеҳи ин мафҳумро В.А. Номоконов пешниҳод намудаанд. Аз нуқтаи назари ӯ киберҷиноятҳо ин маҷмуи ҷиноятҳое, ки дар фазои маҷозӣ, тавассути системаҳои компютерӣ ё шабакаҳои компютерӣ, инчунин дигар воситаҳои дастрасӣ ба фазои маҷозӣ, дар дохили системаҳо ё шабакаҳои компютерӣ содир шудаанд, ифода мегардад¹⁰⁹. Ин таъриф ба тавсияҳои

¹⁰⁸ Рассолов И.М. Право и Интернет: теоретические проблемы. – 2-е изд., доп. – М.: Норма, 2009. – С. 132-133.

¹⁰⁹ Ниг.: Номоконов В.А., Тропина Т.Л. Киберпреступность как новая криминальная угроза / В.А. Номоконов, Т.Л. Тропина // Криминология: вчера, сегодня, завтра. – 2012. – №1 (24). – С. 45-55.

коршиносони СММ мувофиқ аст. Ба ақидаи онҳо, мафҳуми «киберчиноятҳо» ҳама гуна чиноятро дар бар мегирад, ки метавонад тавассути система ё шабакаи компютерӣ, дар дохили система ё шабакаи компютерӣ ва ё муқобили система ё шабакаи компютерӣ содир шавад, яъне ҳама гуна чинояте, ки дар фазои маҷозӣ – интернет содир мешавад, метавонад ҳамчун киберчиноят тасниф карда шавад¹¹⁰. Онҳо ин андешаҳои худро бо он асоснок менамоянд, ки бо назардошти он, ки дар айни замон миқдори зиёди маълумот: аксҳо, видеоҳо, тамосҳои хешовандон ва дӯстон, ҷойгиршавии ҷуғрофӣ, баъзе замимаҳо бо маълумоти муҳим, рамзҳо, мукотибаи шахсӣ ва ғайра дар васоити электронӣ нигоҳ дошта мешаванд, ки ҳар як соҳиби маълумот махфияти маълумоти худро зери хатар мегузорад. Ҳамзамон дар Конгресси 10-уми Созмони Милали Муттаҳид оид ба пешгирии чинояткорӣ ва муқовимат бо чинояткорон масъалаи киберчиноятро ба миён гузошта, дар хусуси муайян намудани мафҳуми киберчиноятҳо тавсияҳои дақиқ дод. Дар симпозиуми байналмилалӣ, ки дар заминаи Созмони Милали Муттаҳид дар самти муқовимат бо киберчиноятҳо пайваста баргузор мегардид, коршиносони СММ ду таърифи мафҳуми киберчиноятҳоро ба маънои маҳдуд ва васеъ шахр доданд:

а) Киберчиноятҳо ба маънои маҳдуд (чинояткории компютерӣ)¹¹¹: ҳама гуна амали ғайриқонунӣ, ки тавассути амалиёти электронӣ анҷом дода шуда, ҳадафи он амнияти системаҳои компютерӣ ва иттилооти коркардкардаи онҳо мебошад.

б) Киберчиноятҳо ба маънои васеъ (чиноятҳо ба муқобили шабакаҳои интернетӣ ва таҷҳизотҳои ёрирасони онҳо): ҳама гуна амали ғайриқонунӣ, ки тавассути компютерҳо, системаҳои компютерӣ ё шабакаҳо, аз ҷумла

---

¹¹⁰ Ниг.: Рассолов И.М. Право и Интернет: теоретические проблемы. – 2-е изд., доп. – М.: Норма, 2009. – С. 92.

¹¹¹ Ниг.: Shinder D.L. Scene of the Cybercrime. Computer Forensics Handbook. – Rockland, 2003. – P. 17; Belgium Criminal Code [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.cybercrimelaw.net/coun-tries/belgium.html> (санаи муроҷиат 15.05.2019); Щетилов А. Некоторые проблемы борьбы с киберпреступностью и кибертерроризмом / А. Щетилов // Информатизация и информационная безопасность правоохранительных органов. XI межд. конф. – М., 2002. – С. 187.

нигоҳдории ғайриқонунӣ ва пешниҳод ё паҳн кардани иттилоот тавассути системаҳои компютерӣ анҷом дода мешавад.

Чунин мавқеъгирии шабеҳро коршиносони Созмони Ҳамкориҳои Иқтисодӣ ва Рушд, ки киберҷиноятҳоро ҳамчун ҳама гуна рафтори ғайриқонунӣ, ғайриахлоқӣ ё беиҷозати бо равандҳои коркарди автоматӣ ва ё интиқоли маълумот муайян мекунад, пайравӣ менамояд¹¹².

Албатта, мафҳуми овардашуда бисёр васеъ буда, баҳсовар мебошад, чунки бархе аз ҷиноятҳое дар амалияи вучуд доранд, ки ба воситаи компютерҳо содир шуда ба гурӯҳи киберҷинятҳо шомил карда намешаванд, масалан баҳисобгирии муҳосибӣ ки ба воситаи компютерҳо анҷом дода мешаванд ва дар сурати азони худкунии маблағҳо ва ё ба воситаи компютер нодуруст пешниҳод кардани декларатсия оиди даромадҳо, ки ба саркаши намудан аз пардохти андоз оварда мерасонад.

А. Шетиллов мафҳуми васеи киберҷиноятҳоро пешниҳод мекунад. Ба андешаи ӯ, мафҳуми киберҷиноятҳо на танҳо амалҳои дар бар мегиранд, ки дар шабакаи ҷаҳонии интернетӣ содир мешаванд, балки тамоми намудҳои ҷиноятҳое, ки дар соҳаи иттилоот ва телекоммуникатсия содир мешаванд ва иттилоот, захираҳои иттилоотӣ, технологияҳои иттилоотӣ метавонанд зарар бинанд¹¹³. Дар робита ба ин, мушкилоти бисёрҷониба дар соҳаи таъмини амнияти иттилооти аз ҳамлаҳои киберӣ дар фазои маҷозӣ дар таҳияҳои бунёдии техникӣ, ҳуқуқӣ ва стратегӣ, ки ба бартараф кардани таҳдидҳои харобиовари шабакаи Интернет ба шахсият ва умуман ба ҷинояткорӣ мусоидат мекунанд, инъикос меебанд.

Таърифи дигари киберҷиноятҳо, аз ҷониби И.М. Рассолов ҳамчун кирдори барои ҷамъият хавфнок, ки бо истифода аз технологияҳои

---

¹¹² Ниг.: Преступления, связанные с использованием компьютерной сети // Десятый конгресс ООН по предупреждению преступности и обращению с правонарушителями //A/CONF. 187/10 [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.un.org/russian/topics/crime/docs10.htm> (санаи муроҷиат: 07.05.2022); Aldrich R.W. Cyberterrorism and Computer Crimes: Issues Surrounding the Establishment of an International Legal Regime. – Colorado: USAF Academy, 2000. – P. 9.

¹¹³ Ниг.: Шетиллов А. Некоторые проблемы борьбы с киберпреступностью и кибертерроризмом / А. Шетиллов // Информатизация и информационная безопасность правоохранительных органов. XI межд. конф. – М., 2002. – С. 187.

компютерӣ нисбат ба иттилооте, ки дар Интернет коркард ва истифода мешавад, содир шудааст¹¹⁴. Мафҳуми пешниҳоднамудаи И.М. Рассолов хеле маҳдуд аст, зеро ба ғайр аз Интернет дигар шабакаҳои иттилоотию коммуникатсионӣ вучуд доранд, ки фазои маҷозӣ – интернетро ташкил медиҳанд, (масалан FidoNet ё ягон шабакаҳои хусусии маҳаллӣ); дуюм, ҷинойтҳо дар фазои маҷозӣ на танҳо ба иттилоот, балки ба молу мулк, инчунин дигар муносибатҳои ҷамъиятӣ (амнияти ҷамъиятӣ, ахлоқи ҷамъиятӣ) содир карда мешаванд. Дар воқеъ, бисёре аз ҷинойтҳо, ки тавассути Интернет содир мешаванд, навъҳои нави амалҳои ғайриқонунӣ нестанд ва таркиби онҳо ба қонунгузориҳои ҷинойтии миллӣ дохил карда шудаанд. Масалан, тамаъҷӯӣ дар боби ҷинойтҳо муқобили моликият ҷойгир аст ва содир кардани он дар интернет ҷинойти нав нест. Аммо воситае, ки ин ҷинойт бо он содир шудааст, воқеан коркарди меъёрҳои нави қонунгузорӣ ва усулҳои нави тафтишро талаб мекунад¹¹⁵. Ин омил ба он вобаста аст, ки киберҷинойтҳо аксаран аз доираи сохторҳои муқаррарӣ берун мешаванд, сарҳади муайяни давлатӣ (трансмиллӣ) надоранд, илова бар ин, хусусияти «виртуалӣ»-и онҳо имкон медиҳад, ки аломаҳои ҷинойтро зуд нобуд созед ва ин омил ҷустуҷӯи ҷинойткорро хеле мушкил мекунад.

Дар ин замина фарқияти байни мафҳумҳои «ҷинойтҳои компютерӣ» ва «киберҷинойтҳо», инчунин таҳлили унсурҳои кирдор ва муайян кардани фарқияти онҳо аз ҷинойтҳои анъанавӣ барои ҳалли ин мушкилот ва таҳияи ду равияи ба ҳам алоқаманд мусоидат мекунад, вобаста ба онҳо дар адабиёти илмӣ андешаҳои гуногун баён гардидаанд.

Масалан, М.А. Простосердов дар тадқиқоти диссертатсионии худ чунин мавқеъро баён менамояд, ки киберҷинойтҳо ҳамчун таҷовуз ба муносибатҳои гуногуни ҷамъиятӣ, ки аз масофаи дур тавассути истифодаи воситаҳои техникаи компютерӣ, шабакаҳои иттилоотӣ-

---

¹¹⁴ Ниг.: Рассолов И.М. Право и Интернет: теоретические проблемы. – 2-е изд., доп. – М.: Норма, 2009. – С. 135.

¹¹⁵ Ниг.: Раджабов К.Д. Уголовно-правовые и криминологические проблемы борьбы с вымогательством: монография. – Душанбе: «Лахути», 2020. – 156 с.

телекоммуникатсионӣ ва фазои маҷозӣ анҷом дода мешавад тавсиф кардааст¹¹⁶. О.С. Гузеева бошад, андешаи М.А. Простосердовро ҷонибдори намуда қайд менамояд, ки киберҷиноятҳоро кирдори ба ҷамъият хавфнок ва ғайриқонунии пешбиниамудаи қонунгузори ҷиноятӣ таъриф додааст, ки бо роҳи дастрасии фосилавӣ ба объекти таҷовуз, бо истифода аз шабакаҳои интернетӣ, ҳамчун воситаи асосии ноил шудан ба ҳадаф анҷом дода мешавад¹¹⁷. Дар ин мафҳум низ, имкони фазои маҷозӣ ҳамчун воситаи содир кардани ҷиноят арзёбӣ мешавад¹¹⁸. Онҳо андешаҳои худро бо он асоснок менамоянд, ки киберҷиноятҳо аз сабаби он ки дар фазои маҷозӣ содир мешаванд, метавонанд ба иттилооти компютерӣ, маълумот дар бораи шахсон, ашё, далелҳо, рӯйдодҳо, падидаҳо ва равандҳои дар шабакаҳои маҳаллӣ ва ҷаҳонӣ пешниҳодшуда зарар расонанд. Дар ин ҷо, истилоҳи «фазои маҷозӣ» истифода мешавад, ки маълумоти муайяно дар бар гирифта, дар асл компютерҳо бо маълумоти дар онҳо мавҷудбуда ва шабакаҳои компютериро дар бар мегирад. Дар таърифи пешниҳод намудаи М.А. Простосердов набудани ишора ба объекти муайяни таҷовуз ба амал меояд, зеро мо нуқтаи назари худро дар бораи он, ки киберҷиноятҳо метавонанд ба ҳама гуна объектҳо зарар расонанд, мубодила мекунем, таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки киберҷиноятҳо метавонанд ба объектҳои гуногун ҳамла кунанд. Ҳанӯз 20 сол пеш хусусияти ба объектҳои гуногун ҳамла кунанда будани киберҷиноятҳоро С.Ю. Битко дар пажӯҳишҳои анҷомдодаи худ асоснок карда буд¹¹⁹. Дар воқеъ киберҷиноятҳо метавонанд ба системаҳои иттилооти ва захираҳои он таҳдид намуда, қасдан дар фазои маҷозӣ бо истифода аз таҷҳизот ва воситаҳои барномавию техникӣ анҷом дода мешавад.

---

¹¹⁶ Ниг.: Простосердов М.А. Экономические преступления, совершаемые в киберпространстве, и меры противодействия им: дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2016. – С. 43.

¹¹⁷ Ниг.: Гузеева О.С. Предупреждение размещения информации, способствующей распространению наркотических средств, в российском сегменте сети Интернет (криминологические и уголовно-правовые проблемы): автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Москва, 2008. – С. 12.

¹¹⁸ Ниг.: Хусяинов Т.М. Интернет-преступления (киберпреступления) в российском уголовном законодательстве / Т.М. Хусяинов // Уголовный закон Российской Федерации: проблемы правоприменения и перспективы совершенствования: материалы Всероссийского круглого стола. – Иркутск: ВосточноСибирский институт МВД России, 2015. – Вып. 6. – С. 120-125.

¹¹⁹ Ниг.: Битко С.Ю. Некоторые проблемы уголовной ответственности за преступления, совершаемые с использованием компьютерных технологий: дис. ... канд. юрид. наук. – Саратов, 2002. – С. 8-9.

Таҳлили андешаҳои зикр гардида оид ба мафҳуми киберчиноятҳо чор нуқтаи назари асосиро муайян мекунад:

– киберчиноятҳо – воситаи асосии содиршаваии онҳо компютер мебошад;

– киберчиноятҳо – объекти онҳо иттилооти компютерӣ мебошад;

– киберчиноятҳо – чиноятҳое, ки воситаи содиршавии он фазои маҷозии–интернет мебошад¹²⁰;

– киберчиноятҳо – расонидани зарар ба ҳуқуқу озодиҳои конститутсионии инсон ва шаҳрванд, амнияти давлатӣ ва ҷамъиятӣ ё муносибатҳои молу мулкӣ равона карда шудаанд.

Дар адабиётҳои илмӣ, аксар вақт суҳан на дар бораи киберчиноятҳо ҳамчун шакли мушаххаси кирдорҳои барои ҷамъият хавфнок, ки танҳо объекти (ва субъекти) ба худ хос доранд, балки дар бораи киберчиноятҳо, ҳамчун падидаи иҷтимоӣ ва ҳуқуқии чиноятӣ, ки системаи чиноятҳои дорои хусусияти мукамал мебошад, меравад.

Дар маҷмӯъ зикр намудан ба маврид аст, ки ҳама намуди чиноятҳое, ки дар соҳаи иттилоот ва телекоммуникатсия содир мешаванд ба киберчиноятҳо алоқаманданд, ки дар онҳо иттилоот, захираҳои иттилоотӣ, технологияҳои иттилоотӣ метавонанд ҳамчун ҳадафи таҷовузҳои чиноятӣ, муҳити содир намудани чиноят ва воситаи содир намудани чиноят истифода шаванд. Истилоҳи «киберчиноятҳо» тамоми маҷмуи чиноятҳои дар соҳаи технологияҳои иттилоотӣ, хоҳ чиноятҳои тавассути компютерҳо содиршаванда, инчунин чиноятҳое, ки предмети онҳо компютерҳо, шабакаҳои компютерӣ ва иттилооти дар ин васоити ахбори омма нигоҳдошташавандаро фаро мегирад.

Ҳамин тавр дар асоси таҳлили андешаҳои зикргардида ва таҳқиқи адабиётҳои соҳавӣ мафҳуми киберчиноятҳоро, ки маҷмуи чиноятҳоро дар соҳаи шабакаҳои иттилоотӣ ва телекоммуникатсионӣ ифода менамояд чунин

---

¹²⁰ Ниг.: Клишков В.Б. Криминологические аспекты преступности в сфере компьютерной информации: авторсф. дис... канд. юрид. наук. – Санкт-Петербург, 2003. – С. 9-10.

пешниҳод намоем: «киберчиноятҳо» – маҷмуи чиноятҳое, ки бо истифода аз воситаҳои барномавӣ-техникӣ ва ТИК дар фазои маҷозӣ бо мақсади ғайриқонунӣ ба даст овардан, тағйир додани иттилоот, несту нобуд ё бекор кардани системаҳо ва захираҳои иттилоотӣ нигаронидашуда, чиҳати расонидани зарар ба ҳуқуқу озодиҳои конститутсионии инсон ва шаҳрванд, амнияти давлатӣ ва ҷамъиятӣ ё муносибатҳои молу мулкӣ равона карда шудаанд.

Мафҳуми овардашударо метавон дар шакли зерин бо истифода аз чунин таҳлилҳо асоснок намуд.

Киберчиноятҳо маҷмуи чиноятҳое, ки бо истифода аз воситаҳои барномавӣ-техникӣ ва ТИК содир мегарданд. Таҳқиқотҳои аҷомёфта дар ин самт пешбини намуд, ки чиноятҳое, ки бо истифода аз воситаҳои барномавӣ-техникӣ ва ТИК содир мегарданд ин моддаҳои Кодекси чиноятҳои Ҷумҳурии Тоҷикистонро фаро мегиранд: таҳқири оммавии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ё тўҳмат кардан ба ӯ (моддаи 137 КҶ ҚТ), таҳқири оммавии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат ё тўҳмат кардан ба ӯ (моддаи 137 (1) КҶ ҚТ), ғайриқонунӣ ҷамъ ва паҳн кардани маълумот оид ба ҳаёти шахсӣ (моддаи 144) КҶ ҚТ, ҷалб кардан барои содир намудани чиноятҳои хусусияти террористӣ дошта ё мусоидати дигар барои содир намудани онҳо (моддаи 179 (1) КҶ ҚТ), даъвати оммавӣ барои содир намудани чиноятҳои хусусияти террористидошта ва (ё) сафедкунии оммавии фаъолияти террористӣ (моддаи 179 (3) КҶ ҚТ), барангехтани кинаю адоват ё низои иҷтимоӣ, наҷодӣ, миллӣ, маҳалгарой ё динӣ (мазҳабӣ) (моддаи 189 КҶ ҚТ), ғайриқонунӣ тайёр кардан ва муомилоти мавод ё предметҳои порнографӣ (моддаи 241 КҶ ҚТ), тайёр кардан ва муомилоти мавод ё предметҳои порнографӣ бо акси ноболиғон (моддаи 241 (1) КҶ ҚТ), истифодаи ноболиғ бо мақсади истехсол намудани мавод ё предметҳои порнографӣ (моддаи 241 (2) КҶ ҚТ), даъвати оммавӣ барои бо роҳи зӯрварӣ тағйир додани соҳти конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон (моддаи 307 КҶ

ҶТ), даъвати оммавӣ барои амалӣ намудани фаъолияти экстремистӣ (ифротгароӣ) ва сафедкунии оммавии экстремизм (моддаи 307 (1) КҶ ҶТ), ташкили фаъолияти ташкилоти экстремистӣ (ифротгароӣ) (моддаи 307 (3) КҶ ҶТ), ғайриқонунӣ ба роҳ мондани таълими динӣ (моддаи 334 (1) КҶ ҶТ) ва даъвати оммавӣ барои сар кардани ҷанги таҷовузкорона (моддаи 396 КҶ ҶТ), ҳамзамон боби 28, моддаҳои 298-304 КҶ ҶТ.

Мавриди зикри хос аст, ки ба ҷиноятҳои дигар, ки бо истифода аз ТИК содир мегарданд, инҳоро мансуб доништан зарур аст: ба худкушӣ расонидан (моддаи 109 КҶ ҶТ), қаллобӣ (моддаи 247 КҶ ҶТ) ва тамаъҷӯӣ (моддаи 250 КҶ ҶТ), вале дар диспозитсияи ин моддаҳо ба таври махсус ҳолати истифода аз ТИК зикр нагардидаанд.

Фазои маҷозӣ (фазои киберӣ) – муҳити виртуалӣ, ки бо ёрии технологияҳои иттилоотӣ сохта шудааст.

Мафҳуми фазои маҷозӣ (фазои киберӣ) бори нахуст соли 1984 аз ҷониби нависандаи амрикоӣ Виллям Гибсон истифода шуда буд ва ҳоло он ба таркиби луғавии забонҳо дар ифодаи бахшҳои иттилоотӣ пурра ворид шудааст. Ба таври мисол, шуруъ аз соли 2000 ЮНЕСКО силсилаи махсуси нашрияҳоро оид ба ҷанбаҳои ҳуқуқии фазои маҷозӣ (фазои киберӣ) нашр мекунад. Фуэнтес-Камачо, профессори ҳуқуқи ҷиноятӣ байналмилалӣ ва аврупоии Донишгоҳи Париж, коршиноси ЮНЕСКО оид ба ҷанбаҳои ҳуқуқии ҷомеаи иттилоотӣ фазои киберҷиноятиро ҳамчун «муҳити нави инсонӣ ва технологӣ тавсиф меамояд, ки мардуми тамоми кишварҳо, фарҳангҳо, забонҳо, синну сол ва касбу кори гуногунро фарогир буда, он шабакаи умумиҷаҳонии компютерҳо, ки тавассути инфрасохтори коммуникатсионӣ ба ҳам пайвастанд, коркард ва интиқоли иттилоотро таъмин мекунанд. Муродифоти луғавии истилоҳи «фазои маҷозӣ», ба қавли Фуэнтес-Камачо, «паёми иттилоотии махсус» ва «инфосфера» мебошанд. Фазо маҷозӣ инчунин шабакаи виртуалӣ ё алтернативии воқеии шабакаи ҷаҳонӣ, инфрасохтори умумиҷаҳонии иттилоотӣ номида мешавад.

К.В. Грюлих фазои маҷозиро ҳамчун падидаи «ҷаҳони ягонаи дорои сохтори шабакавӣ», «соҳаи электрони» мавҷҳо ва унсурҳои иттилоотӣ муайян мекунад, ки сайёраи Заминро фаро гирифта, ҳатто берун аз ҳудуди он паҳн мешаванд. Тарафи аёни ин раванд тамоми таҷҳизоти системаҳои электрониро ба монанди кабелҳо, спутникҳо, киштиҳои кайҳонӣ, самолётҳо, манораҳои телекоммуникатсия, стансияҳои моҳвораҳо, марказҳои коммутатсионӣ, роутерҳо, телефону телевизор ва компютерҳоро дар бар мегирад. Тарафи ноаёни ин раванд омилҳои зеринро дар бар мегирад: шаклҳои гуногуни нармафзор, браузерҳо ва асбобҳои муосири электронӣ, нигоҳдории донишҳои инсонӣ дар пояи маълумотҳо ва низомҳои махсус бо номи «зеҳи сунъӣ», ки барои ҳисоббарорӣ ва ҷустуҷӯи иттилоот иҷозат дода шудаанд. Фазои маҷозӣ ба ҷаҳони ғайримоддии иттилооти электронӣ ва шабакаҳои ба ҳам алоқаманди назоратшаванда ва дорои ҳамкориҳои мутақобила вобастагӣ дорад¹²¹.

Дар тафсири Додгоҳи олии ИМА, фазои маҷозӣ чун «муҳити нодирест, ки дар фазои ҷуғрофӣ ҷойгир нашуда, аммо тавассути дастрасӣ ба интернет барои ҳар як гӯшаи ҷаҳон дастрас аст». Ба андешаи Даррел Менге, истилоҳи «фазои маҷозӣ» аслан мафҳуми васеътар аз «Интернет»-ро дорад, гарчанде ки ин ду калима аксаран ба ҷойи ҳамдигар истифода мешаванд. Дар тафсири ӯ, маҷозӣ макони мушаххаси робитаи байни якчанд компютерҳои бо ҳам пайваст буда, он ба ҷаҳони маҷозӣ (виртуалӣ) табдил ёфтааст¹²².

Дар илми ҳуқуқшиносии тоҷик мафҳуми фазои маҷозӣ ҳанӯз ба таври мукамал ташаккул наёфтааст. Мутахассисоне, ки ба омӯзиши мушкилоти ҳамкориҳои ҳуқуқ ва технологияҳои иттилоотӣ машғуланд, дар ин соҳа истилоҳотеро истифода мебаранд, ки аз ҷиҳати маъно ба ҳам наздик бошанд ҳам, дар корбурд вобаста ба моҳияти худ гуногунанд. Дар қонунгузориҳои

---

¹²¹ Ниг.: Грюлих К.В. «Киберпространство»: специфическое регламентирование и конкурентные нормы в европейских телекоммуникациях / К.В. Грюлих // Право и информатизация общества. – М., 2002. – С. 191.

¹²² Ниг.: Menthe D. Jurisdiction in Cyberspace: A Theory of International Spaces // Michigan Telecommunications and Technology Law Review. – 1998. – №69 [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.mttlr.org/volfour/menthe.pdf> (санаи мурочиат: 12.11.2022).

феълӣи Тоҷикистон мафҳуми «муҳити иттилоотӣ» бештар шабоҳат ба истилоҳи «фазои интернетӣ»-ро дорад.

Мо дар асоси таҳлилҳои ҳамаҷониба таърифи фазои маҷозиро, ки донишманди украинӣ В.А. Голубев додааст, бештар қобили қабул мешуморем. Ҷ фазои маҷозиро ҳамчун «фазои иттилоотии бо ёрии компютер тарҳрезӣшудае меҳисобад, ки дар он маълумотҳо оид ба шахс, ашёҳо, далелҳо, рӯйдодҳо, падидаҳо ва равандҳо ҷой доранд, ки дар шакли математикӣ, рамзӣ ё дигар шакл пешниҳод шудаанд ва дар ҷараёни ҳаракати шабакаҳои компютерӣ маҳалливу глобалӣ қарор доранд ё маълумотҳои ҷойгиранд, ки дар хотираи ҳама гуна дастгоҳи физикӣ ё виртуалӣ, дигар таҷҳизотҳои нигоҳдоранда, коркардкунанда ва интиқолдиҳандаи иттилоот метавонанд нигоҳ дошта шаванд¹²³.

Дар воқеъ фазои маҷозӣ воситаи содир кардани ҷинойт аст, зеро истилоҳи «фазои маҷозӣ» дар ин замина ишора мекунад, ки таъсиррасони барои амали намудани нақшаҳои ҷинойтӣ ва ба даст овардани фоида муфт фосилавӣ буда, тавассути истифодаи воситаҳои техникӣ ва шабакаҳои амалӣ карда мешавад.

Ғайриқонуӣ ба даст овардани иттилоот беиҷозат гирифтани иттилоот бе ризоияти шахси истифодабарандаи он ва ворид шудан ба маълумоти махфӣ, ба даст овардани имконият ҷиҳати шинос шудан бо маълумот ё ихтиёрдорӣ он маънидод мегардад. Ба даст овардани иттилоот, ки дар система ё шабакаи компютерӣ ё дар маҳзани мошинҳо мавҷуданд, ҳамон вақт ғайриқонуни ифода мегардад, ки агар:

- шахсе, ки ҳуқуқи дастрасӣ ба ин иттилоотро надорад;
- шахсе, ки ҳуқуқи дастрасӣ ба ин иттилоотро дорад, вале онро бар хилофи тартиби муқарраршуда ба амал мебарорад ва қоидаҳои ҳифзи онро риоя наменаояд.

1.3. Таснифи киберҷинойтҳо

---

¹²³ Ниг.: Дашян М. Обзор Конвенции Совета Европы о киберпреступности / М. Дашян // Современное право. – 2002. – №11. – С. 20.

Дар шароити рушди технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ таъмини амнияти иттилоотии кишвар аз ҳамлаҳои киберӣ ва пешгирӣ намудани ахбороту амалиётҳои тарғибкоронаи дорои хусусиятҳои террористӣ яке аз омилҳои муҳимтарини таъмини амнияти давлат, ҷамъият ва шахрвандон ба шумор меравад. Аз ин рӯ, таҳлили ин масъала паҳлуҳои гуногуни иттилоот ва иттилоотикунониро дар бар гирифта, он барои рушду инкишофи фазои иттилоотӣ аҳаммияти махсус дорад. Дар шароити муосир Интернет ба тамоми соҳаҳои фаъолияти инсонӣ ворид гардидааст. Он махсусан, соҳаҳои иттилоотӣ, молиявӣ, тандурустӣ, маориф, илм ва фарҳангро пурра фаро гирифтааст. Аз ин рӯ, киберчинояткорон ба фазои маҷозӣ ворид гардида, барои қонеъ гардонидани талаботҳои хеш дар он манфиатҳои миллӣ ва динии худро ҷустуҷӯ менамоянд¹²⁴.

Бо дарназардошти тамоюли кунунии афзоиши компютеркунонии кишвар ва вобастагии бештари мардум аз Интернет инчунин тадриҷан бо суръати баланд паҳн шудани киберчиноятҳо дар шакҳои гуногун, зарурияти таснифи киберчиноятҳо ба миён омадааст.

Таснифи кирдорҳои ба ҷамъият хавфнок, ки қонунгузориҳои ҷиноятӣ пешбинӣ намудааст, аҳаммияти махсуси ҳуқуқӣ доранд, зеро онҳо аломати ҳатмии мустаҳкамнамоии меъёрҳои қонунгузориҳои ҷиноятӣ буда, барои банду басти ҷиноят, таъини ҷазо ё муайян намудани тарзи содиршавии ҷиноят таъсир мерасонанд, ки таснифи киберчиноятҳо аз аҳамият дур нест.

Пеш аз он, ки мо ба масъалаи таҳлили нуқтаи назари олимон ва муқаррароти санадҳои қонунгузорӣ вобаста ба таснифи киберчиноятҳо назар намоем, махсус қайд намудан зарур аст, ки ин ҷиноятҳо дар адабиёти илмӣ ба таври гуногун номгузорӣ шудаанд. Баъзе муҳаққиқон онро гурӯҳи киберчиноятҳо¹²⁵, олимони дигар намудҳои киберчиноятҳо¹²⁶, гурӯҳи сеюм

---

¹²⁴ Ниг.: Муҳаммад А.Н. Киберчиноятҳо ҳамчун зухуроти кибертерроризм: моҳият ва хусусиятҳои навини онҳо / А.Н. Муҳаммад // Ахбори Институти фалсафа, сиёсатшиносӣ ва ҳуқуқи ба номи А. Баҳоваддинови академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2017. – №3 (1). – С. 56-57.

¹²⁵ Ниг.: Кучерков И.А. О понятии «киберпреступление» в законодательстве и научной доктрине / И.А. Кучерков // Юридическая наука. – 2019. – №10. – С. 78-81; Шавалеев Б.Э. Классификация киберпреступлений / Б.Э. Шавалеев // Вестник Казанского юридического института МВД России. – 2022. – Т. 13. – №3 (49). – С. 93-97.

бошад, низоми киберчиноятҳо¹²⁷ меноманд. Чунин ба назар мерасад, ки номи ин ё он маҷмуи меъёрҳои яхела, аз ҷумла, оид ба киберчиноятҳо бо истифода аз мафҳуми «тасниф» аз нигоҳи илмӣ мувофиқтар мебошад.

Дар масъалаи таснифи киберчиноятҳо бошад дар адабиёти илмӣ ва санадҳои ҳуқуқӣ мавқеъҳои гуногун дида мешаванд, ки онҳоро мо вобаста ба объект, предмет ва усулҳои содир намудани ҷиноят пурра мавриди баррасӣ қарор медиҳем. Масалан, Т.Л. Тропина¹²⁸ аз руи хусусияти истифодабарии шабакаҳои компютерӣ ва усулҳои содиршвай таснифи зерини киберчиноятҳоро ҷудо мекунад:

- вақте ки компютер ҳамчун олооти ҷиноят истифода мешавад;
- вақте ки компютер ҳамчун воситаи содир намудани ҷиноят баромад мекунад;
- вақте ки компютер нақши воситаи зеҳнро (ҷойгиркунии сомонаҳои мамнуъ дар Интернет) мебозад¹²⁹.

Муаллиф асоснок менамояд ки аз руи хусусияти истифодабарии компютер ҳамчун воситаи содир намудани ҷиноят истифода мешавад ва он метавонад ҳамчун воситаи фаъолияти ғайриқонунӣ бо ду роҳ истифода шаванд:

- а) ҳамчун воситаи содир намудани ҷиноятҳои анъанавӣ (намудҳои гуногуни қаллобӣ ва ғ.);
- б) ҳамчун воситаи ҳамла ба компютерӣ дигар.

Лозим ба ёдоварист, ки қисми зиёди ин навъи ҷиноятҳо бо истифода аз интернет содир мешавад. Ба инҳо дохил мешаванд: қаллобӣ таввасути кортҳои бонкӣ; рамзгузориҳои занҷиравӣ тавассути ҳарфҳо; пирамидаҳои

---

¹²⁶ Ниг.: Витвицкая С.С., Витвицкий А.А., Исакова Ю.И. Киберпреступления: понятие, классификация, международное противодействие / С.С. Витвицкая, А.А. Витвицкий, Ю.И. Исакова // Правовой порядок и правовые ценности. – 2023. – Т. 1. – №1. – С. 18-27; Колчевский И.Б., Бицадзе Г.Э. Преступления в сфере информационных технологий: понятие, структура / И.Б. Колчевский, Г.Э. Бицадзе // Научный портал МВД России. – 2021. – №2 (54). – С. 40-47.

¹²⁷ Ниг.: Phillips K., Davidson J.C., Farr R.R., Burkhardt C., Caneppele S., Aiken M.P. Conceptualizing Cybercrime: Definitions, Typologies and Taxonomies / K. Phillips, J.C. Davidson, R.R. Farr, C. Burkhardt, S. Caneppele, M.P. Aiken // Forensic Sci. – 2022. – №2. – P. 379-398; Номоконов В.А., Тропина Т.Л. Киберпреступность как новая криминальная угроза / В.А. Номоконов, Т.Л. Тропина // Криминология: вчера, сегодня, завтра. – 2012. – №1 (24). – С. 45-55.

¹²⁸ Ниг.: Тропина Т.Л. Киберпреступность: понятие, состояние, уголовно-правовые меры борьбы: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Владивосток, 2005. – С. 44.

¹²⁹ Ниг.: Тропина Т.Л. Киберпреступность: понятие, состояние, уголовно-правовые меры борьбы: дис. ... канд. юрид. наук. – Владивосток, 2005. – 234 с.

молиявии виртуалӣ; қимори онлайнӣ; паҳн кардани маводи дорои хусусияти порнографӣ ва ғайра.

Дар баъзе мавридҳо компютер метавонад ҳам объекти дастрасии беиҷозат ва ҳам воситаи ҳамла бошад (компютер ҳамчун воситаи ҳамла ба компютерҳои дигар). Бо вуҷуди ин, дар аксари ҳолатҳо, ҳамлаҳо ба компютерҳо аз дигар компютерҳои як шабака сурат мегиранд. Азбаски чунин шабакаҳо аз садҳо ё ҳазорон шабакаҳо дар бисёр қитъаҳо иборатанд, мувофиқан имкони дастрасии беиҷозат ё дигар вайронкуниҳо вуҷуд дорад.

Аз ин лиҳоз ду категорияи асосии вайронкунии фосилавӣ вуҷуд дорад: дастрасии беиҷозат ва радсозии хидматгузорӣ.

Ҳангоми вайронкунии низом ҷинояткор кӯшиш мекунад, ки аз заъфи мавҷудаи амниятии система ҳамчун воситаи дастрасӣ ба ҳуди система истифода барад. Агар ӯ муваффақ шавад, пас метавонад иттилоотро фаро гирад ё нест кунад, системаи вайроншударо ҳамчун платформа истифода барад, ки тавассути он мошинҳои ҳисоббарори дигар вайрон карда мешавад. Чунин сӯиистифода дар Интернет бо хатари назаррас тавсиф мешавад.

Ҳангоми радсозии хидматрасониҳо ҳадафи ҷинояткор хомӯш кардани система мебошад. Дар айни замон, ҷинояткор ҳатман кӯшиш намекунад, ки ба он дастрасӣ пайдо кунад. Чунин қонуншиканиҳо бештар дар Интернет паҳн шудаанд.

Вақте ки компютер ҳамчун объекти ҷиноят баромад мекунад, чанд омилҳои хатарзо ба миён меоянд, ки таснифу таҳқиқи онҳо муҳим арзёбӣ мешавад. Ду намуди ҷиноятҳо мавҷуданд, ки дар онҳо компютер объекти таҷовуз аст:

а) Мусодираи таҷҳизоти компютерӣ. Ба ин гурӯҳ усулҳои анъанавии содир намудани ҷиноятҳои оддӣ дохил мешаванд, ки дар онҳо амали ҷинояткор ба мусодираи молу мулкӣ каси дигар нигаронида шудааст.

б) Ҳучум ба компютер бо мақсади дастрасии беиҷозат барои дастрасӣ ба иттилооти дар он маҳфузбуда (дуздӣ иттилоот), истифодаи озоди ин система (дузди хизматҳо) ё вайрон кардани он. Аксарияти ин қонуншиканиҳо дастрасии беиҷозат ба системаро дар бар мегиранд. Дар маҷмӯъ, усулҳои

дастрасии беичозат, ки киберчинояткорон истифода мебаранд, ба ду намуд тақсим мешаванд:

«Хакерӣ» аз дохили шабака: чинояткор ба терминал дастрасии бевосита дошта, вақти муайян бидуни назорати беруна аз он маълумоти ба ӯ манфиатоварро дастрас менамояд.

«Хакерӣ» аз беруни шабака: чинояткор дастрасии бевосита ба системаи компютерӣ надорад, балки имкон дорад, ки бо кадом роҳе (одатан тавассути дастрасии дурдаст тавассути интернет) ба системаи муҳофизатшуда ворид шавад, то бо мақсади ҷорӣ кардани системаи махсус барномаҳо, коркарди маълумоти дар система коркардшуда ё нигоҳ дошташуда ё дигар амалҳои ғайриқонуниро анҷом диҳад. Ба ин категорияи чиноятҳо инчунин дохил мешаванд:

а) чиноятҳои, ки муқобили маълумоти компютерие, ки дар шабакаҳои компютерӣ, аз ҷумла дар Интернет, ҷойгиранд;

б) чиноятҳои, ки нисбат ба иттилооти компютерие, ки дар дохили компютер ҷойгиранд ва он ба маънои классикиаш мафҳуми компютерро ифода наменамояд (пейджер, телефони мобилӣ, касса ва ғайра).

Таснифоти охири Т.Л. Тропина дар самти киберчиноятҳо (яъне компютер нақши воситаи зеҳниро мебозад) раванди мураккабнизом мебошад. Воқеан ҷойгиркунии сомонаҳои манъшуда дар Интернет тавассути компютер дар шароити ҷаҳонишавӣ яке аз паҳншарин воситаи содир гардидани киберчиноятҳо ва навъҳои он (кибертерроризм ва киберэкстремизм) мегардад. Масалан, дар адабиёти илмӣ муқаррар гардидааст ки дар фазои иттилоотии ҷаҳон тӯли чанд соли охир созмонҳои экстремистию террористӣ тавассути компютер ва бо истифода аз сомонаҳои гуногун ғояҳои тундгароӣ ва ифротгароии хешро тарғиб менамоянд. Дар натиҷаи чунин фаъолияти таблиғотӣ қисме аз ҷавонон, бахусус муҳоҷирони меҳнатӣ дар шабакаҳои иҷтимоӣ ба доми созмонҳои фаъолиятшон мамнӯъ

афтадаанд¹³⁰. Мушоҳидаҳо нишон медиҳанд, ки як қатор созмонҳо бо мақсади ҷалби ҷавонон ба сафҳои худ шабакаҳои иҷтимоиро ҳамчун василаи анҷомидиҳии амалҳои киберии худ истифода мекунанд. Аз ҷониби дигар, боз созмонҳои низ ҳастанд, ки тавассути компютер ва сомонаҳо ба иғвоангезию паҳн намудани ғояҳои ифротгароӣ машғул гардида, қасд доранд, ки ҷомеаи ҷаҳониро ба бетартибҳои сиёсӣ ташкил намоянд. Ҷомеаи Тоҷикистон мавҷи хеле баланди ҳамлаҳои кибериро моҳҳои апрел ва майи соли 2022, замоне ки бемории сироятии КОВИД-19 паҳн шуда истода буд, мушоҳида намуданд¹³¹.

Таснифоти ба ин монандро аз рӯи низоми кори компютерҳо ва шабакаҳои интернетӣ (аз руи усулҳои содиршавӣ), муҳаққиқон Ю.М. Батурин ва А.М. Жоздишский пешниҳод намудаанд:

1. Киберҷиноятҳо – марбут ба даҳлат ба кори низомҳои компютерҳо
2. Киберҷиноятҳо – ки дар онҳо компютер ҳамчун воситаи техникӣ барои содир намудани ҷиноят истифода мешавад¹³². Таҳқиқи таснифи муҳаққиқон Т.Л. Тропина, Ю.М. Батурин ва А.М. Жоздишский, пешбини менамояд, ки таснифи онҳо танҳо ба фаъолияти муътадили кори компютерҳо ва истифодаи компютер воситаи содиршавии ҷиноят маҳдуд гардидааст, аммо киберҷиноятҳо метавонанд тавассути воситаҳои гуногуни техникӣ аз ҷумла бо истифодаи ТИК содир гардида, муқобили шабакаҳои интернетӣ ва таҷҳизотҳои ёрирасони онҳо нигаронида шудааст.

Таснифи мукаммали киберҷиноятҳо аз тарафи олими рус А.В. Федоров пешниҳод гардидааст. А.В. Федоров вобаста ба объекти таҷовуз, киберҷиноятҳоро чунин тасниф менамояд:

– киберҷиноятҳои, ки муқобили моликият ва амнияти иқтисодӣ рағона гардидаанд;

---

¹³⁰ Ниг.: Шабакаҳои иҷтимоии интернетӣ ҳамчун таҳдиди воқеӣ ба амнияти миллӣ / Муҳаррирони масъул: Муҳабатов А., Сафарализода Х.Қ. // Маводи конференсияи ҷумҳуриявӣ илмӣ-назариявӣ (ш. Душанбе, 29-уми ноябри соли 2022). – Душанбе, 2022. – С. 182-183.

¹³¹ Ниг.: Сафарализода Х.Қ. Воқеияти шабакаҳои иҷтимоӣ / Х.Қ. Сафарализода // Маводи конференсияи ҷумҳуриявӣ илмӣ-назариявӣ. (ш. Душанбе, 29-уми ноябри соли 2022). – Душанбе, 2022. – С. 98-100.

¹³² Ниг.: Батурин Ю.М., Жоздишский А.М. Компьютерная преступность и компьютерная безопасность. – М.: Юрид. лит., 1991. – С. 11.

– киберчиноятҳое, ки муқобили ҳуқуқҳои шахсӣ ва дахлнопазирии шахсӣ нигаронида шудаанд;

– киберчиноятҳое, ки муқобили манфиатҳои ҷамъиятӣ ва давлатӣ нигаронида шудаанд¹³³.

Маврид ба зикри хос аст, ки киберчиноятҳое, ки муқобили моликият ва амнияти иқтисодӣ равона гардидаанд бештар дар назарияи ҳуқуқи ҷиноятӣ маъмуланд. Онҳо бо ҳадафҳои зархаридӣ содир шуда, қаллобӣ дар интернет, дуздии нармафзор («пирати нармафзор») ва ҷосусии иқтисодӣ мебошанд. Масалан, якчанд ҳолати паҳн намудини эълонҳои бардуруғ дар шабакаи интернет, ки ба онҳо шахрвандон бовар намудаанд ва ҳамарӯза дар шабакаҳои иҷтимоӣ дар гардиш қарор доранд ин дастгирии молиявӣ ва иштирок дар лоиҳаҳои сармоягузори широкҳои қаллобии хориҷӣ ба монанди «Газпром-инвест, Алиф-инвест, Тесла-х» ва ғайра аз ҷумлаи онҳое ифода мегардад, ки бо роҳи фиреб барои тасарруфи маблағҳои шахрвандон ташкил ва роҳандози мегарданд. Дуюм пешниҳоди кӯмакҳои молиявӣ аз ҷониби сиёсатмадорон ва шахсони саховатманд. Ҳолати дигар ин мерос мондани маблағ аз ким кадом як хеши дур, пешниҳод намудани тухфаҳо аз хориҷӣ кишвар дар намуди «баста (посилка)», албатта самтҳо ва намудҳои қаллобӣ дар интернет зиёд шуда истодаанд ва вақте сару садоҳо оиди қаллобӣ дар интернет ва маблағҳои аз даст рафта зиёд мешаванд, онҳо иловатан роҳҳои нави содир намудини ин кирдори ба ҷамъият хавнокро ҷӯё шуда барномаҳои навро таҳия менамоянд ва дар сомонаҳои интернетӣ ҷойгир менамоянд¹³⁴.

Киберчиноятҳое, ки муқобили ҳуқуқҳои шахсӣ ва дахлнопазирии шахсӣ нигаронида шудаанд ҷамъоварии ғайриқонунии маълумот дар бораи шахс, ифшои маълумоти хусусӣ (масалан, сирри бонкӣ ё тиббӣ, маълумот дар бораи хароҷот ва ғ.) мебошанд.

---

¹³³ Ниг.: Федоров А.В. Информационная безопасность в мировом политическом процессе: учеб. пособие. – М.: МГИМО-Университет, 2006. – С. 111.

¹³⁴ Ниг.: Давлатзода К.Д. Таҳдидҳои фазои маҷозӣ: амалия ва назарияи киберчиноятҳо: монография. – Душанбе: «Матбааи ДМТ», 2023. – 248 с.

Киберчиноятҳое, ки муқобили манфиатҳои ҷамъиятӣ ва давлатӣ нигаронида шудаанд намуди киберчиноятҳоеро дар бар мегиранд, ки ба муқобили амнияти давлатӣ ва ҷамъиятӣ равона шудаанд (масалан, даъвати оммавӣ барои содир намудани ҷиноятҳои хусусияти террористидошта, таҳдид ба қобилияти мудофиавии давлат, сӯиистифода аз системаҳои автоматики овоздиҳӣ ва ғайра).

В.А. Мешеряков вобаста ба объекти таҷовуз дар таҳқиқоти худ таснифоти зерини ин ҷиноятҳоро пешниҳод мекунад:

1. Ғайриқонунӣ ба даст овардани иттилоот ё вайрон намудани ҳуқуқи истисноии истифодаи он (ғайриқонунӣ нигоҳ доштани иттилоот ҳамчун маҷмуи маълумот, (вайрон намудани ҳуқуқи мустасноии соҳибкорӣ));

2. Тағйири ғайриқонунии иттилоот (ғайриқонунӣ тағйир додани иттилоот бо мақсади истифода аз хосиятҳои хосси фойданоки он (бардоштани ҳифз), ғайриқонунӣ тағйир додани иттилоот ҳамчун маҷмуи далелҳо ва маълумот;

3. Тавассути шабакаҳои телекоммуникатсионӣ паҳн намудани иттилооте, ки ба давлат, ҷамъият ва шахс зарар мерасонад (таҳия ва паҳн намудани вирусҳои компютерӣ ва дигар барномаҳои зараровари компютерӣ ва амалҳое, ки барои эҷоди монеаҳо барои истифодаи иттилоот аз ҷониби истифодабарандагони қонунӣ нигаронида шудаанд)¹³⁵.

Таснифи мазкур аз руи объекти таҷовуз нисбатан маҳдуд мебошад, зеро ба ғайр аз системаҳои компютерӣ киберчиноятҳои ба объектҳои дигар (ҳамчун объектҳои асосӣ): амният, ҷомеа ва шахс (кибертерроризм), моликият ва ҳуқуқҳои молу мулкӣ (тасарруф, қаллобӣ, ки тавассути системаҳои компютерӣ ё дар фазои маҷозӣ содир карда мешавад ва тамаъҷӯӣ), ҳуқуқи муаллиф (асардӯзӣ) таҷовуз мекунанд.

Олими рус Н.А. Морозов бошад вобаста ба объекти таҷовуз киберчиноятҳоро ба ду гуруҳ тасниф менамояд:

1) ҷиноятҳо марбут ба ғайриқонунӣ воридшавӣ ба компютерҳо:

---

¹³⁵ Ниг.: Мешеряков В.А. Криминалистическая классификация преступлений в сфере компьютерной информации // Защита информации. Конфидент. 1999. – № 4-5. – С. 15-21.

- вайрон кардани баҳисобгирӣ ва халалдоршавии тичорат;
- бо кортҳои пардохтӣ алоқаманд;
- ғайриқонунӣ ба даст овардани иттилооти компютерӣ;

2) ҷиноятҳои тавассути истифодаи интернет содир мешаванд:

- қаллобӣ дар компютер;
- вайрон кардани ҳуқуқи муаллиф;
- фиристодани номаҳои дорои мазмуни фахш;
- паҳн кардани мавод ё предметҳои порнографияи кӯдакона¹³⁶.

Н.А. Морозов мавқеи худро бо он асоснок менамоянд, ки ҷиноятҳои, ки бо ёрии техникаи компютерӣ содир мешаванд, қабули меъёрҳои нави қонуни ҷиноятиро талаб намеkunанд. Масалан, куштор, ки тавассути хомӯш кардани системаи ниғаҳдошти ҳаёт дар беморхона тавассути дастрасии фосилавии компютер анҷом дода мешавад, новобаста аз усуле, ки он содир шудааст, куштор ҳисобида мешавад.

Таснифи Н.А. Морозов вобаста ба он, ки киберҷиноятҳои тавассути истифодаи интернет содир мешаванд ва ба онҳо дохил намудани вайрон кардани ҳуқуқи муаллиф ва паҳн кардани мавод ё предметҳои порнографияи кӯдакона, нисбатан таснифи нави илмӣ ифода гардида боиси ҷонибдорист.

Бояд қайд намуд, ки паҳн кардани мавод ё предметҳои порнографияи кӯдакона тавассути интернет дар ҷаҳони муосир таъсири манфӣ ва густурда пайдо карда истодааст. Дар Конвенсияи Шурои Аврупо оид ба киберҷиноятҳои ба таври муфассал амалҳои ғайриқонунии паҳнкунии порнографияи кӯдакона тасниф шудааст, ки онро ба таври зайл метавон пешниҳод намуд:

- а) коркарди порнографии кӯдакона бо мақсади паҳнкунӣ тавассути системаи компютерӣ;
- б) пешниҳод ё дастрас кардани порнографияи кӯдакон тавассути шабакаҳои компютерӣ;

---

¹³⁶ Ниг.: Морозов Н.А. Борьба с компьютерной преступностью в Японии / Н.А. Морозов // Общество и право. – 2014. – №2 (48). – С. 144.

в) паҳн кардан ё интиқол додани порнографияи кӯдакона тавассути шабакаҳои иҷтимоӣ ва интернет;

г) харидани порнографияи кӯдакон тавассути системаи компютерӣ барои худ ё шахси дигар;

ғ) ғаразнок нигоҳ доштани порнографияи кӯдакона, дар компютер ва системаи компютерӣ.

Илова бар ин, аз мазмуни Конвенсия бармеояд, ки порнографияи кӯдакон чӣ маъно дорад. Инҳо маводи порнографияе мебошанд, ки иштироки ноболиғро дар фаъолиятҳои шахвонӣ нишон медиҳанд; ҷалби шахси ноболиғ ба фаъолияти шахвонӣ; тасвири воқеии шахси ноболиғ, ки ба фаъолияти шахвонӣ машғул аст. Истилоҳи «ноболиғ» маънои шахси ба синни 18-сола нарасидаро дорад. Бо вучуди ин, Конвенсия ба кишварҳои имзокунанда имкон медиҳад, ки мустақилона маҳдудияти синну соли камтарро муқаррар кунанд, аммо он набояд аз 16-сола паст бошад.

Вайрон кардани ҳуқуқи муаллиф низ дар доираи қонун бояд чораҷӯӣ ва танзим карда шавад. Намудҳои ин гуна ҷиноятҳо дар Конвенсия Шурои Аврупо оид ба киберҷиноятҳо тасниф карда нашудаанд: муқаррар кардани чунин ҷиноятҳо бо санади мушаххас ба салоҳияти қонунгузори миллии давлатҳо гузошта шудааст. Аммо муқаррар намудани ҷиноятҳо дар соҳаи ҳуқуқи муаллиф бояд ба иҷрои уҳдадорӣҳои ба дӯш гирифташуда, ки дар Санади Париж аз 24 июли соли 1971 (тағйирот аз 2 октябри 1979), Конвенсияи Берн оид ба ҳифзи осори бадеӣ ифода ёфтаанд, инчунин Шартномаи СУМЗ оид ба ҳуқуқи муаллиф ва Созишномаи СУМЗ оид ба ҷанбаҳои тиҷорати моликияти зеҳнӣ асос ёбад. Ба ибораи дигар, агар кирдорҳои пешбиниамудаи санадҳои дар боло зикршуда, инчунин Конвенсияи байналмилалӣ оид ба ҳифзи санъаткорон ва муассисон (фонограммаҳо ва ташкилотҳои телевизионӣ), Шартномаи СУМЗ оид ба иҷроӣшҳо ва фонограммаҳо ба таври қасдан ва бо мақсадҳои тиҷоратӣ тавассути системаҳои компютерӣ сурат гирад, пас давлатҳо метавонанд онҳоро ҳамчун ҷинояткор эътироф кунанд.

Дар аввали соли 2002 суратчаласа оид ба Конвенсияи Шурои Аврупо оид ба киберчиноятҳо қабул карда шуд, ки ба рӯйхати ҷиноятҳо ворид сохтани кардани иттилооти дорои хусусияти наҷодпарастӣ ва дигар хусусиятҳо, барангехтани зӯроварӣ, адоват ё таъбиз нисбат ба шахс ё гурӯҳи одамон вобаста ба наҷод, миллат, дин ва ё мансубиятҳои этникӣ ба назар гирифта шудааст.

Таснифи ҷиноятҳо, ки дар Конвенсияи мазкур оварда шудаанд, ниёз ба такмил дорад ва вобаста ба рушди илмию техникӣ ва робитаҳои ҷамъиятӣ дар фазои маҷозӣ ин рӯйхат, мутаассифона, васеъ мегардад. Илова бар ин, ҷиноятҳо, ки дар Конвенсия пешбинӣ шудаанд, баъзе амалҳоеро дар бар мегиранд, ки на ҳамеша хатари ҷамъиятиро ба вучуд меоранд. Илова ба таснифоте, ки Конвенсияи Шурои Аврупо оид ба киберчиноятҳо пешниҳод кардааст, таснифоти дигари расмӣ ва ғайрирасмӣ киберчинояткор мавҷуданд, ки аз ҷониби коршиносон ва тадқиқотчиён таҳия шудаанд¹³⁷. Яке аз чунин таснифотҳо аз ҷониби гурӯҳи кории Интерпол соли 1991 мувофиқи пешниҳоди Котиботи генералии Интерпол таҳия шудааст. Дар соли 1991 рамзгузорӣ ба системаи иттилоотии автоматии ҷустуҷӯӣ дохил карда шуд ва ҳоло он барои NCВ дар зиёда аз 100 кишвар дастрас аст. Ин таснифот мукамалтар буда, он метавонад барои ташаккули систематикӣ ва фаҳмиши бисёр намудҳои киберчинояткорӣ ва тарзи содир шудани онҳо истифода шавад. Камбудии таснифот дар он аст, ки баъзе қисматҳои он номукамал мебошад, зеро ки ба он як қатор ҷиноятҳо, аз қабилӣ таҳия ва паҳн кардани порнографияи кӯдакона дар интернет, кибертерроризм ва кибертаъқиб дохил нашудаанд. Дарвоқеъ, онро метавон ҳамчун таснифи киберчиноятӣ ғайризӯроварӣ тавсиф кард, ки ба ҳаёт ва амнияти одамон ба таври бевосита хатар эҷод наменаояд. Агар таснифоти мазкури Интерполро барои тасниф кардани ҷиноятҳо, ки компютерҳо ва фаъолияти онҳо, шабакаҳои компютерӣ ва додаҳо, инчунин молу мулк ва ҳуқуқи муаллифро ҳадаф қарор

---

¹³⁷ Ниг.: Витвицкая С.С., Витвицкий А.А., Исакова Ю.И. Киберпреступления: понятие, классификация, международное противодействие / С.С. Витвицкая, А.А. Витвицкий, Ю.И. Исакова // Правовой порядок и правовые ценности. – 2023. – Т. 1. – №1. – С. 18-27.

медиханд, мавриди истифода қарор дода шавад, пас он барои ҷамъоварии маълумоти оморӣ, муаррифии навъи ҷиноятҳо ва бо кадом роҳҳо дар фазои маҷозӣ иҷро кардан онҳо манфиатовар хоҳад буд.

Дар ин низоми таснифотӣ ҳамаи рамзҳои киберҷиноятҳо тавсиф мекунам, идентификаторе доранд, ки аз ҳарфи Q оғоз мешаванд. Онҳо вобаста ба намуди ҷиноят ба шаш гурӯҳ тақсим мешаванд (гурӯҳҳо инчунин бо ҳарфҳо нишон дода мешаванд: масалан, QF як гурӯҳи ҷиноятҳо мебошад, ки дар онҳо киберҷиноятҳо муайян карда мешаванд, масалан таҷовуз (F - қаллобӣ)-ро дар бар мегирад ва ғ. Таснифоти минбаъда вобаста ба тарзи содир намудани ҷиноят сурат мегирад. Дар баробари ин, дар ҳар як гурӯҳ таснифот бо тартиби камшавии дараҷаи хавфи ҷамъиятии кирдор сурат мегирад¹³⁸.

Ин низоми таснифгарӣ (классификатор) чунин аст:

- QA – дастрасии беиҷозат ва боздошт
- QAN – интернати компютерӣ
- QAI – боздошт
- QAT – боздошти вақт
- QAZ – дигар намудҳои дастрасии беиҷозат ва боздоштанҳои ғайриқонунӣ
- QD – тағйир додани иттилооти компютерӣ
- QUL – силоҳи мантиқӣ
- QDT – аспӣ троянӣ
- QDV – вирусҳои компютерӣ
- QDW – кирми компютерӣ
- QDZ – дигар намудҳои тағйир додани маълумот
- QF – қаллобӣ дар компютер
- QFC – қаллобӣ дар банкомат
- QFF – сохтакорӣ компютерӣ

---

¹³⁸ Ниг.: Классификация компьютерных преступлений по кодификатору Генерального Секретариата Интерпола [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.c1berpol.ru/cvbercrime.shtml> (санаи мурочиат: 02.06.2003); Козлов В.Е. Теория и практика борьбы с компьютерной преступностью. – М., 2002. – С. 127-129.

- QFG – қаллобӣ бо мошинҳо барои бозӣ
- QFM I/O – азхудкунии барнома
- QFP– қаллобӣ дар воситаҳои пардохт
- QFT – қаллобӣ дар телефон
- QFZ – дигар қаллобиҳо дар компютер
- QR – нусхабардории ғайриқонунӣ
- QRG – бозиҳои компютерӣ
- QRS – дигар нармафзорҳо
- QRT – аксбардории нимноқилҳои васлгари система
- QRZ – дигар нусхабардории ғайриқонунӣ
- QS – коршикани компютерӣ
- QSH – таъминоти сахтафзорҳо
- QSS – таъминоти дастгоҳӣ
- QSZ – дигар навъҳои коршикани
- QZ – дигар ҷиноятҳои компютерӣ
- QZB – бо истифода аз тахтаҳои эълонии компютерӣ
- QZE – гирифтани маълумоти дорой сирри тиҷоратӣ
- QZS – интиқоли маълумоти махфӣ
- QZZ – дигар намуди киберҷиноятҳо

Ҳарчанд ин гурӯҳбандӣ хеле муфассал аст, аммо он низ камбудихо дорад: масалан, дар бораи чунин кирдорҳои хеле хатарнок, ба монанди ҷиноятҳои ки ба ҳаёт ва амнияти одамон таҳдид мекунанд, инчунин ҷиноятҳои марбут ба истисмори ҷинсии ноболиғон ва паҳн кардани онҳо, порнографияи кӯдакон чизе зикр нашудааст.

Маврид ба зикри хос аст, ки таҳқиқи таснифи киберҷиноятҳо на танҳо аз лиҳози қонунгузорӣ ва ё андешаи олимони мавриди баррасии қарор гирифтааст, балки Созмонҳои бонуфузи байналмилалӣ масъалаи мазкурро мавриди омӯзиш қарор додаанд, чунончи ташкилоти байналмилалии Европол соли 2018 киберҷиноятҳоро ба ду гурӯҳ тасниф намудааст:

1) ҳама гуна ҷинояте, ки танҳо бо истифода аз компютерҳо, шабакаҳои компютерӣ ё дигар шаклҳои технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ содир мешавад;

2) ҷиноятҳое, ки бо ёрии технологияҳои киберӣ содир мешаванд (яъне ҷиноятҳои анъанавӣ, ки бо ёрии технологияҳои интернетӣ ва рақамӣ содир мешаванд).

Фарқи асосии байни ин категорияҳои киберҷиноятҳо дар нақши технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ дар содир намудани ҷиноятҳост ва ин аз он вобаста аст, ки ТИК ҳадафи ҷиноят аст ё ҷузъи ҷудонашавандаи усули содир намудани ҷиноят (усули таъсиррасонӣ) аз ҷониби ҷинояткор истифода бурда мешавад. Вақте ки ТИК ҳадафи ҷиноят мешавад, чунин ҷиноят ба махфият, пуррагӣ, дастрасии маълумоти компютерӣ ё системаҳои компютерӣ таъсири манфӣ мерасонад.

Махфият, тамомият ва дастрасии маълумот ҷанбаҳои асосӣ мебошанд, ба ибораи дигар, маълумоти махфӣ бояд махфӣ боқӣ монад, онро бе иҷозати соҳиби он тағйир додан мумкин нест ва маълумот, хизматрасониҳо ва системаҳо бояд ҳамеша ба соҳибаш дастрас бошанд. Вақте ТИК ҷузъи тарзи содир кардани ҷиноят аст, киберҷинояткорӣ ҷиноятҳои анъанавиро дар бар мегирад (масалан, қаллобӣ ва дуздӣ), ки содиршавии онҳо бо ин ё он тарз тавассути интернет ва технологияҳои рақамӣ сурат мегирад.

Бояд таъкид дод, ки барои баррасии таъсири иттилоотикунонӣ ба ҷинояткорӣ ва аз рӯйи хусусияти хоссаи киберҷиноятҳо киберҷиноятҳоро метавон гуногун тасниф намуд. Аз ҷумла, ҷиноятҳои анъанавӣ, ки бо истифода аз ТИК содир мешаванд (масалан, қочоқи маводи мухаддир тавассути шабакаҳо ва системаҳои компютерӣ, ба худкушӣ расонидан бо истифода аз Интернет) ва ҷиноятҳои нав, ки дар натиҷаи рушд ва татбиқи ТИК пайдо шудаанд (ҷамъоварии ғайриқонунии маълумоти шахсӣ, ҳамлаҳои хакерӣ, паҳн кардани барномаҳои зараровар дар шабака ва ғ.). Ҳамзамон, ба сифати меъёр, ки аз рӯйи он ин ё он ҷиноятро ба категорияҳои дар боло зикршуда мансуб доништан лозим аст, имкони содир намудани ин ҷиноятро

бе истифодаи ТИК метавон қабул намуд. Масалан, қочоқи силоҳ метавонад ҳам бо истифода аз ТИК ва ҳам бидуни истифодаи он сурат бигирад («анъанавӣ»), дар ҳоле ки ҳамлаи хакерӣ ба пойгоҳи нишондодҳои ширкат бидуни ТИК эҳтимолан ғайриимкон аст.

Тибқи таснифоти дигар, киберчиноятҳо, аз рӯйи субъекти содиркунандаи он ба чинояткорони навъи махсус ва умумӣ ҷудо карда мешаванд. Чинояткории навъи махсус ба содир намудани чиноятҳои махсуси киберчинояткорӣ тахассусдоранд ва барои содир намудани ин нави чиноят онҳо дониши амиқи касбии техникӣ доранд. Дар чиноятҳои навъи умумӣ, ки он ба фазои маҷозӣ хос набуда, дар он аз ТИК (пахнкунии ғайриқонунии мавод, қаллобӣ ва ғ.) ё донишҳои махсуси техникӣ дар соҳаи ТИК истифода мебаранд¹³⁹. Мо таснифоти гурӯҳи дуҷумро пайравӣ мекунем. Воқеан, дар доираи таснифи киберчиноятҳо ба чиноятҳое, ки ба таври «анъанавӣ» содир мешаванд, вале дар онҳо аз ТИК (масалан, фурӯши маводи манъшуда тавассути Интернет), ки дар соҳаи технологияҳои иттилоотӣ сатҳи баланди дониш зарур аст ва чиноятҳои ба ном хакерӣ бо таҳияи вирусҳои зараровар истифода мешавад, диққати махсус бояд дод.

Дар ин навъи чиноятҳо вобаста ба сатҳи омодагӣ ва таҷрибаи содир намудани чунин чиноятҳо киберчинояткоронро ба навомӯз, таҷрибадорон ва мутахассисони касбӣ ҷудо карданд¹⁴⁰.

Навомӯз фарогири ҷавонони 15-20 сола ва маълумоташон миёна, миёнаи касбӣ ё ин ки олии ноপুরра мебошанд ва онҳо аз оилаҳои миёнаҳол баромадаанд. Ба таҷҳизоти компютерӣ аллакай аз синфи 8-9 малака пайдо кардаанд. Дар хона як ё якчанд компютери иқтидори миёнадошта доранд, донишашон оид ба таҷҳизоти компютерӣ бо донишҷӯи забонҳои барномасозии дараҷаи паст ва миёна қонеъ мегардад. Ин тоифа одатан ба шабакаи байналмилалӣ Интернет ё ба шабакаи навъи FidoNet иҷозат

¹³⁹ Ниг.: Бытко С.Ю. Некоторые проблемы уголовной ответственности за преступления, совершаемые с использованием компьютерных технологий: дис... канд. юрид. наук. – Саратов, 2002. – 204 с.

¹⁴⁰ Ниг.: Макушев Д.И. Криминологическая характеристика личности киберпреступника / Д.И. Макушев // Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. – 2016. – №1-3. – С. 23-29.

доранд. Бо дигарон одатан кам муошират менамоянд ва кӯшиш мекунанд ки бо ҳамроҳони худ бештар дар мулоқот бошанд. Онҳо қариб ҳар рӯз ғайриқонунӣ ба иттилооти компютерӣ, ки дар система ё шабакаи компютерӣ ва ё дар маҳзани мошинҳо мавҷуданд, ворид мегарданд ва ба таҳия истифода ва паҳн кардани барномаҳои зараровар машғуланд.

Гурӯҳи таҷрибадорон шахсони 20-25 соларо фаро гирифта, дар ин гурӯҳ бештар мардон ҷалб мешаванд, вале солҳои охир машғулияти духтарон низ мушоҳида мешавад ва маълумоти онҳо одатан касбӣ-таҳникӣ аст. Донишҳои дар ҷодаи технологияи компютериашон бо муқоиса ба гурӯҳи яқум нисбатан пешрафта ва мукамалтар мебошад. Доираи асосии фаъолияти онҳо шикасти шабака, иштирок дар ягон амалиёти гирифтани иттилооти феълан маҳдуд ва ё ҷосусии тижоратиро ташкил медиҳад.

Мутахассисони касбиро шахсони 25-45 солаи чинсашон бештар мард ташкил медиҳанд. Дониши соҳаи технологияи компютериашон мукамал мебошад. Ин категория якҷанд забонҳои барномасозии дараҷаҳои гуногунро медонанд. Фаъолияти ҷинойтии онҳо асосан ғайриқонунӣ даромадан ба иттилооти компютерӣ мебошад. Онҳо доимо навъ ва фаъолияти худро сайқал медиҳанд ва аксаран аз тарафи мақомоти дахлдор дастگیرнашаванда ба шумор мераванд.

Ҳамин тариқ, киберҷинояткорӣ масъалаи мубрам дар шароити ҷаҳонишавӣ ба ҳисоб рафта, ба иқтисодиёт ва амнияти миллӣ зарари назаррас метавонад расонад. Бо боварӣ метавон гуфт, ки дар оянда бо афзудани нақши ТИК ин ҳисорот хоҳад зиёд шуд. Сарфи назар аз гуфтаҳои боло, имрӯз таснифоти амиқи илмии «киберҷиноятҳо» вучуд надорад.

Аз ин лиҳоз тамоми киберҷиноятҳоро шартан метавон чунин тасниф кард: анъанавӣ, бо истифодаи ТИК содиршуда ва куллан нав, ки дар натиҷаи рушд ва татбиқи ТИК ба вучуд омадаанд. Инчунин ба таснифоти шабеҳи киберҷинояткорон така карда онҳоро ба ҷинояткороне, ки ҷиноятҳои анъанавӣ содир мекунанд ва бо истифода аз технологияҳои иттилоотӣ, ки дониши махсус надоранд ва ба истилоҳ «хакерҳо», ки дар соҳаи

технологияҳои иттилоотӣ ва техникаи компютерӣ дониши васеъ доранд ва ҷинойтҳои мушаххасеро содир мекунанд, ки дар натиҷаи рушди ТИК ба вучуд омадаанд, ҷудо кардан мумкин аст.

Дар асоси таҳқиқотҳои болозикр таснифоти тамоми киберҷинойтҳоро метавон аз рӯйи асосҳои зерин тасниф кард:

а) вобаста ба объекти таҷовузи ҷинойтӣ;

б) аз рӯйи хусусияти зараре, ки ба иттилооти компютерӣ расонида шудааст;

в) вобаста низоми киберҷинойтҳо;

г) вобаста ба усулҳои содир намудани ҷинойт;

Вобаста ба объекти таҷовузи ҷинойтӣ, киберҷинойтҳоро чунин тасниф намудан мувофиқи мақсад мебошад:

а) таҷовуз ба ҳуқуқ ва манфиатҳои соҳибони иттилооти компютерӣ. Ин гурӯҳ метавонад ҳарду амали барои ҷамъият хавфнокро дар м.298-и КҶ ҚТ (дастрасии ғайриқонунӣ ба иттилооти компютерӣ) ва м. 303-и КҶ ҚТ (таҳия, истифода ва паҳн намудани барномаҳои зараровар), ҳамзамон «қаллобии компютерӣ», «таҳрибкории компютерӣ», «ҷосусии компютерӣ»;

б) таҷовуз ба ҳуқуқ ва манфиатҳои соҳибони воситаҳои иттилоот. Ба онҳо кирдорҳои барои ҷамъият хавфнок, ки дар қ. 3 м. 146 КҶ ҚТ пешбинӣ шудаанд, дохил шуда метавонанд (ғайриқонунӣ истехсол кардан, ба соҳибияти каси дигар додан ё соҳиб шудан бо мақсади ба соҳибияти каси дигар додани воситаҳои махсуси техникӣ, ки барои ниҳонӣ ба даст овардани маълумот), м. 304 КҶ ҚТ (вайрон кардани қоидаҳои истифодаи система ё шабакаи компютерӣ), «истифодаи беиҷозати барномаҳои компютери муҳофизатшаванда», «истифодаи беиҷозати компютерҳо»).

Асоси дигари таснифот имконоти зерини расонидани зарар ба иттилооти аз ҷониби қонун ҳифзшаванда – тағйир додан, нобуд кардан, маҳкам кардан, корношоям гардонидани он, нусхабардории иттилоот, таҳия, истифода ва паҳн намудани барномаҳои зараровар ва ғайра мебошад. Ин оқибатҳои манфии кирдорҳои ғайриқонунӣ аз ҷониби қонунгузор ҳамчун оқибатҳои алтернативӣ ифода карда мешаванд ва вобаста аз вазнинии нисбии худ аз

якдигар тафовут намекунанд. Илова бар ин, қонунгузор расонидани ин зарарро вобаста ба шакли гуноҳ тафовут мекунад. Дар он аз як тараф қасдан несту нобуд кардан, маҳдуд кардан, тағйир додан ё нусхабардории иттилооти компютерӣ (м.м. 298-304-и КҶ ҚТ) ва аз ҷониби дигар, ҷавобгарӣ барои аз беэҳтиётӣ расонидан ин намуди зарар (қ. 2 м. 298, 299, 300, 303 ва қ. 3 м. 304 КҶ ҚТ) фарқ карда мешаванд.

Вобаста ба низом, киберҷиноятҳоро метавон чунин тасниф намуд:

1. Ҷиноятҳо муқобили шабакаҳои интернетӣ ва таҷҳизотҳои ёрирасони онҳо (киберҷиноятҳои харобиовар):

- Хакерӣ ба шабака ва нест кардани барномаҳо ё додаҳо;
- Хакерӣ ба сервери веб ё нобуд кардани саҳифаҳои веб;
- Ворид кардани вирусҳо, барномаҳои зараровар ба система ё шабакаҳои компютерӣ;
- Ташкили ҳамлаҳои DOS, ки серверро вайрон мекунанд ё аз дастрасии корбарони қонунӣ ба захираҳои он монеъ мешаванд.

Ҷиноятҳо муқобили шабакаҳои интернетӣ ва таҷҳизотҳои ёрирасони онҳо (киберҷиноятҳои харобиовар), аз осеб дидани додаҳо ва вайрон кардани тамомияти маълумот ва амнияти кори системаҳои компютерӣ иборат аст. Чунин ҷиноятҳо инчунин метавонанд зарари молӣ расонанд.

2. Ҷиноятҳои, ки бо истифодаи шабакаи интернет ва захираҳои электронии иттилоотӣ (шабакаҳои иҷтимоӣ мессенҷерҳо ва дигар захираҳо) содир мегарданд. Кодекси ҷиноятии ҚТ дар 15 модда (моддаҳои 137, 137 (1), 144, 179 (1), 179 (3), 189, 241, 241 (1), 241 (2), 307, 307 (1), 307 (3), 373, 330, 334 (1) ва 396), ҷиноятҳоро, ки бо истифодаи шабакаи интернет содир мешаванд пешбинӣ намудааст. Ба ҷиноятҳои дигар, ки бо истифодаи шабакаи интернет содир мешаванд, инҳоро мансуб доништан мумкин аст: ба худкушӣ расонидан (моддаи 109 КҶ ҚТ), қаллобӣ (моддаи 247 КҶ ҚТ), муомилоти ғайриқонунии воситаҳои воситаҳои нашъадор (моддаи 200 КҶ ҚТ) ва тамаъҷӯӣ (моддаи 250 КҶ ҚТ), вале дар диспозитсияи ин моддаҳо ба таври махсус ҳолатҳои истифодаи шабакаи интернет зикр нагардидаанд.

3. Ҷиноятҳое, ки бо истифодаи воситаҳои гуногуни техникӣ содир мешаванд:

- Мактуби фишингӣ;
- Кибертаъқиб;
- Дуздии онлайнӣ маълумоти шахсият.

4. Ҷиноятҳое, ки ҳайё ва саломатиро дучори хатар мегузоранд.

- Таҳдиди зӯроварии ҷисмонӣ;
- Кибертаъқиб.

Таҳдиди зӯроварии ҷисмонӣ - амалҳое, ки аз фишор ба руҳияи ҷабрдида тавассути фиристодани паёмҳои дорои таҳдидҳо тавассути почтаи электронӣ иборатанд. Мақсади ҷиноят ин аст, ки ҷабрдида аз ҳаёти худ ва ё аз ҳаёти наздиконаш ҳамеша тарс дошта бошад (олимони амрикоӣ баъзан ин ҷиноятро таҳдиди террористӣ меноманд, ки ин, албатта, дуруст нест).

Кибертаъқиб як шакли таъқиби электронӣ мебошад, ки аксар вақт таҳдидҳои ҷисмонии возеҳ ё пешбинишударо дар бар гирифта, барои ҷабрдида ҳисси хатар эҷод мекунад. Ин амалҳо аз таҳдиди зӯроварии ҷисмонӣ, аввалан, бо хусусияти мунтазами худ фарқ мекунанд, дуюм, онҳо на танҳо дар ирсоли паёмҳои таҳдидкунанда, балки дар содир намудани дигар амалҳое, ки ба таъқиб ишора мекунанд, масалан, «хакерӣ», дастрасӣ ба маълумоти ҷабрдида зоҳир мешаванд ва баъзан ин таъқиб ба ҳаёти воқеӣ алоқаманд аст.

5. Ҷиноятҳое, ки махфияти иттилоотро вайрон мекунанд аз ҷумла дастрасии ғайриқонунӣ ба компютерҳо ё системаҳои компютерӣ бидуни расонидани зарар ба иттилоот.

Ин амалҳо бе расонидани осеб ё тағйир додани маълумот ва бе мақсади истифодаи минбаъдаи онҳо анҷом дода мешаванд. Муҳаққиқони хориҷӣ онҳоро «ҷиноятҳо муқобили моликият» меноманд. Мисоли маъмулии чунин ҷиноят амали як хакери наврас аст, ки танҳо ба хоҳири нишон додан ё такмил додани маҳорати худ, барои исботи чизе ба ҳамсолонаш системаҳои компютериро «вайрон» мекунад.

Дар ин хусус Д.Л. Шиндер қайд мекунад, ки»чунин гунаҳкорон тавассути хондани почтаи электронӣ ва ҳуҷҷатҳои шахсӣ ва қайд кардани он, ки шумо аз кадом барномаҳо истифода мебаред, ба кадом вебсайтҳо ворид мешавед ва ғайра бо «нигоҳ кардан» лаззат мебаранд, аммо бо маълумоти гирифташуда ҳеҷ коре намекунад. Он одатан ҳамчун «дастрасии ғайриқонунӣ», «вайронкунии амнияти шабака» номида мешавад»¹⁴¹.

Ҳар яке аз усулҳои дар боло зикршуда соҳибон ва корбарони сабтиномшударо аз дастрасӣ ба маълумоти шабакавӣ ё қобилияти истифодаи он маҳрум мекунад.

Расонидани зарар ба маълумот метавонад як амали тасодуфӣ бошад, ки танҳо «барои масҳара» аз ҷониби хакерҳо анҷом дода мешавад ё он метавонад як шакли вайронкории компютерӣ ба таври худхоҳона бошад (масалан, агар файлҳои рақибӣ тижорӣ тоза карда шаванд). Дар баъзе мавридҳо ин амалҳо барои баён кардани ақидаҳои шахсӣ ё сиёсӣ анҷом дода мешаванд (навъи «граффитӣ»-и танҳо дар фазои маҷозӣ анҷом дода мешавад). Ин падидаҳо дар манобеи хориҷӣ «хактивизм» номидаанд. Истилоҳи «хактивизм» (онро танҳо бо истифода аз транслитератсия тарҷума кардан мумкин аст, зеро дар забони русӣ ҳамшакли ин истилоҳ вучуд надорад) ва он аз ду калима «Hack» ва «Activism» ба вучуд омадааст ва барои ифодаи падидаҳои нави эътирозгариӣ иҷтимоӣ истифода мешавад. Ин падида як навъ таҷзияи фаъолияти иҷтимоӣ мебошад, ки мақсади эътироз ба чизе, хакерӣ (истифодаи технологияҳои интернетӣ барои расонидани зарар ба шабакаҳои компютерӣ ва истифодабарандагони онҳо) мебошад¹⁴².

Вирусҳо ва дигар барномаҳои зараровар барои ҳамаи соҳибони компютерҳо, ки дастрасӣ ба Интернет доранд, мушкилоти бузург эҷод менамоянд. Истилоҳи барномаҳои зараровар ҳатто дар байни коршиносони техникӣ таърифи мушаххас надорад. Вирусҳои компютерӣ як барномаест, ки

---

¹⁴¹ Shinder D.L. Scene of the Cybercrime. Computer Forensics Handbook. – Rockland, 2003. – P. 18-34.

¹⁴² Ниг.: Ба мавзӯи хактивизма таҳқиқотҳои алоҳида бахшида шудаанд, масалан, асари коршиноси машҳур Деннинг Д. (Denning D.) «Activism, Hacktivism, and Cyberterrorism: The Internet as a Tool for Influencing Foreign Policy» [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.nautilus.org/info-Dolicv/workshoo/papers/denning.html> (санаи муроҷиат: 01.12.2022).

боиси оқибати номатлуб ва ҳатто харобиовар мегардад. Дар шакли кирм вирусҳо такрор меёбанд. Троян (ё аспитроян) як барномаи ба назар безарар аст, ки дорои барномаҳои зараровар аст; он роҳи ворид кардани вирус ё кирм ба компютер ё шабака мебошад.

Барномаҳои зараровар ба системаҳои компютерӣ миллионҳо доллар зарар меоранд, таҳиягарони онҳо бениҳоят ғаъоланд, пайваста вирусҳо ё кирмҳои нав эҷод мекунанд ва шакли куҳнаро тавре тағйир медиҳанд, ки онҳо тавассути барномаҳои антивирусӣ ошкор карда намешаванд. Пайдоиши HTML (Hypertext Markup Language)-и муосири почтаи электронӣ ва замимаҳо паҳншавии вирусҳо беш аз пеш осонтар кард. Дигар ба шабака ё компютер хакерӣ кардан лозим нест, танҳо тавассути почта ба корбар фирисодани вирус кифоя аст ва дар ин замина барномаи зараровар зуд дар шабакаи маҳаллӣ ва берун аз он паҳн мешавад.

БОБИ 2. МАСЪАЛАҲОИ ҲУҚУҚӢ-ҚИНОЯТИИ МУҚОВИМАТ БО КИБЕРҚИНОЯТҲО ДАР САТҲИ БАЙНАЛМИЛАЛӢ

2.1. Ҳамкориҳои байналмилалӣ дар муқовимат бо киберқиноятҳо

Таҷрибаи ҷаҳонӣ нишон медиҳад, ки киберқиноятҳо ба зухуроти фаромиллӣ мубаддал гашта, ба ҷомеа ва амниятӣ ҳамаи давлатҳо таъсири манфӣ мерасонад, аз ин рӯ муқовимат бо киберқиноятҳо ҳамкориҳои бевоситаи байналмилалиро талаб менамояд. Ҳамкориҳои байналмилалӣ, созмонҳои байналмилалӣ, ҷомеаи шаҳрвандӣ, бахшҳои хусусӣ ва коршиносон, самарабахш гардида, он ҳамчун усули муассири самарабахши муқовимат бо киберқиноятҳо дар сатҳи байналмилалӣ ба ҳисоб меравад, зеро афзоиши таъсири технологияҳои иттилоотӣ, шабакаҳои иҷтимоӣ ва интернет ба ҳаёти муносири инсон, бисёр барномаҳои муфиду осонкунандаи муошират, паёмрасонҳои фаврӣ ва дигар намудҳои муошират пайдо шуданд. Коршиносон эътироф карданд, ки киберқиноятҳо дар оғози ташаккули ҷомеаи ба истилоҳ иттилоотикунонии босуръат марзи сиёсӣ, иҷтимоӣ ва иқтисодӣ надорад. Маврид ба зикри хос аст, ки 4-уми июли соли 2023 Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар ҷаласаи навбатии Шурои сарони давлатҳои аъзои Созмони ҳамкориҳои Шанхай, ки дар шакли видеоконфронс баргузор шуд, аз таҳдидҳои афзояндаи киберқиноятҳо ёдовар шуда аз ҳамкориҳои байналмилалӣ дар муқовимат бо киберқиноятҳо даъват ба амал овардаанд. Аз ин рӯ дар ҷаҳорҷӯби ҷаласаи Шурои сарони давлатҳо ба таври умум 11 қарору санад қабул шуд, ки муҳимтарини онҳо ҳамкорӣ дар соҳаи таҳаввулоти рақамӣ ва муқовимат бо киберқиноятҳо ифода мегардад¹⁴³.

Муқовимати муассир бо киберқиноятҳо танҳо дар сурати муттаҳид сохтани саъю талоши тамоми ҷомеаи ҷаҳонӣ имконпазир аст, ки он бояд

---

¹⁴³ Ниг.: Саҳифаи расмӣ интернетии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.president.tj> (санаи мурочиат 06.06.2023).

заминаи ягонаи салоҳият ва қоидаҳои ҳамкориҳои байналмилалӣ давлатҳоро дар ин самт муқаррар намояд.

Даврони муосир дар асоси пешрафти технология дар муносибатҳои ҷамъиятӣ вобаста ба нақши ҳамкориҳои давлатҳо бисёр масъалаҳои мубрам пеш меояд, ки афзоиши киберҷиноятҳо ин гуфтаи моро бори дигар собит месозад.

Воқеан, ҷиноятҳо бо истифода аз ТИК дар тамоми саҳаҳо содир мешаванд ва иншооти муҳимми инфрасохтори иттилоотӣ ва амнияти байналмилалӣ иттилоотӣ низ таҳти таҳдиди ҳамлаҳои киберӣ қарор доранд. Солҳои охир заминаи меъёрии ҳуқуқӣ ва ҳамкориҳои давлатҳо дар самти муқовимат бо киберҷиноятҳо дар сатҳи байналмилалӣ, байниҳукуматӣ ва байниидоравӣ, фаъолона инкишоф меёбад. Дар баробари ин, дар миқёси ҷаҳонӣ то ҳол механизми ягонаи ҳуқуқии ҷиноятӣ муқовимат бо киберҷиноятҳо дар сатҳи байналмилалӣ вучуд надошта, дар ин самт истилоҳоти ягона таҳия нашудааст, ки ин омил, ҳамкориҳои давлатҳоро дар ин самт мушкил месозад.

Яке аз муҳаққиқони бевоситаи ин соҳа Улрик Зибер чунин хулосагирӣ менамояд, ки миёни амалҳои дарсатҳи байналмилалӣ роҳандозишуда ва ислоҳоти қонуни ҷиноятӣ сатҳи миллӣ робитаи ногусатанӣ мавҷуд мебошад. Бо вучуди ҳамоҳангии қонунгузориҳои байналмилалӣ ва миллӣ оид ба киберҷинояткорӣ ихтилофи назар низ дар ин бахш зиёд ба назар расида, ба андешаи олимони Т.Л. Тропина, М. Гудман ва С. Бреннер ин омил ба «номукаммалии қонунҳои нав, қонунҳои кӯҳна ва мавҷуд набудани қонунҳои дахлдор» алоқамандӣ дорад¹⁴⁴.

Қоршиносон пайваста зарурати таҳияи стратегияҳои миллӣ дар муқовимат бо киберҷиноятҳоро таъкид мекунанд ва саъю кӯшишҳои дар сатҳи байналмилалӣ андешидашуда бояд дар сатҳи як давлатӣ дастгирӣ ёбанд. Ба ақидаи В.П. Зимин, ҳамкориҳои давлатҳо дар самти муқовимат бо

---

¹⁴⁴ Ниг.: Тропина Т.Л. Криминализация киберпреступлений: достижение консенсуса / Т.Л. Тропина // Компьютерная преступность и кибертерроризм. Исследования, аналитика. – Вып. 2. – Запорожье, 2004. – С. 49-56.

киберчиноятҳо бояд дар ду шакл амалӣ гардад: шартномавӣ-ҳуқуқӣ ва дар доираи созмонҳои байналмилалӣ (институтсионалӣ)¹⁴⁵.

А.А. Данилевич андешаи В.П. Зиминро ҷонибдорӣ намуда қайд менамояд, ки натиҷаи муассиртарини ҳамкориҳои давлатҳо дар самти муқовимат бо киберчиноятҳо, дар асоси шартномаҳои байналмилалӣ ва қонунгузориҳои таҳияшудаи миллӣ ифода мегардад¹⁴⁶.

Дар даврони муосир созмонҳои байналмилалӣ хатари киберчиноятҳо ва хусусиятҳои фаромарзии он, маҳдудиятҳои муносибати якҷониба дар ҳалли ин мушкилот ва зарурати ҳамкориҳои мутақобиларо дар андешидани чораҳои зарурии техникӣ ва таҳияи қонунгузориҳои байналмилалӣ эътироф мекунанд. ОЕСД, Шурои Аврупо, Иттиҳоди Аврупо, СММ ва Интерпол – ҳамаи ин созмонҳо дар ҳамоҳангсозии кӯшишҳои байналмилалӣ, бунёди ҳамкориҳои байналмилалӣ дар муқовимат бо киберчиноятҳо нақши муҳим доранд.

Бо дарназардошти муҳимияти ин мавзӯ ва густариши васеъ пайдо кардани ин навъи ҷиноятҳо дар арсаи ҷаҳонӣ зарурати тавсифи мухтасари илмиву амалии он, инчунин баррасии ҳамкориҳои байналмилалии давлатҳоро дар муқовимат бо киберчиноятҳо аз ибтидои солҳои 80-ум, то қабули Конвенсияи Шурои ИА оид ба киберчиноятҳо пеш меояд. Арзёбии дақиқи ҳамкориҳои байналмилалӣ дар ин самт бозгӯии тартиби хронологии онҳо мебошад. Дар асоси муқоисаи санадҳои аз ҷониби созмонҳои бонуфуз қабулшуда имкони бозгӯии раванди таҳияи роҳҳои самарабахш дар муқовимат бо киберчиноятҳо ба миён меояд.

Бояд қайд намуд, ки аввалин омӯзиши ҳамачонибаи мушкилоти киберчиноятҳо ва чораҳои ҳуқуқии ҷиноятӣ муқовимат бо он дар миқёси байналмилалӣ аз ҷониби Созмони ҳамкориҳои иқтисодӣ ва рушд (минбаъд СҲИР) анҷом дода шуда буд, ки он аз соли 1983 то 1985 ба омӯзиши имкониятҳои ҳамоҳангсозии меъёрҳои ҳуқуқӣ ва танзими киберчиноятҳо равона гардида буд. Натиҷаҳои ин омӯзишҳо дар шакли гузориш таҳти

---

¹⁴⁵ Ниг.: Зимин В.П. Международное сотрудничество в области борьбы с преступностью и охраны общественного порядка. – М.: Науч.- исслед. ин-т МВД РФ, 1993. – 157 с.

¹⁴⁶ Ниг.: Данилевич А.А., Самарин В.И. Международная правовая помощь по уголовным делам: уголовно-процессуальный аспект. – Минск: БГУ, 2009. – 127 с.

унвони «Киберчиноятҳо ва муқовимат бо он: таҳлили ҳуқуқии чиноятӣ» пешниҳод шудааст, ки он қонунгузориҳои чиноятӣ кишварҳои аъзои СҲИР-ро таҳлил намуда, барои ислоҳоти он тавсияҳо пешниҳод мекунад, инчунин рӯйхати амалҳои криминалогӣ (чиноятӣ)-ро пешкаш менамояд, ки онро ба таври зайл метавон тасниф намуд:

1. Бо усулҳои ҳакерӣ ғайриқонунӣ воридшавӣ, тағйир додан, нест кардан, пинҳон кардани маълумоти компютерӣ ва (ё) барномаҳои компютерӣ, ки бо мақсади ғайриқонунӣ интиқол додани маблағ ё дигар доройҳои молу мулкӣ содир шудааст.

2. Бо усулҳои ҳакерӣ ғайриқонунӣ воридшавӣ, тағйир додан, нест кардан, пинҳон кардани маълумоти компютерӣ ва ё барномаҳои компютерӣ, ки қасдан ва ё бо мақсади сохтакорӣ содир шудааст.

3. Бо усулҳои ҳакерӣ ғайриқонунӣ воридшавӣ, тағйир додан, нест кардан, пинҳон кардани маълумоти компютерӣ ва ё барномаҳои компютерӣ, ки бо мақсади эҷоди монеаҳо дар амалиётҳои компютерӣ ва ё системаҳои телекоммуникатсионӣ содир шудааст.

4. Ҳуқуқҳои соҳибони барномаҳои компютерро бо мақсади истифодаи тижоратии ин барнома ё барои ба фурӯш баровардани он вайрон кардан.

5. Дастрасӣ ба маълумоти компютерӣ ё маълумоти системаҳои телекоммуникатсионӣ, инчунин боздоштани онҳо, ки қасдан, бе иҷозати шахси масъул барои фаъолияти система ё бо вайрон кардани талаботи амният, инчунин амалҳои ғайриқонунӣ содир шудааст¹⁴⁷.

Аз соли 1985 то соли 1989 Кумитаи махсуси қоршиносони Шурои Аврупо оид ба киберчиноятҳо Тавсияномаи №89-ро таҳия намуд, ки он аз қониби Кумитаи вазирони Иттиҳоди Аврупо санаи 13-уми сентябри соли 1989 тасдиқ шудааст. Ин санад рӯйхати чиноятҳоеро дар бар мегирад, ки ба кишварҳои аъзои Иттиҳоди Аврупо дар таҳияи стратегияи умумии киберчиноятҳо тавсия дода мешавад¹⁴⁸.

---

¹⁴⁷ Ниг.: Давлатзода К.Д. Таснифоти киберчиноятҳо / К.Д. Давлатзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – 2022. – №8. – С. 279-284.

¹⁴⁸ Ниг.: Компьютерная преступность и информационная безопасность / Под ред. Леонова А.П. – Минск: АРИЛ, 2000. – С. 221.

Дар ин санад зарурати расидан ба як тавофуқи байналмилалӣ дар мавриди хусусияти ба ҷамъияти хавфи бузург доштани киберҷиноятҳо зикр шуда, шаклҳои ҳамкориҳои байналмилалӣ дар муқовимат бо пешбини гардидааст. Тавсияномаи мазкур ду номгӯи ҷиноятҳо дар самти баррасишаванда муқарар намудааст: ҷиноятҳои дорои хусусиятҳои «ҳадди ақал» ва «факултативӣ» (иловагӣ) будани онҳо. Рӯйхати «ҳадди ақал» амалҳоеро фаро мегирад, ки онҳо бояд тибқи қонунҳои байналмилалӣ ҳатман манъ карда шуда, иҷроқунандагони он мавриди таъқиб қарор дода мешаванд. Рӯйхати «иловагӣ» он ҷиноятҳоеро дар бар мегирад, ки барои танзими онҳо созишномаи байналмилалиро ба даст овардан душвор аст.

Ба «Рӯйхати ҳадди ақали ҳуқуқвайронкуниҳо» ин амалҳоеро метавон дохил кард:

1. Қаллобии компютерӣ. Ворид кардан, тағйир додан, нест кардан ё вайрон кардани маълумот ё барномаҳои компютерӣ, даҳолат ба ҷараёни коркарди маълумот, ки ба натиҷаи коркарди маълумот таъсир расонида, бо мақсади ба даст овардани фоидаи ғайриқонунии молиявӣ ба шахсони дигар зарари иқтисодӣ ё молумулкӣ расонида мешавад.

2. Сохтакорӣ дар маълумоти компютерӣ. Ворид кардан, тағйир додан, нест кардан, пинҳон кардани маълумоти компютерӣ ё барномаҳои компютерӣ ва ё ба таври дигар ба коркарди маълумот бо роҳҳои гуногун даҳолат кардан, инчунин ба вучуд овардани шароитҳои, ки тибқи қонунгузориҳои миллӣ метавон онро ҷинояти мансуб ба қаллоби ҳисобид.

3. Расонидани таъсири манфӣ ба маълумоти мавҷудаи компютерӣ ва ё барномаҳои компютерӣ. Бе иҷозат нобуд кардан, вайрон кардан ё қатъ кардани маълумоти компютерӣ ва ё барномаҳои компютерӣ.

4. Эҷоди монеа (саботаж) дар фаъолияти компютерӣ. Ворид кардан, тағйир додан, нест кардан ё пинҳон кардани маълумоти компютерӣ ва ё барномаҳои компютерӣ, инчунин ба таври дигар даҳолат кардан ба системаҳои компютерӣ бо мақсади эҷоди монеаҳо дар кори компютерӣ ё системаҳои телекоммуникатсионӣ.

5. Дастрасии беиҷозат. Дастрасии беиҷозат ба системаи компютерӣ ё шабака бо мақсади вайрон кардани чораҳои амниятӣ.

6. Фарокашиҳои беиҷозат. Фарокашиҳои беиҷозати маълумоти мавҷуда дар шабака тавассути технологияҳои алоқа.

7. Паҳнсозии беиҷозати барномаҳои компютерии ҳифзшуда. Нашри ғайриқонунӣ, паҳн кардан ё интиқоли оммавии барномаи компютерии бо қонун ҳифзшаванда.

8. Паҳнсозии беиҷозати нақшаҳо. Паҳнсозии беиҷозати хулосаҳо дар шакли нақша, ки тибқи қонунгузорӣ ҳифз шудаанд, инчунин воридоти ғайриқонунии воситаҳои техникӣ бо мақсади истифодаи тиҷоратии нақшаҳои барномавӣ¹⁴⁹.

Рӯйхати иловагӣ чунин масъалаҳоро дар бар мегирад:

1. Тағйир додани маълумоти компютерӣ ё барномаҳои компютерӣ. Беиҷозат тағйир додани маълумоти компютерӣ ё барномаҳои компютерӣ.

2. Ҷосусии компютерӣ. Бо роҳи ғайриқонунӣ ё беиҷозат ифшо кардан, додан ё истифодаи сирри тиҷоратӣ, бо мақсади ба даст овардани фоидаи ғайриқонунии молиявӣ барои худ ё шахси сеюм, ки дар натиҷаи он ба шахси дорои ҳуқуқи ниғаҳдории маълумот зарари иқтисодӣ расонида мешавад.

3. Истифодаи беиҷозат аз компютер. Истифодаи беиҷозати система ё шабакаи компютериро ба таври зайл метавон арзёбӣ намуд:

- Истифодаи беиҷозати компютер дар мавриди мавҷудияти хавфи зарар ё аз даст додани маълумот барои шахсе, ки ҳуқуқи истифодаи системаро дорад;

- Бо мақсади расонидани зарар ба шахсе, ки ҳуқуқи истифодаи системаро дорад, ё расонидани зарар ба система ва ё кори ӯ;

- Ба шахсе, ки ҳуқуқи истифодаи система дорад, зарар расонида, дар фаъолияти ӯ ҳалал эҷод менамояд;

4. Истифодаи беиҷозати барномаҳои ҳифзшудаи компютерӣ. Истифодаи беиҷозати барномаи компютерии бо қонун ҳифзшаванда ё таҷдиди

---

¹⁴⁹ Ниг.: Council of Europe, Recommendation №4 (89) 9 of the Committee of Ministers to Member States on Computer-Related Crime [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://cm.coe.int/ta/rec/1989/89r9.htm> (санаи мурочиат: 02.10.2002); Козлов В.Е. Теория и практика борьбы с компьютерной преступностью. – М., 2002. – С. 75-76.

ғайриқонунии он бо мақсади ба даст овардани фоидаи иқтисодӣ ба худ ё шахси сеюм ва ё бо мақсади расонидани зарар ба соҳиби қонунии чунин барнома¹⁵⁰.

Ҳамин тавр, Тавсияномаи, таҳти №89, ки он аз ҷониби Кумитаи вазирони Иттиҳоди Аврупо тасдиқ гардидааст, танҳо дар ташаккули қонунгузорӣ ва ҳамкориҳои байналмилалӣ кишварҳои Аврупо дар самти киберҷиноятҳо таъсири калон расонидааст, зеро тавассути ин тавсиянома барои муқовимат бо киберҷиноятҳо ва ҳамкориҳои байналмилалӣ як қатор чораҳои амалӣ андешида шуда, дар самти мубориза бо амалҳои ғайриқонунӣ дар соҳаи технологияи навин, аз ҷумла, киберҷиноятҳо, барномаҳои мушаххас таҳия шудаанд. Дар ин замина 26-уми ноябри соли 1992 Шурои СҲИР Тавсияҳо оид ба принципҳои роҳнамои амнияти системаҳои иттилоотиро қабул кард, ки он стандартҳои ҳадди ақалро фаро мегирифт. Ин стандартҳо бо мазмуну муҳтаво муқаррароти ҳатмии қонунгузориҳои ҷиноятро дар бар мегиранд, ки ҷавобгариро дар вайрон кардани амнияти системаҳои иттилоотӣ пешбинӣ мекунанд.

Соли 1990 Конгресси 8-уми Созмони Милали Муттаҳид оид ба пешгирии ҷинояткорӣ ва амалкард бо ҷинояткорон қатънома қабул кард, ки дар он масъулин аз давлатҳои аъзои СММ низ даъват шуда буданд, то мавқеи худро дар муқовимат киберҷиноятҳо тавассути навсозии қонунгузориҳои миллии ҷиноятӣ муйян намоянд. Баҳри роҳандозии принципҳо ва стандартҳои байналмилалӣ оид ба пешгирӣ, таъқиб ва додани ҷазо дар самти киберҷиноятҳо 14-уми декабри соли 1990 Ассамблеяи Генералии СММ резолютсия қабул карда буд, то давлатҳои аъзо қарорҳои дар Конгресси VIII қабулгардидаи СММ-ро амалӣ намоянд. Дар ин замина соли 1995 Маълумотномаи СММ оид ба пешгирӣ ва муқовимат киберҷиноятҳо нашр шуд, ки дар он зуҳури киберҷиноятҳо, таҳлили қонуни ҷиноятӣ мавҷуда оид ба ҳифзи маълумот ва иттилоот, инчунин масъалаҳои пешгирии ҷиноятҳо дар ин самт бозгӯӣ шуда, он имкони ҳамкориҳои байналмилалиро дар соҳаи

---

¹⁵⁰ Ниг.: Козлов В.Е. Теория и практика борьбы с компьютерной преступностью – М., 2002. – С. 75-76; Тропина Т.Л. Криминализация киберпреступлений: достижение консенсуса / Т.Л. Тропина // Компьютерная преступность и кибертерроризм. Исследования, аналитика. – Вып. 2. – Запорожье, 2004. – С. 49-56.

мазкур фароҳам меорад. Ин санади муҳим дастурхоро барои мақомоти қонунгузори милли фаро гирифта, мувофиқи он номгӯи амалкардҳои марбут бо истифода аз системаҳои компютери муайян шудааст. Ҳамин тариқ, қоршиносон баъди таҳлилу баррасии ҳамаҷониба ва истифодаи васеи санади мазкур, хусусияти қиноятӣ махсусан вазвин доштани киберқиноятхоро ошқор намуда, дар ин замина, ҳамчун кирдори ба ҷамъият хавфи махсусан қалон доштани онро дар қонунгузори қиноятӣ ҳамаи кишварҳои Шурои Аврупо ва Осиёи Марказӣ пешниҳод намудаанд¹⁵¹. Ин раванд бо дарназардошти муҳимияти худ мавриди таваҷҷуҳи қормандону масъулин ва олимони соҳа қарор гирифт. Ҳамон сол нахустин қонфронси байналмилалии Интерпол дар самти муқовимат бо киберқиноятҳо баргузор гардид, ки он нигарони ҷомеаи ҷаҳониро аз паҳншавии босурати киберқиноятҳо арзёбӣ намуд. Иштирокдорони қонфронс таъкид қарданд, ки набудани механизми ягонаи ҳуқуқии–қиноятӣ ва байналмилалии муқовимат бо ин навъи қиноятҳо ва набудани ҳамқорихи муштарақи байналмилалӣ боиси нигарониҳо хоҳад шуд. Ҳамзамон, чунин қонфронсҳо ҷиҳати ҳамқории байналмилалӣ оид ба пешгири муқовимат бо киберқиноятҳо аз ҷониби Интерпол солҳои 1995, 1996, 1998 ва 2000 низ баргузор гардид¹⁵².

Таҳлилу баррасии ин навъи қиноятҳо дар қонфронсҳои мазкур аз ҷониби намояндагони Интерпол барои ошқорсозӣ, муқориза ва ҳамқории байналмилалӣ бо киберқиноятҳо шароити мусоид фароҳам оварда, дар ин замина паҳлуҳои гуногуни он ба таври мушаххас боҳогузори шуданд. Киберқиноятҳо вобаста ба минтақаҳои алоҳидаи дунё дар шаклҳои гуногун содир мешаванд ва мазмуну мундариҷаи онҳо аз ҳамдигар фарқ дорад. Бо дарназардошти ин нуқта, гурӯҳҳои қорӣ барои омӯзиши таҷрибаи минтақавӣ ташкил қарда шуда, дар Аврупо, Африко, Осиё ва Амрико ва дигар минтақаҳои дунё гурӯҳҳои қорӣ фаъолияти хешро роҳандозӣ менамоянд¹⁵³. Аввалин гурӯҳи қорӣ Интерпол оид ба омӯзиш ва муқовимат бо

---

¹⁵¹ Ниг.: Волеводз А.Г. Противодействие компьютерным преступлениям: правовые основы международного сотрудничества. – М.: Юрлитинформ, 2002. – С. 133-134.

¹⁵² Ниг.: Крылов В.В. Информационные компьютерные преступления. – М.: Городец, 1997. – 189 с.

¹⁵³ Ниг.: Алавердов О.С. Международное сотрудничество в области борьбы с интернет-преступностью / О.С. Алавердов // Общество и право. – 2010. – №3 (30). – С. 165-167.

киберчиноятҳо – гурӯҳи кории Аврупо дар соли 1990 таъсис дода шуда, гурӯҳҳои кории боқимонда дертар ташкил гардиданд. Ҳамчунин соли 2015 бо ташабуси ташкилоти байналмилалии Интерпол Маркази байналмилалии муқовимат бо киберчиноятҳо дар Сингапур ифтитоҳ гардид. Ин марказ таҳдидҳои киберӣ ва ҷиноятҳои ТИК-ро муайян ва таҳлил намуда таҷрибаи беҳтарини ҷаҳониро дар муқовимат бо киберчиноятҳо мубодила мекунад. Тавре зикр гардид, киберчиноятҳо тавассути технологияҳои гуногуни иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ, инчунин дигар воситаҳои иттилоотӣ дар фазои маҷозии иттилоотии хос содир гардида, хусусияти фаромиллӣ ва байналмилалӣ доранд. Аз ин лиҳоз, Маркази байналмилалии муқовимат бо киберчиноятҳо дар Сингапур барои муқовимат ба ин кирдори барои ҷамъият хавфнок, шароити мусоид фароҳам оварда, механизми ҳамоҳангсозии ҳамкориҳои байналмилалиро дар ин самт тақвият бахшид.

Соли 1997 вазирони корҳои дохилӣ ва адлияи давлатҳои ҳашгона дар Вашингтон қатъномаҳо дар бораи «Даҳ принсипи мубориза бо ҷиноятҳо муқобили технологияҳои баландсуръат, аз ҷумла, дар бораи беҳатарии он, суистифода накардан аз ин низом, таъмини низоми ҳуқуқии он, кафолати ҳуқуқӣ дар ҳифзи ин навъи ҷинояткориро қабул намуданд. Маҳз дар ҳамон солҳо бахши илм, технология ва саноати Шурои СҲИР гузоришно дар бораи дастоварду дигаргуниҳо дар тӯли панҷ сол пас аз қабули «Тавсия оид ба Принсипҳои роҳнамои амнияти низоми иттилоотӣ» омода кард. Дар гузориш зикр шудааст, ки кишварҳо аъзо дар таҳияи қонунгузорӣ ва расмиёти марбут ба амнияти иттилоотӣ аз ҳамлаҳои киберӣ бинобар тафовут дар низомҳои ҳуқуқӣ ва қонунгузорӣ бо мушкилот дучор меоянд. Аз ин рӯ, коршиносон яқдилона зикр намуданд, ки ин тавсиянома эътибори ҳуқуқӣ дошта, дар баробари ин, ба таҷдиди назар ниёз дорад¹⁵⁴.

Соли 1999 созишномае дар ин самт ба имзо расид, ки он тақони ҷиддиеро ба миён овард. Бояд қайд намуд, ки ин санад мақоми расмии байналмилалӣ-Конвенсияи муқовимат бо киберчинояткории Маркази

---

¹⁵⁴ Ниг.: Крылов В.В. Информационные компьютерные преступления. – М.: Городец, 1997. – 189 с.

Амният ва Ҳамкорию Байналмилалӣ (CISAC)-ро надошт. Дар ин санад аломатҳои таркибии ин гурӯҳи ҷиноятҳо ба таври мушаххас тавсиф наёфта, номгӯӣ амалҳо чун ҷиноят пешниҳод мешаванд, ки роҳандозии онҳо дар қонунгузорӣ ба дӯши масъулини соҳа вогузор мешавад. Тарафҳои ин созишнома уҳдадор гардиданд, ки ҳафт навъи ҳуқуқвайронкуниро дар самти баррасишаванда тавсиф намоянд:

- Дастрасии ғайриқонунӣ ба системаҳои компютерӣ;
- Идоракунии маълумот бо мақсади ҳалалдор кардани низоми компютерӣ;
- Идоракунии маълумот бо мақсади расонидани зарар ба шахс ва ё молу мулки ӯ;
- Дахлат ба чораҳои амнияти компютерӣ;
- Истеҳсол ё паҳн кардани дастгоҳҳои, ки бо онҳо ҷиноятҳои мутобиқи Конвенсия содир карда мешаванд;
- Истифодаи ғайриқонунии технологияҳои компютерӣ;
- Содир кардани ҳама гуна ҳуқуқвайронкуниҳо бо мақсади зарба задан - ба инфрасохтори муҳими давлатҳои аъзои ин Конвенсия¹⁵⁵.

Моҳи майи соли 2000 Ҳаштгонаи бузург («давлатҳои ҳаштгона» (G8)) оид ба киберҷиноятҳо конфронс доир намуд, ки мавзӯи асосии он ҳамроҳангсозии талошҳо ҷиҳати муқовимат бо киберҷиноятҳо дар интернет ба шумор мерафт. Конфронс рӯзномаи ҷаласаи навбатии сарони кишварҳои аъзоро, ки дар моҳи июли соли 2000 баргузор шуда буд, муайян кард. Дар ин нишаст баёниё ба тавсиб расид, ки тибқи он кишварҳо барои таҳияи равиши муштарак бар зидди ҷиноятҳои технологӣ, аз қабилу киберҷиноятҳо, ки метавонанд ба амнияти ҷаҳонии иттилоотӣ таҳдиди ҷиддӣ эҷод кунанд, саъю кӯшиш ба харҷ бояд диҳанд. Муносибати давлатҳои аъзо оид ба ин масъалаҳо дар доираи ҳашт зербанд дар хартияи Окинава сабт шудааст¹⁵⁶.

¹⁵⁵ Ниг.: Якимова Е.Н., Нарутто С.В. Международное сотрудничество в борьбе с киберпреступностью / Е.Н. Якимова, С.В. Нарутто // Криминологический вестник Байкальского государственного университета. – 2016. – Т. 10. – №2. – С. 369-378.

¹⁵⁶ Ниг.: Давлатзода К.Д. Кибертерроризм ҳамчун намуди нави амали террористӣ / К.Д. Давлатзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – 2023. – №1. – С. 207-213.

Дар ташаккули ҷомеаи иттилоотӣ қабулшавии Хартияи Окинавии¹⁵⁷ ҷаҳонишавии ҷомеаи иттилоотӣ¹⁵⁸ аз ҷониби «давлатҳои ҳаштгона» (G8) нақши муҳимме гузорад. Дар ин ҳуҷҷати муҳимми иҷтимоӣ-сиёсӣ ва таърихӣ принципҳои асосии воридшавии давлатҳо ба ин ҷомеа муайян карда мешаванд. Илми ҳуқуқшиносӣ баҳри асосноккунии сиёсати давлатӣ дар соҳаи иттилоотонӣ ва таъмини амнияти иттилооти аз ҳамлаҳои киберӣ ба ҳамин ҳуҷҷати муҳимми иҷтимоӣ-сиёсӣ таъя менамояд. Дар Хартияи Окинава омилҳои асосии амалигардонии сиёсати иттилоотонии давлатҳо, ташаккулу рушди ҷомеаи иттилоотӣ дар шароити ҷаҳонишавӣ ва таҳдидҳои киберӣ муайян карда мешаванд. Аз ҷумла, дар ин санади муҳим омадааст: «...8. Кӯшишҳои ҷомеаи ҷаҳонӣ, ки ба рушди ҷомеаи иттилоотии ҷаҳонӣ ва муқовимат бо киберҷиноятҳо нигаронида шудааст, бояд бо ҳамроҳангӣ ҷиҳати эҷоди фазои бехатар ва озод аз ҷинояткорӣ амалӣ шавад. Инчунин, пайдо кардани роҳҳои самарабахши сиёсӣ барои раёфи мушкилоти таъхирнопазир, аз қабилӣ кӯшишҳои дастрасии беиҷозат ва паҳнсоии вирусҳои компютерӣ, муҳим аст».

Моҳи июни соли 2000 дар самити дар шаҳри Фейра (Португалия) баргузоршуда сарони 15 давлати аъзои ЕС «Нақшаи амалиёти электроникии аврупоӣ»-ро дар ҳамроҳангсозӣ ва ба роҳ мондани муносибатҳои ягона дар самти киберҷиноятҳо то соли 2002 ба нақша гирифтанд¹⁵⁹. Сарони давлатҳои аъзои ЕС тавзеҳ додаанд, ки муқовимат бо киберҷиноятҳо, ҳамчун яке аз масъалаҳои мубрам дар қонунгузориҳои ҷиноятии кишварҳои аъзо ба нақша гирифта, дар қонунгузориҳои соҳавии давлатҳои аъзо масъалаи «ҳамкории байналмилалии муштарк дар муқовимат бо киберҷиноятҳо « мушахас гардонидани шавад.

Дар ин замина моҳи октябри соли 2000 дар самити Шурои Аврупо, дар Тампер кишварҳои аъзои Иттиҳоди Аврупо тасмим гирифтанд, ки

¹⁵⁷ Ниг.: Информационные технологии в юридической деятельности: учебное пособие для вузов / Под ред. В.Д. Элькина. – М.: Изд. Юрайт, 2018. – 527 с

¹⁵⁸ Окинавская хартия Глобального информационного общества от 22 июля 2000 года // Дипломатический вестник. – 2000. – №8. – С. 51-56.

¹⁵⁹ Ниг.: Матни пурраи муроҷиат бо забони англисӣ дар сомонӣ мазкур мавҷуд аст: http://www.cerias.purdue.edu/homes/spaf7coe/TREATY_LETTER.html; Рӯйхати мутахассисони техникае, ки муроҷиатро таъия намудаанд, дар сомонӣ мазкур дастрас аст: http://www.cerias.purdue.edu/homes/spaf7coe/TREATY_SIGNATURES.html (санаи муроҷиат: 04.03.2022).

киберчиноятҳоро яке аз самтҳои бархӯрд ва таҳримҳои аз ҷониби умум эътирофшудаи ҳуқуқӣ баррасӣ намуда, ин масъала давра ба давра таҳким меёфт. Аз ҷумла, қабули Конвенсияи Иттиҳодияи Аврупо оид ба киберчиноятҳоро 23 октябри соли 2001 дар шаҳри Будапешт натиҷаи ин дастовардҳо метавон ҳисобид. Ин яке аз муҳимтарин санади танзимкунандаи ҳамкорӣ ва муносибатҳои ҳуқуқии ҷиноятӣ дар муқовимат бо киберчиноятҳо мебошад. Дар айни замон, Конвенсияи мазкур аз ҷониби зиёда аз 50 давлати ҷаҳон, аз ҷумла кишварҳои ғайриаврупоӣ (Австралия, Ҷумҳурии Доминикан, Канада, Маврикий, Панама, ИМА, Шри-Ланка, Япония) ба тасвиб расидааст. Бояд қайд намуд, ки дар доираи ин Конвенсия соли 2013 дар Гаага, Маркази аврупоии муқовимат бо киберчиноятҳо¹⁶⁰ кушода шуд, ки ин марказ маводҳоро оиди киберчиноятҳо ва хатарҳои номусоиди он ҷамъоварӣ ва коркард намуда, роҳҳои муассири муқовимат бо киберчиноятҳоро таҳия намуд.

Муҳаққиқи соҳа М. Дашян ин Конвенсияро ибтикори муҳим ва ибтидоӣ номид, ки фарогири ҷораҳои амалӣ дар ин самт мебошад. Ин Конвенсия дар давоми 4 сол таҳия шуда, он фарогири 27 лоиҳа мебошад. Шакли ниҳоии он аз муқаддима ва ҷаҳор боб иборат буда, 25 майи соли 2001 дар ҷаласаи 50-уми пленарии худ дар санаи 18-22 июни соли 2001 ба Комиссияи Аврупои дар самти муқовимат бо киберчиноятҳо пешниҳод карда шудааст¹⁶¹.

Конвенсия мазкур киберчиноятҳоро ба 4 гурӯҳ тақсим мекунад:

Ба гурӯҳи якуми ҷиноятҳо муқобили махфият, пуррагӣ ва дастрасии маълумоти ба системаҳои компютерӣ раवонакардашуда шомиланд, ки онҳоро ба таври зайл метавон тасниф намуд: дастрасии ғайриқонунии иттилоот (моддаи 2), боздошти ғайриқонунӣ (моддаи 3), таъсиррасонӣ ба маълумоти компютерӣ (моддаи 4) ё системаҳо (моддаи 5). Ҳамчунин, дар ин гурӯҳи ҷиноятҳо истифодаи ғайриқонунии воситаҳои махсуси техникӣ

---

¹⁶⁰ Ниг.: Кузнецова И.С. Международное сотрудничество в борьбе с киберпреступностью / И.С. Кузнецова // Территория науки. – 2020. – №6. – С. 56-61.

¹⁶¹ Ниг.: Матни пурраи муроҷиат бо забони англисӣ дар сомонаи мазкур мавҷуд аст: http://www.cerias.purdue.edu/homes/spaf7coe/TREATY_LETTER.html; Рӯйхати мутахассисони техникӣ, ки муроҷиатро таҳия намудаанд, дар сомонаи мазкур дастрас аст: http://www.cerias.purdue.edu/homes/spaf/coe/TREATY_SIGNATURES.html (санаи муроҷиат: 04.03.2022).

(моддаи 6) дохил мешаванд. Объекти ҷиноят на танҳо барномаҳои компютериеро, ки барои содир намудани ҷиноятҳои дар моддаҳои 2-5 Конвенсия пешбинишуда таҳия ё мутобиқ карда шудаанд, дар бар мегирад, балки он фарогири рамзгузориҳо дар компютер мебошад, ки тавассути онҳо дастрасӣ ба системаи компютерӣ ё ягон қисми он (бо мақсади ҷинояткорӣ) имконпазир мешавад. Моддаи 6-и Конвенсия танҳо дар сурате татбиқ мешавад, ки истифодаи (паҳн кардани) таҷҳизоти махсуси техникӣ ба содир намудани кирдорҳои ғайриқонунӣ нигаронида шуда бошад.

Ба гурӯҳи дуюм ҷиноятҳои дохил мешаванд, ки бо истифодаи воситаҳои шабакаҳои компютерӣ содир мешаванд: аз ҷумла сохтакорӣ ва қаллобӣ бо истифода аз технологияҳои компютерӣ (моддаҳои 7, 8-и Конвенсия). Гурӯҳи сеюм ҷиноятҳо вобаста ба мазмуни (мазмун) маълумотҳоро дар бар мегирад. Ба гурӯҳи чорум поймол кардани ҳуқуқи муаллифон ва ҳуқуқҳои вобаста ба он дохил мешуданд.

Илова бар ин, дар аввали соли 2002 дар асоси Конвенсия суратчаласа қабул карда шуд, ки ба рӯйхати ҷиноятҳо паҳн кардани иттилооти наҷодпарастӣ, барангехтани зӯроварӣ, нафрат ё таъбиз нисбат ба шахс ё гурӯҳи одамон аз рӯйи наҷод, миллат, дин ё мансубияти этникиро низ ворид намуданд. Ҳамин тавр, қисми якуми Конвенсия ба навъи ҷиноятҳо бахшида шудааст. Фасли дуюми он чанбаҳои ҳуқуқии ҷиноятии муқовимат бо киберҷиноятҳоро дар бар мегирад.

Ичунин Конвенсия яке аз мушкилоти бунёдии танзими ҳуқуқии интернетро, ки яке роҳҳои асосии содиршавии киберҷиноятҳо маҳз тавассути ин шабакаи ҷаҳони (интернет) сурат мегирад (моддаи 22) мегузорад. Конвенсия роҳи ҳалли анъанавии масъалаҳои ҳуқуқиро (юрисдиксияро) пешниҳод мекунад: ҳалли масъалаҳои ҳуқуқи ҷиноятӣ вобаста ба минтақаи истифодаи он (минтақаҳои муайян) амалӣ мегардад. Аммо ҷиноят берун аз ҳудуди давлат содир шуда бошад, он гоҳ нисбати ҷинояткор дар асоси қонунгузориҳои давлате, ҷинояткор шахрванди он мебошад, ҷазо таъин карда мешавад. Дар ин маврид масъалаҳои баҳсталаб зиёд ба назар мерасанд. Дар ин ҷо мувофиқати қонунгузориҳои миллӣ барои таъини ҷазо ҳангоми

содиршавии киберчиноятҳо норавшаниро ба миён меорад. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бошад ин масъала пурра ҳалли худро ёфтааст, тибқи талаботи моддаи 15 КҶ ҚТ «Шаҳрванди Ҷумҳурии Тоҷикистон, инчунин шахси бешаҳрванди доимо дар он истиқоматкунанда барои ҷинояти дар ҳудуди давлати хориҷӣ содиркардааш мутобиқи КҶ ҚТ ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашида мешавад, агар кирдори содиркардаи ӯ дар давлате, ки дар ҳудуди он ин кирдорро содир кардааст, ҷиноят эътироф карда шавад ва агар ӯ барои ин ҷиноят дар давлати хориҷӣ маҳкум нашуда бошад. Албатта, дар асоси таҷрибаи давлатҳои пешрафта бо гузашти вақт ин масъалаҳо ҳалли мусбати худро хоҳанд ёфт. Барои рафъи баҳсҳои эҳтимолии минбаъда дар Конвенсия пешбинӣ шудааст, ки қонунҳои дохилии давлатҳо метавонанд фарогири қоидаҳои дигар низ бошанд. Бо дарназардошти хусусияти фаромиллӣ доштани шабакаҳои ҷаҳонии интернет Конвенсия роҳҳои ҳалли масъалаҳои ҳуқуқиро бозгӯӣ мекунад: дар ин ҳолат, мувофиқи банди 5-и моддаи 22, давлатҳо бояд дар муайян кардани ҳалли масъалаҳои баҳсталаб машваратро ба роҳ гузоранд.

Чунончи, боби III-и Конвенсия таҳти унвони «Ҳамкориҳои байналмилалӣ» ба масъалаҳои баргардонидани ҷинояткор ба давлати дигар, фаъолияти муштаракӣ давлатҳо дар муқовимат бо киберчиноятҳо ва ба даст овардани созишнома оид ба ҷамъоварии далелҳои электронӣ бахшида шудааст. Имрӯз Конвенсияи киберчинояткорӣ яке аз санадҳои асосии ҳуқуқи байналмилалӣ мебошад. Онро метавон бо Оинномаи хартияи Окинава баробар кард. Аммо бояд қайд намуд, ки агар ин оиннома бештар дар бораи муқаррар намудани концепсияи умумии рушди технологияҳои иттилоотӣ коммуникатсионӣ бошад, пас Конвенсия механизми воқеии танзими ҳуқуқиро пешниҳод менамояд. Санади мазкур бо вучуди аҳаммияти иҷтимоии худ, аз камбудихо низ ҳолӣ нест, ки он боиси дарки манфии Конвенсия аз ҷониби бисёре аз намоёндагони ҷомеаи иттилоотӣ мегардад. Қабл аз ба имзо расидани Конвенсия бархе аз созмонҳои ҳуқуқи маданӣ ва хидматрасониҳои бахши интернетӣ ин созишномаро қобили қабул намеҳисобиданд. Ин гурӯҳҳо бо дарназардошти ин нукот – конвенсияро «созишномаи шубҳанок» меноманд.

Созмонҳои зиёде чун Фонди ҳудудҳои электронӣ (Electronic Frontier Foundation, ИМА), Созмони байналмилалӣ Ҷомеаи интернетӣ (Internet Society), Созмони киберҳуқуқӣ ва киберозодиҳо (Cyber-Rights & CyberLiberties, Бритониё), Криптополис (Kriptopolis, Испания) ва дигар созмонҳо ба қабули ин Конвенсия эътироз зоҳир намуданд. Аз мазмуни эътирози онҳо бармеояд, ки Конвенсия ба меъёрҳои муқарраршудаи ҳифзи шахсият хатар эҷод мекунад, вазифаҳои кормандони мақомоти ҳифзи ҳуқуқ (полисон)-ро беасос васеъ мекунад, инчунин масъулияти давлатро дар ҳифзи ҳуқуқ коҳиш медиҳад. Муаллифони мурочиатнома ба муқаррароте, ки тибқи он бояд таъмингарони интернетӣ танзими фаъолияти муштариёни худро талаб кунанд (моддаҳои 17, 18, 24, 25 Конвенсия) эътироз баён намуда, аз иҷрои чунин чораҳо даст кашанд. Инчунин, дар он зикр мешавад, ки қоидаҳои марбут ба «фармондихӣ оид ба нишондод» (моддаи 18 Конвенсия) бо моддаи 8-и Конвенсияи Аврупо оид ба ҳифзи ҳуқуқ ва озодиҳои инсон ва бо қарорҳои Суди Аврупо оид ба ҳуқуқи инсон муҳолифат дорад. Дар ин маврид масъулияти таъмингарони интернетӣ ниёз ба танзимои ҳуқуқӣ дорад. Дар мурочиатнома гуфта мешавад, ки қаблан аз чунин усулҳо барои ошкор ва ба ҷавобгарӣ кашидани муҳолифон истифода бурда мешуд. Муҳолифони ин санад ба раванди таъқиби ҷиноятӣ таваҷҷуҳи хосса медиҳанд. Бо даназардошти он ки Конвенсия набояд дар қонунгузориҳои миллии ҷазоҳои нави ҷиноятиро, ки аз нигоҳи ҳуқуқӣ танзим нашудаанд ва аҳли ҷомеа ба онҳо муҳолиф аст, қорӣ нанамояд, барои поймол кардани ҳуқуқи муаллиф бояд ҷавобгарии ҷиноятӣ пешбинӣ шавад. Дар ин маврид барои ҳифзи «ҳуқуқи муаллифӣ» чораандешиҳо бояд роҳандозӣ шаванд, ки онҳо баъзан имкони татбиқи механизмҳои ҷавобгарии ҳуқуқиро барои истифодаи моликияти зеҳнӣ ба миён меоранд¹⁶². Қоршиносони бахши техникӣ низ бо ин Конвенсия розӣ нестанд. Ҳафтад дар сади ин кормандон (аз ҷумла кормандони маъруфи соҳа чун Д. Деннинг) ба мурочиатнома имзо гузоштанд, онҳо аз қабули ин шартнома изҳори норозигӣ кардаанд. Ба

---

¹⁶² Ниг.: Чекунов И.Г. Криминологическое и уголовно-правовое обеспечение предупреждения киберпреступности: дис. ... канд. юрид. наук. – Москва, 2013. – 223 с.

андешаи коршиносон, ин санад боиси ғайриқонунӣ эълон шудани истифодаи технологияҳо ва таҷҳизоти барномавӣ метавонад гардад, ки онҳо дар таъмини амнияти компютерӣ аз ҳамлаҳои киберӣ васеъ истифода мешаванд ва аз таҷрибаи коршиносон бармеояд, ки фарқ кардани таъминоти барномавии онҳо аз барномаҳои бо мақсадҳои қонунӣ истифодашаванда то андоза ғайриимкон аст. Дар баробари ин, коршиносон изҳор доштанд, ки комилан муқобили киберҷиноятҳо буда, онро хатарнок медонанд¹⁶³.

Албатта, ягона меъёри самаранокии Конвенсия ва инчунин дурустии эътирозҳои муҳолифони он татбиқи амалии он мебошад. Солҳои наздик метавонем ба имконот ва хусусиятҳои татбиқи қонун дар баҳши интернет ба таври воқеӣ баҳо диҳем. Албатта, бо гузашти вақт муқаррароти муайяни Конвенсия (масалан, оид ба масъалаҳои ҳуқуқи ҷиноятӣ, ҳалли масъалҳои ҳуқуқӣ ва таснифоти киберҷиноятҳо) бознигарӣ хоҳанд шуд. Бо вучуди ин норасоӣҳо ва нигарониҳо қабули ин Конвенсия дар такмили санадҳои байналмилалӣ замина ба миён меорад.

Ҳамин тавр, таҳлили Конвенсияи Иттиҳодияи Аврупо оид ба киберҷиноятҳо аз он шаҳодат медиҳад, ки механизми шаффофи ҳамкории байналмилалии давлатҳо ва мақомоти ҳифзи ҳуқуқи аъзои Конвенсияро дар пешгирӣ, ошкор ва тафтиши киберҷиноятҳоро муқаррар накарда хусусияти минтақавӣ дорад (яне дар Конвенсия танҳо барои давлатҳои Аврупо эътибор додааст); манфиатҳои ШМА ва аъзоёни онро дар блокҳои харбию сиёсӣ (Австралия, Британияи Кабир, Канада, Япония) пешбинӣ намудааст, ки дар воқеъ равиши минтақавӣ ба муттаҳидсозӣ ва ҳамоҳангсозии қонунгузориҳои ҷиноятӣ дар доираи як гурӯҳи кишварҳо танҳо боиси парокандагии ҳамкории байналмилалӣ дар соҳаи муқовимат бо киберҷиноятҳо мегардад ва имкон намедиҳад, ки масъалаи таъмини амнияти байналмилалии киберӣ ва ҳамкории мақомоти ҳифзи ҳуқуқи ҳамаи давлатҳо назаррас бошанд.

---

¹⁶³ Ниг.: Sieber U. Legal Aspects of Computer-Related Crime in the Information Society [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://europa.eu.int/ISPO/legal/en/comcrime/sieber.doc> (санаи мурочиат: 01.06.2022).

Маврид ба зикри хос аст, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон бошад аини замон ба рӯйхати давлатҳое шомил аст, ки ин Конвенсияро ба тавсиб нарасонидааст¹⁶⁴. Ратификасия гардидани Конвенсияи мазкур аз ҷониби Ҷумҳурии Тоҷикистон қобили қабул нест, зеро ба таври кулли аз нав дида баромадани қонунгузорию ҷиноятӣ ва тағйироти кулӣ дар доктринаи қонунгузорию ҷиноятӣи ватанӣ, аз ҷумла дар бобати ҷорӣ намудани институти ҷавобгарии ҷиноятӣи шахсони ҳуқуқиро талаб мекунад. Дар баробари ин, сарфи назар аз он ки Ҷумҳурии Тоҷикистон кишвари аъзои Конвенсия оид ба киберҷиноятҳо нест, аммо ҷониби Тоҷикистон ҳамкориҳои байналмилалиро дар самти муқовимат бо киберҷиноятҳо ва таъмини амнияти иттилоотӣ аз ҳамлаҳои киберӣ дар шакли дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқие, ки аз ҷониби ташкилотҳои минтақавӣ ва байналмилалӣ, аз қабили ИДМ, СПАД, СҶШ, СММ қабул шудаанд, амалӣ менамояд. Ин шакли ҳамкорию байналмилалиро метавон самарабахштарин номид, зеро фаъолияти ташкилотҳои зикргардида, ки ба таҳияи созишномаҳо, таҳлили вазъи киберҷиноятҳо дар минтақа ва ҷаҳон, гузаронидани конфронсҳои махсуси байналмилалӣ нигаронида шудааст, дар якҷоягӣ шароити мусоиди ҳамкориро дар мубориза ба киберҷиноятҳо фароҳам меоварад. Тибқи талаботи қ. 3, моддаи 10 Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон «Санадҳои ҳуқуқии байналмилалие, ки Тоҷикистон онҳоро эътироф кардааст, қисми таркибии низоми ҳуқуқии ҷумҳуриро ташкил медиҳанд». Ҳамзамон мувофиқи Концепсияи сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки бо фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 27-уми январӣ соли 2015, таҳти №332 тасдиқ шудааст, дипломатияи иттилоотӣ яке аз авлавиятҳои сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба шумор рафта, роҳандозии дипломатияи иттилоотии Ҷумҳурии Тоҷикистон бар пояи истифодаи густурдаи имкониятҳои фановариҳои муосири иттилоотию коммуникатсионӣ сурат мегирад. Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷонибдори таҳияи маҷмуи меъёрҳои байналмилалӣи ҳуқуқӣ ва

---

¹⁶⁴ Конвенция о преступности в сфере компьютерной информации (ETS №185): принята в г. Будапеште 23 ноября 2001 года [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/185.htm> (санаи мурочиат: 10.08.2021).

ахлоқӣ дар мавриди таъмини амнияти иттилоотӣ ва риояи ҳамаҷонибаи он меъёрҳо дар фазои иттилоотии ҷаҳонӣ мебошад¹⁶⁵. Ҳамин буд, ки оиди масъалаи мазкур, сарони давлатҳои аъзои ИДМ дар ш.Тошканти Ҷумҳурии Узбекиситон «Созишнома дар бораи таъмини воситаҳои рақамӣ ва амнияти иттилоотӣ»-ро соли 1992 ба имзо расонидаанд. Созишномаи мазкур ҳақориҳои бисёрҷонибаро дар самти таъмини амнияти иттилооти аз ҳамлаҳои киберӣ муайян намуда ба ташкили ҳамкории иттилоотии тарафҳо бо мақсади таҳияи сиёсати давлатӣ ва танзими меъёрии ҳуқуқӣ дар самти ТИК, дар ҳудуди ИДМ шароит фароҳам овард.

Ҳамзамон, чиҳати таквият бахшидани ҳамкории дар самти муқовимат бо киберҷиноятҳо санаи 20.05.2023, дар шаҳри Душанбе Созишнома байни Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҳукумати Туркменистон оид ба муҳамкорӣ дар соҳаи таъмини амнияти киберии байналмилалӣ ва Созишнома байни Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҳукумати Туркменистон оид ба ҳамкорӣ дар соҳаи ҳифзи техникий иттилоот ба имзо расид¹⁶⁶.

Инчунин 1-уми июни соли 2001 дар шаҳри Минск Ҷумҳурии Тоҷикистон «Созишнома дар бораи ҳамкории давлатҳои аъзои Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил дар самти муқовимат бо ҷиноятҳо дар соҳаи иттилооти компютерӣ»-ро ба имзо расонд. Созишномаи мазкур механизмҳои расмӣ ҳамкории байналмилалӣ, шартномаҳои дуҷониба, минтақавӣ ва бисёрҷониба дар самти муқовимат бо киберҷиноятҳоро дар бар мегиранд. Дар ин созишнома масъалаҳои ҳамкории байналмилалӣ дар самти муқовимат бо киберҷиноятҳо нақши асосиро ишғол мекунанд. Масалан, шартнома дар бораи ҳамкории Иттиҳоди давлатҳои мустақил дар самти мубориза бар зидди ҷиноятҳо дар соҳаи иттилооти компютерӣ соли 2001 якҷанд бандҳоро

---

¹⁶⁵ Концепсияи сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки бо фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 27-уми январи соли 2015, таҳти №332 тасдиқ шудааст [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://majmilli.tj> (санаи мурочиат: 19.12.2021).

¹⁶⁶ Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар хусуси Созишнома байни Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҳукумати Туркменистон оид ба ҳамкорӣ дар соҳаи таъмини амнияти киберии байналмилалӣ» аз 29 августи соли 2023, таҳти №381 [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.president.tj> (санаи мурочиат 11.09.2023).

оид ба ҳамкориҳои байналмилалӣ (бандҳо 5-7) дар бар мегирад, ки дар онҳо шаклҳои ҳамкорӣ дар ин созишнома номбар шудаанд: (аз ҷумла: табодули иттилоот; расонидани ёрии ҳуқуқӣ мутобиқи санадҳои байналмилалӣ; пешгирӣ, ошкор, тафтиши ҷиноятҳо дар иттилооти компютерӣ ва ғайра), инчунин роҳҳое, ки давлатҳои аъзо метавонанд кумак дархост кунанд ва роҳнамоӣ барои давлатҳои аъзо оид ба иҷрои дархостҳо, пешбинӣ гардидааст. Инчунин, барои татбиқи минбаъдаи Созишномаи мазкур ва такмили заминаи ҳуқуқии байналмиллалии ҷиноятӣ оид ба муқовимат бо киберҷиноятҳо 25 октябри соли 2013 дар шаҳри Минск дар Шурои сарони давлатҳои ИДМ «Консепсияи ҳамкориҳои давлатҳои аъзои Иттиҳод Давлатҳои Мустақил дар мубориза бар зидди ҷиноятҳое, ки бо истифода аз технологияҳои иттилоотӣ содир мешаванд» қабул гардид¹⁶⁷. Дар Консепсияи ҳамкориҳои давлатҳои аъзои ИДМ дар соҳаи амнияти иттилоотӣ аз ҳамлаҳои киберӣ, фароҳам овардани шароити мусоиди ҳамкорӣ дар самти муқовимат бо киберҷиноятҳо, густариши иттилоот, ба даст овардани назорат аз болои захираҳои миллии иттилоотии давлати дигар ва ҷорӣ намудани маҳдудиятҳое, ки манфиатҳои давлатҳои аъзоро поймол мекунанд пешбинӣ гардидаанд.

Қадами навбатӣ дар таҳкими ҳамкориҳои байналмилалӣ дар муқовимат бо киберҷиноятҳо дар доираи ташкилотҳои минтақавӣ ва байнидавлатӣ, аз қабили ИДМ, СПАД, СХШ, аз ҷониби Ҷумҳурии Тоҷикистон 28-уми сентябри соли 2018 дар шаҳри Душанбе ба имзо расидани «Созишнома дар бораи ҳамкорӣ байни кишварҳои аъзои Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил дар самти муқовимат бо ҷиноятҳои компютерӣ» мебошад.

Ҳамчунин, дар доираи ташкилоти байналмилалии Созмони ҳамкориҳои Шанхай 16 июни соли 2009 дар шаҳри Екатеринбург Созишномаи байни ҳукуматҳои давлатҳои аъзои Созмони ҳамкориҳои Шанхай дар соҳаи таъмини

---

¹⁶⁷ Концепции сотрудничества государств-участников Содружества Независимых Государств в борьбе с преступлениями, совершаемыми с использованием информационных технологий: решение Совета глав государств СНГ: заключена в г. Минске 25 октября 2013 года [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://www.consultant.ru> (санаи муроҷиат: 15.04.2023).

амнияти байналмилалии иттилоотӣ аз хамлаҳои киберӣ (минбаъд Созишномаи СҶШ оид ба таъмини амнияти байналмилалии иттилоотӣ) ба имзо расид. Дар ин санади меъёрии ҳуқуқӣ дастгоҳи концептуалӣ ва истилоҳотӣ, аз ҷумла номгӯи мафҳумҳои асосие, ки бояд дар қонунгузори давлатҳои аъзои Созишнома истифода шаванд («амнияти иттилоотӣ», «ҷанги иттилоотӣ», «силоҳи иттилоотӣ», «ҷинояткориҳои иттилоотӣ») дақиқ муайян карда шудааст, навҳои асосии таҳдидҳо дар соҳаи амнияти иттилоотии байналмилалӣ, манбаъҳо ва аломатҳои онҳо, инчунин амалҳои, ки бояд дар қонунгузори миллии кишварҳои аъзои СҶШ ҷиноят ҳисобида шаванд (масалан, «киберҷиноятҳо, кибертерроризм, истифодаи ғайриқонунӣ захираҳои иттилоотӣ, даҳлати беиҷозат ба захираҳои иттилоотӣ» ва ғайра)¹⁶⁸.

Бояд қайд намуд, ки назорати иҷроии меъёрҳои ҳуқуқии ҷиноятии Созишномаи мазкур дар ҷаласаҳои солонаи сарони давлатҳо, ҷаласаҳои роҳбарони вазорату идораҳои кишварҳои аъзои Созмони ҳамкории Шанхай (Прокуророни генералӣ, Вазирони корҳои дохилӣ, Вазирони корҳои хориҷӣ, Раисони КДАМ) ки дар онҳо масъалаҳои муқовимат бо киберҷиноятҳо ва ҳамкории СҶШ ҷиҳати муқовимат бо ин кирдорҳо мунтазам баррасӣ мешаванд¹⁶⁹.

Ҳамин тавр, қабули ин созишномаҳои байналмилалӣ дар доираи ташкилоту созмонҳои бонуфузи минтақавӣ ва баналмилалӣ аз ҷумла ИДМ, СПАД, СҶШ, ки ҶТ аъзои фаъоли ин ташкилотҳо мебошад, як қадами муҳим дар роҳи танзими ҳамкориҳо ҷиҳати муқовимат бо киберҷиноятҳо арзёбӣ гардида, системаи тадбирҳои ба ҳам алоқаманди байналмилалӣ ва миллиро оид ба муқовимат бо киберҷиноятҳо пешбинӣ мекунад.

---

¹⁶⁸ Соглашение между правительствами государств-членов Шанхайской Организации Сотрудничества в области обеспечения международной информационной безопасности: заключено в г. Екатеринбурге 16 июня 2009 года // Бюллетень международных договоров. – 2012. – №1. – С. 13-21.

¹⁶⁹ Главы МВД стран ШОС в Душанбе обсудят вопросы борьбы с киберпреступностью [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://infoshos.ru/ru/?idn=14147> (санаи мурочиат: 10.08.2021); В Таджикистане состоялось заседание Генеральных прокуроров государств-членов Шанхайской организации сотрудничества. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://genproc.gov.ru/smi/news/genproc/news-1454024> (санаи мурочиат: 10.08.2021).

Ин иқдомҳо дар таҳкими санадҳои байналмилалӣ ва ҳамоҳангсозии қонунгузориҳои кишварҳои алоҳида дар муқовимат бо киберҷиноятҳо мусбат арзёбӣ шуда, маҳз дар ҳамин асос танзимооти ҳуқуқӣ дуруст ба роҳ монда мешавад. Ҳоло зиёда аз чил кишвари ҷаҳон дар таҳияи стратегияи байналмилалии муқовимат бо киберҷиноятҳо иштирок доранд. Бархе аз ин давлатҳо қонунгузориҳои мукаммалро дар самти ҷиноятҳои бахши технологӣ таҳия намудаанд, аммо баъзе кишварҳо дар ин самт қадамҳои аввалини худро гузошта истодаанд. Албатта, созмонҳои байналмилалӣ дар ислоҳоти қонунгузориҳои миллӣ ва ҳамоҳангсозии амалҳои ҳуқуқии ҷиноятӣ ва муҳофизатӣ, самти техникӣ ва дигар чорабиниҳо оид ба ошкор намудани киберҷиноятҳо, тафтиш ва таъқиби онҳо саҳми бузург доранд.

Дар асоси таҳлили адешаҳои зикргардида метавон ташаббусҳои байналмилалии Ҷумҳурии Тоҷикистонро дар таъмини амнияти иттилоотӣ аз ҳамлаҳои киберӣ ва муқовимат бо киберҷиноятҳо ба ду давра ҷудо намуд:

– марҳилаи аввал, ин солҳои аввали ба даст овардани истиқлолияти давлатӣ, соли 1992 дар ш.Тошканти Ҷумҳурии Узбекистон ба имзо расидани «Созишнома дар бораи таъмини воситаҳои рақамӣ ва амнияти иттилоотӣ» (солҳои 1992–2000) ифода мегардад;

– марҳилаи дуюм ин, аз 1-уми июни соли 2001 дар шаҳри Мински Ҷумҳурии Беларус имзои «Созишнома дар бораи ҳамкории давлатҳои аъзои Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил дар мубориза бар зидди ҷиноятҳо дар соҳаи иттилооти компютерӣ» ва қабули як қатор консепсияю барномаҳо чиҳати татбиқи созишномаҳои ба имзо расида дар муқовимат бо киберҷиноятҳо (солҳои 2001-2023).

Ҳамкории давлатҳоро дар самти муқовимат бо киберҷиноятҳо метавон дар асоси санадҳои меъёрии ҳуқуқии байналмилалӣ (дар доираи созмонҳои бонуфузи байналмилалӣ аз ҷумлаи СММ, ИДМ, СПАД, СҲШ) ва санадҳои меъёрии ҳуқуқии байнидавлатӣ (шартнома, созишнома ва дигар санадҳои дучониба ва бисёрҷонибаи баимзорасидаи байни давлатҳо дохил мешаванд) тасниф намуд, зеро чунин шаклҳои ҳамкорӣ дар самти муқовимат бо киберҷиноятҳо, шакли муосир ва натиҷабархши ҳамкорӣ эътироф гардида,

чиҳати татбиқи вазифаҳои дар наздашон гузошташуда, инчунин барои ҳар чи зудтар барои ба ҳадафҳо ноил гардидан мусоид мебошад.

Ҳамин тавр, амалҳо дар муайян кардани консенсуси киберчиноятҳо ва ҳамоҳангсозии минбаъдаи онҳо дар сатҳи байналмилалӣ ҳангоми таҳияи стратегияи ягонаи муқовимат бо онҳо, инчунин тафтишот ва таъқиби чинояткоронро ба таври зайл метавон тавсиф намуд:

- муайян кардани навъҳои нави чиноятҳо муқобили шахсият, аз қабилӣ кибертаъқибот;

- аз нав дида баромадани меъёрҳои мавҷудаи ҳуқуқи чиноятӣ оид ба чиноятҳои дорой хусусиятҳои молумулкӣ;

- муайян намудани навъҳои нави чиноятҳо муқобили моликият, ки ҷавобгариро барои хатарҳои DNS (қаллобӣ дар интернет, тамаъҷӯӣ тавассути шабакаи интернетӣ ва тасарруф тавассути воситаҳои компютерӣ) ва зарар ба иттилоот пешбинӣ мекунад;

- аз нав дида баромадани меъёрҳои пешбини намудани чиноятҳо ба муқобили адолати судӣ бо мақсади фаро гирифтани кирдорҳои, ки ба нест кардан, тағйир додан ва сохтакорӣ далелҳои электронӣ нигаронида шудаанд;

- муайян намудани навъи чиноятҳои, ки ба татбиқи адолати судӣ монеа эҷод менамоянд;

- аз нав дида баромадани меъёрҳои муайян оид ба чиноятҳои дорой хусусиятҳои ахлоқӣ, аз ҷумла порнографияи кӯдакон, бо истифода аз технологияҳои компютерӣ.

Бо дарназардошти ин гуфтаҳо метавон хулосабарорӣ намуд, ки киберчиноятҳо дар низоми ҳуқуқи башар фарогири масъалаҳои баҳсталаб буда, он истифодаи механизмҳои гуногун ва усулҳои ҳуқуқиро талаб мекунад.

Дар аксари кишварҳои пешрафтаи дунё мушкилиҳои мавҷуда дар муайян кардани чунин чиноятҳо ва ба ҷавобгариӣ чиноятӣ кашидани чинояткорон тибқи қонунгузориӣ миллий баргараф карда шудааст. Бо вучуди ин, сарфи назар аз тавсияҳои созмонҳои байналмилалӣ, киберчиноятҳо дар

қонунгузори қиноятӣ кишварҳои алоҳида танзими мустақил пайдо накардаанд, ки ин омилро наметавон манфи арзёбӣ намуд.

Агарчанде ки бисёр кишварҳо қонунгузориҳои қиноятӣ худро ба қонунгузориҳои байналмилалӣ мутобиқ карда бошанд ҳам, алҳол қонуни ягонае вуҷуд надорад, ки мушкилоти ҳуқуқии қиноятӣ ва ҳамкориҳои давлатҳоро дар ин самт ба таври зарурӣ аз байн барад. Дар ҳаҷони муосир танзими муносибатҳои ҳуқуқӣ дар тақмили қонунгузориҳои сатҳи байналмилалӣ ва миллӣ шароити мусоид ба вуҷуд оварда, дар ин замина масъалаҳои баҳсталаб дар таркиби қиноятҳои алоҳида, аз ҷумла киберқиноятҳо, ҳалли худро ба таври зарурӣ хоҳанд ёфт.

Вусъати фазои иттилоотӣ ҳаҷонӣ дар баробари тамоюлҳои мусбати созанда, ки огоҳиро аз натиҷаҳои наватарини фаъолияти башарият таъмин мекунанд, ҳамчунин равандҳои манфии хатарзо барои амнияти иттилоотӣ кишварҳо, нуҳуфтаанд. Ҷумҳурии Тоҷикистон бошад, мусоидат ба таъмини амнияти иттилоотӣ кишвар ва муқовимат бо киберқиноятҳоро дар доираи ҳамкориҳои минтақавӣ ва байналмилалӣ, ҳадафи асосии худ қарор дода, дар доираи пайгирӣ ва татбиқи ин ҳадаф вазифаҳои зеринро ба иҷро расонида истодааст:

– таъмини дарки воқеӣ ва дақиқи сиёсати дохилӣ ва хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз ҷониби доираҳои васеи ҷомеаи ҳаҷонӣ;

– мусоидат ба эҷоди воситаҳои самаранокӣ таъсири иттилоотӣ ба афкори ҷамъиятӣ дар хориҷа ҷиҳати шинохти мусбати Тоҷикистон;

– мусоидат ба тавсеаи имкониятҳои воситаҳои ахбори оммаи кишвар дар фазои иттилоотӣ байналмилалӣ;

– ба роҳ мондани ҳамкориҳои фаъоли байналмилалӣ дар соҳаи иттилоот;

– муқовимати саривақтӣ ва самаранок бо киберқиноятҳо ва таҳдидҳои хатарҳои киберӣ ба истиқлолияти давлатӣ ва манфиатҳои миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон, муқаддасоти таърихӣ ва арзишҳои ахлоқиву маънавии халқи тоҷик.

Аз ин рӯ, вобаста ба моҳияти фаромиллӣ ва доираи киберчинояткорӣ, мавҷудияти далелҳои рақамии фаромиллӣ ҳамкориҳои давлатҳоро дар самти муқовимат бо киберчиноятҳо метавон ба гурӯҳҳои зерин ҷудо намуд: ҳамкориҳои миллии муқовимат бо киберчиноятҳо; ҳамкориҳои минтақавӣ; ҳамкориҳои байналмилалӣ (ҳамкориҳои байнидавлатӣ, байниҳукуматӣ ва байниидоравӣ).

Ҳамчунин зарур аст, ки дар доираи ташкилотҳои бонуфузи байналмилалӣ, аз ҷумла ИДМ, СПАД, СҶШ ҷиҳати ҳамкориҳои байналмилалии давлатҳо дар муқовимат бо киберчиноятҳо, Маркази муқовимат бо киберчиноятҳо дар Осиёи Марказӣ, ҳамчун мақомоти махсусгардонидашуда таъсис дода шуда, ҳадафи таъсиси он ҷамъоварӣ ва коркарди маълумот оид ба киберчиноятҳо, гузаронидани арзёбии экспертии таҳдидҳои киберӣ, таҳия ва татбиқи усулҳои пешрафтаи пешгирӣ ва тафтиши киберчиноятҳо, таълими кадрҳои нав, мусоидат ба мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, баланд бардоштани дараҷаи беҳатарии фазои иттилоотӣ аз ҳамлаҳои киберӣ дар минтақа ва ҷаҳон, инчунин ҳалли масъалаи ҳамкориҳои шаффофи онҳо дар самти дастгирии ташкилии муқовимат бо киберчиноятҳо муқаррар карда шавад.

Аз ин гуфтаҳо бармеояд, ки барои таҳияи модели муносири ҳуқуқӣ-чиноятӣ байналмилалӣ оид ба ҳифзи телекоммуникатсия аз амалҳои чиноятӣ чунин омилҳо монеа эҷод мекунанд:

– барои ҳама кишварҳо истилоҳоти ягонаи намудҳои киберчиноятҳо ва фаҳмиши умумии он вучуд надорад;

– миёни кишварҳо ҳангоми мурабтаб сохтани низоми концептуалӣ дар ин самт созиш мавҷуд нест;

– рушди меъёрҳои ҳуқуқӣ нисбат ба суръати ташаккули технологияҳои иттилоотӣ камтар ба мушоҳида мерасад. Ин ҳама ба мавҷуд будани фазои холигии ҳуқуқӣ вобаста аст, ки аксар он ба бесамар гардидани муқовимат бо киберчиноятҳо оварда мерасонад;

– ҳамкориҳои байни кишварҳо дар масъалаи амнияти киберӣ дуруст ба роҳ монда нашудааст. Аксар вақт корхоро созмонҳо дар доираи минтақаи муайян ва ҳамгирӣ анҷом медиҳанд, аммо механизми ягонаи муқовимат бо ин гурӯҳи ҷиноятҳо вучуд надорад;

– дар байни давлатҳо оид ба масъалаҳои расмиёти ҳамкорӣ, ки ба принципи соҳибхитиёрӣ алоқаманданд, ихтилофҳо вучуд доранд.

Тавре мебинем, ташаккули низоми ягонаи принципҳо ва таҳкими асосҳои моддию ҳуқуқии ҳамкориҳои байналмилалӣ дар соҳаи муқовимат бо киберҷиноятҳо вазифаи аввалиндараҷа мебошад. Илова бар ин, равона сохтани тамоми савно талошҳо барои таҳия намудани модели комплекси ҳамкорӣ, ки фарогири самти ҳуқуқи байналмилалӣ ва ҳамкориҳои илмӣ, технологӣ ва техникӣ бошад, яке аз вазифаҳои афзалиятнок ба ҳисоб меравад. Ба ибораи дигар, ин муттаҳид намудани талошҳои мақомоти давлатӣ ва институтҳои илмӣ-тадқиқотӣ, ки ба муқовимат бо киберҷиноятҳо машғуланд, инчунин ширкатҳои тиҷоратӣ, аз ҷумла истеҳсолкунандагони маҳсулоти барномавӣ ва воситаҳои алоқаи мобилиро дар назар дорад. Ҳангоме ки чунин равиҷи ҳамҷониба ташаккул меёбад, он метавонад омили муайянкунандаи ҳалли мушкилот дар муқовимат бо киберҷиноятҳо гардад. Масъалаи глобалии дигар дар ин самт он аст, ки қабули конвенсияи ягона оид ба амнияти киберӣ ғайриимкон аст. Зеро рӯйхати амалҳои, ки барои онҳо ҷавобгариҳои ҷиноятӣ пешбинӣ шудаанд, ҳам дар қонунгузориҳои миллӣ ва ҳам дар ҳуқуқи байналмилалӣ ба таври назаррас фарқ мекунанд. Аз ин рӯ, таҳияи рӯйхати ягонае, ки мувофиқи он ба ин ё он кирдор ҷазо таъин карда мешавад ва мутаносибан ба конвенсия дохил карда мешавад, то андозае ғайриимкон мегардад. Масъалаи ба роҳ мондани муносибатҳои самарабахш миёни мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ва шахсон, ки хидматрасонии интернетиро таъмин менамоянд, низ ташвишовар аст. Албатта, ин шахсон тамоми маълумотро дар бораи муштарӣ ва иттилооте, ки аз ҷониби ӯ интиқол дода мешавад, доранд. Чунин маълумот метавонад ҳамчун далели қатъӣ барои исботи содир шудани ҷиноят ба кор бурда шавад. Дар кишварҳои гуногун масъалаҳои

пешниҳоди ин гуна маълумот, инчунин тарзи нигоҳдории онҳо вобаста ба қонунгузории миллӣ ба таври гуногун ҳал карда мешаванд. Аксар вақт ин масъалаҳо бо ёрии судҳо ҳал карда мешаванд.

Баъзан мақомоти ҳифзи ҳуқуқ имконияти мустақилона дастрас кардани ин гуна маълумоти захирашударо доранд. Дар ин ҷой суҳан ҳам дар бораи сиёсати риояи тартиботи ҳуқуқӣ аз ҷониби чунин ташкилотҳо ва ҳам дар бораи ихтиёран пешниҳод кардани маълумот бо дастури мақомотҳои зикршуда меравад. Чунин муносибатҳо ба мустаҳкам гардидани муносибатҳои боэътимод байни таъминкунандагони ин гуна хидматрасониҳо ва мақомоти ҳифзи ҳуқуқ мусоидат мекунад. Бояд дар хотир дошт, дар чунин мавридҳо мувозинати махфият ва риояи қоидаҳои муурофияи ҷиноятиро нигоҳ доштан хеле муҳим аст. Ин омил барои он зарур аст, ки бахши хусусӣ барои ошкор намудани кирдорҳои барои ҷомеа хавфнок монеа эҷод намекунад, балки ба он мусоидат мекунад.

Ошкорсозии киберҷиноятҳо ҳамеша ба ҳаёти шахсии шахрвандон алоқамандӣ дорад ва тибқи муқаррароти меъёрҳои байналмилалӣ, ҳангоми тафтиши ин гуна ҷиноятҳо амнияти он бояд таъмин карда шавад. Инро метавон тавассути тартиб додани рӯйхати амалҳои тафтишотие, ки дар онҳо мақомоти ҳифзи ҳуқуқ салоҳият доранд ба ҳаёти шахсии дигарон даҳлат кунанд, анҷом дод. Илова бар ин, дар ин раванд кафолати роҳ надодан ба суиистифода аз ҷониби шахсони мансабдор низ бояд таъмини карда шавад. Аз ин рӯ, қонунгузории миллӣ низ бояд рӯйхати ин кафолатҳоро дошта бошад. Дар ин самт норасоии назаррас вучуд дорад: пешгӯӣ кардан ғайриимкон аст, ки шахрвандони хориҷӣ дар доираи тафтишот кадом маълумотро ба даст оварда метавонанд. Вобаста ба ин зарурати таснифи шаклҳои ҳамкории байналмилалӣ пеш меояд. Шаклҳои ҳамкории байналмилалӣ инҳоянд:

- расонидани ёрии ҳуқуқӣ ва техникӣ;
- эътирофи қарорҳои суд;
- ҳамкорӣ бо мақомоти ҳифзи ҳуқуқ.

Бо дарназардошти он ки далелҳои электронӣ хеле ноустуворанд, аз ин рӯ, бояд сари вақт амалиёти тафтишотӣ оид ба ошкор намудани киберчиноятҳо гузаронид ва маълумоти заруриро ба таври фаврӣ ба даст овард. Ҳангоми расонидани кумак аксаран санадҳои дахлдор ба таври тарафайн истифода мешаванд.

Санадҳои дорой хусусияти тарафайн бо дарназардошти он ки гирифтани кумак тавассути чунин созишномаҳо саривақт сурат намегирад, яъне давоми якчанд моҳ сурат мегирад, камтар истифода мешаванд. Чунин давраи дарозмуҳлат барои сари вақт дастрас намудани ин гуна далелҳои зарурӣ мушкилот ба миён меорад. Бисёр кишварҳо оид ба имконпазир будани ҳамкориҳои расмӣ ё ғайрирасмӣ дар ин соҳа маълумот медиҳанд, аммо на ҳамаи онҳо вобаста ин робитаҳо низоми кории худро роҳандозӣ кардаанд. Тавре ба назар мерасад, бинобар набудани чунин як равияи умумӣ оид ба масъалаи баррасишаванда мушкилиҳои иловагӣ ба вучуд меояд. Ин омил дар расонидани кӯмаки мутақобила дар муқовимат бо киберчиноятҳо мушкили эҷод мекунад. Дар он кишварҳое, ки ба рӯйхати давлатҳои дорой уҳдадориҳои дар ин самт дохил карда нашудаанд, имконити зуд сабт ва захира кардани маълумотҳо вучуд надорад. Аз ин лиҳоз, хатари он вучуд дорад, ки кишварҳо иттиҳодияҳои дахлдор созмон намуда, механизмҳои муштарак таҳия менамоянд ва танҳо дар доираи онҳо ба якдигар дар муқовимат бо чинояткорӣ ёрии ҳуқуқӣ хоҳанд расонд ва ба дархостҳои давлатҳое, ки ба он онҳо шомил нестанд, безътиной зоҳир хоҳанд кард. Дар ин сурат, ба давлатҳои ба ин ҳайат шомилнабуда танҳо бо роҳҳои «анъанавӣ» ва бе дарназардошти хусусиятҳои чиноятӣ метавон ёрӣ расонд, ки ин омил тафтишро душвор мегардонад.

Барои таҳкими мубориза бо киберчиноятҳо дастгирии ҳуқуқии соҳаи иттилоот дар сатҳи давлатӣ зарур аст ва аз ин рӯ, ба механизмҳои ҳуқуқие, ки соҳаҳои зеринро танзим мекунанд, тавачҷуҳи махсус бояд зоҳир кард. Чунин муносибатҳоро ба таври зайл метавон тасниф кард:

– муносибатҳои ҳуқуқии иттилоотӣ, ки ҳангоми ҷустуҷӯ, қабул, истифодаи категорияҳои гуногуни иттилоот, захираҳои иттилоотӣ ва инфрасохтори муҳими иттилоотӣ ба вуҷуд меоянд;

– равандҳои таҳия, интиқол ва паҳнкунии иттилоот, захираҳои иттилоотӣ ва хизматрасонии иттилоотӣ;

– муносибатҳои ҳуқуқии иттилоотие, ки ҳангоми ташкил ва истифодаи системаҳои иттилоотӣ, инчунин шабакаҳо, воситаҳои таъминот ва инфрасохтори телекоммуникатсионии онҳо ба миён меояд.

Ҳамин тавр, ҳамкориҳои байналмилалӣ дар муқовимат бо киберҷиноятҳо метавон чунин тасниф намуд:

– ҳамкориҳои байналмилалӣ дар муқовимат бо киберҷиноятҳо ҷиҳати этирофи санадҳои универсиалӣ, минтақавӣ ва байнидавлатӣ (Конвенсияи Иттиҳодияи Аврупо оид ба киберҷиноятҳо соли 2001 (шаҳри Будапешт), Хартияи Окинава, «Созишнома дар бораи таъмини воситаҳои рақамӣ ва амнияти иттилоотӣ», «Созишнома дар бораи ҳамкорӣ байни кишварҳои аъзои Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил дар самти муқовимат бо ҷиноятҳои компютерӣ», «Созишномаи СҶШ оид ба таъмини амнияти байналмилалии иттилоотӣ», Созишнома оид ба табодули иттилоот дар соҳаи муқовимат бо ҷиноятҳо (Қарори сарони давлатҳои ИДМ аз 22 майи соли 2009, ш. Остона), Созишнома дар бораи ҳамкориҳои кишварҳои аъзои ИДМ, дар мубориза бар зидди ҷиноятҳо дар соҳаи технологияҳои (Қарори СҶШ аз 28 сентябри соли 2018, ш. Душанбе), Барномаи ҳамкориҳои кишварҳои аъзои ИДМ оиди мубориза бар зидди ҷиноятҳо, ки бо истифода аз технологияҳои иттилоотӣ содир мешаванд, барои солҳои 2016-2020 ва Созишнома байни Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҳукумати Туркманистон оид ба муҳамкорӣ дар соҳаи таъмини амнияти киберии байналмилалӣ ва Созишнома байни Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҳукумати Туркманистон оид ба ҳамкорӣ дар соҳаи ҳифзи техникий иттилоот аз 29 августи соли 2023, таҳти №381).

– ташкилотҳои бонуфузи байналмилалиро дар муқовимат бо киберҷиноятҳо ба намудҳои зерин ҷудо намудан мумкин аст:

1. Ташкилотҳои байналмилӣ:

а) Созмони Миллалӣ Муттаҳид;

б) Интерпол – ташкилоти байналмилалии полиси ҷинойтӣ;

в) Европол;

г) Шурои Аврупо.

2. Ташкилотҳои минтақавӣ:

а) СХШ;

б) СПАД.

Ҳамаи ин ташкилотҳо дар ҳамоҳангсозии кӯшишҳои байналмилалӣ, бунёди ҳамкориҳои байналмилалӣ дар муқовимат бо киберҷиноятҳо нақши муҳим доранд.

Хуллас, таҳлили муҳтавои ҳамкориҳои байналмилалӣ дар муқовимат бо киберҷиноятҳо имкон медиҳанд, ки аз натиҷаи таҳлил хулосабарорӣ намуд:

1. Таҳлили Конвенсияи Иттиҳоди Аврупо оид ба киберҷиноятҳо, дар адабиётҳои илмӣ ҳамчун, ягона Конвенсияе, ки ҳамкориҳои байналмилалӣ дар муқовимат бо киберҷиноятҳоро пешбини намудааст, аз он шаҳодат медиҳад, ки механизми шаффофи ҳамкориҳои байналмилалӣ давлатҳо ва мақомоти ҳифзи ҳуқуқи аъзои Конвенсияро дар муқовимат, ошкор ва тафтиши киберҷиноятҳоро муқаррар накарда хусусияти минтақавӣ дорад (яне дар Конвенсия танҳо барои давлатҳои Аврупо эътибор додааст); манфиатҳои ШМА ва аъзоёни онро дар блокҳои харбию сиёсӣ (Австралия, Британияи Кабир, Канада, Япония) пешбинӣ намудааст, ки дар воқеъ равиши минтақавӣ ба муттаҳидсозӣ ва ҳамоҳангсозии қонунгузориҳои ҷинойтӣ дар доираи як гурӯҳи кишварҳо танҳо боиси парокандагии ҳамкориҳои байналмилалӣ дар соҳаи муқовимат бо киберҷиноятҳо мегардад ва имкон намедиҳад, ки масъалаи таъмини амнияти байналмилалӣ киберӣ ва ҳамкориҳои мақомоти ҳифзи ҳуқуқи ҳамаи давлатҳо назаррас бошанд.

2. Зарур мешуморем, ки бо мақсади ҳимояи манфиатҳои шахс, ҷомеа ва давлат аз таҳдидҳои берунӣ ва дохилӣ дар фазои маҷозӣ, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи амнияти киберӣ» қабул карда шуда, дар он бо

мақсади таъмини амнияти иттилоотӣ аз ҳамлаҳои киберӣ муқаррароти умумӣ оид ба амали қонун, танзими давлатии амнияти киберӣ, ҳуқуқ ва уҳдадорихои мақомоти давлатӣ ва ташкилотҳои давлатӣ оид ба таъмини амнияти киберӣ, таъмини амнияти киберӣ, ҳодисаҳои амнияти киберӣ, объектҳои инфрасохтори муҳими иттилоотӣ, дастгирӣ ва рушди таъмини амнияти киберӣ, ҳамкориҳои байналмилалӣ дар самти амнияти киберӣ ва дигар самтҳои муҳими танзими ҳуқуқӣ пешбинӣ карда шаванд.

3. Дар доира ташкилотҳои бонуфузи байналмилалӣ, аз ҷумла ИДМ, СПАД, СҶШ чихати ҳамкориҳои байналмилалии давлатҳо дар муқовимат бо киберҷиноятҳо, Маркази муқовимат бо киберҷиноятҳо дар Осиёи Марказӣ, ҳамчун мақомоти махсусгардонидашуда таъсис дода шуда, ҳадафи таъсиси он ҷамъоварӣ ва коркарди маълумот оид ба киберҷиноятҳо, гузаронидани арзёбии экспертии таҳдидҳои киберӣ, таҳия ва татбиқи усулҳои пешрафтаи пешгирӣ ва тафтиши киберҷиноятҳо, таълими кадрҳои нав, мусоидат ба мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, баланд бардоштани дараҷаи бехатарии фазои иттилооти аз ҳамлаҳои киберӣ дар минтақа ва ҷаҳон, инчунин ҳалли масъалаи ҳамкориҳои шаффофи онҳо дар самти дастгирии ташкилии муқовимат бо киберҷиноятҳо муқаррар карда шаванд.

4. Дар асоси таҳқиқоти гузаронидашуда, метавон ҳамкорҳои байналмилалӣ ва ташаббусҳои байналмилалии Ҷумҳурии Тоҷикистонро дар таъмини амнияти иттилоотӣ аз ҳамлаҳои киберӣ ва муқовимат бо киберҷиноятҳо ба ду давра ҷудо намуд:

– марҳила аввал, дар солҳои аввали ба даст овардани истиқлолияти давлатӣ аз тарафи Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 1992 дар ш.Тошканти Ҷумҳурии Узбекистон ба имзо расидани «Созишнома дар бораи таъмини воситаҳои рақамӣ ва амнияти иттилоотӣ» (солҳои 1992-2000) ифода мегардад;

– марҳилаи дуюм ин, (аз соли 2001 то ин ҷониб) дар шаҳри Мински Ҷумҳурии Беларус имзои «Созишнома дар бораи ҳамкориҳои давлатҳои аъзои Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил дар мубориза бар зидди ҷиноятҳо дар соҳаи

иттилооти компютерӣ» ва қабули як қатор концепсияю барномаҳо чиҳати татбиқи созишномаҳои ба имзо расида дар муқовимат бо киберҷиноятҳо ифода мегардад.

2.2. Ҷавобгарӣ барои киберҷиноятҳо тибқи қонунгузори ҷиноятии кишварҳои хориҷӣ ва давлатҳои пасошӯравӣ

Проблемаи муқовимат бо киберҷиноятҳо, ки тавассути ТИК содир мешаванд таваҷҷуҳи давлатҳои ҷаҳонро ба худ ҷалб намудааст. Барои ҳалли он ҳам чораҳои таъсиррасонии сиёсӣ-ҳуқуқӣ ва ҳам воситаҳои таъсиррасонии технологӣ истифода мегардад.

Марк Ансел Зарурат ва аҳаммияти омӯзиши низоми қонунгузори хориҷиро таҳлил карда, чунин пешниҳод дорад, ки «Омӯзиши низоми қонунгузори хориҷӣ дар назди ҳуқуқшиносон соҳаҳои навро мекушояд ва ба онҳо имконият медиҳад, ки низоми ҳуқуқи кишвари худро беҳтар намуда, хусусиятҳои хоси низоми ҳуқуқи хориҷӣ ҳангоми муқоиса кардан бо дигар низоми ҳуқуқи давлатҳои хориҷ мушаххасу равшантар омӯзанд»¹⁷⁰.

Олимони тоҷик, А.И. Сафарзода ва Ф.А. Мирзоаҳмедов бошанд, қайд менамоянд, «рушди бомуваффақияти илми ҳуқуқи ҷиноятии муосир дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бе омӯзиш ва таҳқиқи қонунгузори ҷиноятии давлатҳои хориҷӣ ғайриимкон аст»¹⁷¹.

Таърихи рушди қонунгузори байналмилалӣ дар самти муқовимат бо киберҷиноятҳо дар давлатҳои гуногуни ҷаҳон бо ташаккули киберҷиноятҳо алоқаманд буда, бо таҳлили муфассал баъзе қонунҳоро ошкор месозад. Рушди технологияҳои иттилоотӣ ва ворид шудани онҳо ба шумораи афзоюндаи соҳаҳои ҳаёти инсон боиси пайдо шудани шаклҳои нави содиршавии ҷиноят гарда боиси ҷиноят эътироф шудани кирдорҳои нав,

¹⁷⁰ Ансель М. Методологические проблемы сравнительного права // Очерки сравнительного права. – М., 1981. – С. 38.

¹⁷¹ Сафарзода А.И., Мирзоаҳмедов Ф.А., Масоили таҳлили ҳуқуқӣ-муқоисавии ҷиноятҳо дар соҳаи андозбандӣ мувофиқи қонунгузори ҷиноятии давлатҳои-узви Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил / А.И. Сафарзода, Ф.А. Мирзоаҳмедов // Маводи конференсияи байналмиллалӣ илмӣ-амалӣ дар мавзӯи «Нақши Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар таҳкими ваҳдати миллӣ». – Душанбе, 2017. – С. 50.

ворид намудани тағйироту иловаҳо ба қонунгузори мавҷудаи ҷиноятӣ ва қабули қонунҳои нави ҷиноятӣ гардид.

Ба андешаи олимони хориҷӣ, тағйирот дар қонунгузори ҷиноятӣ дар самти муқовимат бо киберҷиноятҳо натиҷаи на танҳо пешрафти техникӣ, балки бунёди низ мебошад¹⁷². Дар сеяки охири асри 20 пайдоиши ҷомеаи иттилоотӣ боиси афзоиши аҳамияти ҳифзи объектҳои ғайримоддӣ ва иттилоот гардид. Ин объектҳои нави қабули меъёрҳои нави ҳуқуқро талаб карда онҳоро бо қиёс бо арзишҳои моддӣ ҳифз карда мешаванд. Дар баробари пайдо шудани механизмҳои нави содиршавии ҷиноят, аз ҷумла ҳамлаҳои киберӣ, қонунгузори ҷиноятӣ миллии кишварҳои ҷаҳон ба тағйироти гуногун дучор гардид.

Агар ба вуҷуд омадани меъёрҳои ҳуқуқии ҷиноятӣ оид ба ҳифзи фазои иттилоотӣ, системаҳои компютерӣ, инчунин оид ба ҷавобгарӣ барои ҷиноятҳое, ки дар фазои маҷозӣ содир мешаванд, бодикқат назорат кунем, метавон алоқамандии киберҷиноятҳоро бо тағйироти ҷинояткории милли ва байналмилалӣ муайян намуд.

Дар ҷаҳони муосир раванди технологӣ ба ҳамаи соҳаҳои илм таъсири худро гузошта, дастовардҳои бахши технологияҳои иттилоотӣ коммуникатсиониро назаррас метавон ҳисобид. Албатта, дар ин ҷараёни тезтунд ҷанбаҳои ҳуқуқиро дар муносибати қорбарон танзим намудан аҳамияти муҳим дорад. Бояд қайд намуд, ки масъалаҳои таъмини амнияти иттилоотӣ ва технологияҳои компютерӣ ва ҳифзи онҳо аз ҳамлаҳои киберӣ, аз ҷумла тавассути қонунгузори ҷиноятӣ ба танзим даровардани ин самти ҳаётан муҳим, имрӯз дар аксари кишварҳои пешрафтаи ҷаҳон аз масъалаҳои муҳим ба ҳисоб меравад. Қонунгузори ҷиноятӣ мамлакатҳои гуногун бо хусусиятҳои сиёсӣ, иқтисодӣ, идеологӣ, динӣ, фалсафӣ, сарчашмаҳо ва сохти меъёрҳои ҳуқуқ, инчунин дигар омилҳои хусусияти онҳоро муайянкунанда

---

¹⁷² Ниг.: Brenner S.W., Goodman M.D. The emerging consensus on criminal conduct in cyberspace // UCLA Journal of Law and Technology. – 2002. – №3 [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.lawtechjournal.com/articles/2002/03-020625goodmanbrenner.phd> (санаи муроҷиат: 12.12.2022); Sieber U. Legal Aspects of Computer-Related Crime in the Information Society [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://europa.eu.int/ISPO/legal/en/comcrime/sieber.doc> (санаи муроҷиат: 01.06.2022).

асос ёфтаанд. Таҳлили муқоисавии қонунгузориҳои ҷиноятии давлатҳои хориҷӣ ва давлатҳои пасошуравӣ барои ошкор кардани рушди умумӣ ва махсуси меъёрҳои, ки ҷавобгариро барои содир кардани чунин ҷиноят пешбинӣ мекунад, мусоидат менамоянд.

Аз ин лиҳоз зербоби мазкур ба масъалаи ҷавобгарии ҷиноятӣ барои киберҷиноятҳо тибқи қонунгузориҳои ҷиноятии кишварҳои хориҷӣ ва давлатҳои пасошӯравӣ бахшида шудааст. Барои ҳама тарафа ноил шудан ба мақсади гузошташуда бояд ба давлатҳои аз ҷиҳати техника ва технология пешрафта ру овард.

Дар Англия ба ҳифзи иттилооти компютерӣ, таъмини амнияти иттилооти аз ҳамлаҳои киберӣ ва танзими ҳуқуқи он эътибора махсус медиҳанд. Қонунгузориҳои ҷиноятии Англия, ҷиҳати ҷавобгарии ҷинояти барои киберҷиноятҳо дорои хусусиятҳои мебошад, ки онҳо ба қонунҳои аксари кишварҳои хориҷӣ хос нестанд. Дар Англия сарчашмаҳои асосии қонунҳо (қонунгузориҳои парламентӣ, қонунҳо) ва амсоли судӣ мебошанд, ки маҷмуи онҳоро ҳуқуқҳои умумӣ ташкил медиҳанд. Дар қонунгузориҳои ин кишвар, соли 1990 аввалин қонун «оиди муқовимат бо киберҷиноятҳо» қабул шуда буд. Қонуни мазкур мутобиқи табиати ҳуқуқи худ чунин амалҳоро дар самти муқовимат бо киберҷиноятҳо роҳандозӣ намуд:

1. Дастрасии беиҷозат ба барномаҳо ва ё маълумоти дар компютер мавҷудбуда. Дар қонунгузориҳои ҷиноятии Англия байни компютерҳои бо чораҳои махсуси амнияти ҳифзшаванда ва компютерҳои маъмулӣ фарқият намегузорад¹⁷³. Дар баробари ин, тибқи муқаррароти пешбини намудани қонунгузориҳои ин кишвар, ворид шудан ба компютер, ки тавассути он барномаҳо ё додаҳо тағйир ё нобуд карда мешаванд ва барои ғайриқонунӣ нусхабардории маълумот ё ба ҷои дигаре интиқол додани он ҷавобгарии ҷиноятӣ пешбини гардидааст;

---

¹⁷³ Ниг.: Charlesworth A. Legislating against Computer Misuse: The trials and tribunals of the UK Computer Misuse Act 1990 / A. Charlesworth // Journal of law, information and science. – 1993. – №4 (1). – P. 80-93.

2. Қасдан дастрасии ғайриқонунӣ ба компютер ё иттилоот ва ё барномаҳои дар он мавҷудбуда барои истифодаи минбаъдаи онҳо дар фазои маҷозӣ.

3. Дастрасии ғайриқонунӣ ба иттилооти компютерӣ ё шабака, агар он боиси нобудшавӣ, басташавӣ, тағйир додан ё нусхабардории иттилоот, ҳалалдор шудани кори компютер, системаи компютерӣ ё шабака шуда бошад. Аммо барои таснифоти дақиқ бояд муайян кард, ки ин тағйирдиҳиҳо ҳадафноканд. Илова бар ин, шахс бояд донад, ки ворид кардани тағйирот дар асоси иҷозатнома бояд сурат гирад ва ё не¹⁷⁴?

Дар муқоиса ба қонунгузории ҷиноятии Англия қонунгузории кишвари дигари аврупоӣ – Белгия дорои як қатор хусусиятҳо дар самти ҷавобгарии ҷиноятӣ барои содир намудани киберҷиноятҳо мебошад. 13 феввали соли 2001 дар Белгия тағйиру иловаҳо ба Кодекси ҷиноятӣ ворид гардиданд, ки қисме аз тағйиру иловаҳо дар самти киберҷиноятҳо нигаронида шудааст. Ҷавобгарӣ барои таҳияи барномаҳои зараровар ва таҳрибкории компютерӣ дар моддаҳои 523, 528, 559-и Кодекси ҷиноятии Белгия пешбинӣ шудааст. Дар ин моддаҳо ҷавобгарӣ барои ҳамлаҳои киберие, ки боиси вайрон шудани таҷҳизоти компютерӣ ва ҳалалдорсозии раванди муътадили кори компютерӣ, ҷавобгарии ҷиноятӣ бо маҳруми аз озоди то таъйини ҷарима пешбинӣ гардидааст.

Хусусияти асосии ҷавобгарии ҷиноятӣ барои содир намудани киберҷиноятҳо дар Кодекси ҷиноятии Белгия дар он ифода меёбад, ки ҳангоми тағйири ғайриқонунии иттилооти компютерӣ шахс тибқи моддаҳои 134-и (қоидаҳои умумӣ оид ба сохтакорӣ), м. 461 (дуздӣ), м. 496 (қаллобӣ) ба ҷавобгарӣ кашида мешавад¹⁷⁵.

Дар муқоиса ба қонунгузории ҷиноятии Белгия ва Англия дар самти ҷавобгарии ҷинояти ҳангоми содир намудани киберҷиноятҳо, қонунгузории ҷиноятии Олмон дар боби алоҳидаи «ҳифзи иттилооти компютерӣ» як қатор

---

¹⁷⁴ Ниг.: Уголовное право зарубежных стран. В 3 т. Том 3. Особенная часть: учебник для бакалавриата и магистратуры / Отв. ред. Н.Е. Крылова. – 5-е изд., перераб., и доп. – М.: Юрайт, 2016. – 254 с.

¹⁷⁵ Уголовный кодекс Бельгии: пер. франц. / Под науч. ред. Н.И. Мацнева. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2004. – 350 с.

хусусиятҳои муҳимро пешбинӣ менамояд. Дар Кодекси ҷиноятии Олмон боби алоҳида барои содир кардани киберҷиноятҳо муқарар нагардидааст, аммо ин нуқта чунин маъно надорад, ки дар қонунгузорию ин кишвар масъалаи мазкур аз мадди назар дур монда бошад. Дар қонунгузорию ҷиноятии Олмон зербобҳои мазкур фарогири ин самти ҳаётан муҳим мебошанд:

§202а – «Ҷосусии иттилоотӣ», ин модда, барои дуздии маълумоте, ки аз дастрасии беичозат ҳифз шудаанд, ҷавобгарии ҷиноятиро ба миён меорад. Амалҳои ҷинояткор дар ин ҳолат бе иҷзати тарафе, ки соҳиби воқеии маълумот мебошад, сурат мегирад. Шахси ҷабрдида бояд низоми мувофиқи нигоҳдорию иттилоотро ҳифз намуда, сатҳи муайяни ҳифзи на танҳо маълумоти аллакай коркардшуда, балки маълумотеро, ки дар ҷараёни коркард ё интиқол қарор дорад, таъмин намояд. Таъқиб метавонад танҳо пас аз гирифтани аризаи ҷабрдида ё дар натиҷаи ба вуҷуд омадани «манфиати ҷамъиятӣ», ки мундариҷаи он дар тафсири §303а-и Кодекси ҷиноятии Олмон пешбини гардидааст, сурат гирад. Дар сурати такрор содир намудани он тибқи §108а-и Қонуни Олмон оид ба ҳуқуқи муаллиф навъи алоҳидаи ҷиноятро ташкил медиҳанд.

«Қаллобии компютерӣ». Муқаррароти мазкур ҷавобгарии ҷинояти барои қаллобии компютерӣ дар қисми 22 «Қаллобӣ ва суиистифода аз боварӣ» §263а оварда шудааст. Дар ин кишвар барои расонидани зарар ба молу мулки шахси дигар, тавассути таҳияи барномаҳои зараровар, истифодаи маълумоти бардуруғ ё нопурра, бо истифодаи беичозати маълумот ё дигар таъсиррасонии беичозат ба он вобастаанд, кирдори зархаридон ба сифати ҷиноят эътироф мегардад. Дар ин маврид компютер ҳамчун воситаи содир намудани ҷиноят истифода мешавад, зеро аз он барои ноил шудан ба амалҳои номатлуби киберӣ истифода менамоянд. Ҷиноят ба андозаи зарари расонидашуда ё мақоми ҷабрдида (давлат, шахси ҳуқуқӣ ва воқеӣ) алоқаманд нест. Шакли гунаҳкорӣ қасди бевосита аст. Дар баробари ин, ба ҷамъият хавфнокии таркибҳои сабуккунанда ва вазнинкунандаи ҳар ду намуди ҷиноятҳо амалан айният доранд: масалан «Соҳтакорию маълумотҳои

истифодашуда» (§269). Ин таркиби ҷиноят ҷавобгариро барои кӯшиши тағйир додани маълумот ё истифодаи бевоситаи маълумоти тағйирёфта, яъне иваз кардани маълумот тавре пешбинӣ мекунад, ки бо истифодаи минбаъдаи ин маълумот натиҷаи нодуруст ба даст оварда шавад. «Маълумоти истифодашуда», тибқи ин модда, танҳо он нуқтаҳоеро дар бар мегирад, ки бо мақсади исботи ҳар як далели марбут ба парванда истифода мешаванд.

Дар баробари ин таҳлили қонунгузори кишварҳои хориҷӣ аз он шаҳодат додаанд, ки дар қонунгузори Олмон §270 барои анҷом додани кирдоре, ки ба коркарди маълумот дар мақолаҳои расмӣ илмӣ ҳалал мерасонад, ҷавобгарии ҷиноятӣ пешбини гардидааст. Дар ин маврид даҳлати бемаврид ва мақсаднок номувофиқ доништа мешавад¹⁷⁶.

Пеш аз ҳама, дар ин самт қонунгузори Иёлоти Муттаҳидаи Амрико (минбаъд ИМА), ки таҷрибаи бештари муқарар намудани ҷавобгарии ҷиноятӣ ва муқовимат бо киберҷиноятҳо дорад, метавон баррасӣ намуд. Дар қонунгузори давлатӣ мазкур санади асосии танзимкунанда дар ин самт «қаллобӣ ва суиистифодаи ғайриқонунии компютерӣ» мебошад, ки он соли 1986 қабул шудааст. Бартарияти қонунгузори ИМА дар як қатор санадҳои индикос ёфтааст, ба таври мисол дар моддаҳои 1030 ва 1029-и боби 47 қонунгузори ҷиноятии ИМА ҷавобгарии ҷиноятии ин навъи ҷиноятҳо дақиқ ба назар мерасад. Тибқи он дар раванди содиршавии киберҷиноятҳо шаш намуди амал иҷро мегардад, ки ҷавобгарии ҷиноятӣ нисбати ҳар амалӣ анҷомёфта фарқият доранд¹⁷⁷:

1. Дастрасии беиҷозат ба компютер барои гирифтани маълумоти махфии давлатӣ бо мақсади расонидани зарар ба ИМА ё ба манфиати давлати дигар;
2. Дастрасии беиҷозат ба компютерҳое, ки аз ҷониби ҳукумати федералӣ истифода мешаванд;
3. Дастрасии беиҷозат ба низоми компютерӣ бо мақсади қаллобӣ;

¹⁷⁶ Ниг.: Уголовное право зарубежных стран. В 3 т. Том 3. Особенная часть: учебник для бакалавриата и магистратуры / Отв. ред. Н.Е. Крылова. – 5-е изд., перераб., и доп. – М.: Юрайт, 2016. – 254 с.

¹⁷⁷ Ниг.: Никифоров Б.С., Решетников Ф.М. Современное американское уголовное право / Отв. ред. Власихин В.А. – М.: Наука, 1990. – 256 с.

4. Таҳияи барнома, маълумот, рамз ё фармон бо мақсади расонидани зарар;

5. Дастрасии беиҷозат ба системаи компютерӣ, ки дар Иёлоти Муттаҳида ё берун аз кишвар анҷом дода шуда, зарари он ҳадди ақалро ташкил медиҳад;

5. Қаллобӣ дар рамзгузории компютерӣ, ки ба равобити байни давлатҳо таъсир мерасонад;

6. Интиқоли маълумот бо мақсади тамаъҷӯии маблағҳо¹⁷⁸.

Моддаи 1029-и Қонунгузории ҷиноятии Федералии ИМА амалиёти ҷиноятии қаллобиро амсоли рақамҳои мушаххаси инфиродӣ (PIN), кортҳои ҳисобии қарзӣ, рақамҳои ҳисоб ва дигар намудҳои амалиётҳои электронӣ фаро мегирад.

Дар қонунгузории Амрико мавҷудияти ду шаклро дар сохтори он мушоҳида менамоем: қонунгузории федералӣ ва қонунгузории штатҳои алоҳида. Ҳангоми таҳияи қонунҳо хавфи барзиёд доштани киберҷиноятҳо низ ба инобат гирифта шудаанд. Дар сатҳи қонунгузории федералӣ як қатор қонунҳо ва моддаҳои алоҳида мавҷуданд, ки бевосита ба муқовимат бо киберҷиноятҳо нигаронида шудаанд. Ҳамчунин, дар низоми қонунгузории давлатҳои алоҳида меъёрҳои мавҷуданд, ки муқовимат ба ҷиноятҳоро дар соҳаи иттилоот таъмин мекунанд¹⁷⁹.

Ҳамзамон, қонунгузории ҷиноятии штати Род-Айленд дар §11-524.2 барои кибертаъқиб ҷавобгарии ҷиноятиро пешбинӣ менамояд. Кибертаъқиб аз ҷониби қонунгузории ҷиноятии штати Род Айленд ҳамчун таъқиби барқасдонаи шахс ё аъзоёни оилаи ӯ бо роҳи фиристодани паёмҳо тавассути компютер ё дигар дастгоҳи электронӣ муайян карда мешавад, ки

---

¹⁷⁸ Ниг.: Icove D., Seger K., Vonstorch W. Computer Crime: A Crimefighter's Handbook / D. Icove, K. Seger, W. Vonstorch. – Sebastopol: Oreilly & Associates Inc, 1995. – P. 72.

¹⁷⁹ Ниг.: Никифоров Б.С., Решетников Ф.М. Современное американское уголовное право / Отв. ред. Власихин В.А. – М.: Наука, 1990. – 256 с.; Волосова Н.Ю., Журкина О.В. Уголовное право стран СНГ: учебное пособие. – Оренбург: ОГУ, 2019. – 122 с.

чабрбинандаро хавотир, хашмгин ё ноором мекунад ва барои ягон ҳадафи ғарзнок равона гардидааст¹⁸⁰.

Кодекси ҷиноятии Фаронса¹⁸¹ бошад, дорои моддаҳои алоҳидаи марбут ба киберҷиноятҳо мебошад:

1. Моддаи 186-1 муқарраротро дар бораи ҷавобгарии ҷиноятӣ барои нагаҳдории беиҷозати маълумот дар системаҳои телекоммуникатсионӣ дар бар мегирад;

2. Моддаи 323-1-и Кодекси ҷиноятии Фаронса ҷавобгарии ҷиноятиро барои дастрасии ғайриқонунӣ ба системаи автоматикунонидашудаи коркарди маълумот ё як қисми ин система, агар дар натиҷаи дастрасӣ маълумоти дар система мавҷудбуда нобуд ё тағйир дода шуда бошад ё кори система халалдор шуда бошад (тағйир дода шавад), пешбинӣ мекунад;

3. Моддаи 323-2 тағйир додани маълумот ё ҳама гуна даҳлат ба системаҳои коркарди автоматии маълумотро ҳамчун ҷиноят муайян мекунад.

4. Моддаи 323-3 ба тағйир додани маълумот дар системаҳо бо мақсади сохтакорӣ ё қаллобӣ дахл дорад. Барои ин ҷиноятҳо ҷарима ё маҳрумият аз озодӣ ба муҳлати то 3 сол ҷазо дода мешавад¹⁸².

Таҳлили қонунгузории ҷиноятии Фаронса, аз лиҳози фарогирии ҳамаи намудҳои киберҷиноятҳо, нисбат ба дигар кишварҳои хориҷӣ, маҳдуд мебошад, зеро дар заминаи рушди босуръати ТИК намудҳои нави ин кирдорҳои барои ҷамъият хавфнок аз ҷумла: кибертерроризм, киберэкстремизм, қаллобӣ дар интернет, маҷбур кардан барои додани иттилоот, таҳия, истифода ва паҳн кардани барномаҳои зараровар, ғайриқонунии паҳн намудани захираҳои иттилоотии дастрасаш маҳдуд ва ғ.

---

¹⁸⁰ Ниг.: «Whoever transmits any communication by computer or other electronic device to any person or causes any person to be contacted for the sole purpose of harassing that person or his or her family is guilty of a misdemeanor, and shall be punished by a fine of not more than five hundred dollars (\$500), by imprisonment for not more than one year, or both. For the purpose of this section, «harassing» means any knowing and willful course of conduct directed at a specific person which seriously alarms, annoys, or bothers the person, and which serves no legitimate purpose. The course of conduct must be of a kind that would cause a reasonable person to suffer substantial emotional distress, or be in fear of bodily injury. «Course of conduct» means a pattern of conduct composed of a series of acts over a period of time, evidencing a continuity of purpose. Constitutionally protected activity is not included within the meaning of «course of conduct».

¹⁸¹ Ниг.: Волосова Н.Ю., Журкина О.В. Уголовное право стран СНГ: учебное пособие. – Оренбург: ОГУ, 2019. – 122 с.

¹⁸² Уголовный кодекс Франции / Научные редакторы Головки Л.В., Крылова Н.Е.; Перевод с фр. Крылова Н.Е. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2002. – 650 с.

тахдид ба амнияти миллии сайёра доранд, ки муқарароти меъёриро дар қонунгузорию ҷиноятӣ талаб менамояд.

Соли 2007 ба қонунгузорию ҷиноятии Германия тағйиру иловаҳо ворид карад шуда меъёри мушаххас оид ба «кибертаъқиб» пешбинӣ гардид. Кибертаъқиб дар қонунгузорию ҷиноятии Германия ба қатори кирдорҳои барои ҷамъият хавфнок муқарар гардид. Ин ҷиноят ба таври зайл муайян карда мешавад:

- алоқаи номатлуби ҷинсӣ;
- тамоси номатлуб тавассути воситаҳои гуногуни алоқа, аз ҷумла ба воситаи шахсони сеюм;
- истифодаи маълумоти шахсӣ, анҷом додани фармоишҳо аз номи ӯ;
- тухфаҳои номатлуб;
- таҳдиди расонидани зарар ба ҳаёт, саломатӣ ё озодии ҷабрбинанда ё хешовандони ӯ ё дигар шахсони наздикаш; дигар амалҳое, ки ба тарзи ҳаёти муътадил зарари калон мерасонанд. Барои содир намудани кирдоҳои мазкур ҷазоҳо дар намуди ҷарима то бо маҳрум сохтан аз озодӣ арзёбӣ карда мешаванд.

Бояд иброз намуд, ки барои «кибертаъқиб» меъёри мушаххас дар моддаи алоҳида вобаста ба ҷавобгарии ҷиноятӣ танҳо дар қонунгузорию ҷиноятии штати Род-Аёленди ИМА ва қонунгузорию ҷиноятии Германия, муқарар гардидааст.

Дар Кодекси ҷиноятии Канада ҷавобгарии ҷиноятӣ барои амалҳои ғайриқонунӣ дар иттилооти компютерӣ, диққати ҷиддӣ дода мешавад. Ба таври намуна, моддаи 301.2-и ин кишвар ҷавобгарии ҷиноятиро барои қаллобии интернетӣ, ғайриқонунӣ, мустақим ё ғайримустақим ба системаи компютерӣ ворид шудан, инчунин тавассути дастгоҳи электромагнитӣ, акустикӣ, механикӣ ё дигар дастгоҳҳо боздоштани фаъолияти компютериро мадди назар мегирад. Дар ин моддаи Кодекси ҷиноятии Канада инчунин таърифҳои ҳуқуқи чунин мафҳумҳои муҳими соҳаи иттилооти компютерӣ,

аз қабилӣ «маълумот», «дастгоҳи электромагнитӣ, акустикӣ, механикӣ ё дигар дастгоҳҳо» ва «дастгирӣ» мавҷуданд¹⁸³.

Дар моддаи 387 Кодекси ҷиноятии Канада номгӯи амалҳои номатлуб мансуб ба киберҷиноятҳо пешниҳод мегардад, ки он фарогири ин омилҳост:

- нобуд кардан ва тағйир додани маълумот;
- тағйир додани маълумот, моҳиятан маънои онҳоро тағйир додан, ки самаранокии онҳоро аз байн мебарад;
- қатъ намудан, халалдор сохтан ё даҳлат ба истифодаи иттилоот, ки боиси ғайриқонунӣ маҳдуд шудани дастрасии корбарони расмӣ мегардад.

Вобаста ба раванди дигаргуншавии соҳаҳои иқтисодиву иҷтимоӣ ва таъсири технолгияҳои муосир, ҳар як кишвар дар қонунгузориҳои худ меъёрҳои алоҳидаро вобаста ба ҷавобгарии ҷинояти ҳангми содир намудани киберҷиноятҳо муқаррар менамояд, ки то андозае аз дигар кишварҳо фарқ дорад. Масалан дар баҳши амнияти компютерӣ ва ҳифзи ҳамлаҳои киберӣ Австралия низ як қатор иқдомҳоро роҳандозӣ намудааст. Дар қонуни ин кишвар рӯйхати муфассали омилҳои таъсиррасон ба иттилооти компютерӣ оварда мешавад. Ба таври намуна, қисми IV-и қонунгузориҳои ҷиноятии Австралия як қатор масъалаҳоро дар муқовимат бо киберҷиноятҳо ва ҷавобгарӣ ҳангоми содиршавии ин кирдор дар бар мегирад. Мувофиқи моддаи 473 қасдан, беиҷозат ва ғайриқонунӣ нобуд сохтан, тағйир додан ва илова кардани маълумот дар компютери мансуб ба давлат ва амалҳои ба вайроншавии низоми ин компютерҳо равонашуда ба танзим дароварда мешаванд¹⁸⁴.

Мавқеи нисбатан баҳсталаб ва норавшанро дар самти ҷавобгарии ҷиноятӣ ҳангоми содир шудани киберҷиноятҳо қонунгузориҳои ҷиноятии Австрия қасб кардааст. Дар Қонунгузориҳои ҷиноятии Австрия амалҳои номатлуб дар баҳши технологияҳои муосири баландсуръат ҷиноят шумурда намешавад, аммо ҷавобгарии маъмури барои баъзе намудҳои ҳуқуқвайронкуниҳо дар «Қонун дар бораи дахлнопазирии маълумот», ки

¹⁸³ Ниг.: Jove D, Seeger K. Vons torch. – W. Ibid. – P. 334.

¹⁸⁴ Ниг.: Federal Criminal Code and Rules. Title 18 – Crime and Criminal Procedure, West Sirpp, (999. § 1030).

соли 2000 қабул шудааст, пешбинӣ мегардад. Мувофиқи моддаи 52-и Қонуни мазкур шахсе, ки ба таври ғайриқонунӣ маълумотро ба даст овардааст, инчунин ба дастрасии ғайриқонунӣ сахм гузоштааст, маълумоти махфиро қасдан ғайриқонунӣ интиқол додааст ва маълумотро барои вайрон кардани махфият истифода бурдааст, бояд ба ҷазои маъмури кашида шавад. Барои барқасдона ва ба таври ғайриқонунӣ нест кардани маълумот низ ба ҷавобгарии маъмури муқаррар мегардад¹⁸⁵.

Қонунгузориҳои ҷиноятии Италия низ ба ин масъалаи ҳаётан муҳими даврони муосир диққати махсус медиҳанд. Ба таври мисол, дар моддаи 615-3-и Кодекси ҷиноятии Италия дастрасии беиҷозат ба компютер ё системаи телекоммуникатсионӣ, яъне дастрасӣ ба компютерҳо ё системаҳое, ки бо ҷораҳои амниятӣ ҳифз шудаанд, манъ аст¹⁸⁶. Барои ин кирдорҳо ҷазои маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати то 3 сол пешбинӣ шудааст.

Ичунин, барои содир гардидани ин ҷиноят аз ҷониби шахси мансабдор ва ё суистифодакарда аз ваколаташ, инчунин шахсе, ки бидуни иҷозатнома ба фаъолияти детективӣ машғул аст, ҷазо дар намуди маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати аз 1 то 5 сол пешбинӣ мешавад. Ин навъи ҷазо дар мавриди ба система зарар ворид намудан, кори онро қисман ё пурра қатъ кардан, маълумот ё барномаҳои дар система мавҷудбударо нест ё вайрон кардан пешбинӣ шудааст. Хусусияти ин ҷиноят содир кардани он ба зидди компютерҳо ё системаҳои телекоммуникатсионӣ мебошад, ки аҳамияти мудофиавӣ ва ҳуқуқии ҷиноятӣ доранд, инчунин барои ҳифзи тартиботи ҷамъиятӣ, амнияти ҷамъиятӣ ва ҳифзи дигар манфиатҳои ҷомеа пешбинӣ шудаанд. Дар ин маврид ҷавобгарии ҷиноятӣ аз 3 то 8 соли маҳруми аз озодиро пешбинӣ менамояд.

Дар моддаи 615-4-и ин кишвар ғайриқонунӣ нигоҳ доштан ва паҳн кардани рамзҳои дастрасӣ ба компютерҳо ва системаҳои телекоммуникатсионӣ он ба танзим дароварда шудааст. Тибқи он шахс бо

---

¹⁸⁵ Ниг.: Владивостокский центр исследования организованной преступности при Юридическом институте ДВГУ [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: http://crime.vl.ru/docs/stats/stat_1_10.htm (санаи мурочиат: 16.11.2022).

¹⁸⁶ Ниг.: Волосова Н.Ю., Журкина О.В. Уголовное право стран СНГ: учебное пособие. – Оренбург: ОГУ, 2019. – 122 с.

мақсади ба даст овардани фоида баро худ ё ба шахсони сеюм дастури расонидани зарар ба воситаҳои дастрасӣ ба компютер ё системаи телекоммуникатсиониро медиҳад, бо ҷарима ё ба муҳлати то як сол аз озодӣ маҳрум карда мешавад.

Моддаи 615-5 барои паҳн кардани барномаҳое, ки барои вайрон кардан ё нобуд кардани системаҳои компютерӣ пешбинӣ шудаанд, ҷавобгариро дар шакли ҷарима ё маҳрум сохтан аз озоди то ду сол пешбинӣ мекунад. Тибқи моддаи мазкур шахс барои ғайриқонунӣ интиқол ё фурӯши барномаи компютерӣ, ки ҳадаф ё оқибаташ расонидани зарар ба системаи компютерӣ ё телекоммуникатсионӣ, барномаҳо ё маълумоти дар онҳо мавҷудбуда, инчунин қисман ё пурра тағйир додан ё катъ кардан мебошад, ба ҷавобгарию ҷиноятии кашида мешавад.

Моддаи 635-2 зарар ба системаҳои компютериро ҳамчун ҷиноят арзёбӣ мекунад. Тибқи ин муқаррарот, шахс беиҷозат ба системаҳо ё барномаҳо, иттилооти компютерӣ ё додаҳо осеб расонад ва ё онро нобуд кунад, бо маҳрум сохтан аз озодӣ аз 6 моҳ то 3 сол ҷазо дода мешавад. Агар ҷиноят аз ҷониби шахсе, ки аз ваколатҳои мансаби суистифода кардааст, содир шавд, аз 1 то 4 сол аз озодӣ маҳрум карда мешавад.

Моддаи 420-2 онро ҳамчун ҷиноят барои вайрон кардан ё нобуд кардани инфрасохтори иттилоотии ҷамъиятӣ, пойгоҳи додаҳои ҷамъиятӣ ё барномаҳое, ки аз ҷониби муассисаҳои коммуналӣ истифода мешаванд, муайян мекунад. Барои ин ҷиноят бо маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати аз 3 то 8 сол ҷазо дода мешавад¹⁸⁷.

Ҳангоми баррасии санадҳои қонунгузорию ҷиноятии давлатҳои пасошуравӣ дар самти ҷавобгарию ҷинояти барои киберҷиноятҳо, бояд Кодекси ҷиноятии намунавии Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил, ки 17 феввали соли 1996 дар ҷаласаи пленарии VII-и Ассамблеяи байнипарлумонӣ қабул карда шудааст, ба риштаи таҳлил кашида шавад. Дар ин замина фасли XII-и Кодекси ҷиноятии намунавии Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил, «Ҷиноятҳо ба

---

¹⁸⁷ Ниг.: Уголовное право зарубежных стран. В 3 т. Том 3. Особенная часть: учебник для бакалавриата и магистратуры / Отв. ред. Н.Е. Крылова. – 5-е изд., перераб., и доп. – М.: Юрайт, 2016. – 254 с.

муқобили амнияти иттилоотӣ»-ро дар бар мегирад, ки он бар зидди ҷиноятҳо муқобили амнияти иттилоотӣ нигаронида шудааст. Барои тасдиқи фикри худ чанд моддаи онро намуна пешниҳод кардан мумкин аст: моддаи 286 – «Дастрасии ғайриқонунӣ ба иттилооти компютерӣ»; моддаи 287 – «Тағйир додани маълумоти компютерӣ»; моддаи 288 – «Таҳриби компютерӣ»; моддаи 289 – «Ғайриқонунӣ азхудкунии иттилооти компютерӣ»; моддаи 290 – «Тайёр кардан ва фурӯши воситаҳои махсус барои ба даст овардани дастрасии ғайриқонунӣ ба система ё шабакаи компютерӣ»¹⁸⁸. Кодекси ҷиноятии намунавии Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил дар боби 28 «Ҷиноятҳо муқобили моликият» ду намуди ҷиноятҳое, ки таввасути ТИК содир мешаванд ҷудо намудааст: тасарруф бо истифода аз техникаи компютерӣ (моддаи 243); расонидани зарари молу мулкӣ бо роҳи фиреб, ё тағйир додани маълумоти компютерӣ (моддаи 250) муқаррар намуда, дар моддаи 269 ғайриқонунӣ гирифтани маълумоти дорой сирри тиҷоратӣ ё бонкӣ бо роҳи боздоштани алоқа, ғайриқонунӣ ворид шудан ба системаи компютерӣ бо истифодаи воситаҳои махсуси техникаро ҳачун кирдори ба ҷамъият хавфнок пешбинӣ намудааст¹⁸⁹.

Бо вучуди меъёрҳои мушшахасро дар самти киберҷиноятҳо муқаррар намудаи Кодекси намунавии ҷиноятии Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил, амалан ҳеҷ як аз давлатҳои пасошуравӣ дар қонунгузориҳои миллии худ меъёрҳо ва тавсияҳои дар Кодекси ҷиноятии намунавӣ зикршударо ба роҳбари нагирифтаанд, ки ин ҳолат ба он оварда расонд, меъёрҳои кодекси ҷиноятии амалкунандаи давлатҳои пасошуравӣ тамоми доираи амалҳои ғайриқонунӣ дар самти киберҷиноятҳо дар бар намегиранд.

Аз ин лиҳоз, ҷавобгарии ҷиноятӣ дар самти киберҷиноятҳо дар низоми ҳуқуқи ҷиноятии кишварҳои пасошӯрай шакли ягонро дорона набудани муқовимат бо киберҷиноятҳо ва доираи амалҳои ғайриқонунӣ дар самти киберҷиноятҳо дар бар намегиранд. Аз ин лиҳоз вобаста ба ҷавобгарии

---

¹⁸⁸ Волосова Н.Ю., Журкина О.В. Уголовное право стран СНГ: учебное пособие. – Оренбург: ОГУ, 2019. – 122 с.

¹⁸⁹ Кодекси ҷиноятии намунавии Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30074120&pos=6;-106#pos=6;-106 (санаи мурочият: 22.10. 2023).

чиноятӣ хангоми содир шудани киберчиноятҳо метавон давлатҳои пасошӯравӣ ва давлатҳои хоричиро шартан ба ду гурӯҳ метавон тақсим кард:

– давлатҳое, ки дар қонунгузориҳои чиноятӣ онҳо меъёри махсуси ҷавобгарӣ барои содир намудани киберчиноятҳо пешбинӣ шудаанд;

– давлатҳое, ки дар марҳилаи қабули қонунҳои дахлдор вобаста ба пурзӯр намудани ҷавобгарии чиноятӣ дар самти киберчиноятҳо қарор доранд¹⁹⁰.

Дар ин маврид ба таҷрибаи кишварҳои пасошӯравӣ тақия намудан аз аҳамият ҳолӣ нест. Ба таври намуна, Кодекси чиноятӣи Ҷумҳурии Озарбойҷон (Боби 30 «киберчиноятҳо») моддаи 271 – Ғайриқонунӣ даромадан ба иттилооти компютерӣ (санксия: маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати то 2 сол бо ҷарима), моддаи 272 – Ғайриқонунӣ ба даст овардани иттилооти компютерӣ (санксия: маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати аз 2 то 4 солро пешбинӣ намуда дар модди 273 – Ғайриқонунӣ ворид шудан ба система ё иттилооти компютерӣ, 273 (1) – Тайёр кардан ва ба соҳибияти каси дигар додани воситаҳои махсус барои содир намудани киберчиноятҳо, 273 (2) – Сохтакорӣ маълумоти компютерӣ, ки ҷавобгарии чиноятиро бо маҳрум сохтан аз озода ба муҳлати 2 сол муқарар менамояд.

Муқаррароти қонунгузориҳои чиноятӣи Ҷумҳурии Озарбойҷонро метавон қисман фарогири намудҳои киберчиноятҳо эътироф намуд, тавре қайд намудем, воситаи асосии содиршавии ҳамаи чиноятҳои муташаккил ва трансмиллӣ интернет ва шабакаҳои иҷтимоӣ ифода гардидааст, аммо дар муқаррароти қонунгузориҳои чиноятӣи кишварӣ баррасишаванда, меъёрҳо вобаста ба масъалаи мазкур мушоҳида намегардад.

Кодекси чиноятӣи Ёзбекистон бошад, (Боби 20 «Чиноятҳо дар соҳаи технологияҳои иттилоотӣ») дар моддаи 278 (1), вайрон кардани қоидаҳои иттилоотикунунӣ оварда шудааст. Дар ин моддаи қонунгузорони ҳамсоҷакишвар мафҳуми вирусро истифода кардаанд: «... таҳияи вирусҳо ё

---

¹⁹⁰ Ниг.: Давлатзода К.Д., Назаров А.Қ. Таҳлили муқоисавии ҳуқуқи чиноятӣ дар самти мубориза бар зидди чиноятҳои компютерӣ дар кишварҳои аъзои ИДМ ва дигар давлатҳои хоричӣ / К.Д. Давлатзода, А.Қ. Назаров // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – 2022. – №3. – С. 229-236.

барномаҳои зарароварӣ компютерӣ ва беиҷозат паҳн кардани онҳо ...». Барои он ҷазо дар шакли ҷарима ё маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати то 3 сол аст. Ҳамзамон дар моддаи 278 (2), ғайриқонунӣ даромадан ба иттилооти компютерӣ, моддаи 278 (3), ғайриқонунӣ тайёр намудан ва ба соҳибияти каси дигар додани воситаҳои махсус барои гирифтани иттилооти компютерӣ, моддаи 278 (4) тағйир додани иттилооти компютерӣ, моддаи 278 (5) тахриби компютерӣ, моддаи 278 (6) таҳия, истифода ва паҳн кардани барномаҳои зараровар, ҷавобгарии ҷиноятӣ муқарар гардидааст¹⁹¹.

Бояд ибраз намуд, ки хусусияти фарқкунандаи Кодекси ҷиноятии Ўзбекистон нисбат ба дигар қонунгузориҳои ҷиноятии кишварҳои пасошӯравӣ дар самти ҷавобгарии ҷинояти барои киберҷиноятҳо дар он ифода мегардад, ки дар он меъёри махсус вобаста ба дастрасии ғайриқонунӣ (беиҷозат) ба шабакаи телекоммуникатсионӣ муқарар гардидааст.

Маврид ба зикри хос аст, ки вобаста ба фарогирии ҳамаи намудҳои киберҷиноятҳо ва муқарар намудани ҷавобгарии ҷиноятӣ метавон ба қонунгузориҳои ҷиноятии Қазоқистон таъя намуд. Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Қазоқистон (Боби 7 ҳуқуқвайронкуниҳои ҷиноятӣ дар соҳаи иттилоотонӣ ва алоқа), моддаи 205, дастрасии ғайриқонунӣ ба иттилоот, системаи иттилоотӣ ё шабакаи телекоммуникатсиониро фаро мегирад. Қисми 2-и моддаи 205, ҷавобгарии ҷиноятиро барои объектҳои муҳими инфрасохтори иттилоотӣ-коммуникатсионӣ, муқарар мекунад. (санксия: ҷарима ё маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати то 2 сол). Дар қисми 3-и ҳамин модда дар сурати аз беэҳтиётӣ ба вучуд омадани оқибатҳои вазнин ҷавобгарӣ ба муҳлати то 3 сол маҳрум сохтан аз озодиро муайян менамояд. Ҳамзамон дар моддаи 206 – Ғайриқонунӣ тағйир додан ва бастани иттилоот, моддаи 207 – Вайрон кардани системаи иттилоотӣ ё шабакаҳои телекоммуникатсионӣ, моддаи 208 – Ғайриқонунӣ ба даст овардани иттилоот, моддаи 209 – Маҷбур кардан барои додани иттилоот, моддаи 210 –

---

¹⁹¹ Ниг.: [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: https://continent-online.com/Document/?doc_id=30421110#pos=3544 (санаи мурочиат: 19.12.2023).

Таҳия, истифода ва паҳн кардани барномаҳои зараровар, моддаи 211 – Ғайриқонунии паҳн намудани захираҳои иттилоотии дастрасаш маҳдуд, моддаи 212 – Ёрӣ расонидан барои ҷойгиркунии захираҳои ғайриқонунӣ дар шабакаҳои интернетӣ ва моддаи 213 – Ғайриқонунӣ тағйир додани рамзи мушаххаси дастгоҳи алоқаи мобилии муштариён, дастгоҳи муайянкунандаи шахсияти муштарӣ, инчунин таҳия, истифода ва паҳн кардани барномаҳо барои тағйир додани рамзи мушаххаси дастгоҳи муштарӣ, ҷавобгариҳои ҷиноятӣ муқарар гардидааст¹⁹².

Кодекси ҷиноятии Туркменистон (Боби 33 ҷиноятҳо дар соҳаи информатика ва алоқа), моддаи 373, дастрасии ғайриқонунӣ ба иттилоот, системаи иттилоотӣ ё шабакаи телекоммуникатсиониро фаро мегирад. (ҷазо: ҷарима ё маҳрумӣ аз озодӣ ба муҳлати то 2 сол) Ҷавобгариҳои ҷинояти барои моддаи 373, қисми 2 – агар онҳо нисбати манбаъҳои иттилоотии электронии миллӣ ва системаи иттилоотии миллӣ, объектҳои муҳими инфрасохтори иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ содир карда шаванд, ба муҳлати то 2 сол аз озодӣ маҳрум карданро пешбинӣ мекунад. Дар баробари ин қонунгузориҳои ҷиноятии Туркменистон дар моддаи 374 – Маҷбур кардан барои додани иттилоот, моддаи 375 – Ғайриқонунии нобудкунии иттилоот ё тағйир додани мазмуни он, моддаи 376 – Вайрон кардани фаъолияти муқаррариҳои системаи иттилоотӣ ва шабакаи иттилоотӣ-телекоммуникатсионӣ, моддаи 377 – Азхудкунии ғайриқонунии иттилоот, моддаи 378 – Паҳн кардани иттилооти бардурӯғ, моддаи 379 – Таҳия, истифода ва паҳн кардани барномаҳои зараровар, моддаи 380 – Ғайриқонунии паҳн намудани захираҳои иттилоотии дастрасаш маҳдуд, моддаи 381 – Ёрӣ расонидан барои ҷойгиркунии захираҳои ғайриқонунӣ дар шабакаҳои интернетӣ, моддаи 382 – Ғайриқонунӣ тағйир додани рамзи мушаххаси дастгоҳи алоқаи мобилии муштариён, дастгоҳи муайянкунандаи шахсияти муштарӣ, инчунин таҳия, истифода ва паҳн кардани барномаҳо барои тағйир додани рамзи мушаххаси

---

¹⁹² Ниг.: Агыбаев А.Н., Баймурзин Г.И., Рогов И.И. Уголовное право Республики Казахстан. Общая часть: учебник. – Алматы: Қазақ университеті, 2004 г. – 239 с.

дастгоҳи муштарӣ ва моддаи 383 – Қасдан вайрон кардани талаботи андозагирии техникии дастгоҳҳои бесарнишинӣ идорашаванда¹⁹³.

Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Қирғизистон (Боби 40 «Ҷиноятҳо муқобили амнияти киберӣ»), моддаи 320, таҳия, истифода ва паҳн кардани барномаҳои зараровар (санксия: маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати то 2 сол бо ҷарима). Ҳамзамон ҷавобгарии ҷиноятии барои кибер – таҳриб, моддаи 321 ва паҳнамоии оммавии паёмҳои электронӣ, моддаи 322 пешбинӣ мекунад¹⁹⁴.

Мавқеи қонунгузории ҷиноятии Қирғизистон вобаста ба номгузории бобу моддаҳо боиси дастгирӣ, аммо киберҷиноятҳо ба таҳия, истифода ва паҳн кардани барномаҳои зараровар, кибер – таҳриб, паҳнамоии оммавии паёмҳои электронӣ маҳдуд нагардида, фарогирандаи ҷиноятҳо, ки муқобили шабакаҳои интернетӣ ва таҷҳизотҳои ёрирасони онҳо нигаронида шудааст (масалан, ҳалаҳои DoS) ва ҷиноятҳо, ки тавассути воситаҳои гуногуни техникӣ содир мешаванд (қаллобии интернетӣ, кибертаъқиб)-ро дар бар мегирад.

Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Беларус, бошад (Боби 31 Ҷиноятҳо муқобили амнияти компютерӣ), моддаи 349 ҷавобгарии ҷиноятиро барои ғайриқонунӣ даромадан ба иттилооти компютерӣ муқарар намудааст. Инчунин, моддаи 350 нобуд кардан, бастан ё тағйир додани маълумоти компютерӣ, моддаи 352 истифодаи нодурусти иттилооти компютерӣ, моддаи 354 таҳия, истифода ё паҳн кардани барномаҳои зараровар ва моддаи 355 вайрон кардани қоидаҳои истифодаи система ё шабака компютериро мадди назар мегирад. Дар ин модда бораи барномаҳои махсуси вирусӣ, ки барои таҳия, истифода, паҳн кардани онҳо, ҷарима ё маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати то 2 сол ҷазо дода мешавад. Тибқи талаботи моддаи 354, қисми 2 дар

---

¹⁹³ Ниг.: Смирнов А.В., Калиновский К.Б. Комментарий к Уголовному кодексу Туркменистана. Постатейный / Под общ. ред. проф. А.В. Смирнова. – Ашхабад, 2013. – 663 с.

¹⁹⁴ Ниг.: Уголовные кодексы стран СНГ (Россия, Беларусь, Украина, Молдова, Казахстан) / Модельный уголовный кодекс стран СНГ: сопоставительная таблица: учеб. пособие / Под общ. ред. Н.И. Ветрова. – Брянск, 2001. – С. 287-288; Сыдыкова Л.Ч. Уголовное право Кыргызской Республики: учебник для вузов. Общая часть / Отв. ред. Рустемова Г.Р., Тугельбаева Б.Г. – Бишкек, 2007. – 254 с.

сурати сар задани оқибатҳои вазнин ба муҳлати аз 3 то 10 маҳрумӣ аз озодиро пешбинӣ мекунад¹⁹⁵.

Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон (Боби 28. Ҷиноятҳо ба муқобили амнияти иттилоотӣ) ҳафт моддаро дар бар мегирад: моддаи 298, ғайриқонунӣ дармадан ба иттилооти компютерӣ, моддаи 299, тағйир додани иттилооти компютерӣ, моддаи 300, таҳриби компютерӣ моддаи 301, Ғайриқонунӣ ба даст овардани иттилооти компютерӣ, моддаи 302, тайёр кардан ва ба соҳибияти каси дигар додани воситаҳои махсус барои ғайриқонунӣ дармадан ба системаи ё шабакаи компютерӣ, моддаи 303, таҳия, истифода ва паҳн кардани барномаҳои зараровар ва моддаи 304, вайрон кардани қоидаҳои истифодаи система ё шабакаи компютерӣ. Ҳамзамон дар моддаҳои мазкур дар қатори аломатҳои асосноки ҳатмии таркиби ин ҷиноят инчунин оқибатҳои аз ҷиҳати иҷтимоӣ хатарноки онро дар шакли нобудсозӣ, бастан, тағйир додан ё нусхабардории иттилооти компютерӣ номбар мекунад¹⁹⁶.

Аз муқарароти меъёрҳои қонунгузории ҷиноятии ҚТ маълум мегардад, ки дигар намуди киберҷиноятҳо, ки бо истифодаи ТИК (шабакаи интернет) содир мешаванд, масалан ба худкушӣ расонидан (моддаи 109 КҶ ҚТ), қаллобӣ (моддаи 247 КҶ ҚТ), муомилоти ғайриқонунии воситаҳои воситаҳои нашъадор (моддаи 200 КҶ ҚТ) ва тамаъҷӯӣ (моддаи 250 КҶ ҚТ), дар диспозитсияи ин моддаҳо ба таври махсус ҳолатҳои истифодаи ТИК (шабакаи интернет) зикр нагардидаанд.

Кодекси ҷиноятии Украина (Фасли 16 ҷиноятҳо дар соҳаи истифодаи мошинҳои ҳисоббарории электронӣ (компютерҳо), система ё шабакаи компютерӣ ва шабакаҳои алоқаи барқӣ)¹⁹⁷, моддаи 361, даҳлати ғайриқонунӣ ба фаъолияти системаҳои электронии ҳисоббарор (компютер),

¹⁹⁵ Уголовный кодекс Республики Беларусь [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.tamby.info/kodeks/uk.htm> (санаи мурочиат: 11.01.2020).

¹⁹⁶ Ниг.: Давлатзода К.Д. Ҷавобгарии ҷиноятӣ барои киберҷиноятҳо тибқи қонунгузории Ҷумҳурии Мардумии Чин: таҳлили муқоисавии ҳуқуқӣ / К.Д. Давлатзода // Осори Академияи ВҚД Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2023. – №3 (59). – С. 31-36.

¹⁹⁷ Уголовный кодекс Украины [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://meget.kiev.ua/kodeks/ugolovniy-kodeks> (санаи мурочиат: 01.11.2022).

шабакаҳои компютерӣ ва шабакаҳои телекоммуникатсияро пешбинӣ кардааст. Дар моддаи мазкур мафҳуми «вируси компютерӣ» истифода шудааст: «пахншавии вируси компютерӣ тавассути истифодаи воситаҳои техникӣ, ки барои ғайриқонунӣ ворид шудан ба ин мошинҳо, системаҳо ё шабакаҳои компютерӣ пешбинӣ шудааст ва метавонад боиси пахншавии ғайриқонунии иттилоот ё нобуд кардани иттилооти компютерӣ ё интиқолдиҳандагони ин гуна маълумот гардад»¹⁹⁸. Барои ин навъи ҷиноят чазо дар намуди ҷарима ё маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати то ду сол пешбинӣ мешавад. Қисми 2-и моддаи 361 ҳамчун аломатҳои вазнинкунанда расонидани зарари калон, бо маслиҳати пешакӣ аз ҷониби гурӯҳи шахсонро муайян кардааст, ки он боиси зиёд шудани чазо – маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати аз се то панҷ сол мегардад¹⁹⁹.

Барои пешгирии амалҳои номатлуб дар ҳифзи амнияти компютерӣ аз ҳамлаҳои киберӣ дар Федератсияи Россия як қатор иқдомҳои назаррас дар қонунгузорӣ роҳандозӣ карда шудаанд. Дар ин кишвар анқариб 15 сол инҷониб қонунҳои амал мекунанд, ки муқобили киберҷиноятҳо нигаронида шудаанд. Таърихи ташаккули он дар ин самт соли 1991 бо қабули қонун «Дар бораи воситаҳои ахбори омма» оғоз шудааст. Минбаъд санадҳои дигар қабул гардиданд: Қонуни патентии Федератсияи Русия, Қонун «Дар бораи ҳифзи ҳуқуқи топологияҳои микросхемаҳои интегралӣ», Қонун «Дар бораи ҳифзи ҳуқуқи барномаҳои мошинҳои ҳисоббарори электронӣ ва маҳзани маълумот»²⁰⁰.

Ҳамчунин, боби 28-и Кодекси ҷиноятии Федератсияи Россия «Ҷиноятҳо дар соҳаи иттилооти компютерӣ» панҷ моддаро дар бар мегирад: моддаи 272 – «Дастрасии ғайриқонунӣ ба маълумоти компютерӣ»; моддаи 273 – «Тайёр кардан, истифода ва паҳнкунии барномаҳои зараровар барои компютерҳо»; моддаи 274 – «Вайрон кардани қоидаҳои кори мошинҳои ҳисоббарор,

¹⁹⁸ Волосова Н.Ю., Журкина О.В. Уголовное право стран СНГ: учебное пособие. – Оренбург: ОГУ, 2019. – 122 с.

¹⁹⁹ Ниг.: [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://continent-online.com/Document/?docid=30418109#pos=3247;-43> (санаи муроҷиат: 21.12.2023).

²⁰⁰ Боровиков В.Б., Смердов А.А. Уголовное право. Общая часть: учебник для вузов / Под ред. В.Б. Боровикова. – 5-е изд., перераб. и доп. – Москва: Издательство Юрайт, 2019. – 249 с.

системаҳои ҳисоббарор ё шабакаҳо», 274 (1) – «Таъсири ғайриқонунӣ ба инфрасохтори муҳими иттилоотии Федератсияи Русия», 274 (2) – «Вайрон кардани қоидаҳои идоракунии мутамаркази воситаҳои техникийи шабакаҳои иттилоотӣ-телекоммуникатсионии «Интернет» ва шабакаҳои алоқаи истифодаи умумӣ (РФ)».

Ҳамин тавр, дар асоси таҳлили ҷавобгарӣ ҷинойти барои содир намудани киберҷинойтҳо тибқи қонунгузори ҷинойтии давлатҳои давлатҳои хориҷ ва пасошуравӣ, ки ба оилаҳои гуногуни ҳуқуқӣ мансубанд, аз нуқтаи назари танзими ҷавобгарӣ барои содир намудани киберҷинойтҳо баррасӣ намуда, ба хулосаҳои зерин омадем.

Лозим меояд, ки барои ҳифзи амнияти иттилооти аз ҳамлаҳои киберӣ қонунгузориҳои кишварҳои алоҳидаро ба таври дақиқ омӯхта, дар асоси онҳо қонунгузориҳои ватаниро дар ин самт ба танзим даровард. Асри XXI ниёз ба пешрафти технологӣ дорад. Ҳазорон амалиёт аз ҷониби як ширкати технологӣ дар як лаҳза амалӣ мегардад, ки дар сурати танзими ҳуқуқӣ надоштани он ба одамон ва ба манфиати давлат, ҷомеа зарари зиёди молу мулкӣ расонида мешавад. Барои пешбини намудани меъёрҳои мушшахас барои киберҷинойтҳо ва пешгирӣ аз ин амали номатлуб бояд чораҳои амалиро дар сатҳи қонунгузорӣ роҳандозӣ намоем.

Дуюм, масъалаи танзимӣ-ҳуқуқии ҷавобгарии ҷинойтӣ барои киберҷинойтҳо дар давлатҳои хориҷӣ ва пасошуравӣ ба таври гуногун ба назар мерасад. Яъне:

– Дар тамоми давлатҳо асоси ҷавобгарии ҷинойтиро танҳо Кодекси ҷинойтӣ ташкил медиҳад. Дигар қонунҳои танзимкунанда, ки ҷавобгарии ҷинойтиро барои ин ҷинойтҳо муқаррар кунад, ҷой надорад.

– Дар баъзе давлатҳои дигар вобаста ба ҷавобгарии ҷинойтӣ татбиқи преюдитсияи маъмурӣ ҷой дорад. Яъне асоси танзими ҳуқуқии ин кирдорҳо на танҳо қонунгузориҳои ҷинойтӣ балки қонунгузориҳои соҳаи ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ низ пешбинӣ менамояд. (дар Қонунгузориҳои ҷинойтии Австрия амалҳои номатлуб дар бахши ТИК ҷинойт шумурда

намешавад, аммо ҷавобгарии маъмурӣ барои баъзе намудҳои ҳуқуқвайронкуниҳо дар «Қонун дар бораи дахлнопазирии маълумот», ки соли 2000 қабул шудааст, пешбинӣ мегардад).

Сеюм, таҳлили муқоисавии намудҳои ҷазоҳои бо маҳрум сохтан аз озодӣ алоқаманд набуда ва ҷазоҳои бо маҳрум сохтан аз озодӣ алоқаманд, барои киберчиноятҳо дар кодексҳои ҷиноятии давлатҳои пососҳуравӣ ва кишварҳои хориҷӣ имконият медиҳад, ҳулоса намоем, ки онҳо аз ҳамдигар фарқ мекунад. Миқдори нисбатан зиёди ҷазо дар КҶ Озарбойҷон ва КҶ Фаронса омадааст, ки инҳо – ҷарима ва маҳрум кардани озодӣ мебошанд. Баръакс, ду намуди ҷазо дар КҶ Белгия (ҷарима ва маҳрум сохтан аз озодӣ), КҶ Италия ва Туркманистон (ҷазои маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати то 3 сол пешбинӣ шудааст) Узбекистон, Қазоқистон, Қирғизистон, Беларус ва Украина (ҷарима, маҳрум сохтан аз озодӣ) пешбинӣ карда шудаанд.

Чорум, дар қонунгузории ҷиноятии кишварҳои хориҷӣ, унсурҳои таркибии киберчиноятҳо дар фаслҳои (бобҳои) гуногуни Кодекси ҷиноятӣ ҷойгир шудаанд (Кодекси ҷиноятии Олмон, Кодекси ҷиноятии Франция, Кодекси). Қонунгузории ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон, бошад ҷиноятҳо муқобили амнияти иттилооти дар як боб муттаҳид карда шудаанд (боби 28-и Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Ҷиноятҳо муқобили амнияти иттилоотӣ»).

Панҷум, объекти таҷовуз ҳангоми содир шудани киберчиноятҳо дар қонунгузории ҷиноятии давлатҳои пасосҳуравӣ ва кишварҳои хориҷӣ на танҳо муносибатҳои ҷамъиятӣ дар соҳаи муомилоти бехатари иттилооти компютерӣ (КҶ ҶТ), балки дигар объектҳо низ мебошанд (масалан, ҳуқуқ ва озодиҳои конституционии инсон ва шахрванд озодӣ ва сулҳи умум – қонунгузории ҷиноятии Франция ва Олмон, амнияти миллӣ ва фаъолияти муътадили иқтисодӣ – қонунгузории ҷиноятии ШМА, тартиботи ҷамъиятӣ ва амнияти ҷамъиятӣ – қонунгузории ҷиноятии Қазоқистон).

Шашум, Кодекси ҷиноятии ҶТ ҷавобгарии ҷиноятиро танҳо нисбати шахси воқеӣ ҳамчун субъекти ин ҷиноят эътироф мекунад, аммо дар

системаҳои ҳуқуқи ҷиноятии оилаҳои ҳуқуқи Скандинавия ва Романо-Германӣ, шахси ҳуқуқӣ низ метавонад ҳамчун субъекти ҷиноят баромад кунад (Дания, Латвия, Литва, Молдавия, Франция, Шветсия, Эстония ва ғайра). Вале баъзе давлатҳо, ба монанди Италия доираи ҷавобгарии ҷиноятиро бо нишон додани дигар шахсон – шахси мансабдор, васеъ кардаанд.

Дар баъзе давлатҳои хориҷӣ ҷавобгарӣ барои дудӣ, ки тавассути истифодаи технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ содир шудааст ва қаллоби дар интернет дар меъёрҳои махсуси ҳуқуқи ҷиноятӣ ҷавобгариро пешбини менамояд – қаллобӣ (дар Русия, Молдова) ё оид ба ҷиноятҳои хусусияти қаллобидошта (дар Британияи Кабир, Австралия, ИМА) ифодаи худро меёбад.

Вобаста ба шакли номгузори ин ҷиноятҳо бошад, низоми қонунгузори ҷиноятии давлатҳои хориҷӣ он бо номҳои гуногун дида мешаванд. Масалан, ҷиноятҳои мазкур дар Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Озарбойҷон (Боби 30 «Киберҷиноятҳо»), Кодекси ҷиноятии Ёзбекистон (боби 20 «Ҷиноятҳо дар соҳаи технологияҳои иттилоотӣ»), Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон (Боби 28 «Ҷиноятҳо ба муқобили амнияти иттилоотӣ»), Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Қазоқистон (Боби 7 «Ҳуқуқвайронкунииҳои ҷиноятӣ дар соҳаи иттилоотонӣ ва алоқа»), Кодекси ҷиноятии Туркменистон (Боби 33 «Ҷиноятҳо дар соҳаи информатика ва алоқа»), Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Қирғизистон (Боби 40 «Ҷиноятҳо муқобили амнияти киберӣ»), Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Беларус (Боби 31 «Ҷиноятҳо муқобили амнияти компютерӣ»), Кодекси ҷиноятии Федератсияи Россия (Боби 28 «Ҷиноятҳо дар соҳаи иттилооти компютерӣ») ва Кодекси ҷиноятии Украина (Фасли 16 «Ҷиноятҳо дар соҳаи истифодаи мошинҳои ҳисоббарории электронӣ (компютерҳо), система ё шабакаи компютерӣ ва шабакаҳои алоқаварӣ») номгузорӣ шудаанд.

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки қонунгузори миллии ҷиноятии давлатҳо дар самти ҷавобгарӣ барои киберҷиноятҳо то андозае ба таври нисбӣ тавсиф

меёбанд. Такмил ва ё тағйир додани қонунгузории миллӣ оид ба муқовимат бо киберҷиноятҳо дар давлатҳои зикршуда ба пайдоиш ва тамоюли рушди киберҷиноятҳо вобаста буда, дар натиҷаи таҳлили муфассал танҳо баъзе қонуниятҳоро метавон ошкор намуд.

Тараққиёти технологияҳои иттилоотӣ ва ворид шудани онҳо ба тамоми соҳаҳои ҳаёти инсон боиси пайдоиши шаклҳои нави амалҳои ҷиноятӣ ва ҷиноят маҳсуб ёфтани дигар кирдорҳои нав мегардад, ки ин дар навбати худ, зарурати андешидани чораҳои самарабахши муқовимат бо онҳо, ислоҳи қонунҳои мавҷудаи ҷиноятӣ ва қабули меъёрҳои навро ба миён меорад.

Бо назардошти таҳлили қонунгузории ҷиноятии давлатҳои хориҷӣ ва пасошуравӣ зарур аст, ки ба моддаи 302 КҶ ҚТ қисми 2 дар мазмуни мазмуни зерин илова карда шавад:

Моддаи 302. ...

1) ...

2) Ҳамин кирдор агар ба ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон ворид намудан ва дар ҳудуди ҷумҳурӣ тайёр, паҳн кардан ва истифодаи намудҳои гуногуни таҷҳизот ва барномаҳоро, ки барои дигаргун кардани маълумоти идентификаторҳо истифода мешаванд,-

бо ... ҷазо дода мешавад.

Бо мақсад мувофиқ аст, ки қисми 3-юми моддаи 301 КҶ ҚТ бандҳои алоҳида ба таври зайл илова карда шавад:

д) боиси нобудшавӣ ва ё басташавӣ, иттилоот гардида бошад;

е) аз ҷониби шахсе, ки аз мақоми хизматиаш истифода мебарад, инчунин аз ҷониби шахсе, ки ба компютер, системаи компютерӣ ё шабакаи онҳо дастрасӣ дошта бошад, содир шуда бошад.

Дар воқеъ истифодаи ваколатҳои мансабӣ ё касбии шахс имкони ғайриқонунӣ эътироф намудани дастрасӣ ба иттилооти компютериро истисно намекунад. Ин аз он шаҳодат медиҳад, ки ҳуқуқи шахс барои дастрасӣ ба иттилоотӣ дар компютер буда хусусияти умумӣ надошта, танҳо дар робита бо асосҳои меъёрӣ-ҳуқуқӣ ба вучуд меояд.

Ҳамзамон зарур аст, ки бо назардошти ҳифзи тартиботи ҷамъиятӣ ва арзишҳои ахлоқию фарҳагӣ, моддаи 301 (3) ба КҶ ҚТ дар мазмуни зерин ворид карда шавад:

Моддаи 301 (3). Таҳия, интишор ва паҳн кардани иттилоот, бо истифодаи шабакаи интернет ва ҳама гуна воситаҳои шабакаҳои иттилоотию телекоммуникатсионӣ

1) Таҳия, интишор ва паҳн кардани иттилоот, бо истифодаи шабакаи интернет ва ҳама гуна воситаҳои шабакаҳои иттилоотию телекоммуникатсионӣ, ки боиси халалдор гардидани тартиботи ҷамъиятӣ, арзишҳои ахлоқию фарҳагӣ мегардад,-

бо ... ҷазо дода мешавад.

2.3. Тафриқагузорию ҷавобгарии ҷиноятӣ барои киберҷиноятҳо тибқи қонунгузорию ҷиноятии кишварҳои хориҷӣ

Тафриқагузорию ҷавобгарии ҷиноятӣ роҳи асосии рушди қонунгузорию ҷиноятӣ ва сиёсати ҳуқуқӣ-ҷиноятӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҳалли вазифаи назариявӣ ва амалии ҳуқуқии ҷиноятӣ, мутобиқ намудани механизми ҳифзи ҳуқуқ ба шароити ҷомеаи иттилоотӣ мебошад. Доктринаи ҳуқуқии ҷиноятӣ бо мавҷудияти як қатор таҳқиқотҳои фундаменталӣ оид ба моҳият, намуд, восита ва меъёрҳои тафриқабандии ҷавобгарии ҷиноятӣ арзёбӣ карда мешавад²⁰¹.

Дар баробари ин, наметавон гуфт, ки ҳамаи масъалаҳои муҳим дар ин самт пурра ҳал карда шудаанд, нуктаи назари муаллифон ҳатто оид ба масъалаҳои принсипиалӣ дар баъзе мавридҳо муҳолифат мекунад ва ё барои мувофиқати онҳо ба шароити ҳозира зарурати таҷдиди назар намудани онҳо пеш меояд.

---

²⁰¹ Ниг.: Васильевский А.В. Дифференциация уголовной ответственности и наказания в Общей части уголовного права: дис. ... канд. юрид. наук. – Ярославль, 2000. – 221 с.; Грибов А.С. Дифференциация ответственности за экономические преступления в России, ФРГ и США: сравнительно-правовое исследование: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Саратов, 2011. – 27 с.; Лесниевски-Костарева Т.А. Дифференциация уголовной ответственности: дис. ... д-ра юрид. наук. – М., 1999. – 493 с.; Рогова Е.В. Учение о дифференциации уголовной ответственности: дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2014. – 596 с. и др

Яке аз таърифҳои классикии тафриқагузори ҷавобгарии ҷиноятиро муҳаққиқ Т.А. Лесниевский-Костарева додааст²⁰², ӯ ин падидаро ҳамчун «таснифот, тафриқагузори ҷавобгарӣ дар қонуни ҷиноятӣ, ки дар асоси он қонунгузор вобаста ба дараҷаи хавфнокии ҷиноят барои ҷома ва шахсияти ҷинояткор оқибатҳои гуногуни ҳуқуқӣ-ҷиноятӣ онро муқаррар менамояд» маънидод намудааст. Дар воқеъ асоси методологии таҳқиқи тафриқагузори ҷавобгарӣ барои киберҷиноятҳо, оқибатҳои гуногуни ҳуқуқӣ-ҷиноятӣ онро муқаррар менамояд.

Таърифҳои зиёде оид ба тафриқагузори ҷавобгарии ҷиноятӣ аксаран аз ҷиҳати моҳияту мазмун ба таърифи боло мувофиқа доранд. Ба таври мисол, А.В. Василевский, онро ҳамчун «тағйир додани намуд, андоза ва хусусияти меъёрҳои ҷавобгарии пешбиниамудаи қонун вобаста ба тағйирёбии ба ҷамъиятхавфнокии кирдорҳои ҷиноятӣ ва шахси онро содиркунанда, инчунин бо дарназардошти принципи инсондӯстӣ ва дигар ҳолатҳои муҳим» тавсиф кардааст²⁰³.

Таърифи нисбатан баҳсталабро Е.В. Рогова додааст: «... чудо кардани чораҳои ҳуқуқии ҷиноятӣ, ки барои содир намудани кирдорҳои дорои тамоми аломатҳои таркиби ҷиноятро дарбаргиранда, ки вобаста ба хусусият ва дараҷаи ба ҷамъиятхавфнокии ҷиноят ва шахсияти ҷинояткор барои ба даст овардани мувозинат байни вазнинии ҷавобгарӣ барои ҷиноятҳои вазнин ва махсусан вазнин ва сабукии он барои ҷиноятҳои начандон вазнин ва миёна татбиқ карда мешаванд»²⁰⁴. Дар таърифи овардаи Е.В. Рогова дар тафриқагузори ҷавобгарии ҷиноятӣ ҳамчун як навъ «мувозинат»-и вазнинии ҷавобгарӣ байни категорияҳои гуногуни ҷиноятҳо баъзе нуқоти баҳсталаб ба назар мерасанд. Комилан равшан нест, ки муаллиф мафҳуми мувозинатро ба кадом мақсад ба кор мебарад. Дар ин бобат ба андешаи М.А. Простосердов метавон то андозае розӣ шуд, ки таҷрибаи мамолики хориҷиро дар

²⁰² Ниг.: Лесниевский-Костарева Т.А. Дифференциация уголовной ответственности. Теория и законодательная практика. – М.: Норма, 1998. – С. 52.

²⁰³ Ниг.: Васильевский А.В. Дифференциация уголовной ответственности и наказания в Общей части уголовного права: дис. ... канд. юрид. наук. – Ярославль, 2000. – С. 4.

²⁰⁴ Рогова Е.В. Учение о дифференциации уголовной ответственности: дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2014. – С. 161.

муқовимат бо киберчиноятҳо ӯ номувофиқ ва бесамар арзёбӣ кардааст²⁰⁵. Дар сатҳи байналмилалӣ самтҳои сиёсати ҳуқуқӣ-чиноятӣ муқовимат бо киберчиноятҳо ва равишҳои таҳияи меъёрҳои ҳуқуқӣ-чиноятӣ ба вучуд омадаст.

Аз таҳлили андешаҳои зикргардида ва таҳқиқи адабиёти илмӣ метавон қайд намуд, ки тафриқагузори чавобгарии чиноятӣ бояд аз рӯйи тарзи содиршудани чиноят, субъекти чиноят, тарафи объективии чиноят ва аз рӯйи моддаҳои алоҳидаи қонунгузори чиноятӣ ба роҳ монда мешавад.

Бо вучуди он ки раванди чавобгарӣ барои чиноятҳои ба таври гуногун гурӯҳбандишуда агар ҳамчун мақсад амалӣ мегардад, он дорои хусусияти интихобӣ (факултативӣ) ва муваққатӣ дошта метавонад. Талошҳои қонунгузор барои тафриқагузори чавобгарии чиноятӣ, ба андешаи мо, ба ноил шудан ба ҳадафи умумӣ ва ҳамзамон дурусту муносиб вобаста ба мушкилиҳову таҳдидҳои замони муосир, инчунин таъмини ҳифзи ҳуқуқӣ-чиноятӣ манфиатҳои умум ва хатарҳои бузург нигаронида шудааст. Миёни мутахассисони илми ҳуқуқи чиноятӣ оид ба тафриқагузори чавобгарии чиноятӣ, воситаҳои ҳуқуқию техникӣ ин раванд назарияи умумӣ-илмӣ эътироф нашудааст.

Ба андешаи мо, таҷрибаи Ҷумҳурии Халқии Чин (минбаъ ҶХЧ) дар самти муқовимат бо киберчиноятҳо ҷиҳати тафриқагузори чавобгарии чиноятӣ лоиқи омӯзиш мебошад. Сабаби чунин қарор на танҳо дар он аст, ки ҶХЧ яке аз давлатҳои пешрафта бо аҳолии беш аз миллиард ва дорои дувумин иқтисодиёти бузурги ҷаҳон аст, балки модели чинии пешгирӣ ва муқовимат бо фаъолияти чиноятӣ дар фазои маҷозӣ яке аз муназзамтарин ва муассиртарин моделҳо маҳсуб мешавад.

Дар илми ҳуқуқшиносии ватанӣ ва хориҷӣ ҳамеша ба омӯзиши инкишофи қонунгузори ҶХЧ диққати махсус дода мешуд. Дар робита ба таҳлили низоми ҳуқуқии ҶХЧ П.В. Трошинский асоснок қайд мекунад, ки хусусияти ҳуқуқи ҶХЧ, маданияти ҳуқуқӣ ва шуури ҳуқуқии шаҳрвандони он,

---

²⁰⁵ Ниг.: Простосердов М.А. Экономические преступления, совершаемые в киберпространстве: монография. – М.: Юрлитинформ, 2017. – С. 41.

ки дар заминаи таълимоти ахлокии Конфутсий ташаккул ёфтааст, бояд ба назар гирифта шавад. Дар ин бобат В. В. Севалнев низ дуруст хулоса мебарорад, ки низоми ҳуқукии ҚХЧ-ро пурра ба сохти романо-германӣ (системаи континенталӣ) мансуб наметавон донист, чунки он хусусияти омехтагӣ дошта, инъикосгари анъанаҳои ҳуқукии қадим ва қонунгузори муосир мебошад, ки ба ғояҳои «соцсализми дорои хусусияти чинӣ», принципҳои ҳуқуқи романию германӣ асос ёфта, аз модели ҳуқукии собиқ ИҚШС зиёд баҳрабардорӣ намудааст.

Ба мисли қонунгузори ҷинояти Тоҷикистон то миёнаҳои солҳои 90-уми асри гузашта дар қонунгузори ҷинояти ҚХЧ низ дар бораи ҷавобгарӣ барои киберҷиноятҳо, инчунин воситаҳои нигоҳдорӣ, коркард ва интиқоли он ягон муқаррароти махсус вуҷуд надошт. Судҳо вазъиятҳои баҳсталаби дар ин самт бавуҷудомадаро дар асоси унсурҳои анъанавии ҷиноятҳо ҳал намуда, чун қоида, барои ин ба тафсири ниҳоят васеи муқаррароти қонуни ҷиноятӣ рӯй меоварданд. Масалан, соли 1986, ҳукми суди олии ҚХЧ оид ба парвандаи Чен бароварда шуд, ки он аввалин ҳукми баровардашуда барои содир намудани киберҷиноятҳо дар ҚХЧ маҳсуб мешавад. Чен, ки дар бонк ба ҳайси хазинадор фаъолият мекард, аз дастрасии расмӣ ба системаи иттилоотии бонк истифода бурда, маълумотро дар бораи суратҳисоби бонкии худ иваз кардааст. Ҳангоми баровардани ҳукми айбдоршаванда суд муқаррароти Кодекси ҷиноятии Чинро оид ба дуздӣ татбиқ кард.

Ин тасмим дар ҚХЧ проблемаҳои илмӣ ва амалиро ба бор оварда дар мавриди дуруст истифода бурдани муқаррароти дуздӣ оиди кирдори содиршуда баҳси зиёдеро ба миён овард. Бархе аз коршиносон бар он андеша буданд, ки Чен воқеан ягон молу мулкро мусодира накардааст (нагирифтааст), ӯ маълумотро дар системаи иттилоотии бонк ба таври ғайриқонунӣ тағйир додааст ва аз ин рӯ, наметавонад барои дуздӣ ӯро ба ҷавобгарӣ кашанд²⁰⁶. Дигар коршиносону муҳаққиқон бар он ақида буданд,

---

²⁰⁶ Ниг.: Chen Lihua. The discussion on computer crime and its legislation / Lihua Chen // Legal science. – 1990. – №1. – P. 42.

ки тафсири васеи таркиби дуздии оддӣ имкон медиҳад, ки он фарогири амалҳои ҷиноятӣ бошад, ки бо истифода аз системаҳои муосири иттилоотии муассисаҳои молиявӣ содир мешаванд, зеро мақсади ҷинояткор маҳз ба даст овардани фоидаи молу мулки буд. Дар ин замина, анқариб ҳамаи коршиносон ба хулосае омаданд, ки барои такмил додани конунгузории ҷиноятӣ ҚХЧ ба он бояд муқаррароти махсус оиди ҷавобгарӣ барои ҷиноятҳое, ки бо истифода аз ТИК содир мешаванд, илова карда шавад.

Ҳамин буд, ки соли 1997 дар Кодекси ҷиноятӣ ҚХЧ тағйиру иловаҳое ворид карда шуд, ки се моддаи махсуси он киберҷинояҳоро дар бар мегирифт:

– моддаи 285, ки ҷавобгарӣ барои дастрасии ғайриқонунӣ ба захираҳои иттилоотии марбут ба фаъолияти мақомоти ҳокимияти давлатӣ ва дигар соҳаҳои муҳим, таъмини иқтисоди мудофиавии кишвар (объектҳои инфрасохтори муҳими иттилоотӣ) танзим менамояд;

– тибқи моддаи 286 барои кирдорҳои зерин ҷавобгарии ҷиноятӣ муқаррар шудааст: 1) даҳлати ғайриқонунӣ ба воситаҳои коркарди автоматии маълумот; 2) истехсол ва паҳн кардани барномаҳои зараровари компютерӣ;

– дар моддаи 287 «ҷиноятҳои анъанавӣ, ки бо истифода аз технологияҳои компютерӣ содир шудаанд, аз қабилӣ қаллобӣ, дуздӣ, хиёнат ба давлат ва ғайраҳо тибқи муқаррароти умумии қонуни ҷиноятӣ дар бораи ҷавобгарӣ барои ҷиноятҳои зикршуда ҷазо дода мешаванд²⁰⁷.

Ҳамзамон, модели татбиқшудаи ҷавобгарии ҷиноятӣ барои таҷовуз ба муносибатҳои марбут ба таъмини амнияти иттилоот ва системаҳои компютерӣ мавриди танқиди олимони ҚХЧ қарор гирифт, ки меъёрҳои дар он зикршуда наметавонад ҳолати дастрасии ғайриқонунӣ ба системаҳои компютерии шахсони алоҳидаро дар сурате, ки он ба раванди кори

---

²⁰⁷ Ниг.: Ma Qiufeng. The concept of computer crime / Qiufeng Ma // China Academic Journal Electronic Publishing House. – 1992. – P. 177; [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.fmprc.gov.cn/ce/cgvienna/eng/dbtyw/jdwt/crimelaw/t209043.htm> (санаи мурочиат: 21.05.2021).

воситаҳои автомати коркарди маълумот ҳеҷ таъсире нарасонад, фарогир бошад²⁰⁸.

Воқеан, дар заминаи тафсири аслии моддаи 286-и Кодекси ҷиноятии ҚХЧ, ки соли 1997 тағйирот ворид карда шудааст, метавон ба хулосае омад, ки он танҳо дар ҳолатҳои даҳлати ғайриқонунӣ ба кори системаи компютерӣ татбиқ карда мешавад. Агар дастрасӣ ба системаи компютерӣ бе ҳалал ворид намудан ба низоми фаъолият, инчунин дар самти иттилоот компютерӣ анҷом дода шуда бошад, ин кирдорро ҷиноят эътироф кардан мумкин нест, зеро моддаи 285 танҳо барои дастрасии ғайриқонунӣ ба захираҳои иттилооти, ки дорои аҳамияти давлатӣ ва ҷамъиятӣ мебошанд, ҷавобгариро муқаррар кардааст.

Соли 2009 ба қонунгузории ҷиноятии ҚХЧ аввалин ислоҳоти марбут ба ҷавобгарии ҷиноятӣ барои киберҷиноятҳо ворид карда шуд. Масалан, моддаи 285-и Кодекси ҷиноятии ҚХЧ бо қисми 2 пурра карда шуд, ки барои ба таври ғайриқонунӣ несту нобуд кардан, зарар расондан ё тағйир додани маълумоти дар системаи иттилоотии шахсони воқеӣ нигоҳдошташуда ҷавобгарӣ муқаррар мекунад ва қисми 3 – паҳн кардани воситаҳои барномавию техникӣ, ки барои содир намудани ҷиноятҳои дар қисмҳои 1 ва 2-юми ҳамин модда зикршуда пешбинӣ шудаанд, ҷиноят меҳисобад.

Ин тағйирот тақозои пешрафти рӯзафзуни технологияҳои компютерӣ ва аҳаммияти он дар ҳаёти ҳаррӯзаи шаҳрвандон ва фаъолияти субъектҳои хоҷагидорӣ дар ҚХЧ буд.

Дар ин замина соли 2015, 9-умин тағйиру иловаҳо ба Кодекси ҷиноятии ҚХЧ ворид карда шуд, ки дар он се ҷинояти навро дар самти киберҷиноятҳо метавон мушоҳида намуд:

– мутобиқи моддаи 286А, барои аз ҷониби провайдерон иҷро нагардидани қарорҳои мақомоти танзимкунанда оид ба бастании захираҳои

---

²⁰⁸ Ниг.: Zhao Bingzhi and Yu Zhigang. Computer crime and the response from legislation and legal theory / Bingzhi Zhao and Zhigang Yu // China legal science. – 2001. – №1. – P. 149.

интернетии дахлдор ва нест кардани маълумоти мамнуъ ҷавобгарии ҷинойти муқаррар карда шуд;

– моддаи 287А барои истифодаи захираҳои интернетӣ бо мақсади паҳн кардани маълумот дар бораи усулҳои содир намудани ҷинойт ҷавобгарии ҷинойтиро пешбинӣ намуд;

– мутобиқи моддаи 287В мусоидати маҷозӣ (виртуалӣ) барои содир намудани киберҷинойтҳо ҷинойт махсуб ёфт.

Тағйироти зикршуда натиҷаи татбиқи расмӣ оид ба мубориза бар зидди афзоиши ҷинойткорӣ дар фазои маҷозӣ, аз ҷумла, дар хусуси аз ҷониби шахсони воқеӣ ташкил гардидани захираҳои махсуси иттилоотӣ, ки барои табодули иттилоот ва воситаҳои барномавию техникӣ, ки барои содир намудани киберҷинойтҳо пешбинӣ шудаанд, ба шумор меравад.

Ҳамин тавр, қонунгузори ҷинойтии амалкунандаи ҚХЧ меъёрҳои зерини ҳуқуқии ҷинойтиро оиди ҷавобгарии ҷинойтӣ барои киберҷинойтҳо дар бар мегирад: дастрасии ғайриқонунӣ ба иттилоот (моддаи 285), даҳолати ғайриқонунӣ ба фаъолияти системаи компютерӣ (моддаи 286), иҷро накардани қарори мақомоти назоратӣ оид ба бастании захираи интернетӣ ё нест кардани маълумот (моддаи 286А), истифодаи захираҳои интернетӣ барои паҳн кардани маълумот дар бораи содир намудани ҷинойткорӣ (маълумоти криминогенӣ (дорои хусусияти ҷинойтӣ)) (моддаи 287А) ва мусоидат ба содир намудани киберҷинойтҳо (моддаи 287В). Дар баробари ин, моддаи 287-и Кодекси ҷинойтии ҚХЧ худ як меъёри иловагии ҳуқуқии ҷинойтӣ мебошад, ки татбиқи муқаррароти анъанавии қонуни ҷинойтии Чинро нисбати ҳолатҳои содир намудани дигар ҷинойтҳои маъмулӣ бо истифода аз технологияҳои муосири иттилоотию коммуникатсионӣ қонунӣ мегардонад.

Сянюн Ван муҳаққиқи ин кишвар иброз медорад, ки тибқи моҳияти ҳуқуқии моддаи 285-и Кодекси ҷинойтии ҚХЧ, ба таври ғайриқонунӣ дастрасӣ ба воситаҳои ҳифзи барномавию техникӣ иттилоот (шикастан ва кушодани маҳзани иттилоот, ба истилоҳ «хакерии соф»), ки танҳо дар робита ба объекти инфрасохтори муҳими иттилоотӣ содир шудааст, ҷазои ҷинойтӣ

дорад. Ба ақидаи ӯ хакерӣ ба системаи компютери шахсони алоҳида бидуни таъсири минбаъда ба иттилооти компютерӣ (мисли нобудкунӣ, осеб расондан ва тағйир додан) чиноят нест²⁰⁹. Дар ҳалли ин масъала Қарори пленуми Суди Олии ҚХЧ (соли 2011) аҳаммияти калидӣ дошта, мутобиқи он «барномаи зараровари компютерӣ» бояд ба меъёрҳои ҳатмии зерин ҷавобгӯ бошад: 1) ба даст овардани иттилооти компютерӣ ва таъсир расонидан ба кори воситаҳои коркарди автоматии маълумот бояд аз вазифаҳои асосии барномаи зараровари компютерӣ бошанд; 2) барномаи зараровари компютерӣ бояд қобилияти бартаараф карданро дар муҳофизати барномавию-техникии маълумот ва системаҳои компютерӣ дошта бошад; 3) таҳлили роҳандозии барномаи зараровари компютерӣ бармеояд, ки дастрасӣ ба иттилооти компютерӣ ё даҳолат ба фаъолияти воситаҳои коркарди автоматии маълумот беиҷозат ба роҳ монда шудааст, яъне бе доштани салоҳият ё ба таври ғайриқонунӣ амалӣ карда мешавад.

Дар ин самт Суди Олии ҚХЧ қорҳои зиёдеро анҷом додааст, ки он барои ҳалли бисёр масъалаҳои таснифи чиноятҳои марбут ба амалкарди барномаҳои зараровари компютерӣ мусоидат мекунад. Дар ин масъала монандии қонунгузориҳои чиноятҳои ҚХЧ-ро ба меъёри қонунгузориҳои чиноятҳои ватанӣ дар бораи ҷавобгарӣ чиноятӣ барои дастрасии ғайриқонунӣ ба иттилооти компютерӣ (моддаи 298-303-и Кодекси чиноятҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон) қайд кардан зарур аст, аммо КҶ ҚТ дар қатори аломатҳои асосноки ҳатмии таркиби ин чиноятҳо инчунин оқибатҳои барои ҷамъият хавфнокии ин кирдорро дар шакли нобудсозӣ, бастан, тағйир додан ё нусхабардориҳои иттилооти компютерӣ ҷавобгариҳои чиноятиро муқарар мекунад.

Дар баробари ин, Кодекси чиноятҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон барои муҳосираи (блокировкаи) иттилоот, ҳамчунин аз кор баровардани таҷҳизоти компютерӣ, мавҷудияти оқибатҳоро чун омили расидани зарар пешбинӣ

---

²⁰⁹ Ниг.: [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.fmprc.gov.cn/ce/cgvienna/eng/dbtyw/jdwt/crimelaw/t209043.htm> (санаи мурочиат: 21.05.2019).

менамояд (қисми 2, моддаи 298). Ҳамзамон, зарар ҳамчун аломати конструктиви ҷиноят тибқи қисми 2 модда 298-и Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян нашудааст.

Ба андешаи мо, барои такмили бахши қонунгузорӣ дар ин самт ба қонунгузори ҶХЧ дар робита ба ҳифзи ҳуқуқи ҷиноятии инфрасохтори муҳими иттилоотии давлат такя намудан ба манфиати кор мебошад. Ин тарзи татбиқи қонунгузорӣ барои таъмини қобилияти мудофиавии давлат, амнияти ҷамъиятӣ ва ҳифзи тартиботи ҷамъиятӣ самарабахш мебошад.

Кирдорҳои дар моддаи 285А-и Кодекси ҷиноятии ҶХЧ пешбинишуда бо муқаррароти қонунгузори Русия дар самти ҷавобгарӣ барои аз тарафи танзимгари дастрасӣ ба шабакаи иттилоотӣ ва телекоммуникатсионии «Интернет» иҷро нагардидани уҳдадорихои маҳдуд кардани дастрасӣ ба иттилооте, ки дастрасӣ ба он бояд дар асоси маълумоти мақомоти федералии дорои вазифаҳои назорат ва танзим дар соҳаи алоқа, технологияҳои иттилоотӣ ва коммуникатсияи оммавӣ амалӣ мегардад (моддаи 13.34 Кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмурии Федератсияи Русия), шабоҳат дорад. Яъне дар фарқият муқаррароти моддаи 285А-и Кодекси ҷиноятии ҶХЧ дар Федератсияи Русия, ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ (моддаи 13.34 Кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмурии ФР) эътироф гардидааст. Бояд иброн намуд, ки муқаррароти қонунгузори Федератсияи Русия дар ин самт аз ҷиҳати ҳуқуқӣ дар амалия душвориҳои муайяно ба вуҷуд меоранд. Аз ин рӯ, қонунгузори миллӣ дар муқоиса ба он номувофиқ ва нумураттаб ба назар мерасад, зеро ҳангоми муқаррар кардани ҷавобгарии маъмурӣ барои безътиноии танзимгар дар нест кардани иттилооти манъшуда ё бастани сарчашмаи интернетии криминогенӣ он ҷавобгариро барои чунин безътиной, аз қабилӣ марғи ягон шахс, бесарусомонии оммавӣ, ҳалалдор гардидани фаъолияти мақомоти ҳокимияти давлатӣ ва ғайраҳоро ба назар намегирад. Дар баробари ин, ҷинояти дар моддаи 285А-и Кодекси ҷиноятии ҶХЧ дорои аломатҳои махсус буда, оқибатҳои шартии зеринро ҳамчун аломатҳои ҳатмӣ номбар мекунад: 1) агар қарорро иҷро накардани провайдер боиси

«пахншавии оммави»-и маълумоти мамнуъ гардида бошад; 2) он боиси бавучудоии паёмдахои вазнин гардида бошад.

Дар моддаи 287А-и қонунгузори ҚХЧ масъалаи ҷавобгарӣ барои расонидани кумаки виртуалӣ дар содир кардани ҷиноятҳои бидуни аломатҳои шарикӣ хеле дақиқ ҳалли худро ёфтааст. Тавре маълум аст, дар доктринаи ватании ҳуқуқи ҷиноятӣ пахншавии васеи ташвиқоти дорои хусусиятҳои иғвогарӣ, фитнаангезӣ, тарғибгарӣ ва кӯмак дар асоси принципи «то дархосткунӣ» барои содир намудани ҷиноятҳои компютерӣ мутахассисони соҳаро водор менамояд, ки баъзе муқаррароти умумии қоидаҳои шарикӣ дар ҷиноятро такмил диҳанд. Дар ин мавзӯ А.Ю. Чупрова қайд мекунад, ки як хусусияти амалҳои иғвогарӣ дар Интернет дар он аст, ки мақсади ташкилкунандаи чунин амалҳо тавассути ягон шахси муайян таҷассум наёфта, балки давати ӯ ба содир кардани ҷиноят доираи васеъ нигаронида шудааст. Дар ин ҳел маврид ба ҳуди шахси иғвогар маълум нест, ки кӣҳо тақлифоти ӯро қабул ва онро дар амал татбиқ мекунанд²¹⁰.

Бо дарназардошти ин нуқта метавон гуфт, ки кӯшишҳои аз нав дида баромадани муқаррароти дахлдор дар хусуси ғайриимкон будани ба ҷавобгарӣ кашидан барои шарикӣ абстрактӣ асоснок нестанд. Фитнаангезиро метавон ҳамчун водоркунии шахси дигар ба содир кардани ҷинояти муайян эътироф намуд, на ҳамчун бедор кардани майли абстраксии ҷиноятӣ ё шавқу рағбат ба рафтори ғайриқонунӣ. Барои дуздӣ ва иғвогарӣ ташвиқ намудан басанда нест, ки ин шахс иғвогар дониста шавад, дар ин самт масъалаҳои ҳалталаби ҳуқуқӣ зиёд ба назар мерасанд.

Ҳамин тариқ, дар илми ҳуқуқшиносии муосир барои риояи қатъии ин концепсия иқдомҳои зиёде бояд амалӣ карда шаванд.

Тамоюли танзими ҳуқуқии амалҳои ташвиқотӣ ва шарикӣ дар парвандаҳои киберҷиноятҳо шарҳи худро дорад – интишори оммавии иттилооте, ки ба содир кардани ин гуна ҷиноятҳо мусоидат мекунад, воқеан

---

²¹⁰ Ниг.: Давлатзода К.Д. Ҷавобгарии ҷиноятӣ барои киберҷиноятҳо тибқи қонунгузори Қумҳурии Мардумии Чин: таҳлили муқоисавии ҳуқуқӣ / К.Д. Давлатзода // Осори Академияи ВҚД Қумҳурии Тоҷикистон. – 2023. – №3 (59). – С. 31-36.

аз чиҳати иҷтимоӣ хатарнок буда, он арзёбии дурустро талаб мекунад²¹¹. Ба андешаи мо, хангоми татбиқи амалии қонунгузории ватанӣ ба моддаи 287А Кодекси ҷиноятии ҚХЧ, ки дар доираи меъёрҳои махсус ҷавобгариро барои мусоидати виртуалӣ дар содиркунии ҷиноятҳо пешбинӣ менамояд, диққати махсус бояд дод.

Дар моддаи 287В-и Кодекси ҷиноятии ҚХЧ фаъолияти шарикӣ дар содир намудани ҷиноят тавассути истифодаи технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ ҷиноят доништа шудааст. Ҳамин тариқ, он гӯё меъёри махсусест дар баррасии моҳияти мафҳуми «шарикии виртуалӣ». Бар хилофи моддаи 287А, ки дар он шахс барномаҳои зараровари компютериро ба таври «то дархосткунӣ» пешниҳод мекунад, дар моддаи 287В сухан маҳз дар бораи мусоидат кардан ба содир намудани ҷинояти мушаххас меравад. Сянюн Ван ба ин мавзӯ дахл намуда, дуруст қайд мекунад, ки шахс бояд мақсади қорбари ба ӯ кумакрасонандаро хуб донанд, яъне қорбаре, ки ба ӯ кумак мерасонад, мақсади содир кардани ҷинояти мушаххасро дорад (...an actor obviously knows that the person to whom he providing help intends to commit a crime by means of a network)²¹².

Дар назарияи ҳуқуқи ҷиноятӣ ин қарор як намунаи ба истилоҳ «қонунҷодкунии барзиёд» мебошад. Зухури ин гуна меъёри ҳуқуқӣ масъалаи ҷавобгарии ҷиноятиро дар ин самт ҳал намекунад.

Дар асоси таҳқиқоти ҳамаҷониба мо чанд хулосаи муҳими дорои хусусияти умумӣ бароварда метавонем. ҚХЧ бо ҚТ (шуруъ аз солҳои 1997) дар бунёди механизми ҳуқуқии–ҷиноятӣ барои муқовимат бо ҷиноятҳое, ки бо истифода аз ТИК содир мешаванд, мавқеи ягона дошта, барои аз нигоҳи ҳуқуқӣ ҷиноятӣ ҳисобидани ин гуна амалҳо модели нисбатан мураккабро татбиқ намудааст.

---

²¹¹ Ниг.: Чупрова А.Ю. Уголовно-правовые механизмы регулирования отношений в сфере электронной коммерции: дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2015. – С. 259; Курс российского уголовного права: общая часть / Под ред. Кудрявцев В.Н., Наумов А.В. – М.: Спарк, 2001. – С. 359; Апелляционное определение Верховного Суда Российской Федерации от 04 июня 2015 г. по делу №30-АПУ15-3; Апелляционное определение Верховного Суда Российской Федерации от 27 апреля 2017 г. по делу №89-АПУ17-3сп.

²¹² Ниг.: Давлатзода К.Д. Ҷавобгарии ҷиноятӣ барои киберҷиноятҳо тибқи қонунгузории Ҷумҳурии Мардуми Чин: таҳлили муқоисавии ҳуқуқӣ / К.Д. Давлатзода // Осори Академияи ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2023. – №3 (59). – С. 33.

Модели ҳуқуқии ҷиноятии ҚХЧ оид ба муқовимат бо киберҷиноятҳо дар се марҳила ташаккул ёфтааст: марҳилаи 1-ум ҳифзи инфрасохтори муҳими иттилоотӣ (1997), марҳилаи 2-юми тавсеаи ҳифзи захираҳои иттилоотии шахсони воқеӣ (2009) ва марҳилаи 3-ум муқаррар кардани ҷавобгарӣ барои провайдерҳо ва ҳамкорони виртуалӣ (2015).

Дар муқоиса ба қонунгузориҳои ватанӣ танзими ҳуқуқии масъалаҳои мазкур ва татбиқи амалии он дар муқовимат бо киберҷиноятҳо дар қонунгузориҳои ҷиноятии ҚХЧ оид ба уҳдадорихои танзимгарон ва шахсоне, ки аз манбаъҳои интернетӣ барои паҳн кардани иттилооти криминогенӣ ва расонидани кумаки ғайрифардӣ дар содир намудани ҷиноят истифода мебаранд, аҳамияти назариявӣ ва амалиро доро мебошад.

Ҳоло низоми муайяни киберҷиноятҳо ва тафриқаи асосии ҷавобгарии ҷиноятӣ барои содир намудани он дар Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Молдова мавҷуд аст, ки дар низоми ҷавобгарии ҷиноятии дигар кишварҳо ба мушоҳида намерасад – дар маҷмӯъ он 10 гурӯҳи киберҷиноятҳоро дар бар мегирад. Боби XI «Ҷиноятҳо ба муқобили амнияти иттилоотӣ ва ҷиноятҳо дар соҳаи телекоммуникатсия» муқаррароти қонуни ҷиноятиро дар бораи ҷавобгарӣ барои дастрасии беиҷозат ба иттилооти компютерӣ (моддаи 259), ба таври ғайриқонунӣ истеҳсол, воридот, фурӯш ё пешниҳоди воситаҳои техникӣ ё маҳсулоти барномавие, ки барои содир намудани ҷиноят мутобиқ карда шудаанд (моддаи 260), боздоштани ғайриқонунии интиқоли маълумоти иттилоотӣ (м. 260), вайрон кардани қисми таркибии маълумот дар низоми иттилоотӣ (моддаи 260), таъсиргузорӣ ба фаъолияти низоми иттилоотӣ (м. 260 (1)), ғайриқонунӣ истеҳсол, воридот, фурӯш ё пешниҳод кардани рамзҳои дастрасӣ ё дигар маълумот (моддаи 260)²¹³, қалбакӣ оmodасозии иттилоот (моддаи 260)²¹⁴, қаллобии иттилоотӣ (моддаи 260⁵), вайрон кардани қоидаҳои амнияти системаҳои иттилоотӣ (моддаи 261(1)),

---

²¹³ Ниг.: Маълумот дар асоси муроҷиат ба матни санадҳои меъриии ҳуқуқӣ ё дар сомонии расмии Ҳукумати давлатҳои дахлдор ҷойгиркардашуда, оварда шудааст [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30394923#pos=2668;-85 (санаи муроҷиат: 21.03.2019).

²¹⁴ Ниг.: [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://lex.justice.md/ru/331268> (санаи муроҷиат: 21.03.2022).

дастрасии беичозат ба шабакаҳо ё хизматрасониҳои телекоммуникатсионӣ (моддаи 261)²¹⁵.

Мутобиқи моддаи 259-и Кодекси ҷиноятии Молдова дастрасии ғайриқонунӣ ба махзани иттилоотӣ танҳо дар сурате ҷинояти хотимаёфта ҳисобида мешавад, ки дорои ин оқибатҳо бошад: 1) несту нобуд кардан, вайрон кардан, тағйир додан, бастан ё нусхабардорӣ кардани иттилоот ё вайрон кардани низоми кории компютерҳо, системаҳо ё шабакаҳои иттилоотӣ; 2) расонидани зарар ба андозаи калон²¹⁶.

Дар амалия муқаррар намудани алоқаи сабабию тафтишоти миёни дастрасии ғайриқонунӣ ва талафоти молумулкии ҷабрдида метавонад мушкилиҳои зиёдро ба миён орад. Аз тарафи дигар, бо чунин сохти меъёри ҳуқуқии ҷиноятӣ дастрасии ғайриқонуниро дар ҳолатҳое, ки ҷабрдида бо амалҳои саривақтӣ (масалан, бо роҳи барқарор намудани маълумоти аздастрафта) аз фарорасии зарар пешгирӣ карда тавонистааст, ҷиноятро хотимаёфта метавон эътироф кард.

Бояд қайд намуд, ки кирдорҳои дар моддаи 272 Кодекси ҷиноятии Федератсияи Россия овардашуда дар аксари қонунгузориҳои миллии давлатҳои пасошӯравӣ вобаста ба хусусияти худ ба якчанд таркиб тақсим карда мешаванд. Дар ин бобат ба андешаи О.И. Семикин барои қонунгузории давлатҳои хориҷӣ чунин як равиши ба истилоҳ «радабанди»-и аломатҳои ҷиноятии дастрасии ғайриқонунӣ ба иттилооти компютерӣ ба навъҳои мустақили ҷиноят бо роҳи дар онҳо мушаххас кардани барои ҷамъият хавфнокии кирдор хос мебошад²¹⁷.

Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ин самт аз баъзе кишварҳо фарқ мекунад. Бар хилофи Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Молдова аз 18 апрели соли 2002, таҳти №985-XV

²¹⁵ Уголовный кодекс Молдовы [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: https://www.legislationline.Org/download/id/8276/file/Moldova_CC_2002_am2018_ru.pdf (санаи муроҷиат: 02.11.2020).

²¹⁶ Уголовный кодекс Молдовы [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: https://www.legislationline.Org/download/id/8276/file/Moldova_CC_2002_am2018_ru.pdf (санаи муроҷиат: 02.11.2020).

²¹⁷ Ниг.: Семькина О.И. Противодействие киберпреступности за рубежом / О.И. Семькина // Журнал зарубежного законодательства и сравнительного правоведения. – 2016. – №6. – С. 112.

қаллобӣ бо истифода аз технологияҳои иттилоотиро на ҳамчун ҷиноятҳо муқобили моликият, балки ҳамчун ҷинояти иттилоотӣ ва ҷиноятҳо дар соҳаи телекоммуникатсия ҳисоб мекунад. Моддаи 2606-и Кодекси ҷиноятии Молдова қаллобии иттилоотиро ҳамчун амалҳои барқасдони ғайриқонунӣ муайян мекунад, ки дар натиҷаи он ба моликияти зеҳнии шахси дигар бо истифода аз воситаҳо ва ҳолатҳои зерин ба миқдори калон зарар расонида шудааст: 1) ҳама гуна воридкунӣ, вайронкунӣ, қатъкунӣ, нобудсозӣ ё пинҳонкунии маълумоти компютерӣ; 2) ҳама гуна пайвастшавӣ ба системаи иттилоотии компютери амалкунанда бо мақсади фиреб ё бо мақсади ба даст овардани фоидаи ғайриқонунии молу мулк барои худ ё шахси дигар²¹⁸.

Дар ин самт омӯзиши қонунгузори Британияи Кабир ба манфиати кор мебошад. То соли 1990 дар қонунгузоии Британияи Кабир муқаррароти махсус дар бораи ҷавобгарии ҷиноятӣ барои киберҷиноятҳо вучуд надошт. Мутахассисони соҳа ба ин тавофуқ расидаанд, ки ба вучуд омадани усулҳои «виртуалӣ»-и содир кардани ҷиноят дар маҷмӯъ дар истифодаи сохторҳои классикӣ ҳангоми содир намудани дуздӣ, қаллобӣ, нобудшавӣ ва зарар расонидан ба молу мулк ва ғайра монеаҳои ҷиддӣ эҷод мекунанд²¹⁹.

Дар байни мутахассисони соҳа ихтилофи назар вучуд дошт, ки содиршавии ҷиноятҳо тавассути ТИК ва ба вучуд омадани усулҳои «виртуалӣ»-и содир кардани ҷиноятҳо дар маҷмӯъ барои истифодаи сохторҳои классикӣ оид ба дуздӣ, қаллобӣ, нобудкунӣ, зарар расонидан ба молу мулк ва ғайраҳо монеаҳои бартаарафнашаванда эҷод намекунанд.

Дар баробари ин, ҳангоми баровардани ҳукм мақомоти судӣ дар баҳодиҳии ҳуқуқӣ ба кирдорҳои, ки муқобили иттилоот ва системаҳои компютерӣ нигаронида шудаанд, торафт бештар ба мушкилот дучор шуданд. Ҳамин тавр, дар парвандаи «Кокс бар зидди Ралли (Cox vs Riley)», айбдоршаванда иттилооти корти хотиравии дастгоҳро нест карда, ба ин

---

²¹⁸ Ниг.: Маймеску С. Глава XI. Информационные преступления и преступления в области электросвязи / Комментарий к Уголовному кодексу Республики Молдова. Общая и Особенная части / Отв. ред. Бужор В.Г. – Кишинэу, 2010. – С. 792-794.

²¹⁹ Ниг.: [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1990/18/section72> (санаи мурочиат: 15.04.2020).

васила онро корношоям гардонид. Тарафдорон ба он ишора карданд, ки аз чихати ҷисмонӣ на дастгоҳ ва на корт ҳеҷ осебе нарасидааст, бинобар ин татбиқи меъёрҳои ҷавобгариӣ ҷиноятӣ барои зарар ба молк мулки каси дигар номумкин аст. Додгоҳ бо ин гуна далелҳо розӣ нашуда, ҳукми айбдоркунандаро баровард²²⁰.

Соли 1988 дар парвандаи «R vs Gold and Another (R бар зидди Gold ва дигар)», ҳукми суд дар бораи маҳкум кардани шахс барои қаллобӣ аз ҷониби суди болоӣ бо далели он, ки дастрасии ғайриқонунӣ ба иттилооти компютерӣ бо истифодаи идентификаторҳои шабакавии шахси дигар ва тағйир додани маълумотҳо ба доираи меъёрҳои ҳуқуқии ҷиноятӣ дар бораи қаллобӣ дохил намешавад, бекор карда шуд.

Бо мақсади рафъи зиддиятҳои мавҷудаи заминаи меъёрӣ-ҳуқуқӣ ва эҳтиёҷоти мақомоти ҳифзи ҳуқуқ Қонун «Дар бораи истифодаи ғайриқонунии технологияҳои компютерӣ» (Computer misuse act 1990) дар Британияи Кабир қабул карда шуд, ки он бо дарназардошти тағйироту иловаҳои солҳои 2006 ва 2015 барои амалҳои зерин ҷавобгариӣ ҷиноятиро пешбинӣ менамояд, аз дигар қонунгузориҳои баррасишаванад ин муқараротҳо тафриқа доранд: дастрасии ғайриқонунӣ ба иттилооти компютерӣ (моддаи 1), дастрасии ғайриқонунӣ бо мақсади содир намудани ҷиноят (моддаи 2), амалиёти ғайриқонунӣ нисбати иттилооти компютерӣ ё вайрон кардани қоидаҳои истифодаи воситаҳои нигоҳдорӣ ё коркарди иттилооти компютерӣ (моддаи 3), амалиёти ғайриқонунӣ нисбати иттилооти компютерӣ ё вайрон кардани қоидаҳои истифодаи воситаҳои нигоҳдорӣ ё коркарди иттилооти компютерӣ, ки хатари сар задани оқибатҳои вазнинро ба вуҷуд овардааст (моддаи 3 ZA), таҳия, ба даст овардан ё паҳн кардани барномаҳо ё маълумоти компютерие, ки барои содир намудани ҷиноятҳои дар моддаҳои 1, 3 ё 3ZA (моддаи 3A) зикршуда пешбинӣ шудаанд²²¹.

---

²²⁰ Ниг.: Charlesworth A. Legislating against Computer Misuse: The trials and tribunals of the UK Computer Misuse Act 1990 / A. Charlesworth // Journal of law, information and science. – 1993. – №4 (1). – P. 81; Cox vs Rilley [1986].

²²¹ Ниг.: R vs Gold and Another [1986]; [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1990/18/section72> (санаи мурочиат: 15.04.2018).

Илова бар ин, ҳангоми мутобиқсозии қонунгузорию ҷиноятии Британияи Кабир ба ҷиноятҳои виртуалӣ, дар тағйиру иловаҳо ба Қонуни Британияи Кабир оид ба қаллобӣ (England fraud act 2006), ки аломатҳои қаллобии компютериро муайян мекард, он инъикос ёфтааст. Тибқи қонунгузорию ҷиноятии Британияи Кабир шахсе, ки амалҳои қаллобиро, бо истифода аз ТИК бо мақсади ғайриқонунӣ ба даст овардани молу мулк ва зарар расонидан ба шахсони сеюм анҷом медиҳад, то 5 сол аз озодӣ маҳрум карда мешавад²²².

Ҳамзамон, мақомоти судӣ дар ин кишвар дар баҳодиҳии ҳуқуқӣ ба амалҳои, ки муқобили иттилоот ва системаҳои компютерӣ нигаронида шудаанд, торафт ба масъалаҳои баҳсталаб рӯ ба рӯ мешаванд. Ба таври мисол, дар парвандаи «Cox vs Rilley» айбдоршаванда маълумотро дар корти хотираи дастгоҳ нобуд мекунад ва ба ин васила онро ғайрифаъл месозад. Тарафи ҳимоятгар ба он така менамояд, ки аз ҷиҳати ҷисмонӣ дар ин амалиёт дастгоҳ ва худ корт осеба надидааст, бинобар ин татбиқи коидаҳои ҷавобгарию ҷиноятӣ барои расонидани зарар ба моликияти шахси дигар ғайриимкон аст. Аммо, суд ба ин далелҳо розӣ набуда, ҳукми гунаҳкорро мебарорад²²³.

Рӯйхати тақрибан якхелаи ҷавобгарию ҷинояти барои содир намудани киберҷиноятҳои Кодекси ҷиноятии Зеландияи Нав муайян мекунад (м. 249-252). Дар баробари ин, Зеландияи Нав барои муқовимат бо ин кирдорҳои барои ҷамъият хавфнок Қонун «Дар барои дастрасии ғайриқонунӣ ба системаи компютерӣ»-ро қабул намуд. Дар моддаҳои 249-252 дар ин кишвар барои кибертаъқиб ва мактуби фишингӣ ҷавобгарию ҷиноятӣ муқарар гардид. Истифодабарандагони интернет, ки мактубҳои фишингиро истифода мебаранд ва ё ҳамсуҳбатони худро дар интернет таҳқир мекунанд, бо ҷарима ё бо маҳруми сохтан аз озодӣ ба муҳлати то 2 сол ҷазо дода мешаванд.

²²² [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.legislation.gov.Uk/ukpga/2006/35/section/2> (санаи мурочиат: 21.04.2018).

²²³ Ниг.: Charlesworth A. Legislating against Computer Misuse: The trials and tribunals of the UK Computer Misuse Act 1990 / A. Charlesworth // Journal of law, information and science. – 1993. – №4 (1). – P. 81; Cox vs Rilley [1986].

Хусусияти фарқунандаи ҷавобгарии ҷиноятӣ барои киберҷиноятҳо дар қонунгузориҳои ҷиноятӣ Зеландияи Нав дар он ифода мегардад, ки агар киберҷинояткор тавассути шабакаҳои маъмули иҷтимоӣ (Google, Twitter, Facebook ва ғайра), фиристонидани мактубҳои фишингӣ ва шарҳҳои таҳқирумези худро дар давоми 48 соат мустақилона нест накунад, профили ӯ аз ҷониби Агентии махсуси ваколатдори амнияти киберии Зеландияи Нав баста шуда, кирдори ӯ ҳамчун кибертаъқиб ва мактуби фишингӣ эътироф гардида, ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашида мешавад²²⁴.

Дар Сингапур ҷавобгарии ҷинояти барои киберҷиноятҳо бо меъёрҳои мушаххаси Кодекси ҷиноятӣ ин кишвар муайян карда мешавад. Асосан аз таҷрибаи Британияи Кабир истифода бурда, қонунгузориҳои ҷиноятӣ Сингапур ҷавобгари ҷиноятиро барои дастрасии ғайриқонунӣ ба маълумоти компютерӣ (моддаи 3), дастрасии ғайриқонунӣ ба иттилооти компютерӣ бо мақсади содир намудани ҷинояти дигар (моддаи 4), беиҷозат тағйир додани маълумоти компютерӣ (моддаи 4), тағйири ғайриқонунии иттилооти компютерӣ (моддаи 5), дастрасии беиҷозат ба шабакаҳо ё хадмоти алоқа (моддаи 6), ба таври номатлуб монез шудан ба истифодаи компютер (моддаи 7), пешниҳоди ғайриқонунии паролҳо, рамзҳои дастрасӣ ё дигар маълумоти шабеҳ (моддаи 8) муқаррар мекунад²²⁵.

Кодекси ҷиноятӣ Испания вайронкуниро дар муносибатҳои марбут ба таъмини амнияти маълумоти компютерӣ дар моддаҳои 197-199 ва 278 пешбинӣ менамояд. Дар баробари ин, ҷавобгарӣ барои қаллобӣ дар компютер тибқи моддаи 248 танзим карда мешавад²²⁶.

---

²²⁴ «A person who is guilty of an offence against this section is punishable, on conviction, by a penalty not exceeding the penalty applicable to the serious offence... serious offence means an offence that is punishable by imprisonment for life or a period of 5 or more years» [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://www.legislation.gov.au/Details/C2004A00937> (санаи мурочиат: 21.02.2019); [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: http://www.legislation.govt.nz/act/public/1961/0043/latest/DLM_327382.html (санаи мурочиат: 15.03.2019).

²²⁵ Ниг.: [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://statutes.agc.gov.sg/aol/search/display/view.w3p.page=0.query=DocId:8a3534de-991c-4e0e-88c5-4ffa712e72af%20%20Status:inforce%20Depth:0;rec=0> (санаи мурочиат: 21.10.2019).

²²⁶ Ниг.: «Pornografia virtuale. (1) Le disposizioni di cui agli articoli 600-ter e 600-quater si applicano anche quando il materiale pornografico rappresenta immagini virtuali realizzate utilizzando immagini di minori degli anni diciotto o parti di esse, ma la pena è diminuita di un terzo. Per immagini virtuali si intendono immagini realizzate con tecniche di elaborazione grafica non associate in tutto o in parte a situazioni reali, la cui qualità di rappresentazione fa apparire come vere situazioni non reali»; «... Those who use sufficient deceit, for profit, to cause

Мувофиқи моддаи 249-и Кодекси ҷиноятии Испания агар маблағи дуздӣ, ки тавасути истифодаи ТИК анҷом дода шуда бошад ва аз 400 евро зиёд бошад, ин кирдор бо маҳрум сохтан аз озоди аз 6 моҳ то 3 сол ҷазо дода мешавад. Дар моддаи 250-и Кодекси ҷиноятии Испания номгӯйи ҳолатҳои махсусан вазнинкунанда пешбинӣ шудааст, ки он ба таври зайл мебошад : 1) агар кирдор нисбат ба ашёи зарурӣ, манзил ё дигар молу мулки дорои арзиши махсуси иҷтимоӣ содир шуда бошад; 2) агар кирдор нобуд ё тағйир додани иттилооти компютерӣ ё ҳучҷати расмиро дар назар дошта бошад; 3) агар кирдор нисбат ба объекти дорои арзиши бадеӣ, фарҳангӣ ё илмӣ содир шуда бошад; 4) агар кирдор бо дарназардошти вазъи молу мулкии ҷабрдида ба ҷабрдида зарари калон расонида бошад; 5) агар маблағи дуздӣ аз 50 ҳазор евро зиёд бошад; 6) агар кирдор бо суистифодаи боварӣ, инчунин ба мавқеи хизматӣ алоқаманд бошад; 7) агар кирдор бо сохтакорӣ далелҳое, ки боиси баровардани санади ғайриодилонаи суд бар зарари соҳибмулк ё дигар соҳиби молу мулк бошад. Ҷазои сахттарин барои қаллобии махсусан соҳавӣ маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати аз чор то ҳашт сол мебошад.

Кодекси ҷиноятии Белгия барои ғайриқонунӣ нусхабардории иттилооти ҳифзшаванда дар шакли электронӣ (м. 143), дастрасии ғайриқонунӣ ба компютер ё шабакаи компютерӣ (қисми 1 моддаи 143), паҳн кардани идентификаторҳои истифодабарандаи шабака, барномаҳои компютерӣ ва иттилооти компютерӣ, ки дидаю дониста барои содир намудани дастрасии ғайриқонунӣ ба объектҳои инфрасохтори иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ (қисми 2 моддаи 143), беичозат несту нобуд кардан, вайрон кардан ё тағйир додани иттилооти компютерӣ (ст. 144-bis) нигаронида шудааст, ҷавобгариро ҷиноятиро дар шакли алоҳида муқаррар мекунад.

Бояд қайд намоем, ки ин қонун оид ба ҷавобгарӣ барои зарар ба

---

lead another into error so as to have him carry out an act of disposal in his own detriment or that of another, commit swindling. 2. The following shall also be deemed guilty of swindling: a) Those who, for profit and making use of any computer manipulation or similar scheme, manage to perpetrate an unauthorised transfer of any patrimonial assets to the detriment of another; b) Those who manufacture, upload, possess or provide computer programs specifically intended to commit the swindles foreseen in this Article; c) Those who, using credit or debit cards, or travellers' cheques, or the data any of these bear, perpetrate operations of any kind to the detriment of their owner or a third party» [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: file:///C:/Users/%D0%96%D0%B5%D0%BD%D1%8F/Downloads/SpainCriminalCodeCodigo_Penal.pdf (санаи мурочиат: 21.04.2019).

иттилооти компютерӣ аз ҷониби қонунгузори Белгия пас аз муқаррарот дар бораи ҷавобгарӣ барои несту нобуд кардан ва ё зарар расонидан ба молу мулки шахси дигар ҷойгир карда мешавад (моддаи 144). Чунин бенизомӣ дар қонунгузори ин кишвар ҳалталаб боқӣ мемонад. Айнияти муайяни кирдорҳо ин ҷиноятҳоро, ки аз ҷиҳати мазмуни объекти таҷовуз аз ҳамдигар хеле фарқ мекунанд, наметавон ягона ҳисобид.

Дар моддаи 147-и кодекси ҷиноятии Белгия ҷавобгарӣ барои қаллобии компютерӣ пешбинӣ мешавад, ки он аз ҷиҳати сохту мазмун ба қонунгузори Россия, моддаи 159.6-и КҚ ФР²²⁷ дар ин самт мувофиқа дорад. Умуман, ҳамин мазмун ва мундариҷа дар таърифи қонунгузори ҷиноятии Швейтсария ки он бо истифода аз технологияҳои иттилоотӣ коммуникатсионӣ содиршуд мешавад, оварда шудааст²²⁸.

Қонунгузори ҷиноятии Дания дар моддаи 263 ҷавобгариро барои дастрасии ғайриқонунӣ ба иттилооти аз ҷониби қонун ҳифзшавандаи компютерӣ пешбинӣ мекунад. Мувофиқи моддаи 263 (а), паҳнкунии «воситаҳои дастрасӣ ба системаи иттилоотӣ» низ ҷазои ҷиноятӣ дорад, ки он зоҳиран ба воситаҳои муайян кардани корбар бо объектҳои инфрасохтори иттилоотӣ коммуникатсионӣ (логин, парол ва ғайра) алоқамандӣ дорад. Ҳолати умумии вазнинкунандаи ин ҷиноятҳо содир шудани онҳо нисбат ба «захираҳои иттилоотии дорои аҳамияти миллӣ» мебошад. Бояд гуфт, ки ин унсурҳои ҷиноят дар баробари поймол кардани дахлнопазирии шахсӣ ва манзили зист ба поймол гардидани ҳуқуқу озодиҳои асосии инсон боис мегарданд. Ҳамчунин, дар қонунгузори Дания муқарароти махсус оид ба ҷавобгарии ҷиноятӣ барои қаллобии компютерӣ дар моддаи 279 (а) оварда шудааст, ки чунин меъёр дар қонунгузори ҷиноятии Федератсияи Россия, Белгия ва Швейтсария пешбини гардидааст.

Кодекси ҷиноятии Норвегия ҷавобгарии ҷиноятиро барои дастрасии

---

²²⁷ Ниг.: [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_10699 (санаи мурочиат: 23.12.2023).

²²⁸ Ниг.: [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://www.litres.ru/book/grigoriy-machkovskiy/ugolovnyy-kodeks-belgii-11132576/chitat-onlayn> (санаи мурочиат: 23.12.2023).

ғайриқонунӣ ба иттилооти компютерӣ хуб танзим мекунад (моддаи 145). Дар моддаи 146 (б) ба таври мустақилона паҳн кардани маълумот дар бораи идентификаторҳои шабака (логинҳо ва паролҳо) манъ карда шудааст. Илова бар ин, моддаи 151, банди «б»²²⁹ ҷавобгариро барои несту нобуд кардан, вайрон кардан ё бастани иттилооти компютерӣ ё таҷҳизоти иттилоотӣ-коммуникатсионӣ, ки боиси ба таври назаррас вайрон гаштани фаъолияти мақомоти давлатӣ ё тартиботи ҷамъиятӣ гардидаанд, бо ҷазои маҳрум сохтан аз озоди то 10 солро пешбини мекунад.

Бо вучуди айният дар қонунгузориҳои мамолики Фарб дар ин самт фарқият низ ба назар мерасад. Кодекси ҷиноятии Финландия муқарраротро дар бораи ҷавобгарӣ барои ҳамла ба иттилооти компютерӣ ва воситаҳои коркард, нигоҳдорӣ ва интиқоли фарогир мебошад²³⁰. Дар фасли §9 (а)-и боби 34-и Кодекси ҷиноятии Финландия амалҳои на танҳо ба идентификаторҳои корбарони шабака, балки ба барномаҳои зараровар низ марбутро ҷиноят мешуморад.

Дар ин самт қонунгузориҳои кишвари Эстония ба дастовардҳо низ ноил гардидааст. Аз ҷониби қонунгузорони Эстония барои мутобиқ кардани қонунгузориҳои ҷиноятӣ ба ҷомеаи муосири рақамӣ корҳои назаррас анҷом дода шудааст. Дар боби ҷиноятҳо муқобили моликият, Кодекси ҷиноятии Эстония муқарраротро дар бораи таъсиррасонии ғайриқонунӣ ба маълумоти компютерӣ (§ 206), ғайриқонунӣ нест кардан ё иваз кардани рақами мушаххаси дастгоҳе, ки барои мубодилаи маълумот пешбинӣ шудааст (§ 206¹), даҳолати ғайриқонунӣ ба системаи компютерӣ (§ 207), инчунин

---

²²⁹ Ниг.: «Any person who with a view to his own or another's unlawful gain, by the incorrect, incomplete or unauthorised use of data, or in a similar way, influences the electronic or similar processing or transmission of data and as a result causes the transfer of financial assets, thus occasioning loss to another, or immediately thereafter conceals such a transfer is liable to a custodial sentence not exceeding five years or to a monetary penalty» [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://europam.eu/?module=legislation&country=Switzerland> (санаи муроҷиат: 11.06.2019); [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: http://europam.eu/data/mechanisms/FOI/FOI%20Laws/Switzerland/Switzerland_Criminal%20Code%201937%20EN.pdf (санаи муроҷиат: 11.06.2019); [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: http://europam.eu/data/mechanisms/PF/PF%20Laws/Denmark/Denmark_Criminal_Code_2005.pdf (санаи муроҷиат: 11.06.2019); [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: http://europam.eu/data/mechanisms/PF/PF%20Laws/Finland/Finland_Penal%20Code_1889_amended2016_FN.pdf (санаи муроҷиат: 11.06.2019).

²³⁰ Ниг.: [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: http://europam.eu/data/mechanisms/PF/PF%20Laws/Finland/Finland_Penal%20Code_1889_amended2016_FN.pdf (санаи муроҷиат: 11.06.2019).

қаллобӣ дар компютери ро (§ 213) дар бар мегирад.

Ҳолатҳои вазнинкунандаи таъсири ғайриқонунӣ ба иттилооти компютерӣ ва даҳолат ба кори системаи компютерӣ инҳоянд: 1) агар кирдор бо истифодаи барномаҳои зараровар алоқаманд бошад; 2) агар ҷиноят аз чониби гурӯҳи шахсон содир шуда бошад; 3) агар ҷиноят муқобили захираҳои иттилоотии муҳим равона шуда бошад; 4) он боиси оқибатҳои вазнин гардида бошад.

Аз соли 2015 дар қонунгузори ҷиноятии Эстония танзими ҷавобгарии ҷиноятӣ барои таҳия ва паҳн кардани баномаҳои зараровар таҷдиди назар карда шуд. Бо бекор кардани моддаи 208 «Паҳн кардани барномаҳои компютери зараровар» қонунгузори Эстония кодекси ҷиноятиро бо як меъёри нав – § 216¹ «Омодагӣ барои содир намудани ҷинояти компютерӣ» пурра кардааст. Тибқи ин муқаррарот, таҳия, нигоҳдорӣ ё паҳн кардани барномаҳои компютерӣ, ки махсус барои содир кардани ҷиноят равона гардидааст ва § 206 – «Таъсири ғайриқонунӣ ба иттилооти компютерӣ» таҳия ё мутобиқ карда шудааст, ҷиноят эътироф мегардад²³¹.

Бояд зикр намуд, ки ба таври алоҳида § 217-и Кодекси ҷиноятии Эстония ҷавобгарии ҷиноятиро барои дастрасии ғайриқонунӣ ба системаи компютерӣ вобаста ба безаргардонии ҳифзи баронма ва сахтафзор пешбинӣ мекунад²³². Ҳамин тариқ, қонунгузори Эстония амали вайрон кардани иттилооти дар системаи компютерӣ мавҷудбуда ва дастрасии беиҷозат ба ҷунин системаи муҳофизатшавандаро ҷудо мекунад.

Дар баробари ин, қонунгузори Эстония хусусияти гуногуни таҳдидҳоро ба амнияти ҷаҳонӣ дарк намуда, ба қонунгузори ҷиноятӣ дар бораи ҷавобгарӣ барои амали террористӣ банди махсусро дар бораи таъсири

---

²³¹ Уголовный кодекс Эстонии [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: https://www.legislationline.Org/download/id/6462/file/Estonia_CC_as_of_2002_ru.pdf (санаи муроҷиат: 03.11.2021);

²³² Ниг.: «Preparation of computer-related crime. (1) Supply, production, possession, distribution or making otherwise available of a device or computer program which is created or adjusted in particular for the commission of the criminal offences provided for in § 206» [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: http://europam.eu/data/mechanisms/FD/FD%20Laws/Estonia/Estonia_Criminal%20code_2001_amended%202016_EN (санаи муроҷиат: 11.06.2019); «Illegal obtaining of access to computer systems. (1) Illegal obtaining of access to computer systems by elimination or avoidance of means of protection is punishable by a pecuniary punishment or up to three years' imprisonment».

ғайриқонунӣ ба системаи муҳофизатшавандаи компютерӣ ворид намуд (§ 237)²³³.

Ҷавобгарии ҷиноятӣ барои дастрасии беиҷозат ба системаи автоматики коркарди маълумот дар моддаи 241-и Кодекси ҷиноятии Латвия пешбинӣ шудааст. Бояд қайд кард, ки дар ин модда фарорасии оқибатҳо дар шакли зарари калон ба инобат гирифта мешавад. Ҳолатҳои махсуси ҷиноят сар задани оқибатҳои вазнин ва ё равона шудани онҳо ба инфрасохтори муҳими иттилоотӣ мебошанд. Дар моддаи 243-и Кодекси ҷиноятии Латвия, ки тақрибан бо муқаррароти Кодекси ҷиноятии Эстония монанд аст, ҷавобгарии ҷиноятиро барои таъсири ғайриқонунӣ ба ҳуди иттилооти компютерӣ ва даҳолат ба кори системаи компютерӣ муқаррар мекунад.

Ба таври алоҳида моддаи 245-и Кодекси ҷиноятии Латвия ҷавобгариро барои вайрон кардани қоидаҳои нигоҳдорӣ ё коркарди иттилооти ҳифзшаванда ё дигар қоидаҳои амнияти системаи иттилоотӣ ба танзим дароварда мешавад.

Омӯзиши тафриқагузори ҷавобгарии ҷиноятӣ барои киберҷиноятҳоро тибқи қонунгузори кишварҳои хориҷӣ метавон тавсия бахшид, ки дар заминаи он бисёр масъалаҳои мубрам ҳалли худро хоҳанд ёфт.

Дар асоси ин гуфтаҳо метавон хулосагирӣ кард, ки дар қонунгузори кишварҳои хориҷӣ барои баррасии ин самти ҷинояткорӣ иқдомҳои зиёде роҳандозӣ шуда бошанд ҳам, онҳоро аз қонунгузори мавҷуда ҷудо набояд кард. Таҳлилҳои нишон медиҳад, ки намудҳои нави киберҷиноятҳо аз ҷумла: ғайриқонунӣ ба даст овардани иттилооти компютерӣ, вайрон намудани фаъолияти муътадили воситаҳои нигоҳдорӣ, коркард ё интиқоли иттилоот, чун қоида, дар боби ҷиноятҳо муқобили шахсият, моликият ё амнияти ҷамъиятӣ баррасӣ карда мешаванд.

Кишварҳои хориҷӣ бо муқаррар намудани тафриқагузори дар

---

²³³ Ниг.: «Commission of a criminal offence against international security, against the person or the environment while posing a threat to life or health, against foreign states or international organisations, or of a criminal offence dangerous to the public, or manufacture, distribution or use of prohibited weapons, illegal seizure, damaging or destruction of property to a significant extent, or interference with computer data or hindrance of functioning is punishable by five to twenty years' imprisonment or life imprisonment».

жавобгарии ҷиноятӣ барои даҳлат ба махфият, пуррагӣ ва дастрасии ҳуди иттилооти компютерӣ ва барои амалҳои ғайриқонунӣ нисбат ба воситаҳои нигоҳдорӣ, коркард ё интиқоли он (воситаҳои коркарди автоматикунонидашудаи маълумот) тавсиф мешаванд.

Баръакси қонунгузории кишварҳои хориҷӣ, муқовимат ба киберҷиноятҳо бо муқаррар кардани ҷавобгарии на танҳо барои таҳия, паҳн ва истифодаи барномаҳои зарарноки компютерӣ, балки барои амалҳои ғайриқонунии марбут ба таҷҳизот, ки барои содир кардани он маълум аст, инчунин таҳдид ба амнияти додаҳо ва системаҳо, барои паҳн кардани маълумот дар бораи идентификаторҳои шабака (воситаҳои иҷозатдиҳии корбар) роҳандозӣ карда мешавад.

Хусусиятҳои асосии вазнинкунандаи киберҷиноятҳо тибқи қонунгузории ҷиноятии кишварҳои хориҷӣ инҳоянд: 1) аз ҷониби гурӯҳи шахсон содир намудани ҷиноят; 2) содир намудани ҷиноят нисбат ба объектҳои инфрасохтори муҳимми иттилоотӣ; 3) фаро расидани оқибатҳои вазнин; 4) содир намудани ҷиноят бо истифодаи барномаҳои зарарноки компютерӣ ё воситаҳои гуногуни техникӣ, ки дидаю дониста барои таъсири ғайриқонунӣ ба иттилооти компютерӣ ё воситаҳои нигоҳдорӣ, коркард ё интиқоли он равона карда шудаанд.

Басо муҳим аст, ки барои бисёре аз киберҷиноятҳо дар кишварҳои хориҷӣ имкони ба зиммаи шахсони ҳуқуқӣ гузоштани ҷавобгарии ҷиноятӣ пешниҳод карда мешавад.

Дар баробари ин, хусусияти муҳим дар қонунгузории давлатҳои хориҷӣ мавҷудияти он меъёрҳои мебошад, ки татбиқи муқаррароти анъанавии қонуни ҷиноятиро ба шаклҳои нави «рақамӣ»-и ҷиноят қонунӣ мегардонанд. Ҳамин тариқ, ин кишварҳо бидуни тағйир додани сохторҳои ҳуқуқии мавҷуда, ба назар чунин мерасанд, ки доираи амали худро ба таври қонунӣ васеъ мекунанд ва ба ин восита масъалаи бозгӯӣ намудани аломатҳои таркибҳои ин навъи ҷиноятҳои анъанавиро баррасӣ менамоянд.

Барои рафъи мушкилоти мавҷуда дар самти киберҷиноятҳо, ки дар

даврони муосир падидаи нав мебошад, аз таҷрибаи ҳуқуқии давлатҳои пешрафта бояд истифода бурда, дар такмили қонунгузорӣ ҳолатҳои татбиқшавандаро дар амалияи ин навъи ҷиноят ба инобат гирем. Маҳз дар ҳамин зина, муқовимат бо ин навъи ҷиноятҳо самарабахш ҳисобида мешавад, ки тавассути он танзими муносибатҳои ҳуқуқӣ дар ҷомеаи мутамаддин амалӣ мегардад.

Ҳамин тавр, дар алоқамандӣ бо тафриқагузориҳои ҷавобгарӣ барои киберҷиноятҳо тибқи қонунгузориҳои ҷиноятии кишварҳои хориҷӣ, вобаста ба тарзи содиршавии киберҷиноятҳо давлатҳоро ба 2 гурӯҳ тақсим кардан мумкин аст.

Ба гурӯҳи аввал давлатҳое ворид карда мешаванд, ки барои аз ҷониби провайдерон иҷро нагардидани қарорҳои субъектони муборизабаранда бо киберҷиноятҳо оид ба бастании захираҳои интернетии дахлдор ва нест кардани маълумоти манъшуда, мусоидати маҷозӣ (виртуалӣ) барои содир намудани киберҷиноятҳо, истифодаи захираҳои интернетӣ бо мақсади паҳн кардани маълумот дар бораи усулҳои содир намудани ҷиноят (масалан моддаҳои моддаи 285А, 286А, 287А, 287В Кодекси ҷиноятии Чин) ҷавобгариҳои ҷиноятиро пешбини менамояд. Аммо бархе аз кишварҳо кирдорҳои дар моддаи 285А-и Кодекси ҷиноятии Чин пешбинишуда на ҷавобгариҳои ҷиноятӣ балки ҷавобгариҳои маъмуриро муқарар намудааст (масалан моддаи 13.34 Кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмурии Федератсияи Русия), тибқи муқаррароти қонунгузориҳои Русия дар самти ҷавобгарӣ барои аз тарафи танзимгари дастрасӣ ба шабакаи иттилоотӣ ва телекоммуникатсионии «Интернет» иҷро нагардидани уҳдадорҳои маҳдуд кардани дастрасӣ ба иттилооте, ки дастрасӣ ба он бояд дар асоси маълумоти мақомоти федералии дорои вазифаҳои назорат ва танзим дар соҳаи алоқа, технологияҳои иттилоотӣ ва коммуникатсияи оммавӣ амалӣ мегардад пешбини гардидааст.

Ба гурӯҳи дуюм давлатҳое ворид карда мешаванд, ки барои ҷиноятҳое, ки бо истифода аз ТИК содир мешаванд, аз ҷумла қаллобии интернетӣ ҷавобгариҳои ҷиноятиро муқарар намудаанд. Масалан, Кодекси ҷиноятии

Ҷумҳурии Молдова (моддаи 260⁵), Кодекси ҷиноятии Федератсияи Россия (моддаи 159.6), Қонуни Британияи Кабир оид ба қаллобӣ (England fraud act 2006), Кодекси ҷиноятии Испания (моддаи 248) Кодекси ҷиноятии Белгия (моддаи 147), Кодекси ҷиноятии Дания (моддаи 279 (а)), Кодекси ҷиноятии Эстония (§ 213).

Тафриқагузори вобаста ба тарафи объективии ҷиноят яъне давлатҳое, ки дар онҳо тарафи объективии ҷиноят танҳо дар намуди несту нобуд кардан, вайрон кардан, тағйир додан, бастан ё нусхабардории иттилоот ё вайрон кардани низоми кории компютерҳо, системаҳо ё шабакаҳои иттилоотӣ; инфрасохтори муҳими иттилоотӣ, захираҳои иттилоотии шахсони воқеӣ ба ҳисоб меравад: Кодекси ҷиноятии Зеландияи Нав (моддаи 249-252) Кодекси ҷиноятии Молдова (моддаи 259) Кодекси ҷиноятии Сингапур (санади истифодаи шабакаҳои компютерӣ ҳамчун воситаи содиршавии киберҷиноятҳо (моддаи 3-8), Кодекси ҷиноятии Белгия (моддаи 143-144), Кодекси ҷиноятии Норвегия (моддаи 145-146 (б)), Кодекси ҷиноятии Финландия (фасли §9 (а)-и боби 34)

БОБИ 3. ТАВСИФИ ҲУҚУҚӢ-ҚИНОЯТИИ ҚИНОЯТҲО БА МУҚОБИЛИ ШАБАКАҲОИ ИНТЕРНЕТИ ВА ТАҶҲИЗОТҲОИ ӢРИРАСОНИ ОНҲО

3.1. Объекти қиноятҳо ба муқобили шабакаҳои интернетӣ ва таҷҳизотҳои Ӣрирасони онҳо (барномаҳои зараровар, ҳамлаҳои DoS)

Инсоният дар ибтидои асри XXI ба таҳдидҳо ва хатарҳои нави ҷаҳонии иттилоотӣ дучор омад. Таъмини амнияти иттилоотӣ аз ҳамлаҳои киберӣ аз ҷумлаи вазифаи мубрами давлати муосир мебошад, зеро таҳдидҳои имрӯзаи иттилоотӣ (ҳамлаҳои киберӣ, воридшавии ғайриқонуни ба системаҳои иттилоотӣ, паҳн намудани барномаҳои зараровар ва вирусҳои компютерӣ) ба амнияти миллии давлат зарари ҷиддӣ мерасонанд²³⁴.

Маврид ба зикри хос аст, ки таълимот дар бораи объекти қиноят ва аломатҳои он яке аз назарияҳои асосӣ дар илми ҳуқуқшиносӣ буда, ҷанбаҳои илмиву амалии он ҳамонро таҳқиқталаб боқӣ мемонад. Дар доктринаи ҳуқуқи қиноятии давлатҳои пасошуравӣ объекти қиноятро, ки бо қонуни қиноятӣ ҳифз карда мешавад, он муносибатҳои ҷамъияти ташкил менамуданд, ки дар натиҷаи содир намудани қиноят ба онҳо зарар расонида мешавад ва Ӣ таҳдиди расонидани чунин зарар ба вучуд меояд (муносибати бо ном монистӣ) пешбини менамоянд²³⁵.

Ҳуқуқи қиноятии замони пасошуравӣ танҳо он муносибатҳои ҷамъиятиро, ки қонунгузори қиноятӣ ҳифз менамояд, ба сифати объекти қиноят эътироф менамуд. Бисёре аз олимони объекти қиноятро маҳз аз рӯйи ин зинаҳо баррасӣ менамоянд²³⁶. Ба ақидаи онҳо ҳуқуқи қиноятӣ яке аз

²³⁴ Ниг.: Шарофзода Р.Ш. Таъмини амнияти иттилоотӣ / Р.Ш. Шарофзода // Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмию назариявии ҳайати устодону кормандони ДМТ баҳшида ба ҷашнҳои «5500-солагии Саразми бостонӣ», «700-солагии шоири барҷастаи тоҷик Камоли Хучандӣ» ва «Бистсолагии омӯзиш ва рушди фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ дар соҳаи илму маориф (солҳои 2020-2040)». – Душанбе, 2020. – Ҷилди II. – С. 192-193.

²³⁵ Ниг.: Коржанский Н.И. Объект посягательства и квалификация преступлений: учебное пособие. – Волгоград: НИИРИО ВСШ МВД СССР, 1976. – 120 с.; Пионтковский А.А. Учение о преступлении по советскому уголовному праву. Курс советского уголовного права: общая часть. – М.: Госюриздат, 1961. – 666 с.; Таций В.Я. Объект и предмет преступления в советском уголовном праве: монография. – Харьков: Вища школа, 1988. – 198 с.; Федоров М.И. Понятие объекта преступления по советскому уголовному праву / М.И. Федоров // Ученые записки Пермского университета. – 1957. – Т. 11. – Кн.2. – Вып. 4. – С. 180-194; Фролов Е.А. Спорные вопросы общего учения об объекте преступления / Е.А.Фролов // Сборник ученых трудов. – Свердловск: СЮИ, 1969. – С. 184-225.

²³⁶ Ниг.: Кригер Г.А. К вопросу о понятии объекта преступления в советском уголовном праве / Г.А. Кригер // Вестник Московского университета. Серия общественных наук. – 1955. – №1. – С. 111-123; Кудрявцев В.Н., Никифоров Б.С. Объект преступления по советскому уголовному праву. – М.: Госюриздат, 1960. – 228 с.

соҳаҳои мустақили ҳуқуқ мебошад, ки барои он муқаррар намудани қоидаҳои рафтор танҳо чун воситаи банизомдарорандаи амалҳои шахс мебошад.

Масалан, ба андешаи муҳаққиқони тоҷик Т.Ш. Шарипов, А.И. Сафаров, Ш.Н. Саидов, объекти ҷиноят муносибати ҷамъиятӣ доништа мешавад, ки қонуни ҷиноятӣ онро ҳифз намуда, дар натиҷаи таҷовуз ба он зарар ворид карда мешавад²³⁷. Андешаи муаллифони болозикр ақидаи классикии ҳуқуқи ҷиноятӣ ба ҳисоб меравад. Чунин мавқеъро бештари олимони давлатҳои пасошӯравӣ ҷонибдорӣ менамоянд. Андешаи ба ин монандро Б.С. Никифоров, пешниҳод намудааст, ки ӯ сифати объекти ҷиноят манфиатҳои ҷамъиятии таҳти ҳимояи қонуни ҷиноятӣ қарор дошта, ки ҷиноят муқобили он равона карда шудааст, дар назар дорад²³⁸.

Ба андешаи профессор Н.И. Загородников бошад муносибатҳои ҷамъиятӣ, ки аҳамияти махсуси ҷамъиятӣ доранд, ба сифати объекти ҷиноят баромад карда метвонанд²³⁹. Ҳама гуна муносибати ҷамъиятӣ таваҷҷуҳи касеро ифода мекунад. Агар дар муносибатҳои ҷамъиятӣ таваҷҷуҳи касе зоҳир нашавад, пас зарурати ҳифзи ин муносибати ҷамъиятӣ аз байн меравад. Вақте ки мо дар бораи аҳамияти махсуси ҷамъиятӣ ва ё ҳифзи ягон муносибати ҷамъиятӣ сухан меронем, ин маънои онро дорад, ки манфиати муайяни иҷтимоӣ-шахсӣ ё ҷамъиятӣ, ки ба интиқолдиҳандаи мушаххаси он тааллуқ дорад ифода меебад.

М.Д. Шаргородский қайд менамояд, ки «Проблемаи объекти ҷиноят нисбат ба проблемаи гуноҳ ва расонидани зарар камаҳамият набуда, балки аз лиҳози фалсафӣ проблемаи амиқтар мебошад, вале он дар адабиёти ҳуқуқӣ кам таҳқиқу коркард гардидааст»²⁴⁰. Объекти ҷиноят ба сифати

---

²³⁷ Ниг.: Шарипов Т.Ш., Сафаров А.И., Саидов Ш.Н. Ҳуқуқи ҷиноятӣ бо истифода аз усули тадриси интерактивӣ (Қисми умумӣ). – Душанбе, 2016. – С. 143.

²³⁸ Ниг.: Никифоров Б.С. Избранные труды / Составитель канд. юрид. наук А.А. Гравина – М: Институт законодательства и сравнительного правоведения при Правительстве Российской Федерации, 2010. – С. 14.

²³⁹ Ниг.: Загородников Н.И. Понятие объекта преступления в советском уголовном праве / Н.И. Загородников // Труды Военно-юрид. Академии. – 1951. – Вып. 13. – С. 36.

²⁴⁰ Шаргородский М.Д., Алексеев Н.С. Актуальные вопросы советского уголовного права / М.Д. Шаргородский, Н.С. Алексеев // Учёные записки Ленинградского университета. – 1954. – Вып. 5. – С. 189.

объекти асосӣ баромад намуда, он муносибатҳои ҷамъиятиро фаро мегирад, ки моҳияти ҷинояти мушаххасро ифода намуда, барои ҳифзи он дар қисми махсуси КЧ моддаи муайян муқаррар карда шудааст.

Ба андешаи Б.С. Никифоров²⁴¹ бошад, «Дар ҳуқуқи ҷиноятӣ аз проблемаи объекти умумии ҷиноят дида ягон проблемаи мубрамтар ва муаммоталаб ёфтани мушкил аст. Зери мафҳуми объекти ҷиноят маҷмуи муносибатҳои ҷамъиятӣ, ки зери ҳимояи қонунгузорию ҷиноятӣ қарор гирифтаанд, фаҳмида мешавад. Ин муносибатҳо хусусияти дохилидавлатӣ ва байнидавлатӣ доранд. Объекти умумӣ барои ҳамаи ҷиноятҳо як аст, чунки ҳама гуна кирдори барои ҷамъият хавфнок аз маҷмуи нишондодашуда бармеояд ва ба ин васила расонидани зарар ва низоми муносибатҳои ҷамъиятӣ, ки предмети ҳифзи ҳуқуқӣ-ҷиноятиро ташкил медиҳад, ба он дохил мешавад.

Асосан, мазмуни иҷтимоии кирдори содиршударо объекти ҷиноят муайяну дақиқ менамояд ва барои мушаххас намудани ҷинояти бандубастшаванда хеле муҳим ба ҳисоб меравад. Аз нигоҳи назариявӣ, дар илми ҳуқуқи ҷиноятӣ андешаи ягонае ҷой дорад, ки мувофиқи он «ҷиноят ба муносибатҳои ҷамъиятӣ таҷовуз меорад ва он ҳамчун объект баромад менамояд²⁴².

Таълимот оид ба объекти ҷиноят дар илми ҳуқуқи ҷиноятӣ яке аз қисмҳои асосӣ ва хеле мураккаб ба ҳисоб меравад. Объекти ҷиноят дар адабиёти ҳуқуқи ҷиноятӣ ҳамчун ҳуқуқҳои субъективии шахс, арзишҳо ҳамчун шартӣ ҳаёти солими ҷомеа, манфиатҳои ҳаётӣ, ҳуқуқӣ ва дигар падидаҳои ба инҳо наздик, ки бо санадҳои амалкунандаи меъёрии ҳуқуқӣ ҳифз карда мешаванд, фаҳмида мешавад. Объекти ҷиноят муносибатҳои ҷамъиятиро ба ҳисоб мераванд, ки давлат ба ҳифзи онҳо таваҷҷуҳ менамояд ва барои вайрон кардани онҳо ҷавобгарии ҷиноятиро зарур мешуморад. Аз

---

²⁴¹ Ниг.: Кудрявцев В.Н., Никифоров Б.С. Объект преступления по советскому уголовному праву. – М.: Госюриздат, 1960. – С. 6.

²⁴² Ниг.: Федоров М.И. Понятие объекта преступления по советскому уголовному праву / М.И. Федоров // Ученые записки Пермского университета. – 1957. – Т. 11. – Кн.2. – Вып. 4. – С. 180-194.

руйи объекти ҷинойт дараҷаи ба ҷамъият хавфнок будани кирдорро муайян менамоянд.

Аз ин бармеояд, ки муҳаққиқони ИҶШС ва замони муосир дар илми ҳуқуқи ҷинойтӣ дар доираи мафҳуми объекти ҷинойт муносибатҳои ҷамъиятии аз тарафи қонуни ҷинойтӣ ҳифзшавандаро²⁴³ дар назар доштанд. Муносибатҳои ҷамъиятиро ҳамчун объекти ҷинойт криминалисту хориҷӣ низ эътироф менамоянд²⁴⁴. Тавре ки зикр намудем, объекти ҷинойт муносибатҳои ҷамъиятиро мебошанд, ки зери ҳифзи қонуни ҷинойтӣ қарор доранд ва ҳангоми содир намудани ҷинойт ба ин муносибатҳо зарар расонида мешавад ё дар зери таҳдиди расидани зарар қарор мегиранд. Дар ин самт мо ҷонибдори андешаи он олимоне ҳастем²⁴⁵, ки ба андешаи онҳо объекти ҷинойт эътироф намудани танҳо муносибатҳои ҷамъиятӣ на ҳамеша самти кирдори аз ҷиҳати хавфнокии онро барои ҷамъиятӣ инъикос мекунад, зеро ки мафҳуми объекти ҷинойт категорияи мураккаби бисёрҷанба ва мураккаби ҳуқуқӣ (муносибати плюралистӣ) мебошад.

Ба андешаи мо, муносибати плюралистӣ бар хилофи муносибати монистӣ мафҳум ва моҳияти объекти ҷинойтҳо муқобили шабакаҳои интернетӣ ва таҷҳизотҳои ёрирасони онҳо нигаронида шудаанд (барномаҳои зараровар, ҳамлаҳои DoS), гуногунии онро дар амалия пурратар инъикос мекунад.

Аммо айни замон объекти ҷинойти баррасишаванда бо далели истифодаи технологияҳои компютерӣ ва иттилоотию коммуникатсионӣ дар содир намудани навъҳои зиёди кирдорҳои барои ҷамъият хавфнок ба истилоҳ

---

²⁴³ Ниг.: Загородников Н.И. Понятие объекта преступления в советском уголовном праве / Н.И. Загородников // Труды ВЮА. Вып. XIII. – М., 1951. – С. 32-46; Кудрявцев В.Н. К вопросу о соотношении объекта и предмета преступления / В.Н. Кудрявцев // Советское государство и право. – 1951. – №8. – С. 51-60; Кригер Г.А. К вопросу о понятии объекта преступления в советском уголовном праве / Г.А. Кригер // Вестник Московского университета. Серия общественных наук. – 1955. – №1. – С. 111-124; Кудрявцев В.Н., Никифоров Б.С. Объект преступления по советскому уголовному праву. – М.: Госюриздат, 1960. – 228 с.; Фролов Е.А. Спорные вопросы общего учения об объекте преступления / Е.А.Фролов // Сборник ученых трудов. – Свердловск: СЮИ, 1969. – С. 184-225; Каиржанов Е. Интересы трудящихся и уголовный закон (проблемы объекта преступления). – Алма-Ата: Казахстан, 1973. – 160 с.

²⁴⁴ Ниг.: Шуберт Л. Об общественной опасности преступного деяния: пер. со словац. Р.П. Разумовой / Под ред. Гельфера. – М.: Госюриздат, 1960. – С. 23.

²⁴⁵ Уголовное право России. Общая часть: учебник / Под ред. И.Э. Звечаровского. – Москва: Норма: Инфра-М, 2010. – С. 170-174; Уголовное право России. Общая часть: учебник / Под ред. А.И. Рарога. – Москва: Эксмо, 2009. – С. 82-84; Наумов А.В. Российское уголовное право: общая часть. Курс лекций. В 2 т. Т. 1. – 3-е изд., перераб. и доп. – Москва: Юрид. лит., 2004. – С. 179.

«анъанавӣ» гуногун арзёбӣ мегардад. Зеро ҷаҳони муосирро бе пешрафти технологӣ тасаввур кардан ғайриимкон буда, тамоми корбарони технологияҳои муосири иттилоотию коммуникатсионӣ дар фаъолияти худ як маротибае бо таъсири манфӣ – барномаҳои зараровари компютерӣ ва ҳамлаҳои DOS рӯ ба рӯ мешаванд. Ин навъ барномаҳои зараррасонро якранг наметавон тасниф намуд: қисме аз онҳо нисбатан безараранд, қисми дигар метавонанд на танҳо ба дороиҳои иттилоотӣ, балки ба худи таҷҳизоти компютерӣ зарари ҷуброннопазир расонанд²⁴⁶.

Яке аз унсурҳои таркиби ҷиноят, ки хусусият ва дараҷаи ба ҷамъият хавфнокии кирдорро муайян месозад ва мазмуну моҳияти онро кушода мекунад, объекти ҷиноят мебошад. Асосан, мазмуни иҷтимоии кирдори содиршударо объекти ҷиноят муайяну дақиқ менамояд ва барои мушаххас намудани ҷинояти бандубастшаванда хеле муҳим ба ҳисоб меравад. Аз нигоҳи таърихӣ, дар илми ҳуқуқи ҷиноятӣ андешаи ягонае ҷой дорад, ки мувофиқи он «ҷиноят ба муносибатҳои ҷамъиятӣ таҷовуз меорад ва он ҳамчун объект баромад менамояд.

Таҳти мафҳуми объекти умумии ҷиноят (минбаъд объекти ҷиноят) – ин маҷмуи муносибатҳои ҷамъиятиё мебошад, ки аз ҷониби қонунгузориҳои ҷиноятӣ мавриди ҳифз қарор гирифтааст. Чун қоида ба ҳайси объекти ҷиноят гурӯҳи муносибатҳои ҷамъиятии дар қ. 1 м. 2 КҶ ҚТ пешбинигардида эътироф карда мешаванд.

Аз ин лиҳоз проблемаҳои объекти ҷиноятҳо муқобили шабакаҳои интернетӣ ва таҷҳизотҳои ёрирасони онҳо, аз ҷумла барномаи зараровар ва ҳамлаҳои DoS, дар айни замон хеле баҳсталаб ифода гардида, вобаста ба масъалаи мазкур аз шумораи умумии таҳқиқотҳои анҷомёфта, ҳамагӣ 2%-и

---

²⁴⁶ Ниг.: Фатъянов А.А. Правовое обеспечение безопасности информации в Российской Федерации: учебное пособие. – М.: Юрист, 2001. – С. 40; Казарин О.В., Шаряпов Р.А. Вредоносные программы нового поколения – одна из существующих угроз международной информационной безопасности / О.В. Казарин, Р.А. Шаряпов // Вестник РГГУ. Серия: Документоведение и архивоведение. Информатика. Защита информации и информационная безопасность. – 2015. – №12 (155). – С. 9-23; Stefano Mele. Legal consideration on cyber-weapons and their definition / Mele Stefano // Journal of Law & Cyber Warfare. – 2014. – Vol. 3. – №1. – P. 53.

пажушишҳо²⁴⁷ ба ин самт равона гардидаанд, ки дар шароити бо суръат инкишоф ёфтани технологияҳои иттилооти–коммуникатсионӣ воқеан ҳам нигаронкунанда арзёбӣ мегардад.

Дар ин самт, моҳияти умумии моддаи 303-и Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон боиси баҳсу мунозира мегардад, зеро дар фасли «Ҷиноятҳо муқобили амнияти иттилоотӣ» ҷой додани боби 28 барои мушаххас намудани муносибатҳои ҷамъиятӣ имкон фароҳам меорад. Аз ин рӯ, аксарияти муаллифон ба он мувофиқанд, ки объекти умумии ҷинояти мавриди назар муносибатҳои ҷамъиятӣ дар соҳаи таъмини амнияти ҷамъиятӣ ва тартиботи ҷамъиятӣ мебошанд²⁴⁸.

Дар назарияи ҳуқуқи ҷиноятӣ объекти ҷиноятро вобаста ба ду ҷанба: амудӣ ва уфуқӣ таснифбандӣ менамоянд²⁴⁹. Дар қонунгузори амалкунандаи ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон қоидаи мазкур ба инобат гирифта шудааст.

Вобаста ба таснифоти амудӣ (аз боло ба поён) маҷмуи объектҳои ҷиноятҳо ба муқобили шабакаҳои интернетӣ ва таҷҳизотҳои ёрирасони онҳо (барномаҳои зараровар, ҳамлаҳои DoS) аз рӯи иерархияи онҳо ба гурӯҳҳои зерин ҷудо кардан мумкин аст: объекти умумӣ, хелӣ, намудӣ ва бевосита

Аз таҳлили адабиёти илмӣ мавҷуда оид ба объекти умумии ин ҷиноят²⁵⁰ бармеояд, ки ихтилофи олимони дар масъалаи муайян кардани объекти умумии ҷиноятҳо муқобили шабакаҳои интернетӣ ва таҷҳизотҳои ёрирасони онҳо (барномаи зараровар ва ҳамлаҳои DoS), муносибатҳои ҷамъиятӣ,

---

²⁴⁷ Ниг.: Давлатзода К.Д. Таҳаввулоти вирусҳои компютерӣ ҳамчун омилҳои асосии пайдоиш ва содиршавии киберҷиноятҳо / К.Д. Давлатзода // Паёми Донишгоҳи давлатии Данғара. – 2022. – №4 (22). – С. 138-144; Казарин О.В., Шаряпов Р.А. Вредоносные программы нового поколения – одна из существующих угроз международной информационной безопасности / О.В. Казарин, Р.А. Шаряпов // Вестник РГГУ. Серия: Документоведение и архивоведение. Информатика. Защита информации и информационная безопасность. – 2015. – №12 (155). – С. 9-23.

²⁴⁸ Кодекси ҷиноятии ҚТ аз 21 майи соли 1998 // Махзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҚТ «Адлия». Шакли 7.0. [CD-ROM].

²⁴⁹ Ниг.: Меньшагин В.Д. Советское уголовное право: учеб. пособие для правовых школ. – М.: Юрид. лит., 1938. – Вып. 1. – С. 86; Кудрявцев В.Н., Никифоров Б.С. Объект преступления по советскому уголовному праву. – М.: Госюриздат, 1960. – С. 117; Пионтковский А.А. Курс советского уголовного права: в 6 т. Часть Общая. Т. 2. Преступление / Редкол.: Пионтковский А.А., Ромашкин П.С., Чхиквадзе В.М. – М.: Наука, 1970. – С. 124-126; Коржанский Н.И. Объект и предмет уголовно-правовой охраны. – М.: Акад. МВД СССР, 1980. – С. 97; Таций В.Я. Объект и предмет преступления в советском уголовном праве: монография. – Харьков: Вища школа, 1988. – С. 126.

²⁵⁰ Ниг.: Вепрев С.Б., Нестерович С.А. Киберпреступность как новая форма преступности / С.Б. Вепрев, С.А. Нестерович // Расследование преступлений: проблемы и пути их решения. – 2018. – №3. – С. 78-82; Воронцова С.В. Киберпреступность: проблемы квалификации преступных деяний / С.В. Воронцова // Российская юстиция. – 2011. – №2. – С. 14-19.

амнияти чамъиятӣ ба мушоҳида мерасад. Азбаски дар мафҳуми васеи ҳамаи ҷинойатҳо, ки ба ин ё он объект таъсир мерасонанд ба амнияти чамъиятӣ низ, зарар мерасад, чунки дар ҳар як ҳолати даст задан ба объекти муайян ин дар аксуламал ва рафтори чамъият инъикос меёбад, ки чун қоида, ҷой доштани падидаи ҷинойат дар муҳит онҳоро безобита месозад. Аз ин лиҳоз, муносибатҳои чамъиятӣ, ки баронмаҳои зараровар ва ҳамлаҳои DoS ба онҳо зарар мерасонанд, барои ҷомеа махсусан муҳиманд, ҳимояи онҳо бояд бо чораҳои муассиртарин ва самарабахш амалӣ карда шавад.

Баъзе олимони чунин андеша доранд, ки объекти умумии чунин навъи ҷинойатҳо фарогири маҷмуи муносибатҳои чамъиятӣ мебошад, ки дар раванди коркарди бехатарии иттилооти компютерӣ инкишоф меёбанд. Масалан, С.И. Никулин «бехатарии иттилоот ва системаҳои коркарди иттилоотро бо истифода аз компютерҳо» объекти ин ҷинойатҳо, муқобили шабакаҳои интернетӣ ва таҷҳизотҳои ёрирасони онҳо (барномаҳои зараровар, ҳамлаҳои DoS) баррасӣ мекунад²⁵¹. Б.С. Комиссаров андешаи С.И. Никулинро ҷонибдори намуда, ибраз менамояд, ки объекти ин навъи ҷинойатро чунин муайян мекунад: «муносибатҳои чамъиятӣ оид ба истехсол, нигоҳдорӣ, истифода ё паҳнкунии иттилоот ва ё ҳифзи онҳо». Чунин мавқеъро олимони рус Ю.И. Ляпунова²⁵² ва П.Н. Панченко²⁵³ ҷонибдорӣ менамояд.

Андешаи С.И. Никулин ва Б.С. Комиссаров қисман ҷонибдори намуда (зеро онҳо мушаххас объекти ин ҷинойатро барраси накарда, дар шакли маҳдуд андешарони намудаанд) чунин мешуморем, ки объекти ҷинойати мазкурро муносибатҳои чамъиятӣ дар самти зерин ташкил мекунад:

1) Дар самти ҷинойатҳо муқобили амнияти иттилоотӣ (муомилоти бехатарии иттилооти компютерӣ аз ҳамлаҳои киберӣ);

2) Манфиатҳои гуногуни шахсӣ ва иҷтимоӣ (ҳаёт, саломатӣ, молу мулк, дигар арзишҳои моддӣ ва ғайримоддӣ);

---

²⁵¹ Ниг.: Уголовное право. Особенная часть: учебник / Под ред. Рарог А.И. – М.: Изд-во ИМПЭ, 1996. – С. 303.

²⁵² Ниг.: Ляпунов Ю.И., Максимов В.Ю. Ответственность за компьютерные преступления / Ю.И. Ляпунов, В.Ю. Максимов // Законность. – 1997. – №1. – С. 8-15.

²⁵³ Ниг.: Панченко П.Н. Уголовное право России. Общая часть. Учебное пособие. – Н. Новгород: Нижегородская высшая школа МВД РФ, 1995. – С. 113.

3) Ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунан ҳифзшавандаи субъектони муносибатҳои ҳуқуқӣ (шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ, аз ҷумла мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ ва ғ.) ташкил медиҳанд.

Дар марҳилаи муосири рушди илми ҳуқуқи ҷиноятӣ нуқтаи назари дигарро дар масъалаи объекти намудии ҷиноят низ дидан мумкин аст. Ҷиҳати муайян кардани навъи объекти намудии ҷиноят андешаҳои муҳаққиқон бо ҳам мувофиқат надорад²⁵⁴. Ҷиноятҳо муқобили шабакаҳои интернетӣ ва таҷҳизотҳои ёрирасони онҳо (барномаҳои зараровар, ҳамлаҳои DoS) мазмунан дар боби 28 КҶ ҚТ «Ҷиноятҳо ба муқобили амнияти иттилоотӣ» мустаҳкам шудаанд. Лекин ин маънои онро надорад, ки боби 28 КҶ ҚТ объекти намудии ҷиноятҳо муқобили шабакаҳои интернетӣ ва таҷҳизотҳои ёрирасони онҳо (барномаҳои зараровар, ҳамлаҳои DoS) мебошад.

Оид ба ин масъала моро зарур аст, ки ақидаҳои олимонро дар ин самт баррасӣ намоем.

Баъзе муаллифон объекти намудии ин ҷиноятро «мачмуи муносибатҳои мансуб ба беҳатарии истифодаи компютерҳо, системаҳои компютерӣ ё шабакаҳои компютерӣ, амнияти иттилооти ва ТИК» медонанд²⁵⁵.

Гуруҳи дуёми олимон дар доираи объекти намудии ҷиноятҳо муқобили шабакаҳои интернетӣ ва таҷҳизотҳои ёрирасони онҳо (барномаҳои зараровар, ҳамлаҳои DoS), «амнияти иттилоотӣ», яъне «ҳифзи иттилоот ва захираҳои иттилоотии ҷомеа аз ҳамлаҳои киберии дохилӣ ва берунӣ» тавсиф менамоянд²⁵⁶.

Гуруҳи сеюми олимон ҳамчун объекти намудии ҷиноятҳо муқобили шабакаҳои интернетӣ ва таҷҳизотҳои ёрирасони онҳо (барномаҳои зараровар, ҳамлаҳои DoS)-ро ҳуқуқи манфиатҳои шахс, ҷомеа ва давлат, ки

---

²⁵⁴ Ниг.: Ляпунов Ю.И., Максимов В.Ю. Ответственность за компьютерные преступления / Ю.И. Ляпунов, В.Ю. Максимов // Законность. – 1997. – №1. – С. 8-15; Крылов В.В. Информационные компьютерные преступления. – М.: Городец, 1997. – 189 с.; Лопашенко Н.А. Уголовно-правовая и криминологическая политика государства в области высоких технологий / Н.А. Лопашенко // Информации технологи безпека. – Киев, 2003. – С. 86-94.

²⁵⁵ Ниг.: Ляпунов Ю.И., Максимов В.Ю. Асари зикршуда. – С. 9; Комментарий к Уголовному Кодексу Российской Федерации: расширенный уголовно правовой анализ с материалами судебного следственной практики / Под общ. ред. Н.А. Овчинникова. – М.: Экзамен, 2007. – 6-е изд. – С. 772.

²⁵⁶ Ниг.: Смирнова Т.Г. Уголовно-правовая борьба с преступлениями в сфере компьютерной информации: дис. ... канд. юрид. наук. – М., 1998. – С. 28.

ба сифати соҳибмулк амал мекунад ва муносибатҳои мансуб ба бехатарии истифодаи компютерҳо, системаҳои компютерӣ ё шабакаҳои компютерӣ арзёбӣ менамоянд²⁵⁷.

Объекти намудии ҷиноятҳо муқобили шабакаҳои интернетӣ ва таҷҳизотҳои ёрирасони онҳо (барномаҳои зараровар, ҳамлаҳои DoS), гурӯҳи нисбатан маҳдуди муносибатҳо ки ҳамон як манфиати ин муносибатҳоро инъикос менамоянд, муттаҳид месозад.

Аз таҳлили андешаҳои гурӯҳи олимони зикр гардида метавон қисман ба андешаи олими рус С.В. Бородин таъя намуд, зеро аз нигоҳи ӯ «объекти намудии ҷиноятҳо муқобили шабакаҳои интернетӣ ва таҷҳизотҳои ёрирасони онҳо (барномаҳои зараровар, ҳамлаҳои DoS)-ро, ҳифзи манфиатҳо тавассути маҷмуи қонунгузориҳои ҷиноятӣ дар соҳаи бехатарии таҳия истифода ва паҳнкунии иттилооти компютерӣ, захираҳои иттилоотӣ, системаҳои иттилоотӣ ва ТИК ташкил медиҳад»²⁵⁸. Албатта барномаҳои зараровар ва ҳамлаҳои DoS тавре дар боло ишора намудем, ба манфиатҳо ва муносибатҳои гуногуни ҷамъиятӣ зарраи бузурги моддию маънавӣ мерасонанд ва ё таҳдиди ба вучуд овардани чунин зарарро доранд.

Аз таҳлили ин андешарониҳо метавон гуфт, ки дар моҳияти мафҳуми объекти намудии дар моддаи 303-и Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон бояд амнияти иттилоотии компютерӣ ва воситаҳои техникий коркард, қабул ва интиқоли онҳо ба назар гирифта шавад. Дар ин маврид ин равандҳо ифодагари муносибатҳои ҷамъиятӣ буда, фарогири нигоҳ доштан, истифодаи иттилооти компютерӣ, фаъолияти воситаҳои техникий коркарди иттилооти компютерӣ, системаҳои телекоммуникатсионӣ мебошанд.

Бинобар ин, объекти намудии ҷиноятҳо муқобили шабакаҳои интернетӣ ва таҷҳизотҳои ёрирасони онҳо (барномаҳои зараровар, ҳамлаҳои DoS)-ро маҷмуи муносиабҳои ҷамъиятӣ ки дар натиҷаи содиршавии онҳо ҳуқуқ ва

---

²⁵⁷ Ниг.: Дворецкий М.Ю. Преступления в сфере компьютерной информации (уголовно-правовое исследование): дис. ... канд. юрид. наук. – Волгоград, 2001. – С. 40.

²⁵⁸ Ниг.: Бородин С.В., Дубовик О.Л., Келина С.Г., Кригер Г.Л. Российское уголовное право: особенная часть / Под ред. Кудрявцев В.Н., Наумов А.В. – М.: Юрист, 1997. – С. 346.

манфиатҳои шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ, ҷамъият ва давлат оид ба истифодаи системаи автоматикии коркарди маълумот зарар мебинад, аммо ин ҷо як масъаро қайд намудан зарур аст, ки муносиабҳои ҷамъиятие, ки объекти намудии ин ҷиноятро ташкил медиҳад на танҳо ба боби 28 КҶ ҚТ маҳдуд мешаванд. Дар бобҳои алоҳидаи қисми махсуси КҶ ҚТ моддаҳои пешбинӣ шудаанд ки объекти онҳо объекти намудии ҷиноятҳо муқобили шабакаҳои интернетӣ ва таҷҳизотҳои ёрирасони онҳо мебошанд (м.м. 144; 146 ва ғ.)

Вобаста ба объекти бевоситаи ҷиноятҳо муқобили шабакаҳои интернетӣ ва таҷҳизотҳои ёрирасони онҳо (барномаҳои зараровар, ҳамлаҳои DoS) бошад, дар адабиёти илмӣ-ҳуқуқӣ ақидаҳои гуногун ҷой дорад.

Яке аз меъёрҳои таснифоти ҷиноятҳо муқобили шабакаҳои интернетӣ ва таҷҳизотҳои ёрирасони онҳо (барномаҳои зараровар, ҳамлаҳои DoS) дар боби 28-и Кодекси ҷиноятӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон объекти бевоситаи ҷиноят мебошад, ки маҷмуи муносибатҳои ҷамъиятиро аз нигоҳи истифодаи қонунӣ ва беҳатари иттилооти компютерӣ ва захираҳои иттилоотӣ дар бар мегирад.

Оид ба объекти бевоситаи ҷиноятҳои таҳлилшуда муҳаққиқон нуктаи назари гуногун доранд. Дар китоби дарсии муаллифон Ю.И. Битко ва С.Ю. Битко ба таври мухтасар объекти бевоситаи ҷиноятҳо муқобили шабакаҳои интернетӣ ва таҷҳизотҳои ёрирасони онҳо (барномаҳои зараровар, ҳамлаҳои DoS) ҳамчун «манфиатҳои дорандагони иттилооти компютерӣ ва тартиби дастрасӣ ба он»; амнияти иттилооти компютерӣ; шароити беҳатари корбарии компютерҳо, системаҳои компютерӣ ва шабакаҳои онҳо номида шудааст²⁵⁹.

Ҳангоми таҳқиқи объекти бевоситаи ҷиноятҳо муқобили шабакаҳои интернетӣ ва таҷҳизотҳои ёрирасони онҳо (барномаҳои зараровар, ҳамлаҳои DoS) ба андешаи олимони А.Н. Попов ва С.А. Воронсов таъя намудан мувофиқи матлаб буда, дар баробари ин, бо дарназардошти қонунгузори

---

²⁵⁹ Ниг.: Бытко Ю.И., Бытко С.Ю. Уголовное право России. Части Общая и Особенная: учебник. – Саратов: Изд-во «Научная книга», 2005. – 315 с.

чорӣ, мафҳуми объекти бевосита бояд ба таври зайл ифода карда шавад²⁶⁰: «Ҳуқуқҳои бо қонун ҳифзшаванда бояд объекти бевоситаи барномаҳои зараровар, ҳамлаҳои DoS ва ҳифзи манфиатҳои соҳибони иттилооти компютерӣ ва танзимгарони низоми иттилоотӣ дар таҳия, коркард, истифода, паҳн намудан, пешниҳод намудан, истифодаи иттилооти компютерӣ; фаъолияти бехатари компютерҳо, системаҳои компютерӣ, шабакаҳои компютерӣ, системаҳои иттилоотӣ ва шабакаҳои иттилоотию телекоммуникатсионӣ ҳисобида шавад».

Бояд ибраз намуд, ки мафҳумҳои «системаи иттилоотӣ» ва «шабакаи иттилоотӣ-телекоммуникатсионӣ» аз ҷиҳати мазмуну мундариҷа нисбат ба «системаи компютерӣ» ва «шабакаи компютерӣ» васеътаранд, зеро онҳо ҳадафи мураккаб дошта, барои ҳадамоти алоқа ва хидматрасонӣ, интиқол, қабул ва коркарди иттилооти компютерӣ истифода мешаванд.

Ҳамзамон, вобаста ба хусусияти худ ин кирдорҳои барои ҷамъият хавнок фарогири ду объект мебошад:

- объекти асосии ин ҷиноятҳо бевосита муносибатҳои ҷамъияти мебошанд, ки бо қонун танзим шуда, ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунии соҳибони иттилооти компютерӣ ва танзимгарони системаҳои иттилоотиро дар соҳаи таҳия, коркард, соҳибӣ кардан, паҳн кардан, пешниҳод кардан, истифодаи иттилооти компютерӣ, фаъолияти бехатари компютерҳо, системаҳои компютерӣ, шабакаҳои компютерӣ, системаҳои иттилоотӣ ва шабакаҳои иттилоотию телекоммуникатсионӣ таъмин менамоянд.

Тафсири муфассалтарро дар китоби дарсии муаллифон Л. Гаухман ва С.В. Максимов мушоҳида менамоем. Ба андешаи муаллифон, объекти бевоситаи ҷиноятҳо муқобили шабакаҳои интернетӣ ва таҷҳизотҳои ёрирасони онҳо (барномаҳои зараровар, ҳамлаҳои DoS) муносибатҳои ҷамъияти мебошанд, ки он таъмингари дастрасии қонунӣ, коркард, табдил додан, истифодаи иттилооти компютерӣ аз ҷониби худи шахси

---

²⁶⁰ Федер. закон «Об информации, информационных технологиях и о защите информации» от 27 июля 2006 г., №149ФЗ // Рос. газ. – 2006. – 29 июля; Федер. закон «О персональных данных» от 27 июля 2006 г., №152ФЗ // Рос. газ. – 2006. – 29 июля; Гражданский кодекс Российской Федерации (часть четвертая) от 18 дек. 2006 г., №230ФЗ // Рос. газ. – 2006. – 22 дек.

дастрасидошта, инчунин истифодабарандагони дигар, фаъолияти муъдал ва кори дурусти компютерҳо, системаҳо ё шабакаҳои онҳо ва муносибатҳои чамъиятие, ки манфиатҳои хизматиرو таъмин менамояд ифода мегардад. Албатта объекти бевоситаи ҷинойтҳо муқобили шабакаҳои интернетӣ ва таҷҳизотҳои ёрирасони онҳо (барномаҳои зараровар, ҳамлаҳои DoS) муносибатҳои зерини чамъиятиро фаро мегирад, ки онро чунин тасниф менамоем:

1) дастрасии қонунӣ, сохтан, коркард, табдил додан ва истифодаи иттилооти компютериру таъмин менамояд;

2) фаълоияти бонизоми МЭҶ ва ё шабакаи онҳо;

3) манфиатҳои соҳибкорӣ, ки ба муомилоти таҷҳизоти ин компютерҳо алоқаманд мебошанд. Объекти бевоситаи ин ҷинойт, ки аз безҳатиётӣ боиси оқибатҳои вазнин гардидааст, дар асоси қисми 2-и моддаи 303-и Кодекси ҷинойтӣ – муносибатҳои чамъиятӣ, ки вобаста ба хусусияти онҳо дигар арзишҳои аз ҷиҳати иҷтимоӣ муҳимро (ҳаёти инсон, саломатии одамон ва ғ.) таъмин мекунанд, баррасӣ мешавад. Олимони соҳа оид ба объекти бевоситаи ин ҷинойтҳо чунин ибрази андеша намудаанд: тартиби кори компютерҳо, системаҳои компютерӣ ё шабакаҳои онҳо, ки бо санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ аз ҷониби соҳибмулк муқаррар шудаанд; манфиатҳои таҳия, коркард, табдил додан ва истифодаи иттилооти компютерӣ, ки тибқи қонун ҳамчун иттилооти дастрасии маҳдуди ҳуди таҳиякунанда ва истеъмоли истифодабарандагони дигар тасниф шудааст; манфиатҳои кори дурусти компютерҳо, системаҳои компютерӣ ё шабакаҳои онҳо. Объекти бевоситаи ҷинойт мувофиқи қисми 2 модда 303-и Кодекси ҷинойтии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯи мундариҷа бо объекти ҷинойтии дар ин модда пешбинишуда пурра мувофиқат мекунад²⁶¹.

Нуқтаи сеюми ибрази андешаҳо ин аст, ки объекти бевосита барои ҳамаи он кирдорҳои ба чамъият хавфноке, ки дар боби 28 пешбини гардидаанд, умумият дорад. Инҳо муносибатҳои чамъияти барои таъмини

---

²⁶¹ Ниг.: Уголовное право. Особенная часть: учебник для вузов / Под ред. Л.Д. Гаухмана, С.В. Максимова. – М.: Эксмо, 2004. – 704 с.

амнияти иттилооти компютери бо қонун ҳифзшаванда ва раванди фаъолияти муътадили компютерҳо, системаҳои компютерӣ ё шабакаҳои онҳоро ташкил менамоянд. Дар асоси таҳлили таркиби ҷиноятҳои таҳлилшаванда метавон гуфт, ки амнияти иттилооти компютери бо қонун ҳифзшаванда, ки таъмини се хусусияти он – махфият, яқпорчагӣ ва дастрасиро дар назар дорад – объекти бевоситаи ҷиноятҳо муқобили шабакаҳои интернетӣ ва таҷҳизотҳои ёрирасони онҳо (барномаҳои зараровар, ҳамлаҳои DoS)-ро ба таври комил муайян мекунад. Объекти бевосита ҳамзамон метавонад шароити дурусти кори компютерҳо, системаҳои компютерӣ ё шабакаҳои онҳо бошад, аммо дар ин самт амнияти иттилооти компютери бо қонун ҳифзшаванда набояд ба таҳдид дучор шаванд.

Аз омӯзиши адабиёти илмӣ ва ҳуқуқи ба баррасии моддаи 303-и Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон бахшида шуда метавон мақеи устувор ва концептуалиро оид ба масъалаи объекти бевосита пайдо намуд ва дар ин замина онҳоро тасниф кард.

Ҳамин тариқ, ҳамчун объекти бевоситаи ин навъи ҷиноят ба таври зайл пешбинӣ мешаванд:

1. Муносибатҳои ҷамъиятӣ дар соҳаи истифодаи беҳатари мошинҳои ҳисоббарори электронӣ²⁶².

2. Муносибатҳои ҷамъиятӣ, ки истифодаи муқаррарии беҳатари иттилооти компютериро таъмин мекунад²⁶³.

3. Муносибатҳои ҷамъиятӣ барои таъмини амнияти иттилооти компютерӣ ва кори муътадили компютерҳо, системаҳо ва шабакаҳои интернетӣ²⁶⁴.

---

²⁶² Ниг.: Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации: постатейный, научно-практический / В.В. Коряковцев, К.В. Питулько. – СПб.: Питер, 2004. – С. 641; Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации / Под общ. ред. В.М. Лебедева, Ю.И. Скуратова. – М., 2002. – С. 737; Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации (постатейный) / Под общ. ред. Н.Г. Кадникова. – М.: Юриспруденция, 2008. – 871 [1] с.

²⁶³ Ниг.: Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации / Под общ. ред. В.М. Лебедева. – 4-е изд., перераб. и доп. – М.: Норма, 2006. – С. 704; Уголовное право России. Особенная часть: учебник для вузов / Отв. ред. Л.Л. Кругликов. – М.: Изд-во БЕК, 1999. – С. 605.

²⁶⁴ Ниг.: Комментарий к Уголовному Кодексу Российской Федерации: расширенный уголовно правовой анализ с материалами судебного следственной практики / Под общ. ред. Н.А. Овчинникова. – М.: Экзамен,

4. Муносибатҳои ҷамъиятӣ, ки низоми ҳуқуқи дастрасӣ, истифода ва паҳнкунии иттилооти компютери муайян мекунад²⁶⁵.

5. Ҳуқуқи соҳиби системаи компютерӣ ба дахлнопазирии иттилоот (таъминоти барномавӣ)²⁶⁶.

6. Ҳуқуқи соҳибмулк ба дахлнопазирии иттилоот (таъминоти барномавӣ), бехатарии истифодаи унсурҳои зехнӣ ва моддии мошинҳои ҳисоббарор²⁶⁷.

7. Муносибатҳо дар соҳаи амнияти компютерӣ²⁶⁸.

8. Муносибатҳои ҷамъиятии ба таъмини амнияти компютерӣ нигаронидашуда ва амнияти системаҳои иттилоотӣ²⁶⁹.

Қорбурди объекти иловагӣ хусусияти ихтиёрӣ дорад. Мавҷудияти он ба ҳифзи ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунии шахс, ҷомеа ва давлат нигаронида шудааст. Объекти иловагӣ метавонад, масалан, молу мулк, ҳуқуқи муаллиф, ҳуқуқ ба дахлнопазирӣ, сирри шахсӣ ва оилавӣ, амнияти экологӣ, асосҳои сохти конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ғайра бошанд. Мавҷудияти объекти иловагӣ, албатта, дараҷаи барои ҷамъият хавфнокӣ қаноатро баланд мебардорад, ки хангоми ба гунаҳгор таъин кардани ҷазои одилона бояд ба назар гирифта шавад. Объекти иловагии ин қаноатҳо муносибатҳои ҷамъиятӣ мебошанд, ки бо меъёрҳои ҳуқуқ танзим шуда, ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунии шахс, ҷомеа ва давлатро таъмин мекунад.

Мавҷудияти ду объекти бевосита дар моддаи 303-и Кодекси қаноатии Ҷумҳурии Тоҷикистонро як қатор муаллифон зикр кардаанд. Ба таври мисол, Ю.А. Красиков чунин мешуморад, ки «ҳуқуқи шахсии шахрвандон, дахлнопазирии соҳаи хусусӣ, муносибатҳои молумулкӣ (масалан, дар ҳолати

2007. – 6-е изд. – С. 772; Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации / Отв. ред. А.А. Чекалин; Под ред. В.Т. Томина, В.С. Устинова, В.В. Сверчкова. – М.: Юрайт-Издат, 2004. – С. 838.

²⁶⁵ Ниг.: Попов А.Н. О предмете преступления, предусмотренного ст. 272 УК РФ / А.Н. Попов // Криминалистика. – 2008. – №1. – С. 5.

²⁶⁶ Ниг.: Витвицкий А.А. Уголовное право. Особенная часть: учебник / Под ред. В.Н. Петрашева. – М., 1999. – С. 431; Клепицкий И.А. Уголовное право России. Особенная часть: учебник / Отв. ред. Б.В. Здравомыслов. – М., 1996. – С. 340-348.

²⁶⁷ Ниг.: Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации с постатейными материалами и судебной практикой / Под ред. С.И. Улезько. – Ростов н/Д: Издат. центр «МарТ», 2002. – С. 679.

²⁶⁸ Ниг.: Ваулина Т.И. Уголовное право. Особенная часть: учебник для вузов / Отв. ред. И.Я. Козаченко, З.А. Незнамова, Г.П. Новоселов. – М., 1998. – С. 559.

²⁶⁹ Ниг.: Кузнецов А.П., Гарипова Н.В. Проблемы определения непосредственного объекта в преступлениях в сфере компьютерной информации / А.П. Кузнецов, Н.В. Гарипова // Следователь. – 2008. – №7. – С. 6.

вайрон кардани кори муқаррарии техникаи компютерӣ), амнияти чамъиятӣ ва давлатӣ объекти иловагии ҷиноятҳои баррасишаванда мебошанд»²⁷⁰.

Дар навбати худ, И.А. Попов чунин мешуморад, ки «манфиатҳои модии ҷабрдида ҳамчун объекти иловагии ин ҷиноят баромад мекунанд»²⁷¹. Ю.В. Белянинова, А.М. Дедов, А.А. Дедов бар ин назаранд, ки «ба сифати объекти иловагӣ манфиатҳои молу мулкии шахрвандон дар соҳаи иттилооти компютерӣ амал мекунанд»²⁷².

Албатта андешаҳои Ю.А. Красиков И.А. Попов Ю.В. Белянинова, А.М. Дедов ва А.А. Дедов дар самти объекти иловагии ҷиноятҳо муқобили шабакаҳои интернетӣ ва таҷҳизотҳои ёрирасони онҳо (барномаҳои зараровар, ҳамлаҳои DoS) боиси ҷонибдорист, зеро дар натиҷаи содиршавии ин кирдорҳои барои чамъият хавфнок ҳуқуқҳои шахсӣ ва манфиатҳои инсон, моликият, амнияти чамъиятӣ ва монанди инҳо зарар мебинад

Объекти бевоситаи иловагӣ дар паҳнкунии барномаҳои зараровар ҳамеша вучуд хоҳад дошт ва дар ин маврид таснифи ин навъи ҷиноят бояд ба таври амалӣ сурат гирад. Объекти бевоситаи иловагиро вобаста ба хусусият чунин метавон гурӯҳбандӣ намуд: ҳуқуқҳои молу мулки, фаъолияти иқтисодӣ, ҳуқуқи муаллифӣ, ҳуқуқҳои вобаста ба он, ҳуқуқҳои ихтироъ ва патентӣ, дахнопазирӣ, ҳифзи саломатӣ, ҳуқуқи озодиҳои шахрвандон, таъмини тартиботи чамъиятӣ, сохти конституционӣ ва ғайра.

Ҳамин тавр, дар натиҷаи таҳлили зербоби мазкур ба чунин хулоса метавон омад:

1. Объекти ҷиноятҳо муқобили шабакаҳои интернетӣ ва таҷҳизотҳои ёрирасони онҳо (барномаҳои зараровар, ҳамлаҳои DoS) муносибатҳои

---

²⁷⁰ Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации / Под общ. ред. В.М. Лебедева. – 4-е изд., перераб. и доп. – М.: Норма, 2006. – С. 704.

²⁷¹ Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации: расширенный уголовно-правовой анализ с материалами судебно-следственной практики / Под общ. ред. Н.А. Овчинникова. – Москва: Издательство «Экзамен», 2007. – С. 772; Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации: расширенный уголовно-правовой анализ с материалами судебно-следственной практики / Под общ. ред. А.П. Новикова. – М.: Экзамен, 2006. – С. 766.

²⁷² Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации: расширенный уголовно-правовой анализ с материалами судебно-следственной практики / Под общ. ред. Н.А. Овчинникова. – Москва: Издательство «Экзамен», 2007. – С. 772; Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации: расширенный уголовно-правовой анализ с материалами судебно-следственной практики / Под общ. ред. А.П. Новикова. – М.: Экзамен, 2006. – С. 766.

чамъиятӣ: дар самти ҷиноятҳо муқобили амнияти иттилоотӣ (муомилоти бехатарии иттилооти компютерӣ аз ҳамлаҳои киберӣ), инчунин кирдори шахс, манфиатҳои гуногуни шахсӣ ва иҷтимоӣ (ҳаёт, саломатӣ, молу мулк, дигар арзишҳои моддӣ ва ғайримоддӣ), инчунин ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунан ҳифзшавандаи субъектони муносибатҳои ҳуқуқӣ (шахсонӣ воқеӣ ва ҳуқуқӣ, аз ҷумла мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ ва ғ.) ташкил медиҳанд.

2. Объекти намудии ҷиноятҳо муқобили шабакаҳои интернетӣ ва таҷҳизотҳои ёрирасони онҳо, муносибатҳои муҳими ҷамъиятии бо қонунгузориҳои ҷиноятӣ ҳифзшаванда дар соҳаи бехатарии таҳия, истифода ва паҳнкунии иттилооти компютерӣ, захираҳои иттилоотӣ, системаҳои иттилоотӣ ва ТИК, яъне ҳуқуқ ва манфиатҳои шахсонӣ воқеӣ ва ҳуқуқӣ, ҷамъият ва давлат оид ба истифодаи системаи автоматикии коркарди маълумот ташкил медиҳад.

3. Объекти бевоситаи ҷиноятҳо муқобили шабакаҳои интернетӣ ва таҷҳизотҳои ёрирасони онҳо муносибатҳои зерини ҷамъиятиро фаро мегирад, ки онро чунин тасниф менамоем: 1) дастрасии қонунӣ, соҳтан, коркард, табдил додан ва истифодаи иттилооти компютериеро таъмин менамояд; 2) фаълоияти бонизомии МЭҲ ва ё шабакаи онҳо; 3) манфиатҳои соҳибкорӣ, ки ба муомилоти таҷҳизоти ин компютерҳо алоқаманд мебошанд. Объекти бевоситаи ин ҷиноят, ки аз беэҳтиётӣ боиси оқибатҳои вазнин гардидааст, дар асоси қисми 2-и моддаи 303-и Кодекси ҷиноятӣ – муносибатҳои ҷамъиятӣ, ки вобаста ба хусусияти онҳо дигар арзишҳои аз ҷиҳати иҷтимоӣ муҳимро (ҳаёти инсон, саломатии одамон ва ғ.) таъмин мекунанд, баррасӣ мешавад.

4. Вобаста ба хусусияти худ ҳамлаҳои DoS ҳамчун намуди киберҷиноятҳо фарогири ду объект мебошад:

- объекти асосии ин ҷиноятҳо бевосита муносибатҳои ҷамъиятиро мебошанд, ки бо қонун танзим шуда, ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунии соҳибони иттилооти компютерӣ ва танзимгарони системаҳои иттилоотиро дар соҳаи таҳия, коркард, соҳибӣ кардан, паҳн кардан, пешниҳод кардан, истифодаи

иттилооти компютерӣ, фаъолияти бехатари компютерҳо, системаҳои компютерӣ, шабакаҳои компютерӣ, системаҳои иттилоотӣ ва шабакаҳои иттилоотию телекоммуникатсионӣ таъмин менамоянд;

• объекти иловагии ин қиноятҳо муносибатҳои ҷамъияти мебошанд, ки бо меъёрҳои ҳуқуқ танзим шуда, ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунии шахс, ҷомеа ва давлатро таъмин мекунанд.

5. Аз баррасӣ ва таҳлили объекти қиноятҳо муқобили шабакаҳои интернет ва таҷҳизотҳои ёрирасони онҳо бар меояд, ки ин кирдорҳои барои ҷамъият хавнок (барномаҳои зараровар, ҳамлаҳои DoS) на танҳо ба амнияти иттилоотӣ зарар мерасонад, балки ба муносибаҳои гуногуни ҷамъиятӣ ва ё гурӯҳи калони номуайяни одамон (мисол, дар ҳолати кибертерроризм) зарар мерасонанд ё таҳдиди расонидани чунин зарарро ба миён меоранд. Қонунгузори қинояти ватанӣ категорияи қинояти мазкурро дар боби 28 «Қиноятҳо ба муқобили амнияти иттилоотӣ» пешбинӣ намудааст ва бо дарназардошти дигар муносибатҳои ҷамъиятиро дар бар гирифтани ин боб (кибертерроризм, киберэкстремизм, кибертаъқиб, мактуби фишигӣ) мувофиқи мақсад мешуморем, фасли нав дар КҶ ҚТ бо номи «Қиноятҳо муқобили амнияти киберӣ» ворид карда шавад.

6. Пешниҳод менамоем, ки моддаи 303-и Кодекси қиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар таҳрири зайл ифода карда шавад:

Моддаи 303. Таҳия, истифода ё паҳн кардани барномаҳои зараровари компютерӣ

1) Таҳияи барномаҳои компютерӣ, ворид намудани тағйирот ба барномаи мавҷуда, бо мақсади ғайриқонунӣ нобуд кардан, муҳосира, тағйир додан, нусхабардорӣ намудан, истифодаи иттилооти дар ҳомили электронӣ нигоҳдоштасаванда, ки дар низоми иттилоотӣ маҳфузанд, ё тавассути шабакаҳои телекоммуникатсионӣ интиқол дода мешаванд, вайрон кардани кори компютер, дастгоҳи абонентӣ, барномаи компютерӣ, низоми иттилоотӣ, ё шабакаҳои телекоммуникатсионӣ, ҳамчунин, қасдан истифода ва (ё) паҳн намудани чунин барномаҳо, -

бо ... ҷазо дода мешавад.

2) Ҳамин кирдор, ки бо расонидани зарари калон ба шахрвандон содир шуда бошанд,

бо... ҷазо дода мешавад.

3) Кирдорҳои пешбининамудаи қисмҳои якум ё дуёми ҳамин модда, агар ба андозаи калон содир шуда бошанд,

бо ... ҷазо дода мешавад.

4) Ҳамин кирдорҳо, бо истифода аз мақоми хизматӣ содир шуда бошанд,

бо ... ҷазо дода мешавад.

3.2. Тарафи объективии ҷиноятҳо ба муқобили шабакаҳои интернетӣ ва таҷҳизотҳои ёрирасони онҳо (барномаҳои зараровар, ҳамлаҳои DoS)

Асоси ҷавобгарии ҷиноятиро танҳо кирдоре ташкил медиҳад, ки дар он тамоми аломатҳои таркиби ҷиноят дида шаванд. Ин муқаррарот бевосита аз м. 11 КҶ ҚТ сарчашма мегирад²⁷³. Яке аз аломатҳои асосии таркиби ҷиноят тарафи объективии он мебошад. Дар илми (доктринаи) ҳуқуқи ҷиноятӣ²⁷⁴ тарафи объективии ҷиноят ҳамчун муносибати зоҳирии шахс нисбати кирдори барои ҷамъият хавфнок содиркардаш ва оқибати он маънидод шудааст.

Тарафи берунаи зоҳиршавии рафтори инсон объективона дар шакли ҳаракат ё беҳаракатӣ, ки ба тағйири муҳити иҷтимоӣ нигаронида шудааст, амалӣ мегардад.

Аломатҳои тарафи объективии ҷинояти мушаххас дар диспозитсияи моддаҳои қисми махсуси КҶ ҚТ инъикос меёбанд. Агар дар диспозитсияи меъёр нишондиҳандаи мавҷудияти оқибатҳои барои ҷомъият хавфнок вучуд надошта бошад, пас ин таркиби ҷиноят расмӣ аст. Ҳамин тариқ, ҷиноят аз

---

²⁷³ Кодекси ҷиноятии ҚТ аз 21 майи соли 1998 // Махзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҚТ «Адлия». Шакли 7.0. [CD-ROM].

²⁷⁴ Ниг.: Ляпунов Ю.И. Общественная опасность деяния как универсальная категория советского уголовного права: учебное пособие / Ю.И. Ляпунов. – Москва: Изд-во ВЮЗШ МВД СССР, 1989. – С. 79; Семернева Н.К. Квалификация преступлений (части Общая и Особенная): научно-практическое пособие: практическое пособие. – Москва, Екатеринбург: Проспект, Уральская государственная юридическая академия, 2015. – С. 50; Гайфутдинов Р.Р. Понятие и квалификация преступлений против безопасности компьютерной информации: дис. ... канд. юрид. наук. – Казань, 2017. – С. 97.

лаҳзаи содир шудани кирдори барои ҷамъият хавфнок хотимаёфта ҳисобида мешавад. Аз ин рӯ, тарафи объективии ҷиноят дорои аломатҳои мушаххасе мебошанд, ки онҳоро ба ду гурӯҳ ҷудо мекунанд: аввалан, аломатҳои ҳатмӣ- (кирдори барои ҷамъият хавфнок (ҳаракат ё беҳаракатӣ), оқибати кирдор ва робитаи сабабӣ), дуюм, аломатҳои иловагӣ (тарз, ҷой, вақт, шароит, восита ва олоти содиршавии ҷиноят).

Тарафи объективии ҷиноятҳо, ба муқобили шабакаҳои интернетӣ ва таҷҳизотҳои ёрирасони онҳо (барномаҳои зараровар, ҳамлаҳои DoS), таҳияи барномаҳои зараровар ё тағйир додани барномаҳои мавҷуда, истифода ё паҳн кардани ин гуна барномаҳо, инчунин мошинҳои ҳисоббароре, ки дорои чунин барномаҳо мебошад, ифода гардидааст.

Муқаррар намудани аломатҳои тарафи объективии ҷиноятҳо, ба муқобили шабакаҳои интернетӣ ва таҷҳизотҳои ёрирасони онҳо барои бандубасти кирдори мазкур ва минбаъд ба ҷавобгарӣ кашидани шахси онро содиркарда аҳаммияти муҳим дорад.

Аз ин лиҳоз ин нуқтаи муҳим диққати олимонро ба худ ҷалб намудааст. Дар адабиёти илмӣ вобаста ба тарафи объективии ин ҷиноятҳо таҳқиқоти хеле кам дида мешавад. Ҳамагӣ ду нуқтаи назари олимон ҷой дорад, ки ин ҳам бошад вобаста ба мафҳуми барномаҳо зараровар равона шудаанд. Мафҳуми барномаҳо зараровар дар умум тарафи объективии ин ҷиноятро ташкил намода балки воситаи содиршавии ҷиноят мебошад. Воситаи содиршавии ҷиноят, аломати иловагии тарафи объективии ҷиноят мебошад. Вале бо сабаби он, ки тарафи объективии ин ҷиноятҳо масъалаи асосии баррасишавандаи зербоби мазкур мебошад ва зарурати баррасии он дар таҳқиқот ҷой дорад, бо истифода аз таҳлили қонунгузори ҷиноятии ватанию хориҷӣ, амалияи ҳуқуқтатбиқкунанда ва таърихи пайдоиши ин ҷиноятҳо ва асосҳои танзимӣ-ҳуқуқии он дар марҳилаҳои гуногуни таърихӣ ин масъаларо мавриди таҳқиқоти илмӣ қарор дода мешавад.

Ба андешаи профессор Ю.И. Ляпунов, барои муқовимати муассир ба ҷиноятӣ баррасишаванда муайян кардани тарафи объективии ин намуди ҷиноят ниҳоят

муҳим аст. Ба ақидаи у тарафи объективӣ, ки яке аз аломатҳои таркибии ҷиноят буда, аз як қатор унсурҳои ба ҳам таъсиркунанда иборат аст, дар якҷоягӣ раванди таҷовузи беруниро ба объекти ҳифзи ҳуқуқии ҷиноятӣ ташкил медиҳанд. Тарафи объективии ҷинояти баррасишаванда – таҳияи барномаи зараровар ё ворид намудани тағйирот ба барномаҳои мавҷуда, истифода ё паҳн кардани чунин барномаҳо ва ё мошинҳои ҳисоббарори дорои чунин барномаҳо тавсиф мешавад²⁷⁵.

С.А. Пашин бошад ибраз менамояд, ки бо сабаи он ки дар тарафи объективии ин ҷиноятҳо сухан дар бораи қоидаҳои истифодаи компютер ва сохтори дастгоҳӣ-техникӣ меравад, пас тарафи объективӣ бояд танҳо ба ҷониби техникаи риоя накардани талаботи амнияти иттилооти компютерӣ дахл кунад, на ба ҷониби ташкилӣ ё ҳуқуқии онҳо²⁷⁶. Ин нуқтаи назар баҳсҳои зиёдро дар илм ба бор овардааст, аммо каме илова ва такмилро талаб мекунад, зеро нн кирдорҳои барои ҷамъият хавфнок бо ҳаракатҳои зерин содир мешавад: несту нобуд кардани иттилооти компютерӣ, муҳосираи иттилооти компютерӣ ва ба ҳолати корношоям овардани иттилооти компютерӣ.

Ба андешаи М.Ю. Двореский, тарафи объективии ҷинояти мазкурро ҳаракатҳои зерин ташкил менамоянд:

- несту нобуд кардан, тағйир додан ё нусхабардории иттилоот;
- ҳалалдор кардани фаъолияти муътадили кори компютер.

Андешаи М.Ю. Дворескийро, М.Ю. Двореский ҷонибдори намуда, тарафи объективии ҷинояти мазкурро аз ҳаракатҳои зерин иборат медонад:

- а) таҳияи барномаҳои зараровари компютерӣ;
- б) дохил намудани тағйирот ба барномаҳои мавҷудбуда²⁷⁷.

Таҳияи барномаҳои зараровар, ки аксаран зинаи аввалини содир кардани киберҷиноятҳо мебошанд, барои ташаккули ин намуди ҷиноятҳо фарогири тамоми

²⁷⁵ Ниг.: Уголовное право: учебник / Под ред. д.ю.н., проф. Н.И. Ветрова, д.ю.н., проф. Ю.И. Ляпунова. – 3-е изд., испр. и доп. – М.: Юриспруденция, 2005. – С. 589-600.

²⁷⁶ Ниг.: Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации. Особенная часть / Под общей ред. Ю.Л. Скуратова и В.М. Лебедева. – М.: Инфра-М-Норма, 1996. – С. 416.

²⁷⁷ Ниг.: Дворецкий М.Ю. Преступления в сфере компьютерной информации (уголовно-правовое исследование): дис. ... канд. юрид. наук. – Волгоград, 2001. – 194 с.

муносибатҳои ҷамъиятӣ, ки вобаста ба истифодаи иттилооти компютерӣ инкишоф меёбанд, ҳамчун заминаи бунёди хизмат мекунанд.

Ақидаи олимони бисёр маҳдуд ва мушаххас аст, вале қобили дастгирӣ мебошад. Дар баробари таҳияи барномаҳои зараровари компютерӣ ва дохил намудани тағйирот ба барномаҳои мавҷудбуда, ҳамзамон тарафи объективии ҷиноятии мазкурро ҳаракатҳои зерин ташкил медиҳад:

- аз кор баровардани дастгоҳи компютерӣ;
- вайронкунии шабакаҳои компютерӣ.

Дар омӯзиши ҷиноятҳо ба муқобили шабакаҳои интернетӣ ва таҷҳизотҳои ёрирасони онҳо (барномаҳои зараровар, ҳамлаҳои DoS) олимони ҳуқуқшинос ба масъалаи дақиқ муайян кардани тарафи объективии ин ҷиноятҳо диққати махсус додаанд. Ба андешаи Ю.М. Батурин ва А.М. Жодзишский аксаран муайян кардани тарафи объективии ҷинояти баррасишаванда, яъне муайян кардани амалҳои мушаххаси боиси оқибатҳои ҷазо, ки низоми мураккаби компютерӣ, махфӣ будани равандҳои он алоқаманд аст, хеле душвор мебошад. Ин ҷиноятҳо хусусияти барқасдона надошта, оқибати он бо мақсади асосӣ мувофиқат намекунад. Тарафи объективии ин навъи ҷиноят бо таҳия, истифода ва паҳн кардани барномаҳои зараровар, инчунин ворид намудани тағйироти зараровар ба барномаҳои мавҷуда тавсиф карда мешавад. Ин тафсири тарафи объективӣ аз ҷониби муҳақиқону коршиносони илми ҳуқуқ ҷонибдорӣ ва риоя карда мешавад²⁷⁸.

Ба андешаи мо тарафи объективии ҷиноятҳо ба муқобили шабакаҳои интернетӣ ва таҷҳизотҳои ёрирасони онҳо (барномаҳои зараровар, ҳамлаҳои DoS) муносибатҳои ҷамъиятӣ, ки дар натиҷаи содиршавиашон ба иттилооти дар компютер мавҷудбуда ё системаи компютерӣ, интернет ва таҷҳизотҳои ёрирасони онҳо зарар меоранд, ифода мегардад (модем, wifi, роутер,

---

²⁷⁸ Ниг.: Вехов В.Б. Компьютерные преступления: способы совершения и раскрытия / Под ред. акад. Б.П. Смагоринского. – М.: Право и Закон, 1996. – 182 с.; Волеводз А.Г. Российское законодательство об уголовной ответственности за преступления в сфере компьютерной информации / А.Г. Волеводз // Российский судья. – 2002. – №9. – С. 34-41; Быков В., Нехорошее А., Черкасов В. Совершенствование уголовной ответственности за преступления, сопряженные с компьютерными технологиями / В. Быков, А. Нехорошее, В. Черкасов // Уголовное право. – 2003. – №3. – С. 9-11.

антенаҳои махсус, моҳвора, таҷҳизоти мобилӣ) (ки воситаи содиршаваии ҷинойтҳои баррасишаванда, ба монанди кирмҳои шабакавӣ, вирусҳои файли классикӣ, троянҳо, воситаҳои хакерӣ ва дигар барномаҳоро дар бар мегиранд).

Ҳамин тавр, тарафи объективии ҷинойтҳо ба муқобили шабакаҳои интернетӣ ва таҷҳизотҳои ёрирасони онҳо (барномаҳои зараровар, ҳамлаҳои DoS) дар ҳаракатҳои зерин ифода мегардад:

– таҳияи барномаҳои зараровари компютерӣ бо мақсади бе иҷозат нобуд ё муҳосира кардан ё тағйир додан ё нусхабардории иттилоот, ки дар системаи ё шабакаи компютерӣ ё дар маҳзани мошинҳо маҳфуз аст;

– даровардани тағйир дар барномаҳои вучуддошта бо мақсади бе иҷозат нобуд ё муҳосира кардан ё тағйир додан ё нусхабардории иттилоот, ки дар системаи ё шабакаи компютерӣ ё дар маҳзани мошинҳо маҳфуз аст;

– таҳияи барномаҳои махсуси вирусдор (ҳамчун намуди барномаҳои зараровар);

– паҳн намудани маҳзанҳои дорои барномаҳои махсуси вирусдор;

– аз кор баровардани дастгоҳи компютерӣ;

– вайронкунии шабакаҳои компютерӣ.

Таҳияи барномаҳои зараровари компютерӣ навиштани алгоритми он, яъне супориши мантиқии паиҳам бо дигаргунии он ба забони МЭХ, новобаста аз ҷо кардан ё накардани чунин барнома дар хотираи компютер ифода мегардад.

Агар барномаи таҳияшуда ба нобуд, муҳосира кардан, тағйир додан ва нусхабардорӣ кардани (чунин функцияро барномаҳои қонунӣ низ дорад) маълумот ва ҳамчунин бо мақсади ҳалалдор намудани кори шабакаҳои иттилоотӣ-телекоммуникатсионӣ бе хабардор намудани соҳиби маълумот ва ё дигар истифодабарандаи поквичдон равона шуда бошад, ҳамчун барномаи зараровар этироф мегардад. Ҳамзамон агар барнома функцияи нест кардан, тағйир додан, муҳосира кардан ва нусхабардорӣ карданро дошта бошад ва ин амалҳоро бе иҷозат анҷом диҳад, ин барнома зараррасон ҳисобида

мешавад.

Таҳти мафҳуми «бе иҷозат нобуд, муҳосира кардан, тағйир додан ва нусхабардорӣ кардан» ғайриқонунӣ иҷро намудани кирдорҳои мазкур бе огоҳ ва ё гирифтани иҷозати истифодабаранда (соҳибмулк) ва ё босалоҳият фаҳмида мешавад.

Даровардани тағйир дар барномаҳои мазкур, ин тағйир додани матни барнома бо роҳи хориҷ намудани қисмҳои он, иваз намудани онҳо, илова кардани матни барнома мебошад. Барои он, ки чунин амал ҳамчун ҳаракати ҷиноятӣ ҳисобида шавад, чунин тағйири барнома бояд дар як компютер, сервер ва ё маҳзани мошинӣ амалӣ карда шавад.

Таҳияи барномаҳои махсуси вирусдор (ҳамчун намуди барномаҳои зараровар) ҳаракатҳо оид ба истифодаи чунин барномаҳоро дар гардиш (интиқоли он тавассути шабакаи маҳаллӣ ё дигар шабакаи Интернет ва ғ.) ва ё истифодаи мустақилонаи барномаҳои мазкур нисбати иттилоотҳои компютери ғайр фаҳмида мешавад. Агар чунин барномаҳо барои талаботи шахсӣ истифода шаванд, пас чунин ҳаракатҳо ҷавобгарии ҷиноятиро дар бар намегиранд.

Паҳн намудани маҳзанҳои дорои барномаҳои махсуси вирусдор, ҳамчун ирсол, фурӯш ва дигар ҳаракатҳо бо паҳн намудани интиқолдиҳандаҳо (кортҳои хотираҳо, дискҳои сахт ва ғ.) ба шахсони сеюм фаҳмида мешавад. Паҳнкунӣ, ҳам ба ивази маблағ, ройгон, муваққатӣ ва ё доимӣ шуда метавонад.

Аз кор баровардани дастгоҳи компютерӣ – ин ташкил намудани монеаҳои муваққатӣ ва ё доимӣ барои аз кор баровардани МЭҲ, системаи МЭҲ ва ё шабакаҳои он мувофиқи фармон. Аз кор баровардани МЭҲ метавонад натиҷаи чунин ҳодисаҳо шавад:

- а) маҳв сохтани иттилооти компютерӣ;
- б) аз кор баровардани таъмини барномавӣ;
- в) поймол намудани ҳолати яклухтии (бутунии) техникае, ки дар он барнома насб шудааст;

г) расонидани зарар ба системаи алоқа.

Мушкилиҳоро метавон бо кумаки мавҷҳои халалрасон, ки ба дисплейи экран ҳангоми чоп ва ё нусхабардорӣ намудани иттилоот таъсир мерасонад, ҳамчунин бо кумаки дилхоҳ дастгоҳҳои аз берун ба воситаи датчикҳо идорашаванда ба роҳ мондан мумкин аст.

Вайронкунии шабакаҳои компютерӣ (шабакаи МЭХ) расонидани зарар ба сервер ва ё пайвасти қатори компютерҳо (хати алоқакунандаи сервер ва дигар компютерҳо дар шабака), ки дар натиҷаи онҳо бо ҳамдигар алоқа карда наметавонанд, фаҳмида мешавад.

Аз баррасии маълумоти оморӣ ва омӯзиши парвандаҳо бармеояд, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳолатҳои содиршавии ҷиноят мутобиқ ба моддаи 303-и Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон, яъне таҳия, истифода ва паҳн кардани барномаҳои зараровар, ки ҳамчун намуди нави киберҷиноятҳо эътироф мегардад ба қайд гирифта нашудаанд. Бояд тазакур дод, ки сарфи назар аз муҳимияти масъалаи муқовимат бо киберҷиноятҳои зараровар дар илми ҳуқуқи ҷиноятии ватанӣ то ҳол мафҳуми ягонаи «барномаи зараровар» аз ҷиҳати сохт, мазмун ва шакл умумиэътирофшуда дар моддаи 303-и Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон асоснок карда нашудааст. Вобаста ба масъалаи мазкур ба санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ, ки Тоҷикистон онҳоро эътироф кардааст диқат диҳем танҳо дар Созишномаи ҳамкорӣ миёни давлатҳои аъзои Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил дар муқовимат бо ҷиноятҳо дар соҳаи иттилооти компютерӣ, ки 1-уми июни соли 2001 дар ш. Мински Ҷумҳурии Белорус ба имзо расидааст, мафҳум ва моҳияти барномаи зараровар пешбинӣ гардидааст. Масалан, моддаи 1 банди 3-юми ин Созишнома барномаи зарароварро ҳамчун барномаи сохта ё мавҷуда бо тағйироти махсус воридшуда муайян мекунад, ки дидаю дониста ба нобудсозии беиҷозат, басташавӣ, тағйир додан ё таҳрир кардан, нусхабардории иттилоот, вайрон кардани фаъолияти компютер, системаи

компютерӣ ё шабакаҳои онҳо оварда мерасонад²⁷⁹.

Аз ин лиҳоз, муносибати шабех, ки зараровар будани барномаҳо аз рӯи ҳадафи функционалии он – расонидани таъсири ғайриқонунӣ (беиҷозат) танҳо ба маълумот ва системаҳои компютерӣ муайян мекунад, дар доктринаи ҳуқуқи ҷиноятӣ бештар маъмул аст. Дар ин раванд ҳар як хусусияти зараровари ин барномаҳо бояд ба таври дақиқ бозгӯӣ карда шавад. Мазмуну мундариҷаи чунин барномаҳои зараровар моро водор месозад, ки ба омилҳои гуногуни он тавачҷуҳ зоҳир намоем. Баъд аз даҳ соли қабули Кодекси ҷиноятӣ нав, ки дорои моддаи махсус оид ба ҷавобгарӣ барои истифода ва паҳн кардани барномаҳои зараровар аст, на танҳо навъҳои барномаҳои зараровар ба таври қобили мулоҳиза тағйир ёфт, балки муносибати ҷомеа ба ин мушкилот низ дигаргун гашт. Имрӯз на танҳо шахсони ҳуқуқӣ, балки шумораи зиёди шахрвандон низ истифодаи - захираҳои иттилоотиро муҳим шумурда, дар ин самт таъсири манфии барномаҳои зараррасонро қайд менамоянд. Худи истилоҳи «зарарнок» аз ҷиҳати ифодаи маъно дар ин маврид комилан асоснок аст, ки қобилияти чунин барномаҳо барои расонидани зарар ба манфиатҳои бо қонунгузориҳои ҷиноятӣ ҳифзшаванда инъикос мекунад. Дар адабиёти ҳуқуқӣ то ҳол андешаи олимони оид ба ин навъи барномаҳо гуногун арзёбӣ мешавад, «аммо аксари муаллифон мафҳумҳои барномаи зараровар ва вирусҳои ҳаммонанд пешниҳод мекунад ва ё барномаи зарароварро танҳо бо вирусҳо маҳдуд месозанд». Масалан, В.Ю. Максимов андеша дорад, ки «вируси компютерӣ як барномаи компютериҳои худтаҷдидкунанда ва худташқилшаванда дар муҳити компютерӣ мебошад, ки нусхаҳои дақиқ ё тағйирёфтаи он хусусиятҳои аслии худро нигоҳ дошта, амалҳои иловагиро иҷро карда метавонанд, ки онҳо аксар вақт барои иттилооти компютерӣ зарароваранд». Ақидаи В.Ю. Максимов дар ин самт ба таври равшану возеҳ пешниҳод нашудааст, агар вируси компютерӣ як барномаи компютериҳои худтаҷдидкунанда ва худташқилшаванда дар муҳити компютерӣ бошад, пас

---

²⁷⁹ Соглашение о сотрудничестве государств-участников СНГ в борьбе с преступлениями в сфере компьютерной информации от 1 июня 2001 года в городе Минске [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://docs.cntd.ru/document/902140948> (санаи мурочиат: 15.04.2023).

барномаҳои зараровар ҳам ба системаи ё шабакаи компютерӣ ва барои расонидани зарар ба манфиатҳои бо қонунгузорию ҷинояти ҳифзшаванда равона гардидааст.

Дар баробари ин А.Н. Попов чунин мешуморад, ки «барномаҳои зараровар барномаҳои мебошанд, ки ба компютер «сироят мекунад» ва дар натиҷаи онҳо дар компютер амалҳои гуногуни беиҷозат (номатлуб) анҷом дода мешаванд»²⁸⁰. Бояд қайд намуд, ки калимаи «вредоносный» дар луғати русӣ-тоҷикӣ ба маънои зараровар, зиёновар маънидод гардидааст²⁸¹. «Вирусҳои компютерӣ» – ин як намуди барномаи мебошанд, ки метавонанд якҷанд нусха шаванд, барномаҳои, ки ба онҳо дохил гардидаанд модификатсия (тағйир) намоянд ва бо ин роҳ фаъолияти муътадили онҳоро халалдор намоянд²⁸². Яъне «вирусҳои компютерӣ» бошанд барномаҳои алоҳидаи динамикӣ буда, ҳатто дар шабакаҳои компютерӣ паҳн шуда метавонанд.

Дар асоси таҳқиқоти илмии Б.В. Коробейникова, «вирусҳои компютерӣ» ин қобилияти он барои беиҷозат нест кардан, бастан, тағйир додан ё нусхабардории дигар маълумоти компютерӣ, халалдор кардани фаъолияти муътадили кори компютер, системаи компютерӣ ё шабакаи онҳо мебошад»²⁸³. Ю.И. Ляпунов онро чунин маънидод менамояд: «барномаи зараровар барномаи махсус эҷодкардашуда мебошад, ки пас аз гирифтани назорат қодир аст ба соҳиб ё дорандаи иттилоот дар шакли нобуд кардан, бастан, тағйир додан ё нусхабардории он, инчунин халалдор кардани кори компютер, системаи компютерӣ ё шабакаи онҳо зарар расонад»²⁸⁴.

---

²⁸⁰ Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации / В.И. Радченко, А.С. Михлин. – М.: Спарк, 2004. – С. 655.

²⁸¹ Ниг.: Русско-таджикский словарь / Под ред. члена корреспондента АН СССР М.С. Асимова. – Москва: Русский язык. – 1985. – С. 128.

²⁸² Ниг.: Тафсир ба Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон / Муҳарири масъул Ҳ.Ҳ. Шарипов. – Душанбе: Глобус, 2005. – 1204 с.

²⁸³ Уголовное право: учебник / Под ред. д.ю.н., проф. Н.И. Ветрова, д.ю.н., проф. Ю.И. Ляпунова. – 3-е изд., испр. и доп. – М.: Юриспруденция, 2005. – С. 600.

²⁸⁴ Коробейников Б.В., Савинов А.В. Уголовное право России (Особенная часть): учебное пособие. – М.: Национальный институт бизнеса, 2005. – С. 608-609.

Омили асосӣ ҳангоми тасниф намудани як барномаи мушаххас ба сифати зараровар, дар таркиби ҷиноят, албатта, бояд мавҷудияти хусусиятҳои объективие бошад, ки он боиси оқибатҳои дар қонун пешбинишуда мегардад.

Мутаассифона, масъалаҳои таснифоти барномаи зараровар дар илми ҳуқуқ ба таври васеъ омӯхта нашудааст. Аз омӯзиши адабиёти мавҷуда бармеояд, ки ҳамагӣ дар ду таҳқиқот, масъалаи мазкур мухтасаран баррасӣ шудааст. Кори аввал ба қалами В.Ю. Максимов, дуум, ба Л.Н. Соловев дахл дорад. Дар ин асарҳо гурӯҳбандии барномаҳои зараровар ба таври кофӣ сурат гирифта, бо вучуди ин, дар ин самт масъалаҳои баҳсталаб зиёданд²⁸⁵.

Бо дарназардошти ин нуқта М.М. Маликовсев дурст ва ба маврид қайд менамояд, ки «барномаи зараровар он барномаест, ки ба таври махсус бо забонҳои гуногуни барномасозӣ навишта шуда, истифода ва паҳнкунии он дар системаи иттилоотӣ ё шабакаи иттилоотию телекоммуникатсионӣ боиси таъсири ғайриқонунӣ ба иттилоот ва ё ба таҷҳизоти компютерӣ ва алоқа мегардад, ки он дар ғайриқонунӣ несту нобуд, нусхабардорӣ, вайрон кардан, таҳрифи иттилоот ва ё вайрон кардани тартиби кори ин дастгоҳҳо, ифода ёфтааст. Олими рус Е.А. Маслакова оид ба мафҳуми «барномаи зараровар» қайд менамояд, ки моҳиятан он қобилияти беиҷозат нобуд кардан, бастан, тағйир додан ё нусхабардории иттилооти компютерӣ аз ҷониби соҳиби онро фарогир мебошад²⁸⁶.

Адешаи Е.А. Маслакова, оиди масъалаи баррасишаванда маҳдуд ифода мегардад, зеро барномаҳои зараровар, ки воситаи асосии содиршавии киберҷиноятҳо мебошад, танҳо барои беиҷозат нобуд кардан, бастан, тағйир додан ё нусхабардории иттилооти компютерӣ пешбини нагардидааст, он метовонад боисӣ аз кор боз мондани сомонаҳо ва таҷҳизотҳои ёрирасони

---

²⁸⁵ Ниг.: Батурин Ю.М., Жодзишский А.М. Компьютерная преступность и компьютерная безопасность. – М.: Юрид. лит., 1991. – С. 32; Уголовное право России. Особенная часть / Отв. ред. Б.В. Здравомыслова. – М.: Юрист, 1996. – С. 359; Комментарий к УК РФ / Отв. ред. д.ю.н., проф. А.В. Наумов. – Москва: Юрист, 1996. – С. 668; Научно-практический комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации. В 2 т. / Под ред. П.Н. Панченко. – Н. Новгород: НОМОС, 1996. – Том. 2. – С. 239.

²⁸⁶ Ниг.: Мальковцев М.М. Уголовная ответственность за создание, использование и распространение вредоносных программ для ЭВМ: дис. ... канд. юрид. наук. – Москва, 2007. – С. 10; Маслакова Е.А. Незаконный оборот вредоносных компьютерных программ: уголовно-правовые и криминологические аспекты: дис. ... канд. юрид. наук. – Орел, 2008. – С. 68.

онҳо, паҳшавии иттилооти бардуруғ ва ғ. гардад.

Оид ба ин масъала андешаҳои дигар низ мавҷуданд. Ба таври мисол, М. Ефремова таъкид мекунад, ки барномаҳои зараровар барномаҳои ифода мегардад, ки бидуни огоҳӣ метавонанд иттилоотро нусхабардорӣ, нобуд ва тағйир медиҳанд, ин тағйиротро аз корбар пинҳон намояд ва аз мавҷудияти чунин барнома дар компютер истифодабаранда беҳабар бошад²⁸⁷.

Дар воқеъ рушди босуръати ТИК исбот намуд, ки ин гуна барномаҳо бидуни маълумоти истифодабаранда, ба системаи компютерӣ, планшейдҳо ва телефонҳои мобилӣ ворид гардида боиси ғайриқонунӣ гирифтани маълумот ва тағйир додани он ва аз кор боз мондани воситаҳои гуногуни техники мегардад.

А.П. Кузнецов асоснок ва ба маврид зикр менамояд, ки зарарнокӣ ё фойданокии барномаҳои компютерӣ на вобаста ба табиноти онҳо, қобилияти нобуд кардан, нигоҳ доштан, тағйир додан, нусхабардории иттилоот (ин метавонад вазифаи техникии барномаҳои компютери дорои иҷозат (иҷозатдодашуда) бошад), балки огоҳии соҳиби маълумоти компютерӣ ё дигар истифодабаранда дар бораи хусусияти ин барнома ва гирифтани розигии ӯ барои амалӣ намудани ҳадафи барномаро низ дар бар мегирад. Риоя накардани яке аз ин талаботҳо барномаи компютери зараровар месозад.

Дар ин замина А.М. Биков ва В.Н. Черкасов бошад андешаҳои дар боло зикр гардидаро ҷонибдори намуда чунин хулосагирӣ мекунад, ки барои он ки барнома зараровар доништа шавад, он бояд ба се меъёри зерин ҷавобгӯй бошад:

- 1) барои нест кардани иттилоот пешбинӣ шуда бошад;
- 2) иҷозат надоштан дар ин фаъолият;
- 3) ҳадафи таҳияи барнома таъсири номатлуб ба захираҳои иттилоотӣ

---

²⁸⁷ Ниг.: Ефремова М.А. Уголовно-правовая охрана информационной безопасности: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. – Москва, 2018. – С. 39-41.

бошад²⁸⁸.

Бояд хусусияти баҳсбарангези меъёри аввалро, ки беасос зараровар будани барномаро бо мақсади нобуд кардани маълумотҳои компютерӣ маҳдуд мекунад, ба инобат гирифт.

Вобаста ба масъалаи таҳқиқшаванда андешаи В.Б. Вехов ҷолиби диққат ва дастгирист. Ба ақидаи В.Б. Вехов барои он ки барнома зараровар эътироф карда шавад, мавҷудияти маҷмуи ҳолатҳои зеринро исбот бояд кард:

1) барномаи ғайриқонунӣ таҳия гардида имконият дорад, ки иттилооти компютериро нест кунад, онро тағйир диҳад ё нусхабардорӣ намояд, воситаҳои ҳифзи иттилооти компютериро безарар гардонад;

2) барнома пешакӣ огоҳ намудани соҳиб ё истифодабарандаи (соҳибони) иттилооти компютерӣ, таҷҳизоти компютерӣ, системаи иттилооти ё шабакаи иттилоотию телекоммуникатсиониро дар бораи ин хусусияти амали онҳо дар назар надорад;

3) барнома барои амалисозии таъиноти (алгоритм) худ аз соҳиб ё истифодабарандаи (соҳибони) иттилооти компютерӣ, таҷҳизоти компютерӣ, системаи иттилоотӣ ё шабакаи иттилоотию телекоммуникатсионӣ ризоият талаб намекунад²⁸⁹.

Аз таҳлили андешаҳои зикргардида барномаҳои зарароварро вобаста ба мақсади таҳия, истифода ва паҳн кардан ба намудҳои зерин метавон ҷудо менамоем:

- дуздии маълумоти шахсии корбарон (ба монанди шумораи суғуртаи иҷтимоӣ, маълумоти қортҳои қарзӣ ва ё рамзи онҳо);
- дуздии маблағҳо аз суратҳисобҳои бонкӣ тавассути интернет;
- ирсоли паёмакҳои беном тавассути почтаи электронӣ;

---

²⁸⁸ Ниг.: Ефремова М.А. Уголовная ответственность за преступления, совершаемые с использованием информационно-телекоммуникационных технологий: монография. – Москва: Юрлитинформ, 2015. – С. 101; Полный курс уголовного права: в 5 т. Т. 4. Преступления против общественной безопасности / Под ред. Коробеев А.И. – СПб.: Юрид. центр Пресс, 2008. – С. 657; Быков В.М., Черкасов В.Н. Преступления в сфере компьютерной информации: криминологические, уголовно-правовые и криминалистические проблемы: монография. – Москва: Юрлитинформ, 2015. – С. 126.

²⁸⁹ Ниг.: Вехов В.Б. Вредоносные компьютерные программы как предмет и средство совершения преступления / В.Б. Вехов // Расследование преступлений: проблемы и пути их решения. – 2015. – №2 (8). – С. 45.

- дигар намудҳои барномаи зарароваре, ки дар компютер насб шудаанд, ба монанди клавиатураҳо ва абзорҳои дастрасии фосилавӣ (RATs) бо мақсади идораи компютер аз фосилаи дур.

Аз таснифоти мазкур бармеояд, ки барномаҳои зараровар имкони таснифи барномаи ҷосусӣ (Spyware)-ро на бо мақсади расонидани зарар ба бахшҳои иттилоотӣ ё инфрасохтори муҳими иттилооти, балки ҷамъовариҳои маълумот дар бораи фаъолияти корбарон дар Интернет (дар бораи сомонаҳои боздидшуда, харидҳои анҷомдодашуда ва ғайра), барномаҳои бо истилоҳ «ҳазлҳои ношоиста» («Bad Jokes») ²⁹⁰ – «сохторҳои вирусӣ»–барномаҳое, ки на барои анҷом додани ҳамла ба захираҳои компютерӣ, балки барои таҳияи вирусҳои нав пешбинӣ шудаанд, арзёбӣ менамояд. Воқеан, барномаҳоеро, ки ба таври объективӣ барои содир кардани ҷиноятҳо мутобиқ карда шудаанд, вале дар асоси барномаҳои иҷозатдодашуда сохта шудаанд, наметавон зараровар ҳисобид. Дар ин маврид саволи асоснок ба миён меояд, ки оё зарарнок будани барномаро ба содир намудани ҳамла ба дигар объектҳои бо қонуни ҷиноятӣ ҳифзшаванда метавон ифода кард? Андешаи олимони соҳа дар ин мавзӯ гуногун ба назар мерасад. Ба таври мисол, В.С. Комиссаров ба ин савол ҷавоби мусбӣ медиҳад ва ӯ чунин мешуморад, ки зарароварӣ метавонад на танҳо аз рӯи алгоритми амали он, ки ба нобуд кардан, бастан, тағйир додан ё нусхабардории иттилоот нигаронида шудааст, балки бо «хусусиятҳои мушаххасе, ки барои иҷрои амалҳои ғайриқонунӣ ё ҳатто кирдорҳои барои ҷамъият хавфнок (тасаруф тавассути шабакаи интернет аз суратҳисобҳои банкӣ, пинҳон доштани дорои аз андозбандӣ, авбошӣ ва ғайра) амалӣ гардад».

Олимон В.А. Голуб ва М.В. Овчинникова низ мазмуну мундариҷаи

---

²⁹⁰ Ниг.: Приговор Андроповского районного суда Ставропольского края от 6 апреля 2017 г. по делу № 1-31/2017; Такие программы не причиняют компьютеру прямого вреда, однако выводят сообщения о том, что такой вред уже причинен, либо будет причинен, предупреждают пользователя об опасности, которой на самом деле не существует. К «злым шуткам» относятся, например, программы, которые пугают пользователя сообщениями о форматировании диска (хотя никакого форматирования на самом деле не происходит), выводят сообщения, характерные для вирусов, и т.д. – в зависимости от «чувства юмора» автора такой программы. К этому классу также относятся программы, предназначенные для мошенничества, например, путем распространения архивов с оплатой за смс [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://threats.kaspersky.com/ru/threat/Noax.JS.Bad.Joke> (санаи мурочиат: 22.04.2019).

барномаи зарароварро ба таври васеъ тавзеҳ дода, онро ҳамчун барнома ё чузъи рамзи махсус барои анҷом додан ё осон кардани иҷрои амалҳои ғайриқонунӣ дар системаи иттилоотӣ, шабакаи иттилоотӣ ва телекоммуникатсионӣ, ки метавонад ба истифодабарандагони ин система зарар расонад, арзёбӣ менамоянд²⁹¹.

Дар ин асос, роҳандозӣ намудани барномаҳои зараровар чун барномаҳои бо истилоҳ «ҳазлҳои ношоиста» («Bad Jokes») дар доираи моддаи 303-и Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҷавобгарӣ кашида мешавад. Ба андешаи мо, раванди муосири афзоиши пайваستاи истифодаи технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ дар тамоми соҳаҳои ҷомеа²⁹² аз рушди ин омилҳо шаҳодат медиҳад. Бо мурури замон, таҳияи барномаи зараровар на ба мақсади амнияти иттилоотӣ, балки ба дигар соҳаҳои муҳими иҷтимоӣ – ҳаёт, саломатӣ, шаъну шарафи шахс, даҳлатнопазирӣ, муносибатҳои молу мулкӣ, тартиботи ҷамъиятӣ ва ғайра равона карда мешаванд, ки пешгирӣ аз он талаботи давру замон буда, дар замони ҷаҳонишавӣ ба ин самт таваҷҷуҳ бештар зоир гардида истодааст.

К.Н. Евдокимов чунин мешуморад, ки барномаҳои оддии иҷозатдодашудаи компютерӣ низ метавонанд барномаҳои зараровар бошанд, агар онҳо ҳангоми содир намудани кирдорҳои барои ҷамъият хавфнок истифода шаванд ва оқибатҳои зарароварро доро бошанд²⁹³. Метавон гуфт, ки муаллиф барномаҳои зараровар ва барномаҳои оддии иҷозатдодашудаи компютериеро, ки аксаран ҳангоми ҳамла ба объектҳои ҳуқуқи ҷиноятӣ истифода мешавад, беасос омехта мекунад. Тавре маълум аст, бисёре аз барномаҳои дорои иҷозати истифода аз ҷониби ҳамлагарон барои содир кардани ҷиноят ба қор бурда мешаванд. Масалан, барномаҳои

---

²⁹¹ Ниг.: Уголовное право Россия. Общая часть: учебник / Под ред. А.И. Рарога. – Москва: Эксмо, 2009. – С. 532-533; Голуб В.А., Овчинникова М.В. Проблема корректного определения термина «вредоносная программа» / В.А. Голуб, М.В. Овчинникова // Вестник Воронежского государственного университета. Серия: Системный анализ и информационные технологии. – 2008. – №1. – С. 141.

²⁹² Ниг.: Гилинский Я.И. Криминологические основы уголовного права в эпоху постмодерна / Я.И. Гилинский // Криминологические основы уголовного права: материалы X Российского конгресса уголовного права (26-27 мая 2016 г.) / Отв. ред. д-р юрид. наук, проф. В.С. Комиссаров. – М., 2016. – С. 296.

²⁹³ Ниг.: Евдокимов К.Н. Создание, использование и распространение вредоносных компьютерных программ: уголовно-правовые и криминологические аспекты: монография. – Иркутск, 2013. – С. 60.

сӯзондани дискҳо (Infra Recoder, BumAware, Nero ва ғайра) аз ҷониби киберчинояткорон барои истехсоли маҳсулоти қалбакӣ (нусхабардории ғайриқонунии иттилоот), барномаҳои идоракунии фосилавӣ (RDP, VNC, DameWare, TeamViewer, Remote Office Manager, Hamachi) аксар вақт ҳангоми содир кардани дуздӣ ва даҳолати ғайриқонунии фосилавӣ ба системаҳои бонкӣ истифода мешавад. Дар айни замон, онҳоро ҳамчун баномаҳои зараровар эътироф наметавон кард, зероки ин гуна барномаҳо дар асл маҷмуи стандартии танзимот ва хусусиятҳои аз ҷониби таҳиякунанда пешниҳодшударо нигоҳ медоранд.

Баъдан, қисми асосии барномаи қонунӣ (ба истилоҳ «муҳаррик») барои содир кардани чиноятҳои мушаххас мутобиқ карда мешавад. Масалан, барои ғайриқонунӣ пур кардани тавозуни чиптаҳои сафар, ҳамлакунанда яке аз барномаҳои сершумори компютериро истифода мебарад, ки барои сабт кардани маълумот аз як муҳит ба воситаи муҳити дигар пешбинӣ шудаанд, аммо интерфейси²⁹⁴ онро тағйир медиҳад, то интиқолдиҳанда, шумораи сафарҳо, муҳлати истифода дигаргуна интиҳоб карда шавад ва ғ. Дар ин ҳолат, ба андешаи мо, метавонем дар бораи мавҷудияти аломатҳои барномаи зараровар сухан ронем, зеро дар шакли ниҳойӣ ин барнома аллақай хусусиятҳои дигаре дорад, ки ҳадафи он бевосита ба фаъолияти ғайриқонунӣ нигаронида шудааст.

Дар ин маврид зикр намудани муқаррароти доктринаи умумии дар ҳуқуқи чиноятӣ қабулшуда бамаврид аст – зараровар будани барномаи таъминотӣ мансуби категорияи ҳуқуқӣ буда, он салоҳияти корманди мақомоти ҳифзи ҳуқуқ мебошад. Санҷиши барномавию техникӣ бояд вазифаҳои худ – ошкор намудани алгоритми умумӣ ва хусусиятҳои барнома, додани маълумоти муҳим оид ба тафтиши фаъолияти он ва ғайраро ба тарқи пурра иҷро кунад. Ҳулосаи коршинос оид ба тарзҳои ҳалли масъалаи барномаҳои зараровар танҳо хусусияти дурнамоӣ хоҳад дошт. Бо

---

²⁹⁴ Интерфейс – шакл, усули ташкили алоқаи мутақобила байни системаҳои алоҳида; маҷмуи воситаҳо ва қоидаҳои таъминкунандаи алоқаи мутақобила байни системаҳои алоҳида (масалан, инсон ва барномаҳои таъминкунанда, инсон ва дастгоҳҳои таъминкунанда, барнома ва таҷҳизот ва ғ.).

дарназардошти таҳдидҳои муосири чома мо чунин мешуморем, ки иқдоми дуруст ин ҳамчун меъёри асосии зараровар будани барнома ҳадафи асли ва асосии он – амалисозии фаъолиятҳои ғайриқонунӣ бояд интиҳоб карда шавад. Дар ин маврид анҷоми он дар соҳаи гуногун ва беиҷозат будани фаъолият дар барнома аз ҷониби корбар (ба монанди таҳиягари вирусҳо) аҳамияти дуҷумдараҷа дорад. Ҳамин тариқ, барномаҳои зараровар бояд ҳамчун як барномаи компютерӣ ё иттилооте фаҳмида шавад (аз ҷумла бо роҳи тағйир додани барномаи қонунӣ), ки он барои анҷом додани фаъолияти ғайриқонунӣ нигаронида шудааст²⁹⁵.

Ҳамзамон дар қисми хотимаӣ, дар асоси андешаҳои зиргардида намудҳои зерини барномаҳои зарароварро метавон ҷудо кард, ки онҳо воситаи содиршавии ин кирдоҳои барои фамъият хавфнок ифода мегарданд: зараррасонии камтар; зараррасониҳои хатарнок (нест кардани иттилоот ва расонидани зарари калон); зараррасониҳои воридшавӣ; барномаҳои таблиғотӣ. Барномаҳои таблиғотӣ ва ё таблиғҳои номатлуб ва баъзан зарароварро намоиш медиҳанд, натиҷаҳои ҷустуҷӯро ба сайтҳои таблиғотӣ равона мекунанд ва маълумоти корбарро ҷамъ мекунанд, ки баъдан метавонанд бидуни ризоияти корбар онро ба таблиғгарон фурӯшанд. На ҳама таблиғот зарароваранд, баъзеи онҳо ба таври қонунӣ ва бехатар истифода мешаванд. Дар аксари ҳолатҳо, корбарон метавонанд басомади таблиғ ва намудҳои зеркашиҳоро тавассути назорати танзими браузер ва бо истифода аз баҳши таблиғ назорат кунанд. Барномаҳои таблиғотӣ боиси паҳнсозии барномаҳои зараровар мегарданд, ба таври мисол соли 2017 як ширкати барномасозии исроилӣ ошкор кард, ки 250 миллион компютер ва панҷаки шабакаҳои корпоративӣ дар саросари ҷаҳон мубталои ин вирус шудааст.

Дар асоси таҳлили адабиёти махсус оид ба масъалаҳои амнияти иттилоотӣ аз ҷамлаҳои киберӣ, ақидаву пешниҳодҳои мутахассисони соҳавӣ оид ба таҳияи усулҳои ҳифзи воситаҳои компютерӣ ба хулосае метавон омад,

---

²⁹⁵ 43% пурсидашудагон ин таърифро дастгирӣ кардаанд.

ки намудҳо ва синфҳои нави барномаҳои зараровар ба вучуд омадаанд ва онҳо ба ҳеҷ яке аз таърифҳои мавҷуда дохил намешаванд. Чунин барномаҳои имрӯза барномаҳои мебошанд, ки фаъолиятро дар телефонҳои мобилиро қатъ мекунанд, барномаҳо барои паҳн кардани спам, ба истилоҳ, «шпион» ва инчунин барномаҳои махсус барои ташкили «шабакаҳои зарарарасони бо истилоҳ зомби» мебошанд.

Бояд қайд намуд, ки дар нақши аломатҳои факултативии тарафи объективи тарз, олот, восита, ҷой, вақт ва шароит (вазъият) содиршавии ҷиноят баромад мекунанд. Дар ҳолатҳои, ки аломатҳои мазкурро меъёри ҳуқуқи ҷиноятӣ пешбинӣ менамояд, онҳо ҳамчун аломати ҳатмии таркиби ҷинояти мушаххас баромад мекунанд.

Воситаи содиркунии ҷиноят ин предметҳои мебошанд, ки барои осон гардонидани содиркунии ҷиноят истифода мегарданд, масалан воситаи содиршавии ин ҷиноятҳо, кирмҳои шабакавӣ, вирусҳои файли классикӣ (яке аз намудҳои барномаҳои зараровар), троянҳо, воситаҳои хакерӣ, барномаи ҷосусӣ ва барномаҳои тамаъҷӯӣ ва рамзшиканӣ.

Аз ин лиҳоз яке аз воситаи содиршавии ҷиноятҳо ба муқобили шабакаҳои интернетӣ ва таҷҳизотҳои ёрирасони онҳо (барномаҳои зараровар, ҳамлаҳои DoS) вирусҳои файли классикӣ ифода мегардад. Ин категория бояд барномаҳои дар бар гирад, ки нусхаҳои онҳоро дар таҷҳизоти компютерӣ бо мақсадҳои зерин паҳн мекунанд:

- фаъолсозии минбаъдаи рамзи шумо барои баъзе амалҳои корбар;
- татбиқи минбаъда дар дигар захираҳои компютерӣ.

Мушкилоти асосӣ дар таърифи дақиқи вирус он аст, ки қариб ҳамаи хусусиятҳои фарқкунандаи вирус (ҷоришавӣ ба объектҳои дигар, махфӣ, хатари эҳтимоли) ба барномаҳои дигар низ хос буда, дорой баъзе аломатҳои фарқкунанда мебошанд.

Хусусияти фарқкунандаи вирусҳо дар он аст, ки онҳо барои ворид шудан ба компютерҳои дигар захираҳои компютериё, ки барои пайвастшавӣ ба шабака масъуланд, истифода намебаранд. Нусхаи вирус ба компютерҳои

дурдаст танҳо вақте мерасад, ки объекти сироятшуда бо сабабе, новобаста аз худи ин вирус, дар компютери дигар фаъол мешавад: ҳангоми сироят кардани дискҳои дастрас вирус ба файлҳои дар захираи шабака ҷойгиршуда ворид мешавад; вирус худро ба васоити ниғаҳдории ҷудошаванда ё файлҳои сироятёфтаи он нусхабардорӣ менамояд. Баъзе вирусҳо дорои хусусиятҳои дигар намудҳои барномаи зараровар мебошанд, масалан, протсессии backdoor ё ҷузъи троянӣ барои нест кардани маълумот дар диск.

Кирмҳои шабакавӣ. Ин категория бояд барномаҳоро дар бар гирад, ки нусхаҳои онҳо тавассути шабакаҳои компютери маҳаллӣ ва (ё) глобалӣ (умумӣ) паҳн мекунад ва мақсадҳои зеринро доранд:

- ҳамла ба компютерҳои дурдаст;
- оғоз нусхабардории он дар компютери дурдаст;
- паҳнкунии минбаъда ба компютерҳои дигари шабака.

Барои паҳн кардани онҳо, кирмҳои шабака аз шабакаҳои гуногуни компютерӣ ва телекоммуникатсионӣ: почтаи электронӣ, системаҳои паёмнависи фаврӣ, мубодилаи файлҳо (P2P) ва шабакаҳои IRC, LAN, шабакаҳои мубодилаи маълумот байни дастгоҳҳои мобилӣ (телефонҳо, PDAs) ва ғайра истифода мебаранд.

Аксарияти кирмҳои мавҷуда дар шакли файлҳо тақсим карда мешаванд: замима ба почтаи электронӣ, истинод ба файли сироятёфта дар баъзе манбаи WEB ё FTP, дар паёмҳои TCQ ва IRC, файл дар пояи мубодилавии P2P ва ғайра. Баъзе кирмҳо инчунин хосиятҳои дигар намудҳои барномаи зараровар доранд. Масалан, баъзе кирмҳо дорои функцияҳои троянӣ мебошанд ё метавонанд ба файлҳои иҷрошаванда сироят кунанд, яъне онҳо дорои барномаи троянӣ ва (ё) вируси компютерӣ мебошанд.

Барномаҳои троянӣ. Ба ин категория бояд барномаҳое дохил шаванд, ки амалҳои гуногунро аз ҷониби корбар беиҷозат иҷро мекунад: ҷамъ овардани маълумот бо интиқоли минбаъдаи он ба ҳамлагар; таҳрифкорӣ ё тағйир додани он, вайрон кардани кори компютер, истифода бурдани захираҳои компютерӣ ба манфиати шахсӣ. Категорияҳои дигари троянҳо

мавчуданд, ки ба компютерҳо ва шабакаҳои дурдаст бе халалдор кардани компютери сироятёфта зарар мерасонанд (троянҳо барои ҳамлаҳои DoS ба захираҳои шабакаи дурдаст пешбинӣ шудаанд).

Барномаҳои троянии «Backdoor» табиатан мураккабсохт буда, барои идоракунии фосилавии компютерҳо дар шабака истифода мешаванд. Аз ҷиҳати тарҳрезӣ ва вазифаҳои беруна ва аз бисёр ҷиҳат онҳо системаҳои гуногуни маъмурӣ ва идоракунии компютери ба хотир меоранд, ки аз ҷониби ширкатҳои гуногуни истехсолкунандаи барномаҳо таҳия ва паҳн карда мешаванд. Ягона фарқияти он аз барномаҳои «қонунӣ ва ё сертификатсияшуда» мавҷуд набудани огоҳиҳо дар бораи насб ва оғози кор аст. Вақти оғози кор чунин барнома худро дар система насб мекунад ва сипас онро назорат мекунад, дар ҳоле ки ба соҳиби система дар бораи амалҳои барнома дар система ягон паём дода намешавад. Илова бар ин, истиноди барномаи нав дар система метавонад дар рӯйхати барномаҳои фаъол набошад. Дар натиҷа, «соҳиби» чунин барномаи троянӣ аз мавҷудияти он дар система огоҳ набуда, воридшавии барномаҳои зараррасон оғоз мешавад. Воситаҳои идоракунии пинҳон, ки дар компютер насб шудаанд, имкон медиҳанд, ки бо компютер он чизеро, ки ҳамлакунанда пешбинӣ кардааст, иҷро кунед: файлҳоро қабул кунед (фиристенд), онҳоро нест кунед, паёмҳоро боз намое, маълумотро тоза кунед, компютерро аз нав фаъол намоед ва ғайра. Дар натиҷа, барномаҳои зараровар барои ошкор ва интиқоли иттилооти махфӣ, оғоз кардани вирусҳо, нобуд кардан, қатъ ва тағйир додани маълумот истифода шаванд, зеро компютерҳои «сироятшуда» барои амалҳои ғайриқонунии хакерҳо боз ҳастанд.

Утилитҳо ва дигар барномаи зараровар. Ин категория дар бар мегирад:

– утилитҳои автоматикунонии таҳияи вирусҳо, кирмҳо ва троянҳо (конструкторҳо) ва захирагоҳи барномае, ки барои сохтани рамзи (коди) зараровар пешбинӣ шудаанд;

– утилитҳо барои пинҳон кардани рамзи файлҳои сироятёфта аз сканкунии антивирусҳо (рамзкунакҳои файл);

– барномаҳое, ки ба соҳиби компютер дар бораи амалҳои худ дар система маълумоти бардурӯғ медиҳанд;

– дигар барномаҳое, ки бо ин ё он роҳ қасдан ба компютерҳо ва (ё) системаҳои компютерӣ зарари мустақим ё ғайримустақим мерасонанд.

Барномаи ҷосусӣ. Барномаи ҷосусӣ як навъи барномаи зараровар аст, ки ворида дастгоҳ гардида, фаъолиятро назорат мекунад ва маълумоти заруриро, аз қабилӣ маълумоти молиявӣ, ҳисобот, маълумоти воридшавӣ ва дигар маълумотро фарокаш менамояд. Барномаи ҷосусӣ метавонад тавассути осебпазирии барномаи дахлдор, ки бо барномаҳои қонунӣ ё як қисми троянҳо паҳн шавад. Он навъҳои зиёд дорад: CoolWebSearch осебпазирии амнияти Internet Explorer-ро барои рабудани браузер, тағйир додани танзимои он ва сипас ба ҳамлагарон фиристодани маълумот ҳалалдор менамояд. ator – одатан бо барномаҳои мубодилаи файлҳо, аз қабилӣ Kazaa насб карда шуда, назорат мекунад, ки корбарон дар Интернет ба чӣ тавачҷухдоранд ва иттилооти гирифташударо барои нишон додани таблиғоти мушаххас истифода мебаранд. Яке аз намудҳои барномаи ҷосусӣ ин Keyloggers мебошад, ки тавассути он фаъолияти корбаронро назорат мекунанд. Онҳо метавонанд ба таври қонунӣ истифода шаванд, масалан, волидон метавонанд онҳоро барои назорат кардани фаъолияти онлайнӣ кӯдакон истифода баранд ва ширкатҳо метавонанд фаъолияти кормандонро пайгирӣ кунанд. Бо вучуди ин, хакерҳо метавонанд онро барои дуздии паролҳо, тафсилоти бонкӣ ва дигар маълумоти ҳассос истифода баранд. Keyloggers тавассути барномарезиҳои махсус ё зеркашиҳои зараровар ба система ворид шаванд. Ба таври мисол, соли 2017 як донишҷӯи Донишгоҳи Айова барои насби он ба компютерҳои кормандон бо мақсади дастрасӣ ба маълумотномаҳо ва иваз намудани баҳоҳо боздошт шуд. Донишҷӯӣ барои ин амали ғайриқонунӣ чаҳор моҳ зиндонӣ гардид.

Барномаҳои тамаъҷӯӣ ва рамзшиканӣ – барномаи зарароварест, ки дастрасии корбаронро ба система ё маълумот то анҷоми пардохти ғайринақдӣ, масалан биткоин (асъории байналмилалӣ электронӣ), манъ

мекунад. Барномаҳои тамаъҷӯӣ ва рамзшиканӣ солҳои зиёд боз барои ширкатҳо хатар эҷод менамояд. Вақте ки ширкатҳои бештар ба шакли фаъолияти рақамӣ мегузаранд, имкони қурбонии чунин ҳамлаҳо шудан ба таври назаррас меафзояд. Намунаҳои барномаҳои тамаъҷӯӣ ва рамзшиканӣ Crypto Locker мебошад. Он як барномаи зараровар аст, ки солҳои 2013 ва 2014 паҳн шуда, аз ҷониби ҳамлагарон барои дастрасӣ ва рамзгузориҳои файлҳо дар система истифода мешавад. Барномаи мазкур бо истифода аз усули муҳандисии иҷтимоӣ паҳн гардид ва боиси фиреби қорбарон шуда, маълумоти заруриро ба компютерҳои худ фарокашӣ карданд, ки ин боиси паҳншавии барномаҳои зараррасон дар тамоми шабака гардид. Пас аз зеркашӣ, CryptoLocker паёмро мефиристад, ки шумо бояд ба он пули нақд гузаронед ва ё бо биткоин пардохтро амалӣ сохта, рамзкушоӣ кунед. Барномаи CryptoLocker дигар истифода намешавад, аммо гумон меравад, ки ҳамлагарон аз ширкатҳои қурбоншуда тақрибан 3 миллион доллар ба даст овардаанд.

Аз ин гурӯҳи ҷиноятҳо танҳо он мавриде дар асоси қонуни ҷиноятӣ баррасӣ мешавад, ки дар он маълумот боздошта шудааст ва ё ба он тағйирот ворид карда шудааст. Барномаҳои зараровар, ки гурӯҳи сеюмро ташкил медиҳанд, ба таъмини дастрасии ғайриқонунӣ ба захираҳои иттилоотии шахсони дигар нигаронида шудаанд (барномаҳои троянӣ метавонанд ҳамчун намунаи маъмулии чунин барномаҳо хизмат кунанд). Барномаҳои зараровар, ки тибқи моддаи 303 Кодекси ҷиноятӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҷавобгариҳои ҷиноятӣ кашида мешаванд, ба гурӯҳи дуюм дохил мешаванд.

Дар асоси ин гурӯҳбандӣ роҳҳои маъмултарин паҳн гардидани барномаҳои зараровар ва ҳамлаҳои DoS-ро метавон дар чунин шакл тасниф намуд:

Почтаи электронӣ. Дар сурати раҳна кардани почтаи электронӣ, барномаи зараровар метавонад аз суроғаи шумо бо замимаҳои сироятёфта ё силқаҳо (истинод) ба вебсайтҳои зараровар паём фиристад. Вақте ки тарафи

қабулқунанда замимаро мекушояд ё силкаро фурӯкашӣ менамояд, барномаи зараровар вориди компютери онҳо мешавад.

Паҳнкунандагони воқеӣ. Ҳамлагарон метавонанд барномаи зарароварро ба дискҳои USB зеркашӣ кунанд ва интизор шаванд, ки истифодабарандагон онҳоро ба компютер пайваст кунанд. Ин усул аксар вақт дар ҷосусии корпоративӣ истифода мешавад.

Равзанаҳои гардон. Ин усули паҳнкунии барномаи зараровар дорои огоҳиҳои бардурӯғи амниятӣ мебошад. Онҳо фарокашии барномаҳои бехатариро пешниҳод мекунанд, ки баъзан он метавонад зараровар бошад.

Осебпазирӣ. Камбудӣ дар амнияти система боиси воридшавии барномаи зараровар ба компютер, таҷҳизот ё шабака гарданд.

Равзанаҳои пӯшида. Барқасдона ё тасодуфан пайдо шудани норасоӣ дар барнома, шабакаҳо ё системаи амниятии компютерӣ.

Воридшавии барномаҳои зараровар тавассути фарокашии пинҳонӣ. Фарокашии барнома бо огоҳии корбар ва ё бидуни он.

Роҳҳои бемонеа. Ин ҳолатес, ки ҳамлагарон ба компютер ё шабака дастрасии васеъ пайдо мекунанд ва сипас аз он истифода мебаранд.

Ҳамнавӣ. Агар ҳамаи системаҳо дар доираи як система амалиётро идора кунанд ва ба як шабака пайваст шаванд, хатари паҳншавии кирмҳо ба компютерҳои дигар меафзояд.

Таҳдидҳои якҷоя. Бастаҳои барномаи зараровар, ки хусусиятҳои намудҳои гуногуни барномаи зарароварро муттаҳид намуда, дар ин замина ошкор ва бартараф кардани онҳо душвор мегарданд, зеро онҳо метавонанд осебпазирӣ гуногунро истифода баранд.

Бо чунин таснифоти мухтасари барномаҳои зараровар мо аз доираи фаҳмиши қонунгузориҳои ҷиноятӣ берун нарафтем, чунки дар тафсириҳои Кодекси ҷиноятӣ мафҳумҳои вируси компютерӣ, кирмҳо, барномаи троянӣ зикр ва ошкор карда мешаванд. Мо чунин мешуморем, ки мақомоти ҳифзи ҳуқуқ бояд мафҳуми барномаи зарароварро, ки дар мазмуни моддаи 303-и Кодекси ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон зикр гардидаанд ё дар дигар санади

қонунгузорӣ, масалан, дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи иттилоот» ва дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ва ҳифзи иттилоот», моддаи 2-юми он «Мафҳумҳои асосии дар Қонуни мазкур истифодашаванда» инъикос ёфтаанд, пурра дарк намоянд.

Оқибатҳои таъсири барномаҳои зараровар на танҳо ба кори компютерҳо, балки воситаҳои телекоммуникатсионӣ ба намудҳои таъсири эҳтимолии ғайриқонунӣ, ки имрӯз вучуд доранд ва дар қонунгузориҳои ҷиноятӣ инъикос наёфтаанд, мувофиқат намекунанд. Аз ин рӯ, бо дарназардошти гуфтаҳои боло, мо таърифи зерини барномаи зарароварро пешниҳод менамоем:

Барномаи зараровар барномаест, ки ба таври махсус бо ҳама гуна забони барномасозӣ таҳия гардида, истифода ва паҳнкунии онҳо дар системаи иттилоотӣ ё шабакаи иттилоотӣ ва телекоммуникатсионӣ боиси таъсири ғайриқонунӣ ба иттилоот ва (ё) ба таҷҳизоти компютерӣ ва алоқа мегардад, ки дар ғайриқонунӣ несту нобуд кардан, нусхабардорӣ кардан, вайрон кардан, қатъ намудан, таҳрифи иттилоот ва ё вайрон кардани тартиби кори дастгоҳҳои зикршуда, ки соҳиби қонунӣ муқаррар кардааст, ифода мешавад.

Дастрасии ғайриқонунӣ ба иттилооти компютериест истифодаи умум, яъне иттилооти бо қонун ҳифзнашуда, ки ба доираи номаҳдуд нигаронида шудааст, аломатҳои ҷинояти мавриди назарро ташкил намекунад. Аз ин сабаб, ҳангоми пайвастшавии ғайриқонунӣ ба Интернет хатогиҳои зиёд рух медиҳанд. Таснифи ин амалҳо дақиқкориро талаб менамояд. Ба таври миисол, шаҳрванд З. бо истифода аз сервери «Эликом» бо ном ва пароли ширкати «Микст» ғайриқонунӣ ба шабакаи компютериест интернетӣ ворид шуда, парвандаҳоро нусхабардорӣ намудааст. Дар рафти тафтишот дар кирдори З. ягон аломати ҷиноятӣ ошкор карда нашудааст, зеро маълумоти воридшудаи ӯ дар файлҳои муҳофизатнашудаи шабакаи Интернет буда, онҳо аз ҷониби қонун ҳифз карда намешаванд. Аз ин рӯ, баррасии парвандаи мазкур қатъ карда шуд. Дар ин маврид муфаттиш эҳтимолияти дастрасии ғайриқонунӣ ба маълумоти компютериест бо қонун ҳифзшавандаро, ки дар

сервери «Эликом» ҷойгир аст (рӯйхати корбарони бақайдгирифташуда, ки тавассути ин сервер ба рамзи онҳо дастрасӣ доранд) пурра пайгирӣ накардааст²⁹⁶. Дар бандубасти ин кирдор тибқи боби 28-ум, моддаи 298-303 душворӣ пеш меояд. Аз ин рӯ, шумораи ҷиноятҳое, ки дар ин модда ба қайд гирифта шудаанд, нисбат ба шумораи ҷиноятҳое, ки дар банди моддаи мазкур ба қайд гирифта шудаанд, зиёд аст. Аз ҳамин сабаб дастрасии ғайриқонунӣ ба иттилооти компютерӣ дар адабиёти ҳуқуқӣ, аз ҷумла, криминалистӣ, таҳлил карда мешавад. Ҷиноятҳои тибқи моддаи 303-и Кодекси ҷиноятӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон баррасишаванда иҷроӣ ақаллан яке аз амалҳои зеринро дар бар мегирад: таҳияи барномаҳои зараровар барои компютерҳо; ворид намудани тағйирот ба барномаҳои мавҷудаи компютерӣ; истифода ё паҳн кардани барномаҳои компютерӣ зараровар. Дар содир намудани ин навъи ҷиноятҳо аломатҳои махсус мавҷуданд. Барои рӯшанӣ андохтан ба моҳияти ҳуқуқии ин раванд зарурати баррасии муфассали ин амалҳо пеш меояд, ки онро ба таври зайл тавсиф менамоем:

Таҳияи барномаҳои зараровар барои компютерҳо. Барои ба ҷавобгариӣ ҷиноятӣ кашидан, барнома бояд хусусияти зарароварӣ дошта бошад. Мафҳуми ягонаи меъёрӣ дар қонунгузорӣ вобаста барномаи зараровар вучуд надорад, ки ин омил бешубҳа дар амалияи татбиқи ҳуқуқӣ ба омилҳои субъективӣ оварда мерасонад. Чунин таърифро тавре зикр намудем, мо танҳо дар Созишномаи ҳамкории давлатҳои аъзои Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил дар мубориза бо ҷиноятҳо дар соҳаи иттилооти компютерӣ мушоҳида намудем (Минск, 1 июни соли 2001), аммо аз қаубли ин санад ҳоло чандинсолҳо сипари гардидааст ва моҳияти мафҳуми оварда шуда дар ин санади байналмилалӣ такмилро талаб менамояд. Бояд қайд намуд, ки ҳама гуна барномаи дорои ноқисҳо (ё нодуруст истифода бурдани он) метавонад ба оқибатҳои номусоид оварда расонад. Дар ҳамин ҳол, тибқи маълумоти аз амалия бадастомада ҳама гуна барномаҳо дар 1000 рамзгузориҳои худ то 5

---

²⁹⁶ Ниг.: Гаврилин Ю.В., Головин А.Ю., Кузнецов А.В., Толстухина Т.В. Преступления в сфере компьютерной информации: квалификация и доказывание: учебное пособие / Под ред. Гаврилин Ю.В. – М.: Книжный мир, 2003. – 245 с.

хатогӣ доранд ва агар барои ин хатогихо ҷавобгарии ҳуқуқӣ муқаррар шаванд, пас раванди фаъолияти барномасозӣ заъф дида, он оқибатҳои манфиро ба миён меорад.

Ба назари мо чунин таъриф моҳияти илмии ин мафҳумро пурратар ифода менамояд: «Барномаи зараровар барномаи махсус таҳиягардида (офаридашуда) мебошад, ки пас аз пайдоиши имкони назорати амалҳои беиҷозати корбар ба соҳиб ё соҳиби иттилоот, инчунин ба дигар ашхос дар шакли нобудсозӣ, манъ кардан, тағйир ё нусхабардории иттилоот, вайрон кардани компютер, низоми компютерҳои системавӣ ё шабакаҳои онҳо зарар ворид намояд»²⁹⁷.

Дар ин хусус манбаъҳои дигар тавзеҳоти дигар медиҳанд. Зарарнокӣ ё фойданокии барномаҳои компютери ро на вобаста ба таъинот, қобилияти нест кардан, тағйир додан, нусхабардории иттилоот (инҳо вазифаҳои хеле маъмулии барномаҳои компилан қонунӣ мебошанд) муайян мекунанд, балки вобаста ба он ки оё аз амали онҳосоҳиби маълумот огоҳии пешакӣ дорад, инчунин маълумоти соҳиби компютер ё дигар истифодабарандаи қонунӣ дар бораи хусусияти барнома ва дуҷум, гирифтани розигии ӯ барои татбиқи ҳадафи барнома бозгӯӣ карда мешавад. Вайрон кардани яке аз ин талабот барномаро зараровар месозад.

Ҳамин тариқ, печида шудани мафҳумҳо ба мисли барномаи «зараровар» ва «вирусӣ» боиси омехта шудани аломатҳои тарафи объективии ҷиноят мегардад, ки имкони бечазо мондани эҷод, истифода ва паҳн кардани барномаҳои зарароварро барои компютерҳое, ки аз рӯи хусусиятҳои сифатии худ осебпазири вирусӣ нестанд, ба вучуд меорад. Дар адабиёт андешаи возеҳе вучуд надорад, ки оё «крэкҳо», ки ҳадафашон аз байн бурдани муҳофизат аз маҳсулоти барнома аст, метавон барномаи зараровар ҳисобид. Истифодаи чунин барнома, албатта, ба ҳуқуқи муаллифии дар барнома ҳифзшуда зарар мерасонад, аммо он ба меъёрҳои дар боло зикршуда ҷавобгӯӣ нест. Илова бар ин, истифодаи «крэк» боиси оқибатҳои

---

²⁹⁷ Ляпунов Ю.И., Пушкин А.В. Преступления в сфере компьютерной информации / Уголовное право. Особенная часть / Под ред. Н.И. Ветрова, Ю.И. Ляпунова. – М., 1998. – 768 с.

пешбининамудаи моддаи 303 намегардад. Аз ин рӯ, «крэкҳо» (инчунин, масалан, барномаҳои автоматии мансуб ба рамзгузориҳо ва ғайра) дар содир намудани ҷиноятҳои дар моддаҳои 303 ё 156-и Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон пешбинишуда, инчунин тайёри ба содир намудани ин ҷиноятҳо танҳо як восита ҳисобида мешаванд.

Кирдорҳои мутобиқи моддаи 303-и Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҷиноятҳои дорои таркиби расмӣ алоқамандӣ пайдо кунад ҳам, дар ин хусус андешаи олимонро дар як сатҳ намебинем. Тавре ки маълум аст, сохторҳои таркибии ҷинояти расмӣ бо якчанд сабабҳо ифода карда мешаванд: ё худ кирдор аллақай барои объекти муҳофизатшаванда аз ҷиҳати иҷтимоӣ он қадар хатарнок аст, ки барои таснифи чунин кирдор зарурати фарорасии оқибатҳои он лозим бошад ва ё оқибатҳои он гуногунанд, ки онро дар қонун пешбинӣ ва ифода кардан то андозае ғайриимкон мебошад.

Дар доираи барномаи зараровар мавҷудияти се сабабро ба таври возеҳ бояд пайгирӣ намуд:

– барномаҳои зараровар, ки ба таври пинҳонӣ паҳн карда мешаванд ва онҳо ба иттилооти компютерӣ таҳдид мекунад. Аз ин рӯ, онҳоро тибқи сарчашмаҳои муътамади қонуни ҷиноятӣ метавон дорои хатарҳои бузург ҳисобид;

– барномаҳои зараровари навъи троянӣ хусусияти хос доранд – онҳо пас аз як муддати номуайян фаъол мешаванд ва танҳо барои амали гаштани мақсадҳои эҷодкори он истифода мешаванд, инчунин хусусияти зарарноки онҳо вақте ошкор карда мешавад, ки дар ин маврид дастгир намудани ҷинояткор ғайриимкон буда, ин кирдорҳо аз доираи қонун берун мемонад. Илова бар ин, чунин барномаҳои вирусӣ вақти зиёд дар шабакаҳо амал менамоянд ва назорати доираи чунин фаъолияти манфӣ ғайриимкон мебошад;

– паҳншавии барномаи зараровар дар саросари ҷаҳон бо он тавсиф мешавад, ки зарари онҳо метавонад ба амнияти тамоми кишвар хатар эҷод намояд²⁹⁸.

Бо дарназардошти ин, таснифоти ин навъи кирдорҳо ва қабули саривақтии қарори дурусти қонунгузор, ки ин дар моддаи 303 КҶ ҚТ инъикос ёфтааст, барои рафъи мушкилот замина фароҳам меорад. Андешаи олимони равшаниандози масъалаҳои баҳсталаб аст. Ю.И. Ляпунов ин равандро чунин тавсиф менамояд: «кирдор ... танҳо вақте ҷинойт ҳисобида мешавад, ки он ба таври воқеӣ таҳдиди беиҷозат нобуд кардан, қатъ намудан, тағйир додан ва ё нусхабардории маълумотро ба вучуд оварда бошад. Дар акси ҳол, амали шахс барои таҳия, истифода ё паҳн кардани барномаҳои зарароварро наметавон ҷинойт ҳисоб кард»²⁹⁹. Аз ин рӯ, амали шахс дорои аломатҳои ҷинойтӣ набуда (қисми 2 моддаи 14 Кодекси ҷинойтӣ), таснифоти он мушкилӣ ба миён меорад.

Ҳангоми таҳлили тарафи объективии ҷинойт, ки дар роҳандозии чунин кирдорҳо – барномаҳои зараровар чанд омилро бояд мадди назар гирифт. Дар ин раванд суоле пайдо мешавад, ки чунин раванди ҳуқуқӣ то чӣ андоза асоснок аст, оё метавон ба таври қатъӣ гуфт, ки ҳама гуна таҳия ё тағйир додани барномаҳои мавҷуда, ки дидаю доништа боиси беиҷозат нобуд кардан, басташавӣ, тағйир додан ё нусхабардории иттилоот мегардад, бояд ҳамчун ҷинойт эътироф шаванд? Ҳамин тариқ, баъзе қарорбардорон барномаҳои зарароварро дар асоси хусусиятҳои онҳо вобаста ба ҳадафи таҳия барнома ва оқибатҳои амали он ба се гурӯҳ тақсим мекунанд: сирояткуниҳои «безарар», «сирояткуниҳои хатарнок» ва «сирояткуниҳои тавассути воридшавиҳо».

---

²⁹⁸ Ниг.: Журнал «eWEEK» [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.eWEEK.com/arLide2/1925600.asp>. – Большое жюри суда Сиэтла решило начать рассмотрение дело 20-летнего калифорнийца Кристофера Максвелла (санаи муроҷиат: 13.12.2023). Шаҳрванд дар сохтан ва истифода намудани барномаҳои «зомби (караҳтӣ, шахшуда)» ва бо он алоқаманди аз қор баровардани шабакаҳои компютери яке аз беморхонаҳои шаҳрии Сиэтла дар моҳи январи соли 2005 айбдор доништа мешавад. Муфасал ниг.: Шабакаи интернетии «The Register» [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.theregister.co.uk/content/56/32425.html>. Kevin Poulsen (санаи муроҷиат: 13.12.2023); «Slammer worm crashed Ohio nuke plant net» – Ба барномаҳои дохилии зеристгоҳи атомии ш. Огайо вируси кирмаки Slammer ворид гардид ва дастгоҳи идоракунандаи вазифавии онро аз қор баровард. Бо баробари ҳуҷум намудани кирмак минбаъд ду зеристгоҳе, ки мониторинги нишондодҳои зеристгоҳи атомӣ ва ҳолати идоракунии онро амалӣ менамуданд, аз қор бозмонданд. Гарчанде ки барои ҳар ду зеристгоҳ шакли якхелаи иловагӣ мавҷуд буд, ки вирус ба онҳо таъсир расонида наметавонист, аммо дастрас набудани ҳадамоти маъмулии рақамӣ қарорбардорони зеристгоҳро тули панҷ соат дар ҳолати ҳассос қарор дод.

²⁹⁹ Уголовное право: учебник / Под ред. д.ю.н., проф. Н.И. Ветрова, д.ю.н., проф. Ю.И. Ляпунова. – 3-е изд., испр. и доп. – М.: Юриспруденция, 2005. – С. 600.

Ба андешаи В.Ю. Максимов, «аз рӯйи дараҷаи хавфнокӣ (қобилияти харобиовар) барномаҳои зараровар ба на он қадар хатарнок ва хеле хатарнок тақсим мешаванд»³⁰⁰. Бо дарназардошти хусусияти онҳо В.В. Крилов бар он андеша аст, ки «сирояткуниҳо тавассути воридшавиҳо» маълумотро тамоман нест намекунанд, дастрасиро ба он манъ намесозанд, ба кори компютерҳо, системаҳои компютерӣ ё шабакаҳои онҳо ҳалал эҷод наменамоянд.

Дар даҳсолаи охир ба иттилооти компютерӣ, амнияти системаҳои компютерӣ ва шабакаҳои интиқоли маълумот бештар тавачҷуҳ зоҳир карда мешавад. Масъалаи асосии ҳифзи иттилоот дар компютер ба барномаи махсус – ба истилоҳ барномаҳои антивирусӣ алоқамандӣ дорад. Имрӯз шумораи хеле зиёди ширкатҳо ба монанди Kaspersky Anti-Virus, DrWeb, Eset Nod32, Panda Antivirus, Symantec Antivirus, Trend Micro, BitDefender, Avast, McAfee мавҷуданд, ки марбути барномаҳои муҳофизатӣ буда, аз рӯйи хусусияти фаъолияти худ ҳамаи ин ширкатҳо мустақиман метавонанд барномаҳои мавҷудаи зарароварро таҳия ва ё тағйир диҳанд. Аммо онҳо ҳадафҳои таъмини амниятиро пайгирӣ мекунанд, ҳарчанд аз нуктаи назари Кодекси ҷиноятӣ дар фаъолияти онҳо аломатҳои таркибии (расмӣ) ҷиноят тибқи моддаи 303-и Кодекси ҷиноятӣ мушоҳида мешавад.

Бояд қайд намуд, ки «Консепсияи амнияти иттилоотии Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 07.11.2003 ва Консепсияи сиёсати давлатии иттилоотии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30.04.2008. ки аз тарафи Президенти ҚТ тасдиқ гардидааст, танзимкунандаи васеи ин муносибатҳо ва мубориза бар зидди ҷунин кирдорҳои ба ҷамъият хавфнок мебошанд.

Барои ноил шудан ба ин ҳадафҳо зарур аст, ки амнияти системаҳои иттилоотӣ, аз ҷумла шабакаҳои коммуникатсионӣ, пеш аз ҳама амнияти шабакаҳои ибтидоии алоқа ва системаҳои иттилоотии мақомоти давлатӣ, мақомоти давлатии субъектҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, самтҳои молиявӣ, қарздиҳӣ ва соҳаҳои бонкӣ, соҳаи фаъолияти иқтисодӣ, инчунин системаҳо ва воситаҳои

---

³⁰⁰ Крылов В.В. Информационные компьютерные преступления. – М.: Городец, 1997. – С. 123; Уголовное право: Часть Общая. Часть Особенная: учебник / Под общ. ред. Л.Д. Гаухмана, С.В. Максимова. – М., 1999. – С. 658.

иттилоотикунонии аслиҳа ва техникаи ҳарбӣ, системаҳои фармондиҳии кушунҳо, соҳаҳои аз ҷиҳати экологӣ хатарнок ва аз ҷиҳати иқтисодӣ муҳим; инкишофи истехсоли ватании воситаҳои техникӣ ва ҳифзи ахбор, усулҳои назорати самаранокии онҳо; ҳифзи маълумоти дорои сирри давлатӣ хуб ба роҳ монда шавад.

Ҳамин тариқ, таҳияи барномаҳои махсусе, ки дар баробари омилҳои зараррасониро доштан метавонад дар ҳифзи иттилоот, мониторинги самаранокии ҳифзи иттилоот, инчунин барои ба амал баровардани амалиёти зиддитеррористӣ ба кор бурда шаванд.

Технологияҳои нави иттилоотӣ имкон медиҳанд, ки фаъолияти гурӯҳҳои ҷинойтӣ дар доираи васеъ ба таври ғаврий назорат карда шаванд. Таҷрибаи хадмоти махсуси ИМА, ки дорои «Oasis» (СРУ) ва «Magic Lantern» (ФБР) мебошанд, моро водор месозад, то аз унсурҳои нави барномасозӣ самаранок истифода намоем. Ин системаҳо имкон медиҳанд, ки на танҳо мубодилаи иттилооти гурӯҳҳои ҷинойтӣ назорат карда шавад, балки компютерҳои гумонбаршудагонро ба таври «хакерӣ» бо истифода аз барномаҳои махсус пайгирӣ намоем. Дар мавриди «Magic Lantern» (««Фонуси сеҳрангез») метавон гуфт, ки кормандони амниятии ФБР метавонанд маълумоти бо рамз басташударо аз компютерҳо метавонанд бихонанд. То имрӯз дар ихтиёри ин мақомоти амниятӣ танҳо барномаи Carnivore мавҷуд буд, бар муқобили ҷинойткорон ба таври васеъ дар ҳифзи иттилоот истифода бурда мешуд. Дар рафти фаъолияти худ «Magic Lantern» дар компютер барномаеро насб мекунад, ки аз ин рӯ метавон тамоми маълумоти воридшударо муайян кард, ҳатто агар он рамзгузорӣ шуда бошад. Барномаи «Magic Lantern» ба воситаи почтаи электронӣ ин амалҳоро роҳандозӣ мекунад. Бо дарназардошти ин омилҳо тибқи нишондоди ФБР истифодаи «Magic Lantern» ба ҳама меъёрҳои конституционӣ мувофиқат мекунад ва ҳуқуқ ба дахлнопазирӣ ва сирри тиҷоратиро он поймол намекунад³⁰¹.

Барномаи зараровар яке аз барномаҳои гуногуни компютерӣ ба шумор меравад. Татбиқи назарияи мантикӣ, ки хулосаҳоеро ба таври муназзам амалӣ

---

³⁰¹ Ниг.: Черкасов В.Н. Информационные технологии и организованная преступность / В.Н. Черкасов // Преступность и коррупция: современные российские реалии. – Саратов, 2003. – С. 144-146.

месозад, вобаста ба раванди корбурди барномаҳои зараровар метавон ба таври зайл ҳукм баровард: «барномаи компютерӣ маҳсули эҷоди инсон аст»³⁰². Танзими ин раванд дар доираи муносибатҳои ҳуқуқӣ амалӣ мегардад. Агар барномаи зараровар барнома набошад, он гоҳ моддаи 303-и Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон бинобар принципи манъсозии онҳо татбиқ карда намешавад. Албатта, ин хусусиятҳои баҳсталаб бо мазмуну мундариҷаи худ ба Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон баъзан мухолифатро ба миён оварда, барои рафъи ин мушкилот танзимои ҳуқуқӣ бояд роҳандозӣ гардад.

Таҳия, илова кардан, нест кардан, такрор кардани як қисми рамзи барнома ва дигар тағйиротҳо – рӯйхати нопурраи тағйиротҳое, ки метавонанд ба барномаи мавҷуда ворид карда шаванд, аз ҷумла таснифи хусусиятҳои зараровар дар ин раванди иттилоотиву техникӣ бояд ба танзим даровара шаванд. Баъзе олимон ба он андешаанд, ки вақте аз барнома омилҳои зараровар хориҷ карда шавад, истифодабарандагони он ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашида намешавад. Дар айни замон, вақте ки ба барномаи мавҷудаи зараровар тағйирот ворид карда мешавад, он метавонад тамоми хусусиятҳои зарарноки худро аз даст надихад. Бо дарназардошти омилҳои зиёд ин кирдорро амали ҷиноятӣ наметавон ҳисобид, зеро ба барномаи мавҷуда хусусиятҳои зараровар ворид карда нашудаанд, аз тарафи дигар, чунин тағйиротро метавон бо мақсади такмил додани сохти барнома амалӣ сохт.

Раванди барномасозӣ, яъне таҳияи барнома, як раванди эҷодӣ буда, аксаран тавассути ворид намудани тағйирот ба барномаҳои мавҷуда сурат мегирад. Таҳияи барнома тавассути ворид кардани тағйирот ба барномаи мавҷуда бо нигоҳ доштани вазифаҳои аслии он ё нигоҳдошти хусусиятҳои дигари он амалӣ карда мешавад.

Манъи ҳама гуна барномаҳои зараровар бо дарназардошти мансубияти он ба истифодаи силоҳ ва дигар объектҳои хатарнок тибқи Қонун набояд амалӣ гардад, зеро ин омил метавонад боиси қатъ гардидани корҳои илмӣ ва тадқиқотӣ гардад.

---

³⁰² Лукасевич Я. Аристотелевская силлогистика с точки зрения современной формальной логики / Я. Лукасевич. – М.: Издательство иностранной литературы, 1959. – 312 с.

Ин нуктаи муҳимро В.Ю. Максимов³⁰³ қайд намуда, ба андешаи олим «набояд корбурди барномаҳои зарароварро ба таври қотеона манъ кард, ин барномаҳоро бо мақсадҳои манфиатовар дар муносибатҳои иҷтимоӣ метавон истифода намуд³⁰⁴. Бо дарназардошти ин омилҳои мо чунин мешуморем, ки дар оғози моддаи 303 КҶ ҚТ истифодаи калимаи «Ғайриқонунӣ» ба маврид буда, дар ин замина меъёрҳои ҳуқуқӣ дар раванди чунин муносибатҳо дақиқ ба танзим дароварда мешаванд

Бояд дар назар дошт, ки таҳияи барномаҳои зарароварро метавон омили пайдоиши хавф дар муносибатҳои иҷтимоӣ шумурд, зеро онҳо ҳатто бо зухуроти муқаррарии худ ҳамеша ҳуқуқи истифодабарандаи иттилоотро ба дахлнопазирии он поймол мекунанд ва илова бар ин, метавонанд барои ғайриқонунӣ қинояткорон замина ба миён оранд. Аз амалияи татбиқи ҳуқуқӣ бармеояд, ки оғози парвандаи қиноятӣ нисбати шаҳрвандоне, ки ба тижорати дискҳои дорои барномаҳои зараровар машғуланд, падида маъмул аст.

Бо дарназардошти хусусияти ин барномаҳои зараровар зарурати таснифи гурӯҳии онҳо пеш меояд. Ба таври мухтасар хусусияти баъзе аз ин барномаҳоро бозгӯӣ менамоем. Яке аз ин барномаҳо ҳамлаи DoS (калимаи англ. Denial of Service «қатъсозӣ дар хизматрасониҳо) мебошад, ки тавассути ҳамлаи ҳакерӣ ба системаи ҳисоббарорӣ бо мақсади қатъи дастрасии истифодабарандагон ба серверҳо ба роҳ монда мешавад. Қатъсозии система метавонад як қадами азхудкунии он бошад (агар дар ҳолати ғайриқонунӣ барнома ягон маълумоти муҳимро диҳад – масалан, мазмун, қисми рамзи барнома ва ғайра). Аммо аксаран ин раванд хусусияти иқтисодӣ дорад: аз даст додани хизматгузориҳо, ки даромад меорад ва чораҳои пешگیرӣ аз ҳамла зарари иқтисодиро ба миён меорад³⁰⁵.

Ҳамлаи DoS як ҳамлаи ҳакерӣ ба системаи ҳисоббарорӣ бо мақсади ба шикастани он, яъне фароҳам овардани чунин шароите мебошад, ки дар он корбарони система ба захираҳои (серверҳои) система дастрасӣ надоранд ва ё дар

³⁰³ Ниг.: Максимов В.Ю. Незаконное обращение с вредоносными программами для ЭВМ: проблемы криминализации, дифференциации ответственности и индивидуализации наказания: дис. ... канд. юрид. наук. – Краснодар, 1998. – С. 92.

³⁰⁴ Ниг.: Соловьёв Л.Н. Расследование преступлений, связанных с созданием, использованием и распространением вредоносных программ для ЭВМ: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Москва, 2003. – 28 с.

³⁰⁵ Ниг.: [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://ru.wikipedia.org/wiki/DoS> (санаи мурочиат: 15.06.2023).

ин дастрасӣ душворӣ ба миён омадааст³⁰⁶. Дар ин маврид ҳамлаҳои DoS вобаста ба хусуситяи худ ба моддаҳои 300-303-и Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон мансубанд.

Дар даврони муосир барои истифодабарандагон муайян намудани ҳамлагарон дар системаи компютерӣ хеле душвор аст. Ҳамлаи DoS яке аз маъмултарин ва хатарноктарин ҳамлаҳои шабакавӣ ба ҳисоб меравад, ки тавассути он қатъсозии хизматрасониҳо ба амал меояд. Оқибати чунин ҳамлаҳо ба қатъи фаъолияти система ва зарари бузурги иқтисодӣ боис мешавад. Воқеан, ҳамлаҳои DoS хизматрасонии қонунии корбарони, шабакаҳо, системаҳо ва дигар захираҳои ҳалалдор мекунад ва ё онро комилан қатъ месозад. Ҳадафи ҳамлаи DoS ин қатъи системаи компютерӣ, яъне ба вуҷуд овардани ҳолатест, ки соҳиби компютер имкони мубодилаи иттилоот бо ҷаҳони берунаро аз даст медиҳад. Ҳамлаҳои DoS дар он маврид барқасдона сурат мегиранд, ки корбар ба таври ғайриқонунӣ ва барқасдона мақсади азхудкунии захираҳои системаро дошта бошад. Одатан, барои анҷом додани чунин амалҳо, барномаи махсуси зараровар (ба истилоҳ «бот») истифода мешавад, ки ба компютер тавассути шабака ба мисли аспӣ троянӣ пинҳонӣ ворид мешавад. Компютере, ки бот ба он насб шудааст, инчунин мошини зомби номида мешавад. Шабакаи «мошинҳои зомби» низ ботнет номида мешавад. «Мошинҳои зомби» аз ҷониби ҷинояткорон ба таври фосилавӣ идора карда мешаванд. Таҳиягарони ботнет аксаран онҳоро барои паҳн кардани паёмҳои махсуси мақсаднок истифода менамоянд, яъне ботнетҳо барои тамаъҷуии онлайнӣ (яъне тамаъҷӯӣ дар фазои маҷозӣ) ба кор бурда мешаванд. Ҷинояткорон аз соҳибони тижорати онлайнӣ маблағ талаб мекунанд ва дар сурати пардохт накардан онҳо ба сервери тижоратӣ ҳамлаҳои DoS-ро ташкил мекунанд.

Ҳамин тавр дар асоси таҳлили ҳамаҷонибаи ин раванд метавон навъҳои зерини ҳамлаҳои DoS-ро тасниф намуд:

– пуррасозии фазои холигӣ – таҳия ва фиристодани шумораи зиёди дархостҳо (флуд)³⁰⁷;

---

³⁰⁶ Ниг.: DoS-атаки // Википедия – свободная энциклопедия [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://ru.wikipedia.org/wiki/DoS-атака> (санаи мурочиат: 15.05. 2023).

- ping-флуд – пурсозии фазои холимонда бо дархостҳои ping;
- ҳамлаи смурф;
- ҳамлаи навъи Fraggle;
- SYN-флуд;
- таъсиси пайвасти навъи TCP;
- норасоии захираҳо – пурборсозии зиёди протсессор;
- интиқоли бастаҳои «мураккабсохт» – фиристодани бастаҳо, ки коркарди онҳо тамоми вақти CPU-и серверро мегирад;
- чамъшавии шумораи зиёди файлҳои дар диски асосии сервер;
- низоми номукаммали ғунҷишӣ;
- санҷиши ғайриқаноатбахши маълумоти корбар;
- ҳамлаи навъи дигар;
- хатогиҳои барномасозӣ – навиштани барномаҳои махсус барои ҳамла ба системаҳои компютерӣ;
- камбудихо дар рамзгузории барнома – чустучӯи хатогиҳо дар рамзгузории барнома ва фармон барои коркарди системаи чунин ҳолатҳое, ки аз уҳдаи он баромада наметавонанд;
- пурсозии буферӣ;
- ҳамлаҳои навъи DNS³⁰⁸.

Дар асоси таснифоти дар боло ишорашуда ду роҳи асосии амалисозии ҳамлаҳои DoS-ро метавон фарқ кард:

Якум, усули мантиқӣ, яъне истифодаи осебпазирии барномаи дар компютери ҳамлашуда насбшуда мебошад. Осебпазирӣ имкон медиҳад, ки хатогии муайяне ба вуҷуд оварда шаванд ва ин боиси вайрон шудани система гардад. Ин ҳамлаҳо заъфҳои системаҳои мавҷуда, барнома, протсессорҳо ва микросхемаҳои барномарезишавандаро ҳадаф қарор медиҳанд.

Дуюм, фиристодани миқдори зиёди бастаҳои иттилоот ба компютери ҳамлашуда мебошад, ки он боиси бандшавии шабака мегардад. Ҳамлаҳое, ки

³⁰⁷ Ниг.: Флуд – фиристонидани паёмҳои каммазмун ва ба мавзуи интернет-форум ё суҳбат алоқаманднабуда, тавассути шабакаи интернетӣ бо шумораи зиёди дархостҳо мебошад, ки барои аз кор боз монидани системаҳои компютерӣ равона гардидааст.

³⁰⁸ Ниг.: [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://www.seonews.ru/glossary/dos-ataka> (санаи муруҷиат: 15.06.2023).

тавассути фиристодани миқдори зиёди бастаҳо анҷом дода мешаванд, метавонанд ба ду намуди асосӣ тақсим карда шаванд:

Аз ин лиҳоз аз руи таснифоти дар боло ишорашуда тарафи объективии ҷиноятӣ мазкурро ташкил медиҳад:

Ҳамлаҳо, ки барои қатъи шабакаҳои алоқа ва роутерҳо нигаронида шудаанд. Моҳияти ин ҳамла фиристодани чараёни бузурги бо ном **флудӣ** ба компютери ҳамлашуда, яъне дархостҳои нодуруст ё моҳиятан бемаънӣ мебошад. Ин омил тамоми шабакаҳои додаҳо ё роутери вурудро комилан маҳкам мекунад. Азбаски ҳаҷми маълумот аз ҳаҷми захираҳои коркард зиёд аст, гирифтани бастаҳои дурусти додаҳо аз корбарони дигар ғайриимкон мегардад. Дар натиҷа, система аз хидматгузори бозмемонад.

Ҳамлаҳо, ки ба пурсозии системаи оператсионӣ ё захираҳои барнома нигаронида шудаанд. Ин навъи ҳамлаҳо на ба шабакаи алоқа, балки ба худ система нигаронида шудаанд. Ҳар як система дорои маҳдудиятҳои зиёд оид ба ғунҷоишҳои гуногун (вақти протсессор, фазои диск, хотира ва ғайра) мебошад ва мақсади чунин ҳамла равнасозии система барои вайрон кардани ин маҳдудиятҳо мебошад. Барои ин ба компютери шахси ҷабрдида шумораи зиёди дархостҳо фиристода мешаванд. Дар натиҷаи ин амал сервер, система аз хидматрасонии дархостҳои корбарони қонунӣ бозмемонад.

Аз ин мисолҳои овардашуда бармеояд, ки танзими фаъолияти экспертизаи махсуси компютерӣ-техникӣ муҳим ба шумор рафта, он имкон медиҳад, ки - натиҷаи таъсири ғайриқонунии барномаи зараровар ба системаи иттилоотӣ ва ё шабакаи иттилоотию телекоммуникатсионӣ муайян карда шавад .

Аз омӯзиши раванди барномарезиҳои навини бахши компютерӣ чунин хулосагирӣ метавон кард, ки қатъсозихоро дар шабакаҳои иҷтимоӣ ҳамчун натиҷаи барномаи зараровар ҳангоми мавҷуд набудани имкони пурра ё қисман имконнопазирии истифодаи системаи иттилоотӣ ҳангоми дастрас ба шабакаи иттилоотию телекоммуникатсионӣ, инчунин таъмини ҳуқуқи шахрвандон ба ҷустуҷӯ, гирифтани, интиқол, истехсол ва паҳн кардани иттилоот бояд фаҳмид.

Дар назари аввал чораҳои пешниҳодшуда барзиёд ба назар мерасанд, вале, ба андешаи мо, хатари киберҷиноятҳо, инчунин афзоиши ошқори микёси ин таҳдид дар ояндаи наздик онҳоро комилан асоснок мекунад. Мо андешаи олимони соҳаро дар такмили раванди чораҷӯиҳо барои рафъи ин омилҳои манфӣ ҷонибдорӣ менамоем. Агар ғайриқонунӣ истифода ва паҳн кардани барномаи зараровар усул ё воситаи содир намудани дигар ҷиноятҳои барқасдона бошад, он гоҳ ин кирдор бояд аз рӯйи маҷмуи ҷиноятҳо тасниф карда шавад.

Бо дарназардошти он ки зарар ин барнома аксаран бе даҳолати инсон рух медиҳад ва ба ин васила гунаҳкори бевосита (инсон) аз қобилияти идоракунии ин раванд маҳрум мешавад, фаъолиятҳои марбут ба паҳнкунӣ, таҳия ва истифодаи барномаи зарароварро метавон ҳамчун манбаи зиёд шудани хатар арзёбӣ намуд.

Дар ин самт бояд концепсияи мукаммали ҳуқуқӣ татбиқ гардида, ҷаримаҳо барои таҳияи барномаҳои зараровар, ки метавонанд ба маълумоти компютерӣ зарар расонанд, тағйири иттилооти компютерӣ, ки оқибатҳои вазнини иқтисодиро ба миён меорад, дар сатҳи зарурӣ бояд ба роҳ монда шаванд.

Дар натиҷаи таҳлили зербоби мазкур чунин пешниҳод менамоем, ки номи моддаи 303 КҶ ҚТ (Таҳия, истифода ва паҳн кардани барномаҳои зараровар) тағйир дода шуда бо номи «Ғайриқонунӣ таҳия, истифода ё паҳн кардани барномаҳои зараровари компютерӣ» номгузорӣ карда шавад.

Ҳамин тариқ, зарурати пурра намудани боби 28-и Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо меъёрҳои ба миён омадааст, ки ҷавобгариро барои ҳамлаҳои DoS дар шаклҳои гуногуни техникӣ пешбинӣ мекунанд.

Бо дарназардошти ин, пешниҳод менамоем, ки ба боби 28-и КҶ ҚТ меъёри нав, моддаи 300 (1) бо мазмуни зайл илова карда шавад:

Моддаи 300 (1) Ҳамлаи компютерии DoS

1) Ҳамлаи компютерии DoS, таъсири ҳадафнок ба системаи ё шабакаи компютерӣ бо истифода аз троянҳо ва ботнетҳо, ки ба ҳалалдор кардани

фаъолияти он нигаронида шуда, дар натиҷа корбаронро аз имкони дастрасӣ ба манбаи электрони дархостшуда маҳрум мекунад,

бо ... ҷазо дода мешавад.

Албатта ворид намудани моддаи мазкур ба манфиати кор буда, дар амал татбиқ намудани он ба кормандони мақомоти ҳифзи ҳуқуқ имкон медиҳад, ки принципҳои ҳуқуқи ҷиноятиро дар таснифоти ҷинояти содиршуда амалӣ гардонанд³⁰⁹.

3.3. Аломатҳои субъективии ҷиноятҳо ба муқобили шабакаҳои интернетӣ ва таҷҳизотҳои ёрирасони онҳо (барномаҳои зараровар, ҳамлаҳои DoS)

Ҷиноят ҳамчун кирдори барои ҷамъият хавфнок дар натиҷаи бо ҳам мавҷуд будани ҳамаи аломатҳои таркибии ҷиноят нишонаҳои объективӣ ва субъективӣ содир мешавад. Умумияти ин нишонаҳо дар он ифода мегарданд, ки онҳо воқеияти ҷиноятро ба таври гуногун баҳо медиҳанд. Барои истифодаи дурусти меъёрҳои қонунгузори ҷиноятӣ таҳлили муфассали ҳамаи аломати таркиби ҷиноят аҳамияти муҳим дорад. Қисми асосии ин таҳлилро баррасии масъалаҳои аломати субъективии ҷиноят ташкил медиҳанд.

Муайян нагардидани аломатҳои субъективии ҷиноят аз набудани таркиби ҷиноят дар маҷмуъ дарак медиҳад. Пас, дар ин ё он кирдори барои ҷамъият хавфнок мавҷудияти унсурҳои (элементҳо)-и номбаргардида, шартӣ ҳатмии ҷавобгарии ҷиноятӣ ба ҳисоб меравад, чунки он танҳо ҳангоми мавҷуд будани шахсе, ки ҷиноят содир кардааст ва тарафи субъективии он, дар шакли қасдона ё беэҳтиётона дар муносибат ба кирдори хеш ва оқибатҳои он имконпазир аст. Маҳз ҳамин аст, ки дар сурати мавҷуд набудани ақаллан яке аз ин аломатҳо кирдор барои ҷамъият хавфнок ҷиноят эътироф намешавад ва ҷавобгарии ҷиноятӣ ҷой надорад.

Аломати субъективии ҷиноят дар худ тарафи субъективии ҷиноят ва

---

³⁰⁹ Ниг.: Вестов Ф.А., Глухова Е.О., Фаст О.Ф. Правоохранительные органы и политико-правовые механизмы защиты личности в Российском интернете / Ф.А. Вестов, Е.О. Глухова, О.Ф. Фаст // Известия саратовского университета Новая серия. Социология. Политология. – 2017. – Вып. 2. – №3. – Т. 17. – С. 337-340.

субъекти ҷиноятро дар бар мегирад. Яке аз унсурҳои таркиби ҷиноят дар илми ҳуқуқи ҷиноятӣ субъекти ҷиноят эътироф мешавад.

Дар назарияи умумии илми ҳуқуқ субъекти ҳуқуқӣ категорияи маҷмӯӣ ба шумор рафта, он ба қобилияти ҳуқуқӣ, қобилияти дарк ва солимфикрӣ ва мукаллафии ӯ (ҳолати ҷавобгарии ҷиноятӣ) вобастагӣ дорад³¹⁰. Субъекти ҷиноят низ аз ҷумлаи субъекти ҳуқуқӣ мебошад. Оид ба ин масъала Р.В. Шагиева чунин мешуморад, ки «субъекти ҳуқуқӣ будани шахс дар асоси вазифаҳои мушаххас ва ваколатҳои муайяни он³¹¹ дар доираи субъектҳо муқаррар карда мешавад. Бо ин роҳ мавқеи ҳуқуқии шахс дар раванди ҳуқуқӣ муайян карда мешавад»³¹².

Вобаста ба масъалаи субъекти ҷиноят олимони ақидаҳои зиёдро пешниҳод намудаанд. Масалан, В.В. Устименко ин мафҳумро ба таври васеъ шарҳ дода чунин қайд менамояд: «шахси мукаллафро, ки ба синни ҷавобгарии ҷиноятӣ расидааст ва дорои аломатҳои иловагии ҷинояти зикршуда мебошад, метавон ба ҷавобгарӣ кашид»³¹³. Дар баробари ин метавон зикр намуд, ки дар ҳуқуқи ҷинояти муайян кардан ва мушаххас кардани таркиби ҷиноят дар сурати мавҷуд будани аломатҳои дахлдор дар қонун ба амал меояд.

В.Е. Квашис бошад, қайд мекунад, ки «технология дар оянда боз ҳам бештар инкишоф меёбад ва ин ба таври ногузир боиси таъсиргузориҳои он ба соҳаҳои нав ва зерсоҳаҳо мегардад, вале қонунгузорӣ бояд ин таъсиргузориҳоро пурра фаро гирифта, дар танзими ҳуқуқии он ва ба таври амиқ муқаррар намудани субъекти ҷинояти баррасишаванда чораҷӯӣ намояд»³¹⁴. Ин ақида вобаста ба талаботи замон пешбинӣ шудааст. Зеро дар

---

³¹⁰ Ниг.: Венгеров А.Б. Теория государства и права: учеб. для юрид. вузов. – М.: Юриспруденция, 2000. – 528 с.

³¹¹ Ниг.: Таганцев Н.С. Русское уголовное право: лекции. Часть общая. В 2-х т. / Сост. и отв. ред. Загородников Н.И. – М.: Наука, 1994. – Т. 1. – С. 155.

³¹² Шагиева Р.В. Институт правосубъектности в национальной системе права: проблемы теории и практики правового регулирования / Р.В. Шагиева // Правовая инициатива. – 2013. – №10 [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://49e.ru/ru/2013/10/13> (санаи мурочиат: 10.04.2020).

³¹³ Устименко В.В. Специальный субъект преступления: монография. – Харьков: Вища шк., 1989. – С. 45.

³¹⁴ Квашис В.Е. Преступная неосторожность. Социально-правовые и криминологические проблемы. – Владивосток: Изд-во Дальневост. ун-та, 1986. – С. 126.

баробари пайдо шудани муносибатҳои нав ба нави ҷамъияти бояд субъектони онро содиркунанда низ танзим карда шаванд.

Дар қонунгузори ҷинояти бошад, субъекти ҷиноят ҳамчун маҷмуи аломатҳои пешбининамудаи қонун баррасӣ карда мешавад ва яке аз унсурҳои асосии таркиби ҷиноят мебошад³¹⁵. Субъекти ҷиноят ба маънои умумӣ шахсе мебошад, ки ҷиноятро содир кардааст. Ба маънои маҳдуд – шахсе мебошад, ки дар сурати содир намудани кирдори барои ҷамъият хавфнок метавонад ба ҷавобгари ҷинояти кашида шавад.

Низоми ҳуқуқи кишвари мо низ ба мафҳуми субъекти ҷиноят таваҷҷуҳи зарурӣ додааст. Тибқи моддаи 23-и Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун субъекти ҷиноят шахси мукаллафе доништа мешавад, ки қасдан ё аз беэҳтиётӣ кирдори ғайриқонунӣ содир намуда, дар лаҳзаи содир намудани ҷиноят ба синни муқаррарнамудаи қонуни ҷинояти расида бошад³¹⁶.

Дар баробари ин масъала боз субъекти махсус низ дар ҳуқуқи ҷинояти дида мешавад. Дар назарияи ҳуқуқи ҷинояти дар қатори субъекти умумӣ субъекти махсуси ҷиноятиро низ фарқ менамоянд. Аломатҳои субъектони махсус бошад; дар диспозитсияи меъёрҳои ҳуқуқи-ҷиноятии қонунгузорӣ ё дар эзоҳи онҳо муқаррар шудааст.

Субъекти махсуси ҷиноят – ин шахсе ҳисоб мешавад, ки дар қатори аломатҳои умумии субъекти ҷиноят дорои боз аломатҳои иловагӣ мебошад, ки барои ба ҷавобгари ҷинояти кашидан заруранд.

Масъалаи асосии баррасишаванда ин субъекти ҷиноятҳо ба муқобили шабакаҳои интернетӣ ва таҷҳизотҳои ёрирасони онҳо (барномаҳои зараровар, ҳамлаҳои DoS) мебошад.

Албатта дар ҷомеаи муосир вобаста ба пешрафти технологӣ ва мураккаб гардидани муносибатҳои ҷамъияти дар танзими ҳуқуқи душворӣ пеш меояд, ки дар ин самт баррасии як қатор масъалаҳои муҳим, аз ҷумла

³¹⁵ Ниг.: Милуков С.Ф., Павлов В.Г. Субъект преступления и уголовная ответственность: монография. – СПб.: Изд-во С.-Петербург. ун-та, 2000. – С. 7.

³¹⁶ Кодекси ҷиноятии ҚТ аз 21 майи соли 1998 // Махзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқи ҚТ «Адлия». Шакли 7.0. [CD-ROM].

таснифот ва омӯзиши аломатҳои таркибии киберҷиноятҳо муҳим арзёбӣ мегардад. Мавҷудияти субъекти ҷиноят барои муқаррар намудани таркиби ҷиноят, ки асоси ҷавобгарии ҷиноятӣ мебошад, зарур аст.

Оид ба масъалаи субъекти ҷиноятҳо ба муқобили шабакаҳои интернетӣ ва таҷҳизотҳои ёрирасони онҳо (барномаҳои зараровар, ҳамлаҳои DoS) дар илми ҳуқуқи ҷиноятӣ фикру ақидаҳо зиёд буда, мавқеи яғонаву мушаххас ҷой надорад, ки ин ҳолатҳоро мо пурра мавриди баррасӣ қарор медиҳем.

Б.Ю. Максимов чунин мешуморад, ки ... субъекти ҷиноятҳо ба муқобили шабакаҳои интернетӣ ва таҷҳизотҳои ёрирасони онҳо (барномаҳои зараровар, ҳамлаҳои DoS) шахси мукалафи ба синни 16 расида бояд эътироф гардад³¹⁷. Андешаи мазкурро профессор А.Н. Попова, ҷонибдори намуда ибраз менамояд, ки шахс ҳаракатҳои худро вобаста ба таҳия, истифодаи ва паҳн намудани барномаҳои зараровар, ҳамлаҳои DoS аз синни соли 16 дарк карда метавонад³¹⁸. Чунин андешаҳоро профессорон В.М. Бикова, В.Н. Черкасова³¹⁹ дар таҳқиқотҳои анҷомдодашон ҷонибдорӣ намудаанд.

М.М. Маликовтсев андешаҳои мазкурро ҷонибдори накарда қайд менамояд, ки субъекти ин кирдорҳои барои ҷамъият хавфнок шахси мукалафи ба синни 14 расида эътироф гардад. Андешаи М.М. Маликовтсевро, К.Н. Евдокимов³²⁰, ҷонибдори намуда қайд менамояд, ки шахси мукаллафи ба синни 14 расида алақай имконияти паҳн намудани барномаҳои зараровар ва ба ҳолати корношоҷаи овардани иттилооти компютерӣ ё барномаҳо пайдо менамояд.

Баъзе олимони зарурати муқаррар намудани синни ҷавобгарии ҷиноятиро барои содир намудани ҷиноятҳо, ки ба муқобили шабакаҳои интернетӣ ва

---

³¹⁷ Ниг.: Максимов В.Ю. Незаконное обращение с вредоносными программами для ЭВМ: проблемы криминализации, дифференциации ответственности и индивидуализации наказания: дис. ... канд. юрид. наук. – Краснодар, 1998. – С. 106.

³¹⁸ Ниг.: Уголовное право России. Общая часть: учебник / Под ред. И.Э. Звечаровского. – Москва: Норма: Инфра-М, 2010. – С. 749.

³¹⁹ Ниг.: Быков В.М., Черкасов В.Н. Новое: об уголовной ответственности за создание, использование и распространение вредоносных компьютерных программ / В.М. Быков, В.Н. Черкасов // Российский судья. – 2012. – №7. – С. 20.

³²⁰ Ниг.: Евдокимов К.Н. Актуальные проблемы совершенствования субъекта состава преступления при создании, использовании и распространении вредоносных компьютерных программ / К.Н. Евдокимов // Сибирский юридический вестник Российской Федерации. – 2013. – №3 (62). – С. 69-75.

таҷҳизотҳои ёрирасони онҳо (барномаҳои зараровар, ҳамлаҳои DoS) нигаронида шудааст, аз 14-солагии асоснок мешуморанд³²¹, муҳаққиқони дигар қатъиян ба ин тадбир муҳолифанд³²².

Дар асоси таҳлили андешаҳои зикргардида ва баррасии субъекти ҷинойтҳо ба муқобили шабакаҳои интернетӣ ва таҷҳизотҳои ёрирасони онҳо (барномаҳои зараровар, ҳамлаҳои DoS) метавон қайд кард, ки шахси воқеии мукаллаф, баъди расидан ба синни 14-солагии аҳамияти иттилооти компютерӣ, шабакаҳои компютерӣ ва ТИК-ро дарк мекунад ва қоидаву усулҳои истифодаи онҳоро медонад.

Аммо муҳимтар аз ҳама, дар шароити ҷаҳонишавӣ ва дастрасии технологияҳои гуногуни иттилооти–коммуникатсионӣ ба шахсони ҳанӯз ба синни 14-солагии нарасида (ноболиғ) зиёд ба мушоҳида расида, онҳо аз хатари иҷтимоии вайрон кардани қоидаҳои истифодаи технологияҳои кибернетикӣ, аз ҷумла иттилооти компютерӣ, огоҳ ҳастанд. Солҳои охир шумораи истифодабарандагони шабакаҳои иҷтимоӣ тавассути воситаҳои мобилӣ афзуда истодааст. Агар шумораи муштариёни алоқаи телефонӣ соли 1991 ҳамагӣ 277 ҳазор нафарро ташкил карда бошад, ҳоло дар кишвар шумораи муштариёни интернет ба 4,5 миллион расидааст, ки ба 100 нафар аҳоли 45 муштарӣ рост меояд³²³. Дар ҳамин ҳол истифодаи компютерҳои руи мизӣ барои ворид шудан ба шабакаҳои иҷтимоӣ нисбати соли гузашта 3 фоиз кам шудааст. Аз се як ҳиссаи вақти худро истифодабарандагони Интернет ба шабакаҳои иҷтимоӣ масраф мекунанд. Аз ҷумла, агар ба ҳисоби миёна як муштарӣ 2 соату 15 дақиқа вақташро дар шабакаҳои иҷтимоӣ гузаронад, пас

---

³²¹ Ниг.: Айсанов Р.М. Состав неправомерного доступа к компьютерной информации в российском, международном и зарубежном уголовном законодательстве: дис. ... канд. юрид. наук. – Москва, 2006. – С. 105; Шарков А.Е. Неправомерный доступ к компьютерной информации: преступность деяния и проблемы квалификации: дис. ... канд. юрид. наук. – Ставрополь, 2004. – С. 149; Карпов В.С. Уголовная ответственность за преступления в сфере компьютерной информации: дис. ... канд. юрид. наук. – Красноярск, 2002. – С. 127.

³²² Ниг.: Домозетов Х. Социологические проблемы компьютерного пиратства / Х. Домозетов // Социологические исследования. – 1997. – №11. – С. 111; Малыковцев М.М. Уголовная ответственность за создание, использование и распространение вредоносных программ для ЭВМ: дис. ... канд. юрид. наук. – Москва, 2007. – С. 116; Маслакова Е.А. Незаконный оборот вредоносных компьютерных программ: уголовно-правовые и криминологические аспекты: дис. ... канд. юрид. наук. – Орел, 2008. – С. 98.

³²³ Ниг.: Саҳифаи расмии интернетии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.president.tj> (санаи мурочиат: 20.01.2023).

ҷавонони аз 16 то 24-сола қариб 3 соат вақти худро ба шабакаҳои иҷтимоӣ мебахшанд. Аз рӯи синну сол ҳиссаи корбарони Интернет, ки аз шабакаҳои иҷтимоӣ истифода мебаранд, гуногун аст. Масалан, 89 фоизи ҷавонони 20-29-сола аз шабакаи иҷтимоии «Фейсбук» истифода мебаранд. Ҳиссаи наврасону ҷавонони 14-19 сола бошад, ба 61 фоиз баробар аст³²⁴. Бинобар ин, тавассути шабакаҳои иҷтимоӣ метавон аудиторияи гуногунро новобаста ба синну сол, ҷинс, вазъи иҷтимоӣ ба худ ҷалб кард ва онҳо беҳтарин пойгоҳ барои бурдани тарғиботи ҳадафмандона мебошад.

Андешаи олими соҳа В.Б. Вехов дар ин хусус ҷолиби диққат аст, ки дар асоси омӯзиши таҷрибаи мамлакатҳои пешрафтае чун Англия, ШМА, Япония ба хулоса меояд, ки синну соли «нафароне, ки ҷиноятҳо ба муқобили шабакаҳои интернетӣ ва таҷҳизотҳои ёрирасони онҳо (барномаҳои зараровар, ҳамлаҳои DoS)-ро содир менамоянду ҳамчун намуди киберҷиноятҳо эътироф мегардад» тақрибан ба 15-45-солагӣ рост меояд. Дар ҷиноятҳои содиршуда синну соли ҷинояткорони то 20-сола 33% зиёд набуда, 13%-ро аз 40-сола боло ва 54%-ро аз 20-40-сола ташкил медиҳанд³²⁵. Дар асоси таҳлили ҳамаҷониба мо низ бар он андешаем, ки синну соли ҷинояткорон дар соҳаи ҷиноятҳо ба муқобили шабакаҳои интернетӣ ва таҷҳизотҳои ёрирасони онҳо ва ҷиноятҳои, ки тавассути воситаҳои гуногуни техникӣ содир мешаванд кам шуда истодааст³²⁶.

Воқеан, дар шароити имруза фазои маҷозӣ барои ноболиғон бештар ҷолибият пайдо мекунад³²⁷. «Шабакаи Интернет гурӯҳи наврасонро муттаҳид мекунад, доираи манфиатҳо ва муоширатро ташкил медиҳад, ба рушди муносибатҳои байнишахсӣ мусоидат мекунад ва он омилҳои мусбат ва

---

³²⁴ Ниг.: [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://jovidmuqim.wordpress.com/2018/10/03/mediai-nav-vatargibot> (санай мурочиат: 25.12.2023).

³²⁵ Ниг.: Вехов В.Б. Компьютерные преступления: способы совершения и раскрытия / Под ред. акад. Б.П. Смагоринского. – М.: Право и Закон, 1996. – С. 22-28.

³²⁶ Ҳамин тавр, ба саволи «Балан ё пастшавии синну соли ҷинояткорон ба назар мерасад ё не?» зиёда аз 60% коршиносони пурсидашуда қайд намуданд, ки синну соли ҷинояткорон дар соҳаи технологияи киберӣ паст шудааст.

³²⁷ Ниг.: Михайлова Е.В. Криминологическая характеристика преступлений в сфере компьютерной информации, совершаемых несовершеннолетними / Е.В. Михайлова // Международный журнал конституционного и государственного права. – 2019. – №1. – С. 22.

манфии худро дорад, ки ба фаъолияти инфиродии шахс таъсир мерасонад»³²⁸.

Бо дарназардошти таҳлили ин раванд метавон қайд намуд, ки панҷ-дах соли охир фаъолияти наврасон дар самти технологияи киберӣ ба дараҷае баланд мешавад, ки ҳатто ноболиғон барои ҷамъият хавфнокии кирдори худро дарк накарда наметавонад. Дар робита ба ин, ба андешаи мо, фаъолияти мунтазам оид ба соҳаи кибернетика миёни кӯдакон ва ноболиғон зарур буда, он ба ташаккули арзишҳои маънавию ахлоқӣ ҳангоми корбарӣ бо технологияҳои кибернетикӣ нигаронида шудааст. Маҳз дар ҳамин замина ин раванди мураккабнизоми технологиро, ки ҷанбаҳои гуногунро фарогир мебошад, метавон ба танзим даровард.

Қонунгузориҳои ҷинойтии Тоҷикистон доираи шахсонеро, ки дар ин раванд иштирок менамоянд, маҳдуд пешбини мекунад. Ин омил ба хусусияти хоси ин намуди ҷинойт алоқамандӣ дорад.

Дар ин самт барои бозгӯии моҳияти ҳуқуқии субъекти ҷинойти мазкур ба муқаррароти қонунгузориҳои ҷинойтии байналмилалӣ низ бояд таваҷҷуҳ кард, ки дар он мафҳуми «субъекти ҷинойтҳо ба муқобили шабакаҳои интернетӣ ва таҷҳизотҳои ёрирасони онҳо (барномаҳои зараровар, ҳамлаҳои DoS) нигаронида шудааст» нисбат ба доктринаи ҳуқуқии ватанӣ васеътар шарҳ дода мешавад. Масалан, дар асоси муқаррароти Конвенсия оид ба киберҷинойтҳо аз 23 ноябри соли 2001 «ҳам шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ бояд субъекти ҷинойтҳо ба муқобили шабакаҳои интернетӣ ва таҷҳизотҳои ёрирасони онҳо (барномаҳои зараровар, ҳамлаҳои DoS) эътироф карда шаванд». Дар ин замина ҳоло дар аксари кишварҳои пешрафтаи ҷаҳон (Австралия, Албания, Белгия, Британияи Кабир, Мачористон, Дания, Исроил, Ҳиндустон, Ирландия, Исландия, Канада, Чин, ИМА, Фаронса ва ғ.) шахсони ҳуқуқӣ метавонанд ба ҷавобгарии ҷинойтӣ барои ҷинойтҳо ба муқобили шабакаҳои интернетӣ ва таҷҳизотҳои ёрирасони онҳо (барномаҳои

---

³²⁸ Куликов С.В., Курбатов В.И. Сетевая субкультура компьютерного андеграунда / С.В. Куликов, В.И. Курбатов // Гуманитарные, социально-экономические и общественные науки. – 2017. – №3. – С. 69-74.

зараровар, ҳамлаҳои DoS) кашида шаванд³²⁹. Дар баробари ин, андешаи ба ҷавобгарии ҷинояти кашидани шахсони ҳуқуқӣ аз ҷониби як қатор олимони маъруфи соҳаи ҳуқуқи ҷиноятӣ ҷонибдорӣ карда мешавад³³⁰. Масъали ба ҷавобгарии ҷинояти кашидани шахсони ҳуқуқӣ ва субъекти ҷиноят барраси намудани он ба предмети таҳқиқоти мо дохил намегардад.

Дар моддаи 12-и ин Конвенсия кирдори ҳар як тараф дар доираи қонунгузорӣ баррасӣ шуда, чораҳои ҳуқуқӣ барои ин навъи ҷиноятҳо мувофиқи Конвенсияи мазкур роҳандозӣ карда мешаванд. Таснифи ин навъи ҷиноят вобаста ба манфиати он аз ҷониби ҳар як шахси воқеие, ки ба таври инфиродӣ ё дар ҳайати яке аз мақомоти шахси ҳуқуқии дахлдор амал намуда, мавқеи роҳбарикунандаро ишғол менамояд, дар чуни асос сурат мегирад:

- а. Ваколоти намояндагии ин шахси ҳуқуқӣ;
- б. Ҳуқуқи қабули қарор аз номи ин шахси ҳуқуқӣ;
- в. Ҳуқуқи амалӣ намудани назорат дар доираи ин шахси ҳуқуқӣ³³¹.

Субъекти ҷиноятҳо ба муқобили шабакаҳои интернетӣ ва таҷҳизотҳои ёрирасони онҳо (барномаҳои зараровар, ҳамлаҳои DoS), пеш аз ҳама, мафҳуми ҳуқуқӣ буда, хусусиятҳои ҳуқуқии шахсоро, ки чунин ҷиноят содир кардааст, муайян мекунад»³³².

Шахсе, ки ҷиноят содир кардааст, танҳо дар он сурат ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашида мешавад, ки чунин нишонаҳоро доро бошад:

- 1) шахси воқеӣ будан;
- 2) мукаллаф будани шахс;
- 3) ба синну солу муқарраркардаи КҶ ҚТ расидани шахс.

Дар сурати ҷой надоштани яке аз ин аломатҳо шахс барои содир намудани кирдори барои ҷамъият хавфнок ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашида

³²⁹ Ниг.: Давлатзода К.Д. Нишонаҳои тарафи субъективии ҷиноятҳо ба муқобили шабакаҳои интернетӣ ва таҷҳизотҳои ёрирасони онҳо ҳамчун намуди нави киберҷиноятҳо (барномаҳои зараровар ва ҳамлаҳои DoS) / К.Д. Давлатзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – 2023. – №10. – С. 233-240.

³³⁰ Ниг.: Рарог А.И. Квалификация преступлений по субъективным признакам. – СПб., 2002. – С. 243; Волженкин В.Б. Преступления в сфере экономической деятельности (Экономические преступления) / Ассоциация Юридический центр. – [2-е изд.]. – Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2002. – С. 109.

³³¹ Европейская конвенция по киберпреступлениям (преступлениям в киберпространстве): заключена в Будапеште 23 ноября 2001 г. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://base.garant.ru/4089723> (санаи мурочиат: 15.04.2020).

³³² Павлов В.Г. Субъект преступления. – СПб.: Юрид. центр Пресс, 2001. – С. 270.

намешавад.

Шахсони воқеӣ шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон, шаҳрвандони давлатҳои дигар, инчунин шахси бешаҳрванд фаҳмида мешавад. Аз муқарароти моддаи 22 КҶ ҚТ бар меояд, ки ҷавобгариҳои ҷиноятӣ танҳо инсон касида мешавад, агар ӯ ба муносибатҳои ҷамъиятии бо КҶ ҚТ ҳифзшаванда зарар расонад ва ё таҳдиди расонидани чунин зарарро ба вучуд оварда бошад. Аммо барои ба ҷавобгариҳои ҷиноятӣ касидани шахс (шахси воқеӣ) ҳангоми содин намудани ҷиноятҳо ба муқобили шабакаҳои интернетӣ ва таҷҳизотҳои ёрирасони онҳо (барномаҳои зараровар, ҳамлаҳои DoS) ҳолати табиати вай аҳамият надорад, хоҳ шаҳрванди Ҷумҳурии Тоҷикистон, хоҳ шаҳрванди хориҷӣ бошад ва хоҳ шаҳрвандии ягон давлатро доро набошад.

На ҳамаи шахсони воқеӣ субъекти ҷиноятҳо ба муқобили шабакаҳои интернетӣ ва таҷҳизотҳои ёрирасони онҳо (барномаҳои зараровар, ҳамлаҳои DoS) шуда метавонанд. КҶ ҚТ дар вақти ба ҷавобгариҳои ҷиноятӣ касидани шахс ҳолати руҳии ӯро ба эътибор мегирад, ки оё шахси ҷиноят содирнамуда кирдори барои ҷамъият хавфнокашро дарк карда ба онҳо ҷавоб гуфта метавонад. Мукаллафӣ низ яке аз асосҳои хатмии ҷавобгариҳои ҷиноятӣ аст. Мукаллафӣ ҳамчун ҳолати руҳии шахс, дар хусусияти воқеӣ ва барои ҷамъият хавфнокии ҳаракат ё беҳаракатии худро дарк ё онро идора карда тавоништан ифода мегардад. Аммо барои тафовути мафҳумҳои «мукаллафӣ дар доираи маҳдуд» ва «муакклафии вобаста ба синну сол» сарфи назар аз мавҷудияти аломати ҳуқуқӣ, ягон меъёри тиббии «номукаллафӣ вобаста ба синну сол» вучуд надорад. Дар ҳар ду ҳолат субъекти ин кирдори барои ҷамъият хавфнок қобилияти пурра дарк карда натавоништани моҳияти воқеӣ ва барои ҷамъият хавфнокии кирдорҳои (беамалии) худ ё идора кардани онҳоро нишон медиҳанд, вале бо сабабҳои гуногун: мукаллафӣ бинобар бемории руҳӣ ва вобаста ба синну сол, инчунин сабабҳои дигаре, ки ба касалиҳои руҳӣ алоқа надоранд ва ғ. таснифи ин раванд душвор мешавад. Ҳамин тариқ, дар шахс тадриҷан шартҳои дигари ҷавобгариҳои ҷиноятӣ – қобилияти баҳо додан ба кирдор, интиҳоб кардан, ки ба ангезаи фаъолият

табдил меёбанд, инкишоф меёбад. Дар баробари ин, ҳар ду «қобилият ҳамзамон инкишоф намеёбанд». Гарчанде дар қисмҳои 1 ва 2-и моддаи 23-и Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон мафҳумҳои синну соли биологӣ, иҷтимоӣ ва равонӣ мавҷуд набошанд ҳам, синну соли воқеӣ аз рӯйи шиноснома муайян карда мешавад.

Зарурати муқаррар намудани маҳдудияти синну соли ҷавобгарии ҷиноятӣ бо қобилияти дарк кардани кирдори барои ҷамъият хавфнок ва моҳияти кирдорҳои худ, идоракунии шахс тибқи қоидаҳои аз ҷониби умум эътирофшудаи рафтор ва талаботи иҷтимоӣ ва меъёрҳои ҳуқуқӣ алоқаманд буда, он дар доираи арзиши иҷтимоии аз ҷониби давлат муайяншуда амалӣ мегардад. Қобилияти баҳодихии дурусти рафтори худ, қобилияти рафтори хубро соҳиб шудан ба синну соли муайян вобаста аст.

Бо вучуди ин, давраи ташаккули киберҷинояткор раванди мураккаб буда ба вақти муайян алоқамандӣ надорад. Ин як раванди хеле тӯлонии табдилёбии наврас ба шахсият буда, бо омилҳои гуногуни берунаи иҷтимоӣ, инчунин равандҳои физиологии дохилӣ: ҷараёни наврасӣ барои дарки хусусиятҳои рафтори худ алоқамандӣ дорад.

Ин гуфта маънои онро дорад, ки ноболиғ ҳамчун категорияи «субъекти ҷиноят» он шахсоне мебошанд, ки:

– аз рӯйи синну соли, ки қонуни ҷиноятӣ муқаррар кардааст, барои содир намудани ҷиноятҳои пешбининамудаи Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашида мешавад;

– вобаста ба меъёрҳои муайяншудаи ҳуқуқӣ дорои аломатҳои хоси ҷамъиятӣ мебошанд;

– барои ҷамъият хавфнокии кирдорҳои худро дарк мекунад.

Субъекти ҷинояти баррасишаванда ҷиноят мисли дигар унсурҳои таркибии ҷиноят, дорои нишонаҳои ҳатмӣ ва иловагӣ мебошад. Ба сифати нишонаҳои ҳатмӣ, тавре таҳлил намудем (шахси воқеӣ будан; муқаллаф будани шахс; ба синну солу муқарраркардаи КҶ ҚТ расидани шахс) бошад, пас ба сифати нишонаҳои иловагии субъекти ҷиноят субъекти махсуси

ҷиноят баромад менамояд.

Субъекти махсуси ҷиноят – ин шахсе ҳисоб мешавад, ки дар қатори аломатҳои умумии субъекти ҷиноят дорои боз аломатҳои иловагӣ мебошад, ки барои ба ҷавобгари ҷиноятӣ кашидан заруранд. Вобаста ба хусусияти мазмун аломати иловагӣ мумкин аст мушаххас ё умумӣ (шахсе, ки вазифадор аст мутобиқи қонун ё қоидаҳои махсус ёрӣ расонад) ифода гашта бошад. Аз ин лиҳоз ҳангоми баҳо додан ба чунин кирдори барои ҷамъият хавфнок дараҷаи касбият ва ё вазифаи шахс муҳим ба шумор рафта, мақомоти қонунгузорӣ ва ҳифзи ҳуқуқ дар баробари хусусиятҳои вазъи ҳуқуқии субъекти ҷиноят, ба андозаи зарари расонидашуда, диққати асосиро равона месозад.

Илова бар ин, тавре дар боло зикр гардид, ҳар як провайдери хостинге, ки дастрасӣ ба интернетро таъмин мекунад, бо шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ шартномаи хизматрасонӣ мебандад, ки дар он қоидаҳои муайяни дастрасӣ ба шабакаҳои иттилоотӣ ва телекоммуникатсионӣ пешбинӣ шудааст. Аз ин рӯ, дар ҳаёти рӯзмарра, ин қоидаҳо метавонанд аз ҷониби дилхоҳ корбари Интернет вайрон карда шавад ва дар сурати мавҷуд будани ҳама аломатҳои объективӣ ва субъективӣ ҷиноят ин шахс тибқи моддаи 303-и Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҷавобгари ҷиноятӣ кашида шавад. Дар баробари ин, мо чунин андеша дорем, ки барои шахсоне, ки ба онҳо аз рӯи уҳдадорӣ хизматӣ, корӣ ва ё касбиашон риоя ва иҷро намудани «қоидаҳои» дар боло зикргардида вогузор шудааст, бояд нисбат ба истифодабарандагони оддӣ дастгоҳҳои компютерӣ ва шабакаҳои иттилоотӣ телекоммуникатсионӣ ҷавобгари вазнинтар пешбинӣ карда шавад, зеро бар хилофи корбарони маъмулӣ онҳо манфиатҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, субъектҳои ҚТ, мақомоти ҳокимияти давлатӣ ва худидоракунии маҳаллӣ, ташкилотҳои тичоратӣ, доираи номуайяни одамонро вайрон мекунанд, дар ҳоле ки ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунии онҳоро дар асоси вазифаҳои хизматашон бояд муҳофизат ва ҳимояи онҳоро таъмин намоянд.

Дар асоси ин гуфтаҳо метавон хулосагирӣ намуд, ки ба қисми 2-и моддаи

300-и КЧ ҚТ аломати муайянкунандаи ҷиноятии «Он кирдорҳои барои ҷамъият хавфнок, ки шахс бо сӯистиғода аз мавқеи хизмати худ содир кардааст»-ро илова карда, онро дар қисми 1-и моддаи мазкури КЧ ҚТ муқарар намуд. Дар баробари ин, пешниҳод мегардад, ки дар қисми 2-и моддаи 303-и КЧ ҚТ аз ҷониби мақомоти қонунгузор аломатҳои субъекти махсус – шахсе, ки барои содир кардани ин ҷиноят аз мавқеи хизмати худ сӯистиғода мекунад, мухтасар ифода карда шавад.

Истиғода аз мавқеи хизматӣ аз ҷониби шахс – ин содир намудани ягон навъи ҷиноятӣ бо истиғода аз мавқеи хизматист, дар ҳоле ки амали ҷинояткор дар доираи салоҳияти хизматиаш, аммо бо ошкоро вайрон намудани тартиби иҷрои уҳдадориҳои хизмати шахс, ки дар шартномаи расмӣ ё шартномаи меҳнатӣ (ҳуқуқӣ граждани) муқаррар шудаанд, анҷом дода мешаванд. Ба андешаи мо, «истиғода аз мавқеи хизматӣ» метавонад ҳам аз ҷониби шахсони мансабдор, кормандони давлатӣ ва бахши хизматрасонӣ ва ё аз ҷониби кормандони ташкилотҳои тиҷоратӣ ё ғайритиҷоратӣ, новобаста аз шакли моликияти, ки дар он техникаи компютерӣ, системаҳои иттилоотӣ, шабакаҳои иттилоотию телекоммуникатсионӣ ва дигар воситаҳои ташкил, коркарди барномаҳои зараровар, интиқоли иттилоот истиғода бурда мешавад, амалӣ карда шавад.

Ин шахсон тибқи уҳдадориҳои хизматашон, ки дар қонунҳо ё дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, аҳднома, шартномаи меҳнатӣ (ҳуқуқӣ-граждани) пешбинӣ шудаанд ва ё бо фармони роҳбар муқаррар шудаанд, ба техникаи компютери хизматӣ дастрасӣ дошта, метавонанд бевосита кирдори барои ҷамъият хавфнокро содир кунанд ё ҳамин гуна амр, фармон, дастурро ба тобеони худ диҳанд. Дар чунин ҳолат мавҷудияти дастрасӣ ба воситаҳои нигоҳдорӣ, коркард, интиқоли иттилооти компютерӣ ва шабакаҳои иттилоотию телекоммуникатсионӣ барои шахсоне, ки аз мавқеи хизматӣ сӯистиғода мебаранд, хатмӣ ба шумор намеравад.

Ин шахсон метавонанд бевосита ба кори компютерҳо ва корбарии онҳо, воситаҳои нигоҳдорӣ, коркард, интиқоли иттилооти компютерӣ ё шабакаҳои

иттилоотию телекоммуникатсионӣ алоқаманд набошанд. Аммо маҳз мавқеи расмӣ (хизматӣ) ба онҳо имкон медиҳад, ки ҷинойтҳое содир кунанд, ки ба шабакаҳо ё дастгоҳҳо (барномаҳои зараровар, ҳамлаҳои DoS) нигаронида шудаанд ё бо кӯмаки шахсони ба онҳо аз ҷиҳати касбӣ вобастабуда ё зердастони хизматӣ анҷом дода мешаванд.

Ин андешаҳо дар таҷрибаи мавҷудаи судӣ оид ба парвандаҳои ҷинойтӣ оид ба ҷинойтҳо ба муқобили шабакаҳои интернетӣ ва таҷҳизотҳои ёрирасони онҳо (барномаҳои зараровар, ҳамлаҳои DoS) тасдиқи худро меёбад³³³.

Ҳамин тавр аз баррасии субъекти ҷинойти мазкур, бар меояд, ки барои ҷинойтҳое, ки ба муқобили шабакаҳои интернетӣ ва таҷҳизотҳои ёрирасони онҳо (барномаҳои зараровар, ҳамлаҳои DoS) нигаронида шудаанд, ҷавобгарии ҷинойтии шахсони воқеиро қонунгузорию ҷинойтии амалкунанда аз синни 16-солагӣ муқаррар мекунад. Тавре дар боло зикр гардид, дар илми ҳуқуқи ҷинойтӣ муддати тӯлонӣ дар бораи поён фаровардани синни ҷавобгарии ҷинойтӣ аз 16 то 14-солагӣ ҷинойтҳое, ки ба муқобили шабакаҳои интернетӣ ва таҷҳизотҳои ёрирасони онҳо (барномаҳои зараровар, ҳамлаҳои DoS) нигаронида шудаанд, баҳсу мунозираҳо идома дорад.

Аз таҳлили ҳамаҷониба метавон гуфт, ки таълими асосҳои этикаи компютерӣ дар доираи фанни мактабии «Информатика», ки дар мактабҳои таҳсилоти умумӣ аз синфи 8 (аслан бояд дар синфи 6 ё 5) таълим дода мешавад, наврасонро аз оқибатҳои манфии кирдорҳои ғайриқонунӣ дар соҳаи технологияҳои компютерӣ ва иттилоотию телекоммуникатсионӣ огоҳ менамояд. Аз ин рӯ, мактаббачагон дар синни 14-солагӣ дар соҳаи информатика ва технологияҳои иттилоотӣ аз донишҳои ибтидоӣ баҳравар гардида, соҳиби малакаҳои хуби истифодаи компютер ва кор дар шабакаҳои иттилоотию коммуникатсионӣ бахусус Интернет мегарданд. Чунончӣ, агар ба ҳисоби миёна як муштарӣ 2 соату 15 дақиқа вақташро дар шабакаҳои иҷтимоӣ гузаронад, пас ҷавонони аз 16 то 24-сола қариб 3 соат вақти худро

---

³³³ Ниг.: Парвандаи ҷинойтии №1-390/22 // Бойғонии суди н. Фирдавсии ш. Душанбе.

ба шабакаҳои иҷтимоӣ мебахшанд. Дар замони муосир дар мамлакат аз рӯйи синну сол ҳиссаи корбарони Интернет, ки аз шабакаҳои иҷтимоӣ истифода мебаранд, гуногун аст. Масалан, 89% фоизи ҷавонони 20-29-сола аз шабакаи иҷтимоии «Фейсбук» истифода мебаранд. Ҳиссаи наврасону ҷавонони 14-19 сола бошад, ба 61 фоиз баробар аст³³⁴. Ба фикри мо, ин далел мебошад ва далеловарии иловагиро талаб намекунад.

Илова бар ин, мо зарур мешуморем, ки ба қисми 2-и моддаи 23-и Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон (оид ба синну соли ҷавобгарии ҷиноятӣ) бо таркиби ҷиноятҳое, ки дар моддаҳои 298 ва 303-и Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон пешбинӣ шудаанд, илова ворид карда шавад ва ҷавобгарии ҷиноятӣ барои ин гуна ҷиноятҳо аз синни 14-солагӣ муқаррар карда шавад.

Поён фаровардани синни ҷавобгарии ҷиноятӣ барои шахсони воқеии синнашон ба 14 расида комилан қобили қабул аст, аммо ин раванд танҳо дар ҳолатҳое, ки ба муқобили шабакаҳои интернетӣ ва таҷҳизотҳои ёрирасони онҳо (барномаҳои зараровар, ҳамлаҳои DoS) оқибатҳои вазнин дошта бошад ё хатари сар задани онҳоро ба миён оварда бошад. (масалан, барои содир намудани таркиби ҷиноятҳои таснифшудаи моддаи 300 ва моддаи 303-и Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон) қобили қабул мебошад. Барои асоснок намудани ин нуқтаи назар метавон ба таҷрибаи як қатор кишварҳои хориҷа, ки дар онҳо ҷавобгарии ҷиноятӣ барои содир намудани ҷиноятҳое, ки ба муқобили шабакаҳои интернетӣ ва таҷҳизотҳои ёрирасони онҳо (барномаҳои зараровар, ҳамлаҳои DoS) нигаронида шудааст аз синни 14 ё 15-солагӣ муқаррар карда мешавад, бояд таъя намуд³³⁵.

---

³³⁴ Ниг.: [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://jovidmuqim.wordpress.com/2018/10/03/mediai-nav-va-targibot> (санаи мурочиат: 28.12.2023).

³³⁵ Уголовный кодекс ФРГ. Раздел 26. Повреждение имущества (§303а, 303b) [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://lexetius.com/StGB/263a> (санаи мурочиат: 10.08.2021); Уголовный кодекс Франции. Книга 4. О преступлениях и проступках против нации, государства и общественного порядка. Раздел 1. О посягательствах на основополагающие интересы нации. Глава 1. Об измене и шпионаже. Отдел 4. О саботаже (ст. 411-9) [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1243018> (санаи мурочиат: 10.08.2021); Уголовный кодекс Дании (§15) [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: http://www.law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1241524&subID=100096345,100096366,100096661,100097370#t_ext (санаи мурочиат: 10.08.2021); Уголовный кодекс Швеции (ст. 6) [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: http://www.sweden4rus.nu/rus/info/juridisk/ugolovnyj_kodeks_shvecii (санаи мурочиат: 10.08.2021); Уголовный кодекс Латвийской Республики (ст. 11) [Захираи электронӣ]. – Манбаи

Қайд кардан бамаврид аст, ки дар сурати ба амал омадани оқибатҳои вазнини чунин ҷиноятҳо дар самти киберҷиноятҳо (чун марги одамон, расидани зарар ба саломатии инсон ва ғайра), инчунин оқибатҳои ба миён меоянд, ки қонунгузор аллақай барои содир намудани онҳо ҷавобгари ҷиноятиро барои шахсони воқеӣ аз синни 14-солагӣ муқаррар кардааст, масалан, барои ҷиноятҳо муқобили ҳаёт ва саломатӣ: одамкушӣ (моддаи 104-и Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон), қасдан расонидани зарари вазнин ба саломатӣ (моддаи 111 КҶ Ҷумҳурии Тоҷикистон), қасдан расонидани зарари миёна ба саломатӣ (моддаи 112 Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон) ва ғайра.

Аломати дигари ҳатмии таркиби ҷинояти мазкур, ки бояд мавриди таҳлил қарор дода шавад, ин тарафи субъективии он ба шумор меравад.

Тарафи субъективии ҷиноят ин муносибати руҳии (психикӣ) шахс буда, бевосита бо содиршавии ҷиноят алоқаманд мебошад. Тарафи субъективии ҷиноят мазмуни психологӣ ба ҷамъият хавфнокии кирдорро дорад, аз ин рӯ, он (дар муносибат бо тарафи объективӣ) унсури дохилии ҷиноят ба ҳисоб меравад³³⁶.

Аҳамияти асосноккардашудаи он дар таҷрибаи судӣ-тафтишӣ дар он аст, ки аввалан, вай барои фарқиятгузори бисёре аз ҷиноятҳои омехта мусоидат мекунад, баъдан бошад, фаҳмиши дурусти аломатҳои он имкон медиҳад, ки бо дараҷаи баланди саҳеҳӣ кирдори содиршударо бандубаст намоем.

Дарк кардани моҳият, мазмун (таркиб) ва шакли тарафи субъективии ҷиноят ҳама вақт яке аз масъалаҳои ҳуқуқии нисбатан баҳснок ва муҳим буд,

---

дастрасӣ: <http://www.law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1243424&subID=100106935,100106943,100106967#text> (санаи мурочиат: 10.08.2021); Уголовный кодекс Голландии (ст. 77а) [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1242430&subID=100100457,100100459> (санаи мурочиат: 10.08.2021).

³³⁶ Ниг.: Шарипов Т.Ш., Сафарзода А.И., Камолов З.А., Холиқзода Ш.Л., Зокиров З.Ҳ., Зиёбоева М.Н. Ҳуқуқи ҷиноятӣ (қисми умумӣ). – Душанбе, 2020. – С. 80.

мемонад ва бинобар ин, аз авал диққати олимони ҳуқуқшиносро ба худ ҷалб кардааст³³⁷.

Тарафи субъективии ҷиноят, ки мазмуни воқеии ҷиноятро ташкил медиҳад, мумкин аст, ки ҳамеша аз ҷониби ҷабрдида, шоҳид ва дигар шахс бевосита дарк шавад. Он танҳо ба воситаи таҳлилу баҳодиҳии рафтори шахси ҳуқуқвайронкунанда ва ҳолатҳои содиршавии ҷиноят дарк карда мешавад. Баъзе олимон, ба монанди Б.С. Утевский, Ю.А. Демидов, Г.А. Злобин тарафи субъективии ҷиноятро танҳо ба сифати як ҷузъи (қисм)-и гуноҳ, ки ҳамчун асоси умумии ҷавобгарии ҷиноятӣ баромад менамояд, баҳо медиҳанд³³⁸.

Дар робита ба ин қайд намудан зарур аст, тарафи субъективии ҷиноят, ҳолати руҳии шахсро, ки гуноҳ, ангега ва мақсадро тавсиф медиҳанд, муайян мекунад.

Ба андешаҳои гуногун оид ба масъалаи зикргардида нигоҳ накарда, ҳамаи муҳаққиқон бо он ки тарафи субъективии ҷиноят тавсифи дохилии ҷиноят ба ҳисоб рафта, дар худ муносибати руҳии шахсро бо кирдори ба ҷамъият хавфнок ва оқибатҳои он ифода мекунад, ҷонибдор мебошанд.

Вобаста ба ин аҳамияти ҳуқуқии тарафи субъективӣ аз инҳо иборат мебошад:

- ҳамчун муайянкунандаи асосӣ ҳангоми ба ҷавобгари ҷиноятӣ кашидани шахс хизмат менамояд;
- аниқ муайян намудани ҷиноятро таъмин менамояд;
- имконияти аз ҳам ҷудо намудани таркибҳои омехтаи ҷиноятҳоеро, ки бо объект ва тарафи объективияшон бо ҳам монанданд, пайдо мекунад;
- дар муқаррар кардани дараҷаи ба ҷамъият хавфнокии кирдор ва фардикунии ҷазои ҷиноятӣ таъсир мерасонад.

Дар умум гуфтан мумкин аст, ки тарафи субъективии ҷиноят аз аломатҳои таркибие иборат мебошанд, ки муносибати дохила (рӯҳии)

---

³³⁷ Ниг.: Курс уголовного права. Т. 1. Общая часть: Учение о преступлении / Под ред. Н.Ф. Кузнецовой и И.М. Тяжковой. – М.: Зерцало-М, 1999; 2002. – С. 291.

³³⁸ Ниг.: Утевский Б.С. Вина в советском уголовном праве. – М., 1950. – С. 43-92; Демидов Ю.А. Социальная ценность и оценка в уголовном праве. – М., 1975. – С. 114; Злобин Г.А. Виновное вменение в историческом аспекте / Уголовное право в борьбе с преступностью. – М., 1981. – С. 23.

таҷовузи қинояткоронро тавсиф медиҳанд. Ба сифати чунин аломатҳо; гуноҳ, ангеа ва мақсади қиноят баромад мекунанд.

Дар таркиби умумии қиноят гуноҳ аломати ҳатмии тарафи субъективӣ ба ҳисоб меравад. Ангеа, мақсад ва ҳаяҷон аломатҳои иловагӣ (факултативӣ) буда, аммо дар таркибҳои мушаххас онҳо ба сифати аломатҳои ҳатмӣ баромад карда метавонанд.

Гуноҳ – ҳамчун муносибати дохилаи (рӯҳии) субъект ба кирдори худ ва оқибатҳои он, ки дар шакли қасд ё беэҳтиётӣ зоҳир мегардад, таъриф дода мешавад.

Зери мафҳуми шаклҳои гуноҳ дар ҳуқуқи қиноятӣ қасд ва беэҳтиётӣ фаҳмида мешаванд, ки аз ҳамдигар вобаста ба мазмуни аломатҳои зеҳнӣ ва иродавӣ фарқ менамоянд. Бе гуноҳ таркиби қиноят ва ҳуди ҷавобгарии қиноятӣ ҷой дошта наметавонад. Барои содир намудани ин кирдори барои ҷамъият хавфнок, шахс ҳамон вақт ба ҷавобгарии қиноятӣ кашида мешавад, ки қасдан ва ё аз беэҳтиётӣ ин кирдорро содир намуда бошад. Баъзе олимони ба монанди П.С. Дагел, Д.П. Котов, П.С. Кригер чунин меҳисобанд, ки тарафи субъективии қиноят бо гуноҳ инъикос мегардад, ки ба он сабаб ва мақсад дохил мешаванд³³⁹ дар баробари ин А.И. Рарог дуруст қайд мекунад, ки гуноҳ – аломати ҳатмии дилхоҳ қиноят мебошад, вале он ба саволи он ки барои чӣ ва чаро гунаҳкор қиноят содир кард, ҷавоб намедиҳад. Ба ин саволҳо сабаб ва мақсад ҷавоб медиҳанд, ки на аломатҳои ҳатмӣ, балки аломати факултативии тарафи субъективии қиноят ба ҳисоб мераванд.

Мақсад ва ангеа аломатҳои факултативии (иловагии) таркиби умумии қиноят ба ҳисоб мераванд. Вале дар таркибҳои намудие, ки ин аломатҳо нишон дода шудаанд, ба сифати аломатҳои ҳатмии ин таркибҳо баромад мекунанд.

Ангеаи қиноят ин нияти дарккардашудае мебошад, ки субъект ҳангоми содирнамоии қиноят онро ба роҳбарӣ мегирад.

---

³³⁹ Ниг.: Дагель П.С., Котов Д.П. Субъективная сторона преступления и ее установление. – Воронеж, 1974. – 243 с.; Кригер П.С. Понятие и содержание вины в советском уголовном праве / П.С. Кригер // Вестник Московского университета. – 1983. – №5. – С. 10-12.

Ҳангоми тасвири ангезаҳои ҳуқуқӣ-ҷиноятӣ қонунгузор чунин ибораҳоро ба монандӣ «ният», «манфиат», «ғараз» истифода мебарад. Дар баъзе меъёрҳо ангеза ба таври мушаххас: нияти ғаразнок (қ. 1 м. 300 КҶ ҚТ) дар дигар меъёрҳо ба таври умумӣ: дигар ниятҳои қабех ё дигар манфиатҳои шахсӣ (қ. 2 м. 301 КҶ ҚТ) нишон дода мешавад. Дар чунин ҳолатҳо мазмуни ангеза бояд ҳатман муқаррар ва мушаххас гардонида шавад.

Мақсади ҷиноят- ин тасаввурот оиди натиҷаҳои ҷиноятӣ мебошад, ки субъект барои ноил шудан ба он кӯшиш менамояд.

Дар меъёрҳои ҳуқуқӣ - ҷиноятӣ мақсади ҷиноят дар фарқият аз ангеза ҳамеша мушаххасан нишон дода мешавад.

Бинобар сабаби он, ки масъалаи таҳлилшаванда дар зербоби мазкур ин тарафи субъективии ҷиноятҳо ба муқобили шабакаҳои интернетӣ ва таҷҳизотҳои ёрирасони онҳо (барномаҳои зараровар, ҳамлаҳои DoS) мебошанд, моро зарур аст, ки ба масъалаи мазкур гузарем.

Дар адабиёти илмӣ андешаҳои олимон вобаста ба тарафи субъективии ин ҷиноят ба таври гуногун ифода ёфтаанд, вале мазмунан як маъноро ифода мекунанд.

Масалан, В.С. Комиссарова тарафи субъективии ҷиноятҳо муқобили шабакаҳои интернетӣ ва таҷҳизотҳои ёрирасони онҳо (барномаҳои зараровар, ҳамлаҳои DoS)–ро танҳо бо гуноҳи қасдан дар шакли қасди бевосита тавсиф менамояд. В.С. Комиссарова андешаи худро бо он асоснок менамояд шахс ҳангоми содир намудани ин кирдорҳои барои ҷамъият хавфнок, ҳамлаи DoS ва паҳн намудани барномаҳои зараровар, ба ҷамъият хавфнок будани ҳаракат (беҳаракатии) худро дарк карда, имконият ё ногузирии фаро расидани оқибати барои ҷамъият хавфноки онро пешбинӣ намуда, хоҳони фаро расидани он мебошад³⁴⁰.

Ба андешаи муҳаққиқон (масалан, С.Д. Бражник, В.М. Лебедева, Е.А.

---

³⁴⁰ Ниг.: Российское уголовное право: особенная часть в 2 т. Т. 2 / Под ред. Л.В. Иногамовой-Хегай, В.С. Комиссарова, А.И. Рарога. – М.: ТК Велби, Проспект, 2006. – С. 463.

Маслакова, М. Маликовтсев, Ю.И. Скуратова ва ғ.)³⁴¹ таҳия, истифода ва паҳн кардани барномаҳои зараровар ва несту нобуд, муҳосира ё корношоям сохтани иттилооти компютерӣ ё барнома, аз кор баровардани таҷҳизоти компютерӣ (ҳамлаҳои DoS), мақсаднок ифода мегарданд, аз ин лиҳоз тарафи субъектии ин ҷинойт дар шакли қасди бевосита тавсиф мегардад.

Андешаҳои зикр гардида боиси ҷонибдорист, зеро тарафи субъектии ин ҷинойт дар шакли қасди бевосита ифода гардида, таҳия ва паҳн кардани барномаҳои зараровар, ҳамлаҳои DoS мақсаднок буда, шахс ҳаракат (беҳаракатии) худро дарк карда, имконият ё ногузирии фаро расидани оқибати барои ҷамъият хавфноки онро пешбинӣ намуда, хоҳони фаро расидани он мебошад. Дар чунин ҳолат бавосита ва ё бепарвоёна амалкардан ғайриимкон ифода мегардад.

Тавре дар боло қайд кардем, сохтори таркибии тарафи субъективии ҷинойт аз аломатҳои ҳатмӣ (гуноҳ) ва иловагӣ (ангега ва мақсад) иборат аст.

Тарафи субъективии ҷинойтҳои баррасишаванда низ чунин аломатҳои ҳатмӣ ва иловагиро доро мебошад. Яъне гуноҳ, ангега ва мақсад, ки минбаъд мавриди таҳлил қарор мегиранд.

Гуноҳ, ҳамчун нишонаи ҳатмии тарафи субъективии ҷинойтҳое, ки ба муқобили шабакаҳои интернетӣ ва таҷҳизотҳои ёрирасони онҳо (барномаҳои зараровар, ҳамлаҳои DoS) таркиби ҳатми мебошад. Таҳлилҳо дар ин самт аз он шаҳодат медиҳанд, ки гуноҳ дар тарафи субъективии ҷинойти мазкур, танҳо дар шакли қасди бевосита ҷой дошта метавонад. Бе гуноҳ таркиби ҷинойт ва худи ҷавобгарии ҷинойтӣ ҷой дошта наметавонад. Барои содир намудани ин кирдори барои ҷамъият хавфнок, шахс ҳамон вақт ба ҷавобгарии ҷинойтӣ кашида мешавад, ки қасдан ва ё аз беэҳтиётӣ ин кирдорро содир намуда бошад.

Гуноҳ, ҳамчун нишонаи ҳатмии тарафи субъективии ҷинойтҳое, ки ба муқобили шабакаҳои интернетӣ ва таҷҳизотҳои ёрирасони онҳо (барномаҳои

---

³⁴¹ Ниг.: Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации / Под общ. ред. В.М. Лебедева, Ю.И. Скуратова. – М., 2002. – С. 642; Маслакова Е.А. Незаконный оборот вредоносных компьютерных программ: уголовно-правовые и криминологические аспекты: дис. ... канд. юрид. наук. – Орел, 2008. – С. 96.

зараровар, ҳамлаҳои DoS) таркиби ҳатми мебошад. Таҳлилҳо дар ин самт аз он шаҳодат медиҳанд, ки гуноҳ дар тарафи субъективии ҷинояти мазкур, танҳо дар шакли қасди бевосита ҷой дошта метавонад.

Аз ҳолатҳои овардашуда бар меояд, ки тарафи субъективии ин ҷиноятҳо дар як шакли гуноҳ, яъне қасд (қасди бевосита) ҷой дошта метавонад. (Таҳия, истифода ва паҳн кардани барномаҳои зараровар танҳо дар шакли қасди бевосита бавучуд меоянд.

Тарафи субъективии ин ҷиноят танҳо бо қасди бевоситаи киберҷинояткор дар алоқа бо дарки барои ҷамъият хавфнокии кирдори ӯ тавсиф карда мешавад, зеро ки ӯ имконият ё ногузирии фаро расидани оқибати барои ҷамъият хавфноки онро пешбинӣ намуда, хоҳони фаро расидани он бошад. Дар ҳолате, ки шахс ҳангоми ҳамлаҳои DoS, таҳияи барнома имкониятҳои нобудкунӣ, тағйир додан, бастан ё нусхабардории беиҷозати ягон иттилооти муайянро ҳамчун натиҷаи фаъолияти барнома пешбинӣ карда натавонистааст, яъне аз ин хусусияти барои ҷамъият хавфнокии барнома бевосита огоҳ набудааст, пас ин гуна субъектро наметавон ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашид.

Мавҷудияти чунин ҳолат, ба андешаи М.Ю. Двореский, амали воқеист, зеро таҳияи барномаи зараровар ва ҳамлаҳои DoS худ як амали мақсаднокест, ки дар рафти он натиҷаи оқибатҳо аён буда, дар чунин ҳолат аз беэҳтиётӣ амал кардан ғайриимкон ба назар мерасад»³⁴².

Аз тарафи дигар, ҳангоми содир намудани ҷиноят аз беэҳтиётӣ ҷинояткор бояд эҳтимолияти оқибатҳои зарароварро пешбинӣ мекард, вале ӯ мақсади пешгирӣ кардани онҳоро дошт. Дар доираи таркиби ҷинояти мазкур амали беэҳтиётӣ аз он сабаб ғайриимкон аст, ки худ ҳамлаҳои DoS ва таҳияи барномаҳои зараровар фаъолияти мақсаднок мебошад. Аз ин рӯ, ҳангоми баррасии ин намуди ҷиноят муайян кардани сатҳи огоҳии ҷинояткор аз ҳамлаҳои худ ба системаҳои компютерӣ ва зараровар будани барномаи

---

³⁴² Дворецкий М.Ю. Преступления в сфере компьютерной информации (уголовно-правовое исследование): дис. ... канд. юрид. наук. – Волгоград, 2001. – 194 с.

муайяни компютерӣ ва дараҷае, ки ӯ хангоми истифода ва паҳн кардани он ба вучуд омадани оқибатҳои манфири интизор аст, аҳамияти калон дорад. Бо дарназардошти он ки таркиби муқаррароти моддаи 303-и Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷавобгарии ҷиноятиро «барои таҳия, истифода ва паҳн кардани барномаҳои зараровар» ифода мекунад, аломатҳои муайяни шахсияти ҳуди ҷинояткор дар ин ҳолат танҳо бо моҳияти барномаи таҳиякардааш тавсиф карда мешавад.

Мавҷудияти аломатҳои амалҳои барқасдона тибқи таҳқиқотҳои анҷомдодашуда дар мавриди таҳияи барномаи зараровар ва ҳамлаҳои DoS баррасии ҳамаҷонибаро талаб менамояд. Як қатор муҳаққиқон чунин мешуморанд, ки ҳуди мавҷудияти зарарнокии барнома тасдиқи қасди бевоситаи содир кардани ҷиноят мебошад³⁴³. Ба андешаи М.Ю. Двореский ин ҳолат дар мавриде вучуд дорад, ки «агар шахси гунаҳкор бепарвоёна хато карда, боварӣ дошта бошад, ки кирдори содиркардааш боиси оқибатҳои минбаъда намегардад»³⁴⁴.

Олимони дигар ин аломатро чун лаҳзаи зеҳнии қасди бевосита тавсиф кардаанд³⁴⁵. Лаҳзаи иродавии бепарвоӣ дар он ифода меёбад, ки шахси гунаҳгор бодикқатӣ ва дурандешии зарурӣ зоҳир намекунад, гарчанде мебоист ва метавонист он оқибатҳоро пешбинӣ кунад.

Аз ин рӯ, хангоми таҳия, истифода ва паҳн кардани барномаҳои зараровар, ҳамлаҳои DoS мавҷудияти чунин аломатҳои зеҳнӣ, ба монанди иродаи гунаҳкорон, ки ин барномаҳо боиси беиҷозат нобудшавӣ, басташавӣ, тағйир додан ё нусхабардории иттилоот, халалдор шудани кори компютер, системаи компютерӣ ё шабакаи онҳо мешаванд, бояд ба таври илмӣ ба танзим дароварда шаванд ва аломатҳои ин навъи ҷиноятҳо дақиқ гурӯҳбанди

---

³⁴³ Ниг.: Панченко П.Н. Уголовное право России. Общая часть: учебное пособие. – Н. Новгород, 1995. – С. 178; Бессонов В.А. Виктимологические аспекты предупреждения преступлений в сфере компьютерной информации: дис. ... канд. юрид. наук. – Н. Новгород, 2000. – С. 72-74; Батурич Ю.М., Жодзишский А.М. Компьютерная преступность и компьютерная безопасность. – М.: Юрид. лит., 1991. – С. 32.

³⁴⁴ Дворецкий М.Ю. Преступления в сфере компьютерной информации (уголовно-правовое исследование): дис. ... канд. юрид. наук. – Волгоград, 2001. – 194 с.

³⁴⁵ Ниг.: Якушин В.А. Ошибка и ее уголовно-правовое значение. – Казань: Изд-во Казан. ун-та, 1988. – С. 30.

гарданд. Олимони соҳа А.И. Рарог, В.С. Устинов ва В.А. Блинников³⁴⁶ аломатҳои ин навъи ҷиноятро хуб тасниф намуда, на танҳо мавҷудияти омилҳои зеҳнӣ, балки мавҷудияти қасди бавосита дар ҷиноятҳои мазкурро муҳим шумурдаанд.

Бо боварӣ метавон гуфт, ки эътирофи гунаҳкорон дар хусуси таҳияи барномаи зараровар ба мазмуни моддаи 303-и Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон мувофиқат намуда, дар ин маврид дар баробари омилҳои зеҳнӣ ба назар гирифтани оқибатҳои барои ҷамъият ҳаҷфноки чунин кирдор муҳим ба шумор меравад.

Бо вучуди ин, бояд эътироф кард, ки дар Кодекси ҷиноятии амалкунандаи Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар карда шудааст, ки дар таркиби чунин ҷиноят дар баробари аломатҳои зеҳнӣ амали барқасдкорӣ низ ба мушоҳида мерасад. Дар айни замон шахси гунаҳкор метавонад мавҷудияти яке аз аломатҳои субъективиро эътироф намояд ва дар баробари ин, аз он хабардор бошад (ба ҳамон тарзе ки дар таркибҳои моддӣ шахси гунаҳкор имконияти мушаххаси ба вучуд омадани оқибати дилхоҳ ва ногузирии пайдоиши онро пешгӯӣ карда метавонад).

Аломатҳои зеҳнии қасди бавосита ҳангоми кор бо барномаҳои зараровар ва анҷом додани ҳамлаҳои DoS метавонад ҳамчун ҳолати равонии ҷинояткор баррасӣ шавад, ки ӯ медонист ё эҳтимол дошт, ки ин барномаҳо ва ҳамлаҳо барои беиҷозат нобуд кардан, бастан, тағйир додан ё нусхабардори маълумоти компютерӣ, вайрон кардани кори компютер, системаи компютерӣ ё шабакаи онҳо нигаронида шудааст.

Дар ин раванд ҳамаи зинаҳоро ба инобат бояд гирифт. Ҳамин тариқ, дар сурати содир шудани хатоӣ воқеӣ ва аз ҷониби ҷинояткор эътироф нашудани мавҷудияти ин ҳолат, ҳангоми дар бораи оқибатҳои кирдори барои ҷамъият

---

³⁴⁶ Ниг.: Рарог А.И. Общая теория вины в уголовном праве: учеб. пособие. – М.: ВЮЗИ, 1980. – С. 41; Блинников В.А., Устинов Б.С. Лжесвидетельство: уголовно-правовые, криминологические, уголовно-процессуальные и криминалистические аспекты. – Ставрополь: Изд-во СГУ, 1999. – С. 41.

хавфнок амали содиршуда пешакӣ огоҳӣ надоштани вай ҳамаи омилҳо бояд ба назар гирифта шаванд³⁴⁷.

Барои тасдиқи андешаи худ ба моддаи 354-и Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Беларус «Таҳия, истифода ё паҳн кардани барномаҳои зараровар» тақия намуданро раво медонем, ки дар он омадааст: «Таҳияи барномаҳои компютерӣ ё ворид намудани тағйирот ба барномаҳои мавҷуда бо мақсади беиҷозат нобуд кардан, бастан, тағйир додан ё нусхабардории иттилооти дар компютер нигоҳдошташуда, система, шабака ё дар васоити техникӣ, таҳияи барномаҳои махсуси вирусӣ ё истифодаи барқасдона ё паҳн кардани интиқолдиҳандагон бо чунин барномаҳо».

Дар мавриди нишон додани мақсад ва ангезаи ҷинояти зикргардида, бояд қайд кард, ки худи далели ихтиёрӣ будани онҳо ҳамчун ҷузъи субъективӣ камбудии ҷиддӣ буда, ин хатогӣ дар таҳияи қисми 2-и моддаи 301-и Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон бартараф карда шуд. Ба сифати аломатҳои таснифшавандаи таркиби ҷинояти мазкур тамаъқории ҷинояткорро метавон ҷудо кард: «Кирдорҳое, ки дар қисми якуми ҳамин модда пешбинӣ шудаанд бо мақсади манфиатҳои ғаразнок содир шудаанд».

Дар амал ҷинояткор на ҳамаша фарорасии оқибатҳои зарароварро меҳаҳад, ки инро махсусан ҳангоми содир шудани ин ҷиноят аз сабаби бадрафторӣ ва ё ба истилоҳ «шавқи варзишӣ» мушоҳида менамоем. Ин масъала диққати як қатор олимонро ба худ ҷалб намудааст. Ба таври мисол, дар китоби дарсӣ, ки аз ҷониби Гаврилов таҳия шудааст, амали шахсе ҳамчун мисол оварда шудааст, ки дискҳои дорои барномаҳои зарароварро паҳн карда, аз оқибатҳои зараровари ин гуна барнома (ҳадди ақал аз навъи CD) огоҳ аст, аммо бар замми ин бепарвоӣ зоҳир менамояд. Маълум аст, ки мақсади ин гуна шахсон сар задани оқибатҳои барои ҷамъият хавфнок набуда, балки аз фурӯши дискҳо фоида ба даст овардан аст. Ҳамин тариқ, аломатҳои зехнии гунаҳкорӣ, ки ба таркиби ҷиноятҳои таҳлилшаванда хос

---

³⁴⁷ Ниг.: Утевский Б.С. Вина в советском уголовном праве. – М., 1950. – С. 171; Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации. Особенная часть / Под общей ред. Ю.Л. Скуратова и В.М. Лебедева. – М.: Инфра-М-Норма, 1996. – С. 416.

аст, аз огоҳии шахси гунаҳкор дар бораи далели дастрасии ғайриқонунӣ ба иттилооти компютери бо қонун ҳифзшаванда, сохтан, паҳн кардан ё истифодаи барномаҳои зараровар барои компютерҳо ё вайрон кардани меъёрҳои ҳуқуқӣ, истифодаи компютерҳо, системаҳои компютерӣ ё шабакаҳои онҳо ва ҳамлаҳои DoS иборат аст. Дар чунин ҳолат ҷинояткор на танҳо моҳияти рафтори худ, балки ҷанбаи барои ҷамъият хавфнокии онро низ намефаҳмад. Илова бар ин, гунаҳкор имкон ё ногузирии воқеии сар задани оқибатҳои барои ҷамъият хавфнокро дар шакли нобуд кардан, бастан, тағйир додан ё нусхабардории иттилоот, вайрон кардани компютер, системаи компютерӣ ё шабакаи онҳоро пешбинӣ мекунад. Аз ин рӯ, субъект оқибатҳои зарароварро хуб дарк мекунад. Лаҳзаи дарки фарорасии оқибатҳои зараровар ва ё ҳадди аққал муносибати беэҳтиётоноро нисбат ба онҳо бояд дар доираи қонунгузорӣ ба танзим дароварда шавад. Барои муайян кардани истифодаи барномаҳои зараровар ва ҳамлаҳои DoS исбот кардан лозим аст, ки шахс дар бораи хусусиятҳои барномаи истифодашуда ё ҳамлаи анҷомёфта ва оқибатҳои истифодаи он огоҳӣ дошт ё не.

Дар навбати худ, зехни сунъии аз ҷониби инсон офаридашуда қодир аст амалҳои муайян, қабули қарорҳои мушаххас, аз ҷумла он барномаҳоеро таҳия намоянд, ки аз ҷониби инсон барномарезӣ нашудаанд ва метавонанд ба оқибатҳои марговар, аз ҷумла таҳияи барномаҳои зараровар оварда расонанд. Аз ин рӯ, киберҷиноятҳо метавонанд бо шаклҳои гуногун содир карда шаванд.

Дар ин раванд бо боварӣ метавон гуфт, ки таҳиягари барномаҳои зараровар ва анҷомдиҳандаи ҳамлаҳои DoS аз хатари барои ҷамъият хавфнокии кирдорҳои худ огоҳ аст, зеро ӯ дар бораи ҳадафи барномаи компютерӣ, оқибатҳои ҳамлаҳои DoS, беиҷозат несту нобуд кардан, қатъ кардан, тағйир додан, нусхабардорӣ кардани иттилооти компютерӣ ё безараргардони воситаҳои ҳифзи иттилооти компютерӣ тасаввуроти комил дошт ва ҳамеша эҳтимолияти бавучудоии оқибатҳои вазнинро пешбинӣ менамуд. Масалан, барномасози амрикоӣ Роберт Моррис таҳиякунандаи

барномаи зарароварӣ маъруфи «Кирми Моррис» аст, ки дар ИМА 6000 компютерро сироят карда, ба маблағи 96 миллион доллар зарар овардааст; ҳангоми ошкор кардани ҷинойт нисбати барномасозони покистонӣ Басит Форук Алвӣ ва Амҷад Алвӣ, таҳиягарӣ вирусӣ Brain ки ҳазорон компютерро дар саросари ҷаҳон сироят кардааст, муайян гардид, ки онҳо ҳангоми таҳияи барномаҳои зараровар таваҷҷуҳи пажӯҳишӣ доштанд, аммо баъдан таҷриба зуд аз назорати онҳо берун шуд ва барномаи мазкур зараровар гардид. Дар баробари ин, онҳо зараровар будани рамзҳои компютери таҳиякардаи худро дарк мекарданд³⁴⁸.

Ин ҳолатҳоро дар таҷрибаҳои ҷаҳонӣ зиёд мушоҳида менамоем. Ба таври мисол, донишҷӯи Тайванӣ Чен Инхао натавонист вирусӣ СІН (Чернобил)-и эҷодкардаашро безарар созад ва ин боиси эпидемияи компютери ҷаҳонӣ шуд. Пас аз ин, ӯ дар интернет расман аз мардуми Чин, ки компютерҳояшон осеб дидаанд, узрҳои намуд. Тибқи ҳисобҳои гуногун, аз вирусӣ Чернобил дар солҳои 1998-1999 дар саросари ҷаҳон тақрибан ним миллион компютери фардӣ осеб дидааст ва хисороти моддӣ аз 20 то 80 миллион долларро ташкил додааст³⁴⁹.

Аммо дар баъзе таҳқиқотҳои анҷомёфта дар ин самт ишора ба он меравад, ки на ҳама таҳиягарони барномаҳои зараровар ва анҷомдиҳандагони ҳамалаҳои DoS фарорасии оқибатҳои вазнинро пешгӯӣ мекарданд ва онро мехостанд. Дар баробари ин, онҳо бо донишҷӯи хусусияти зараровари рамзҳо ва барномаҳои компютери таҳиякардашон бояд фарорасии ин оқибатҳоро пешбинӣ карда метавонистанд. Ин раванд комилан ба истифода ва паҳн кардани барномаҳои зарарноки компютерӣ аз ҷониби хакерҳо алоқамандӣ дорад, ки онҳо таҳиягарони барномаҳои зараровар набуда, бо мақсадҳои ҷинойтӣ дар шабакаҳои иттилоотӣ ва телекоммуникатсионӣ, сомонаҳои махсус, форумҳо ва саҳифаҳои интернетӣ онро ба даст овардаанд .

---

³⁴⁸ Ниг.: Касперский Е. Компьютерное зловидество (+CD). – Санкт-Петербург, 2007. – С. 100, 103.

³⁴⁹ Ниг.: Чэнь Инхао [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: [http:// UDN.com](http://UDN.com). Hacker Chen IngHau returns to the real world. 2006-04-24. Accessed 2008-01-28. (Chinese) (санаи муроҷиат: 10.08.2021).

Ҳангоми таҳлили тарафи субъективии ҷиноятҳо ба муқобили шабакаҳои интернетӣ ва таҷҳизотҳои ёрирасони онҳо (барномаҳои зараровар, ҳамлаҳои DoS) наметавон чунин хусусиятҳоеро ба монанди ангеа ва мақсади ҷиноят сарфи назар намуд.

Ба андешаи мо, ин иқдоми мусбатест дар баланд бардоштани самаранокии ҷавобгариҳои ҷиноятӣ барои содир кардани ҷиноятҳо ҷиноятҳо ба муқобили шабакаҳои интернетӣ ва таҷҳизотҳои ёрирасони онҳо (барномаҳои зараровар, ҳамлаҳои DoS). Пештар қонунгузор ангеаи кирдори барои ҷамъият хавфнокро ҳамчун аломатҳои иловагии тарафи субъективии ҷиноят эътироф намекард. Дар доктринаи ҳуқуқи ҷиноятӣ содир намудани чунин кирдор бо мақсади «манфиатҷӯии ғаразнок» фаҳмида шуда, ҷинояткор барои гирифтани фоидаи молу мулкӣ (пул, молу мулк ё ҳуқуқи гирифтани он ва ғайра) ва ё озод шудан аз хароҷоти моддӣ (озод кардан аз ҳама гуна хароҷот ё молу мулк, баргардонидани қарз, пардохти хизмат, пардохти андоз ва ғ.) аз ин амал истифода менамояд³⁵⁰.

Дар адабиёти ҳуқуқӣ ба ғайр аз мақсадҳои ғаразнок чунин ангеа ва мақсадҳои содир намудани ҷиноятҳо ба муқобили шабакаҳои интернетӣ ва таҷҳизотҳои ёрирасони онҳо (барномаҳои зараровар, ҳамлаҳои DoS), ба монанди хоҳиши ба даст овардани ҳар гуна маълумот дар қонеъ сохтани эҳтиёҷоти шахсӣ, баланд бардоштани дониши худ, хоҳиши муҳолифат ба ҷомеа, изтироб дар ҳалли масъалаи мураккаб, вақтхушӣ, қасосгирӣ³⁵¹ ва ғ. мавҷуданд. Бо дарназардошти андешаронии пажухишгарони соҳа³⁵² мо дар қонунгузориҳои ҷиноятӣ мавҷуд набудани нишонаи бевоситаи ангеа ва мақсади содир кардани ҷиноятҳо ба муқобили шабакаҳои интернетӣ ва

---

³⁵⁰ Ниг.: Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации (постатейный) / Под общей ред. Г.А. Есакова. – 4-е издание. – Москва: Проспект, 2012. – 544 с.

³⁵¹ Ниг.: Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации / Под ред. В.И. Радченко, А.С. Михлина. – Санкт-Петербург: Питер, 2008. – С. 568; Гаврилин Ю.В., Головин А.Ю., Кузнецов А.В., Толстухина Т.В. Преступления в сфере компьютерной информации: квалификация и доказывание: учебное пособие / Под ред. Гаврилин Ю.В. – М.: Книжный мир, 2003. – С. 27; Гайфутдинов Р.Р. Понятие и квалификация преступлений против безопасности компьютерной информации: дис. ... канд. юрид. наук. – Казань, 2017. – С.136.

³⁵² Ниг.: Кочои С.М. Ответственность за корыстные преступления против собственности по законодательству России: дис. ... д-ра юрид. наук. – Москва, 1999. – С. 132; Малыковцев М.М. Уголовная ответственность за создание, использование и распространение вредоносных программ для ЭВМ: дис. ... канд. юрид. наук. – Москва, 2007. – 186 с. – С. 115-116.

таҷҳизотҳои ёрирасони онҳо (барномаҳои зараровар, ҳамлаҳои DoS) қайд менамоем, ки он дар қонунгузорӣ холигириро ба миён меорад.

Дар асоси таҳлили тарафи субъективии ҷиноятҳо ба муқобили шабакаҳои интернетӣ ва таҷҳизотҳои ёрирасони онҳо (барномаҳои зараровар, ҳамлаҳои DoS) нигаронидашуда метавон қайд намуд³⁵³, ки ҷавобгарии ҷиноятӣ барои ҷиноятҳо ба муқобили шабакаҳои интернетӣ ва таҷҳизотҳои ёрирасони онҳо (барномаҳои зараровар, ҳамлаҳои DoS) дар ҳолате содиршуда кирдоре эътироф мешавад, ки агар шахс барои ҷамъият хавфнокии кирдоҳои худро дар шакли таҳия, истифода ва паҳн кардани барномаҳои зараровар ё дигар иттилооти компютерӣ дидаю дониста бо мақсади беичозат нобуд кардан, қатъ намудан, тағйир додан, нусхабардорӣ кардани маълумоти компютерӣ ё ҳамлаҳои DoS, безараргардонии ҳифзи иттилооти компютерӣ роҳандозӣ намояд ё ногузирии фаро расидани оқибати барои ҷамъият хавфноки онро пешбинӣ намуда, хоҳони фаро расидани он мебошад.

Ҷиноятҳо ба муқобили шабакаҳои интернетӣ ва таҷҳизотҳои ёрирасони онҳо (барномаҳои зараровар, ҳамлаҳои DoS ва кирдорҳои, ки бо истифода аз шабакаҳои иттилоотӣ ва телекоммуникатсионӣ содир мешаванд) бо мақсади тарсонидани аҳоли ё таъсир расонидан ба қабули қарорҳои мақомот ё ташкилотҳои байналмилалӣ, инчунин монеъ шудан ба фаъолияти муътадили васоити ахбори омма, мақомот, муассисаҳои давлатӣ ва (ё) худидоракунии маҳаллӣ роҳандозӣ карда мешаванд. Бо дарназардошти барои ҷамъият хавфи баланд доштан ба ин навъи ҷиноятҳо бояд чазо пурзур карда шавад, зеро он ифодагари мафҳуми кибертерроризм мебошад.

Барои аз нигоҳи ҳуқуқӣ танзим намудани чунин навъи ҷиноятҳо, ки дар даврони муосир ба таври васеъ дар шаклҳои гуногун содир шуда, вобаста ба

---

³⁵³ Ниг.: Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации (постатейный) / Под общей ред. Г.А. Есакова. – 4-е издание. – Москва: Проспект, 2012. – 544 с.; Ефремова М.А. Уголовная ответственность за преступления, совершаемые с использованием информационно-телекоммуникационных технологий: монография. – Москва: Юрлитинформ, 2015. – С. 105; Новое в Уголовном кодексе / Под ред. А.И. Чучаева. – Москва: Контракт, 2012. – Вып. 2. – 114 с.; Быков В.М., Черкасов В.Н. Новое: об уголовной ответственности за создание, использование и распространение вредоносных компьютерных программ / В.М. Быков, В.Н. Черкасов // Российский судья. – 2012. – №7. – С. 20; Гайфутдинов Р.Р. Понятие и квалификация преступлений против безопасности компьютерной информации: дис. ... канд. юрид. наук. – Казань, 2017. – С. 131.

аломатҳои худ таснифоти мураккабро талаб менамоянд, ба таҷрибаи давлатҳои пешрафта ва андешарониву хулосаҳои илмии олимони ватаниву хориҷӣ таъя намудан ба манфиати кор мебошад.

Дар натиҷаи таҳлили параграфи мазкур ба хулосае омадан мумкин аст, ки таркиби моддаи 300 КҶ ҚТ ба иловаҳои нав ниёз доранд. Бинобар ин пешниҳод дорем, ки барои мукамал гардидани таркиби қиояти моддаи номбурда дар қисми 2 ҳамчун ҳолатҳои вазнинкунанда чунин таркибҳо ба таври зайл муқарорар карда шаванд:

Ҳамин кирдор агар:

в) бо мақсади авбошӣ содир шуда бошанд;

г) бо мақсади тарсонидани аҳоли ё таъсир расонидан ба қабули қарорҳои мақомоти давлатӣ ва (ё) худидоракунии маҳаллӣ;

д) бо мақсади монетъ шудан ба фаъолияти муътадили воситаҳои ахбори омма, мақомоти ҳокимияти давлатӣ ва (ё) худидоракунии маҳаллӣ, муассисаҳои давлатӣ содир шуда бошанд.

2. Таҳлилҳо дар ин самт нишон дод, ки ҷаҳонишавӣ, рушди босръати технологияҳои иттилооти коммуникатсионӣ ва оқибатҳои зарароварӣ онро ҳоло аксари кишварҳои пешрафтаи ҷаҳон эътироф намуда дар қонунгузориҳои қиоятии худ субъекти субъекти қиоятҳо ба муқобили шабакаҳои интернетӣ ва таҷҳизотҳои ёрирасони онҳо (барномаҳои зараровар, ҳамлаҳои DoS)-ро, «шахсони ҳуқуқи» пешбини менамоянд. (масалан дар қонунгузориҳои қиоятии Австралия, Албания, Белгия, Британияи Кабир, Мачористон, Дания, Ҳиндустон, Ирландия, Исландия, Канада, Чин, ИМА, Фаронса ва ғ.). Дар баробари ин, андешаи ба ҷавобгариҳои қиояти кашидани шахсони ҳуқуқӣ барои содир намудани қиоятӣ баррасишуда аз ҷониби як қатор олимони маъруфи соҳаи ҳуқуқи қиоятӣ ҷонибдорӣ карда мешавад.

3. Субъекти қиояте, ки ба муқобили шабакаҳои интернетӣ ва таҷҳизотҳои ёрирасони онҳо (барномаҳои зараровар, ҳамлаҳои DoS) равона гардидааст метавонад дилхоҳ шахси воқеӣ ва мукаллаф шуда метавонад (яъне субъекти умумии қиоят), ки дар вақти содир кардани қиоят ба синни

14 расидааст. Ин ақидаро бо он асоснок мекунем, ки аксарият нафарони синни 14-19 сола дар даврони муосир истифодабарандагони шабакаи «Интернет» ва соҳиби дастгоҳҳои компютерӣ (телефонҳои мобилӣ, смартфонҳо, ноутбукҳо, планшетҳо ва ғайра) буда, дониш, маҳорат ва малакаҳои зарурии кор бо ТИК-ро доро мебошанд. Бинобар ин, онҳо барои иҷро намудани тарафи объективии таркиби ҷинояти баррасишаванда аз нигоҳи назариявӣ ва амалӣ имкон доранд. Зарур мешуморем, ки ба қисми 2-и моддаи 23-и Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон (оид ба синну соли ҷавобгарии ҷиноятӣ) бо таркиби ҷиноятҳое, ки дар моддаҳои 300 ва 303-и Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон пешбинӣ шудаанд, илова ворид карда шавад ва ҷавобгарии ҷиноятӣ барои ин гуна ҷиноятҳо аз синни 14-солагӣ муқаррар карда шавад. Ба андешаи мо, поён фаровардани синни ҷавобгарии ҷиноятӣ барои шахсони воқеии синнашон ба 14 расида комилан қобили қабул аст, аммо ин раванд танҳо дар ҳолатҳое, ки ба муқобили шабакаҳои интернетӣ ва таҷҳизотҳои ёрирасони онҳо (барномаҳои зараровар, ҳамлаҳои DoS) оқибатҳои вазнин дошта бошад ё хатари сар задани онҳоро ба миён оварда бошад³⁵⁴. (масалан, барои содир намудани таркиби ҷиноятҳои таснифшудаи моддаи 300 ва моддаи 303-и Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон) қобили қабул мебошад. Барои асоснок намудани ин нуқтаи назар метавон ба таҷрибаи як қатор кишварҳои хориҷа, (қонунгузориҳои ҷиноятии Франция, Шветсия, Латвия, Дания) ки дар онҳо ҷавобгарии ҷиноятӣ барои содир намудани ҷиноятҳое, ки ба муқобили шабакаҳои интернетӣ ва таҷҳизотҳои ёрирасони онҳо (барномаҳои зараровар, ҳамлаҳои DoS) нигаронида шудааст аз синни 14 ё 15-солагӣ муқаррар карда мешавад, бояд таъя намуд. Ҳамзамон чунин синну соли пасти ҷавобгарӣ барои ҷиноятҳои дар боло номбаршуда аз он иборат аст ки: 1) моҳияти иҷтимоии чунин кирдорҳо аз тарафи ноқобилон аз ҳамин синну сол

---

³⁵⁴ Ниг.: Давлатзода К.Д. Нишонаҳои тарафи субъективии ҷиноятҳо ба муқобили шабакаҳои интернетӣ ва таҷҳизотҳои ёрирасони онҳо ҳамчун намуди нави киберҷиноятҳо (барномаҳои зараровар ва ҳамлаҳои DoS) / К.Д. Давлатзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – 2023. – №10. – С. 233-240.

хуб дарк карда мешавад; 2) чунин кирдорҳо хусусияти баланди хавфнокии ҷамъиятӣ доранд; 3) ин ҷиноятҳо дар байни ноболиғон васеъ паҳн шудаанд.

4. Дар асоси таҳлили адабиётҳои соҳавӣ ва таҷрибаи амалӣ метавон хулосагирӣ намуд, ки ба қисми 2-и моддаи 300-и КҶ ҚТ аломати муайянкунандаи ҷиноятии «кирдорҳои барои ҷамъият хавфноке, ки шахс бо сӯистиғода аз мавқеи хизмати худ содир кардааст»-ро илова карда, таркиби муайяншудаи ҷавобгарии ҷиноятии он бо ... пешбинӣ бояд кард. Дар баробари ин, пешниҳод мегардад, ки дар қисми 2-и моддаи 300-и КҶ ҚТ аз ҷониби мақомоти қонунгузор аломатҳои субъекти махсус – шахсе, ки барои содир кардани ин ҷиноят аз мавқеи хизмати худ сӯистиғода мекунад, мухтасар ифода карда шавад. «Истиғода аз мавқеи хизматӣ» метавонад ҳам аз ҷониби шахсони мансабдор ва бахши хизматрасонӣ ё аз ҷониби кормандони ташкилотҳои тичоратӣ ё ғайритичоратӣ, новобаста аз шакли моликияти, ки дар он техникаи компютерӣ, системаҳои иттилоотӣ, шабакаҳои иттилоотӣ телекоммуникатсионӣ ва дигар воситаҳои ташкил, коркарди барномаҳои зараровар, интиқоли иттилоот истиғода бурда мешавад, амалӣ карда шавад.

5. Мавҷудияти аломатҳои амалҳои барқасдона тибқи таҳқиқотҳои анҷомдодашуда дар мавриди таҳияи барномаи зараровар ва ҳамлаҳои DoS баррасии ҳамаҷонибаро талаб менамояд. Аз ин лиҳоз мавҷудияти зарарнокии барнома тасдиқи қасди бевоситаи содир кардани ҷиноят мебошад.

6. Тарафи субъективии ин ҷиноят танҳо бо қасди бевоситаи киберҷинояткор дар алоқа бо дарки барои ҷамъият хавфнокии кирдори ӯ тавсиф карда мешавад, зеро ки ӯ имконият ё ногузирии фаро расидани оқибати барои ҷамъият хавфноки онро пешбинӣ намуда, хоҳони фаро расидани он бошад.

7. Таҳлили корҳои илмӣ, маводи амалияи тафтишотии судӣ имкони хулосабарориро фароҳам оварда, дар ин замина барои таснифи ҳамаҷониба ва пурраи санадҳои мавриди назар дар самти ҷиноятҳо ба муқобили

шабакаҳои интернетӣ ва таҷҳизотҳои ёрирасони онҳо (барномаҳои зараровар, ҳамлаҳои DoS) ки намуди нави киберчиноятҳо ифода мегардад, бояд ангезаҳои чиноятро пурра арзёбӣ намуда, матни моддаҳои 298, 303-и Кодекси чиноятҳои Ҷумҳурии Тоҷикистонро бо аломатҳои нав ба таври зайл бояд пурра намуд: «ҳамин кирдорҳо бо мақсади авбошӣ содир шуда бошанд», «ҳамин кирдорҳо бо мақсади тарсонидани аҳоли ё таъсир расонидан ба қабули қарорҳои мақомоти давлатӣ, инчунин монеъ шудан ба фаъолияти муътадили воситаҳои ахбори омма, мақомоти ҳокимияти давлатӣ ва (ё) худидоракунии маҳаллӣ, муассисаҳои давлатӣ содир шуда бошанд».

БОБИ 4. ТАВСИФИ ҲУҚУҚИИ ҚИНОЯТИИ ҚИНОЯТҲОИ БО ИСТИФОДА АЗ ВОСИТАҲОИ ГУНОГУНИ ТЕХНИКӢ СОДИРШАВАНДА

4.1. Объекти қиноятҳое, ки бо истифода аз воситаҳои гуногуни техникӣ содир мешаванд (мақтуби фишингӣ, кибертаъқиб, дуздии онлайнӣ маълумоти шахсӣ)

Имрӯз дар арсаи ҷаҳонӣ афзоиши қиноятҳое, ки дар онҳо фаъолияти қиноятӣ бо истифода аз воситаҳои гуногуни техникӣ (мақтубҳои фишингӣ, кибертаъқиб, дуздии маълумоти онлайнӣ шахсӣ содиршаванда) содир карда мешавад, рӯз аз рӯз зиёд шуда истодааст. Бояд иброн намуд, ки дар таҳлили илмӣ дар зербоби мазкур қиноятҳое, ки бо истифода аз воситаҳои гуногуни техникӣ содир мешаванд танҳо мақтуби фишингӣ, кибертаъқиб, дуздии онлайнӣ маълумоти шахсӣ дар назар дошта мешавад.

Таҳқиқотҳои анҷомёфта дар ин самт аз он шаҳодат медиҳад, ки аз нисф зиёди қиноятҳо дар ин соҳа ба роҳҳои ғайриқонунӣ дастраси пайдо намудан бо рамзи кортҳои бонкӣ рост меояд. Бо вучуди он ки доимо ба аҳоли таъкид карда мешавад, ки ҷузъиёти кортҳои бонкии худро ифшо накунад, аммо қаллобон боз роҳҳои нави шикастани системаҳои дорои реквизитҳои корти бонкӣ ва пинкодҳоро пайдо мекунад. Системаҳои муҳофизатии зидди қаллобӣ на ҳамеша ба усулҳои нави хакерӣ сари вақт мутобиқ гардонида мешаванд. Аз ин рӯ ин навъи қиноятҳо то ба ҳол ба таври зиёд рух медиҳанд.

Дар аввал бояд номгӯи қиноятҳое, ки бо истифода аз воситаҳои гуногуни техникӣ содир мешаванд, маънидод карда шавад. Зеро, ки ин намуди қиноятҳо дар замони муосир нисбан қиноятҳои нав дар илмӣ ҳуқуқи қиноятӣ маҳсуб ёфта, диққати олимони замони муосирро ба худ ҷалб намудааст.

Мақтуби фишингӣ. Истилоҳи «фишинг» аввалин маротиба соли 1996 дар сомонии Гурӯҳи ахбороти alt.online-service.America-Online-и шабакаи Usenet пайдо шуда, мафҳуми он ба ширкати расонавии AOL алоқаманд мебошанд,

ки қаллобон суистифода аз боварӣ ва бо роҳи фиреб худро кормандони ширкати AOL муаррифӣ карда, тавассути барномаҳои мубодилаи фаврии пайёмакҳо ба корбарон мурочиат намуда, аз номи кормандони ширкат рамзи аккаунти онҳоро талаб карданд. Пас аз дастрасӣ пайдо намудан ба аккаунти онҳо, онро барои ирсоли спам³⁵⁵ истифода карданд.

Дар ибтидои солҳои 2000-ум бошад, фишинг, ҳамчун намуди паҳнғаштаи киберчиноятҳо дар системаҳои пардохтӣ паҳн шуда, соли 2006 корбарони шабакаи иҷтимоии MySpace дучори ҳамлаи фишингӣ шуданд, ки дар натиҷаи он маълумоти бақайдгирӣ дуздида шуд.

Фишинг (phishing, аз калимаи fishing—мафҳуми маҷозии ифодагари моҳидорӣ – як навъи қаллобӣ дар Интернет буда, ҳадафи он гирифтани маълумоти махфӣи корбарон (логинҳо ва рамзҳо барои кортҳои бонкӣ, аккаунтҳо) мебошад³⁵⁶.

Одатан таҳти мафҳуми фишинг ирсоли оммавии мактубҳо ва огоҳиномаҳо аз номи брендҳои маъруф, бонкҳо, системаҳои пардохт, хадамоти почта ва шабакаҳои иҷтимоӣ фаҳмида мешавад. Ин гуна мактубҳо маъмулан дорои логотип, паём ва истиноди бевосита ба сомонаҳое ҳастанд, ки аз вебсайти воқеӣ зоҳиран фарқ намекунанд. Дар ин гуна мактубҳо ё огоҳиномаҳо талаб карда мешавад, ки аз рӯйи ин истинод ба вебсайти «хизматрасонӣ ворид шавед» ва омилҳои гуногун оварда мешавад, то ки маълумоти махфӣи шахсиро дар қолабҳои муайян ворид намоем. Дар натиҷа, қаллобон ба аккаунтҳо ва суратҳисобҳои бонкии корбарон дастрасӣ пайдо мекунанд³⁵⁷.

Дуздии онлайнӣ маълумоти шахсӣ ин ғайриқонунӣ ба маълумоти шахсии корбар бо мақсади дуздидани маблағҳои ӯ, ба даст овардани дигар маълумоти махфӣ ё фавран анҷом додани қаллобии андоз ё суғуртаи тиббӣ аз

---

³⁵⁵ Ниг.: Спам – фиристодани мактубҳои оммавии хусусияти таблиғотӣ ба шахсоне, ки хоҳиши гирифтани онро изҳор накардаанд.

³⁵⁶ Ниг.: [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://rb.ru/story/what-is-fishing> (санаи мурочиат: 17.06.2023).

³⁵⁷ Ниг.: [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://rb.ru/story/what-is-fishing> (санаи мурочиат: 17.06.2023).

номи чабрдида дастрасӣ пайдо намуданро, ифода менамояд. Қинояткорон бо истифода аз маълумоти шахсӣ метавонанд ба номи шахс телефони мобилӣ ё пайвасти хизматрасонии интернетро сабти ном кунанд, номи шуморо барои нақшаи анҷом додани кирдорҳои барои ҷамъият хавфнок истифода баранд ва ба номи шумо имтиёзҳои давлатӣ талаб кунанд. Дуздии онлайнӣ маълумоти шахсӣ метавонад тавассути он рамзхое анҷом дода шавад, ки хакерон дар натиҷаи ҳимояҳоро шикаста ворид шудан ба дастгоҳи корбар, ё ба туфайли маълумоти шахсии аз шабакаҳои иҷтимоӣ гирифташуда ё тавассути қаллобӣ бо истифода аз мактубҳои фишингӣ ба даст меоранд. Дар асл, ин ибора маънои дуздии аломатҳои «тасдиқкунанда»-и шахсро дорад, зеро «шахс» –ин хислат, эҳсосот ва таҷрибаи ҳаётӣ мебошад³⁵⁸. Дар ин ҷо сухан дар бораи он меравад, ки шахси қиноятсодиркунанда метавонад аз номи шумо баромад кунад. Ба андешаи мо чунин мулоҳизарониҳо қобили қабул мебошанд.

Шакли дигари қиноятхое, ки тавассути воситаҳои гуногуни техникӣ содир мешаванд кибертаъқиб (киберсталкинг) (аз англисии *ciber* – кибер ва *stalking* – таъқиб) мебошад. Кибертаъқиб (киберсталкинг) ин истифода намудани интернет барои таъқибии шахси дигар ва ё гурӯҳи одамон мебошад. Он метавонад дар шакли гунаҳкоркунӣ, таъқиб, тухмат сурат гирад. Ба кибертаъқиб (киберсталкинг) инчунин ҷамъоварии маълумот дар бораи шахс, ки бо мақсади таҳдид кардан ва ё таҳдиди ифшои таҳсилотҳои бадномкунанда истифода бурда мешавад, дохил мекунанд. Кибертаъқиб истифодаи зӯроварӣ ё овардани фишорро (бевосита ё бавосита) дар шакли шифоҳӣ, хаттӣ ё ҷисмонӣ (бо роҳи намоиш ё дигар истифодабарӣ аз аксҳо ё видеомаводҳо) бо мақсади тарсонидан, таҳдид, пайгири намудан, таъқиб ё таҳқир кардан бо истифода аз Интернет ё технологияҳои дигар, масалан, телефонҳои мобилӣ пешбинӣ мекунад³⁵⁹.

---

³⁵⁸ Ниг.: Что такое кража личности [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.dal.by/news/149/07-11-16-3> (санай мурочиат: 10.10.2022).

³⁵⁹ Ниг.: 10 форм кибербуллинга [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://stopugroza.ru/life/10-form-kiberbullinga-ot-kids-kaspersky-ru> (санай мурочиат: 19.08.2020).

Масъалаи асосии баррасишаванда ин объекти ҷиноятҳое, ки бо истифода аз воситаҳои гуногуни техники содир мешаванд ифода мегардад. Бинобар ин ба баррасии ин паҳлу ру овардан лозим аст.

Албатта барои бандубасти дилхоҳ ҷиноят таҳлили ҳуқуқӣ-ҷиноятии унсурҳои таркиби ҷиноят талаб карда мешавад. Таркиби ҷиноят яке аз институтҳои марказии ҳуқуқи ҷиноятӣ ба шумор меравад. Асоси ҷавобгарии ҷиноятӣ, хусусан киберҷиноятҳоро кирдоре ташкил медиҳад, ки дар он тамоми аломатҳои таркиби ҷиноятҳо ҷой дошта бошад (м. 11 КҶ ҚТ). Яке аз аломатҳои таркиби ҷиноят, ки барои бандубаст аҳамият дорад, ин объекти ҷиноят мебошад.

Объекти ҷиноят дар таҳлили ҳама гуна меъёри қисми махсуси Кодекси ҷиноятӣ ҳамчун унсури таркиби ҷиноят, хусусан киберҷиноятҳо дар ҷои аввал гузошта мешавад. Зеро, дуруст муқаррар кардани объекти ҷиноят ба мо имкон медиҳад, ки моҳияти иҷтимоии ин ҷиноятҳоро дарк намуда, мавқеи онро дар байни дигар муносибатҳо ва муносибатҳои ҷамъиятӣ, ки дар ҷомеа инкишоф меёбанд, инчунин барои дараҷаи ба ҷамъият хавфнокии манфиатҳои бо қонуни ҷинояти ҳифзшавандаро муайян намоем.

Объекти ҷиноят ҷузъи ҳатмии таркиби ҷиноят ба шумор меравад. Ҳангоми мавҷуд набудани объекти ҳифзи ҳуқуқӣ-ҷиноятӣ кирдор ҷиноят эътироф намешавад. Дар ин асно Б.А. Куринов қайд менамояд, ки вучуд доштани ҷинояти бе объекти он ғайриимкон аст³⁶⁰. Муқаррар кардани он ки ба кадом объект кирдори барои ҷамъият хавфнок таҷовуз кардааст, баҳои дурусти ҳуқуқӣ додан ин татбиқи дурусти қонунгузори ҷиноятиро таъмин менамояд. Аз ин гуфтаҳо бар меояд, ки дар баҳо додани ҷиноят объекти он аҳамияти махсус дорад.

Пеш аз ҳама аҳамияти объекти ҷиноят дар он зоҳир мегардад, ки вай яке аз унсурҳои таркибии ҷиноят буда, асоси ҷавобгарии ҷиноятиро ташкил медиҳад. Ин маънои онро дорад, ки барои шахсро мувофиқи моддаи

---

³⁶⁰ Ниг.: Куринов Б.А. Научные основы квалификации преступлений: учебное пособие. – М.: Моск. ун-та, 1984. – С. 60.

мушаххаси Қисми махсуси КҶ ҚТ ба ҷавобгарӣ кашидан, бояд муқаррар кард, ки ӯ ба кадом объекти бо қонунгузорию ҷиноятӣ ҳифзшаванда заррар расонидааст ё онро таҳти таҳдиди расонгидани заррар қарор додааст.

Чи тавре дар боло қайд кардем, дар илми ҳуқуқи ҷиноятӣ вобаста ба таснифоти маъмулӣ объекти ҷиноятро одатан ба амудӣ ва уфуқӣ тасниф менамоянд. Ҳамин тавр, аз рӯи амудӣ чунин намуди объектҳо ҷудо карда шудаанд: объекти умумӣ, хелӣ, намудӣ ва бевосита.

Объекти умумии ҷиноят – ин мафҳуми умумигирдовардашудае мебошад, ки ҳама арзишҳои (молҳо, манфиатҳо)-и бо қонунгузорию ҷиноятӣ ҳифзшавандаро дар бар мегирад, ки дар ниҳоят ҳар як кирдори барои ҷамъият хавфнок дар маҷмуъ ва дар алоҳидагӣ ба он равона карда шудааст. Объекти ҷиноятҳо барои ҳамаи кирдорҳои, ки қонунгузорию ҷиноятӣ ҳамчун ҷиноят пешбинӣ намудааст, ягона мебошад³⁶¹.

Бо дарназардошти он ки объекти ҷиноятҳо хусусияти умумӣ дошта, нисбати ҳама кирдорҳои барои ҷамъият хавфнок як хел паҳн мегардад, онҳо одатан дар қисми умумии Кодекси ҷиноятӣ ба сифати объектҳои аввалиндараҷаи ҳифзшаванда аз таъқиботи ҷиноятӣ пешбинӣ мегарданд. Объектҳои аввалиндараҷаи ҳифзшаванда ё худ объекти умумии ҷиноят мувофиқи қ. 1 м. 2 КҶ ҚТ чунин муносибатҳо, ба монанди ҳифзи ҳуқуқи озодиҳои инсон ва шаҳрванд, амнияти ҷамъиятӣ ва саломатии аҳолӣ, муҳити зист, тартиботи ҷамъиятӣ ва ахлоқ, молу мулк, ҳимояи соҳти конститутсионӣ ва амнияти ҚТ ба шумор мераванд.

Масъалаҳои объекти ҷинояте, ки дар он барои ба амал овардани фаъолияти ҷиноятӣ воситаҳои гуногуни техниро истифода мебаранд (мактуби фишингӣ, кибертаъқиб, дуздии онлайнӣ маълумоти шахсият), торафт бештар мавзуи таҳқиқоти илмӣ мегардад. Олимони соҳа ба ин самти масъала диққати махсус додаанд. Масалан, С.С. Хачатурова ва Ю.П.

---

³⁶¹ Ниг.: Веред Е.Б. Неисполнение обязанностей по воспитанию несовершеннолетнего: уголовно-правовой и криминологический аспекты: дис. ... канд. юрид. наук. – Ростов-на-Дону, 2004. – С. 46.

Жихарева (соли 2016)³⁶² танҳо таҳлили объекти ҷиноятҳои зикршударо аз руи ҳифзи муносибатҳои ҷамъияти ба самтҳои махсус: психологӣ, ҳуқуқӣ ва иқтисодӣ нишон додаанд, ки ба андешаи онҳо объекти ин ҷиноятҳо ҳамчун намуди нави киберҷиноятҳо, молу мулк новобаста аз шакли он ва маълумотҳои шахсӣ, ки интернет воситаи содиршавии он ифода мегардад. Аз ин гуфтаҳо метавонем якчанд хулоса барорем. Хусусиятҳои ин унсури таркибии ҷиноят таҳлили махсусро аз рӯйи якчанд ҷиҳатҳо талаб мекунад:

- аз ҷиҳати психологӣ, зероки ин намуди ҷиноят бевосита ба руҳияи инсон таъсир мерасонад ва дорои дараҷаи муайяни зарари маънавият, ки дар натиҷаи ҳамлаи киберӣ расонида мешавад. Масалан ин намуди кирдори барои ҷамъият хавнок тавассути истифодаи технология (компютер, телефонҳои мобилӣ) ва интернет (почтаи электронӣ, шабакаҳои иҷтимоӣ) таҳдид ва ё таъқибномаи шахси дигар мебошад. Он дар шакли интишороти расмҳо ва матнҳои таҳқиромез, таҳдидҳо, паёмакҳои иғвоангез ва бардурӯғ, паҳн кардани хабарҳои бардурӯғ ва таҳқирҳо амалӣ мегарданд ном бурда мешавад.

- аз ҷиҳати ҳуқуқӣ, мавзӯи баррасишавандаи мо вайрон карда шудани ҳуқуқҳои муайяни инсон мебошад, мисли ҳуқуқ ба дахлнопазирии маълумоти шахсӣ, ҳуқуқ ба иттилооти шахсӣ.

- аз ҷиҳати иқтисодӣ, барои он ки зараре, ки аз ҷониби фишер расонида мешавад, ин зарари моддӣ аст ва худ мақсади фишинг – ба даст овардани воситаҳои пулии муайян мебошад.

Дар ин мабдаъ Р.Р. Гайфутдинов³⁶³ қайд мекунад, ки объекти ин ҷиноят танҳо ҷамъоварии ғайриқонунии маълумоти шахсӣ, таҳқир намудани шахс тавассути интернет ва бо талаби ғайриқонунии молу мулк новобаста аз шакли он мебошад. Доир ба масъалаи объекти ин ҷиноят дар ҳуқуқи ҷиноятӣ

---

³⁶² Ниг.: Хачатурова, С.С., Жихарева, Ю.П. Осторожно, фишинг / С.С. Хачатурова, Ю.П. Жихарева // Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. – 2016. – №4 (часть 4). – С. 793-795.

³⁶³ Ниг.: Гайфутдинов Р.Р. К вопросу о типологии личности компьютерных преступников с учетом характера и мотивации их криминальной деятельности / Р.Р. Гайфутдинов // Вопросы российского и международного права. – 2017. – №4 А. – Т. 7. – С. 245-256.

олимони зиёд (ба монанди Т.Н. Бородкина, А.В. Павлюк³⁶⁴, Е.Л. Кочкина³⁶⁵, В.В. Тулегенов³⁶⁶ Е.А. Буданова, А.Н. Богомоллов ва дигарон) таҳқиқоти илмии зиёд намудаанд. Масалан, Е.А. Буданова ва А.Н. Богомоллов³⁶⁷ пешниҳод мекунад, ки объекти ин ҷиноятро маълумотҳои компютерӣ, маълумотҳо вобаста ба ҳаёти шахсии инсон ва оилаи ӯ, ташкил медиҳад. Харид ё фурӯши иттилооти компютерӣ, маҳзани маълумотҳо ва маълумоти шахсӣ, иттилоот дар бораи хислат ва хусусияти шахс» низ объекти ин ҷиноят мебошад³⁶⁸.

Аз таҳлили андешаҳои олимони бармеояд, ки мафҳумҳои «маълумоти шахсӣ» ва «иттилооти компютерӣ» норавшан мондааст, ки таҳлилро талаб мекунад.

Иттилоот – ин маълумот дар бораи шахсҳо, ашёҳо, объект, воқеаҳо, рӯйдоду ҳодисот (падидаҳо) ва равандҳо сарфи назар аз шакли пешниҳоди онҳо ба ҳисоб меравад.

Вале вобаста ба тафсири моддаҳои 298-304 боби 28 КҶ ҚТ зери мафҳуми иттилооти компютерӣ на худи маълумотҳо балки шакли пешниҳоди онҳо дар намуди хониши машинӣ, яъне, маҷмӯи аломатҳои, ки дар хотираи компютер ва дар барандагони машинӣ (дискетҳо, дискетҳои оптикӣ ва магнитооптикӣ, лентаҳои (тасмаҳои) магнитӣ ва дар дигар маъводҳои баранда) қайд гардидаанд, фаҳмида мешавад. Ҳангоми ошкор ва тафтиши ин ҷиноятҳо инчунин бояд ба инобат гирифта шавад, ки ҳангоми шартҳои муайян майдонҳои физикӣ низ барандагони иттилоот шуда метавонанд.

Тибқи муқаррароти моддаи 1-и Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳифзи маълумоти шахсӣ» аз 3 августи соли 2018, тахти №1537,

---

³⁶⁴ Ниг.: Бородкина Т.Н., Павлюк А.В. Киберпреступления: понятие, содержание и меры противодействия / Т.Н. Бородкина, А.В. Павлюк // Социально-политические науки. – 2018. – №1. – С. 135-137.

³⁶⁵ Ниг.: Кочкина Э.Л. Определение понятия «киберпреступление». Отдельные виды киберпреступлений / Э.Л. Кочкина // Сибирские уголовно-процессуальные и криминалистические чтения. – 2017. – №3. – С. 162-169.

³⁶⁶ Ниг.: Тулегенов В.В. Киберпреступность как форма выражения криминального профессионализма / В.В. Тулегенов // Криминология: вчера, сегодня, завтра. – 2014. – №2 (33). – С. 94-97.

³⁶⁷ Ниг.: Буданова Е.А., Богомоллов А.Н. К вопросу об ответственности за неправомерное завладение данными кредитных либо расчетных карт и их оборот в теневом секторе экономики / Е.А. Буданова, А.Н. Богомоллов // Вестник ТГУ. Гуманитарные науки. Право. – 2011. – Вып. 7 (99). – С. 234-239.

³⁶⁸ Ниг.: Степанов-Егиянц В.Г. Конституционные основы уголовно-правового обеспечения безопасности компьютерной информации / В.Г. Степанов-Егиянц // Современная наука: актуальные проблемы теории и практики. Серия: Экономика и право. – 2016. – №2. – С. 161-164.

маълумоти шахсӣ – ин маълумот дар бораи далелҳо, воқеаҳо ва ҳолатҳои ҳаёти субъекти маълумоти шахсӣ мебошад, ки ба мушаххасномаи шахсияти ӯ имкон медиҳад³⁶⁹.

Аз ин бар меояд, ки мафҳумҳои «маълумоти шахсӣ» ва «иттилооти компютерӣ» фишингро метавон ҳамчун усули ба даст овардани маълумоти шахсӣ бо роҳи фиреб ё усулҳои муҳандисии иҷтимоӣ (методов социальной инженерии) (яъне, хакерӣ бо истифода аз омилҳои инсонӣ) барои минбаъд бо ҳадафҳои ғаразнок ва ҷинояти истифода кардан муайян кард.

Дар асоси омӯзиш ва таҳлили таҳқиқоти олимони дар боло овардашуда ба хулосае омадан мумкин аст, ки объекти ин ҷиноятҳо тамоми муносибатҳои ҷамъияти фаҳмида мешаванд, ки тавассути воситаҳои гуногуни техникаӣ содир мешаванд ва ба объекти ҳифзи ҳуқуқӣ-ҷинояти заррар мерасонанд.

Масалан ирсоли мактубҳои фишингӣ ва кибертаъқиб, ин муносибатҳои ҷамъияти дар соҳаи қоидаҳои истифодабарии МЭХ, системаи МЭХ ва шабакаҳои он мебошад, ки маҳфуз доштани иттилоот ва таҷҳизоти компютерӣ, инчунин имконияти истифодабарии бардавоми онҳоро ба манфиати соҳибмулк ва истифодабарандагон, ҳамзамон шаъну шараф ва эътибори инсон, ҳолати равонӣ ва ҷисмонӣ, расмҳои шахсӣ, иттилоот дар бораи қобилияти шахвонӣ, иттилоот дар бораи вазъи саломати ифода мекунад.

Дар баробари ин мо ҷонибдори ақидаи он олимоне ҳастем, ки ба андешаи³⁷⁰ онҳо ба сифати объекти ҷинояти мазкур мансуб донистани танҳо муносибатҳои ҷамъияти на ҳамеша самти кирдори барои ҷамъият хавфнокро инъикос мекунад, зеро мафҳуми объекти ҷиноят як категорияи бисёрҷанба ва мураккаби ҳуқуқӣ (аз нуқтаи назари плюралистӣ) мебошад. Равиши

---

³⁶⁹ Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳифзи маълумоти шахсӣ» аз 3 августи соли 2018, таҳти №1537 [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://majmilli.tj> (санаи муроҷиат: 19.12.2021).

³⁷⁰ Ниг.: Уголовное право России. Общая часть: учебник / Под ред. И.Э. Звечаровского. – Москва: Норма: Инфра-М, 2010. – С. 170-174; Уголовное право России. Общая часть: учебник / Под ред. А.И. Рарога. – Москва: Эксмо, 2009. – С. 82-84; Наумов А.В. Российское уголовное право: общая часть. Курс лекций. В 2 т. Т. 1. / А.В. Наумов. – 3-е изд., перераб. и доп. – Москва: Юрид. лит., 2004. – С. 179.

плюралистӣ дар муқоиса бо равиши монистӣ мафҳум ва моҳияти объекти ин ҷинойт, гуногунии онро дар даврони муосир боз ҳам пурратар инъикос мекунад. Масалан объекти кибертаъқиб ҳамеша шахсият маҳсуб меёбад, бинобар ин дар фасли ҳафтуми Кодекси ҷинойтии ҚТ «Ҷинойтҳо ба муқобили шахсият», муқарар намудани ҷавобгарии ҷинойтӣ барои кибертаъқиб мувофиқ матлаб аст. Ба сифати объекти ин ҷинойт на танҳо шахсият баромад мекунад, балки муносибатҳои байни инсонҳо низ ҳамчун объекти ҳифзи ҳуқуқи ҷинойтӣ баромад карда метавонанд. Ба чунин муносибатҳои байниинсонӣ дохил мешаванд: неқӯаҳволии шахсият, имкониятҳои ба ӯ таъминшудаи иҷтимоӣ имконияти зиндагӣ кардан аз саломатӣ истифода бурдан. Воло будани мақоми шахсият дар ин мавридҳо, ба он асоснок карда шудааст, ки тамоми шароитҳо дар давлати иҷтимоӣ барои беҳбудии шахсият нигаронида шудааст³⁷¹. Шахсият дар байни зухуротҳои иҷтимоӣ мақоми хосса дорад ва дар иерархияи арзишҳои иҷтимоӣ дар ҷойи аввал меистад. Ба қавли дигар, тамоми арзишҳои дигари иҷтимоӣ барои дуруст зиндагӣ намудани шахсият нигаронида шудаанд. Аз ин лиҳоз, муносибатҳои ҷамъиятиро ҳифз намуда, ҳуқуқи ҷинойтӣ шахсиятро низ аз таҳдидҳои ҷинойтӣ ҳифз менамояд³⁷².

Аз ин рӯ, ба сифати объекти ҷинойти баррасишаванда метавонад ҳам муносибатҳои ҷамъиятӣ (масалан, дар соҳаи мубодилаи амнияти иттилооти компютерӣ) ва ҳам шахс, манфиатҳои гуногуни шахсӣ ва иҷтимоӣ (ҳаёт, саломатӣ, мукотибот, андеша ва мулоҳизаҳои шахсӣ ва дигар арзишҳои моддӣ ва ғайримоддӣ), инчунин ҳуқуқ ва манфиатҳои шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ, муносибатҳои ҳуқуқӣ, ки аз ҷониби қонун ҳифз карда мешаванд (яъне, шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ) баромад намоянд.

Агар дар ин самт ба КҶ ҚТ назар афканем, қонунгузори амалкунанда объектии ин гуна ҷинойтҳоро иттилооти компютерӣ муқарар намуда,

³⁷¹ Ниг.: Кудрявцев В.Н., Никифоров Б.С. Объект преступления по советскому уголовному праву. – М.: Госюриздат, 1960. – С. 16.

³⁷² Ниг.: Козаченко И.Я. Санкции за преступления против жизни и здоровья / Под ред. Ковалев М.И. – Томск: Изд-во Том. ун-та, 1987. – С. 90-91.

иттилооти компютерӣ ҳамчун паёму маълумоте муайян карда шудааст, ки дар шакли сигналҳои барқӣ новобаста аз воситаҳои нигоҳдорӣ, коркард ва интиқоли онҳо пешниҳод карда мешаванд (дар тафсири моддаи 298 Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон ин нуқта зикр шудааст).

Тавре зикр намудем, объекти ҷиноятҳо аз рӯи амудӣ ба умумӣ, хелӣ, намудӣ ва бевосита тасниф мешаванд.

Аз ин лиҳоз оиди объекти умумии ҷиноятҳое, ки бо истифода аз воситаҳои гуногуни техникӣ содир мешаванд (мактуби фишингӣ, кибертаъқиб, дуздии онлайнӣ маълумоти шахсият) дар адабиёти илмӣ умуман ихтилофҳои ҷиддӣ вучуд надорад ва объекти умумии таркиби ҷиноятҳои мазкур муносибатҳои ҷамъиятӣ дар соҳаи таъмини амнияти иттилооти аз ҳамлаҳои киберӣ ва тартиботи ҷамъиятӣ мебошад³⁷³. Ба андешаи мо, қонунгузории ҷиноятии ҶТ, сараввал объекти умумии сӯиқасд ба ин навъи ҷиноятро ҳамчун муносибатҳои ҷамъиятӣ дар соҳаи таъмини амнияти иттилооти аз ҳамлаҳои киберӣ ва тартиботи ҷамъиятӣ муайян намуда, боби 28-и Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистонро – «Ҷиноятҳо ба муқобили амнияти иттилоотӣ» номгузорӣ намудааст. Дар масъалаи муайян кардани объекти умумии ҷиноятҳои зикршуда муаллиф инчунин ба равиши аз тарафи умум қабулшуда амал мекунад.

Ҳангоми истифодаи ин равия дар омӯзиши объекти ҷиноят ба сифати объекти намудии ҷиноятҳои дар боби 28-и Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон пешбинишуда ҳолати кунунии амнияти иттилооти компютериро аз намудҳои гуногуни хатарҳои марбут ба дастрасии ғайриқонунӣ ба он аз ҷониби шахсоне, ки тибқи қонунгузорӣ ҳуқуқи истифодаи онро надоранд,

---

³⁷³ Ниг.: Комментарий к Уголовному Кодексу Российской Федерации: расширенный уголовно правовой анализ с материалами судебного следственной практики / Под общ. ред. Н.А. Овчинникова. – М.: Экзамен, 2007. – 6-е изд. – С. 772; Уголовное право России. Общая часть: учебник / Под ред. И.Э. Звечаровского. – Москва: Норма: Инфра-М, 2010. – С. 730; Лопатина Т.М. Криминологические и уголовно-правовые основы противодействия компьютерной преступности: дис. ... д-ра юрид. наук. – Москва, 2006. – С. 193; Степанов-Егиянц В.Г. Методологическое и законодательное обеспечение безопасности компьютерной информации в Российской Федерации (уголовно-правовой аспект): дис. ... д-ра юрид. наук. – Москва, 2016. – С. 127, 129; Уголовное право: особенная часть / Под ред. А.И. Рарога. – 3-е изд., испр. и доп. – Москва: Эксмо, 2009. – С. 525.

муайян метавон кард. Андешаи олимонро дар ин масъала гуногун метавон дарёфт³⁷⁴.

Объекти хелӣ чиноят аз муносибатҳои ҷамъиятии якхела иборат буда ва дар номи фасли Қисми махсуси КҶ вобаста аз арзиши объект нишон дода шудааст.

Дар робита ба он, ки боби 28 КҶ ҚТ»Чиноятҳо ба муқобили амнияти иттилоотӣ» пешбини гардидааст, объекти хелии ин чиноятҳоро амнияти иттилоотӣ ташкил менамояд.

Амнияти иттилоотӣ–ҳолати ҳимояшавии иттилоотӣ дар системаҳои иттилоотӣ кор карда баромада шуда аз таҳдиди дохилӣ ё берунӣ ифода мегардад. Дар баробари ин, чиноятҳое, тавассути воситаҳои гуногуи техникаи содир мешаванд метавонанд ба дигар объектҳои ҳифзи ҳуқуқи чиноятӣ низ таъвоуз намоянд. Ба онҳо ҳуқуқҳои шахрвандон барои таъмини сирри бо қонун ҳифзшаванда (оилавӣ, шахсӣ, тиббӣ ва ғайра), ҳуқуқҳои молу мулкӣ, амнияти сирри давлатӣ ва ғайра дохил мешаванд.

Моҳиятан амнияти иттилоотӣ бо худ амалияи пешгирии дастрасии ғайриқонунӣ, истифода, ошкор, таҳрир, тағйирдиҳӣ, таҳқиқот, сабт ё нобуди иттилоотро ифода менамояд. Вазифаи асосии амнияти иттилоотӣ аз ҳифз намудани махфият, ягонагӣ ва дастрасии маълумот, бо назардошти мақсадҳои истифодабарӣ ва бе расонидани зарар ба манфиати ягон кишвар иборат аст. Ин асосан тавассути чараҳои идоракунии бисёрмарҳилавии хавфҳо ба даст оварда мешавад ва имкон медиҳад, ки сарчашмаҳои таҳдид, осебпазирӣ, дараҷаи эҳтимолии таъсир ва имкониятҳои идоракунии хавфҳо дар ҳамаи зинаҳои он муайян карда шаванд. Олимону мутахассисон дар масъалаи коркарди роҳҳои ҳифзи иттилоот, сирри давлатӣ ҳамкориҳои доимӣ ба роҳ монда, дар сиёсати имрузаи кишвар ҷиҳати таъмини амнияти иттилоотӣ кӯшиш ба харҷ медиҳанд.

---

³⁷⁴ Ниг.: Фролов Е.А. Спорные вопросы общего учения об объекте преступления / Е.А.Фролов // Сборник ученых трудов. – Свердловск: СЮИ, 1969. – С. 184-225; Крылов В.В. Информационные компьютерные преступления. – М.: Городец, 1997. – С. 31; Смирнова Т.Г. Уголовно-правовая борьба с преступлениями в сфере компьютерной информации: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – М., 1998. – С. 12.

Дар ин замина В.К. Бабаев и В.М. Баранов амнияти иттилоотиро дар шакли маҷмуи муносибатҳое, ки бо меъёрҳои ҳуқуқӣ, техникӣ ва ташкилӣ бо мақсади пешгирӣ ва ошкор кардани таҳдид ба ҳаёт ва саломатии одамон ва арзишҳои моддӣ танзим карда мешаванд, маънидод менамоянд³⁷⁵. Дар воқеъ амнияти иттилоотӣ, на танҳо маҷмуи ҳолатҳои ҳимояшавии иттилоот, ки бо меъёрҳои ҳуқуқӣ ва техникӣ танзим карда мешаванд, балки ба воситаҳои гуногуни ҳифзи иттилоот ташкилӣ, барномавӣ, дастгоҳӣ, ҷисмонӣ криптографӣ ва шароити бехатарии зиндагӣ (фаъолияти ҳаётӣ)-и ҷомеаро фарогир мебошад.

Ба андешаи муҳақиқон А.В. Серегин, М.С. Гринберг Ю.М. Батурина, А.М. Жодзишского ва А.И. Чучаева, объекти хелии ин ҷинойтҳо муносибатҳои ҷамъияте мебошанд, ки шароити бехатарии мавҷудияти амнияти иттилоотӣ, ҳамзамон таҷҳизоти компютериро таъмин мекунанд³⁷⁶. Хусусияти ин кирдорҳои барои ҷамъият хавфнок дар он аст, ки онҳо ба доираи васеи муносибатҳои ҷамъиятӣ (амнияти шахсӣ, фаъолияти муқаррарии корхонаҳо, муассисаҳо, ташкилотҳо, амнияти давлат ва дигар институтҳои иҷтимоӣ) зараровар мебошанд. Аз ин лиҳоз объекти хелии ҷинойтҳои мазкур бо амнияти иттилоотӣ, таҷҳизоти компютерӣ маҳдуд нагардида, дастрасии ғайриқонунӣ ё тағйир додани иттилооти компютерӣ ва фаъолияти системаҳои гуногуни таъмини амнияти давлатро метавонад фарогир бошад, масалан: мудофия ва маълумот дар соҳаи иқтисод, молия.

Дар соҳаи мудофия, ошкоркунии нақшаҳои стратегии истифодаи қўшунҳо, нақшаҳои оперативӣ, ҳуҷҷатҳои идоракунии ҷангӣ, ҳуҷҷатҳои ба дараҷаҳои гуногуни омодагии ҷангӣ гузаронидани қўшунҳо, дар хусуси ҷойгиркунонии стратегӣ ва оперативии қўшунҳо ва дар бораи нақшаи

---

³⁷⁵ Ниг.: Бабаев В.К., Баранов В.М. Общая теория права: краткая энциклопедия. – Н. Новгород: Нижегородский юрид. ин-т МВД РФ, 1998. – С. 167-168.

³⁷⁶ Ниг.: Серегин А.В. Административная ответственность за нарушения общественного порядка: учебное пособие. – М.: НИИ ВШ МВД СССР, 1968. – С. 15; Гринберг М.С. Преступления против общественной безопасности: учебное пособие. – Свердловск: Свердловский юрид. ин-т, 1974. – С. 35; Батурин Ю.М., Жодзишский А.М. Компьютерная преступность и компьютерная безопасность. – М.: Юрид. лит., 1991. – С. 30-31; Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации (постатейный) / Под ред. А.И. Чучаева. – Москва: КОНТРАКТ, 2013. – 672 с.

сохтмон, рушд, шумора, ҳайати ҷангӣ ё теъдоди қўшунҳо, омодагии ҷангии онҳо, инчунин дар бораи ҳолати ҳарбию сиёсӣ ва (ё) оперативӣ.

Маълумот дар соҳаи иқтисод, молия. Масалан, дар бораи хароҷоти буҷети давлатӣ, ки таъмини амнияти Ҷумҳурии Тоҷикистонро ошкор месозанд (ба ғайр аз нишондиҳандаҳои ҷамъбасти) ва оид ба ҳисоббаробаркуниҳои танзимнагардидаи Ҷумҳурии Тоҷикистон бо давлатҳои хориҷӣ (ба ғайр аз нишондиҳандаҳои ҷамъбасти оид ба қарзи хориҷӣ).

Ю.И. Ляпунов бошад мавқеъҳои дар боло зикр гардидаҳо ҷонибдорӣ накарда иброз менамояд, ки объекти хелии ин ҷиноятҳоро, амнияти иттилоотӣ ташкил менамояд. Олим асоснок менамояд, ки ҳангоми содир гардидани ин кирдоҳо, маҳз ҳифзи амнияти иттилоотӣ воситаҳои дастгоҳӣ-техникӣ, ки интиқолдиҳандаи моддии захираҳои иттилоотӣ мебошанд, зарар мебинанд³⁷⁷. Бояд иброз намуд, ки дар баробари ин, ҷиноятҳое, тавассути воситаҳои гуногуни техникӣ содир мешаванд метавонанд ба дигар объектҳои ҳифзи ҳуқуқии ҷиноятӣ низ таъовуз намоянд (масалан, ҳуқуқҳои шахрвандон барои таъмини сирри бо қонун ҳифзшаванда, (оилавӣ, шахсӣ, тиббӣ ва ғайра), ҳуқуқҳои молу мулкӣ, амнияти сирри давлатӣ ва ғайра дохил мешаванд).

Объекти намудии ҷиноят намудҳои мушаххаси муносибати ҷамъияти доништа шудаанд, ки дар боби Қисми махсуси КҶ муқаррар шудаанд. Ҳангоми гузаштан ба таҳлили объекти намудии ҷиноятҳои мазкур бояд муносибатҳо ҷамъиятиро муқарар кард, ки ба он зарари асосии ин ҷиноятҳо расонида мешавад. Новобаста аз оне, ки таҳқиқи рисолаҳои илмӣ оид ба объекти намудии ин ҷиноятҳо умуман вобаста ба аломатҳои таркибии ҷиноятҳои баррасишаванда ангуштшумор ба назар мерасанд, аммо таҳлилҳо дар ин самт нишон медиҳад, ки андешаҳои олимони пурра дар ин самт якхела ва умумиэтирофшуда мебошанд. Масалан, Д.В. Литвинов чунин пешниҳод

---

³⁷⁷ Ниг.: Ляпунов Ю.И., Максимов В.Ю. Ответственность за компьютерные преступления / Ю.И. Ляпунов, В.Ю. Максимов // Законность. – 1997. – №1. – С. 8-15.

дорад, ки объекти намудии ин ҷиноят муносибатҳои мавҷудаи ҷамъияти мебошанд, ки бо татбиқи ҳуқуқҳои шахсони алоҳида ба иттилооте, ки дар шакли махсуси электронӣ вучуд дорад, алоқаманданд³⁷⁸. Бо вучуди ин, андешаи дигаре низ вучуд дорад, ки тибқи он объекти намудии ҷинояти мазкур «низомии муносибатҳои ҷамъиятии танзимкунандаи таҳия, истифода, паҳн ва ҳифзи иттилооти компютерӣ, маълумоти шахсӣ ва молу мулк»-и дар итиёри ҷабрдида мавҷудбуда ба ҳисоб меравад³⁷⁹. Дар навбати худ, мо ба ақидаи профессорон С.В. Бородин³⁸⁰ ва В.С. Комиссаров³⁸¹ ҳамфикр ҳастем, ки ба сифати объекти намудии ин ҷиноят бояд маҷмуи манфиатҳои дар соҳаи амнияти таҳия, истифода, тақсим ва ҳифзи иттилооти система ё шабакаи компютерӣ, захираҳои иттилоотӣ, системаҳо ва технологияҳои иттилоотӣ бо қонунгузори ҷиноятӣ ҳифзшаванда, молу мулк ва маълумотҳои шахсӣ фаҳмида шавад.

Объекти намудии ин ҷиноят маҷмуи муносибатҳои ҷамъияти мебошад, ки ҳолати амнияти шахсият, ҷомеа ва давлатро аз таҳдидҳои дохилию берунии иттилоотӣ дар шакли нигоҳдорӣ, интиқол ва дигар истифодабарии иттилооте таъмин месозад, ки аз ҳисоби он татбиқи ҳуқуқ ва озодиҳои конститусионии инсон ва шахрванд, инчунин истиқлолияти миллӣ, тақсимнопазирии ҳудудӣ ва рушди устувори иқтисодию иҷтимоии ҚТ, мудофия ва амнияти давлат таъмин карда мешавад.

Паҳлуи дигари баррасишаванда, объекти бевоситаи ҷиноятҳои мазкур мебошад. Объекти бевоситаи ҷиноят дар умум ин муносибатҳои мушаххаси ҷамъиятии бо қонунгузори ҷиноятӣ ҳифзшавандае мебошад, ки ба он

---

³⁷⁸ Ниг.: Литвинов Д.В., Скрыль С.В., Тямкин А.В. Исследование механизмов противодействия компьютерным преступлениям: организационно-правовые и криминалистические аспекты: монография. – Воронеж: ВИ МВД России, 2009. – С. 47.

³⁷⁹ Ниг.: Колобов В.А., Ясенов В.Н. Информационная безопасность и антитеррористическая деятельность современного государства: проблемы правового регулирования и варианты их решения: учеб. пособие. – Н. Новгород: Нижегород. гос. ун-т им. Н.И. Лобачевского, 2001. – С. 37.

³⁸⁰ Ниг.: Бородин С.В., Дубовик О.Л., Келина С.Г., Кригер Г.Л. Российское уголовное право: особенная часть / Под ред. Кудрявцев В.Н., Наумов А.В. – М.: Юрист, 1997. – С. 346.

³⁸¹ Ниг.: Уголовное право: особенная часть / Под ред. А.И. Рарога. – 3-е изд., испр. и доп. – Москва: Эксмо, 2009. – С. 526.

кирдори (ҳаракат ё беҳаракатии) ҷиноятӣ равона шуда зарар мерасонад ё таҳдиди расонидани чунин зарарро ба вучуд меорад.

Оид ба масъалаи объекти бевоситаи ҷиноятҳои мазкур таҳлилҳои илмӣ зиёд ҷой дорад. Агар чанде ақидаҳои шаклан гуногун дар назарияи илмӣ ҳуқуқи ҷиноятӣ вобаста ба объекти бевоситаи ин ҷиноятҳо ҷой дошта бошанд ҳам, вале мазмунан якхел маъноро ифода мекунанд.

Як қатор муҳаққиқони соҳа объекти бевоситаи ин ҷиноятро дар асоси «вазъи бехатарӣ, аз рӯйи амнияти системаҳои иттилоотӣ, ки бо истифодаи техникаи компютерӣ ё системаҳои онҳо, аз ҷумла шабакаҳои компютерӣ асос ёфтаанд»³⁸² ва ё аз рӯйи «бехатарии фаъолияти вобаста ба таҳия ва истифодаи иттилооти ҳамаи субъектҳои, ки соҳибони иттилоот мебошанд»³⁸³ муайян мекунанд.

Ба андешаи Т.Г. Смирнова, объекти бевоситаи ҷинояти мазкур як қисми муносибатҳои иттилоотӣ ба ҳисоб меравад, ки бевосита бо амалиёти иттилооти компютерӣ алоқаманд буда, аз ҷумла муносибатҳои ҷамъиятӣ оид ба риоя ва таъмини иҷроиши талаботи бехатарӣ, роҳҳои қонунии ба даст овардан, коркард ва истифодаи иттилооти компютерӣ, инчунин раванди дурусти фаъолияти кор кардани воситаҳои компютериро фарогир мебошад³⁸⁴.

Ҳамин гуна маънидодсозиро нисбати объекти бевоситаи ин ҷиноят Т.М. Лопатина пешиниҳод кардааст: «Муносибатҳои ҷамъиятии таъминкунандаи:

- а) махфияти иттилооти компютерӣ бо қонун ҳифзшаванда;
- б) амнияти иттилооти компютерӣ ва компютерҳо;
- в) бехатарии истифодаи МЭХ ё шабакаҳои онҳо³⁸⁵.

³⁸² Алескеров В.И., Максименко И.А. Уголовно-правовая и криминалистическая характеристика современных видов преступлений: лекция. – Домодедово: ВИПК МВД России, 2011. – С. 10; Крылов В.В. Криминалистические проблемы оценки преступлений в сфере компьютерной информации / В.В. Крылов // Уголовное право. – 1998. – №3. – С. 83.

³⁸³ Бородин С.В., Дубовик О.Л., Келина С.Г., Кригер Г.Л. Российское уголовное право: особенная часть / Под ред. Кудрявцев В.Н., Наумов А.В. – М.: Юрист, 1997. – С. 346.

³⁸⁴ Ниг.: Смирнова Т.Г. Уголовно-правовая борьба с преступлениями в сфере компьютерной информации: дис. ... канд. юрид. наук. – М., 1998. – С. 12.

³⁸⁵ Ниг.: Лопатина Т.М. Криминалистические и уголовно-правовые основы противодействия компьютерной преступности: дис. ... д-ра юрид. наук. – Москва, 2006. – С. 19.

Олим объекти бевоситаи ин чиноятро маҳдуд таҳқиқ намудааст, зеро объекти бевоситаи чинояти баррасишаванда шуда метавонад:

- ҳуқуқи соҳибмулк ба маълумот;
- амнияти истифодаи воситаҳои зеҳнӣ ва моддии ҳисоббарор, моддии системаи ё шабакаи компютерӣ ва монанди инҳо.

Ба андешаи О.М. Сафонов бошад, объекти бевоситаи чинояти таҳлилшавандаро ҳамчун маҷмуи муносибатҳои ҷамъиятии соҳаи амнияти иттилоотие маънидод мекунад, ки бо татбиқи ҳуқуқҳои молик ё дигар соҳиби қонунии иттилооти компютерӣ оид ба иҷро намудани ваколатҳои худ дар робита ба ин иттилоот ва ҳифзи он аз таъсири ғайриқонунӣ алоқамандӣ дорад³⁸⁶. Пешниҳоди олим илман асоснок буда, объекти бевоситаи ин чиноятҳоро дар шакли том дар бар мегирад.

Андешаи ба ин монандро М.А. Ефремова иброз намудааст, ба ақидаи ӯ объекти бевоситаи чинояти баррасишавандаро ҳамчун муносибатҳои ҷамъиятие муайян мекунад, ки амнияти равандҳои нигоҳдорӣ, коркард ва пешниҳоди (интиқоли) иттилоотро тавассути воситаҳои техникаи ҳисоббарор ва шабакаҳои иттилоотию телекоммуникатсионӣ таъмин мекунад³⁸⁷.

Дар андешаронии олим М. Ефремова оид ба корбурди ибораи «таъминкунандаи муносибатҳои...» ихтилофи назар мушоҳида карда мешавад. Г.П. Новоселов қайд мекунад, ки мафҳуми объекти бевоситаи чиноят аксар вақт на танҳо бо манфиатҳои ҳуқуқӣ, манфиатҳои бо қонун хифзшаванда, ҳуқуқҳои субъективӣ ва ғ. алоқаманд аст, балки он бо чунин муносибатҳои ҷамъиятие, ки чизеро танзим мекунанд..., ё чизеро таъмин мекунанд... пайвастагӣ дорад. Ин навъ тафсири объекти «бевосита»-и чиноят унсурҳои ба миён овардааст, ки гарчанде расман бо мазмуни ибтидоӣ муҳолифат нашошта бошанд ҳам, баръало «омезиши»-и сунъӣ ва баҳсталаб

---

³⁸⁶ Ниг.: Сафонов О.М. Уголовно-правовая оценка использования компьютерных технологий при совершении преступлений: состояние законодательства и правоприменительной практики, перспективы совершенствования: дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2015. – С. 8.

³⁸⁷ Ниг.: Ефремова М.А. Уголовно-правовая охрана информационной безопасности: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. – Москва, 2018. – С. 47.

будани ин мафҳуҳо мушоҳида карда мешавад ва аз ҳама муҳимаш, барои амалияи татбиқи меъёрҳои ҳуқуқии ҷиноятии ҳеч самарае пеш намеоранд³⁸⁸.

Мо ба андешаҳои Т.М. Лопатина, В.В. Тулегенов, Е.А. Буданова ва А.Н. Богомоллов оиди объекти бевоситаи ҷиноятҳое, ки бо истифода аз воситаҳои гуногуни техникаи содир мешаванд (мактуби фишингӣ, кибертаъқиб, дуздии онлайнӣ маълумоти шахсӣ) розӣ шуда наметавонем, зеро онҳо объекти бевоситаи ин ҷиноятро ба таври маҳдуд таҳқиқ намудаанд. Объекти бевоситаи ҷинояти мазкур ин муносибати мушаххаси ҷамъиятии бо қонунгузорию ҷиноятӣ ҳифзшаванда мебошад. Аз ин лиҳоз, ба сифати объекти бевоситаи ҷиноятҳои баррасишаванда инҳо баромад карда метавонанд: шаъну шараф, эътибор ва обрӯи шахс; ҳуқуқи ҳар шахс ба дахлатнопазирии ҳаёти шахсӣ, сирри шахсӣ ва оилавӣ; ҳуқуқи инсон ва шаҳрванд ба дахлнопазирии мукотиба, суҳбатҳои телефонӣ, мактубҳои почтавӣ, телеграфӣ; ҳуқуқҳои муаллифӣ ва ҳуқуқҳои ба он алоқаманди инсон ва шаҳрванд; муносибатҳои молумулкии ҷамъиятӣ; муносибатҳои ҷамъиятии таъминкунандаи ҳифзи иттилооти тиҷоратӣ, андозӣ ё бонкӣ аз дастрасии ғайриқонунӣ ба он. Мо ин андешаро бо асоснок менамоем, ки ҷиноятҳое, ки бо истифода аз воситаҳои гуногуни техникаи содир мешаванд (мактуби фишингӣ, кибертаъқиб, дуздии онлайнӣ маълумоти шахсият) моҳияташ дар он ифода мегардад, ки киберҷинояткорон тавассути интернет эълонҳои бардуруғро ҳамарӯза дар шабакаҳои иҷтимоӣ дар гардиш қарор дода бо роҳи фиреб ба боварии шаҳрвандон даромада ҳуқуқ ба молу мулк, маълумоти шахсӣ, тавассути фиристонидани паём, ки гӯё шаҳрванд дар лотерея бурд намудааст ё ин ки дастгирии молиявӣ ва иштирок дар лоиҳаҳои сармоягузорию ширактҳои қаллобии хориҷӣ, пешниҳоди кӯмакҳои молиявӣ аз ҷониби сиёсатмадорон ва шахсони саховатманд, мерос мондани маблағ аз ким кадом як хеши дур, пешниҳод намудани тухфаҳо аз хориҷӣ кишвар дар

---

³⁸⁸ Ниг.: Новоселов Г.П. Учение об объекте преступления. Методологические аспекты. – М.: Норма, 2001. – С. 24-25.

намуди «баста (посилка)» ва монанди инҳоро паҳн намуда, бо роҳи фиреб барои тасарруфи маблағҳои шахрвандон ташкил ва роҳандози менамоянд.

Таснифи объект аз рӯи уфуқӣ дар сатҳи объекти бевосита ба амал бароварада мешавад, аз ин лиҳоз ҷиноятҳои мазкур, гуногунпахлӯ (бисёробъекта) буда, дар баробари объекти бевоситаи асосӣ боз инчунин объектҳои бевоситаи иловагиро дар бар мегиранд:

– муносибатҳои ҷамъиятӣ, ки ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунии шахсонро дар соҳаи моликият таъмин менамоянд;

– муносибатҳои ҷамъиятӣ, ки манфиатҳои мақомоти давлатиро таъмин мекунанд.

Маврид ба зикри хос аст, ки дар баробари объекти бевоситаи асосӣ (ки он ҳуқуқ ва манфиатҳои аз ҷониби қонун ҳифзшавандаи соҳибони (дорандагони) иттилооти компютерӣ дар соҳаи коркард, паҳнкунӣ ва ҳифзи беҳатари иттилооти компютерӣ дар бар мегирад, инчунин амалкунии беҳатари таҷҳизоти (воситаҳои) компютерӣ, шабакаҳои иттилоотӣ телекоммуникатсионӣ ва дигар воситаҳои таҳия, истифода, паҳн кардани иттилооти компютерӣ мебошад) дар таркиби ҷинояти пешбини намудаи қисми 1 моддаи 301-и Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон метавонад инчунин объекти бевоситаи факултативӣ (ихтиёрӣ) чой дошта бошад ва диспозитсияҳои қисмҳои 2,3-и моддаҳои 298, 299, 303 ва қисмҳои 2, 3-и моддаи 304-и Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон мавҷудияти объекти бевоситаи иловагии сӯйқасди (тачовузи) ҷиноятиро пешбинӣ менамояд. Тавре ки зикр гардид, ба сифати он метавонад муносибатҳои ҷамъиятӣ баромад намояд, ки ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунии шахсонро дар бахши моликият ва ё манфиатҳои давлат ва ҷамъият (мақомоти ҳокимияти маҳаллӣ, тиҷоратӣ ва ғ) таъмин намояд.

Дар натиҷаи таҳлили зербоби мазкур ба чунин хулосаи ниҳои омадан мумкин аст:

1. Объекти ҷиноятҳое, ки тавассути воситаҳои гуногуни техникӣ содир мешаванд инҳо мебошанд: ҳуқуқу озодиҳои конституционии инсон ва

шаҳрванд; муносибатҳои ҷамъиятӣ дар соҳаи иттилооти компютерӣ ва технологияҳои иттилоотӣ; муносибатҳои ҷамъиятӣ дар соҳаи иқтисодиёт ва фаъолияти иқтисодӣ; муносибатҳои ҷамъиятӣ дар соҳаи ҳокимияти давлатӣ; муносибатҳои ҷамъиятӣ дар соҳаи тандурустӣ ва ахлоқи ҷамъиятӣ. Масалан объекти умумии кибертаъқиб ҳамеша шахсият маҳсуб меёбад, бинобар ин дар фасли ҳафтуми Кодекси ҷиноятии ҚТ «Ҷиноятҳо ба муқобили шахсият», муқарар намудани ҷавобгарии ҷиноятӣ барои кибертаъқиб мувофиқ матлаб аст. Шахсият дар байни зӯҳуротҳои иҷтимоӣ мақоми хосса дорад ва дар иерархияи арзишҳои иҷтимоӣ дар ҷойи аввал меистад. Ба қавли дигар, тамоми арзишҳои дигари иҷтимоӣ барои дуруст зиндагӣ намудани шахсият нигаронида шудаанд. Аз ин лиҳоз, муносибатҳои ҷамъиятиро ҳифз намуда, ҳуқуқи ҷиноятӣ шахсиятро низ аз таҳдидҳои ҷиноятӣ ҳифз менамояд

2. Объекти ҳелии ин ҷиноятҳоро амнияти иттилоотӣ ташкил менамояд.

3. Объекти намудии ин ҷиноят маҷмуи муносибатҳои ҷамъиятиро мебошад, ки ҳолати амнияти шахсият, ҷомеа ва давлатро аз таҳдидҳои дохилию берунии киберӣ дар шакли нигоҳдорӣ, интиқол ва дигар истифодабарии иттилооте таъмин месозад, ки аз ҳисоби он татбиқи ҳуқуқ ва озодиҳои конститутсионии инсон ва шаҳрванд, инчунин истиқлолияти миллӣ, тақсимнопазирии ҳудудӣ ва рушди устувори иқтисодию иҷтимоии ҚТ, мудофия ва амнияти давлат таъмин карда мешавад.

4. Объекти бевоситаи кирдорҳои баррасишаванда инҳо баромад карда метавонанд: шаъну шараф, эътибор ва обрӯи шахс; ҳуқуқи ҳар шахс ба даҳлатнопазирии ҳаёти шахсӣ, сирри шахсӣ ва оилавӣ; ҳуқуқи инсон ва шаҳрванд ба даҳлатнопазирии мукотиба, суҳбатҳои телефонӣ, мактубҳои почтавӣ, телеграфӣ; ҳуқуқҳои муаллифӣ ва ҳуқуқҳои ба он алоқаманди инсон ва шаҳрванд; муносибатҳои молумулкии ҷамъиятӣ; муносибатҳои ҷамъиятии таъминкунандаи ҳифзи иттилооти тиҷоратӣ, андозӣ ё бонкӣ аз дастрасии ғайриқонунӣ ба он. Мо ин андешаро бо асоснок менамоем, ки ҷиноятҳое, ки бо истифода аз воситаҳои гуногуни техникӣ содир мешаванд (мактуби фишингӣ, кибертаъқиб, дуздии онлайнӣ маълумоти шахсият) моҳияташ дар

он ифода мегардад, ки киберчинояткорон тавассути интернет эълонҳои бардуруғро ҳамарӯза дар шабакаҳои иҷтимоӣ дар гардиш қарор дода бо роҳи фиреб ба боварии шахрвандон даромада ҳуқуқ ба молу мулк, маълумотҳои шахсӣ, тавассути фиристонидани паёмак, ки гӯё шахрванд дар лотерея бурд намудааст ё ин ки дастгирии молиявӣ ва иштирок дар лоиҳаҳои сармоягузориҳои ширактҳои қаллобии хориҷӣ, пешниҳоди кӯмакҳои молиявӣ аз ҷониби сиёсатмадорон ва шахсони саховатманд, мерос мондани маблағ аз ким кадом як хеши дур, пешниҳод намудани тухфаҳо аз хориҷӣ кишвар дар намуди «баста (посилка)» ва монанди инҳоро паҳн намуда, бо роҳи фиреб барои тасарруфи маблағҳои шахрвандон ташкил ва роҳандози менамоянд.

5. Бо мақсади такмили қонунгузориҳои ҷиноятӣ ва мустаҳкам гардонидани меъёрҳои боби 28 КҶ ҚТ чунин пешниҳодҳоро вобаста ба тағйиру иловаҳо дар қонунгузориҳои ҷиноятӣ зарур мешуморем. Дар боби 28-и Кодекси ҷиноятӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон, моддаи 298 (1), бо дарназардошти иловаи зербанде таҳти унвони «Ба даст овардани маълумоти электронии шахсӣ бо роҳи фиреб ё усулҳои дигар барои истифода ба манфиати шахсӣ» пурра карда шавад, ки аломатҳои муайянкунандаи он метавонад содир кардани ҷиноят аз ҷониби гурӯҳи шахсон бо маслиҳати пешакӣ ё сӯистифода аз мақоми хизматӣ бошад.

Моддаи 298 (1) Ба даст овардани маълумоти электронии шахсӣ бо роҳи фиреб ё усулҳои дигари дастрасии ғайриқонунӣ ба маълумот барои истифода ба манфиати шахсӣ

1. Ба даст овардани маълумоти электронии шахсӣ тавассути шабакаи интернет бо роҳи фиреб ё усулҳои дигари дастрасии ғайриқонунии маълумот бо мақсади истифода ба манфиати шахсӣ бо ... ҷазо дода мешавад.

2. Ҷамин кирдор, агар боиси расонидани зарари калон гардида бошад бо ... ҷазо дода мешавад.

3. Кирдорҳои пешбининамудаи қисмҳои якум ё дуюми ҷамин модда агар, ки аз ҷониби гурӯҳи шахсон бо маслиҳати пешакӣ ё аз ҷониби гурӯҳи

муташаккил ва ё шахсе бо сӯистифода аз мақоми хизматиаш содир карда шудаанд, бо ... чазо дода мешавад.

4. Кирдорҳои пешбининамудаи қисмҳои яқум, дуом ва сеюми ҳамин модда агар боиси оқибатҳои вазнин гардида бошанд ё хатари сар задани онҳоро ба миён оварда бошанд, пас бо ...чазо дода мешавад.

4.2. Тарафи объективии ҷиноятҳое, ки бо истифода аз воситаҳои гуногуни техникӣ содир мешаванд (мактуби фишингӣ, кибертаъқиб, дуздии онлайнӣ маълумоти шахсӣ)

Дар баробари дигар аломатҳои таркиби ҷиноят, тарафи объективии ҷиноят барои муқаррар кардани таркиби ҷинояти мазкур мавқеи муҳимро ишғол менамояд. Маълум аст, ки тарафи объективии ҷиноят муносибати зоҳирии кирдори барои ҷамъият хавфноке мебошад, ки ба объекти бо қонуни ҷиноятӣ ҳифзшаванда таҷовуз карда ба он заррар мерасонад. Он аз маҷмуи аломатҳое иборат аст, ки ҷониби берунаи кирдори барои ҷамъият хавфнокро тавсиф медиҳад. Ин унсур таркиби ҷиноят дорои аломатҳои ҳатмӣ ва факултативӣ мебошад.

Дар ҳуқуқи ҷиноятӣ вобаста ба мафҳуми тарафи объективии ҷиноятҳое, ки тавассути воситаҳои гуногуни техникӣ содир мешаванд фикру ақидаҳои гуногун ҷой доранд.

Ба андешаи И.Г. Чекунов тарафи объективии ҷиноятҳои мазкурро амалҳое, ки дар шакли дастрасии ғайриқонунӣ ба иттилооти ҳифзшаванда ифода мекунад, ки оқибати он нобуд кардан, бастан, тағйир додан ё нусхабардории иттилоот, инчунин дастрасии ғайриқонунӣ ба маълумоти махфӣ, аз ҷумла логин ва рамзҳои корбарони шабакаи компютерӣ, дуздии маълумоти истифодабаранда шабакаи интернет, вайрон кардани кори системаҳои иттилоотӣ коммуникатсионӣ мебошад³⁸⁹. Олим бо дарназардошти таҳлилу тафсири меъёрҳои қонунгузории ҷиноятии ФР

---

³⁸⁹ Ниг.: Чекунов И.Г. Криминологическое и уголовно-правовое обеспечение предупреждения киберпреступности: дис. ... канд. юрид. наук. – Москва, 2013. – 223 с.

вобаста ба ин ҷиноятҳо ақидаи худро пешниҳод кардааст. ин ҷой танҳо таркиби расмии меъёри ҳуқуқӣ-ҷиноятӣ ҷой дорад.

В.М. Елин, бошад бар он андеша аст, ки тарафи объективи ин ҷиноятҳо тасарруфи молу мулки ғайр ё ба даст овардани ҳуқуқ ба молу мулки ғайр, ки тавассути шабакаҳои иттилоотии телекоммуникатсионӣ, анҷом дода мешавад³⁹⁰. Ақидаи олим новобаста аз маҳдуд буданаш боиси ҷионибдорист, зеро дастрасии ғайриқонунӣ ба маълумоти махфӣ, аз ҷумла логин ва рамзҳои корбарон тавассути фиристодани мактубҳои оммавӣ аз номи брендҳои машҳур, аксаран аз номи бонкҳо (Ситибанк, Алфа Банк, Сбербанк, ВТБ ва ғайра) ё дар дохили шабакаҳои иҷтимоӣ (Facebook, VKontakte, Odnoklassniki. ru) ба даст оварда мешавад. Чунин ҷиноятҳо дорои истинодҳои бевосита ба сомонаҳои қалбакие, ки зоҳиран аз сомонаҳои воқеӣ фарқ намекунанд. Вақте ки корбарон ба саҳифаи қалбакӣ ворид мешаванд, онҳоро бо роҳҳои гуногун водор месозанд, ки номи корбар ва рамзи худро, ки минбаъд барои ворид шудан ба сомонаҳо мушаххас истифода мешавад, дар саҳифаи қалбакӣ ворид кунанд ва ин ба қаллобон имкон медиҳад, ки ба аккаунтҳо ва суратҳисобҳои бонкии онҳо дастрасӣ пайдо кунанд.

Муҳақиқон М.В. Кузнецов, И.В. Симдянов, В.В. Тулегенов ва Р.Р. Гайфутдинов, тарафи объективи ин кирдорҳои барои ҷамъият хавнокро, ворид шудан ба системаи компютери бонк тавассути таъсиррасони ба системаи ё шабакаи компютери оддӣ ва азхудкунии рамзҳо эътироф кардаанд³⁹¹. Фарқияти асосии мафҳуми пешниҳод намудаи олимони зикр гардида, нисбат ба дигар мафҳумҳо дар он аст, ки дар ин маврид компютери муштари бонк сироят меёбад, на муассисаи молиявӣ. Сироятёбии ибтидоӣ

---

³⁹⁰ Ниг.: Елин В.М. Мошенничество в сфере компьютерной информации как новый состав преступления / В.М. Елин // Бизнес-информатика. – 2013. – №2 (24). – С. 70-76.

³⁹¹ Ниг.: Кузнецов М.В., Симдянов И.В. Социальная инженерия и социальные хакеры. – СПб.: БХВ-Петербург, 2007. – 368 с.; Тулегенов В.В. Киберпреступность как форма выражения криминального профессионализма / В.В. Тулегенов // Криминология вчера, сегодня, завтра. – 2014. – №2 (33). – С. 94-97; Гайфутдинов Р.Р. К вопросу о типологии личности компьютерных преступников с учетом характера и мотивации их криминальной деятельности / Р.Р. Гайфутдинов // Вопросы российского и международного права. – 2017. – №4 А. – Т. 7. – С. 245-256.

метавонад тавассути ҳамлаҳои троянҳо (саҳифаҳои қалбакӣ), спам, фишинг, инчунин клавиатураҳо рух диҳад.

Ба андешаи олимон Б.Х. Шпитсберг ва Г. Хублер тарафи объективи ин кирдорҳои барои ҷамъият хавфнокро, ба даст овардани маълумоти шахсӣ тавассути миёнарав (шахсе, ки бинобар уҳдадорихои хизмати худ ба маълумоти шахсии дигарон дастрасӣ дорад) ва ба даст овардани маълумоти шахсӣ бевосита аз худи соҳибаш мебошад, ташкил медиҳад³⁹².

Тарафи объективи ин ҷиноятҳо метавонад бо таҳдиди расонидани зарари ҷисмонӣ ё расонидани зарар ба молу мулки шахс, тавассути фиристодани паёмҳо ё гузоштани шарҳҳо, дархостҳо, пешниҳодҳои номатлуб ба шахсе, ки телефон, шабакаи телефонӣ, шабакаи маълумот, паёми матнӣ, шабакаи компютерӣ ё дигар воситаҳои электронии алоқаро истифода мебарад, метавонад ифода гардад.

Ҳамин тавр, тарафи объективи ҷинояти таҳлилшаванда дар яке аз се кирдор ба таври алтернативӣ ифода меёбад:

1. Ҷамъоварии ғайриқонунии маълумот дар бораи шахси дигар;
2. Паҳн кардани маълумот дар доираи васеъ, ба таври оммавӣ ва ё дар воситаҳои ахбори омма намоиш додани маълумот,
3. Ирсолӣ мактубҳо бо роҳи фиреб, ки расонидани зарар ба ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунии ҷабрдидаҳо ба вуҷуд меорад.

Ин се ҳолати пешбинишуда кирдорро ташкил медиҳанд, ки оқибат ва робитаи сабабиро дар худ доро мебошанд.

Дар ин самт андешаи мусаллам бар он асос меёбад, ки амалҳои номбаршуда ғайриқонунӣ мебошанд, агар онҳо бе ризоияти шахси манфиатдор аз ҷониби шахсе, ки қонун барои ифшои ин маълумот ваколат надорад, анҷом дода шавад. Дар ин маврид ошкор кардани маълумот дар доираи қонун вуҷуд дорад: бо дарназардошти муқовимат бо ҷинояткорӣ, дар шароити эпидемия ё офатҳои табиӣ, дар замони ҷанг ва ё ҳолатҳои

---

³⁹² Ниг.: Spitzberg B.H., Hoobler G. Cyberstalking and the technologies of interpersonal terrorism. *New media & society*. – 2002. – P. 67-88 [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://doi.org/10.1177/14614440222226271> (санаи муроҷиат: 19.10.2019).

фавқулодда. Ба даст овардани маълумот дар бораи ҳаёти шахсӣ, инчунин дар фаъолияти тафтишотии ҷиноятӣ ва оперативӣ иҷозат дода мешавад. Чамбоварии маълумот дар бораи ҳаёти шахсии шахс бояд азхудкунии ғайриқонунӣ ва гирифтани маълумоте ҳисобида шавад, ки сирри шахсӣ ё оилавии ӯро ташкил медиҳанд. Чамбоварии ин маълумот метавонад бо роҳҳои дигар: бо роҳи назорат, пурсиш барои нигоҳдорӣ ва истифодаи маълумоти бадастомада, бо ҳар мақсад ва бе розигии шахси дахлдор анҷом дода шавад.

Бар хилофи иродаи шахс паҳн кардани маълумот дар бораи ҳаёти шахсии ӯ, ки сирри шахсӣ ё оилавии ӯро ташкил медиҳад, амали номатлуб ба ҳисоб рафта, ин амал ҳангоми ба шахсони дигар (ҳадди ақал як нафар) расонидани ин маълумот (ба таври шифоҳӣ ё хаттӣ) ба мушоҳида мерасад. Олимони соҳа ба ин масъала низ тавачҷуҳ намудаанд. Масалан, И.А. Юрченко мафҳумҳои «тақсим» ва «фош кардан»-ро ҳамчун истилоҳҳои ҳаммано баррасӣ намуда, онҳоро ҳамчун воситаи ба таври гуногун дастрас намудани иттилоот муайян мекунад, ки бояд ба таври дахлдор ҳифз карда шаванд. Дар раванди фош кардани ин раванд ду тараф иштирок мекунанд: шахси маълумотҳояш фошшавандава қабулқунандаи чунин маълумот. Фош кардани маълумот дорои фосолаи муайяни вақт мебошад. Ҳамзамон, дар ин раванд ҳолатҳое имконпазиранд, ки қабули маълумот бо ягон сабаб ба вучуд намеояд ва баъдан кӯшиши ифшои иттилоот ба вучуд меояд³⁹³. Ба андешаи мо, барои чамбият хавфнокии ин амал маҳз дар ифшои маълумоте мебошад, ки маълумотҳои шахсӣ ё оиларо ташкил дода, дорои хусусияти комилан махфӣ мебошад. Дар баробари ин, бояд дар назар дошт, ки ин раванд дар фосолаи назарраси вақт (агар маълумот дар ҳама гуна васоити ахбори омма сабт карда шавад, масалан, аксҳо, видеоҳо) метавонад амалӣ гардад.

Дар баробари аломатҳои ҳатмӣ тарафи объективии ҷиноят боз дорои аломатҳои иловагӣ мебошанд, ки ба инҳо дохил мешаванд:

---

³⁹³ Ниг.: Юрченко И.А. Информация конфиденциального характера как предмет уголовно-правовой охраны: дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2000. – С. 65.

- ҷойи содир шудани ҷиноят;
- тарзи содир шудани ҷиноят;
- восита ва олоти содиршавии ҷиноят;
- шароит (вазъият)-и содиршавии ҷиноят;
- вақти содир шудани ҷиноят.

Ин аломатҳо ба сифати аломати ҳатмии ҷиноят метавонанд баромад намоянд, агар дар моддаи қисми махсуси КҶ ҚТ ба таври мушаххас пешбинӣ шаванд. Моро зарур аст, ки дар ҷиноятҳои баррасишаванда дар зербоби мазкур онҳоро таҳлил карда бароем.

Вақтҳои охир дар бораи зарурати танзими фазои интернет, дар бораи хатари махсуси иҷтимоии ҷиноятҳои бо истифода аз Интернет содиршаванда андешарониҳои олимону корбарон мушоҳида мешавад. Чунин андешарониҳо аксаран ба ягон хулосаҳои ҷиддӣ асос наёфтаанд, вале қонунгузор барои рафъи барои ҷамъият хавнокӣ, ба Қисми махсуси Кодекси ҷиноятии ҚТ чунин аломатро ба монанди тарафи объективии ҷиноятҳое, ки бо истифода аз воситаҳои гуногуни техникӣ содир мешаванд (мактуби фишингӣ, кибертаъқиб, дуздии онлайнӣ маълумоти шахсӣ), ки бо истифода аз шабакаи Интернет ба амал оварда мешавад, ворид мекунад. Имрӯз аломати мазкур дар зиёда аз 20 меъёри Қисми махсуси Кодекси ҷиноятии ҚТ дида мешавад.

Яке аз ин аломатҳои факултативии тарафаи объектии ҷиноятҳо ин ҷойи содир шудани ҷиноят мебошад. Бо сабаби он, ки ин ҷиноятҳо тавассути шабакаҳои интернетӣ содир мешаванд, ҷойи содир шудани ин ҷиноятҳо тамоман барои бандубасти онҳо аҳамият надоранд. Қонунгузориҳои ҷиноятӣ низ вобаста ба ин масъала дар ягон меъёр баргарӣ намодааст. Аз ин лиҳоз баррасии ҷойи содир шудани ин ҷиноятҳо тамоман аҳамият надорад.

Дигар унсури таркибии факултативӣ ин тарзи содиршавии ҷиноят мебошад. Тарзи содир намудани ҷиноят ин маҷмуи усул ва тариқе ки

гунаҳгор дар вақти содир намудани кирдори барои ҷамъият хавфнок истифода мебарад. Аз муқарароти КҶ ҚТ бармеояд, ки тарафи объективии ҷиноят тарзи содир намудани ҷиноятро дар меъёрҳои моддаҳо ба таври мушаххаст нишон додааст. Масалан, КҶ ҚТ дар меъёрҳои боби ҷиноятҳо муқобили амнияти иттилоотӣ одатан чунин меъёрҳоро ба монанди «бо роҳи фиреб» «бо истифодаи интернет» «ғайриқонунӣ ворид шудан ба иттилооти компютерӣ» ва ғайраҳо муқаррар кардааст, ки онҳо ҳамчун тарзи содир намудани ҷиноятҳои мазкур (яъне тарафи объективии ҷиноят) эътироф карда мешавад.

Вобаста ба ин масъала мо ба назарияи илм ва таҳкими қонунгузорию ҷиноятӣ рӯ меорем. Чи тавре дар боло қайд кардем мактуби фишингӣ, кибертаъқиб, дуздии онлайнӣ маълумоти шахсӣ масъалаи баррасии мо мебошанд. Тарзи содир шудани ин ҷиноятҳоро дар алоҳидагӣ баррасӣ кардан мувофиқи мақсад аст, зеро тарзи содиршавии ин ҷиноятҳо бо ду роҳ сурат мегиранд: 1) ирсоли мактубҳо бо роҳи фиреб ва 2) содиршавии онҳо тавассути интернет.

Ирсоли мактуби фишингӣ. Ин навъи ҷиноят метавонад дар шаклҳои гуногун сурат гирад, аммо ҳадаф ҳамонро як боқӣ мемонад: бо усулҳои фиреб водор кардани шахси дигар ба фош кардани маълумоти махфии шахсӣ, хоҳ барои гирифтани фоидаи молу мулкӣ ё хоҳ барои содир кардани ҷинояти дигар, ба монанди дуздии онлайнӣ маълумоти шахсӣ мебошад. Бо бештар паҳн гардидани фишинг, ҳамлагарон усулҳои гуногунро барои ҷалби қурбонӣ ба доми қаллобии худ истифода мебаранд. Чор мисоли қаллобии фишингӣ, ки дар зер оварда шудаанд, айни замон яке аз маъмултарин намудҳои қаллобӣ бо истифода аз фишинг маҳсуб мешаванд.

1. Таҷассуми бонк (бардурӯғ баромад намудан аз номи бонк). Қаллобони фишингӣ метавонанд аз номи бонк, эмитенти барорандаи кортҳои бонкӣ ё дигар муассисаи молиявӣ бардурӯғ баромад намоянд, то ба ҳисобҳои молиявии шумо дастрасӣ пайдо кунанд. Дар ин мавридҳо, қаллобон одатан мегӯянд, ки дар ҳисоби шахсӣ дигар фаъолияти ғайриоддӣ ё қаллобӣ ошкор

карда шудааст ва аз ҷабрбинанда хоҳиш мекунад, ки реквизитҳои бонкӣ, рақами суратҳисобҳо ё суроғаи почтаҳои электроники худро бори дигар тасдиқ намояд. Тавре қайд намудем фишинг (англ. phishing, аз fishing – моҳидорӣ) як намуди қаллобӣ дар интернет аст. Мақсади фишинг пайдо кардани дастрасӣ ба маълумоти махфии корбар, ба монанди логин ва рамз мебошад. Фишинг тавассути ирсоли оммавии мактубҳо дар почтаи электронӣ анҷом дода мешавад. Аксар вақт, ирсоли мактубҳо аз номи бонкҳо ва шабакаҳои иҷтимоӣ (Фейсбук, В Контакте, Одноклассники) сурат мегирад. Дар мактуб одатан истиноди бевосита ба сомонае, ки зоҳиран аз сомонаи воқеӣ фарқ намекунад ё ба сомонаи дорой редирект³⁹⁴ (истиноди иловагӣ) мавҷуд мебошад. Ин сомона ба он хотир сохта мешавад, ки истифодабар номи корбар ва рамзи худро дар он ворид намояд. Пас аз ворид карда шудани номи корбар ва рамз, қаллобон ба аккаунтҳо ва суратҳисобҳои бонкӣ дастрасӣ пайдо мекунад.

Масалан, 9 феввали соли 2023 ба телефони мобилии шаҳрванд С. шахси номаълум занг зада, худро ҳамчун намояндаи ширкати ҶДММ «Г»-и Федератсияи Россия «В» муаррифӣ намуда, тақлиф намудааст, ки барои ба даст овардани даромади муфт дар барномаи махсуси ширкати номбурда, ба номи «Trading Platform», дар интернет маълумотҳои шахсиятро ба қайд гирифта, ҳамаи шартҳои пешниҳоднамудаи барномаи мазкурро иҷро намояд.

Шаҳрванд С. ба ин ваъдаҳои бардурӯғ бовар карда, бо мақсади гирифтани фоидаи муфт худро дар барномаи болозикр ба қайд гирифта, тибқи шартҳои пешниҳодгардида, маълумотҳои шиносномавӣ, почтаи электронӣ ва рақами телефонашро ба қайд гузошта, бо маслиҳати шахсони номаълум, ки гӯё корманди ширкати номбурда мебошанд, аз 16 то 30 марти соли 2023 ба суратҳисобҳои пешниҳоднамудаи қаллобон тавассути корти «Душанбе Сити» ҳам ба маблағи 89 700 сомони ро пардохт намудааст.

---

³⁹⁴ Ниг.: Редирект (Масир) – модули дар прокси-серверҳо барои тоза сохтан ва коркарди суроғаҳои дархост аз муштариён ба серверҳо. Он метавонад дар прокси-серверҳо сохта шавад ё ҳамчун барномаи алоҳида оғоз карда шавад.

Шахсони номаълум, ки бо роҳи фиреб маълумотҳои шахсии шахрванд С. -ро ба даст овардаанд, бе хабардории охирон ба номаш дар платформаи сармоягузори «Бинанс» дар интернет аккаунт кушода, бо роҳи қаллобӣ маблағи пулии аз ӯ ба даст овардари барои харидории криптовалютаҳо истифода бурда, ба номбурда ба миқдори махсусан калон зарари моддӣ расонидаанд³⁹⁵.

Аз ин ҳолат бар меояд, ки шахси ҷиноятсодиркарда аз камсаводӣ, содалавҳ будани ҷабрдида истифода карда бо истифода аз боварии худ тавассути ин барномаҳои интернетӣ маблағи ӯро ба тасарруфи худ даровардааст. Яъне истифодаи ин навъ мактуби фишингӣ барои ҷамъият хавфнокии зиёд дошта, метавонад зарари молумулкии калонро барои шахрвандон расонад.

2. Қаллобӣ дар соҳаи дастгирии техникӣ. Дар ин ҳолат ҷинояткорон худро корманди бахши дастгирии техникий ягон ширкати бонуфуз вонамуд мекунанд, масалан, Google, Apple ё дигар ширкати маъруф. Онҳо одатан дар бораи дида шудани фаъолияти шубҳанок дар аккаунти ҷабрбинанда паём мефиристанд ва аз ӯ хоҳиш мекунанд, ки маълумоти аккаунти худро барои тасдиқ дигарбора дуруст ворид кунад. Онҳо инчунин метавонанд суроғаи почтаи электрониро барои ба он ирсол кардани навсозии таъминоти барномавӣ дархост намоянд ва ба ҷабрбинанда дастур диҳанд, ки барои пешгирӣ кардан аз шиканиши аккаунти худ аз ҷониби хакерон онро дар компютери худ насб намояд. Дар асл, он навсозии таъминоти барномавӣ як воситаи насб кардани барномаи зараровар дар компютери шахси дигар мебошад.

3. Қаллобӣ дар соҳаи таъминоти иҷтимоӣ ё кӯмаки тиббӣ. Аксар вақт ҷинояткорон шахсони солхӯрдари мадди ҳадафи худ қарор дода, худро ҳамчун намояндаи хадамоти кӯмаки тиббӣ ё таъминоти иҷтимоӣ муаррифӣ мекунанд, то ба ин васила аз шахрвандон маълумоти махфии ӯро ба даст

---

³⁹⁵ Ниг.: Саҳифаи расмии интернетии Прокуратураи Генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: www.prokuratura.tj/news-tj (санаи мурочиат: 01.06.2023).

оранд. Онҳо метавонанд тамос гиранд ва ягон маълумоти тиббиро талаб намоянд ё аз ҷабрбинандаҳо хоҳиш кунанд, ки рақами шаҳодатномаи нафақаи худро барои тасдиқ дубора бозгӯянд, то аз бекор карда шудани баъзе имтиёзҳо барои нафақахӯрон, ки онҳо ҳуқуқи гирифтани доранд, пешгирӣ кунанд.

4. Қаллобӣ бо эълomiaҳои андозӣ. Ин навъи ҳамлаи фишингӣ аксаран паёми овозии қаблан сабтшударо дар бар мегирад, ки мушкилотро бо эълomiaи андози ҷабридида шарҳ медиҳад. Пас аз он одатан огоҳӣ дода мешавад, ки агар шумо занг назанед, барои боздошт кардани шумо иҷозат (ордер) дода мешавад.

Тавре дар зербобҳои алоҳида қайд намудем фишинг – бо роҳи фиреб ба даст овардан маълумот аз шахсони зудбовар бо мақсади дастрасӣ ба суратҳисобҳои бонкӣ мебошад. Он дар кишварҳои паҳн гардидааст, ки дар онҳо хизматрасониҳои интернет-бонкинг маъмуланд. Имрӯзҳо, дар шабакаҳои иҷтимоӣ намуди аз ҳама бештар паҳнгардаи фишинг «фишинги мақсаднок» васеъ паҳн шудааст. Фишинги мақсаднок нисбати гурӯҳҳои маҳдуди корбарон истифода бурда мешавад ва паёмҳои дорои мазмуни иҷтимоӣ дар бар мегирад, ки шахси дигарро ба кушодани файли иҷрошаванда ё ворид шудан ба сомонии дорои рамзи зараровар даъват мекунад. Ба андешаи мо, ин тарзҳои содиршавии қаллобӣ мукамалтар буда, вале аз ҷиҳати техникӣ мураккаб мебошад. Ин кирдорҳои барои ҷамъият хавфнок, раҳнакунии фосолаҳои системаҳои ё шабакаҳои компютерҳо мебошад, ки ба туфайли он хакерон ба хондан ва таҳрир кардани ҳуҷҷатҳои, ки дар серверҳои файлӣ ва мизҳои кории компютерӣ нигоҳ дошта мешаванд, ҷорӣ кардани барномаҳои зараровари худашон ва инчунин ҷамъоварӣ намудани намудҳои гуногуни иттилоот тавассути назорати видео ва аудио роҳ меёбанд.

Мактуби фишингӣ маҷмуи усулҳои дастрасӣ ба маълумоти молиявии шахсӣ (логин ва рамзи кабинети инфиродӣ дар вебсайти бонк) мебошад. Он бо истифода аз ҳамлаҳои вирусӣ ё DoS-ҳамлаҳо (аз англ. Distributed Denial of

Service – «радди тақсимшудаи расонидани хизматрасонӣ») анҷом дода мешавад. Маълумоти зарурӣ бошад тавассути алоқа бо шахсе ба даст оварда мешавад, ки содалавҳ ва дониши технологии ӯ хеле заиф бошад, масалан, шахсе ки дар посух ба мактуби қалбакии (гӯё) аз номи ширкати маъруф ирсолшуда маълумоти рамзи худро мефиристад. Ин усули қаллобӣ имрӯза аҳамияти бештар пайдо намудааст. Бисёр корфармоён, ки дар фаъолиятшон равандҳои офлайнро ба шакли фосилавии ҳамкорӣ гузарониданд, почтаи электрониро ҳамчун манбаи асосии иртибот интихоб мекунанд, ки корбарон дар он метавонанд бо қаллобон дучор шаванд. Ҳамлагароне, ки ин тарзи содиршавии фишингро истифода мебаранд, маъмулан рақами телефони худро ба рақами қалбакӣ муваққатан иваз мекунанд ва баъдан аз он занг мезананд, пас аз он шахси дигар гумон мекунад, ки он занги телефонӣ маҳаллӣ (шаҳр ё ноҳияи ҷои истиқомати ҷабрдида) ва аз ҷониби ташкилот аст. Ҳамлагарон худро ҳамчун намояндаи расмии ширкат ё ташкилоте муаррифӣ карда, кӯшиш мекунанд, ки ҷабрдидаро бо роҳҳои гуногун фиреб диҳанд, то ки ӯ маълумоти шахсиашро пешниҳод намояд. Масалан, онҳо метавонанд худро кормандони бонк ё ширкате вонамуд кунанд, ки ба муштариёни он бонк ё ташкилот баъзе хизматрасониҳо мерасонад, худро ҳамчун коллектор нишон диҳанд ё ба сифати корманди давлатӣ аз идораи андоз баромад намоянд. Ҳангоми тамос гирифтани бонк муштариёни ташкилот қаллобон суистифода аз боварӣ карда, ҳиссиёти таъҷилӣ будани корро аз худ нишон медиҳанд, то ба ин васила ба эҳсосоти ҷабрдида бозӣ намуда (онро ба таҳлука андохта) маълумоти заруриро, ки барояшон зарур аст аз ӯ гиранд. Масалан, қаллобон бо роҳи фиреб муштариёнро оиди ҷой доштани мушкилоти техникӣ дар суратҳисоби бонкиашон огоҳ карда, хоҳони бартараф кардани он мебошанд. Муштарӣ бошад ба онҳо бовар карда рамзи бонкӣ ё кортҳои пластикии шахсии худро ба онҳо медиҳанд. Бо ҳамин василат тамоми пасандозҳои бонкии муштариро қаллобон пурра дар тасарруфи худ медароранд.

Дигар тарзи содиршавии ин ҷинойтҳо бо истифодаи интернет ифода мегардад. Номгуи тарзҳои содиршавии ин ҷинойтҳоро ба се гурӯҳ ҷудо кардан мумкин аст:

- ирсоли мактуби фишингӣ;
- дуздии онлайнӣ маълумоти шахсӣ;
- кибертаъқиб.

Тарзи ирсоли мактубҳои фишингӣ бо истифодаи интернет дар чунин шаклҳо зоҳир мегардад.

Фишинги хайрия. Қаллобон худро намояндаи як созмони хайрия вонамуд мекунад, ки барои кумак ба қурбониёни офати табиӣ, ҳамлаи террористӣ, низоъҳои минтақавӣ ё эпидемия маблағ ҷамъоварӣ мекунад. Инчунин, маблағро барои ҳодисаҳои чун бемориҳои саратон, СПИД ё вируси Эбола ва ё ятимхонаҳо метавон ҷамъ овард. Қаллобон метавонанд ҳамчун созмонҳои хайрия, аз қабили Салиби Сурх ё СММ худро муаррифӣ созанд. Қаллобон хайрия талаб мекунанд ва аксар вақт бо паҳши иттилооти онлайнӣ ба мардум муроҷиат мекунанд, то ба мақсади ниҳонии худ ба осонӣ расанд. Қурбониёни ин қаллобӣ афроди хайрхоҳанд, ки ба кори шоиста кумак мекунанд ва дар иваз чизе интизор нестанд.

Фишинг бо чиптаҳо. Қаллобии чиптаҳо як намуди қаллобӣ дар маркетинги онлайнӣ мебошанд. Ҳамлагарон ба рӯйдодҳои маъмул, аз қабили концертҳо, намоишҳо ва чорабиниҳои варзишӣ чипта пешниҳод мекунанд. Дар натиҷа, билетҳо қалбакӣ мешаванд ва ё ба харидорон намерасанд. Афзоиши ширкатҳои чиптафурӯшии интернетӣ ва мавҷудияти чиптафурӯшони зиёд ва бевичдон ин навъи қаллобиро афзоиш медиҳад. Бисёре аз ин қаллобӣ аз ҷониби таблиғгарони чиптаҳо дар Бритониё идора карда мешаванд, гарчанде ки онҳо метавонанд амалиёти худро дар дигар кишварҳо ба роҳ монанд³⁹⁶.

---

³⁹⁶ Ниг.: The Economic Impact of Cybercrime – No Slowing Down (англ.) [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.marylandnonprofits.org/wp-content/uploads/mcafee.pdf> (санаи муроҷиат: 10.09.2023).

Мисоли равшан ин қаллобӣ фурушичиптаҳо барои Бозиҳои олимпиади Пекин – 2008 буд, ки аз ҷониби ширкати бақайдгирифтаи «Exclusive Leisure and Hospitality» дар ИМА анҷом дода шудааст. Онҳо чиптаҳоро тавассути вебсайти тарҳрезии «Beijing 2008 Ticketing» мефурухтанд³⁹⁷. Тавассути ин сомона ба маблағи беш аз 50 миллион доллар чиптаҳои қалбакӣ фурухта шуданд³⁹⁸. Дар ин қаллобӣ фурушандаи чиптаҳои бритониёӣ Теренс Шепард иштирок дошт³⁹⁹.

Фишинг бо кортҳои тухфагардида. Вақтҳои охир ҷинояткорон бо истифода аз кортҳои тухфагардидаи мағозаҳо ба қаллобӣ даст мезананд⁴⁰⁰. Аз ҷумла, ҳамлагарон кӯшиш мекунанд, ки маълумоти марбут ба кортҳои тухфагардидаро ба даст оранд. Баъзе аз усулҳои, ки барои дуздидани маълумоти корти тухфавӣ истифода мешаванд, ботҳоро дар бар гирифта, дар ин асос ба онҳо ҳамлаҳоро оғоз мекунанд. Хакерҳо аввал маълумоти корти тухфагардидаро дуздида, тавозуни мавҷударо тавассути хидмати онлайнӣ мағоза тафтиш мекунанд ва сипас кӯшиш мекунанд, ки ин маблағҳоро барои харидани ашё ё бозфурушӣ дар вебсайти шахсони сеюм истифода баранд.

Дар ҳолатҳои фурухта шудани кортҳои тухфагардида ҷинояткорон маблағи боқимондаро бо пули нақд мегиранд, ки онро ҳамчун усули нав дар азхуднамоии маблағҳо низ метавон истифода бурд. Ҳамлагарон кӯшиши зиёд сарф мекунанд, ки аз номгузориҳои диққат ҷалбкунанда истифода кунанд, то одамон ба онҳо таваҷҷуҳи хосса намоянд. Дар ин маврид муқовимат кардан бо онҳо душворӣ пеш меорад: ваъдаву тарғибот боварибахш ба назар мерасанд. Чӣ қадаре ки ҳамлагарон маълумоти дақиқ дар бораи шахс дошта

---

³⁹⁷ Ниг.: Jamie Doward (2008.03.09). How boom in rogue ticket websites fleeces Britons. The Observer (London). Retrieved 9 March 2008 [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://acg.pnp.gov.ph/main/images/downloads/fraud.pdf (санаи мурочиат: 10.09.2023).

³⁹⁸ Ниг.: USOC and IOC file lawsuit against fraudulent ticket seller (англ.) [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: https://www.infobae.com/aroundtherings/articles/2021/07/12/press-release-usoc-and-ioc-file-lawsuit-against-fraudulent-ticket-seller (санаи мурочиат: 10.09.2023).

³⁹⁹ Ниг.: Jacquelin Magnay (2008-08-04). «Ticket swindle leaves trail of losers». The Sydney Morning Herald [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: https://universeswap.io/?_=%2Fweb%2F20171018192620%2Fhttp%3A%2F%2Fwww.smh.com.au%2Fnews%2Flatest-news%2Fticket-swindle-leaves-trail-of-losers (санаи мурочиат: 10.09.2023).

⁴⁰⁰ Ниг.: Francis Ryan. What not to get Mom for Mother's Day (неопр.). CSO from IDG (11 мая 2017) [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: https://universeswap.io (санаи мурочиат: 10.09.2023).

бошанд, барои онҳо эҷоди маълумотномаи диққатчалбкунанда осонтар мешавад. Дар ин маврид шахс ба осонӣ фирефтаи қаллобон хоҳед шуд.

Аз омӯзиши ҳолати равонии ҷинояткорони рақамӣ чунин омилҳоро дар роҳандозии кирдорҳои номатлуб метавон номбар намуд: ҳасад, ба эҳсосот дода шудан, бекорӣ, нокомӣ дар кор ва ҳаёти шахсӣ. Дар ин маврид таъқибгар аз ҳамаи роҳҳои бад истифода мебарад, метавонад дар шахс тарсу ҳаросро ба вуҷуд оварад, то бо ин роҳ фоидаи молиявӣ ба даст орад. Дар ин раванд омилҳои қасос гирифтани низ ҷой дошта метавонанд⁴⁰¹.

Навъи почтавӣ. Ин намуди фишинг ирсоли оммавии мактубҳоро ба почтаи электронӣ бо паёмҳои гуногуни диққатчалбкунанда дар бар мегирад. Мисолҳои маъмули ин навъ паёмҳо: хабари бурди лотерея, соҳиби тухфа гардидан, пешниҳоди хизматрасониҳои ройгон ва ғайраҳо мебошанд. Барои ба даст овардани чизҳои дар паём мактуб зикршуда талаб карда мешавад, ки аз рӯйи истиноди зерин ба вебсайти мушаххас ворид шавед ва маълумоти худро дар майдонҳои муайян ворид кунед, лекин баъдан онҳо дузда мешаванд.

Навъи ҳадафнок (Spear Phishing). Асоси ин навъи фишингро ирсоли мактубҳои инфиродӣ ба шахсони мушаххасе ташкил медиҳад, ки онҳо барои қаллобон аҳамияти аввалиндараҷа доранд. Ба даст овардани эътимоди амиқ, барпо кардани дӯстӣ ва муносибатҳои шарикӣ шартҳои ин намуди фишинг ба ҳисоб мераванд, ки пас аз он ҷабрдида ба таври ихтиёрӣ маълумотҳои шахсиашро ошкор менамояд. Дар ин навъ барнома бо як унсури таркибии барномавӣ ба номи вейлинг (Whaling) аст, ки мақсади он таҷовузи роҳбарон ё директорони ташкилотҳои бузург мебошад. Киберҷинояткорон ба аккаунти роҳбари олимансаби ташкилот дастрасӣ пайдо мекунанд ва баъдан аз номи ӯ ба кормандони ширкат дастурҳои сершумор барои анҷом додани амалиётҳои гуногун фиристода мешавад. Аз ҷумлаи онҳо интиқоли маблағ ба суратҳисоб, пардохти хизматрасониҳо, интиқоли маълумоти шахсӣ ва ғ. шуда метавонад.

---

⁴⁰¹ Ниг.: truTV | RealityTV | Comedy [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: www.trutv.com (санаи мурочиат: 11.09.2021).

Навъи смишинг (Smishing). Ин намуди фишинг ирсоли паёмҳои матниро ба телефони ҷабрида пешбинӣ менамояд. Қаллобон худро ҳамчун корманди ташкилоти маъруфе муаррифӣ карда, бо роҳҳои қалбуқӣ тухфа, купон ё тахфифҳоро ба мизоҷон пешниҳод мекунад. Аммо пешниҳодоти мазкур дорои истиноди вебсайти зараровар мебошанд. Баъди ворид шудан ба вебсайти ин истинод, корбар маълумоти шахсии худро аз даст медиҳад.

Навъи вишинг (Vishing). Вишинг як усули қаллобии овозӣ мебошад, ки тавассути занг задан ба телефони шахси дигар амалӣ карда мешавад. Аксар вақт ҳамлагарон пешакӣ маълумоти шахсии дигаронро қисман аз худ менамоянд. Аз ин рӯ онҳо метавонанд ба ӯ бо ному насаби пурраш муроҷиат карда, рақами корти бонкиашро ба ӯ гӯянд. Онҳо худро корманди бонк ё хадамоти амният муаррифӣ карда, рамз ё коди бопаёмак ирсолшударо мепурсанд, ки пас аз гуфтани он шахс маблағҳои корт ё суратҳисоби худро аз даст медиҳад.

Навъи фарминг (Pharming). Серверҳои DNS дучори ҳамлаи хакерон мешавад: корбар истинодери ба даст меорад, ки он на ба манбаи интернетии аслий, балки ба сомонаҳо қаллобӣ равона мебошад, корбар дар он маълумоти шахсиашро ворид мекунад ва ба ин васила ба қаллобон барои дастрасӣ ба маълумоти махфӣ роҳ мекушояд.

Навъи фишинги клонӣ (ClonePhishing). Он фиристодани мактуби нусхабардоришуда ва такрориро ба почтаи электронии шазси дигар дар назар дорад, ки қаблан онро аз як ирсолкунандаи қонунӣ гирифта буд. Дар мактуби дуюм, рақамҳои телефонӣ ва реквизитҳо иваз карда мешаванд, ки пайвастшавӣ ба онҳо метавонад боиси дуздида шудани маълумоти махфии шахсӣ гардад.

Навъи иҷтимоӣ. Ин навъ дар асоси шабакаҳои машҳури иҷтимоӣ амалӣ карда мешавад. Мисоли маъмул ин шиносӣ бо шахси қаллоб дар аккаунти қалбакии вай мебошад, ки маълумоти мушаххасро аз ҷабрида бо найранг ба даст меорад ва онҳоро бар зидди соҳибаш кор мефармояд.

Навъи «Дугоники бадкор» (EvilTwinPhishing). Ин намуди ҳамлаи фишингӣ ташкили нусхаи қалбакии шабакаи WiFi-ро пешбинӣ мекунад, ки ба он қурбоншавандагон бо баҳонаи интернетӣ ройгон ва дастрасӣ ба захираҳои интернетӣ ҷалб карда мешаванд, пас аз он маълумоти аккаунти корбарон дуздада мешавад. Ин намуди фишинг бештар дар заминаи муассисаҳои давлатӣ, донишгоҳ, вазорат ва ё идора татбиқ карда мешавад.

Навъи фишинги системаи ҷустуҷӯӣ. Қаллобон вебсайтҳои қалбакии якрӯзае месозанд, ки маҳсулоти брендҳои машҳур дар он нусхабардорӣ карда шудааст. Фурӯш бо нархи арзон оғоз гардида, дар рафти он харидор барои маҳсулоти мавҷуднабуда пул медиҳад, ки дар натиҷа ӯ ҳам аз маблағ ва ҳам аз молу мулк маҳрум менамояд.

Хизматрасониҳои онлайнӣ ба як қисми муҳимми ҳаёти мо табдил ёфтаанд. Мо ҳар рӯз аз ин шабакаи ҷаҳонӣ истифода мекунем ва паёмҳои дахлдорро дар шабакаи иҷтимоӣ лайк мегузорем, ашё ё молу мулкро харидорӣ мекунем, аз хизматрасониҳои нақлиётӣ истифода мекунем, сериалҳоро тамошо мекунем, интиқоли маблағ ва ё робита бо шахси дигар ба таври онлайнӣ амалӣ мегардад. Ҳар шахс дар ин ҷода эҳтиёҷоти гуногун дорад: барои касе бештар аст, ки ба бозори криптовалюта равад, шахси дигар барномаҳои махсусро дар компютери худ борбардорӣ менамояд, дигарон аз YouTube истифода менамоянд. Дар ин маврид як нуқта бо таъкид намуд, ки шахсияти мо дар шакли унсурҳои рақамӣ дар ин маврид ташаккул меёбанд ва онҳо набояд дастраси ҳамагон гарданд.

Гуруҳи дуҷуми тарзи содиршавии ин ҷиноятро дуздии онлайнӣ маълумоти шахсӣ ташкил медиҳанд.

Дуздии онлайнӣ маълумоти шахсӣ кирдори барои ҷамъият хавфнокест, ки дар он маълумоти шахсӣ барои ба даст овардани фоидаи ғайриқонунӣ истифода мешавад. Ин истилоҳ дар нимаи дуҷуми асри XX дар Иёлоти Муттаҳида ба таври васеъ паҳн шуд. Ба ин навъи ҷиноятҳо бе иштироки шахс додани қарзҳои қарзӣ, қарз гирифтани ва дигар навъи хизматрасониҳо дохил мешаванд. Чунин ҷиноятҳо инчунин бо истифодаи васеи SSN

(Social Security number) ҳамчун мушаххаскунандаи шахсият сурат мегиранд. Барои тасдиқи шахсият тавассути телефон, созмонҳо рақами SSN-ро талаб мекунанд. Дар Бритониё ID-ҳои суғуртаи (National Insurance number) ва NHS (National Health Service number) барои дуздии маълумоти шахсият истифода мешаванд. Аз ин лиҳоз, аз рӯи тарзи содиршавӣ ин навъи ҷиноят метавонанд аз се намуд иборат бошад:

- Дуздии маълумоти шахси ҳуқуқӣ
- Дуздии маълумоти дорои хусусиятҳои молиявӣ
- Дуздии маълумоти дорои хусусиятҳои иҷтимоӣ

Бояд қайд кард, ки дар навъи сеюми дуздӣ шахсони дахлдор аз номи шумо ва дигар маълумоти шахсии шумо дар амалиёти мушаххас истифода менамоянд. Ҳамин тариқ, ҳар се намуди дуздӣ метавонад аз бисёр ҷиҳат оқибатҳои дарозмуддат дошта бошанд.

Дар даврони муосир вобаста ба пешрафти технологӣ шахс метавонад худро аз чунин ҳамлаҳо ба таври зарурӣ муҳофизат намояд. Масалан, агар VPN-и муносибро ба мисли Le VPN барои ҳифзи суроғи IP ва дастгоҳҳо истифода шаванд ва маълумоти шахсии шаҳрвандон дар шабакаҳои интернет гузошта нашаванд, эҳтимоли дуздии маълумотномаи шахс ба ин восита хеле кам мегардад.

Аз сабаби афзоиши ҷиноятҳо тавассути ТИК, шумораи бештари одамон аз кибертаъқиб азият мекашанд. Кибертаъқиб ба ҳолати равонии ҷабрдида ва дар баъзе мавридҳо ба ҳолати ҷисмонӣ таъсири бад мерасонад.

Аз рӯи тарзи содиршавӣ кибертаъқиб дар шаклҳои зерин содир мегардад:

- Назорати шахси дигар бо мақсади тарсондан ё таъқиб тавассути ТИК;
- Гирифтани маълумоти шахсӣ дар бораи ҷабрдида бо мақсади таҳдид;
- Ба даст овардани ғолида бо истифода аз маълумоти шахсӣ.

Дар ин маврид набояд фаромӯш кард, ки таъқибҳои шахс барои ҷинояткорон танҳо қадами аввал аст. Ба шарофати рушди босуръати ТИК, инчунин замимаҳои мавҷуда оид ба бо макони ҷойгиршавӣ ва маълумоти

дақиқи шахс, кибертаъқиб ба сатҳи нав, яъне содир кардани куштор дар ҳаёти воқеӣ, расидааст⁴⁰².

Бояд эътироф кард, ки Интернет барои истифодаи барномаҳои пешрафтаи компютерӣ имкониятҳои васеъ фароҳам меорад ва дар ин замина кибертаъқибгаронро метавонад барои мақсадҳои ғайриқонунии худ истифода барад. Аммо муайян кардани ҷинояткор ва исбот кардани он амалҳои содиркардаи ӯ хеле душвор аст, бахусус агар таъқибкунанда ин корро ҳангоми дар давлати дигар қарор доштан анҷом диҳад.

Бояд қайд намуд, ки шакли маълумтарини кибертаъқиб ин ирсоли паёмҳои ба истилоҳ «номаҳои нафратангез» ва ё паёмҳои электроники таҳдидкунандаи фаҳш аст. Илова бар ин, кибертаъқибгарҳо аксаран ба мубоҳисаҳои гуногуни онлайнӣ, чатҳо ва гурӯҳҳо ҳамла намуда, дар ин маврид маълумоти зараровар паҳн мекунанд. Фиристодани вирусҳои компютерӣ як шакли махсусан мураккаби кибертаъқиб буда, ин амал аз масофаи гуногун амалӣ мешавад. Ҳамаи онҳо аз он сабаб хатарноканд, ки ҳар лаҳза онҳо метавонанд таъқиб ба ҳаёти шахсро ба миён оранд (масалан, дар шакли зангҳои таҳдидомез, амалҳои харобкорӣ ба моликияти ҷабрдида ва ҳатто ҳамлаҳои ҷисмонӣ).

Дигар аломати илвагии тарафи объективии ҷиноят ин восита ва ё олоти содир шудани ҷиноят мебошад. Восита ва олоти содиршавии ҷиноят ин предметҳои моддии олами беруна, ки ба воситаи онҳо ҷиноят содир карда мешавад.

Дар масъалаи воситаи содир кардани ҷиноят низ проблемаҳои зиёд ҷойдоранд, вале вазифаи таҳлили илмии мо намебошанд. Танҳо ҳаминро қайд кардан зарур аст, ки номбар кардани як катор воситаҳои содир шудани ҷиноятҳо дар меъёрҳои моддаҳои Қисми махсуси КҶ ҚТ як тадбири комилан манфиатнок мебошад. Зеро меъёрҳои қонунгузориҳои ҷинояти бояд равшан возеҳ ва оммафаҳм бошанд. Ҷой надоштани ин ҳолат метавонад дар ҳар

---

⁴⁰² Ниг.: Меня преследуют в интернете: что такое киберсталкинг, и как от него защититься [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://www.marieclaire.ru/stil-zizny/menya-presleduyut-v-internete-chto-takoe-kiberstalking-ikak-ot-nego-zaschititsya/><https://lifehacker.ru/kak-zashhitit-brauzer/> (санаи мурочиат: 04.03.2022).

замон ва аз ҷониби доираи гуногуни одамон ба таҳлили нодурусти меъёрҳои қонуни ҷинояти оварда расонад.

Маълум аст, ки дар ин ҷиноятҳо олоғи содир шудани ҷиноят ҷой надорад.

Сарфи назар аз он ки, назарияи ҳуқуқи ҷинояти ва меъёрҳои қонунгузорӣ (м.298-304 КҶ ҚТ) дар диспозитсияи меъёрҳо ҳангоми тавсифи тарафи объективии ҷиноятҳое, ки бо истифода аз воситаҳои гуногуни техникӣ содир мешаванд, истилоҳи «истифодаи шабакаи Интернет»-ро истифода намебарад, лекин аз мқаррароти меъёрҳои модда маълум аст, ки ин ҷиноятҳо тавассути системаҳо ё шабакаҳои компютерӣ содир мешаванд. Зеро тафсилоти модда ин истилоҳотро пурра ифода менамоянд.

Ғайр аз ин, ҷиноятҳое ҷой доранд, ки ҳам бо истифода аз системаҳо ё шабакаҳои компютерӣ ва ҳам бидуни онҳо содир мешаванд (масалан м. 109, 247, 250 КҶ ҚТ). Лекин аз тафсилоти ин меъёрҳо тамоман системаҳо ё шабакаҳои компютерӣ бар намеоянд.

Ин ҳолатҳо барои бандубасти ҷиноят тамоман таъсир намерасонанд. Зеро инҳо аломати иловагӣ буда дар ин ҷиноятҳо аҳамияти хосса надоранд.

Дар ин самт, пеш аз ҳама, таҳлили содиршавии ин ҷиноятҳо тавассути шабакаҳои интернетӣ (бо истифода аз мисоли намунавӣ) аҳамияти аввалиндараҷа дорад. Зеро истифодаи шабакаи Интернет дар ин ҷиноятҳо дараҷаи барои ҷамъият хавфнокӣ онҳоро нишон медиҳад. Яъне нисбати шумораи зиёд ва номуайяни шахсони алоҳида содир шуда, дараҷаи баланди латентиро ба худ касб мекунад. Масалан содиршавии ин ҷиноятҳо метавонад оқибати маргро ба вучуд орад (ҳолати маҳрамонаи шахсро паҳн мекунад, ки ҷабрдида аз ҷиноят эҳтимол аст ба худкушӣ даст занад), иқтисодии одамонро нест кунад (пасандозҳои бонкии мизочони бонкро тасарруф кунанд), сабаби пошхурии оилаҳои осуда ва намунавӣ гардад (паҳн кардани маводҳои бадномкунанда, ки сирри маҳрамонаи шахс мебошад) ва ғ.

Яке аз воситаҳои содир шудани ин ҷинойтҳо ин кортҳои пардохтӣ мебошад. Ҷинойтҳои содиршавандае, ки дорошавии беасосро ба миён меорад ин тасарруфи молу мулки ғайр тавассути кортҳои пардохти мебошад. Кирдорҳои бо кортҳои пардохтӣ содиршаванда бо роҳҳои қалобӣ содир мешаванд. Яъне бисёртар метавонанд тавассути интернет ё дар нуқтаҳои савдо ва банкоматҳо содир гардад.

Агар аз нуқтаи назари амалияи ҳуқуқтатбиқкунанда назар намоем, ба таври гуногун ин ҳолатҳо баррасӣ мегарданд. Барои мисол чунин ҳолатҳоро қайд кардан мумкин аст. Аз ҷониби суди н. Шоҳмансури ш. Душанбе парвандаи ҷинойтӣ нисбати судшаванда бо моддаҳои 244 қисми 2 бандҳои «а» ва «в», 244 қисми 3 банди «а» ва 247 қисми 2 бандҳои «а» ва «в»-и Кодекси ҷинойтии ҚТ баррасӣ гардидааст, ки мутобиқи он:

А) судшаванда бо мақсади оро додани муйи сараш ба назди шаҳрванд «А», ки фаъолиятҳои хизматрасонӣ дар Кошонаи ҳусн мебошад, рафта, аз хизматрасонии ӯ истифода карда, бояд ҳаққи хизматрасонию ба маблағи 150 сомонӣ пардохт менамуд. Дар ин лаҳза судшаванда бо мақсади дуздӣ, яъне тасарруфи ниҳонии молу мулки ғайр ба боварии ҷабрдида даромада, рамзи кортии онро ба таври махфӣ гирифта баъдан аз суратҳисоби ҳамёни электронии ҷабрдида, ки 3240 (се ҳазору дусаду чил) сомонӣ дар тавозун дошт, ба суратҳисоби худ гузаронида, ба ҷабрдида зарри момулкӣ расонидааст;

Б) боз судшаванда такроран ба мағозаи фурӯши телефонҳои мобилӣ рафта, аз мағозачӣ як адад телефони мобилии навъи Айфон-ХС ро бо арзиши 3900 сомонӣ нархгузорӣ кардааст. Дар ин ҳол судшаванда ба боварии ҷабрдида-мағозачӣ даромада, гӯё пардохти маблағи арзиши телефони мазкурро ба таври ғайринақдӣ (бо истифода аз ҳамёни электрониаш) анҷом медодааст. Аз ӯ рақами ҳамён ва телефони мобилиапширо гирифта пас аз лаҳзае ӯро фиреб додааст, ки дар тавозунаш маблағи 3900 сомонӣ

гӯзаштааст. Бо ин ҳаракатҳояш судшаванда ба ҷабрдида ба ин миқдор (3900 сомонӣ) зарари молумулкӣ расонидааст⁴⁰³.

Дар ин ду ҳолати дар ҳукм овардашуда агар назар афканем, бо ду модда (ҳолати аввал бо моддаи 244 КҶ ҚТ ва ҳолати дуюм бо моддаи 247 КҶ ҚТ) бандубаст шудааст. Аммо тавре мушоҳида мегардад, тартиби содир шудани кирдорҳои мазкур аз ҷониби судшаванда бо ҳам пурра монанданд. Вале дар ҳолати аввал суд танҳо муқаррароти моддаи 244 КҶ ҚТ-ро ба назар гирифта ибораи «бо мақсади дуздӣ, яъне тасарруфи ниҳонии амволи ғайр»-ро дарҷ намуда, кирдорро пурра дуздӣ баҳо додааст. Ҳоло он, ки дар ин ҳолат таркиби моддаи 247 КҶ ҚТ низ дида мешавад. Яъне ҷабрдидаро боваркунонида аз ӯ рамзи махфӣи ҳамёни электрониро пуррсидаст. ин чой маълум мешавад, ки судшаванда истифода аз сатҳи дониши паст доштани ҷабрдида карда ба боварии ӯ даромада баъдан рамзро мегирад. Дар ҳолати дуюм бошад, ҳодисаи ба ин монандро суд танҳо «бо истифода аз боварӣ» муайян карда таркиби ҷинояти моддаи 247 КҶ ҚТ-ро татбиқ намудааст. Яъне маҷмуи ҷиноят гуфта, ин ду кирдорро баҳо додааст. Ба андешаи мо дар ин ҳолатҳо таркиби се модда дида мешавад (ҳолати аввал бо моддаҳои 247 ва 244 қисми 2 банди «а» ва ҳолати дуюм бошад, бо моддаи 247 қисми 2 бандҳои «а» ва «в»).

Дигар ин ки суд банди 19 Қарори Пленуми Суди Олиро аз 25 июни соли 2004№ 3 ба назар гирифтааст, ки тибқи он «Ҳангоми содир намудани ду ва зиёда тасарруфи мустақилонаи молу мулки ғайр дар ҳуди ҳамон як шакл бе нишонаҳои банду басткунанда (масалан, якчанд дуздӣ аз соҳибмулкони гуногун), ки барои онҳо шахс маҳкум карда нашудааст ё ин ки барои онҳо мӯҳлатҳои ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашидан нагузаштааст, ҳаракатҳои зикргардида мутобиқи қисмҳои 1 ва 2 моддаи 19 КҶ Ҷумҳурии Тоҷикистон бояд чун такроран содиршуда бо банди «а» қисми 2 моддаи 244 КҶ Ҷумҳурии Тоҷикистон ё мувофиқан бо банди «а» қисми 2 моддаи 247 КҶ Ҷумҳурии

---

⁴⁰³ Ниг.: Парвандаи ҷиноятии №1-173/23 // Бойгонии суди ноҳияи Шоҳмансури шаҳри Душанбе.

Тоҷикистон банду баст карда шаванд.

Ин меъёри овардашуда (банди 19) тамоман ба бандубасти ин ҷиноят алоқамандӣ надорад, зеро ки Қарори мазкур «содир шудани ҷиноят дар шакли такрорӣ»-ро дар назар дорад, вале суд бошад ҳамчун бандубаст асос кардааст. Ин ҳолат пурра нодуруст буда, «бандубаст» ва «содир шудани кирдор дар шакли такрорӣ» падидаҳои алоҳида дар ҳуқуқи ҷиноятӣ мебошанд. Ғайр аз ин дар Қарори мазкур вобаста ба ҳолати содир шудани дуздӣ, қаллобӣ, ғоратгарӣ ва роҳзарӣ бо истифода аз шабакаҳои иттилоотӣ телекоммуникатсионӣ (шабакаи интернет) ягон муқаррарот пешбинӣ нашудааст. Аз ин лиҳоз хуб мешуд, ки дар қарори мазкур чунин ҳолат ба таври зайл оварда шавад: «тасарруфи молу мулк, бо роҳи фиреб ё сӯиистифодаи боварӣ, азхудкунӣ ё расонидани зарари молу мулкӣ бо роҳи фиреб ё сӯиистифода аз боварӣ, ки бо истифода аз компютер ё шабакаи интернетӣ содир шудааст».

Дар воқеъ қаллобӣ дар кортҳои пардохти аз истифодаи беиҷозати маълумоти кредитӣ ё дебетӣ (рақами корт, суроғаи ҳисоб, рамзи махсус (амниятӣ) ва муҳлати истифода) барои харидани маҳсулот ва хидматҳо бидуни ҳузури шахс, аз қабилӣ тавассути почтаи электронии вебсайти харид ё телефон иборат аст. Дар бештари мавридҳо ҷабрдидагон аз истифодаи беиҷозати кортҳояшон, ки дар ихтиёри онҳо боқӣ мондаанд, беҳабаранд. Ин намуди фаъолияти ғайриқонунӣ мунтазам афзоиш ёфта, тавассути вайрон кардани додаҳо, ҳамлаҳои киберӣ, нармафзори дуздӣ маълумот ва абзорҳои фишингӣ амалӣ карда мешаванд ва танзиму назорати онҳо вазифаи аввалиндараҷаи шахсони дахлдор ба ҳисоб меравад.

Воситаи дигари содиршавии ин ҷиноятҳо ин шабакаи интернетӣ⁴⁰⁴ мебошад. Интернет яке аз ин навъи алоқаҳо ба ҳисоб меравад, ки дар адабиётҳои илмӣ тарафи объективии ҷиноятҳо, ки тавассути воситаҳои

---

⁴⁰⁴ Ниг.: Интернет – шабакаи ҷаҳонии иттилоотӣ коммуникатсионии электронӣ.

гуногуни техники содир мешаванд баромад менамояд⁴⁰⁵. Яъне дар ин маврид шабакаи интернетӣ дар ҷараёни содир намудани ҷинойт барои таъсири бевосита ба объекти ҳамла, инчунин барои амалҳои ёрирасон дар ин раванд истифода мешавад. Чи хеле ки олим И.М. Рассолов қайд мекунад, Интернет дар асоси назарияи ҳуқуқӣ, пеш аз ҳама, ҳамчун фазои нави худшиносии инсон эътироф мегардад. Ба андешаи олим он фазои ягонаи байналмилали буда, дорои сарҳад намебошад, яъне фаромиллӣ аст ва дар ин асос ягон танзимгар имкони назорати пураи онро надорад⁴⁰⁶. Албатта ин муқаррарот бештар аҳаммияти байналмилалӣ ва иҷтимоии Интернетро собит намуда, омӯзиши ҳамаҷонибаро баҳри танзими ин раванди фаромиллӣ тақозо менамояд. Баъзе муаллифон ҳатто Интернетро яке аз намудҳои шабакаҳои глобалӣ ҳисобида, таъкид мекунанд, ки дар ин шабакаи ҷаҳонӣ баъзе қоидаҳои умумӣ бояд риоя шавад. Бо дарназардошти чунин таснифот ҳамаи тамоюлҳои марбут ба фаъолияти шабакаҳои компютери ҷаҳонии муосир ба таври назаррас баррасӣ мешаванд⁴⁰⁷. Ин таъриф бештар хусусияти техникӣ ва сохторӣ дошта, он бозгӯӣ намекунад, ки Интернет аз дигар технологияҳои коммуникатсионӣ ва шабакаҳои компютерӣ чӣ фарқ дорад. Инчунин, фазои интернетӣ бо фазои маҷозӣ ҳаммаъно аст, ки тамоми шабакаҳои пайваस्तшуда (аз қабиле Интернет, Fido-net ва дигар шабакаҳо) маҳз тавассути Интернет онҳо вазифаи пайваस्तкуниро иҷро мекунанд.

Фазои маҷозӣ – муҳити виртуалест, ки бо ёрии технологияҳои иттилоотӣ сохта мешавад. Бори аввал ин истилоҳ соли 1984 аз ҷониби Уилям Гибсон дар таълифоти ӯ таҳтиунвони «Нейромантик» чун ифодагари маҷмуаи иттилоот истифода шудааст. Дар охири солҳои 1980-1990 ин истилоҳ барои

---

⁴⁰⁵ Ниг.: Минисламов М.Н. Интернет как средство совершения киберпреступлений / М.Н. Минисламов // Теоретические и прикладные вопросы борьбы с преступлениями, совершаемыми с использованием информационных технологий: сборник материалов Международной заочной научно-практической конференции (Могилев, 30 ноября 2017 года) / Редкол.: Ю.А. Матвейчев (отв. ред.) [и др.]. – Могилев: Могилев. институт МВД Республики Беларусь, 2017. – С. 27-31; Парфенов А.Ф. Общее учение об объективной стороне преступления: дис. ... канд. юрид. наук. – СПб., 2004. – С. 169.

⁴⁰⁶ Ниг.: Рассолов И.М. Право и Интернет: теоретические проблемы. – 2-е изд., доп. – М.: Норма, 2009. – С. 92.

⁴⁰⁷ Ниг.: Осипенко А.Л. Борьба с преступностью в глобальных компьютерных сетях: международный опыт: монография. – М.: Норма, 2004. – С. 15; Красненкова Е.В. Обеспечение информационной безопасности в Российской Федерации уголовно правовыми средствами: дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2006. – С. 133.

ифодаи фазои иттилоотии компютерҳо истифода шудааст. Аз соли 2000 коршиноси ЮНЕСКО оид ба ҷанбаҳои ҳуқуқии ҷомеаи иттилоотӣ Т. Фуэнтес-Камачо фазои маҷозиро чунин арзёбӣ менамояд: «муҳити нави инсонӣ ва технологие, ки тамоми инсоният, фарҳангу забонҳо, синну сол ва касбҳоро дар бар гирифта, иттилоотро барои онҳо таъмин менамояд ва василаи пайвандгари шабакаҳои ҷаҳонии иттилоотм ебошад»⁴⁰⁸. Ба андешаи Т. Фуэнтес-Камачо, ифодаҳои «паёмҳои махсуси иттилоотӣ» ва «самтҳои иттилоотӣ» бо ин мафҳум ҳаммаъно мебошанд. Фазои маҷозӣ инчунин воқеияти виртуалӣ ё алтернативӣ, шабакаи ҷаҳонии интернет ва инфрасохтори глобалии иттилоотӣ номида мешавад. Чунин ба назар мерасад, ки вақте ки мо дар бораи Интернет ҳамчун воситаи содир кардани киберҷиноятҳо сухан меронем, аслан мазмуни воқеиро ба назар намегирем, яъне дар ин маврид маҷмуи принципҳо ва қоидаҳоеро дар назар дорем, ки асоси фаъолияти шабакаро ташкил медиҳанд. Ин принципҳо дар санадҳои дахлдор ифода шудаанд, ки раванди махсуси ин шабакаро ба таври воқеӣ тавсиф мекунанд. Санадҳои асосии ин намуди муосири шабакаро муайянкунанда бешубҳа IP (Internet Protocol) ва TCP (санади раҳнамоӣ) мебошанд. Ҳама шабакаҳои, ки дар асоси ин санадҳо амалӣ мешаванд, дорои хусусиятҳо ва принципҳои хоси Интернет буда, аксаран танҳо бо паҳншавӣ ва дастрасии умумӣ аз ҳамдигар фарқ мекунанд. Масалан, VPN (шабакаи хусусии виртуалӣ), гарчанде ки сатҳи баландтари амниятро таъмин мекунад ва дастрасиро ба истифодабарандагони беиҷозат маҳдуд мекунад, ин бехатарӣ бо он санадҳои муосири дорои суроғаи дахлдор, яъне IP ва TCP, маҳдуд карда мешаванд⁴⁰⁹. Ҷиноятҳои баррасишавандаи интернетӣ он ҷиноятҳоеро дар бар мегиранд, ки дар онҳо Интернет ҳамчун воситаи содиршавии истифода мешавад.

---

⁴⁰⁸ Антонос Г.А. Международные изменения права киберпространства / Г.А. Антонос // Право и информатизация общества. – М., 2002. – С. 174-175.

⁴⁰⁹ Ниг.: Норткат С., Новак Д. Обнаружение нарушений безопасности в сетях. – 3-е издание. – Пер. с англ. – М.: Изд. дом «Вильямс», 2003. – С. 25-43.

Тавассути ин шабакаи ҷаҳонӣ баррасии хусусиятҳои содиршавии ин ҷинойтҳо то андозае душвор гардидааст. Зеро онҳо ба таври глобалӣ доман паҳн кардаанд. Интернет макони содир шудани ҷинойт ва макони пайдоиши оқибатҳоро дар рафти содир шудани онҳо номуайян сохта, ҳамзамон ошкор, пешгирӣ ва таъқиби ин кирдорҳоро ниҳоят мушкил ва дар баъзе мавридҳо ғайриимкон кардааст. Ҳангоми содир кардани ин ё он кирдори барои ҷамъият хавфнок тавассути Интернет маҷмуи роҳҳои нав ва пайдарпайии амалҳо истифода шуда, барои пайдо шудани ҷинойтҳои нав ба нав хусусиятҳои хося мебахшанд, ки ошкорсозии онҳоро хеле мураккаб мегардонад. Воқеан, Интернетро метавон ҳамчун василаи пуриқтидор дар ташаккули ин ҷинойтҳо ҳисоб намуда, бавуҷудорандаи шароити фароҳам барои содир шудани ин кирдорҳо номид. Аз ин рӯ моҳияти интернет дар содир намудани ҷинойт бинобар хусусияти худ интернет имконпазир аст, ки дар айни замон маҷмуи принцип, алгоритм, қоидаҳои амали мутақобила дар алоқамандӣ бо якдигар низоми ягонро ба миён оварда, дар ин замина амалҳои ғайриқонунӣ тавассути шабакаҳои интернетӣ сурат мегирад.

Аз ҳолатҳои дар боло овардашуда бар меояд, ки интернет, ҳамчун шабакаи ҷаҳонии иттилоотию коммуникатсионии электронӣ ва фазои маҷозии нави содиршавии ҷинойтҳо ифода гардида, барои бевосита ҳамла ба инфрасохтори муҳими иттилоотӣ истифода мешавад, ки имконияти пурраи танзими он ҷой надорад.

Бо дарназардошти ин гуфтаҳо бояд қайд кард, ки чунин аломати тарафи объективии ин кирдор, ба мисли истифодаи интернет дар матни Қисми махсуси Кодекси ҷинойтии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таври дахлдор баррасӣ ва ифода нашудааст. Дар доираи ин хусусият ҳамчун унсури тарафи объективии ҷинойт усулҳои алоҳидаро метавон муайян кардан, ки ҳар кадоми онҳо дараҷаи барои ҷамъият хавфнокро нишон медиҳанд. Усули марбут ба таблиғро ҳангоми истифодаи Интернет бидуни тавзеҳ наметавон арзёбӣ кард. Агар дараҷаи барои ҷамъият хавфнокро бо ин ё он сабаб ва

омилҳои дигар, ки дар он Интернет нақши муҳим мебозад, афзоиш ёбад, ин ҳолатҳо бояд дар моддаҳои Қисми махсуси Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон зикр карда шаванд. Дар матни қисми махсус қонунгузорӣ тарзи истифодабарии интернетро бо нишон додани он хусусиятҳои мушаххасе, ки дараҷаи барои ҷамъият хавфнокӣ амали дахлдорро зиёд мекунанд, равшантар бояд ифшо сохт ва дар ин маврид мафҳуми «истифодаи интернет» бозгӯӣ шуда, хусусиятҳои умумии таблиғ ё истифодаи ВАО ба инобат гирифта шаванд.

1. Тарафи объективии ҷиноятҳое, ки тавассути воситаҳои гуногуни техникӣ содир мешаванд ин маҷмуи аломатҳоеро дар бар мегирад, ки муносибатҳои зоҳирии шахсро вобаста ба ҷамъовариҳои ғайриқонунии маълумот дар бораи шахси дигар, паҳн кардани маълумот дар доираи васеъ, ба таври оммавӣ ва ё дар воситаҳои ахбори омма намоиш додани маълумот, инчунин ирсоли мактубҳо бо роҳи фиреб ҳангоми истифода аз шабакаи интернет, ки расонидани зарар ба ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунии ҷабрдидаро ба вуҷуд меорад ташкил медиҳад.

2. Бо дарназардошти ҳолатҳои ишорагардида пешниҳод менамоем, ки дар боби 28 КҶ ҚТ муқарароти алоҳида моддаи **301 (2) «Ғайриқонунӣ дар шакли оммавӣ паҳн кардани паёмҳои электронӣ (спаминг)»** дар шакл ва мазмуни зайл ворид карда шавад:

Моддаи 301 (2) Ғайриқонунӣ дар шакли оммавӣ паҳн кардани паёмҳои электронӣ (спаминг)

1) Ба таври оммавии ғайриқонунӣ паҳн кардани паёмҳои номатлуб тавассути шабакаи интернетӣ ё бо роҳи истифодаи алоқаи телефонӣ, факс, радио, телефони мобилӣ, аз ҷумла бо истифода аз воситаҳои интиҳоб ва (ё) занг задан ба рақами абонентӣ бе даҳолати инсон (зангзании автоматӣ, паҳнкунии автоматӣ),-

бо ... ҷазо дода мешавад.

2) Ҳамин кирдор, ки аз ҷониби гурӯҳи шахсон бо маслиҳати пешакӣ содир шуда бошад, -

бо ... чазо дода мешавад.

3) Кирдори дар қисмҳои якум ё дуҷуми ҳамин модда пешбинишуда, ки аз ҷониби гурӯҳи муташаккил ва ё бо истифода аз мақоми хизматӣ содир шуда бошад, -

бо ... чазо дода мешавад.

4.3. Аломатҳои субъективии ҷиноятҳое, ки бо истифода аз воситаҳои гуногуни техникӣ содир мешаванд (мақтуби фишингӣ, кибертаъқиб, дуздии онлайнӣ маълумоти шахсӣ)

Қонунгузориҳои ҷиноятӣ ҷавобгариро барои киберҷиноятҳо, ки бо истифода аз воситаҳои гуногуни техникӣ содир мешаванд (мақтуби фишингӣ, кибертаъқиб, дуздии онлайнӣ маълумоти шахсӣ) пешбинӣ накардааст, аммо рушди содиршавии ин ҷиноятҳо дар ҷомеаи ҷаҳонӣ рӯз то рӯз инкишоф меёбад. Муайян кардани аломатҳои субъективии ин ҷиноятҳо ҳангоми истифода аз воситаҳои гуногуни техникӣ барои содир намудани ҷиноят (мақтуби фишингӣ, кибертаъқиб, дуздии онлайнӣ маълумоти шахсӣ) аҳаммияти муҳими назариявӣ ва амалӣ дорад. Аломати субъективии ҷиноятҳои мазкур мисли аломати субъективии ҷиноятҳо дар умум ду элементи таркибиро дар бар мегирад. Яъне тарафи субъективӣ ва субъекти ин ҷиноят.

Тарафи субъективии ҷиноятҳое, ки бо истифода аз воситаҳои гуногуни техникӣ содир мешаванд (мақтуби фишингӣ, кибертаъқиб, дуздии онлайнӣ маълумоти шахсӣ). Тарафи субъективии ҷиноятҳои баррасишаванда шаклҳои гуногуни содиршавиеро доро мебошад, ки тарафи дохила (рӯҳии) таҷовузи киберҷинояткоронро тавсиф медиҳанд. Оид ба ин масъала дар илми ҳуқуқи ҷиноятӣ ақидаҳо ба таври гуногун баррасӣ мегарданд.

Таҳлили тарафи субъективии ҷиноятҳое, ки бо истифода аз воситаҳои гуногуни техникӣ содир мешаванд (мақтуби фишингӣ, кибертаъқиб, дуздии онлайнӣ маълумоти шахсӣ) ба мо имкон медиҳад, ки тамоми паҳлуҳои ин ҷиноятро мавриди баррасӣ қарор дода, тартиби содир шудани ҷиноят, баҳо

додани ҷиноят ва муайян кардани асосҳои бандубасти онро аз рӯи тарафи субъективиаши муайян намоем. Зеро дар таркиби он гуноҳ, ангега, мақсад ва дигар ҳолатҳое, ки қасди содиршавии ҷиноятро муайян мекунад, мавҷуданд.

Дар ҷиноятҳое, ки бо истифода аз воситаҳои гуногуни техникӣ содир мешаванд (мактуби фишингӣ, кибертаъқиб, дуздии онлайнӣ маълумоти шахсӣ сурат мегиранд), муқаррарот барои муайян сохтани аз беэҳтиётӣ содир кардани ҷиноят (дар шакли худбоварӣ ё бепарвоӣ) содир намудани он вучуд дорад, аммо асоснок нестанд. Аз ин бар меояд, ки ин ҷиноятҳо танҳо дар шакли қасд содир мешаванд.

Дар назарияи ҳуқуқи ҷиноятӣ вобаста ба ин масъала андешаҳои зиёд ҷой доранд. Андешаҳои олимони вобаста ба мафҳуми тарафи субъективии ин ҷиноятҳо зиёд дида мешавад. Онҳоро шартан ба ду гурӯҳ ҷудо кардан мумкин аст:

- Муҳақиқоне, ки тарафи субъективии ҷиноятҳои мазкурро бо ду шакли гуноҳ (дар шакли қасд ва беэҳтиётӣ) медонанд⁴¹⁰;
- Муҳақиқоне, ки тарафи субъективии ҷиноятҳои мазкурро бо содиршавии онҳо дар шакли қасди бевосита медонанд⁴¹¹.

Олимони гурӯҳи аввал фикри худро бо он асоснок мекунанд, ки ин ҷиноятҳоро бо низоми ҷиноятҳои ғайриқонунӣ ба даст овардани иттилооти компютерӣ яхела мешуморанд. Дар айни замон системаҳои идоракунии объектҳои энергетикӣ (нерӯгоҳҳои атомӣ, нерӯгоҳҳои барқии обӣ, нерӯгоҳҳои дигар); инфрасохтори нақлиётӣ (марказҳои танзимгарии роҳҳои оҳан, марказҳои идоракунии парвозҳо ва нақлиёти ҳавоӣ, навигатсияи кайҳонӣ ва баҳрӣ ва ғ.); шӯбаҳои реаниматсионӣ дар беморхонаҳо ва марказҳои тиббӣ; иншооти инфрасохтори ҳарбӣ ва дигар соҳаҳои марбут ба ҳаёт ва саломатии одамон компютеркунонида шуда, ба системаҳои

⁴¹⁰ Ниг.: Золотухин С.Н., Хун А.З. Уголовно-правовые и криминологические аспекты преступлений в сфере компьютерной информации: учебное пособие. – Краснодар, 2008. – 137 с.; Пашин С.А. Преступление в сфере компьютерной информации // Комментарий к Уголовному Кодексу РФ / Под ред. Ю.И. Скуратова, В.М. Лебедева. – М.: ИНФАР-М-Норма, 1996. – С. 640.

⁴¹¹ Ниг.: Абова А.И. Преступление в сфере компьютерной информации: неправомерный доступ к компьютерной информации. – М.: «Прима Пресс», 2002. – 25 с.; Гриченко С.В., Ткоченко С.Н., Каспаров А.А. Преступление в сфере компьютерной информации. – М.: ПОЛТЕКСТ, 2003. – 39 с.

иттилоотии маҳаллӣ бо дастрасӣ ба шабакаи иттилоотӣ-коммуникатсияи интернет пайваст карда шудаанд.

Аз ин рӯ, даҳолати беиҷозат ба фаъолияти иншооти муҳими инфрасохторӣ метавонад боиси зарар ба фаъолияти инфрасохтор ва саломатии кормандони онҳо гардад. Дар ин ҳолат расонидани зарар ба саломатии инсонро наметавонад қасди ҷинояткории мазкур (масалан, тасодуфан ба пойгоҳи додаҳо дар натиҷаи корношоямӣ ё муваққатан набудани системаи муҳофизати компютер; раҳна кардани пойгоҳи додаҳо) ҳисобид, зеро ки таснифоти чунин навъи кирдорҳо ба таври дақиқ сурат нагирифтааст. Бинобар ин, аз безҳтиётӣ оқибатҳои барои ҷамъият хавфнок метавонанд дар натиҷаи амалҳои қасдан ҷинояткоронаи шахс, ки барои ноил шудан ба ҳадафҳои дигар нигаронида шудаанд, оварда мерасонанд.

Мо ба ин ақида розӣ шуда наметавонем, зеро ин навъи ҷиноятҳо ба муқаррароти ғайриқонунӣ даромадан ба иттилооти компютерӣ марбут мебошад (мутобиқ ба қ. 2, м. 298 КҶ ҚТ). Ин ҳолат дар сурати дастрасии беиҷозат аз ҷониби шахс ба иттилооти ҳифзшавандаи компютери дар инфрасохтори муҳими иттилоотӣ мавҷудбуда ба миён меоянд. Ин андеша аз ҷониби як қатор олимони соҳа тасдиқи худро пайдо кардаанд⁴¹².

Қоидаҳои истифодабарии воситаҳои нигоҳдорӣ, коркард ё интиқоли иттилооти ҳифзшавандаи компютерӣ (аз ҷумла онҳое, ки дар инфрасохтори муҳими иттилоотии давлат мавҷуд аст) ё шабакаҳои иттилоотию телекоммуникатсионӣ ва таҷҳизоти терминалӣ (системаҳои иттилоотӣ) риоя карда нашудааст, шабакаҳои иттилоотӣ ва телекоммуникатсионӣ, системаҳои автоматии идоракунӣ, шабакаҳои телекоммуникатсионӣ, ки ба инфрасохтори муҳими иттилоотии ин ё он кишвар дахл доранд, инчунин қоидаҳои дастрасӣ ба шабакаҳои иттилоотӣ ва телекоммуникатсионӣ (иттилоот, системаҳои иттилоотӣ, шабакаҳои иттилоотӣ ва телекоммуникатсионӣ, системаҳои автоматикунонидашудаи идоракунӣ),

⁴¹² Ниг.: Гайфутдинов Р.Р. Понятие и квалификация преступлений против безопасности компьютерной информации: дис. ... канд. юрид. наук. – Казань, 2017. – С. 131; Мальшенко Д.Г. Уголовная ответственность за неправомерный доступ к компьютерной информации: дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2002. – С. 94.

шабақаҳои телекоммуникатсионӣ чун инфрасохтори муҳими иттилоотӣ) метавонанд ба хатари нобудшавӣ, басташавӣ, тағйир додан ё нусхабардории маълумоти компютериро дар миқёси калон ё расонидани зарар ба инфрасохтори муҳими иттилоотӣ оварда расонанд, дар ҚТ бо моддаи 298 КҶ ҚТ бандубаст карда мешаванд. Аз ин бар меояд, ки кирдори беэҳтиётӣ аз ҷониби наврасон, пиронсолон ва дигар истифодабарандагони камтаҷриба (масалан, коргарони бетаҷриба: посбонҳо, фаррошҳо, коргарони гардероб, ошхона ва ғайра, ки дастрасии маҳдуд ба компютери умумӣ доранд) содир карда мешаванд.

Дигар ин ки ирсоли мактубҳои фишингӣ, кибертаъқиб ва дуздии онлайнӣ маълумоти шахсӣ пурра аз ҷиноятҳои ғайриқонунӣ ба даст овардани иттилооти компютерӣ фарқ мекунад. Яке аз хусусиятҳои асосии фарқкунандашон ин дар тарафи субъективи ин ҷиноятҳо мебошанд. Ирсоли мактубҳои фишингӣ, кибертаъқиб ва дуздии онлайнӣ маълумоти шахсӣ ҳамеша дар шакли қасди бевосита содир мешаванд. Ҳатто қасди бавосита ҳам дар содиршавии онҳо дида намешавад. Масалан, кибертаъқиб ин як шакли таъқиби онлайнӣ мебошад, ки мақсади он тарсонидан, ҷалби таваҷҷуҳ, дарёфти маълумот, халалдор кардани амният ва идора кардани дигарон бо роҳи таҳдид ё зуроварӣ мебошад. Дар ин навъи ҷиноят танҳо қасди бевосита дида мешавад. Шахс кирдори худро дарк мекунад, аз оқибаташ хабар дорад, оқибати онро меҳост ва дидаву доништа роҳ дод. Ягон аломати беэҳтиётӣ ҷой надорад.

Дар баробари ин, шахс метавонад аз ҷиҳати назариявӣ нобудшавӣ, басташавӣ, тағйир додан ё нусхабардории иттилооти компютериро дар натиҷаи вайрон кардани қоидаҳои истифодабарии воситаҳои нигоҳдорӣ, коркард ё интиқоли иттилоот ё иттилооти компютери хифзшаванда дар шабақаҳои телекоммуникатсионӣ ва таҷҳизоти терминалӣ, инчунин қоидаҳои дастрасӣ ба шабақаҳои иттилоотӣ ва телекоммуникатсиониро

пешбинӣ намояд, вале дар ин маврид ӯ набояд худбоварона пешгирии ин оқибатҳо умед бандад ё фарорасии оқибатҳоро пешбинӣ намояд.

Воқеан ин навъи амал дар ҳоле имконпазир аст, ки корбарони компютер қоидаҳои дастрасӣ ба шабакаҳои иттилоотӣ телекоммуникатсиониро вайрон мекунанд. Дар айни замон шумораи зиёди операторони мобилӣ ва провайдерҳои хостинг дастрасӣ ба Интернет ва трафики интернетии ройгонро дар ҷойҳои ҷамъиятӣ пешниҳод мекунанд. Дар ин ҳолат, корбар танҳо бояд розигии худро барои риояи сиёсати махфияти аз ҷониби провайдери хостинг муқарраршуда, инчунин риояи қоидаҳои дастрасӣ ба Интернет ва коркарди маълумоти шахсиро диҳад ва пас аз ворид кардани логин ва рамзи дастрасии ба истифодабаранда аз ҷониби провайдери хостинг ин фаъолият оғоз мегардад. Дар ҳамин ҳол, ин тартиб хусусияти расмӣ дошта, дар аксари мавридҳо корбарони шабакаҳои иҷтимоии Интернет қоидаҳои зикршударо намехонанд, аммо бидуни андеша ба риояи шартҳои он розӣ мешаванд. Дар натиҷа, истифодаи трафики интернетӣ бесим аз ҷониби корбарон дар ҷойҳои ҷамъиятӣ бо мақсадҳои ҷиноятӣ метавонад аз ҷиҳати назариявӣ боиси вайрон кардани қоидаҳои дастрасӣ ба шабакаҳои иттилоотӣ ва телекоммуникатсионӣ ва ба вучуд омадани оқибатҳои барои ҷамъият хавфнокӣ пешбининамудаи моддаҳои 298, 301, 303-и Кодекси ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон гардад. Дар айни замон таҷрибаи судӣ оид ба ин гуна санадҳо вучуд надорад.

Шояд ин ҷой бегуноҳона расонидани заррар ҷой дошта бошад вале онро безҳиёти гуфта намешавад. Зеро ин ду падидаи алоҳидаанд.

Дар ин ҷиноятҳо кирдор бегуноҳ содиршуда эътироф мешавад, агар шахси содирнамудаи он хавфнокӣ ҷамъиятии ҳаракати (беҳаракатии) худро дарк накарда бошад ва вобаста ба ҳолатҳои кор намебоист ё наметавонист онро дарк кунад ё имконияти фаро расидани оқибатҳои барои ҷамъият хавфнокро пешбинӣ накарда бошад ва вобаста ба ҳолатҳои кор намебоист ё

наметавонист онро пешбинӣ кунад. Беэҳтиётӣ бошад, ҳамеша дар шакли худбоварӣ ё бепарвой содир шудани ҷиноятро дар назар дорад.

Масъалаи дар шакли қасди бевосита содир шудани ин ҷиноятҳо, ки таҳлилу асосноккунии илмии гурӯҳи дуҷуми олимонро дар назар дорад дида мегузарем.

Тамоми олимони гурӯҳи дуҷум, танҳо содиршавии ин ҷиноятҳоро дар шакли қасд (танҳо қасди бевосита) мебинанд, ки нуқтаи назари онҳо мазмунан якхела мебошанд⁴¹³. Мо низ андешаи онҳоро ҷонибдорӣ менамоем. Зеро мақсади онҳо ба худашон маълум аст, вобаста ба содиршавии ин ҷиноятҳо тайёри мебинанд, нақшаи ҷинояткоронаи худро таҳрезӣ мекунанд, барномаҳои истифодашавандаро медонанд, ҳатто баъзе барномаҳои махсус омода менамоёнд. Яъне қасди ягонаи содиркунии ҷиноятро доро мебошанд.

Вобаста ба танзими ҳуқуқӣ-ҷиноятӣ ин ҷиноятҳо дар қонунгузори ҷиноятӣ мо муқаррароти мушаххас пешбинӣ нашудааст, вале меёрҳои шабеҳи он дида мешавад (м. 298-299 КҶ ҚТ). Бо сабаби он, ки амали қонунгузори ҷиноятӣ аз рӯи қиёс манъ аст, бояд ин ҷиноятҳо пурра дар моддаҳои алоҳида пешбинӣ шаванд.

Дар амалияи ҳуқуқтатбиқкунанда вобаста ба ин масъалаҳо аз таҷрибаи судяҳо ба мо ягон чиз дастрасӣ нашудааст. Зеро ин ҷиноятҳо чи тавре гуфтем дар КҶ ҚТ пешбинӣ нашудаанд ва ҷиноятҳои нав мебошанд.

Бояд қайд кард, ки дар таркиби умумии ҷиноят гуноҳ аломати ҳатмии тарафи субъективӣ ба ҳисоб меравад. Ангега, мақсад ва ҳаяҷон аломатҳои иловагӣ (факултативӣ) буда, аммо дар таркибҳои мушаххас онҳо ба сифати аломатҳои ҳатмӣ баромад карда метавонанд. Ҷиноятҳои баррасишавандаи мо низ аз ин таркиб иборат аст. Аломатҳои онро гуноҳ, ангега ва мақсади содир намудани ҷиноят, инчунин ҳолати ҳаяҷонии шахс ҳангоми содир кардани кирдори барои ҷамъият хавфнок ташкил медиҳанд. Онҳо дорои мазмуни гуногун буда, ба як гурӯҳ муттаҳид мешаванд, ки тарафи

⁴¹³ Ниг.: Евдокимов К.Н. Противодействие компьютерной преступности: теория, законодательство, практика: дис. ... д-ра юрид. наук. – Москва, 2021. – 557 с.; Пучков Д.В. Кибертерроризм как новая угроза современного общества / Д. В. Пучков // Виктимология. – 2021. – Т. 8. – №4. – С. 382-390.

субъективии ҷиноятро ташкил дода, равандҳои дар руҳияи шахси содиркунандаи кирдори барои ҷамъият хавфнок ба амаломадаро тавсиф мекунад.

Гуноҳ ин муносибати дохилаи (рӯҳии) субъект ба кирдори худ ва оқибатҳои он, ки дар шакли қасд ё беэҳтиётӣ зоҳир мегардад. Қонуни ҷиноятӣ ҷавобгариро на ба муносибати руҳӣ дар кирдори содиршуда ва оқибатҳои он, балки танҳо бо муносибати муайян дар шакли қасдан ё беэҳтиётӣ содиршавии он пешбинӣ мекунад, зеро ин шаклҳо муносибати зидди ҷамъиятиро дар содир намудани ҷиноятҳои қасдан ва ё аз муносибати беэҳтиётӣ ҷинояткор нисбат ба манфиатҳои бо қонуни ҷиноятӣ ҳифзшаванда (манфиатҳои шахс, ҷамеа ва давлат) ифода мекунад. Дар ин самт ҳамаи омилҳои муҳим аз ҷониби қонунгузор нисбат ба он кирдорҳои барои ҷамъият хавфнок бо дарназардошти таркиби моддии онҳо, ки тарафи объективии онҳо оқибати ҷиноятиро дар бар мегирад, ба инобат гирифта мешавад. Ҳангоми содир намудани ҷинояти дорои таркиби расмӣ лаҳзаи ихтиёрӣ (хошиш) нисбат ба далели амали иҷрошаванда муқаррар карда мешавад. Дар ин маврид шахс на барои пешгӯии оқибатҳои зараровар, балки танҳо он чизе, ки аломати тарафи объективии ҷинояти дахлдор мебошад. (масалан, ҳангоми сохтан, истифода ва паҳн кардани барномаҳои зарарноки компютерӣ – дидаю доништа ба нобудсозии беиҷозат оварда мерасонад, қатъ намудани барқасдона, тағйир додан ё нусхабардории иттилоот, вайрон кардани кори компютер, системаи компютерӣ ё шабакаи онҳо) ҷазо дода мешавад.

Вобаста ба тартиби содир шудани ин кирдорҳо (дар шакли қасд ё беэҳтиётӣ) дар назарияи ҳуқуқи ҷиноятӣ андешаҳои зиёд ҷой дорад.

Масалан як гурӯҳи олимон бар он ақидаанд, ки ин навъи ҷиноят метавонад, дар шакли қасди бевосита ва бавосита метавонад содир шавад⁴¹⁴.

---

⁴¹⁴ Ниг.: Комментарий к УК РФ / Отв. ред. д.ю.н., проф. А.В. Наумов. – Москва: Юрист, 1996. – С. 665; Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации / Под общ. ред. д.ю.н., Председателя Верховного Суда Российской Федерации В.М. Лебедева. – Москва: Норма-Инфра-М, 2005. – С. 703; Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации (постатейный) / Под общ. ред. Н.Г. Кадникова. – М.: Юриспруденция, 2008. – С. 692; Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации / Под общ.

Гурӯҳи дигари олимон ба он ақидаанд, ки дар бораи шаклҳои қасдан ва ё аз беэҳтиётӣ содир кардани ҷиноятҳое, ки бо истифода аз воситаҳои гуногуни техникӣ содир мешаванд (мактуби фишингӣ, кибертаъқиб, дуздии онлайнӣ маълумоти шахсӣ), омӯзишҳои ҳамаҷонибаро тақозо мекунанд, зеро онҳо мазмуну мундариҷаи ин масъаларо ба пуррагӣ ифода накарда, баъзе паҳлуҳои муҳимми он ниёз ба таҳқиқи мукаммал дорад.

Ин гурӯҳи олимон⁴¹⁵ бар он ақидаанд, ки шакли беэҳтиётӣ метавонад ҳангоми баҳодиҳии қонунии дастрасии ӯ ба иттилооти компютерӣ, инчунин дар робита ба оқибатҳои манфии дастрасӣ, ки дар меъёри мавҷудаи ин қонун пешбинӣ шудааст, зоҳир гардад.

Як қатор олимони соҳа⁴¹⁶ ба он андешаанд, ки мактубҳои фишингӣ ва кибертаъқиб танҳо бо қасди бевосита анҷом дода мешавад, аммо дуздии онлайнӣ маълумоти шахсӣ метавонад қасдан ва ё аз беэҳтиётӣ анҷом шавад.

Ба андешаи мо, бояд ба назар гирифт, ки мактубҳои фишингӣ ва кибертаъқиб шакли фаъоли муколамаи дуҷонибаи байни корбар ва компютерро дар бар мегирад. Аз ҷумла, тавассути компютер ба корбар ҷойгиршавии худро нафари дигар дар маҳзани маълумот, бойгонӣ ё файлҳои барномавӣ нишон медиҳад, аз ӯ талаб мекунад, ки иҷрои фармонҳоро тасдиқ кунад, рамз ё дигар маълумоти шахсиро нишон диҳад, то дастрасӣ ба маълумоти мавриди тавачҷуҳро таъмин кунад. Ҳама гуна тағйирот дар барномаҳо, файлҳо, пойгоҳи додаҳо ё анҷом додани ҳама гуна амалиёт бо онҳо ҳамеша саволро дар бораи дурустии амалҳои корбар ва талаби тасдиқи иҷрои фармони нобуд, қатъсозӣ, тағйир додан ё нусхабардории иттилоот ба

ред. В.М. Лебедева. – 4-е изд., перераб, и доп. – М.: Норма, 2006. – С. 692; Бородин С.В., Дубовик О.Л., Келина С.Г., Кригер Г.Л. Российское уголовное право: особенная часть / Под ред. Кудрявцев В.Н., Наумов А.В. – М.: Юрист, 1997. – С. 349; Уголовный кодекс РФ: постатейный комментарий / Науч. ред. Н.Ф. Кузнецова, Г.М. Миньковский. – Москва, 1997. – С. 583.

⁴¹⁵ Ниг.: Комментарий к УК РФ / Под общей ред. Председателя Верховного Суда РФ В.М. Лебедева и д.ю.н., профессора Ю.И. Скуратова. – Москва, 1996. – С. 640; Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации / Под общ. ред. В.М. Лебедева, Ю.И. Скуратова. – М., 2002. – С. 736; Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации / Под ред. В.И. Радченко, А.С. Михлина. – Санкт-Петербург: Питер, 2008. – С. 568; Мальшенко Д.Г. Уголовная ответственность за неправомерный доступ к компьютерной информации: дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2002. – С. 94.

⁴¹⁶ Ниг.: Карпов В.С. Уголовная ответственность за преступления в сфере компьютерной информации: дис. ... канд. юрид. наук. – Красноярск, 2002. – С. 134.

миён меорад, ки ин раванд ба танзим ниёз дорад. Дуздии онлайнӣ маълумоти шахсият метавонад тавассути он рамзхое анҷом дода шавад, ки хакерон дар натиҷаи химояхоро шикаста ворид шудан ба дастгоҳи корбар, ё ба туфайли маълумоти шахсии аз шабакаҳои иҷтимоӣ гирифташуда ё тавассути қаллобӣ бо истифода аз мактубҳои фишингӣ ба даст меоранд. Аз ин ҷоида бар меояд, ки дуздии онлайнӣ маълумоти шахс ҳама вақт дар шакли қасди бевосита содир мешаванд. Беэҳтиётӣ ин ҷо ҷой дошта наметавонад.

Дар натиҷаи ин фаъолият метавон хулосабарорӣ намуд, ки амали ҷинояткор ҳамеша бошуурона ва ихтиёрӣ мебошад, яъне ӯ қасдан фаъолият дорад, вагарна ӯ наметавонад пайдарпайии амалҳои зарурии ғайриқонуниро барои ба даст овардани дастрасӣ ва кор бо иттилооти компютерӣ анҷом диҳад.

Дар ин асос мо чунин мешуморем, ки на ҳар як истифодабарандаи компютер бо сабабу шароитҳои гуногуни объективӣ хатари барои ҷамъият хавфнокии ин амалро дарк карда, имкон ё ногузирии оқибатҳои барои ҷамъият хавфнокии кирдорро пешбинӣ карда метавонад. Масалан, чунин ҳолатҳо дар сурати нокифоя донишҷӯи забони англисӣ ё умуман надонишҷӯи забони англисӣ (аз ҷониби қўдакони, наврасони, пиронсолони ва ғайра) ҳангоми истифодаи системаҳои оператсионӣ ё дастрасӣ ба захираҳои интернетӣ бо забонҳои хориҷӣ ба миён меоянд. Дар ин маврид ба роҳ гузоштани корҳои фаҳмондадиҳӣ бояд аз ҷониби мутахассисони соҳа амалӣ карда шавад. Дар мавриди дигар, ин омил метавонад эътимоди комили корбари бетаҷрибаро дар Интернет аз байн барад, ӯро дар интиҳоби истинодҳо аз як сомонии интернетӣ ба дигараш, инчунин ба қонунӣ будани дастрасии ӯ ва нусхабардории маълумоти компютерӣ аз манбаи давлатӣ ё тижоратӣ ба нокомӣ расонад ва дар ин замина шахс ба таври ғайриқасдона оқибатҳои номатлуби ин дастрасиро нодуруст баҳо медиҳад.

Ангеа ва мақсади ҷиноят. Мақсад, ангеа аломатҳои факултативии (иловагии) таркиби умумии ҷиноят ба ҳисоб мераванд. Вале дар таркибҳои

намудие, ки ин аломатҳо нишон дода шудаанд, ба сифати аломатҳои ҳатмии ин таркибҳо баромад мекунад. Аз ин лиҳоз ҷиноятҳои баррасишавандаро аз руи ангега ва мақсад ба чанд гурӯҳ ҷудо кардан мумкин аст:

1) шахсони васвосӣ, ки ангегаҳои қасосгирӣ дошта, қурбониёни онҳо ҳамсарони собиқ, шиносҳо, ҳамсинфон, ҳамкорон, корфармоён, мизочон мебошанд;

2) мухлисон ва ҳаводорони шахсони маъруф, ки онҳоро ҳамеша пайгирӣ менамоянд;

3) эротоманҳо, ки бо объекти таъқиб алоқаи ҷинсӣ кардан меҳоҷанд⁴¹⁷.

Ҳангоми тасвири ангегаҳои ҳуқуқӣ-ҷиноятӣ қонунгузор чунин ибораҳоро ба монандӣ «ният», «манфиат», «ғараз» истифода мебарад.

Тавре дар боло қайд намудем, тарафи субъективӣ ин ҷиноятҳо дар шакли қасд ва аз беҳтиётӣ содир гардида, бо нияти ба даст овардани молу мулк, ғайриқонунӣ ба даст овардани маълумоти шахсӣ, таъқиби шахс, бастанӣ иттилоот ва нобудсозии он ифода мегардад, ки чун ҳадафи «ғаразнок» тавсиф мешавад. Мақсади ғаразнокӣ содир кардани ин ҷиноятҳо хоҳиши табдил додани молу мулки дуздидашудаи дигаронро ба молу мулки худ ё ба молу мулки шахси сеюм (ба даст овардани имконияти воқеии соҳиб шудан, истифода ва ихтиёрдорӣ молу мулки дуздидашуда ҳамчун моликияти худ) пешбинӣ мекунад. Гунаҳкор дарк мекунад, ки бо роҳи фиреб ба дуздӣ моли каси дигар даст мезанад, маълумоти шахсӣ дигарро ғайриқонунӣ ба даст меорад, таъқиби шахсро ба воситаи интернет анҷом медиҳад ва ва хоҳони фарорасии ин оқибатҳо мебошад. Дар қонунгузори ҷиноятӣ кишварҳои хориҷӣ (Олмон, ИМА, Эстония ва ғ.) қасди бевосита вучуд дорад, ки ҷавобгарии ҷиноятиро барои қаллобии интернетӣ пешбинӣ мекунад. Дар қонунгузори ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон меъёри махсусе, ки ҷавобгариро барои қаллобии интернетӣ пешбинӣ мекунад, вучуд надорад, ҳарчанд як қатор олимони соҳа пешниҳод мекунад, ки ҷавобгарии ҷиноятӣ

---

⁴¹⁷ Ниг.: Киберсталкинг. Методы защиты [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://cyberstalking-gu.blogspot.com> (санаи мурочиат: 2.09.2018).

барои қаллобии интернетӣ пешбинӣ гардад. Аз ин рӯ, Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо меъёри махсус, «Муқаррар намудани ҷавобгарӣ барои қаллобии интернетӣ» бояд пурра карда шуда, матни ин модда дар таҳрири зайл ифода карда шавад: «тасарруфи молу мулк, бо роҳи фиреб, сӯиистифода аз боварӣ, азхудкунӣ ё расонидани зарари молумулкӣ бо роҳи фиреб ё сӯиистифода аз боварӣ, ки бо истифода аз система ё шабакаи интернетӣ содир шудааст».

Баррасӣ ва ҳалли ҳолатҳо зикр гардида мушкил ва раванди душвор буда, барои рафъи он муҳокимаи ҳаматарафа ва босалоҳиятро бо ҷалби доираи васеи одамон-мутахассисони соҳаи ҳуқуқ, технологияи муосир талаб мекунад. Дар ин ҷода ташаккули қонунгузории Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба манфиати кор буда, мавҷудияти норасоӣҳо боиси мушкилоти зиёд дар ин самт мегардад.

Аз гуфтаҳои боло дар умум ба хулоса омадан мумкин аст, ки тарафи субъективӣ ин ҷиноятҳо дар шакли қасди бевостиа содир гардида, бо нияти ба даст овардани молу мулк, ғайриқонунӣ ба даст овардани маълумоти шахсӣ, таъқиби шахс, бастанӣ иттилоот ва нобудсозии он ифода мегардад, ки чун ҳадафи «ғаразнок» тавсиф мешавад. Яъне мақсади ғаразнокӣ содир кардани ин ҷиноятҳо хоҳиши табдил додани молу мулки дуздидашудаи дигаронро ба молу мулки худ ё ба молу мулки шахси сеюм (ба даст овардани имконияти воқеии соҳиб шудан, истифода ва ихтиёрдорӣ молу мулки дуздидашуда ҳамчун моликияти худ) пешбинӣ мекунад. Ҳама вақт гунаҳкор дарк мекунад, ки бо роҳи фиреб ба дуздии моли каси дигар даст мезанад, маълумоти шахсӣ дигарро ғайриқонунӣ ба даст меорад, таъқиби шахсро ба воситаи интернет анҷом медиҳад ва ва хоҳони фарорасии ин оқибатҳо мебошад.

Субъекти ҷиноятҳое, ки тавассути воситаҳои гуногуни техникӣ содир мешаванд. Албатта паҳлуи дигар дар зербоби баррасишаванда ин субъекти ҷиноятҳои мазкур мебошад. Оид ба ин масъала моро зарур аст, бо мақсади таҳлили ҳаматарафа назарияи ҳуқуқи ҷиноятӣ, асосҳои танзимӣ-ҳуқуқии он

аз ҷониби қонунгузорию ҷиноятӣ ва амалияи ҳуқуқатбиққунандаро дида бароем.

Вобаста ба мафҳуми умумии субъекти ҷиноят, аҳамияти он дар бандубасти ҷиноят ва элементҳои таркиби он ва дигар ҳолатҳо гуфта гузаштем. Бинобар ин ба масъалаи асосии баррасишаванда, яъне субъекти ҷиноятҳое, ки тавассути воситаҳои гуногуни техникӣ содир мешаванд, диққат диҳем.

Мутобиқи моддаи 22 КҶ ҚТ субъекти ҷинояти баррасишаванда шахси шахси мукаллафи ба синни 16 расида мебошад.

Дар адабиёти илмӣ вобаста ба масъалаи субъекти ҷиноятҳои мазкур андешаҳо гуногунанд. Масалан, ба андешаи олими рус Е.А. Русскевич, субъекти ҷинояти мазкур шахси мукаллафи ба синни 16 расида, ки ваколати дастрасӣ ба иттилооти системаи ё шабакаи компютери дорад, эътироф мегардад⁴¹⁸. Чунин мавқеъро дар таҳқиқотҳои худ В.П. Коняхина, М.Л. Прохоров ва К.Н. Евдокимов, ҷонибдорӣ намудаанд⁴¹⁹.

Бояд қайд намуд, ки ин равиш баҳсбарангез аст ва имкон намедиҳад, ки ҷинояти таҳқиқшаванда ба таври возеҳ таҳқиқ карда шавад, зеро саволе ба миён меояд, ки агар шахси мукаллафи ба синни 16 расида ин кирдорҳои барои ҷамъият хавфнокро содир намояду ваколати дастрасӣ ба иттилооти системаи ё шабакаи компютери надошта бошад ё субъекти ҷиноятҳои баррасишаванда шуда наметавонад? Ваколати дастрасӣ ба иттилооти системаи ё шабакаи компютери на танҳо бо он муайян карда мешавад, ки шахс бо низомномаҳо ва ё шартномаҳои ба имзо расида вазифадор аст, ки қоидаҳои дахлдорро риоя кунад, балки худи далели ғайриқонунӣ истифодаи захираҳои дахлдор ва (ё) воситаҳои гуногуни техникӣ, воқеан ба шомил шудани шахс ба гурӯҳи мушаххаси муносибатҳои ҷамъиятиро ифода

---

⁴¹⁸ Ниг.: Русскевич Е.А. Дифференциация ответственности за преступления, совершаемые с использованием информационно-коммуникационных технологий, и проблемы их квалификации: дис. ... д-ра юрид. наук. – Москва, 2020. – С. 263-264.

⁴¹⁹ Ниг.: Российское уголовное право. Особенная часть: учебник для вузов / Под ред. В.П. Коняхина, М.Л. Прохоровой. – М., 2015. – С. 363; Евдокимов К.Н. Проблемы квалификации и предупреждения нарушения правил эксплуатации средств хранения, обработки или передачи компьютерной информации и информационно-телекоммуникационных сетей (ст. 274 УК РФ): монография. – Иркутск, 2018. – С. 49-51.

менамояд. Андешаи олимони болозикр хусусияти субъекти махсуси ин кирдорҳои ба ҷомъият хавфнокро доро мебошад.

А.Н. Попов бошад чунин ақида дорад, ки истифодаи мавқеи хизматӣ ин дастрасӣ пайдо кардани шахсро ба маълумоти система ё шабакаи компютерӣ ифода карда, он аз доираи ваколатҳои хизматӣ баромада, онро ғайриқонунӣ истифода менамояд⁴²⁰.

Ба ақидаи С.В. Бородин бошад, ҳангоми содир намудани ҷиноятҳое, ки тавассути воситаҳои гуногуни техникӣ содир мешаванд, субъект метавонанд махсус бошад, яъне танҳо шахсоне бошанд, ки мавқеи муайяни хизматӣ доранд ё ба системаи ё шабакаи онҳо дастрасӣ доранд⁴²¹.

Мавқеи А.Н. Попов, ба андешаи С.В. Бородин монанд аст, яъне онҳо субъекти ин ҷиноятҳоро шахсонро, ки ба маълумоти компютерӣ дастрасӣ пайдо мекунад аз мавқеи муайяни хизматӣ истифода мебаранд эътироф менамоянд. Лекин гап сари он меравад, ки шахси воқеие, ки ба сину соли муайя расидааст, мукаллаф аст, ин субъекти ин ҷиноятҳо шуда наметавонад? Албатта шуда наметавонад. Бинобар ин ақидаи олимонро мо ҷонибдорӣ карда наметавонем.

Ақидаи В.С. Комиссаровро назар кунем, чунин менамояд, ки субъекти ин ҷиноятҳо шахсоне, ки ба компютер, системаи компютерӣ ё шабакаи онҳо ҳуқуқи дастрасӣ доранд, ҳамзамон шахсоне мебошанд, ки фаъолияти касбии онҳо доимӣ ё муваққатӣ бо таъмини фаъолияти системаи компютерӣ ё шабакаи (барномасозон, операторони компютер, танзимгарони таҷҳизот ва ғайра) алоқаманд аст⁴²². Албатта, истифодаи мақоми хизмати шахсро, ҷиҳати дастрасӣ ба компютер, системаи компютерӣ ё шабакаи онҳо ва тавассути онҳо ҷамъоварии маълумоти шахсӣ, таъқиби шахс, тасаррфи молу мулк, қонунгузорӣ ба туфайли мавқеи хизмати ишғолкарди шахс дар назар дорад. ин ҷой олим мафҳуми додасударо пурратар пешниҳод намудааст.

⁴²⁰ Ниг.: Комментарий к УК РФ / Отв. ред. Первый заместитель Председателя Верховного Суда РФ В.С. Радченко. – М., 1996. – С. 488.

⁴²¹ Ниг.: Комментарий к УК РФ / Отв. ред. д.ю.н., проф. А.В. Наумов. – Москва: Юрист, 1996. – С. 665.

⁴²² Ниг.: Уголовный кодекс РФ: постатейный комментарий / Науч. ред. Н.Ф. Кузнецова, Г.М. Миньковский. – Москва, 1997. – С. 583.

Э.Н. Харина бошад, чунин мешуморад, ки субъекти ин ҷиноятҳо шахсе мебошад, ки ҳуқуқи дастрасӣ истифодаи воситаҳои гуногуни техникӣ зикршуда дастрасӣ дорад. Инҳо метавонанд барномасозон, операторони компютерҳо, техникҳои хидматрасонӣ ва дигар шахсоне бошанд, ки дар ҷои кор ба онҳо дастрасӣ доранд. Чун қоида, инҳо шахсоне мебошанд, ки дар соҳаи технологияи компютерӣ дониши махсус доранд⁴²³.

Чунин ба назар мерасад, ки барои ин шахсон, дастрасӣ ба иттилооти компютерӣ вақте ғайриқонунӣ аст, ки онҳо аз доираи вазифаҳои кории худ берун рафта, имкони ихтиёрдорӣ онҳоро ба даст оранд. Шахсе, ки ба системаи ё шабакаи компютерӣ дастрасӣ дорад, шахсе мебошад, ки ҳам бо иҷозати соҳибмулк ё соҳиби система ё мавқеи хизматӣ ба ӯ иҷозат дода шудааст, ки аз системаи ё шабакаи компютерӣ маълумот гирад, онро ворид кунад ё бо он амалиёт анҷом диҳад ва шахсе, ки таҷҳизоти компютериро нигоҳубин мекунад ё ба таври дигар ба системаи компютерӣ дастрасӣ дорад. Шахсе, ки ба системаи ё шабакаи компютерӣ дастрасӣ надорад, метавонад ин ҷиноятро содир намояд.

А. Гузун, пешниҳод намудааст, ба андешаи ӯ шахсе, ки ба ТИК ва суратҳисобҳо дастрасӣ дорад ва ҳангоми пардохтҳо, барои хизматрасониҳои гуногуни иҷтимоӣ маълумотро беиҷозат иваз мекунад, аз як суратҳисоб ба суратҳисоби дигар мегузаронад, субъекти ҷиноятҳои мазкур эътироф мегардад⁴²⁴.

Ақидаи ба ин монанд дар Конвенсияи Будапешт оид ба киберҷиноятҳо аз 23 ноябри соли 2001-ум оварда шудааст, ки тибқи он: «Субъекти ин ҷиноятҳоро шахси мукаллафе, ки ба ТИК, таҷҳизотҳои ёрирасони онҳо зарар мерасонад ва ҷиноятҳоро тавассути воситаҳои гуногуни техникӣ содир менамояд, пешбини намудааст»⁴²⁵. Муқаррароти овардашуда мавқеи

---

⁴²³ Ниг.: Харина Э.Н. Киберпреступления: уголовно-правовой и криминалистический аспект / Э.Н. Харина // Вектор юридической науки. – 2017. – №5. – С. 164-171.

⁴²⁴ Ниг.: [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://pravo.ua/articles/vpravit-sostav> (санаи мурочиат: 04.01.2024).

⁴²⁵ Волеводз А.Г. Конвенция о киберпреступности: новации правового регулирования / А.Г. Волеводз // Правовые вопросы связи. – 2007. – №2. – С. 17-25.

байналмиллалӣ дорад. Лекин бояд дар назар дошт, ки ҷинойтҳои баррасишаванда дар қонунгузори ҷинойтии кишварҳои хориҷа ба таври гуногун пешбинӣ шудаанд. Аммо ин мафҳум ба таври умумӣ пешбинӣ шудааст.

Дар натиҷаи таҳлили ақидаҳои олимони ин ҷой ду истилоҳ во меҳурад, ки чунин маъноро ифода мекунанд.

1. Истифодаи мақоми хизматӣ. Ҳангоми содир намудани ҷинойтҳои, ки тавассути воситаҳои гуногуни техникаӣ содир мешаванд, метавонад аз ҷониби кормандони ташкилоти тиҷоратӣ ё ғайритиҷоратӣ, хизматчиёни давлатӣ, ки ваколати истифодаи система ё шабакаи компютери доранд, новобаста аз шакли моликият, ки системаи ё шабакаи компютери истифода мебарад ва аз ҷониби дигар шахсоне, ки бо истифода аз мавқеи хизматӣ ин ҷинойтҳоро содир мекунанд, ифода мегардад.

2. Шахсе, ки аз мақоми хизмати худ истифода мебарад. Дар ин мафҳум корманди мақомоти давлатӣ ё муассиса, корхона, ташкилот, инчунин мақомоти худидоракунии маҳаллиро, ки салоҳияти истифодаи воситаҳои гуногуни техникаро доранд дар назар дошта шудааст.

Лекин бояд дар назар дошт, ки ин ҷо олимони ба истилоҳҳои махсус, яъне «истифодаи система ё шабакаи компютерӣ» ва «ҳуқуқи истифода аз маълумоти система ё шабакаи компютерӣ» ҳангоми «истифодаи мавқеи хизматӣ», ки ҷинойтҳоро тавассути воситаҳои гуногуни техникаӣ содир менамояд, омехта намудаанд. Зеро дилхоҳ шахс метавонад, система ё шабакаи компютерӣ истифода барад, аммо ҳуқуқи истифода аз маълумоти система ё шабакаи компютери танҳо шахсе дорад, ки дорои чунин ваколатҳо мебошад.

Чи тавре дар боло қойд, қардем ин ҷинойтҳои нави мебошанд, ки қонунгузори ҷинойтии мо ин ҳолатҳоро пешбинӣ накардааст, бинобар ин мо асосҳои танзимӣ-ҳуқуқиро дида баромада наметавонем.

Амалияи ҳуқуқтатбиққунанда низ ба ин монанд аст, зеро мавҷуд набудани муқаррарот дар КЧ ҚТ боиси мавҷуд набудани таҷрибаи судӣ мебошад. Аз ин лиҳоз мо инҳоро истисно мекунем.

Дар натиҷаи таҳлили зербоби мазкур хулосаҳои зеринро баровардан мумкин аст.

1. Тарафи субъективӣ ин ҷиноятҳо дар шакли қасди бевосита содир гардида, бо нияти ба даст овардани молу мулк, ғайриқонунӣ ба даст овардани маълумоти шахсӣ, таъқиби шахс, бастанӣ иттилоот ва нобудсозии он ифода мегардад, ки чун ҳадафи «ғаразнок» тавсиф мешавад. Мақсади ғаразнокӣ содир кардани ин ҷиноятҳо қасдан ба шахси дигар расонидани зарари молумулкӣ ё ғайримолумулкӣ, ки ба ҳаёти шахсии шахс ва истифодаи ин маълумотҳо муқобили ӯ, инчунин дигар амалҳо (фавран анҷом додани қаллобии андоз ё суғуртаи тиббӣ аз номи ҷабрдида дастрасӣ ва ғ) мебошад.

2. Аломатҳои субъективии ҷиноятҳои баррасишуда бо як хусусияти иловагӣ тавсиф карда мешавад, зеро тарзи содир кардани ҷиноят, дорои аҳамияти ҳуқуқии ҷиноятӣ мебошад. Ҳангоми содир кардани ин ҷиноят, субъект метавонад на танҳо аломатҳои амалӣ барои ҷамъият хавфнокро (шахс метавонад дастрасии ғайриқонунӣ ба маълумоти шахсӣ, логину рамзҳо, дуздӣ маълумоти шахсӣ, таъқиби шахс, тағйир додан ё нусхабардории иттилоотиро дар натиҷаи вайрон кардани қоидаҳои истифодабарии воситаҳои нигоҳдорӣ, коркард ё интиқоли иттилоот ё иттилооти компютери хифзшаванда дар шабакаҳои интернетӣ ва таҷҳизоти терминалӣ, инчунин қоидаҳои дастрасӣ ба шабакаҳои иттилоотӣ ва ТИК–ро пешбинӣ намояд) дарк намояд, балки хоҳони фаро расидани оқибати барои ҷамъият хавфнок ё дидаву дониста ба ин оқибатҳо роҳ додан ифода мегардад.

3. Аломатҳои субъективии ҷиноятҳои, ки бо истифода аз воситаҳои гуногуни техникӣ содир мешаванд (мактуби фишингӣ, кибертаъқиб, дуздӣ онлайнӣ маълумоти шахсӣ) танҳо бо қасди бевосита тавсиф карда мешавад, ки пеш аз ҳама аз огоҳӣ оид ба, ғайриқонунӣ ба даст овардани иттилооте, ки

дар системаи компютерӣ, шабакаи компютерӣ ва дар махзани мошинҳо мавҷуданд ва хоҳиши содир кардани ин кирдори барои ҷомеа хавфнок зоҳир мегардад. Дар таркибҳои бардубастшаванда, субъект аз усули содир кардани ҷиноят (истифодаи зӯроварӣ ё таҳдиди истифодаи он, тарсонидан, масхара, чалби тавваҷуҳ, дарёфти маълумот, халалдор кардани амният ва идора кардани дигарон бо роҳи таҳдид зуроварӣ) огоҳ аст, мехоҳад маҳз бо ҳамин усулҳо ин кирдори барои ҷамъият хавфнокро содир намояд.

4. Субъекти ин ҷиноятҳо ҳам умумӣ ва ҳам махсус шуда метавонанд. Ин намуди ҷиноятҳо метавонанд шахсоне содир кунанд, ки ТИК ва барномасозиро хуб медонанд ва бо фаъолияти умумии шабакаи интернетӣ шинос мебошанд. Маҳз ҳамин омил ба онҳо имкони содир намудани ин навъи ҷиноятро фароҳам меорад. Дар эътирофи субъекти ин ҷиноятҳо муҳим он нест, ки шахс корманди ин ё он ташкилот ё муассиса бошад. Шаҳрвандони оддӣ низ ин ҷиноятҳо содир карда метавонанд.

5. Дар баробари субъектони зикршуда операторон ва провайдерон низ субъектони ин ҷиноят эътироф шуда метавонанд. Зеро онҳо тавассути хизматрасониҳои алоқаи барқӣ паҳн ё таблиғ намудани ҳама гуна иттилоот бар зидди асосҳои сохтори конститутсионӣ, амнияти шахсӣ, ҷамъиятӣ, давлатӣ, иттилоот дар бораи маҳдуднамоии ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд, барангехтани кинаю адовати динию мазҳабӣ ё низои миллӣ, нажодӣ, маҳалгароӣ, паст задани шаъну эътибори миллӣ, тарзи оmodасозӣ ва тарғиби маводи нашъаовар, тарканда ва маводи дигари захролудкунанда, ба содир намудани ҷиноят ва ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ равонагардида, хусусияти экстремистию террористидошта, порнография, аз ҷумла порнографияи кӯдакона, инчунин паҳн намудани ҳама гуна маълумот, ки бо санади судии эътибори қонунӣ пайдонамуда ва қонунгузори Чумҳурии Тоҷикистон манъ шудааст, содир карда метавонанд.

БОБИ 5. ТАҲҚИҚИ КРИМИНОЛОГИИ КИБЕРЧИНОЯТҲО

5.1. Ҳолат, сохтор ва пастуболоравии (динамикаи) киберчиноятҳо

Дар ҷомеаи муосир киберчинояткорӣ ба як падидаи муташаккил ва густурда табдил ёфта, танзими муносибатҳои иҷтимоӣ ба он вобастагии зиёд пайдо менамояд. Пеш аз он ки дар бораи чунин ҷанбаҳои хусусияти криминалогии киберчинояткорӣ, аз қабилӣ ҳолат, сохтор ва пастуболоравии (динамикаи) ин кирдори барои ҷамъият хавфнок сухан ронем, ба мо зарур аст, ки масъалаи таҳқиқи киберчиноятҳоро таҳлил кунем, зеро дар айни замон омӯзиши ин падида душвориҳои муайянеро ба миён меорад. Ин омилҳои мураккабнизом ба дарёфти маълумотҳои зарурӣ вобаста ба ҳолат, сохтор ва динамика оид ба киберчиноятҳо алоқамандӣ дорад. Дар ин самт усулҳои гуногун барои омӯзиши дигар навъҳои ҷиноят истифода шуда, ҳангоми таҳлили киберчиноятҳо бо як қатор сабабҳои, ки дар зер баррасӣ карда мешаванд, наметавон аз ин усулҳо истифода кард. Аз ин рӯ, мо чунин мешуморем, ки ба мушкилот ва усулҳои ба даст овардани маълумот барои таҳлили минбаъдаи криминалогӣ диққати махсус додан хеле муҳим аст.

Киберчиноятҳо аз рӯйи табиати худ як падидаи фаромарзӣ мебошад. Бо дарназардошти ин, таҳлили киберчиноятҳо ё навъҳои он: ҷинояти компютерӣ дар доираи як кишвар ё гурӯҳи мамлакатҳо бешубҳа хеле зарур буда, миқёси воқеӣ ва вусъати ин падидаҳо бозгӯӣ намудан ғайриимкон аст. Хусусияти глобалӣ ва фаромарзӣ доштани шабакаҳои компютерӣ ва телекоммуникатсионӣ, имконпазир будани сӯиистифодабарӣ аз ҷониби ҷинояткор бо шахсияти онлайн (яъне бо истифода аз ном, суроға ва рамзи шахси дигар ва ғ.) ҳолатеро ба миён меорад, ки бо вучуди дар як минтақа қарор доштани ҷинояткор, ҷиноят бевосита дар макони дигар содир карда мешавад ва аз оқибатҳои чунин ҷиноят шахси сеюм зарар мебинад.

Мутаассифона, дар айни замон таҳлили ҳамаҷонибаи криминалогӣ барои пурра тасвир намудани миқёси ҷаҳонии киберчиноятҳо мавҷуд набуда, сабаби инро наметавон танҳо дар набудани ягонагӣ дар қонунгузори

миллии ҷиноятии кишварҳо дар самти муқовимат бо киберҷинояткорӣ ва амалияи гуногуни татбиқи он, тафовут дар ташаккули омили ҷиноятӣ ва хусусиятҳои низоми ҳифзи ҳуқуқ арзёбӣ намуд. Таҳқиқи криминологии ҷиноят аз таҳлили маълумоти омили оид ба зухуроти он дар давоми солҳо шакл мегирад. Дар ин раванд мо метавонем танҳо дараҷаи инкишофи ин навъи ҷиноятро таҳлил карда, маълумоти аз таҳқиқоти гуногун дастрасшударо муқоиса намоем ва инчунин сабабҳои ба афзоиши он таъсиркунандаро муайян кунем. Масалан, Д.К. Чирков ва А.Ж. Саркисян дар ҳолат, сохтор ва ва пастуболоравии (динамикаи) ин кирдорҳои барои ҷамъият хавфнок амалҳои ҷиноятиро нишон медиҳанд, ки тавассути ТИК содир мешаванд, арзёбӣ карда мешаванд⁴²⁶.

Олимон М.Б. Эмиров, А.Г. Саидов, Д.А. Рагимхонова дар байни ҳолат ва сохтори киберҷиноятҳо ҷосусӣ; корпартоӣ; вандализм; спуфинг (шикастани паролҳо); ва қаллобӣ дар интернетро ба таври махсус қайд мекунанд⁴²⁷. Муаллифони дигар⁴²⁸ дар асоси сохтори мураккаби киберҷинояткорӣ хулосабарорӣ намуда, амалҳои ҷиноятии ба он дохилшавандаро аз рӯи якҷанд меёро муайян мекунанд: аз рӯи объект, аз рӯи предмети таъовуз, аз рӯи усулҳои содиркунӣ ва ғайраҳо. Ҳамин тариқ, В.А. Номоконов ва Т.Л. Тропина аз рӯи меъри объекти таъовуз дар сохтори киберҷинояткорӣ чунин намудҳои ҷиноятро муайян мекунанд: дастрасии ғайриқонунӣ ба иттилооти компютерӣ ва шабакаҳои компютерӣ, ҷиноятҳои компютери иқтисодӣ, ҷиноятҳои компютерӣ муқобили ҳуқуқҳои шахсӣ ва дахлнопазирии ҳаёти шахсӣ, ҷиноятҳои компютерӣ муқобили манфиатҳои ҷамъиятӣ ва давлатӣ⁴²⁹. Андешаронии олимон дар ин самт

---

⁴²⁶ Ниг.: Чирков Д.К., Саркисян А.Ж. Преступность в сфере телекоммуникаций и компьютерной информации как угроза национальной безопасности страны / Д.К. Чирков, А.Ж. Саркисян // Актуальные проблемы экономики и права. – 2013. – №3. – С. 220.

⁴²⁷ Ниг.: Эмиров М.Б., Саидов А.Д., Рагимханов Д.А. Борьба с преступлениями в глобальных компьютерных сетях / М.Б. Эмиров, А.Д. Саидов, Д.А. Рагимханов // Юридический вестник ДГУ. – 2011. – №2. – С. 65.

⁴²⁸ Ниг.: Номоконов В.А., Тропина Т.Л. Киберпреступность как новая криминальная угроза / В.А. Номоконов, Т.Л. Тропина // Криминология: вчера, сегодня, завтра. – 2012. – №1 (24). – С. 48; Лопатина Т.М. Криминологические и уголовно-правовые основы противодействия компьютерной преступности: дис. ... д-ра юрид. наук. – Москва, 2006. – С. 34-37.

⁴²⁹ Номоконов В.А., Тропина Т.Л. Киберпреступность: прогнозы и проблемы борьбы / В.А. Номоконов, Т.Л. Тропина // Библиотека криминалиста. Научный журнал. – 2013. – №5 (10). – С. 150.

гуногун ба назар мерасад. Ба таври мисол, М.А. Ефремова ба сифати объекти бевоситаи ҳифзи ҳуқуқи ҷиноятӣ амнияти иттилоотиро эътироф менамояд ва ҷиноятҳоеро, ки тавассути технологияҳои компютерӣ ва иттилоотию телекоммуникатсионӣ содир мешаванд, ба «ҷиноятҳо муқобили ҳуқуқ ба иттилоот», «ҷиноятҳо муқобили амнияти захираҳои иттилоотӣ», «ҷиноятҳо муқобили амнияти технологияҳои иттилоотӣ ва телекоммуникатсионӣ»⁴³⁰ тасниф менамояд. Бо назардошти чунин гуногунадешӣ вобаста ба ҳолат ва сохтори киберҷиноятҳо қисми зиёди киберҷиноятҳо берун аз доираи омор мемонанд – бо итминон метавон гуфт, ки дар омори расмӣ танҳо даҳ, ҳадди аксар ва бист фоизи ҷиноятҳои содиршуда нишон дода мешаванд⁴³¹. Мувофиқи маълумоти Шӯбаи миллии Бюрои федералии тафтиши ИМА оид ба киберҷиноятҳо, аз 85% то 97% ин кирдорҳои барои ҷамъият хавфнок (таҷовузҳои электронӣ) номаълум мемонанд. Коршиносони дигар бар ин назаранд, ки латентнокии киберҷиноятҳо дар Россия беш аз 90%, дар ИМА – 80%, дар Британияи Кабир – то 85% ва дар Олмон ба 75% баробар аст⁴³².

Коршиносон ва муҳақиқони соҳа аз рӯйи механизми ташаккулёбӣ дар ҳолат ва сохтори ҷиноятҳои латенти (ошкорнашаванда) чор намудро ҷудо мекунанд ва киберҷиноятҳо дар ҳамаи ин ҷаҳор зуҳурот нишон дода мешавад:

1) Ба намуди якуми киберҷиноятҳои латентӣ маҷмуи ҷиноятҳои шомил мебошанд, ки аз содир шудани онҳо ҳам мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ва ҳам ҷабрдидагон беҳабар мебошад. Аз киберҷиноятӣ содиршуда, танҳо шахси ҷинояткор ва шарикони ӯ, ки ба ифшои маълумот дар бораи он манфиатдор нестанд, боҳабар мебошанд. Ин ҳолатро дар илми криминология латентнокии табиӣ ном мебаранд⁴³³. Дар воқеъ ҳамгоми содир гардидани ин

---

⁴³⁰ Ефремова М.А. Уголовно-правовая охрана информационной безопасности: дис. ... д-ра юрид. наук. – Москва, 2018. – С. 13.

⁴³¹ Ниг.: Kabay M.E. Understanding Studies and Surveys of Computer Crime / Northfield. – New York, 2001. – P. 2.

⁴³² Ниг.: Сабадаш В. Криминологическая характеристика компьютерных преступлений, методика и практика их расследования / В. Сабадаш // Компьютерная преступность и кибертерроризм. Исследования, аналитика. – Запорожье, 2004. – Вып. 2. – С. 169-170; Кабай М.Е. Асари зикршуда. – P. 1.

⁴³³ Ниг.: Акутаев Р.М. Проблемы латентной преступности: учебное пособие по спецкурсу. – Махачкала: ИПЦ ДГУ, 2001. – С. 21.

кирдорҳои барои ҷамъият хавфнок мақомотҳои ҳифзи ҳуқуқие, ки таъқиботи ҷиноятиро мебаранд ва ҷиноятҳоро ба қайд мегиранд, беҳабар мемондаанд ва бинобар ин, сабаб аз ҳисоби омӯри берун мондаанд ва нисбат ба онҳо чораҳои дар қонуни амалкунанда пешбинишуда татбиқ нашудаанд. Коршиносони хориҷӣ, ки ба омӯзиши киберҷинояткорӣ машғуланд, мушкилии латентнокии табиӣ киберҷиноятҳоро «мушкилоти пайдокунии» меноманд. Ин яке аз ду «мушкилоти ошкоркунӣ»-и киберҷиноятҳо мебошад. Ин раванд басо мураккаб ва пешгӯинашаванда буда, ҳатто мо шумораи дақиқи намуди нави киберҷиноятҳо, қаллобиҳои интернетии содиршударо намедонем, зеро на ҳамаи онҳо ошкор карда мешаванд. Дар воқеъ баъзе аз намудҳои киберҷиноятҳо низ ошкор карда намешаванд, аммо онҳо баъдтар маълум мешаванд.

2) Намуди дуҷуми киберҷиноятҳо хусусияти латентнокии сунъӣ дорад, ки он аз ҷониби олимони хориҷӣ «мушкилот дар хабар надодан» номгузори мешавад. Ин дуҷумин «мушкилоти ошкоркунӣ»-и киберҷиноятҳо ифода мегардад, он хабар надодани ҳодисаҳои ошкоршударо ба мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ифода менамояд. Киберҷиноятҳое, ки хусусияти латентнокии сунъӣ доранд, он намуди киберҷиноятҳое, ки содир шуда буданд, вале ҷабрдидаҳо, шоҳидон, шахсони мансабдор ва дигар шахрвандоне, ки нисбатан ин кирдори ҷинояткорона содир шудааст, шоҳиди ин ё он ҷиноят буданд ва ё дар бораи ин кирдори барои ҷамъият хавфнок хабар доштанд ва ба мақомоти ҳифзи ҳуқуқ дар ин бора хабар надоданд, ифода мегардад. Таҳқиқоти солони CSI / FBI барои соли 2003 нишон медиҳад, ки дар се соли аввали гузаронидани таҳқиқоти солони танҳо 17 дар сади онҳое, ки ба ҳамлаҳои киберӣ дар системаҳои компютерӣ ва иттилоотӣ-коммуникатсионӣ дучор шудаанд, ба мақомоти ҳифзи ҳуқуқ хабар додаанд. Дар солҳои минбаъда ин шумора ду баробар афзуда, ба ҳисоби миёна ба 30 фоиз баробар гардид. Дар соли 2004-2008 боз камшавӣ ба қайд гирифта мешавад, яъне он 20%-ро ташкил менамояд.

Латентнокии киберчиноятҳо инчунин ба он вобаста аст, ки бисёр ташкилотҳо ҳамлаи киберии бамиёномадаро мустақилона ҳал мекунанд. Масалан, қатъсозии сервери файли барои гузаронидани экспертизаи судӣ метавонад боиси ба муҳлати то ду моҳ қатъ гардидани кор гардад, ки ин барои ҳеч як ташкилоте қобили қабул нест.

3) Намуди сеюми латентнокии киберчиноятҳоро коршиносон баъзан бо истилоҳи «вазъиятҳои сарҳадӣ» муайян мекунанд. Он гурӯҳи чиноятҳоеро дар бар мегирад, ки маълумот дар бораи онҳо ба мақомоти ҳифзи ҳуқуқ маълум шудааст, вале корманди мушаххаси онҳо бинобар софдилона ба хатогӣ роҳ додан ё омодагии кофии касбӣ надоштан, дар ин кирдор аломатҳои таркиби чиноятро мушоҳида карда натавониста, ба он баҳои нодурусти ҳуқуқӣ додааст ва аз ин сабаб кирдори мазкур аз доираи баҳисобгирии оморӣ берун мондааст. Ин намуди латентнокии киберчиноятҳо бештар дар кишварҳои ба назар мерасад, ки дар онҳо сиёсати мутавозини давлатӣ барои муқовимат бо киберчиноятҳо вучуд надорад, кишварҳои, ки таъмини моддӣ ва молиявӣ мақомоти ҳифзи ҳуқуқ дар онҳо дар сатҳи паст қарор дорад. Яъне он намуди киберчиноятҳои, ки дар бораи онҳо мақомоти ҳифзи ҳуқуқ огоҳ буданд (барои ба қайд гирифтани ва оғоз намудани парвандаи чиноятӣ сабаб ва асос доштанд), вале онҳо ин ҳолатро ба қайд нагирифтанд ва тафтиш накарданд. Илова бар ин, мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ба ҳаҷми рӯз то рӯз афзояндаи иттилооти оперативӣ оид ба киберчиноятҳо чораандешии муносибро ба роҳ монда наметавонанд.

4) Намуди чоруми латентнокии киберчиноятҳоро – ин далелҳои таҷовузҳои чиноятӣ мебошад, ки ба мақомоти ҳифзи ҳуқуқ маълум гардидаанд, вале бо сабабҳои гуногун ба қайд гирифта нашудаанд (чиноятӣ пинҳонӣ ё пӯшида). Ин метавонад бо мақсади ба вучуд овардани зуҳури бехбудии чиноятӣ дар шаҳр ё минтақа тавассути таҳрири оморӣ анҷом дода шавад. Бояд тазакур дод, ки ин масъала аллакай дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳалли пурраи худро ёфтааст. Дар ин замина барои тафтиш, ошкор ва

муқовимт бо киберчиноятҳо, соли 2010 шуъбаи экспертизаи судӣ техникаи-компютерӣ ва видео-овозшиносӣ дар заминаи Маркази ҷумҳуриявии экспертизаи судӣ ва криминалистии Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, моҳи ноябри соли 2013 дар сохтори Раёсати мубориза бо ҷиноятҳои муташаккили Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон як воҳиди махсуси оперативӣ – шуъбаи мубориза бо ҷиноятҳо дар соҳаи амнияти иттилоотӣ, соли 2015 дар сохтори мақомоти прокуратура – шуъбаи мубориза бар зидди ҷиноятҳои кибернетикӣ Прокуратураи генералии ҚТ ва дар асоси супориши Сарвари давлат бо Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 19.04.2023 Маркази ягонаи иттилоотӣ оид ба пешгирии экстремизм, терроризм ва киберчиноятҳо дар Дастгоҳи марказии Прокуратураи генералӣ ҳамчун воҳиди сохторӣ таъсис дода шуда. Самтҳои асосии фаъолияти Маркази ягонаи иттилоотӣ оид ба пешгирии экстремизм, терроризм ва киберчиноятҳо, ҳамчун сохтори навтаъсис дар назди Прокуратураи генералии ҚТ, бақайдгирӣ ва систематизатсияи парвандаҳои ҷиноятҳои экстремистӣ, террористӣ ва киберчиноятҳо, таҳлил ва тадқиқот дар самти пешгирии экстремизм ва терроризм, пешгирии паҳншавии маводу иттилооти экстремистӣ дар фазои интернет, вазифа ва ваколатҳо дар самти пешгирии киберчиноятҳо, таҳлилу ҷамъбасти ҷиноятҳои хусусияти экстремистию террористидошта, мониторинг, арзёбӣ ва пешгӯии таҳдидҳои ин зухурот ва ғайра пешбинӣ гардидааст.

Ба ғайр аз омилҳои дар боло зикргардидаи латентнокии киберчиноятҳоро баъзе коршиносон инчунин ҷанбаи орнитологӣ (маърифатӣ, иттилоотӣ) ва камдонишии кормандони бахши ҳифзи техникаи иттилоот, инчунин кормандони мақомоти ҳифзи ҳуқуқро ҳамчун омилҳои латентнокии киберчиноятҳо муайян мекунанд.

Аз таҳлили андешаҳои зикргардида маълум мегардад, ки ба киберчиноятҳо ба мисли дигар ҷиноятҳо, аломати латентӣ хос мебошад. Аз ин рӯ, дар марҳилаи якуми тавсифи криминологӣ – таҳлили маълумоти

омори расмӣ оид ба намуди ҷинояти баррасишаванда, бо сабабҳои зикршуда дар бораи миқёси киберҷиноятҳо маълумоти воқеӣ додан ғайримкон мебошад⁴³⁴.

Мушкилоти дигар маълумоти омори расмӣ оид ба намуди ҷинояти баррасишаванда ифода мегардад.

Ба андешаи А.И. Долгова, омори ҷиноятӣ ва судӣ метавонад тағйироти ҷиноятиро танҳо пас аз чандин солҳо, баъд аз он ки мақомоти ҳифзи ҳуқуқ аллакай ба ҳалли самарабахши вазъияти нави ҷиноятӣ шуруъ кардааст, арзёбӣ намоянд. Дар баробари ин, низоми бақайдгирӣ ва баҳисобгирии зухуроти ҷиноят муддати дароз ба хусусиятҳои нави он мутобиқат карда наметавонанд. Ин изҳорот душвориҳои муайян кардани киберҷиноятҳо ва ҷамъовариҳои маълумоти оморӣ оид ба ин навъи ҷиноятро беҳтар инъикос мекунад. Азбаски киберҷиноятҳо як намуди нисбатан «нав»-и фаъолияти ҷиноятӣ аст ва илова бар ин, ошкоркунӣ ва тафтиши ҷиноятҳо бинобар хусусияти фаромарзии онҳо мушкил аст, маълумотҳои оморӣ ҳолати воқеии ҳамлаҳои кибериро (таҷовузҳои электрониро) на танҳо дар сатҳи ҷаҳонӣ, балки дар сатҳи давлатҳои алоҳида низ муддати муайян инъикос нахоҳанд кард.

Ҳамзамон дар санади бунёдии СММ дар бораи мушкилоти ҷиноятҳои, ки тавассути технологияҳои иттилоотӣ коммуникатсионӣ содир мешаванд, ки барои Конгресси 11-уми СММ оид ба пешгирии ҷинояткорӣ ва татбиқ намудани принсипи адолат дар муқовимат ба ин падидаи номатлуб, нашр шудааст ва тавсияҳои барои кишварҳои аъзои СММ дар бар мегирад, масъалаи ҳолат, сохтор ва динамикаи киберҷиноятҳо низ баррасӣ карда шудааст. Аз ҷумла, дар он қайд карда шудааст, ки «барои ба даст овардани маълумоти асосӣ оид ба миқёси паҳншавӣ, ҳолат, динамика ва вазнинии навъҳои гуногуни киберҷиноятҳо доираи васеи усулҳои таҳқиқот ва таҳлили муқоисавиро метавон истифода бурд. Таҳқиқот набояд танҳо бо маълумоте,

---

⁴³⁴ Ниг.: Сабадаш В. Проблемы латентности компьютерной преступности [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.crime-research.ru> (санаи мурубаат: 12.07.2022).

ки аз мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ва ё суд ба даст меоянд, маҳдуд шавад ва ин гуна манбаъҳо аксар вақт бояд мушаххастар ва якхела бошанд». Бинобар мавҷуд набудани омили расмии боэтимод оид ба киберчиноятҳо, коршиносони хориҷӣ усулҳои дигари ҷамъоварии иттилоот, ҳолат, сохтор ва динамикаи арзёбии киберчиноятҳоро зарурро истифода мебаранд. М. Е. Кабей дар таҳқиқоти худ, ки ба ҷамъоварии маълумоти омили оид ба таҷовузҳои электронӣ бахшида шудааст⁴³⁵, усулҳои зерини ба даст овардани маълумот дар бораи киберчиноятҳоро номбар мекунад:

1. Мусоҳиба. Тавассути ин усул метавон маълумоти гуногуноро ба даст овард, ки бо усулҳои дигар дастрас нестанд. Масалан, он имкон медиҳад, ки нозукиҳои киберчиноятҳо омӯхта шавад ё сабаби ҳавасмандии киберчинояткор муайян карда шавад. Мусоҳибаҳо метавонанд сохторӣ (бо рӯйхатҳои аниқи саволҳо) ё ғайрисохторӣ шаванд, он ба мусоҳиб имкон медиҳад, ки вобаста ба маълумоти дар рафти мусоҳиба бадастомада саволҳои иловагӣ диҳад. Муҳаққиқони соҳа тавассути мусоҳиба ва таҳлили минбаъдаи чараёни суҳбат метавонанд нозукиҳоеро муайян намоянд, ки дар сурати ба кор бурдани усулҳои таҳқиқи сатҳӣ, ба монанди гузаронидани мушоҳида, аз даст мерафатанд. Ин усул ҳангоми омӯзиши шахсияти киберчинояткор, ҳавасмандии ӯ ва омӯзиши ҷабрдидагон муносиб мебошад. Ин усулро барои гузаронидани таҳқиқот дар байни кормандони мақомоти ҳифзи ҳуқуқ низ метавон истифода бурд.

2. Гурӯҳҳои махсус. Ин усулро метавон ҳамчун мусоҳибае муайян кард, ки аз як гурӯҳ гирифта мешавад. Хусусияти фарқкунандаи ин усул дар он ифода мегардад, ки дар рафти мусоҳиба иштирокчиёни гурӯҳ на танҳо бо мусоҳиб, балки бо ҳамдигар низ муомила мекунанд. Агар дар ин маврид сабти видеоӣ гузаронида шавад, метавон баъдан таҳлили муфассалро бо мушоҳидаи дақиқи усулҳои мавҷудаи муоширатӣ анҷом дод.

---

⁴³⁵ Ниг.: Долгова А.И. Преступность, ее организованность и криминальное общество. – М., 2003. – С. 117; Семинар-практикум 6: Меры по борьбе против преступлений, связанных с использованием компьютеров // Материалы Одиннадцатого Конгресса Организации Объединенных Наций по предупреждению преступности и уголовному правосудию. А/CONF.203/14. – Бангкок, 2005. – С. 323-340.

3. **Тадқиқот.** Моҳияти усули тадқиқот дар он ифода мегардад, ки ба шумораи муайянаи одамон як қатор саволҳо дода мешавад ва ҷавоб аз рӯйхати ҷавобҳои қобили қабул интихоб карда мешавад. Пурсишҳо метавонанд бо роҳи ҳамкориҳои шахсӣ гузаронида шаванд, инчунин метавонанд дар шакли саволномаҳои бошанд, ки ба телефон, почта, аз ҷумла почтаи электронии шахс, ирсол карда мешаванд. Мушкилии ин усул дар он аст, ки он танҳо андешаи шахсонро инъикос мекунад, ки ба иштирок дар пурсиш розӣ шудаанд, ин ба эътимоднокии ва дурустии маълумот таъсир мерасонад. Аз ин рӯ, таносуби шумораи одамонро, ки ба онҳо саволнома фиристода шудааст ва шумораи одамонро, ки барои ҷавоб додан розӣ шуданд, муайян кардан зарур мебошад. Дар ин раванд ҳар қадаре таносуб баланд бошад, аз нуқтаи назари умум, маълумоти пурсиш ҳамон қадар эътимодноктар ҳисобида мешавад, аммо ин меъёр мутлақ нест.

Тадқиқотҳои анҷомёфта дар ин самт шаҳодати онро дод, ки усули тадқиқот барои омӯзиши киберҷиноят дар ИМА, Австралия, Британияи Кабир ва Нидерландия истифода мешавад. Аммо ҳангоми гузаронидани чунин тадқиқот усулҳои махсуси интихоби оммаи мардум истифода мешаванд – пурсишҳо ба мутахассисоне нигаронида шудаанд, ки амниятро дар соҳаҳои гуногуни саноат, бозори молиявӣ, муассисаҳои тиббӣ ва таълимӣ таъмин мекунад. Чунин тадқиқотҳо, ба андешаи тадқиқотчиёни амрикоӣ, ки дар тадқиқи солна ширкат меварзанд, метавонанд ба саволҳо дар бораи чӣ қадар зуд-зуд сурат гирифтани киберҷиноят ва чӣ қадар хисороти молиявӣ ба миён овардани онҳо метавонанд бо эътимоднокии баланд ҷавоб диҳанд⁴³⁶.

Илова ба усулҳои дар боло зикршуда, боз як усули дигари ба даст овардани маълумот вобаста ба ҳолат, сохтор ва динамикаи киберҷиноятҳоро метавон қайд намуд, ки аксар вақт аз ҷониби мутахассисон ҳангоми омӯзиши киберҷиноятҳо истифода мешавад. Онро шартан «**усули бақайдгирии**

---

⁴³⁶ Ниг.: Kabay M.E. Understanding Studies and Surveys of Computer Crime / Northfield. – New York, 2001. – P. 9.

мурочиатҳо» меномем. Ин усул виктимологӣ аст, он аз ҷабрдидагон ҷамъоварӣ кардани маълумотро дар бораи киберҷиноятҳо дар бар мегирад. Дар ин ҳолат, ҷабрдида аризаи махсус пешниҳод намуда, дар он маълумоти заруриро нишон медиҳад: ин метавонад маълумот дар бораи намуди ҷиноят, синну сол, касб ва макони ҷабрдида, зарари молиявӣ ва ғайра бошад. Дар шароити латентии хеле баланди киберҷинояткориҳо ва майл надоштани ҷабрдидагон ба мурочиат ба мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, ин усул метавонад барои омӯзиши баъзе ҷанбаҳои аз ҷумла ҳолат ва сохтори киберҷинояткорӣ дар соҳаи технологияҳои иттилооти–коммуникатсионӣ самаранок бошад.

Ҳамин тариқ, ҳар яке аз ин усулҳо афзалиятҳо ва норасоииҳои худро доранд. Аммо баъзан бо истифода аз ин усулҳо метавон дар бораи киберҷиноятҳо бештар аз омори расмӣ маълумот ба даст овард.

Бо дарназардошти ин, зарурати тасниф намудани онҳо на танҳо аз рӯйи гурӯҳҳо, балки аз рӯйи таркибҳои мушаххаси ҷиноятҳо низ ба миён омада, ин омил имкон медиҳад, ки ҷиноятҳои мазкур ҳамчун як падидаи алоҳида, яъне ҳамчун киберҷиноятҳо, таҳлил карда шаванд. Ба ин тартиб мо метавонем сохтори киберҷиноятро таҳия намуда, пастуболоравии (динамикаи) ва хусусияти онро муайян созем.

Барои муайян кардани ҳолат ва сохтори киберҷиноятҳо истифодаи якҷанд усулҳои таҳлили илмиро ба монади баҳои коршиносон, таҳлили муҳтавои маълумотҳои ВАО ва наشريҳои шабакаи интернет, инчунин таҳлили маводҳои амалияти ҳуқуқтатбиқкуниро ҳатмӣ меҳисобем. Натиҷаи истифодаи ин усулҳо на танҳо барои муайян намудани ҳолат ва хусусиятҳои киберҷиноятҳо, балки барои муайян кардани доираи чунин ҷиноятҳо, ки ба онҳо истифодаи барномаҳои зараррасони компютерӣ ё воситаҳои техникаию барномавӣ дар замони муосир бештар хос аст, мусоидат мекунад. Дар ин маврид сухан дар бораи кирдорҳои барои ҷамъият хавфноке меравад, ки дар таркиби киберҷиноятҳо бартарии бештар доранд ва хусусияти онро муайян мекунанд.

Бо сабабҳои гуногун аксарияти ҷиноятхоро метавон ҳамчун киберҷинояҳо тасниф намуд. Моҳиятан ин ҷиноятҳо ҳатто метавонад фарогири эҳсосоти шаҳвонӣ бошад, ки дар он таҳдиди истифодаи зӯрварӣ ба қурбонӣ тавассути шабакаи интернетӣ сурат мегирад ва ё филмҳои дорои хусусияти порнографӣ намоиш дода мешавад. Аз ин рӯ, ҷиноятҳои густурдатарин дар шароити муосир, ки бо истифода аз технологияҳои иттилоотӣ коммуникатсионӣ содир мешаванд, бояд дар доираи меъёрҳои мавҷудаи қонунгузорӣ ба танзим дароварда шаванд.

Истифодаи усулҳои зикршудаи таҳлили илмӣ имкон медиҳад, ки системаи киберҷиноятҳо тавассути гузаронидани мушоҳидаи интихобии намуди ҷинояти баррасишаванда таҳия карда шавад. Дар ин ҳолат чунин мушоҳида зарур аст, зеро маълумоти дастраси омори расмӣ оид ба навъи ҷиноят барои омӯзиши сохтори он истифода шуда наметавонад. Истифодаи маълумоти омӯрӣ барои омӯзиши низоми ҷиноятҳои соҳаи иттилооти компютерӣ (боби 28-и Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон) муҳим буда, дар сурати истифода бурдани усулҳои иловагӣ дар раванди содир намудани ҷиноятҳо тавассути технологияҳои иттилоотӣ коммуникатсионӣ омилҳои дигарро низ бояд ба инобат гирифт.

Дар байни усулҳои муайяншуда таҳлили мундариҷаи ВАО-ро ҳамчун усули муътамад истифода бурдан ба манфиати кор буда, он бо нашри мақолаҳо оид ба мушкилоти мубориза бо ҷиноятҳои тавассути технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ содиршуда татбиқ карда мешавад. Ин усул имкон медиҳад, ки доираи васеи манбаҳои ВАО-ро истифода намуда, натиҷаҳои дилхоҳро ба даст орем.

Интихоби мақолаҳо дар Интернет оид ба ҷиноятҳои, ки бо истифода аз барномаҳои зарароварӣ компютерӣ ё дастгоҳҳои нармафзор ва сахтафзор содир шудаанд, бо истифода аз барномаҳои гуногуни ҷустуҷӯӣ сурат гирифтааст. Миқёси ҷустуҷӯӣ ибораҳои «ҷиноятҳо дар шабакаи интернетӣ», «ҷиноятҳои иттилоотӣ», «ҷинояткорӣ компютерӣ» ва «киберҷиноятҳо»-ро дар бар мегиранд.

Дар асоси омӯзиши гурӯҳи муайяни кирдорҳои барои ҷамъият хавфнокро муайян кардан мумкин аст, ки содир намудани онҳо истифодаи барномаҳои зарарноки компютерӣ ё воситаҳои барномавӣ сахтафзорро дар бар мегирад. Дар баробари ин, расонаҳои ба ин гуна кирдорҳои баҳои нодурусти ҳуқуқӣ медиҳанд ва муаллифони мақолаҳои дахлдор ҳангоми муайян кардани номи онҳо на ҳамеша истилоҳоти қонуни ҷиноятиро истифода мебаранд.

Бо истифода аз истилоҳоти дар ВАО мавҷудбуда метавон ба хулосае омад, ҷиноятҳои, ки бо истифода аз шабакаи интернет, воситаҳои гуногуни техникӣ барномаҳои зараровари компютерӣ ё таҷҳизоти нармафзор ва таҷҳизоте, ки ба шабакаи компютерӣ ё оператори мобилӣ пайвастанд, сохтори онҳо гурӯҳҳои зерини ҷиноятҳои фарогир мебошанд:

- ҷосусии киберӣ;
- қаллобии интернетӣ;
- кибертерроризм ва киберэкстремизм;
- паҳнкунии предметҳои порнографӣ;
- дуздии онлайнӣ маълумоти шахсӣ;
- қатъсозии фаъолияти компютерҳои;
- дастрасии беиҷозат ба иттилоот ва захираҳои нармафзори корбарони шабакаи;
- сохтакорӣ маълумоти компютерӣ;
- вайрон кардани ҳуқуқҳои муаллифӣ ва ҳуқуқҳои вобаста ба он.

Ҷосусии киберӣ бо истифода аз барномаҳои зараровари компютерӣ ё дастгоҳҳои нармафзор ва сахтафзор дар расонаҳои ба се гурӯҳи ҷиноятҳои ҷудо мешавад, ки ҷосусии низомӣ, саноатӣ ва тиҷоратӣ ном доранд.

Гурӯҳи ҷиноятҳои дар ВАО ҳамчун ҷосусии ҳарбӣ таснифшаванда ба моддаи 308-и Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон (ҷосусӣ) дахл доранд. Дар мазмуни ин меъёр ҷосусӣ супоридани маълумотҳои дорои сирри давлатӣ ба давлати хориҷӣ, ташкилотҳои хориҷӣ ё намояндагони онҳо, инчунин ҷамъоварӣ, тасарруф кардан ё нигоҳ доштани чунин маълумотҳои бо мақсади

супоридан ба онҳо ҳамчунин супоридан ё ҷамъовариҳои дигар маълумотҳо мутобиқи супориши кашфӣ (разведкаи) хориҷӣ барои истифода бурдани онҳо бар зарари истиқлолият, дахлнопазирии арзӣ, иқтисодии муҳофизатӣ ё амнияти берунии Ҷумҳурии Тоҷикистон, тавсифи шудааст, агар ин кирдорҳо аз ҷониби шахрванди хориҷӣ ё шахси бешахрванд содир шуда бошанд.

Объектҳои асосии ҷосусии ҳарбӣ бахши муҳофизатии давлат, навъҳои нави аслиҳаи он, маълумот дар бораи қобилияти муҳофизатӣ ва фаъолияти хадамотӣ, ки на танҳо ба разведкаи хориҷӣ, балки дар дохили давлат ниғоронида шудаанд, мебошанд.

Ҷосусии саноатӣ ҳамчун шакли махсуси рақобат тасниф карда мешавад, ки моҳияти он дастрасӣ ба иттилооти дорои хусусияти тиҷоратӣ ва ё иттилооте, ки таҳти ҳуқуқи моликияти зеҳнӣ қарор дорад, мебошад. Ҳадафи асосии ҷосусӣ сарфа кардани маблағ барои рушди технологияҳои тиҷоратии худ, водор кардани соҳмонҳои мушаххаси тиҷоратӣ ба ҳамкорӣ ё қатъ намудани фаъолияти онҳо мебошад. Объекти ҷосусии саноатӣ сохторҳои истеҳсоли, ширкатҳо, корпоратсияҳо, иттиҳодияҳо, заводҳо, корхонаҳо ва ташкилотҳои мебошанд, ки маҳсулот истеҳсол мекунанд. Сехҳои алоҳида, лабораторияҳо, минтақаҳои озмоишӣ, бахшҳои технологӣ, паркҳои мошини таҷдизоти технологӣ ва ғайра ба ин қатор дохил шуда, маълумот дар бораи онҳо фарогири вазъи истеҳсолот (аз ҷумла низоми идоракунӣ, молиявӣ ва ғайра) ва маҳсулоти истеҳсолшуда мебошад, ки дар асоси он ба сифати маҳсулот, дараҷаи хароҷоти истеҳсоли, иқтисодии истеҳсоли ба таври воқеӣ баҳогузорӣ карда мешавад⁴³⁷.

Ҷосусии саноатӣ яке аз навъҳои ҷосусии тиҷоратӣ буда, ба он ҷунин навъи ҷосусӣ, аз қабилҳои илмӣ-техникӣ низ шомил аст. Объекти ҷосусии тиҷоратӣ маълумотест, ки дорои хусусияти сирри тиҷоратӣ мебошад. Он ҳама маълумоти тиҷоратӣ, илмӣ, техникӣ, истеҳсоли, ташкилӣ, идоракунӣ,

---

⁴³⁷ Ниг.: Ярочкин В.И. Несанкционированный доступ к источникам конфиденциальной информации / В.И. Ярочкин // Бюро научно-технической информации [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.bnti.ru/showart.asp?aid=726&lvl=04> (санаи мурочиат: 10.12.2023).

маркетингӣ ва молиявӣ, инчунин маълумот дар бораи кормандони ширкат ва нармафзори онро дар бар мегирад.

Қаллобии интернетӣ бо истифода аз воситаҳои гуногуни техникӣ, барномаҳои зарарноки компютерӣ ё дастгоҳҳои нармафзор ва сахтафзор дар ВАО бо намудҳои гуногуни қаллобии пардохтҳои электронӣ муайян карда мешавад. Дар баробари ин, амали аксарияти чунин қаллобӣ бечазо боқӣ мемонанд, зеро бисёре аз ташкилотҳои тиҷоратӣ ба гузаронидани тафтишоти пешакӣ манфиатдор нестанд, зеро онҳо намехоҳанд обрӯву нуфузи худро паст кунанд ва сирри тиҷоратӣ ё бонкии худро фош созанд⁴³⁸.

Кибертерроризм ва киберэкстремизм дар бахши қиноятҳои баррасишаванда амалҳои мебошанд, ки онҳо мустақиман ба истифодаи барномаҳои зараровари компютерӣ ё дастгоҳҳои махсуси барномавӣ ба шабакаи компютерӣ ё оператори алоқаи мобилӣ пайваст мебошанд. Бисёр ҳолатҳои истифодаи нармафзори зараровар барои мақсадҳои террористӣ, масалан қатъи нерӯӣ барқ ва ғайра мавҷуданд. Ин ҳодиса дар Иёлоти Муттаҳидаи Амрико рух дод, ки дар он ҷо барномаҳои зараровар системаи идоракунии барқро ғайрифайл кард ва ё ҳолати сукути ҳавопаймо бар асари даҳлат ба низоми компютерии он тавассути барномаи зараровар. Террористон хатсайри парвозро тағйир доданд. Ин ҳодиса соли 2008 дар парвози 5022-и Канада рух дода, дар натиҷаи он 154 мусофир ба ҳалоқат расиданд. Ин намуди киберқинояҳо дар воқеъ ҳамчун маҷмӯи амалҳои маънидод кардаанд, ки он аз ҳуҷуми барқасдонаи дорои мазмуни сиёсӣ ба иттилооте, ки ба воситаи компютер ва низоми компютерӣ коркард мешавад иборат мебошад ва он ба ҳаёту саломатии одамон зарар расонида метавонад ё боиси ба амал омадани оқибатҳои дигари вазнин мегардад, инчунин ин амалҳо бо мақсади ҳалалдор намудани амнияти иттилоотии ҷамъиятӣ, ба

---

⁴³⁸ Ниг.: Давлатзода К.Д. Таҳдидҳои киберӣ: қаллобӣ дар фазои маҷозӣ / К.Д. Давлатзода // Маҷмуи мақолаҳои конференсияи байналмилалӣ дар мавзӯи «Тоҷикон дар оинаи таърих», бахшида ба 115 солагии академик Бобочон Ғафуров (Филиали Донишгоҳи давлатии Москва ба номи Михаил Ломоносов дар шаҳри Душанбе). – Душанбе, 2023. – С. 61-64.

вучуд овардани тарсу ваҳм дар байни аҳолӣ, фитнаангезӣ ва таҳдиди иттилоотии низоми мусаллаҳона аҷом дода мешавад.

Инчунин, шабакаҳои компютерӣ аз ҷониби ҳамлагарон барои паҳн кардани иттилооти экстремистӣ (ифротгароӣ) истифода мешаванд ё ин шабакаҳоро барои эҷоди ҳалалдоршавӣ дар системаҳои ҳадамот ва созмонҳои гуногуни давлатӣ истифода мебаранд. Чунин ҳодисаи бори охир моҳи октябри соли 2013 рух дод, ки гурӯҳи террористон аз Қафқоз ба вебсайтҳои Бонки марказии Федератсияи Россия, Сбербанк, Газпромбанк ва Лабораторияи Касперӣ ҳамла карданд⁴³⁹. Ба ин навъи амалҳо ҳамчунин гузоришҳои бардурӯғ дар бораи амали террористӣ дохил мешаванд, аммо дар ин ҳолат шабакаҳои мушаххаси иртиботӣ на ҳамчун олот ва воситаҳои содир кардани ҷиноят, балки ҳамчун воситаи алоқа тасниф карда мешаванд. Ташвиқоти идеологияи террористӣ ва маводи ифротӣ дар шабакаҳои, ки бештар дар байни ҷавонон истифодабаранда доранд (В Контакте, Одноклассник, Twitter, Whatsapp, Facebook, Instagram ва ғ.) идеологияи терроризми ҷаҳониро дар шабакаҳои иҷтимоӣ ба таври озод ташвиқ менамоянд. Онҳо зӯроварӣ ва кушторро дар интернет ба намоиш мегузоранд ва тарзи пеш бурдани фаъолияти террористиро паҳн менамоянд. Бояд қайд намуд, ки ташкилотҳои ифротӣ шабакаҳои иҷтимоиро дар барқарор намудани робитаи байниҳамдигарӣ барои вайрон намудаи суботи ҷомеа васеъ истифода мебаранд. Онҳо ба воситаи шабакаҳои иҷтимоии паёмакрасон иттилооти махфӣ худро байни ҳамдигар мубодила менамоянд. Ҳамин тариқ, гузориши дидаву дониста дар бораи амали террористӣ метавонад як навъи маъмули киберҷиноятҳо ҳисобида шавад. Дар ин самт ҷиноятҳои марбут ба паҳн кардани порнография низ мавқеи муҳимро касб менамоянд.

---

⁴³⁹ Ниг.: Аз таҷрибаи фаъолияти унвонҷӯ Голубев В.А. Компьютерная преступность – проблемы борьбы с Интернет педофилией и детской порнографией [Захираи электронӣ] / В.А. Голубев / Центр исследования компьютерной преступности. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.crimeresearch.ru/articles/golubev2106> (санаи мурочиат: 01.11.2023).

Паҳн кардани предмети порнографӣ шарҳу эзоҳи иловагиро талаб намекунад. Ин навъи қиноятҳо дар ВАО аксаран чун амалҳои ношоиста нисбати ноболиғон тавсиф гардида, субъектҳои қиноят ба истифодаи технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ барои вохӯрӣ ва муоширати пешакӣ бо ноболиғон муроҷиат менамоянд. Дар ин самт олимон таҳқиқоти зиёдеро анҷом додаанд. Аз натиҷаҳои таҳқиқоти В. Голубев бармеояд, ки ҳар як панҷумин кӯдаки аз 10 то 17-солае, ки аз интернет истифода мебарад, аз корбарони калонсолон пешниҳодҳои ҳамхобагии ҷинсӣ гирифтааст. Ба ҳар як кӯдаки чорум, ки тавассути чатҳо бо корбарони калонсол мукотиба мекард, расмҳо ва аксҳои дорои хусусияти порнографӣ пешниҳод шудааст⁴⁴⁰.

Ҳалли ин муаммоҳо мантиқан ба амалҳои марбут ба таҳия ва паҳн кардани барномаҳои зараровар асос ёфта, ҳадафи асосии онҳо на расонидани зарар, балки кӯшиши бо роҳи фиреб тартиб додани як барномаи мушаххаси компютерӣ, тобеъ ё вайрон кардани муҳофизати он ба хоҳири завқи варзишӣ мебошад. Одамоне, ки чунин муаммоҳоро ҳал мекунанд, крекерҳо ном доранд. Одатан, тавассути хакерӣ дар системаҳои компютерӣ онҳо мекӯшанд, ки шуҳратёфта, ба таври танҳо вақтхушӣ кунанд. Барои ин, онҳо барномаҳои зарароварро бо шаклҳои визуалӣ ва садоӣ таҳия мекунанд. Моҳи январи соли 2010 натиҷаи чунин кирдорро сокинони шаҳри Маскав мушоҳида кардаанд, ки дар маркази шаҳр, дар наздикии яке аз роҳҳои серодам дар лавҳаи таблиғотӣ як рекламаи дорои мазмуни фаҳш пахш шуда, он боиси муҳокимаи бардавоми тамоми аҳли пойтахт гардид. Баъди таҳқиқи ҳамаҷониба сокини Новороссийск ин амали худро ба хоҳири масҳара кардани худ ва дигарон асоснок кардааст. Қаблан ӯ аз рӯйи кунҷковӣ борҳо компютерҳои корбарони шабакаро раҳна карда буд. Ӯ ин амали худро бо

---

⁴⁴⁰ Ниг.: Давлатзода К.Д. Порнографияи кӯдакон дар Интернет: мафҳум, оқибат ва масъалаҳои ҳуқуқии қиноятгии мубориза бар зидди он / К.Д. Давлатзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – 2023. – №9. – С. 244-249.

мафҳуми «Ман танҳо маҳорати худро сайқал меодам» асоснок кардан мехост⁴⁴¹.

Дуздии онлайнӣ маълумоти шахсӣ бо мақсади татбиқи шаклҳои ноодилонаи рақобат ва ё барои қаллобиву тамаъҷӯӣ дар фазои маҷозӣ анҷом дода мешавад. Тавре ки қаблан зикр гардид, ҳолатҳои дуздии маълумоти шахсӣ ё аксҳо, ки баъдан ба соҳибони онҳо барои ситонидани онҳо пешниҳод карда мешаванд, инчунин маълумот барои қаллобӣ, аз ҷумла бо роҳи дуздии реквизитҳои кортҳои бонкӣ ва системаҳои гуногуни пардохт бо дуздии минбаъдаи маблағ аз суратҳисобҳои бонкӣ истифода мешавад.

Қатъсозии фаъолияти компютерҳо сирояткунии барномаҳои зарароварро дар бар мегирад, ки ҳадафи он тавассути ин барномаҳо ва шабакаҳои телекоммуникатсионӣ ба таври пинҳонӣ идора кардани онҳо мебошад. Ин намуди фаъолият асосан бо мақсади рақобати бевичдодона ва спам амалӣ карда мешавад. Аммо бояд гуфт, ки вақтҳои охир ҳамлаҳои ба истилоҳ Dos (аз мафҳуми англисии Denial of Service) васеъ паҳн шудааст. Чунин ҳамлаҳоро ҳамчун фароҳам овардани шароите метавон фаҳмид, ки дар он корбарони қонунии система ба захираҳои пешниҳодкардаи серверҳо дастрасӣ надоранд ва ё ин дастрасӣ душвор аст. Нокомӣ дар система метавонад ҳам ҳадафи худ ва ҳам яке аз роҳҳои пинҳон кардани ҷиноят бошад. Агар чунин ҳамла ҳамзамон дар шумораи зиёди компютерҳо анҷом дода шавад, пас дар байни мутахассисон суҳан дар бораи ҳамлаи Dos (ҳамлаҳои густурда) меравад. Бо ёрии шабакаҳои махсуси ботҳо, ки даҳҳо ҳазор компютерҳоро дар саросари ҷаҳон ташкил медиҳанд, дар як лаҳза зарба зада мешавад. Аксар вақт, компютерҳои шахсии корбарони хонагӣ дар ин ҳамлаҳо ба мошини зомбӣ табдил меёбанд. Мо набояд ҳамлаҳои Dos-ро танҳо ҳамчун воситаи бастанӣ дастрасӣ ба ҳама гуна манбаъ тавсиф намоем. Чунин қатъсозиҳо ҳамчун пӯшиш ё воситаи имкон додани ҳамлаҳои дигар

---

⁴⁴¹ Ниг.: Программа «Разговор с Министром» на радио «Милицейская волна» [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: www.mvd.ru (санаи муроҷиат: 19.04.2022).

амал мекунад. Мисоли ин қаллобӣ бо истифода аз системаи электронии «Клиент-банк» ва тамаъҷӯӣ мебошад.

Системаи «Клиент-банк»-ро аксари ташкилотҳои тиҷоратӣ барои идоракунии ҷараёни молиявии худ истифода мебаранд. Ҳамзамон, ҳамчун яке аз чораҳои амниятӣ дар ин система огоҳии фармоишӣ дар бораи ҳамаи амалиётҳо бо суратҳисоб истифода мешавад. Қаллобон як қатор амалҳои ғайриқонунӣ содир менамоянд, масалан, дар шакли дуздии рамзҳо барои дастрасӣ ба муомилоти молиявӣ онҳо метавонанд беиҷозат аз ҳисобҳои як ташкилоти тиҷоратӣ истифода баранд ва барои пешгирии огоҳӣ ба сервери почтаи созмон бо миллионҳо дархостҳои бефоида ҳамла мекунанд. Аз натиҷаи чунин кирдор коркуни дахлдори ташкилоти тиҷоратӣ февран огоҳӣ пайдо намекунад.

Сохтани ботнети шахсии худ имрӯз душвор нест. Асбобҳои, ки барои сохтани ботнет истифода мешаванд, одатан Fragus, MPack, IcePack ва WebAttacker мебошанд. Чунин бастаҳои барномаҳои системаҳои сирояти оммавии веб низ меноманд.

Моҳияти тамаъҷӯии марбут ба ҳамлаҳои DoS дар он аст, ки созмондиҳандагони чунин ҳамла танҳо барои боздоштани он маблағ талаб мекунанд. Аз ин рӯ, роҳбарони ташкилотҳои тиҷоратӣ интиқоли маблағи заруриро афзал медонанд, зеро онҳо хавфи аз даст додани бештарро дошта, дар ин мавридҳо ҳеҷ гуна муҳофизат аз чунин ҳамлаҳо вуҷуд надорад. Созмондиҳандагони ҳамлаҳои Dos интиқоли пулро ба ҳамёни электронӣ талаб мекунанд⁴⁴².

Барномаи зараровари муосир қодир аст, ки пайвасти модемо ба интернет бидуни огоҳии корбар қатъ кунад ва онро тавассути рақами махсус тамдид намуда, дар натиҷа боиси хароҷоти зиёди корбар ҳангоми пардохти ҳаққи телефон гардад. Ин усули истифодаи ҷинойтӣ аз шабакаҳои компютерӣ ва барномаҳои зараровар бо рақамҳои пинҳонии корбар амалӣ

---

⁴⁴² Ниг.: Давлатзода К.Д. Тамаъҷӯӣ дар фазои маҷозӣ: мафҳум ва хусусиятҳои он / К.Д. Давлатзода // Қонунгузорӣ. – 2023. – №3 (51). – С. 144-150.

гашта, оқибатҳои хавфнокро ба миён меорад. Ин усулҳо, ки барои ба даст овардани фоидаи ғайриқонунӣ истифода мешаванд, тибқи моддаи 28-и Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон (Ҷиноятҳо муқобили амнияти иттилоотӣ) ба танзим дароварда мешаванд.

Дар баробари ин, механизми содир намудани ҷинояти тавсифшуда ба тамаъҷӯӣ монанд аст. Дар ин раванд ҳолате ба амал омад, ки ҷинояткорон танҳо мувофиқи моддаи 298-и Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон – барои таҳия, истифода ва паҳн кардани барномаҳои зарарноки компютерӣ, ба ҷавобгариҳои ҷиноятӣ кашида мешуданд. Ҷавобгариҳои ҷиноятии муқаррароти моддаи зикршудаи қонунгузориҳои ҷиноятӣ ба дараҷаи барои ҷамъият хавфнокии кирдори содиршуда комилан мувофиқ набуд. Мутаассифона, ин ҳолат ҳамоно ҳалталаб боқӣ мондааст. Амали аз ҷиҳати иҷтимоӣ хатарнок тавсифшуда дар шароити муосир ба хусусиятҳои моддаи 247-и Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон (қаллобӣ) мутобиқат дошта, вале муҷозоти ин модда нисбат ба моддаи 250-и Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон сабуктар мебошад. Тамаъҷӯӣ низ дар шакли таҳдид ифода мегардад⁴⁴³. Талаб кардани фоида барои боздоштани ҳамлаҳои ғайриқонунӣ ва ҳамлаҳои киберӣ бояд мисли тамаъҷӯӣ ба ҷавобгарӣ кашида шавад ва дар акси ҳол он вазифаи пешгирикунандаи қонунгузориҳои ҷиноятро пайдо намекунад.

Қоидаҳои расонидани зарари молу мулкӣ бо роҳи фиреб ё сӯиистифода аз боварино нисбат ба таҳиякунандагони ҳамлаҳои Dos татбиқ кардан мумкин нест. Дар кирдорҳои тавсифшуда аломати ҳатмии тарафи объективии ҷинояти зикршуда, ба монанди фиреб ё сӯиистифодаи боварӣ, зоҳир мегардад.

Барномаҳои зараровар метавонанд бо мақсадҳои ҷосусӣ истифода шаванд. Насби барномаҳои таблиғотӣ истифодаи барномаҳои зарароварро дар бар мегирад, ки таблиғоро ба корбарон тавассути унсурҳои иловагӣ

---

⁴⁴³ Ниг.: Раджабов К.Д. Уголовно-правовые и криминологические проблемы борьбы с вымогательством: монография. – Душанбе: «Лахути», 2020. – С. 28-51.

амалӣ месозад. Ин таблиғот метавонанд бо хидматрасониҳое, ки муаллифи барномаи таблиғотӣ ё шахсони сеюм пешниҳод мекунанд, алоқаманд бошанд.

Зараровар сохтани компютерҳо бо роҳҳои гуногун, масалан, тавассути Интернет, вебсайт ё почтаи электронӣ сурат мегирад. Бояд қайд кард, ки қаллобӣ, тамаъҷӯӣ ё ҷиноятҳои дигар бо истифода аз ботнетҳо на дар ҳама ҳолатҳо аз ҷониби таҳиягарони барномаҳои зараровар содир карда мешаванд, зеро шабакаи мавҷудаи ботнетро харидан ё ҳатто иҷора гирифтани имконпазир аст.

Дастрасии беиҷозат ба иттилоот ва захираҳои барномаҳои корбарони шабакаҳои компютерӣ бештар ба он амалҳои марбут аст, ки мо онҳоро ба гурӯҳи дигари ҷиноятҳои зикршуда тасниф кардем, вале дар воситаҳои ахбори омма барномаҳои корбарро бо мақсади истифодаи беиҷозати онҳо ҳамчун категорияи алоҳидаи ҷиноятҳо тавсиф менамоем. Дар компютерҳои муосир одатан дастгоҳҳои махсуси танзимгарӣ насб менамоем. Крекерҳо аз хакерҳо бо он фарқ мекунанд, ки фаъолияти онҳо барои вайрон кардани амнияти танҳо компютерҳои инфиродӣ ва системаҳои тақсимшуда равона гардидааст.

Дастрасии беиҷозат ба иттилоот ва захираҳои барномаҳои корбарони шабакаи компютерӣ бо истилоҳи ҷустуҷӯи спам алоқамандӣ дошта, он ба роҳнамоии корбарони муваққатӣ бештар дахл дорад. Калидвожаҳо корбаронро ба саҳифаи даркорӣ мебаранд ва истинодҳо онҳоро ба саҳифаҳои мансуб ба моликияти тоҷири равона мекунанд. Ин ҳолат раванди мураккабнизом буда, маҳз дар ҳамин раванд тақсими манфиатҳои шахсони дахлдор сурат мегирад.

Вайронкунии ҳуқуқи муаллиф ва ҳуқуқҳои вобаста ба он бо истифода аз шабакаҳои компютерӣ одатан дар истифодабарии ғайриқонунӣ ифода меёбад. Мутаассифона, дар байни аҳоли чунин ақида вуҷуд дорад, ки маълумоти дар Интернет ҷойгиршуда метавонад бо ихтиёри худ корбар истифода шавад. Дар ин бобат ҳодисаҳои нусхабардории асарҳои

аудиовизуалӣ ва ба мақсади фоида истифода бурдани онҳо хеле зиёд ба назар мерасад. Аксаран чунин корҳое, ки аз Интернет зеркашӣ карда мешаванд, барои эҷоди оммавии нусхаҳои қалбакӣ ва фурӯши минбаъдаи онҳо истифода мешаванд.

Таҳлили андешаҳои коршиносону олимони маводҳои илмӣ ва маълумоти бадастомада имкон медиҳад, ки сохтори муайяни маъмултарини киберчиноятҳоро, ки бо истифода аз шабакаҳои интернетӣ содир мешаванд муайян намоем. Сохтори ин навъи чиноятҳоро дар шакли зерин метавон пешниҳод кард:

1. Чиноятҳо ба муқобили ҳуқуқ ва озодиҳои конституционии инсон ва шахрванд:

– ғайриқонунӣ чамъ ва паҳн кардани маълумот оид ба ҳаёти шахсӣ (м. 144 КҶ ҚТ);

– вайрон кардани махрамияти муқотиба, суҳбатҳои телефонӣ, муросилот ва муҳобирот телеграфӣ ё дигар муҳобирот (м. 146 КҶ ҚТ);

– вайрон кардани ҳуқуқҳои муаллифӣ ва ҳуқуқҳои вобаста ба он (м. 156 КҶ ҚТ);

2. Чиноятҳо муқобили моликият:

– дуздӣ (м. 244 КҶ ҚТ);

– қаллобӣ (м. 247 КҶ ҚТ);

– тамаъҷӯӣ (м. 250 КҶ ҚТ);

– расонидани зарари молу мулкӣ бо роҳи фиреб ё сӯиистифодаи боварӣ (м. 253 КҶ ҚТ);

– қасдан несту нобуд ё вайрон кардани молу мулк (м. 255 КҶ ҚТ);

– аз беэҳтиётӣ несту нобуд ё вайрон кардани молу мулк (м. 256 КҶ ҚТ).

3. Чиноятҳо дар соҳаи фаъолияти иқтисодӣ:

– маҷбур кардан ба бастани аҳд ё ба саркаши кардан аз бастани он (м. 267 КҶ ҚТ);

– ғайриқонунӣ ба даст маълумоти овардани маълумоти дорои сирри тиҷоратӣ ё бонкӣ (м. 277 КҶ ҚТ).

4. Қиноятҳо муқобили амнияти ҷамъиятӣ:

– терроризм (м. 179 КҶ ҚТ);

– ҷалб кардан барои содир намудани қиноятҳои хусусияти террористидошта ё мусоидати дигар барои содир намудани он (м. 179.1 КҶ ҚТ);

– даъвати оммавӣ барои содир намудани қиноятҳои хусусияти террористидошта (м. 179.3 КҶ ҚТ);

– иттилооти бараъло бардурӯғ оид ба кирдори террористӣ (м. 180 КҶ ҚТ);

– ғасби бино, иншоот, воситаҳои иттилоот ва алоқа (м. 182 КҶ ҚТ).

5. Қиноятҳо муқобили тартиботи ҷамъияти ва ахлоқ:

– ғайриқонунӣ тайёр кардан ва муомилоти мавод ё предметҳои порнографӣ (м. 241 КҶ ҚТ);

– тайёр кардан ва муомилоти мавод ё предметҳои порнографӣ бо акси ноболиғон (м. 241.1 КҶ ҚТ).

6. Қиноятҳо ба муқобили амнияти иттилоотӣ:

– ғайриқонунӣ даромадан ба иттилооти компютерӣ (м. 298 КҶ ҚТ);

– таҳия, истифода ва паҳн кардани барномаҳои зараровар (м. 303 КҶ ҚТ);

– вайрон кардани қоидаҳои истифодаи система ё шабакаҳои компютерӣ (м. 304 КҶ ҚТ).

7. Қиноятҳо ба муқобили асосҳои соҳти конституционӣ ва амнияти давлат:

– хиёнат ба давлат (м. 305 КҶ ҚТ);

– ҷосусӣ (м. 308 КҶ ҚТ);

– таҳрибкорӣ (диверсия) (м. 309 КҶ ҚТ);

– ташкили иттиҳоди экстремистӣ (м. 307.2 КҶ ҚТ);

– ташкили фаъолияти ташкилоти экстремистӣ (м. 307.3 КҶ ҚТ);

– ифшои сирри давлатӣ (м. 311 КҶ ҚТ).

Марҳилаи дуоми омӯзиши ҳолат, сохтор ва динамикаи киберҷиноятҳо, бо истифода аз воситаҳои гуногуни техники (интернет) содиршуда, омӯзиши маводи парвандаҳои ҷиноятӣ дар бораи чунин ҷиноятҳоро дар бар мегирад.

Барои омӯзиш мо шумораи зиёди парвандаҳои ҷиноятиро бо ҷиноятҳое, ки бо истифода аз ТИК содир шудаанд, таҳлил намудем. Таҳлили маълумотҳои парвандаҳои ҷиноятӣ имкон дод, ки танҳо се гурӯҳи ҷиноятҳои маъмултаринро муайян намоем.

- Ҷиноятҳо муқобили моликият, яъне қаллобӣ (м. 247 КҶ ҚТ) ва тамаъҷӯӣ (м. 250 КҶ ҚТ);

- Ҳама ҷиноятҳо дар соҳаи иттилооти компютерӣ (боби 28-и КҶ ҚТ), ки дар маҷмуъ 53% шумораи умумии ҷиноятҳои омӯхташударо ташкил медиҳанд.

Натиҷаҳои истифодаи усулҳои таҳлили мазмуну мундариҷаи маводи воситаҳои ахбори омма ва таҳлили маводи парвандаи ҷиноятӣ ҳангоми омӯзиши сохтори ҷиноятҳои маъмултарини бо истифода аз технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ содиршуда, инчунин таҳлили барномаҳои зараровари компютерӣ нишон медиҳанд, ки ин ҷиноятҳо дараҷаи баланди таъхирнопазир доранд. Тавре ки аз маълумоти пешниҳодшуда бармеояд, дар ВАО дар бораи ҳашт гурӯҳи ҷиноятҳое суҳан меравад, ки онҳоро метавон васеъ арзёбӣ кард ва маводи парвандаҳои ҷиноятӣ имкон медиҳад, ки танҳо се гурӯҳи ҷиноятҳоро муайян кунем. Вобаста ба ин, зарурати истифодаи ҳатмии усули баҳодихии экспертӣ ба миён омадааст, ки натиҷаи он аз нуқтаи назари мо имкон медиҳад, ки сохтори ҷиноятҳои баррасишаванда мушаххас карда шавад. Усули баҳодихии экспертӣ ба пурсиш, ки фарогири маҷмуи саволҳои дорой маълумоти зарурӣ дар бораи сохтори ҷиноятҳои бо истифода аз технологияҳои иттилооти–коммуникатсионӣ содиршаванда мебошад, асос ёфтааст. Натиҷаи пурсиши экспертӣ ташаккул додани хулосаи муайян дар асоси коркарди ҷавобҳои коршиносон тибқи тартиби махсус таҳияшуда мебошад.

Тавре ки интизор мерафт, аксари коршиносон киберчиноятҳоро нисбат ба дигар намудҳо дар ҷойи аввал мегузоранд. Ин чиноятҳоро 98% пурсидашудагон қайд кардаанд.

Гуруҳи дуҷуми маъмултарин, чиноятҳои муқобили моликият мебошад. 86% кормандони мақомоти ҳифзи ҳуқуқ қаллобӣ дар интернет ва тамаъҷӯӣ дар фазои маҷозиро чун омили сар задани чиноятҳо муқобили моликият нишон додаанд.

Коршиносон чиноятҳо муқобили тартиботи ҷамъиятӣ ва ахлоқро ба гуруҳи сеҷуми чиноятҳои маъмултарини баррасишаванда дохил карданд.

Коршиносон чиноятҳоро ба муқобили асосҳои соҳти конститусионӣ ва амнияти давлат ба гуруҳи чоруми чиноятҳои маъмултарини баррасишаванда бо истифода аз технологияҳои иттилооти–коммуникатсионӣ содиршуда, аз ҷумла ташкили иттиҳоди экстремистӣ ва ташкили фаъолияти ташкилоти экстремистӣ инсон дохил карданд.

Барои таъмини дақиқӣ ва асоснокӣ дар муайян кардани чиноятҳои маъмултарини киберчинояткорӣ, аз нуқтаи назари мо, истифодаи на танҳо усули делфӣ⁴⁴⁴, балки инчунин усулҳои, ки ба гуруҳи арзёбии коллективии экспертӣ дохил гардида, ташкили комиссияҳои экспертӣ дар ин самт муҳим аст. Бартарии ин усули коршиносӣ маҳз бо кори дастаҷамъонаи коршиносон алоқаманд буда, ин аслан омили мусбатест, ки объективии арзёбии экспертиро зиёд мекунад.

Ба ҳайати комиссияҳои экспертӣ кормандони соҳибтаҷрибаи мақомоти ҳифзи ҳуқуқ шомил шаванд. Барои интиҳоби чунин коргарон натиҷаҳои пурсиш истифода бурда шуданд. Ҳамин тариқ, ҳангоми пурсиши коршиносон мо маълум кардем, ки 47 нафар кормандони мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, ки мавриди пурсиш қарор гирифтаанд, зиёда аз 15 сол собиқаи корӣ доранд. Пас аз гузаронидани пурсиш бо 10 корманд робита барқарор намудем.

---

⁴⁴⁴ Моҳияти усули Делфа дар он аст, ки ҳар як аъзои гуруҳи коршиносон (дар шакли пурсиш) ба таври инфиродӣ анҷом дода мешавад. Сипас коркарди омории арзёбиҳои экспертии инфиродӣ амалӣ карда мешавад: (ақидаи умумии гуруҳ муайян карда шуда, арзёбиҳои ниҳой бароварда мешавад. Ниг.: Бешелев С.Д., Гурвич Ф.Г. Математико-статистические методы экспертных оценок. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Статистика, 1980. – С. 48.

Дар доираи муҳокимаи муштаракӣ системаи маъмултарин киберчиноятҳо натиҷаҳои пурсиши коршиносонро тасдиқ метавон кард. Бо дархости коршиносон ба ин сохтор як ҷинойти дигар – ғайриқонунӣ ба даст овардани маълумоти дорои сирри тиҷоратӣ, ё бонкӣ (моддаи 277-и Кодекси ҷинойтии Ҷумҳурии Тоҷикистон) бояд дохил карда шавад. Ба гуфтаи коршиносон, ин кирдорҳо густардаанд, аммо парвандаҳои ҷинойтӣ дар асоси содир кардани онҳо хеле кам оғоз мешаванд, зеро мақомоти тафтишотӣ дар низоми сирри тиҷоратӣ, андоз ё бонкӣ маълумоти кофӣ надошта, омилҳои асосии ин равандро исбот карда наметавонанд. Ба қавли масъулини мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, ки дар мусоҳиба сурат гирифт, дар Қонуни ҚТ «Дар бораи сирри тиҷоратӣ» як қатор ҷузъҳои таҳрирталаб пешбинӣ шудааст, ки татбиқи онҳо дар фаъолияти амалии бисёр ташкилотҳои тиҷоратӣ душвор аст. Дар робита ба ин, ба аризадиҳандагон оид ба кирдорҳои дар боло зикршуда танҳо оғоз намудани парвандаи ҷинойтӣ рад карда мешавад.

Дар асоси ин гуфтаҳо метавон хулосагирӣ намуд, ки навъҳои муосири барномаҳои зараровари компютерӣ ва нармафзори таҷҳизоте, ки ба шабакаи компютерӣ ё оператори мобилӣ пайвастанд, метавонанд олот ё воситаи содир намудани қариб ҳамаи ҷинойтҳо буда, қонунгузориҳои ҷинойтии ватанӣ бояд чораҳои қаблан таҳияшуда ва санчидашударо дар пешгирии чунин навъи ҷинойтҳо пешакӣ муайян кунанд. Аммо маҷмуи чунин тадбирҳои пешгирикунанда бояд ба натиҷаҳои мониторинги криминологии киберчиноятҳо асос ёбад. Чунин мониторинг аз он сабаб зарур аст, ки киберчиноятҳо аксар вақт тағйир меёбанд. Тибқи маълумоти омории Сармаркази таҳлилий-иттилоотии Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон аввалин ҷинойтҳо дар самти киберчиноятҳо дар ҚТ соли 2008 ба қайд гирифта шуда буд⁴⁴⁵. Шуруъ аз ҳамин давра содир гардидани он дар шаклҳои гуногун, аз ҷумла таввасути ТИК, компютерҳо ва дар панҷсоли охир шиддатнокии афзоиши онҳо таввасути сомонаҳои интернетӣ ба қайд

---

⁴⁴⁵ Ниг.: Маълумотномаи омории расмии Сармаркази иттилоотӣ-таҳлилии ВКД ҚТ аз 25 ноябри соли 2023, таҳти №14/3-1355.

гирифта шудааст. Дар ин раванд амалҳои дидаю доништа бо онҳо дохил намудани иттилооти баръало бардуруғ, ки зарари чиддӣ дорад ва ё таҳдиди расонидани чунин зарарро пеш овардааст ва несту нобуд, муҳосира ё корношоям сохтани иттилооти компютерӣ, ҳамчунин вайрон кардани системаи ё шабакаи компютерӣ ё махзании мошинҳо афзоиш ёфта, дар давоми 10 солаи охир ин шумора ба зиёда аз 116 адад расидааст.

(Нақшаи 1)

(Нақшаи 2)

Сол	Миқдори ҷиноятҳои содиршуда	Моддаҳои КҶ ҚТ				
		298	299	300	301	304
2008	2	–	1	1	–	–
2009	4	2	–	–	1	1
2010	6	2	2	–	–	2
2011	2	1	1	–	–	–
2012	2	–	–	–	2	–
2013	2	1	1	–	–	–
2014	6	1	5	–	–	–
2015	7	1	4	2	–	–
2016	3	–	2	–	1	–
2017	4	2	2	–	–	–
2018	13	2	9	–	2	–
2019	13	4	7	–	2	–
2020	25	1	23	–	1	–
2021	–	–	–	–	–	–
2022	17	4	10	–	3	–
6-моҳи соли 2023	10	–	6	–	2	2
Ҳамаги	116	21	73	3	14	5

Аз таҳлили маводи чадвали мазкур маълум мегардад, ки аз 116 ҷиноятӣ содиргардида, 18% -ро ғайриқонунӣ даромадан ба иттилоотӣ компютерӣ, 63% – тағйир додани иттилооти компютерӣ, 3 % – таҳриби компютерӣ, 12% – ғайриқонунӣ ба даст овардани иттилооти компютерӣ ва 4% – вайрон кардани қоидаҳои истифодаи система ё шабакаи компютерӣ ташкил медиҳанд.

Шумораи умумии содиршавии киберҷиноятҳо аз соли 2008 то шашмоҳаи аввали соли 2023 дар миқёси мамлакат ба 116 адад расида, аз ин шумора 62 ададаш ба шахру ноҳияҳои зерини кишвар рост меояд (нигаред ба нақшаи 3)

(Нақшаи 3)

Таҳлили маълумоти оморӣ мавҷуда аз афзоиши босуръати киберҷиноятҳо, инчунин эҳтимолияти содиршавии ин кирдорҳо дар соҳаҳои молиявию қарзӣ, амнияти иттилоотӣ мақомот ва ташкилотҳо, корхонаҳо ва шахсонӣ воқеӣ шаҳодат медиҳанд.

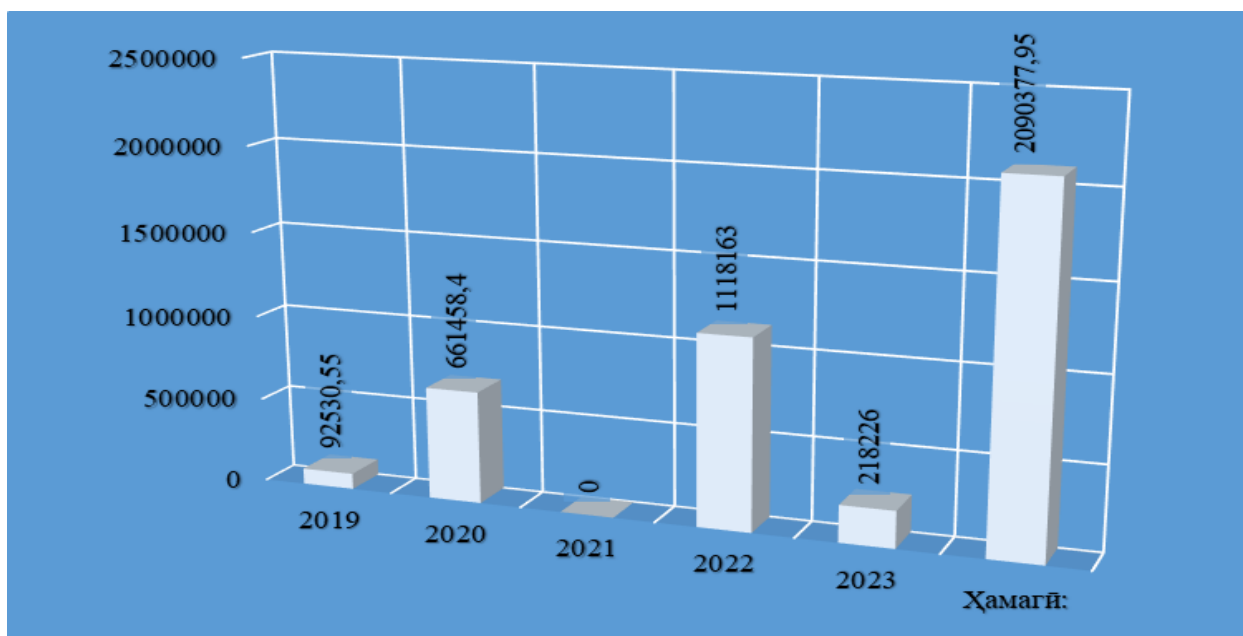
Таҳлили зиёда аз 116 парвандаҳои ҷиноятӣ дар самти киберҷиноятҳо муайян намуд, ки шумораи зиёди содиршавии кирдорҳои мазкур дар намуди тағйир додани иттилооти компютерӣ ва ғайриқонунӣ даромадан ба иттилоотӣ компютерӣ ифода мегардад. Ба таври мисол, шаҳрванди 29-солаи Ҷумҳурии Тоҷикистон, «А» таҳсилоташ оӣ, дар ҳолати зерин даст ба содир

намудани ҷиноятӣ қасдона, яъне тағйир додани иттилооти компютери ро содир намудааст. Шаҳрванд А дар асоси фармони директори ҶСК «Шабақаҳои тақсимоти барқ» дар ш. Душанбе, таҳти №1197 аз 11 ноябри соли 2017 дар вазифаи техник-танзимгари шуъбаи ҳисоббаробаркунии ҶСК «Шабақаҳои тақсимоти барқ» дар ш. Душанбе фаъолият намудааст. Ӯ за рӯйи маслиҳати пешакӣ бо шахсони масъули ҶСК «Шабақаҳои тақсимоти барқ» дар ш. Душанбе дар давоми солҳои 2019-202 ба воситаи системаи компютери «ExpressClient93», ки иҷозати ворид ва дастрас шудан ба системаро дошта, бо истифодаи рамзи худ, яъне «oper012», ки дар маҳзани он нигоҳ дошта шудааст, ҳамчунин дидаю доништа ба онҳо дохил намудани иттилооти бардуруғ ба суратҳисоби муштариёни сохта ё ғайрифаъл «Х» дорои суратҳисоби таҳти №0204319 миқдори 2102565 кВт*соат, «Т» дорои суратҳисоби таҳти №0232178 миқдори 2102656 кВт*соат, «Г». Дорои суратҳисоби таҳти №05379000 миқдори 1244264 кВт*соат, «М». Дорои суратҳисоби таҳти №0542624, миқдори 1244264 кВт*соат, суратҳисоби беном таҳти №0552369 миқдори 1244264кВт*соат, «З». Дорои суратҳисоби таҳти №0512613, миқдори 4000000 кВт*соат, «Ш» Дорои суратҳисоби таҳти №0512613, миқдори 3000000 кВт*соат, «Х» Дорои суратҳисоби таҳти №02188881, миқдори 2500000 кВт*соат, «Р» Дорои суратҳисоби таҳти №0203968, миқдори 1700000 кВт*соат нерӯӣ барқ, ки дар умум 20390830 кВт*соат нерӯӣ барқро ба маблағи 4485982,6 сомонӣ истифода карда бошанд, ворид кардааст.

Дар асл муштариёни ҷамъият ин миқдор нерӯӣ барқро истифода набурдаанд ва суратҳисоби онҳо ғайрифаъл буда, шаҳрванд «А» ва дигарон ғайриқонуӣ будани ҳаракати худро дарк карда, бо мақсади пинҳон кардани талафоти ғайриқонунии аз меъёри муқарраршуда зиёди нерӯӣ барқ ва хуб нишон додани нишондиҳандаҳои фаъолият дар ҳуҷҷатҳои расмӣ ва ҳисоботҳои оморӣ, ҳамчун нерӯӣ барқи аз ҷониби аҳоли истифодашуда нишон додаанд, ки дар натиҷа таҳдиди расонидани зарари ҷиддиро ба

манфиати давлат ва ҚСҚ «Шабакаҳои тақсимои барқ» дар ш. Душанбе пеш овардааст⁴⁴⁶.

Аз ин лиҳоз дар нақшаи навбати, шумораи умумии зарари расонидашуда аз «киберҷиноятҳо»-ро, нисбат ба шахсонӣ ҳуқуқӣ дар давоми 5 соли охир пешниҳод менамоем.

Таҳлилҳо дар ин самт аз он шаҳодат медиҳад, ки бештари ҷиноятҳои содиргардида дар самти киберҷиноятҳо дар соҳаи обу энергетика ва ширкатҳои мобилӣ бештар ба назар мерасад, ки зарарӣ расонидашуда дар ин соҳаҳо миллионҳо сомони ро ташкил медиҳад⁴⁴⁷.

Лозим ба ёдоварист, ки кормандони Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи солҳои 2018-2020 аз 51 киберҷиноятҳои содиршуда танҳо 43-тоашро ошкор намудаанд, яъне он 84%-ро ташкил медиҳад. Ҳолати ошкор нагардидани чунин ҷиноятҳо нигаронкунанда арзёбӣ шуда, он таҳдиди воқеӣ ба амнияти миллӣ ва иттилоотӣ мебошад. Қараёни мазкурро ҳатто давлатҳои аъзои ИДМ низ сипарӣ намуда истодаанд, чунончи соли 2020 дар ИДМ ҳиссаи парвандаҳои ҷиноятӣ бо ҳукми айбдоркунӣ ба суд ирсолшуда 18,2% (2018 – 24,8%; 2019 – 23%) аз шумораи умумии ҷиноятҳои ба

⁴⁴⁶ Ниг.: Парвандаи ҷиноятӣ №1-325/21 // Бойгонии суди ноҳияи Шохмансурӣ ш. Душанбе.

⁴⁴⁷ Ниг.: Парвандаи ҷиноятӣ №1-524/22 // Бойгонии суди ноҳияи Шохмансурӣ ш. Душанбе.

қайдгирифташуда дар ин самтро ташкилмедихад, ки 73,6%-и онҳо дар соли 2020 ошкор нашуданд (2018 – 66,5%; 2019 – 68,4%)⁴⁴⁸.

Сатҳи содиршаваии киберчиноятҳоро дар давлатҳои аъзои ИДМ метавон чунин тасниф намуд.

Шумораи ҷиноятҳои бақайдгирифташуда, дар самти киберчиноятҳо дар ҳудуди давлатҳои аъзои ИДМ⁴⁴⁹.

Давлатҳои аъзои ИДМ	Шумораи ҷиноятҳои бақайдгирифташуда		
	Соли 2018	Соли 2019	Соли 2020
Ҷумҳурии Озарбойҷон	145	147	220
Ҷумҳурии Армения	93	126	213
Ҷумҳурии Белоруссия	4741	10539	25562
Ҷумҳурии Қазоқистон	72	108	62
Ҷумҳурии Қирғизистон	0	0	3
Ҷумҳурии Молдовия	3	2	1
Федератсияи Россия	120 141	185 580	510 396
Ҷумҳурии Тоҷикистон	13	13	25
Ҷумҳурии Узбекистон	36	41	34
Дар маҷмӯъ, давлатҳои аъзои ИДМ	125 244	196 556	536 516

Аз маълумотҳои овардашуда бармеояд, ки содиршавии барзиёди киберчиноятҳо дар Федератсияи Россия Ҷумҳурии Белоруссия ва Ҷумҳурии Озарбойҷон мушоҳида мегардад. Ҳамин тавр, омили содиршавии киберчиноятҳо дар давлатҳои аъзои ИДМ нишон медиҳад, ки соли 2020 шумораи ҷиноятҳои бақайдгирифташуда, дар самти киберчиноятҳо 4 маротиба афзудааст, яъне аз 125 244 ҳолат дар соли 2018 то ба 536 516 ҳолат дар соли 2020 расидааст.

Бо дарназардошти ин гуфтаҳо хулосаҳои худро ба шакли зерин пешниҳод менамоем:

– Содиршавии киберчиноятҳо бо истифода аз ТИК дар айни замон рӯ ба афзоиш дорад. Аз ин лиҳоз зарур аст, ки барномаҳои таълимӣ ва стандартҳои давлатии дар самти мазкур қабул гардида аз нав дида баромада шуда, шумора ва сифати мутахассисони тайёркарда дар самти амнияти киберӣ зиёд карда, малакаи кормандони мавҷуда, ки дар ин самт фаъолият мекунанд,

⁴⁴⁸ Ниг.: Сводные отчеты «О состоянии преступности и результатах расследования преступлений» на территории государств-участников СНГ за январь-декабрь 2018 г., 2019 г., 2020 г. // Ф.785 КН.1.

⁴⁴⁹ Ниг.: Ҳамон ҷо.

баланд бардошта шавад, инчунин бо ҷалби олимони соҳа, мутахассисони варзидаи техникӣ, собиқадорони соҳа, ташкили институти такмили ихтисоси соҳаи таъмини амнияти иттилооти аз ҳамлаҳои киберӣ танҳо ба манфиати кор аст, зеро таҳқиқотҳо нишон доданд, ки яке аз унсурҳои асосии таъмини амнияти иттилоотӣ аз аз ҳамлаҳои киберӣ ва пешгирии киберҷиноятҳо ин рушди иқтидори таълимӣ ва илмии кишвар мебошад;

– Омори расмии Сармаркази иттилоотӣ-таҳлили Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳаҷми воқеӣ ва хусусияти ҳамлаҳои кибериро пурра инъикос намекунад;

– Киберҷинояткорон дар самти истифодаи интернет, воситаҳои гуногуни техникӣ ва таҳияи барномаҳои зараровар дониши васеъ дошта, ҳадафҳои асосии фаъолияти ғайриқонунии онҳо хусусияти санҷиши дониши худро дорад. Аз ин рӯ, мубориза бо киберҷинояткорӣ бояд бо ҷалби мутахассисоне сурат гирад, ки ин хусусиятҳоро мавриди омӯзиш қарор дода бошад;

– Таҳдиди бузургтарин ба амнияти иттилооти компютери ҳифзшуда аз ҷониби корбарони дохилии система мебошад. Вобаста ба ин, такмил додани дараҷаи касбии мутахассисон ва мониторинги эътимоднокии онҳо аз ҷониби хадамоти амнияти ширкат аҳаммияти хоса дорад;

– Надониستاني қурбониёни киберҷиноятҳо аз воситаҳо ва усулҳои асосии ҳифзи иттилооти худ, ба ҳамлагар имкон медиҳад, ки ба осонӣ амалҳои ғайриқонунӣ содир кунад. Вобаста ба ин, инъикоси нақшаҳои маъмултарини киберҷиноятҳо ва роҳҳои пешгирӣ аз онҳо дар ВАО, инчунин дар байни аҳоли ташаккул додани малакаҳои коркарди иттилооти компютерӣ ва омӯзиши кор бо дастгоҳҳои гуногуни техники аз ҷумла интернет аҳаммияти муайян дорад;

– Аксари қурбониёни киберҷиноятҳо шахсони ҳуқуқӣ мебошанд. Вобаста ба ин, корхонаю ташкилотҳоро зарур аст, ки ба таъмини амнияти компютерӣ аз ҳамлаҳои киберӣ таваҷҷуҳи ҷиддӣ дода, дар нақшаи корӣ вазифаи мутахассиси ҳифзи иттилоотро муайян намуда, барои татбиқи он чораҷӯӣ намояд;

– Дараҷаи баланди киберҷиноятҳо бештар ба душвории ошкор кардани кирдори киберҷинояткор ва худдории ҷабрдида барои хабар додан ба мақомоти ҳифзи ҳуқуқ алоқамандӣ дорад.

Яке аз тамоюлҳои асосии рушди киберҷинояткорӣ саривақт ошкор накардани он мебошад. Раванди роҳандозии ғайриқонунии шабакаҳои иттилоотию коммуникатсионӣ, мессенҷерҳои фаврӣ ва интернет ба ин раванд мусоидат мекунанд. Истифодаи технологияи навин дар муомилоти молиявӣ ва қарзӣ, тиҷорати онлайнӣ, рамзгузори маълумот ва ғайра ба давлат ва ҷомеа имкон намедиҳад, ки шумораи зиёди киберҷиноятҳоро саривақт пешгирӣ кунанд, зеро онҳо бо сабабҳои технологӣ сарфи назар карда мешаванд.

Бо дарназардошти ин омилҳо ҳоло дар дунё ҳамагӣ 3-4% киберҷинояткорӣ мешавад⁴⁵⁰, ки ин ба хусусияти фаромарзӣ, таъхирнопазирии корбарон ва соҳибони иттилооти компютерӣ, мураккабии техникаи муайян кардани он, ошкор кардан ва тафтиш кардани онҳо аз тарафи мақомоти ҳифзи ҳуқуқ вобаста аст. Аз ин рӯ, баҳодиҳии объективии вазъи кунунии киберҷиноятҳо бинобар сатҳи баланди таъхирнопазирии амалҳои ҷиноятии он дар зербобҳои дигари диссертатсия баррасӣ шуда, омилҳои сар задани чунин навъи ҷиноятҳо ва пешгирии онҳо бо далелҳои нишон дода мешаванд.

5.2. Хусусиятҳои криминологии шахсияти киберҷинояткор

Пешгирии бомуваффақияти ҷиноятҳо танҳо дар он ҳолат имконпазир аст, ки ба шахсияти ҷинояткор диққати махсус дода шавад. Бинобар ин, қайд кардан зарур аст, ки чунин дараҷаи ҳуқуқӣ, ба монанди шахсияти ҷинояткор – унсури асосӣ ва муҳими ҳамаи механизми рафтори ҷиноятӣ ба шумор меравад. Хусусиятҳои хос, ки сабаби ба амал омадани рафтори ҷиноятӣ мегарданд, бояд объекти бевоситаи чораҳои пешгирикунанда ва огоҳкунанда

---

⁴⁵⁰ Ниг.: Грамматчиков А., Вандышева О. Идет кибервойна народная // «Эксперт». – 30 января 2017. – №5 (1015) [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://expert.ru/expert/2017/05/idet-kibervojna-narodnaya> (санаи муроҷиат: 10.08.2021).

гарданд. Бинобар ин, масъалаи шахсияти ҷинояткор ба шумораи пешоҳанг ва ҳамзамон ба яке аз масъалаҳои мубрам дохил мешавад. Масъалаи шахсияти ҷинояткор – яке аз масъалаҳои муҳими илми криминология, қисми таркибии мавзӯи илми мазкур ба шумор меравад. Аҳамияти масъалаи мазкур бо он муайян мегардад, ки ҷиноят ҳамчун кирдори фаъолияти бошуурокаи инсон дар дараҷаи зиёд бо сабаби моҳият ва хусусияти шахс, ки чунин шакли рафторро интиҳоб мекунад, ба амал меояд. Донистани шахсияти ҷинояткор, маҳорати ошкор кардани хислатҳои хос ва хусусиятҳои шахсияти ӯ шартҳои асосии ташкил ва амалӣ кардани чораҳои пешгирии ҷиноятҳо ба шумор мераванд⁴⁵¹.

Дар илми криминология то ба имрӯз оид ба таърифи мафҳуми «шахсияти ҷинояткор» андешаҳои гуногун ташаккул ёфтааст⁴⁵². Як қатор муаллифони мавҷудияти махсусан «шахсияти ҷинояткор»-ро инкор мекунанд. Бо чунин нуқтаи назар нисбат ба масъалаи «шахсияти ҷинояткор» дар қорҳои илмии чунин муҳаққиқон, ба монанди Ю.Д. Блувштейн, Я.И. Гилинский, И.И. Карпетс, А.М. Яковлев шинос шудан мумкин аст⁴⁵³. Муаллифони нисбат ба аҳамияти илмӣ ва амалӣ доштани мафҳуми «шахсияти ҷинояткор» изҳори шубҳа намуда, чунин мешуморанд, ки хислат ва

---

⁴⁵¹ Ниг.: Гилинский Я.И. Криминология. Теория, история, эмпирическая база. Социальный контроль: курс лекций. – СПб: Питер, 2002. – С. 72-73; Карпец И.И. Проблема преступности. – М., 1969. – С. 22.

⁴⁵² Ниг.: Баъзе олимони чунин меҳисобанд, ки шахсияти ҷинояткор дар худ хусусиятҳои иҷтимоӣ ва равониро таҷассум менамояд, ки он содир намудани ҷиноятро муайян мекунад. (Ниг.: Криминология: учебное пособие / Под ред. Н.Ф. Кузнецова. – Москва: Зерцало, ТЕИС, 1996. – С. 44; Лопатина Т.М. Криминологические и уголовно-правовые основы противодействия компьютерной преступности: дис. ... д-ра юрид. наук. – Москва, 2006. – С. 142);

Олимони дигар онро ҳамчун намуди умумии иҷтимоӣ мешуморанд, ки метавон содиркунандагони ҷиноятро дар ин қатор тасниф кард. (Ниг.: Ведерников Н.Т. Личность обвиняемого как объект изучения на предварительном следствии / Н.Т. Ведерников // Актуальные вопросы борьбы с преступностью. – Томск: Томский университет, 1990. – С. 99);

Гуруҳи сеюми олимони бар он андешаанд, ки шахсияти ҷинояткор маҷмуи хосиятҳои манфии дорои аҳамияти иҷтимоӣ буда, дар раванди муносибатҳои гуногун ва мунтазам ташаккул меёбад (Ниг.: Антонян Ю.М. Преступник как предмет криминологического изучения / Ю.М. Антонян // Вопросы борьбы с преступностью. – 1981. – №34. – С. 38-46; Криминология: учебник / Под ред. В.Н. Кудрявцева и В.Э. Эминова. – 2-е изд., перераб. и доп. – Москва: Юрист, 2000. – С. 124-125; Антонян Ю., Кудрявцев В.Н., Эминов В.Е. Личность преступника. – Москва, 2004. – С. 56-57; Ефремов К.А. Личность преступника, совершающего преступления в сфере компьютерной информации / К.А. Ефремов // Общество: политика, экономика, право. – 2016. – №6. – С. 92-95).

⁴⁵³ Ниг.: Блувштейн Ю.Д. О содержании понятия «личность преступника» / Теоретические проблемы изучения личности преступника. – М., 1979. – С. 48; Гилинский Я.И. Асари зикршуда – С. 72-73; Карпец И.И. Проблема преступности. – М., 1969. – С. 22; Криминология: учебное пособие / Под ред. Н.Ф. Кузнецова. – Москва: Зерцало, ТЕИС, 1996. – С. 120.

хусусиятҳои хосе вучуд надоранд, ки шахсияти ҷинояткорро тавсиф намоянд ва тафовути ӯро аз шаҳрвандоне, ки қонунро эҳтиром ва риоя менамоянд, нишон диҳанд. Ба ақидаи ин категорияи муаллифон, мафҳуми «шахсияти ҷинояткор» танҳо маънои нишон додани шахси қонуни ҷиноятиро вайронкунанда ва ҷиноятсодирнамударо дорад ва барои ин «аз рӯи моҳият хеле дақиқ ва пурраи мафҳуми анъанавии субъекти ҷиноят басанда аст»⁴⁵⁴.

Мо бо нуқтаи назари баёнкардаи муаллифони номбаргардида розӣ шуда наметавонем, чунки омӯзиши пурра ва ҳамаҷонибаи дараҷаи «шахсияти ҷинояткор» барои фардиқунонии ҷазо, муқаррар кардани тарзи муносиби чораҳои таъсиррасонии ислоҳӣ ба маҳкумшуда, ташкил ва тактикаи чораҳои пешгирикунанда (профилактикӣ) бо ҳуқуқвайронкунандагони мушаххас аҳамияти хеле муҳим дорад. Ҳамзамон бояд ба инобат гирифт, ки ҳатто дар чунин муҳити хос чун ҷиноят, инсон ба сифати «мавҷудоти ҷамъиятӣ ва иҷтимоӣ» амал мекунад. Аз ин лиҳоз таҳлили хусусияҳои шахсияти ҷинояткор дар илми ҳуқуқшиносии муосир ҷойи муҳимро ишғол мекунад. Ин мафҳум барои киберҷинояткорӣ аҳамияти махсус пайдо мекунад, зеро ки дар ошкор ва тафтиши ҷиноятҳо он унсурӣ ниҳоят муҳим аст.

Дар ин раванд ба гурӯҳҳо тасниф намудани ҷиноят вобаста ба амалҳои ҷинояткор, ки тавассути ТИК амалӣ мешавад, муҳим ба шумор меравад. Чор дараҷаи чунин қобилиятҳо вучуд дошта, ҳар яке аз ин гурӯҳҳо дорои хусусиятҳои хос аст.

Дараҷаи якум ба имкониятҳои ҳадди ақали гузаронидани муколама дар низоми худкор буда, онро тавассути ба кор андохтани барномаҳои мушаххас барои коркарди иттилоот амалӣ мекунанд.

Дараҷаи дуум қобилияти таҳия ва оғоз кардани барномаҳои инфиродии коркарди иттилоотро дар шакли муосири технологӣ дар бар мегирад.

Дарҷаи сеюм имкон медиҳад, ки кори система назорат шуда, ба барномаи асосии он бевосита таъсир расонида шавад.

---

⁴⁵⁴ Сахаров А.Б. Учение о личности преступника и его значение в профилактической деятельности органов внутренних дел. – М., 1984. – С. 9.

Дараҷаи чорум тамоми имкониятҳои шахсонеро, ки лоихакашӣ, татбиқ ва таъмири таҷҳизоти техникий ин низоми технологиро иҷро мекунад, фарогир мебошад.

Аз таҷриба бармеояд, ки киберҷинояткор мутахассиси баландихтисос буда, дар хусуси низоми технологӣ ва иттилоотӣ ҳама нозуқиҳоро медонад.

Баъзе олимон ба модели нишондодашудаи ин мафҳум боз ду сатҳи дигарро илова мекунад: қобилияти ворид шудан ба сомона ва мавҷудияти дастрасӣ ба низоми коргузори шабаки компютерӣ (нусхабардорӣ, нест кардан, таҳрири файлҳо)⁴⁵⁵.

Модели баррасишаванда имкониятҳои мавҷудаи ин бахшро хуб тавсиф мекунад, аммо ҳадафи асосии он қабули қарорҳо оид ба татбиқи барномаҳо, таҷҳизот ва тадбирҳои ташкилӣ мебошад, ки ба таъмини ҳифзи иттилоот дар системаҳои автоматӣ нигаронида шудаанд. Дар модели шахсияти ҷинояткор мақсадҳои ӯ пурра ба инобат гирифта намешаванд, ки дар ин асос мо наметавонем аломатҳои асосии субъекти махсусро муайян намоем.

Вобаста ба сатҳи омодагии касбӣ ва мавқеи худ дар ҷомеа киберҷинояткорон одатан ба се гурӯҳ тақсим мешаванд. Дараҷаи пасттаринро дар ин самт вайронкунандагони қоидаҳои истифодабарии компютерҳо ташкил медиҳанд. Доираи кирдорҳои ҷиноятии онҳо аз истифодаи беиҷозати компютерҳо, паҳн кардани «вирусҳо» ва ғайра иборат аст. Онҳо аз сабаби надоштани дониши хуби технологӣ, инчунин хоҳиши ғайриқонунӣ шинос шудан бо маълумоте, ки ба онҳо манфиатдор аст, дуздии ягон барнома ё истифодаи ройгон аз хидматҳои компютерӣ ҷиноят содир мекунад⁴⁵⁶. Ба ин гурӯҳ инчунин шахсоне дохил мешаванд, ки аз дилбастагиҳои (фобияҳои) гуногуни компютерӣ, агар бемории руҳии онҳоро истисно кунем, машаққат мекашанд. Ин амал бо аломатҳои кирдорҳои барои ҷамъият хавфнок, ки ба вайрон кардани таҷҳизоти компютерӣ, инчунин

---

⁴⁵⁵ Ниг.: Прокофьев И.В. Защита информации в информационных системах: учебное пособие. – М.: МИЭМ, 1997. – С. 54-57.

⁴⁵⁶ Ниг.: Компьютерные технологии в юридической деятельности: учебное и практическое пособие / Под ред. Н.С. Полевого, В.В. Крылова. – М.: БЕК, 1994. – С. 234.

нобуд кардан ё бастан иттилоот нигаронида шудаанд, тавсиф карда мешавад.

Дар сатҳи хеле баландтари иҷтимоӣ ба истилоҳ ҷинояткорони соҳибтаҷриба: муҳосибон, менечерҳо, ҳуқуқшиносон ва ғайраҳо қарор доранд. Онҳо ба чунин амалҳо, ба монанди истифодаи ғайриқонунии таҷҳизоти компютерӣ барои такрор кардани ҷиноятҳои банақшагирифташуда, барои таҳдид кардани рақибон, фиреб додан ва сохтакории маълумот ва ғайра ҷиноят содир мекунанд, ки мақсади онҳо ба даст овардани манфиатҳо молу мулки ё рӯйпуш кардани ҷиноятҳои дигар мебошад⁴⁵⁷.

Ба гурӯҳи сеюм шахсоне дохил мешаванд, ки хусусияти фарқкунандаи онҳо *кордонӣ* дар соҳаи технологияи компютерӣ ва барномасозӣ бо фарогирии унсурҳои эҷодкорӣ мебошад. Аз ҷиҳати вазъи иҷтимоӣ онҳо бо ҷинояткорони гурӯҳи дуюм (донишҷӯён, муҳандисон, муҳандисони система ё маъмурони шабака дар бонкҳо, кормандони бахши хидматрасонии интернет, мутахассисони ороишгари рафיקӣ дар агентҳои таблиғотӣ ва ғайра) тақрибан дар як сатҳ қарор дошта, аз ҷиҳати техникӣ ва касбӣ омода мебошанд, дар бораи технологияи компютерӣ ва барномасозӣ дорои донишҳои махсусанд. Онҳо аксар вақт бе мақсади ба даст овардани манфиатҳои молу мулки ҷиноят содир мекунанд. Мақсади онҳо метавонанд роҳандозии ангежаҳои муҳиме чун қасос гирифтаан барои таҳқир, майлу шӯҳӣ ва ғайра бошанд.

Дар адабиёти илмӣ ва васоити ахбори омма ин гурӯҳро одатан бо истилоҳи «хакерҳо» ифода менамоянд⁴⁵⁸.

Яке аз содиркунандагони асосии киберҷиноятҳо «хакерон» ба ҳисоб мераванд. Хакер (аз калима англисӣ *hack* гирифта шуда, маънояш бурридан, реза кардан мебошад) намояндагони махсуси киберҷинояткорон буда,

---

⁴⁵⁷ Ниг.: Щербаков А. Тайный адрес в Интернете / А. Щербаков // Рос. газ. – 16 апр. 1999. – С. 32.

⁴⁵⁸ Ниг.: Медведовский И.Д., Семьянов П.В. Хакеры или кракеры / И.Д. Медведовский, П.В. Семьянов // Восточно-Сибирская правда. – 14 нояб. 1998. – №0 (23329). – С. 13.

фаъолияти онҳо, пеш аз ҳама, аз тарафи мақомотҳои дахлдор пешгирӣ, муайян ва рафъ карда мешавад.

Бояд тазакур дод, ки аз ҳама манбаъҳои маълум оид ба маълумот дар бораи фаъолияти хакерон ин маҷмуаи «Жаргон хакера» ифода мегардад, ки ҳамасола аз тарафи ҳуди хакерон таҳия ва такмил дода мешава⁴⁵⁹. Хакер – «шахси боғайрати ташхисгари компютер», «мутахассиси ягон барномаи алоҳида» ва «шиканандае, ки барномаи каси дигарро бо мақсадҳои худ истифода мебарад» мебошад⁴⁶⁰. Дар одоби хакерӣ ду принсипи асосӣ ҷой дорад:

Якум, баёни иттилооти озод, яъне дилхоҳ иттилоот бояд озодона паҳн карда шавад ва ҳама ҳуқуқи дастрасӣ ба онро дошта бошанд.

Дуюм, оид ба шикастани барномаҳои дахлдор мебошад, ки гӯё ҷанбаи манфӣ надошта, тавассути он тамоми хакерон бояд бе ягон монеа оид ба иттилооти дошташон робита намоянд. Фарҳанги хосаи хакерон дар замони муосир дигаргуниҳои муҳимро аз сар гузаронида истодааст. Дар қатори насли нав байни хакерони насли куҳансол дигаргуниҳои хоса ба амал омада истодааст. Қисми зиёде аз хакерони солхӯрда дар марказҳои илмӣ ва лабораторияҳо фаъолияти хакерӣ мебаранд. Қайд намудан зарур аст, ки онҳоро барои ҳамкорӣ бо мақомотҳои дахлдор ҷалб метавон кард, зеро онҳо метавонанд ба ҷамъият фоида биёранд. Дигар қисми хакерон гузаштаи худро фаромӯш сохта, ба қатори «мутахассисони» соҳаи технологияи компютерӣ мегузаранд. Дар асоси ин гуфтаҳо ба ҳулосае метавон омад, ки барои ҳуди хакерон ҳамбастагӣ бо компютер, аҳаммияти калон дорад, зеро мақсади асосии фарҳангии хакерон, ин ёфтани роҳҳои ҳамбастагӣ ба иттилооти гуногуни бе маблағ, носозӣ бо давлат ва дарки дурбинии нақшаи технологияи компютерӣ мебошад. Ин чараён, гарчанде нисбатан ҷавон мебошад (камтар аз 40 сол), вале анъанаҳои хоса касб кардааст. Он як қишри пешрафтаи ҷомеаро муаррифӣ намуда, худро ба соҳти ҷамъиятӣ

⁴⁵⁹ Ниг.: [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: https://gb.ru/posts/hacker_language (санаи мурочиат: 14.05.2023).

⁴⁶⁰ Ниг.: Давлатзода К.Д. Хакер: тавсифи криминологии он / К.Д. Давлатзода // Масоили мубрами такмили Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити муосир: маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмию назариявӣ бахшида ба 75-солагии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – Душанбе, 2023. – С. 227-233.

муқобил мегузоранд, арзишҳои гурӯҳии хосаро пешниҳод мекунанд, ки бо қоидаҳои рафтори омма муқобил мебошанд. Хакерон маъмулан майли зиддиқонунӣ ва зиддиҷамъиятӣ доранд. Онҳо шахсоне мебошанд, ки бе ягон хатари дастгир шудан ва сафед кардани худ истилоҳи «крикерро» истифода мебаранд.

Онҳое, ки принципҳои «ахлоқи хакерӣ»-ро вайрон мекунанд, *крекер* номида мешаванд. Вазифаи асосии онҳо ин аст, ки бевосита дастрасии беиҷозат ба маълумоти ягон каси дигарро барои дуздӣ, иваз кардан амалӣ менамоянд. Ин фаъолияти онҳо вобаста ба мақсади дастрасии беиҷозат ба маълумоти компютерӣ амалӣ карда мешавад. Вобаста ба навъи амалиёт крекерҳоро ба се гурӯҳ метавон тақсим кард: «ҳазлбозон», «вандалҳо» ва «дуздони соҳибкасб»⁴⁶¹.

Гурӯҳи бо ном «**Ҳазлбозон**» то андозае амалҳои хатарнокро камтар содир карда, ҳадафи асосии онҳо шуҳрат ёфтган аст, ки тавассути «хакерӣ» дар системаҳои компютерӣ ва ҷорӣ кардани таъсироти гуногун, ки ҳисси ҳазлу шӯхиро дорост, фаъолият мебаранд. Ба «ҳазлбозон» инчунин эҷодкунандагони барномаҳои «вирусӣ» бо таъсироти гуногуни аудиовизуалӣ (музиқӣ, ларзиш ва ғайра) дохил мешаванд. Одатан ба ғайр аз зарари маънавӣ онҳо ба корбарон зарари калон намерасонанд. Ҳамаи ин амалҳо ё «озмоиши қувват»-ро чун амали шуруъкунандагон метавон арзёбӣ намуд⁴⁶².

«**Вандалҳо**» («зараррасонон») қисми хурдтар, вале машҳуртарини (асосан бо сабаби паҳншавии «вирусҳо», инчунин нашрияҳои сершумор дар ВАО) крекерҳо мебошанд. Ҳадафи асосии онҳо нишон додани бартариҳои равонии худ аст ва роҳи осонтарини ноил шудан ба ин «хакерӣ» кардан дар системаи компютерӣ барои нест кардани он аст. Одатан, «вандалҳо» дар ҷустуҷӯӣ фоида нестанд ва онҳо огоҳӣ надоранд, ки натиҷаи амали онҳо хароҷот ва хатарро ба миён меорад. Бо содир кардани киберҷиноят онҳо

⁴⁶¹ Медведовский И.Д., Семьянов П.В. Хакеры или кракеры / И.Д. Медведовский, П.В. Семьянов // Восточно-Сибирская правда. – 14 нояб. 1998. – №0 (23329). – С. 13.

⁴⁶² Ниг.: Медведовский И.Д., Семьянов П.В. Асари зикршуда. – С. 13-14.

эҳсоси худро барои масхара кардани дигарон қонеъ месозанд, инчунин ба эҷодкориҳои дигарон ҳалал эҷод менамоянд⁴⁶³.

Дуздони соҳибкасб аз салоҳияти бузург дар ҷомеаи крекерӣ бархурдор мебошанд. Онҳо бо ҳадафҳои хеле мушаххас (одатан худҳоҷона) ба амалҳои чун нусхабардорӣ ё иваз кардани иттилооти дар он ҷой нигоҳ дошташуда, нест кардани он тавассути амали ҳакерии системаи компютерӣ машғуланд. Ин тоифаро ба се намуд тақсим метавон кард⁴⁶⁴.

«*Прагматистҳо*» (*пиратҳо*) асосан ба нусхабардориҳои (такрор кардани) барномаҳои нав: бозиҳо, пойгоҳи додаҳо, версияҳои электронии наشريҳои гуногун ва ғайра машғуланд. Агар ба ин амал муваффақ гарданд, онҳо ба маълумот дар бораи амалиёти молиявие, ки тавассути шабакаҳои компютерӣ анҷом дода мешаванд, тағйирот ворид мекунанд, инчунин дар маблағгузориҳои ғайриқонунӣ даст доранд. «Прагматистҳо» метавонанд танҳо ё ба таври гурӯҳӣ амал кунанд.

Навъи дигари «крекер»-и касбӣ ин ҳаккериҳои бо ном «ҷосус» мебошанд, ки ҳоло дар баъзе ширкатҳои бузург фаъолият дошта, одатан ҳамчун барномасоз ё мутахассиси амнияти иттилоотӣ сабти ном шудаанд. Вазифаи онҳо аз он иборат аст, ки ба системаҳои компютери рақибон барои гирифтани маълумоти ширкати дигар ворид мегарданд. Ин ҷосусони бахши компютерӣ дар соҳаи худ мутахассисони беҳамто мебошанд.

Навъи дигар **кибергангстерҳо** ташкил медиҳанд. Онҳо ҳамеша гурӯҳ-гурӯҳ, баъзан то 10-15 нафар амал мекунанд ва маъмулан бо гурӯҳҳои (ташкilotҳои) муташаккили ҷиноятӣ ҳамкорӣ мекунанд. Кибергангстерҳо ҷиноятҳои содир мекунанд, ки зарари калон ва дигар оқибатҳои вазнинро ба бор меоранд: дуздидани маблағ аз суратҳисобҳои бонкӣ, қатъ ва ё вайрон кардани системаҳои иттилоотии ширкатҳои барояшон «номатлуб» ва

---

⁴⁶³ Ниг.: Файтс Ф., Джонстон П., Кратц М. Компьютерный вирус: проблемы и прогноз. – М.: Мир, 1994. – С. 15.

⁴⁶⁴ Ниг.: Бабаев М. Экспериментаторы, пираты, вредители, шпионы [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://www.netslova.ru/mirza/hackers2.htm> (санаи мурочиат: 01.11.2022).

ғайра⁴⁶⁵.

Дар ин самт дараҷаи баландтаринро онҳое касб намудаанд, ки онҳоро бо истилоҳи *ҷосусони компютерӣ* метавон ном бурд. Онҳо мутахассисони аз ҷиҳати техникӣ ва ташкилӣ хуб омода буда, аз ҳисоби намояндагони боистеъдоди гурӯҳи сеюм ба миён омадаанд. Одатан онҳо аз рӯйи фармоишҳои идораҳои гуногуни ҷосусӣ бо маблағи калон кор мекунанд. Мақсади онҳо дар бораи рақибони иқтисодӣ, техникӣ, ҳарбӣ ва ғайра ба даст овардани маълумоти аз ҷиҳати стратегӣ муҳим аст. Сабабҳои амали онҳо одатан худхоҳона буда, аммо онҳо метавонанд хусусияти сиёсӣ низ дошта бошанд. Воқеияти таҳдид ба амнияти давлат аз ҷониби ҷосусони компютерӣ аз он шаҳодат медиҳад, ки дар Иёлоти Муттаҳидаи Амрико пойгоҳи додаҳо дар бораи шахсияти ҳама «хакерҳои» компютерии муайяншуда таъсис дода шудааст. Ин на танҳо барои пешгирӣ ва тафтиши амалҳои ғайриқонунӣ, балки барои истифодаи эҳтимолии онҳо (агар лозим бошад) барои вайрон кардани нармафзор ва сахтафзори рақибон зарур аст⁴⁶⁶.

Вобаста ба «дараҷаи касбият» дар фаъолияти ҷиноятӣ ин гурӯҳҳоро низ метавон ҷудо кард: крапчерҳо – мутахассисон оид ба бартараф кардани муҳофизати нусхабардорӣ аз нармафзор⁴⁶⁷ *фрикерҳо* – мутахассисони истифодаи бепули телефон ва дигар шабакаҳои алоқа; *Кардерҳо* – мутахассисон оид ба қалбакикориҳо дар бахши кортҳои электроники бонкӣ, инчунин дуздии маблағҳо бо истифода аз онҳо⁴⁶⁸.

Таснифи дигари киберҷинояткорон низ вучуд доранд. Масалан, баъзе муаллифони хоричӣ (Д. Айков, К. Сагер, У. Форнсторх)⁴⁶⁹ онҳоро ба се гурӯҳ ҷудо мекунанд: «дуздон», «ҷинояткорон» ва «вандалҳо». Ин категорияҳо бо

---

⁴⁶⁵ Ниг.: Какоткин, А. Как русский агент-286 проник в штаб-квартиру НАТО / А. Какоткин // Известия. – 14 окт. 1995. – С. 6.

⁴⁶⁶ Ниг.: Устинов В.Н. Информационная мощь в стратегии национальной безопасности и проблемы информатизации российского общества / В.Н. Устинов // Стратегические факторы риска для России. – 1996. – №4. – С. 3.

⁴⁶⁷ Ниг.: Surgeon В. Хакеры // Компьютерра. – 1996. – №43. – С. 16-19.

⁴⁶⁸ Ниг.: Карабин П. Эффективный фрикинг или тайны «телефонных» хакеров (кратко, доступно, просто). – М.: Познават. кн. плюс, 1999. – 192 с.

⁴⁶⁹ Ниг.: Айков Д., Сейгер К., Фонсторх У. Компьютерные преступления: Руководство по борьбе с компьютерными преступлениями. – М.: Мир, 1999. – С. 91-94.

ҳам монанди дошта, фарқияти онҳо ба ангезаи ҷиноят асос ёфтааст. Дар маҷмуъ мақсади асосии ин гурӯҳи киберҷинояткорон ворид шудан ба система, ба даст овардани ғоида ва расонидани зарар аст.

Дар адабиёти илмии ватанӣ тавсифи киберҷинояткор, инчунин хусусиятҳои криминологии киберҷинояткорон бо натиҷаҳои таҳқиқоти хориҷӣ асос ёфтааст. Маводи амалияи судие, ки мавриди омӯзиши мо қарор гирифт, имкони хулосагириро дар ин самт ба миён овард.

Бояд қайд намуд, ки дар илми ҳуқуқшиносии муосир таснифоти шахсияти киберҷинояткоронро аз рӯйи ҷинс (зан, мард)-и киберҷинояткор чудо намудаанд, ки гӯё дар фазои маҷозии муосир ғоизи «занон – хакерҳо»⁴⁷⁰ афзудааст, вале ин ҳолат ба воқеияти дохилӣ мувофиқат намекунад. Таҳлили таҷрибаи амалӣ ва омӯзиши парвандаҳо вобаста ба киберҷиноятҳо тавассути Раёсати оморӣ Суди олии ҚТ, таҳлили маълумотҳои оморӣ Сармаркази таҳлилӣ-иттилоотӣ Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон нишон дод, ки аз тарафи занҳо, содиршавии киберҷиноятҳо, бо роҳи ғайриқонуни даромадан ба иттилооти компютерӣ ва ё тағйир додани иттилооти компютерӣ, таҳрибкорӣ компютерӣ, иҷунин таҳия, истифода ва паҳн кардани барномаҳои зараровар, бо мақсади ба даст овардани «даромадан» маъмулан ба қайд гирифта нашудааст. Онҳо бештар бо роҳи ғайриқонунӣ барои ба даст овардани иттилооти компютерӣ кӯшиш намудаанд (дар шакли ба дигар кас ирсол намудани иттилоот). Аз ин рӯ, таҷрибаи амалӣ ин гуфтаҳои моро собит менамоянд. Барои тасдиқи андешаи худ ба таҷрибаи судии ноҳияи Шоҳмансури шаҳри Душанбе назар менамоем. Масалан, шаҳрванд «С», санаи таваллудаш 21 августи соли 2002, зодаи шаҳри Душанбе, мил лат тоҷик, сокини шаҳри Душанбе, кӯчаи Ҳувайдуллоев 33^а, хонаи 8^а, маълумот олии нопурра, мучаррад, дар суд нашудааст ва ӯ даст ба ҷинояти ғайриқонунӣ барои ба даст овардани иттилооти компютерӣ задааст.

---

⁴⁷⁰ Шурухнов Н.Г., Пушкин А.В., Соцков Е.А., Гаврилин Ю.В. Расследование неправомерного доступа к компьютерной информации: науч.-практ. пособие / Под ред. Шурухнова Р.Г. – М.: Щит-М, 1999. – 253 с.; Свиридова Е. Виртуальная Дана въезжает в чужие компьютеры на «тройских конях» / Е. Свиридова // Рос. газ. – 30 нояб. 2001. – С. 15-18.

Чунончи, ӯ дар асоси фармони директори ЧДММ «О» дар шаҳри Душанбе таҳти №15, аз 05 апрели соли 2022, ки ширкати диллерию маркази хизматрасонию ЧСП «И» мебошад, ба ҳайси оператор ба кор қабул карда шудааст. Пас аз ба кор қабул шудан, дар асоси қарордоди меҳнатӣ аз 11.04.2022, инчунин тибқи талаботи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳифзи маълумоти шахсӣ» ва Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳти №207-7, аз 30.04.2016 «Дар бораи Тартиб ва талаботи пайвастанавӣ ба шабакаи алоқавӣ барқӣ ва хизматрасониҳои вобаста ба он» оиди махфӣ нигоҳ доштани маълумотҳои шахсии муштариёни ширкати мобилию ЧСП «И», фаш накардани онҳо ба шахсони сеюм, ки барои ин ҷавобгарӣ муқаррар гардидааст, бо гирифтани имзояш расман огоҳонидашудааст.

24 сентябри соли 2022 ҳангоми дар ҷойи кораш, воқеъ дар шаҳри Душанбе, ноҳияи Шоҳмансур, кӯчаи Н. Муҳаммад, бинои 5, қарор доштан, соати 17¹³ дақиқа ҳамсинфаш «Д» ба телефони мобилиаш ӯ 93720 ... занг зада, хоҳиш намудааст, ки ба ӯ феврал оиди ба кӣ тааллуқ доштани симкортӣ ширкати мобилию ЧСП «И» бо рақами 93022 ... маълумот диҳад.

Оператор «С» бо истифода аз вазифаи хизматиаш, дидаю доништа бар хилофи талаботи қонунгузорию зикршуда амал намуда, бидуни аризаи расмӣ ва иштироки муштарӣ, инчунин иҷозати Хадамоти бехатарии ЧСП «И», бо истифода аз логини шахсии хизматиаш «Sa.Hu...» ва паролаш «Oreg2211» соати 17:16:12 ғайриқонунӣ вориди махзани ягонаи нигоҳдорию маълумотҳои шахсии муштариёни ширкати мобилию ЧСП «И» гардида, варақавӣ маълумотҳои шахсии муштарии рақами 93022 ...-ро, ки ба шаҳрванд «Г» тааллуқ дорад, кушода бо истифода аз камераи телефони мобилиаш маълумотҳои шахсии номбурдаро, ки дар система ва махзани мошинҳои компютери ширкати мобилию номбурда маҳфуз нигоҳ дошта мешудаанд, аз монитори компютери хизматиаш 3 маротиба дар шаклҳои гуногун аксбардорӣ намуда, онро бо истифода аз барномаи интернетии «Ватсап» ғайриқонунӣ ба шахси сеюм, яъне ба телефони дастии ҳамсинфаш «Д» интиқол намудааст.

Шаҳрванд «Д» дар навбати худ ин маълумотро, ки бо хоҳиши Шарифов М. ба даст оварда буд, ба номбудра тариқи шабакаи иҷтимоии «Вотсапп» равон карда, Шарифов М. ин маълумотҳои ғайриқонунӣ бадастovarдаашро бо ҳамин роҳу восита тибқи хоҳиши шиносаш шаҳрванд Мунавварова М. ба рақами 98745...интиқол намудааст.

Шаҳрванд Мунавварова М. ки бо мақсади муайян намудани шахсияти зане, ки бо шавҳараш «Х» алоқа дошт ва ба ин зан исбот намудани ин ҳолати доштани имконияти дарёфт намудани ӯ ба воситаи барномаи интернетии «Ватсап» ба телефони мобилии шаҳрванд «Г» рақамаш 93022 ..., як адад акси маълумоти зикршударо равон мекунад⁴⁷¹.

Аз натиҷаи омӯзиши парвандаи мазкур маълум мегардад, ки аз ҷониби «С» ғайриқонунӣ ба даст овардани иттилооти компютерӣ ҳуқуқҳои қонунан ҳифзшавандаи шаҳрванд «Г» оид ба махфӣ нигоҳ доштани маълумотҳои шахсиашро поймол намуда, амнияти иттилоотиро халалдор кардааст.

Воқеан, киберчиноятҳо аз тарафи шахсоне содир карда мешаванд, ки дониши ҳаматарафаи компютерӣ, маҳорати баланди коркарди иттилоот ва аз дастовардҳои технологӣ бархӯрдоранд. Бо дарназардошти нисбатан «нав» будани киберчиноятҳо, дар таҷрибаи қонунгузори ватанӣ, илми ҳуқуқи чиноятӣ ва криминология, шахсияти киберчинояткорон пурра тавсиф карда нашудааст.

Тибқи қонунгузори чиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон киберчинояткор шахсе доништа мешавад, ки яке аз чиноятҳои дар боби 28 Кодеки чиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон зикргардидаро дар самти иттилооти компютерӣ содир карда бошад ва бояд қайд намуд, ки муқарароти мазкур номгӯйи киберчиноятҳоро пурра дар бар намегирад, зеро тавре дар бобҳои алоҳида зикр намудем, киберчиноятҳо гуногунҷабҳа буда, дар шаклҳои гуногун, ба монанди: қаллобӣ, экстремизм, терроризм ва ғ. содир гардида, дар натиҷа ба чунин шахсҳо додани ин ва ё он намуди ҷазо ғайриимкон мебошад.

---

⁴⁷¹ Ниг.: Парвандаи чиноятии №27353/23 // Бойгонии суди ноҳияи Шохмансури ш. Душанбе.

Яке аз муваффақиятҳои муҳимми муайян намудани шахсияти киберчинояткор, хусусиятҳои психологии шахсияти чинояткор ташкил медиҳад. Таҳлили адабиётҳои илми нишон дод, ки ҳоло ин усул дар бисёре аз кишварҳои Ғарб, масалан ИМА, Канада ва Бритониёи Кабир истифода мешавад⁴⁷². Бояд қайд намуд, ки муваффақияти истифодабарии усули коркарди тасвири психологӣ дар бештари ҳолатҳо барои таҳқиқ ва ошкор кардани миқдори киберчинояткорон дар содир намудани киберчиноятҳо, мақсади содир намудани чинояти мазкур ва роҳҳои наздиктарин барои ошкор намудани киберчиноятҳо заминаи мусоид фароҳам меоварад. Лозим ба ёдоварист, ки дар кишвари мо таҷрибаи тартибдиҳии тасвири психологии киберчинояткор қадамҳои аввалини худро бо кумаки муҳаққиқону мутахассисони психолог ба роҳ мондааст, аммо то ҳол таҳқиқи амиқ ва ҳаматарафа барои муайян намудани тасвири психологии киберчинояткор муайян нагардидааст. Бисёре аз киберчиноятҳо аз тарафи чинояткорони дорои донишҳои махсус дар соҳаи технологияҳои компютеридошта содир карда мешавад.

Коркарди муайян намудани сурати психологии киберчинояткор дар ҳоле, ки ягон маълумот дар бораи ӯ дастнорас аст, танҳо тавассути қонуниятҳои иникоси хусусиятҳои психологии шахсият дар пайи чиноятҳои содиршуда муайян кардан мумкин аст. Он бо усулҳои равонии таҳлили фаъолияти чинояткор дар асоси нишонаҳои гузашта ва ҷамъи ҳолатҳои рӯйдоди криминалӣ гузаронида мешавад

Аз ин рӯ, тавсифи криминологии шахсияти киберчинояткорро метавон аз рӯи таснифоти зерин таҳлил намуд:

1. Тавсифи иҷтимоии киберчинояткор;
2. Тавсифи равонии киберчинояткор

Тавсифи иҷтимоӣ – таҳти мафҳуми тавсифи иҷтимоӣ, тамоми хислатҳои шахсӣ, ки ба шахрванд ҳамчун узви ҷомеа мансуб аст, ифода мегардад.

---

⁴⁷² Ниг.: Давлатзода К.Д. Хакер: тавсифи криминологии он / К.Д. Давлатзода // Масоили мубрами такмили Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити муосир: маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмию назариявӣ бахшида ба 75-солагии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – Душанбе, 2023. – С. 227-233.

Бо дарназардошти ин хусусиятҳо дар тавсифи иҷтимоии киберчинояткорон бояд чунин омилҳоро ба инобат гирифт:

1. Чинс
2. Синну сол
3. Ному насаб
4. Дараҷаи дониш
5. Машғулият
6. Дорои касбу ҳунар ва шароити оилавӣ
7. Дараҷаи иҷтимоӣ ва таъминоти моддӣ
8. Ҷойи истиқомат ва ҷои гузаронидани вақти холигӣ

Истифода бурдани тавсифи иҷтимоӣ дар масъалаи муайянкунии психологии шахсияти киберчинояткорон имкон фароҳам меорад, ки «муҳити зисти» киберчинояткорони эҳтимолиро муайян наоём, барои гузаронидани ҷорабиниҳои оперативӣ-ҷустуҷӯӣ шароити мусоид фароҳам орем.

Тавсифи равонии киберчинояткор – таҳти ин мафҳум дар маҷмӯъ ҳамаи хислатҳои фардӣ-равонии киберчинояткор фаҳмида мешавад. Тавсифи равонӣ имконият медиҳад, ки шахсияти киберчинояткорон хуб омӯхта шуда, дар баробари ин, натиҷаҳои амалҳои содиркардааш ба пуррагӣ муайян карда шуда, он равия, арзиш, мазмун ва сабабҳо амалҳои ҷиноятӣ, хусусиятҳои ахлоқӣ-равонии шахсият ва ғайраро дар бар гирад. Воқеан, тавсифи равонии шахсияти киберчинояткорон имкон медиҳад, ки доираи гумонбари ҷинояти содиргардида, ки дар байни онҳо ҳуди ҷинояткор низ вучуд дорад, маҳдуд карда шавад ва ё ўро дар байни муҳити шахсонӣ ҳаммонандаш ҷудо кунанд, ҳолати сабабӣ, мақсади ҷиноят ва инчунин усули содиршавии ҷиноятро муайян кунанд.

Тавсифҳои равони ва иҷтимоии шахсият қисмҳои асосии сурати равонии киберчинояткорро ташкил медиҳад.

Зери мафҳуми сурати равонии шахсият, маҷмуи хислатҳои шахсии як нафарро мефаҳманд, ки вобастагии ўро аз муҳити иҷтимоӣ ва хусусияти равонӣ муайян мекунад. Сурати равонии ҷинояткор-ин усули равонӣ-криминалистӣ ва натиҷаи дарёфти криминалии ҳодиса аст, ки ба самти

ошкор намудани чамъи маълумот оид ба аломат ва хусусиятҳои фардии субъекти ҷинойт дар ҳолати чамъоварии иттилоот ва кофтукови ҷинойтӣ, ки дар он шахсият бо мафҳумҳои хоси раванӣ ва шахрвандӣ маҳсуб тавсиф карда мешавад, нигаронида шудааст.

Бояд тазакур дод, ки дараҷаи равоии киберҷинойткорон гуногунҷабҳа мебошад, сурати ягонаи киберҷинойткорро муайян кардан имконнопазир мебошад. Аз ин рӯ, дар таҷриба вайронкунандагони қонунро дар баҳши киберҷинойтҳо ба шакли муайян арзёбӣ карда, сурати равоии хоси намояндагони ин гурӯҳро баррасӣ менамоем.

Лозим ба ёдоварист, ки Кодекси ҷинойтии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва илми ҳуқуқи ҷинойтии ватанӣ 3 навъи таркиби ҷинойтро дар баҳши киберҷинойтҳо муқарар намудааст, ки таввасути онҳо мо метавонем, навъҳои киберҷинойтҳоро мувофиқи «тахассусашон» ҷудо намоем. Таҳлили адабиётҳои соҳавӣ ва омӯзиши парвандаҳои ҷинойтӣ вобаста ба ҷинойтӣ мазкур исбот намуд, ки тавсифномаҳои шахсияти ин шахсон аз рӯйи ҷинойтҳои содирнамудааш вобаста ба боби ҷинойтҳо ба муқобили аминияти иттилоотӣ вобастагӣ дорад. Масалан, моддаи 298 Кодекси ҷинойтии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷавобгарии ҷинойтиро оид ба ғайриқонуни даромадан ба иттилоотӣ компютери пешбинӣ кардааст. «Вориди ғайриқонунӣ» маънои бо тарзи ғайриқонунӣ ва зидди қонуни, ки қонунгузори ҷинойтӣ манъ кардааст, ба даст овардани иттилоот ва ё кӯшиши шинос шудан ба онро ифода менамояд. Мувофиқи маълумоти омӯрӣ ва омӯзиши парвандаҳои ҷинойтӣ асосан ин модда аз тарафи киберҷинойткороне, ки «омӯзиши махсус дар соҳаи иттилоотро»-ро гузаштаанд, содир карда мешавад. Барои исботи ин гуфтаҳо ба таҷрибаи амалӣ назар менамоем.

Шаҳрванд «С», санаи таваллудаш 13 март соли 2004, зодаи н.Варзоб, миллат тоҷик, маълумот миёна, истиқоматкунандаи н.Варзоб, ҷамоати деҳоти Айнӣ, деҳаи Бакавули нав, муҷаррад, қаблан суд нашудааст, дар ҳолати зерин даст ба ҷинойти ғайриқонунӣ даромадан ба иттилооти компютерӣ задааст.

Чунончи, ӯ 13 июли соли 2022 дар шабакаи иҷтимоии интернетии «YouTube» навори бо номи «бесплатно взлом инстаграмм»-ро пайдо намуда, ин наворро тамошо карда, тарзи ғайриқонунӣ, бо вайрон кардани системаи муҳофизатӣ аккаунтҳои истифодабарандагони шабакаи иҷтимоии «instagram»-ро омӯхта, сипас баҳри амалӣ намудани қасди кардааш дар телефони мобилиаш, тамғаи «Самсунг Галакси А6+», замимаи махсуси «SurveyMonkey»-ро насб карда, бо истифодаи ин замима пурсишномаи махсус омода сохта, пайванди (ссылка)-и онро тавассути аккаунти сомонаи иҷтимоии «instagram «-и худ бо номи «F_i_g_u_z_13_03» ба аккаунти дар ин сомона бо номи «Рағвона-03», ки ба шахрванд «А» тааллуқ дошт, ирсол мекунад.

Шаҳрванд «А» ки аз ин мақсад оғаҳ набуд, ба ин саволнома-пайванди ӯ посух додааст, дар натиҷа маълумотҳо дар бораи номи истифодабаранда ва рамзи махфияш (логин ва парол) ба барномаи «SurveyMonkey», ки дар телефони мобилии «С» насб буд, ирсол гардид.

Шаҳрванд «С» аз маълумотҳои бадастовардааш истифода намуда, ғайриқонунӣ ба аккаунти Шаҳрванд «А» «Рағ...03» даромада, ба иттилоотҳои ин аккаунт дастрасӣ пайдо карда, ба он иттилоотҳо тағйирот ворид намуда, номи истифодабарандаро аз «Рағ...-03» ба «ficyifyiicuciuyuctcu», рақами телефони мобилии ба он пайваст бударо аз +992 90091... ба +992 91921..., почтаи электронии ба он пайваст бударо аз «hasaho...@gmail.com» ба «Samie...67@gmail.com» иваз кардааст.

Мувофиқи хулосаи мутахассиси Маркази Ҷумҳуриявии экспертизаҳои судӣ ва криминалистии Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳти №19/2240/2022, аз 01.08.2022 бо телефони мобилии тамғаи «Самсунг галакси А6» мансуб ба шахрванд «С» ғайриқонунӣ, яъне бо таври фиреб ба телефони мобилии тамғаи Самсунг Галакси С20» мансуб ба шахрванд Шаҳрванд «А» ворид шудааст⁴⁷³.

---

⁴⁷³ Ниг.: Парвандаи ҷиноятии №27914/22 // Бойғонии суди ноҳияи Шоҳмансури ш. Душанбе.

Хамин тариқ, бо ин ҳаракатҳои худ «С» ҷинойти дар моддаи 298 қисми 1 КҶ Ҷумҳурии Тоҷикистонро, яъне ғайриқонунӣ даромадан ба иттилооти компютерӣ, яъне ғайриқонунӣ даромадан ба иттилооте, ки дар система ё шабакаи компютерӣ, ё дар маҳзани мошинҳо мавҷуданд, бо вайрон кардани системаи муҳофизати онҳо пешбинӣ шудааст, содир кардааст.

Аз натиҷаи омӯзиши протоколи пурсиши гумонбаршаванда маълум намудем, ки шахрванд «С» тахминан 4 сол боз бо телефонҳои мобилии падару модараш ва апаҳояш бозӣ карда, видеоҳо тамошо мекардааст ва гоҳ-гоҳ дар шабакаҳои интернетӣ низ мебаромадааст, ки дар натиҷа истифодабарии телефонҳои мобилӣ ва интернетро омӯхтааст, зеро воридшавии ғайриқонунӣ ба иттилооте, ки дар хотираи МЭҶ, ё дар сабткунаки магнитӣ, ё дар дигар намуди сабткунак нигоҳ дошта мешавад, тайёрии махсус ва бо назардошти ривочи бошиддати технологияи компютерӣ, тайёрии ҷиддиро дар бахши технологияи компютерӣ талаб менамояд. Ин маънои онро дорад, ки ҷинойткор аз ҷиҳати техникӣ таҷрибаи бисёр хуб дошта, дорои фаъолияти гуногунҷабҳа мебошад, ки ба ӯ имконияти вориднамудани «калидҳои» лозимаро бо «қулфҳои электроники» гуногун бе ягон монеа муҳаё месозад. Дар бисёре аз ҳолатҳо чунин киберҷинойткорон хатмкардаи ягон донишгоҳҳои техникӣ ва истифодабарандаи доимии МЭҶ мебошанд ва дар байни шахсони муайян фаъолият менамоянд. Синну соли миёнаи онҳо 15-45 сола мебошад (ҳодисаи муайян намудани киберҷинойткорони аз 45-сола боло хело кам дида мешавад).

Бо дарназардошти ин аз рӯи субъекти содиркунанда шахсияти киберҷинойткорро метавон чунин тавсиф намуд: навомӯз – ҷавонони 15-20; таҷрибадорон – синну соли аз 20 то 25-сола; мутахассис – аз 25 то 45-сола. Бояд қайд намуд, ки ғайриқонунӣ даромадан ба иттилоотро, ки дар система ё шабакаи компютерӣ, ё дар маҳзани мошинҳо мавҷуданд, шахсоне содир менамоянд, ки тайёрии ҳаматарафаи техникӣ доранд ва дар маҷмӯъ

хусусияти асосии онҳо ин майли «зиддиҳуқуқӣ» ва «зиддиҷамъиятӣ» будан мебошад.

Лозим ба ёдоварист, ки бо компютеризатсиякунонии оммавии давлатӣ нигоҳ накарда, киберҷиноятҳоро на ҳар шахс содир карда метавонад. Таҳлили адабиётҳои криминологӣ нишон дод, ки касби он нафронде, ки ин намуди ҷиноятро содир мекунад, асосан бо истифода ё ин ки хизматрасонии техникӣ компютерӣ ва барномарезии онҳоро ба уҳда доранд. Шахсоне, ки бо таҳияи барномаҳои зараровар машғуланд, дар асл ҳамчун барномарезон, мудирони системавӣ, муттаҳассисони соҳаи амнияти иттилоотӣ ва ғайра қор ва ғаъолият менамоянд. Байни синну соли ҷиноятқор ва намуди ҷиноятӣ содиршуда метавонад робита вучуд дошта бошад. Агар вирус аз тарафи ҷавони ноболиғ таҳрезӣ шуда бошад, дар ин маврид сабаб ва таъсири он метавонад зараровар набошад (авбошӣ, худнишондиҳи, азхудкунии система бо ёрии сохтани барномаҳои осон), вале бо мурури замон ин намуди безарарии ғаъолият метавонад барои ҷомеа хело зараррасон гардад (мумкин аст, ки ин амал ғаразнок, бо ёрии вирус ё ягон дигар намуди ҷиноят содир карда шавад).

Шавқу завқи шахсияте, ки чунин ҷиноятро содир мекунад бо компютерӣ шахсӣ вобастагӣ дорад. Онҳо соатҳои зиёд дар компютер вақт мегузаронанд ва саргарми барномарезиҳо гуногун қарор гирифта, маҳорату малакаи худро дигаргун ва сайқал медиҳанд. Киберҷиноятқорони қалонсол асосан мучаррад мебошанд ва вақти холигии худро дар сари компютер мегузаронанд. Қисми барзиёди ғаъолияти ин навъи киберҷиноятқорн ба сайқалдиҳии барномаҳои қуҳна, иваз намудани қисми техникӣ қуҳнашуда ба қисмҳои фелан замонавии компютерҳои шахсӣ сарф мегардад, зеро таҷҳизотҳои компютерӣ доимо иваз шуда, тез фарсуда мегарданд.

Аз ин рӯ, метавон шахсияти киберҷиноятқоронеро, ки даст ба сохтани барномаҳои зараррасон мезананд, аз рӯи таҳассус ба ду гурӯҳ ҷудо кард: киберҷиноятқоронеро, ки таҳассусӣ умумӣ доранд ва киберҷиноятқоронеро, ки таҳассуси касбиро доро ҳастанд.

Киберчинояткоронеро, ки тахассуси умумӣ доранд, онҳо малакаҳои кор бо системаи оператсионӣ, кор бо файлҳои гуногунҷабҳа ва ба барномаҳои гуногун кор менамоянд. Сохтани чунин барномаҳо ин як фаъолияти самаранок мебошад, ки дар худ вазифаи пешбини масъала, муайян намудани муҳити фаъолият ва мақсади ин барнома аст. Ин фаъолият бе донишгари алгоритмҳои кории муҳите, ки ин барномаи зараррасон ба он равона карда шудааст, номумкин мебошад. Ў бояд бидонад, ки кадом аз намуди иттилоотро бояд барҳам дод, муҳосира кард ва сайқал дод ва ё ин ки барои ба ҳадафи барномавӣ расидан нусхабардорӣ кард ва инчунин дар кадом ҳолат ӯ нигоҳ дошта мешаваду дар асоси кадом принципҳо фаъолият мекунад. Хусусиятҳои мазкур ба малака, ҷойи кор, макони таҳсил ва шавқу мароми гумонбар вобастагӣ дорад.

Киберчинояткоронеро, ки тахассуси касбиро доро ҳастанд, услуби хосаи сохтани алгоритмро доро ҳастанд, намудҳои хосаи ҳалли ин ё он масъалаҳоро доранд, ки ин маъмулан ба тарзи содир намудани киберчинояҳо ва ё «аломатҳои хосаи» киберчинояткорон ишора мекунад.

Таҳлилҳо нишон додаанд, ки вирус метавонад на танҳо як офаридаи назарногир бошад, балки он ҳамчун силлоҳи пурқувват дар дасти «кибертеррористон» ин ва ё он кирдори ба ҷамъияти хавфнокро иҷро намояд.

Тавсифи тасвири шахсии чунин киберчинояткорон бисёрҳам маҳдуд, яъне синну соли аз 23-сола боло мебошад. Дар маҷмуъ чунин шахсон дар бисёр ҳолатҳо барномасозии таҷрибадор буда, дар паҳн кардани барномаҳои зараровар, таҳияи барномаҳои компютерӣ ва ё даровардани тағйирот ба барномаҳои мавҷудбудаи компютерӣ, инчунин таҳияи барномаҳои махсуси вирусдор машғул мебошад.

Аз рӯйи синну сол киберчинояткоронро метован чунин тасниф кард:

Гуруҳи аввал 11-21-сола, яъне мактаббачагон ва донишҷӯёне, ки асосҳои информатика ва забонҳои гуногуни барномасозиро аз худ кардаанд ва мехоҳанд қувваи худро бисанҷанду ба худ хулоса ҳосил намоянд. Барномаҳои зараррасонро бо сабабҳои ҳиссиёти авбошӣ эҷод мекунанд. Ин гуруҳ он

қадар хавфнок нест. Истифодабарандагони ин гурӯҳ он қадар донише дар бораи алгоритмҳои амалкарди вирусҳо, системаи амалиёт, сохтори файли, механизмҳои расонидани маълумот байни МЭҶ ва ғайраро надоранд. Дар чунин ҳолатҳо, пайдо кардани ҷинояткоре, ки баъди содир гардидани ҷиноят нишонаҳои баъди худ мегузорад, он қадар мушкилоти зиёде надорад.

Гурӯҳи дуумро нафарони синну солашон аз 21 то 25-сола ташкил медиҳанд. Шахсони дорои ин синну сол қобилияти худро оид ба барномасозии зараррасон ҳаматарафа раванқ медиҳанд. Барои тайёр намудани вирусҳо, ҷинояткорон забонҳои барномасозии сода ва созандаи вирусҳо истифода мекунанд. Ин гурӯҳ дар бораи кори МЭҶ маълумоти зарурӣ доранд, метавонанд бе ягон мамоният пайи офаридини барномаи зараррасони худро нобуд созанд, ҳангоми муоинаи вирус метавонанд E-mail-и қалбакиро истифода баранд, ё ин, ки суроғи номаълум ва бемаблағи электрониро истифода баранд.

Гурӯҳи сеюмро нафарони то 25-сола ва калонтар аз онҳо ташкил дода, онҳо гурӯҳи хавфнок, соҳибтаҷрибан, худхоҳ ва бовиқор ҳастанд, ин гурӯҳ вирусҳои «хатарнок»-ро офарида, ба шабакаҳо паҳн менамоянд. Ин барномаҳои хеле сайқалдодашуда ва мукамал аз тарафи мутахассисон ва барномасозони боистеъдод, ки дар соҳаи худ малакаи олии доранд ва муҳлати тӯлони ҳамчун роҳбарони системавӣ ва ё барномасозони соҳаи иттилоот ва ғайра шуда қор кардаанд, офарида мешаванд.

Дар илми криминология тайи солҳои охир олимони зиёд кӯшишҳои зиёде барои ба тартиб даровардани шахсияти киберҷинояткор ба харҷ додаанд. Хусусияти ҷойдоштаи киберҷинояткор аз назари мо, ягон аҳаммияти амалӣ надорад, зеро таҳлилии киберҷиноятҳои аз тарафи мо гузаронидашуда нишон дод, ки робитаи байни намудҳои содиршуда ва намуди зохирии ҷинояткор ҳатман якхела нестанд: ҳам таҳияи барномаи зараровар ва ҳам дохилшавии ғайриқонунӣ метавонад аз тарафи ҷинояткори касбӣ ва «барномашикани» навқор иҷро шавад ва мақсаду мароми онҳо тафовут дорад: яке барои санҷидани худ, дигаре барои ҷамъоварии иттилоот амал менамоянд.

Ҳангоми таҳлили шахсияти ҷинояткор мақоми хеле баланди иҷтимоӣ, таҳассуси баланди техникӣ ва майли содир намудани ҷиноятҳои зархаридонаи ўро ошкор намуда, метавонем қайд намоем, ки ҷомеа бидуни такмил додани меъёрҳои ҳуқуқи ҷиноятӣ дар пешгирии чунин ҷиноятҳо истодагарӣ карда наметавонад. Бо дарназардошти ин, пешниҳод менамоем, ки шахсони дар амнияти компютери объектиҳои аҳаммияти давлатӣ фаъолияткунанда аз тайёрии махсус гузаранд ва барои иҷозати кор имтиҳон супоранд, зеро нокифоя будани таҳассус ва хунукназарии чунин ашхос сабаби асосии зарарҳои калони моддӣ мегарданд. Аз таҳлили корҳои илмӣ ба тасниф ва типологияи киберҷинояткорон бахшидашуда бармеояд, дар айни замон аксари олимони киберҷиноятҳо аз рӯи меъёрҳои гуногун (ангезаҳо, вазъи иҷтимоӣ, хусусиятҳои ҷинсиат ва синну сол, психотипҳо ва ғайра) гурӯҳбандӣ намуда, ба муқоисаи ин гурӯҳҳо диққат медиҳанд⁴⁷⁴.

---

⁴⁷⁴ Ниг.: Баъзе муаллифон (ба монанди Крылов В.В. Информационные компьютерные преступления. – М.: Городец, 1997. – С. 64; Мальковцев М.М. Уголовная ответственность за создание, использование и распространение вредоносных программ для ЭВМ: дис. ... канд. юрид. наук. – Москва, 2007. – С. 149-150) чунин типҳои ҷинояткоронро тасниф мекунанд:

– «Таҳрибкорон дар истифодабарии компютерҳо». Ин гурӯҳро аз сабаби надоштани дараҷаи баланди касбӣ ва ҳадафҳои пешгирифташон метавон «хатарнок» ҳисобид;

– «Гурӯҳи сафедпӯшон» – мақсади ба даст овардани неъматҳои моддӣ ва ё пинҳон доштани кирдорҳои дигари ҷиноятӣ мебошад. «Ҷосусони компютерӣ», ки иттилооти хифзшударо дуздида, ба ҷамъоварии маълумоти аз ҷиҳати стратегӣ муҳими соҳаҳои ҳарбӣ, иқтисодӣ, техникӣ ва дигар соҳаҳо аз номи шахсони сеюм ё фурӯши ин маълумот ба шахсони манфиатдор машғул мебошанд;

– «Ҳакерҳо» ё «ҷосусони компютерӣ». Ин гурӯҳ мақсадҳои ғаразнок надошта, кирдорҳои ҷинояткоронаи онҳо бо мақсади нишон додани қобилияти касбии худ амалӣ мегардад;

– «Террористони бахши компютерӣ», ки технологияи компютериро барои дастрасии беиҷозат ба шабакаҳои компютери бахшҳо ва сохторҳои гуногуни давлатӣ ва хусусӣ истифода бурда, барои ба даст овардани қудрат ва расидан ба ҳадафҳои дигари худ аз террору таҳдид истифода мекунанд.

Дигар олимони (Ниг.: Лопатина Т.М. Криминологические и уголовно-правовые основы противодействия компьютерной преступности: дис. ... д-ра юрид. наук. – Москва, 2006. – С. 159) киберҷинояткоронро тасниф мекунанд ба:

– «ҳакерҳои бахши иттилоотӣ», ки дуздии иттилоотиро тавассути ҳакерҳои касбӣ амалӣ менамоянд ва баъдан онро ба рақибони тичоратӣ ё дигар шахсони манфиатдор мефурӯшанд;

– «ҳакерҳои пуртаҷриба – метаҳакерҳо» ба фаъолияти ҳакерҳои касбӣ ҳалал ворид сохта, сипас натиҷаҳои бадастомадаро барои амалӣ гаштани мақсадҳои худ истифода мекунанд;

– «ториксайдерҳо», ки принципҳои ҳакерии классикиро рад намуда, ба даст овардани ғоидаро дар мадди аввал мегузоранд.

Сеюмиҳо (Ниг.: Осипенко А.Л. Борьба с преступностью в глобальных компьютерных сетях: международный опыт: монография. – М.: Норма, 2004. – С. 166) чунин типологияи ҷинояткоронро пешниҳод менамоянд:

– «Scriptkiddies» – инҳо ҳакерҳои навкоранд, ки аз шахсони алоҳида иборат буда, асосҳои барномасозиро камтар мефаҳманд ва абзорҳои нармафзори тайёрро бидуни фаҳмидани принципҳои кори худ барои анҷом додани ҳамлаҳо истифода мекунанд;

– «крекерҳо» – мутаҳассисон оид ба нест кардани чораҳои амниятии шабакаҳо ё системаҳои компютерӣ бо мақсади истифодаи ғайриқонунии захираҳои онҳо;

– «фрейкерҳо» – шахсоне, ки ба шабакаҳои телефонӣ ва дигар системаҳои муҳобироти бехатарӣ ворид мешаванд;

Дар асоси така ба сарчашмаҳои муътамад оид ба паҳлуҳои гуногуни шахсияти киберҷинояткорон (парвандаи ҷиноятӣ, ҳисоботи расмии оморӣ, натиҷаҳои тадқиқоти криминологӣ) чунин шахсонро ба гурӯҳҳои зерин метавон ҷудо намуд:

1. Вобаста ба намуди киберҷинояткорӣ ва сатҳи малакаҳои кор бо системаҳои компютерӣ:

– шахсоне, ки дар ин самт маълумоти олии дошта, дар содир намудани киберҷиноятҳо соҳибтаҷриба буда дорои донишҳои махсус ба шумор мераванд. Мавҷудияти дониши махсус маънои онро дорад, ки чунин ҷинояткор ба қатори ҳакерҳо (крекерҳо) мансуб аст;

– шахсоне, ки алгоритми тайёри содир намудани кирдорҳои барои ҷамъият хавфнокро доранд, дар бораи ҷузъиёт ва равандҳои дар системаҳои иттилоотӣ фаҳмиши кам дошта, ба содир намудани кирдорҳои барои фазои маҷозӣ «номаъмул» (қаллобӣ, дудӣ, тақсими даромадҳо) аз дастгоҳҳои электронӣ истифода мекунанд;

– шахсоне, ки қаблан ҷиноят содир намуда, ба сифати киберҷинояткор «ба таври махсус тайёр шудаанд», онҳо фирефтаи имкониятҳои васеи фазои маҷозӣ, инчунин намояндагони ҷиноятҳои муташаккил гардидаанд, ки ин тоифа қодиранд одамони дорои дониши махсусро барои содир намудани

– «Рамзгузoron» ҷинояткороне мебошанд, ки нармафзорро вайрон мекунанд. Ҳамзамон, «рамзгузор» маълумоти дуздидашударо намефурӯшад, балки онро тавассути сайтҳои махсусгардонидашуда ройгон паҳн мекунад. Бо вучуди ин, баъзеҳо барои ҳакерӣ барномаҳо ва пойгоҳи додаҳо хидматҳои пулакӣ пешниҳод мекунанд;

– Ҳакерҳои бо истилоҳ «гвардияи кӯҳна» (oldguardhackers) бештар омодагии баланди касбӣ дошта, ниятҳои мустақими ҷиноятӣ надоранд. Чунин шахсон ба талаботи қонун итоат мекунанд ва тибқи он бештар амал мекунанд. Барои онҳо манфиатҳои дорои хусусиятҳои таҳқиқотӣ муҳим ба шумор меравад.

Чорум (Ниг.: Лопатина Т.М. Криминологические и уголовно-правовые основы противодействия компьютерной преступности: дис. ... д-ра юрид. наук. – Москва, 2006. – С. 144-150; Маслакова Е.А. Незаконный оборот вредоносных компьютерных программ: уголовно-правовые и криминологические аспекты: дис. ... канд. юрид. наук. – Орел, 2008. – С. 128-130) аз рӯи ангезаи рафтори ҷиноятӣ ҷудо менамоянд:

– намуди худхоҳонаи киберҷинояткорӣ;
– навъи киберҷинояткорие, ки дар он ангезаҳои худхоҳона бартарӣ дорад;
– Навъи киберҷинояткорон – вайронкорон, яъне онҳое, ки ба иттилоот ва нармафзори компютерӣ зарар ворид месозанд;

– Навъи киберҷинояткорӣ тавассути бозихо. Ин навъ барои фуру нишондани эҳсосоти шахс амалӣ карда мешавад;

– намуди киберҷинояткорӣ – шахсоне, ки мақсади интикомгирӣ доранд;
– Навъи киберҷинояткороне, ки гирифтори бемории равонӣ мебошанд, яъне бемориҳои мансуб ба иттилоот ё фобияҳои компютерӣ.

чиноят муттаҳид намуда, кӯшишҳои асосии худро барои ба даст овардани Ҷоида равона созанд.

2. Ҷолати пешгирии Ҷаъолияти чинояткорона:

– Ҷаъолияти асосии чинояткоронаи худро танҳо дар Ҷазои маҷозӣ амалӣ месозанд. Ҷамзамон, агар он саривақт пешгирӣ карда шавад, рафтори чунин шахсон хатарнок ба таври назаррас зери назорат қарор мегирад;

– дар Ҷазои маҷозӣ ва ҳаёти воқеӣ амалиёти чиноятӣ анҷом додан.

3. Вобаста ба сабабҳои кирдори чинояткорона:

– навъи тамаъкорона аз ҷониби шахсоне ташаккул меёбад, ки майли ошқори мусодираи манфиатҳои моддӣ ва дигар омилҳои муҳимро (ҷоизаҳои варзишӣ ва ғ.) тавассути содир намудани киберчинояткорӣ доранд;

– навъи зӯрварӣ. Набудани робитаи ҷисмонӣ дар Ҷазои маҷозӣ содир намудани чиноятҳо муқобили шахсиятро (таҳдид ба худкушӣ, таҳдиди куштор) бо роҳи таъсири руҳӣ, кибертаъқиб, тарсондан, инчунин даъват ба ҳамлаҳои зӯрварӣ истисно намекунад;

– навъи номуташаккили иҷтимоӣ ё истилоҳи бо ном «бозӣ». Ҷадафи асосии киберчинояткор вайрон кардани меъёрҳои иҷтимоӣ ва ҳуқуқӣ, расонидани таъсири харобиовар ба ҷомеа ва муносибатҳои ҷамъиятӣ мебошад;

– навъи эътироз. Киберчиноят ҳамчун як шакли эътироз, роҳи муборизаи сиёсӣ ё идеологӣ;

– навъи худтанзимкунанда. Чинояткорон хоҳиши ба даст овардани мақоми баландтари иҷтимоии ғайрирасмиро дар ҷомеаи киберӣ доранд;

– навъи безътиной. Барои ин навъи чиноят содир кардани киберчиноят оқибати манфӣ ё натиҷаи омӯзиши ҷузъҳои нармафзор ва сахтафзори дастгоҳҳои электронӣ ва шабакаҳои онҳо, ҷустуҷӯи «заифӣ» ва роҳҳои бартараф ва ҳифзи онҳо мебошад.

4. Вобаста ба хусусиятҳои киберчиноятҳо онҳоро ба гурӯҳҳои зерин метавон ҷудо кард:

Навъи шахватпарастӣ. Ин навъи киберчинояткор бо содир намудани чиноятҳо, аз қабилӣ паҳнкунии ғайриқонунии мавод ё предмети порнографӣ бе мақсади фоида, маҷбур кардан ба амалҳои дорои хусусияти шахвонӣ ва кирдорҳои бадахлоқона тавсиф мешавад. Эҳтимолияти дар баъзе ҳолатҳо нисбати ноболиғон мавҷудияти зӯровариҳои чинсӣ вучуд дорад. Навъи номуътадилиҳои иҷтимоӣ, ки ҳадафи асосии он вайрон кардани меъёрҳои иҷтимоии бо қонун таъминшуда ва расонидани таъсири харобиовар ба ҷомеа ва муносибатҳои ҷамъиятӣ мебошад.

Навъи дорои хусусиятҳои идеологӣ ва сиёсӣ. Вақтҳои охир содир намудани киберчиноятҳо ба як шакли маъмули эътироз ва муборизаи сиёсӣ идеологӣ табдил ёфтааст. Дар кишварҳои ғарбӣ истилоҳи «хактивист» барои тавсифи навъҳои мушаххаси киберчинояткоре истифода мешавад, ки дар асоси эътиқоди сиёсӣ ё идеологӣ чиноят содир мекунад.

Навъи киберчинояткор вобаста ҳолат. Чинояткорон ҳангоми содир кардани чунин чиноят кӯшиш мекунад, ки мақоми баландтари иҷтимоии ғайрирасмиро ба даст оранд. Ҳарчанд аз рӯи табиати худ ҳамчун ангезаи содир намудани чиноят омили иловагӣ ё таъсири кӯтоҳмуддат ба фаъолияти чиноятӣ дорад, дар байни хакерҳо (крекерҳо) он метавонад хусусияти ҳавасмандкунии баланд дошта бошад.

Навъи таҳқиқотӣ барои шахсоне хос аст, ки чиноятҳои махсус дар бахши кибериро содир мекунад. Асоси ҳавасмандии онҳо омӯзиши ҷузъҳои нармафзор ва сахтафзори дастгоҳҳои электронӣ ва шабакаҳои онҳо, ҷустуҷӯи осебпазирӣ, имкони истифода ва рафъи онҳост. Ин ҳадафҳо барои наслҳои аввали хакерҳо ва инчунин баъзе чиноятҳои муосир хос буда, ҳоло онҳо аксаран ҳамчун ангезаи иловагӣ амал мекунад. Чинояткорон амалҳои худро ба рафъи хатогиҳо ва рушди ҳифзи дастгоҳҳо ва шабакаҳо равона мекунад ва аз ин рӯ, амали онҳо хусусияти манфиатовар низ дорад.

Бо дарназардошти андешарониҳои олимон ва мавқеъгириии онҳо дар ин соҳа⁴⁷⁵, мо чунин мешуморем, ки киберчинояткорон на танҳо аз рӯи сатҳи тайёрии касбӣ, вазъи иҷтимоӣ, мақсади онҳо, балки аз рӯи хусусиятҳои ахлоқию психологиашон ҷудо кардан ба мақсад мувофиқ аст. Зеро маҳз муносибати руҳӣ ба чиноят шакли гунаҳкорӣ, сабаб ва мақсади кирдори барои ҷамъият хавфнокро муайян мекунад. Дар асоси ин гуфтаҳо се намуди киберчинояткоронро дар ин самт метавон ҷудо кард:

Навъи якумро ба таври шартӣ шахсони «аз ҷиҳати иҷтимоӣ номувофиқ» меномем, зеро он шахсонро мегирад, ки дорои нишонаҳои интроверсия мебошанд, яъне дур шудан аз дигарон, таваҷҷуҳи манфиатҳо танҳо ба қонё кардани ниёзҳои худ, асосан иттилоотӣ, хоси онҳост. Ин омил аксаран дар натиҷаи вайрон шудани робитаҳои иҷтимоӣ ва набудани муоширати муқаррарӣ ба вучуд меояд. Барои ин чинояткорон муоширати иттилоотӣ ва содир намудани чиноят ҳамчун бартараф намудани носозгорӣ тавсиф мешавад. Ба ин гурӯҳи киберчинояткорон бо дарназардошти таснифоти зикршуда мо метавонем «барномасозони савдой» ва дигар чинояткорони беэёнро дохил кунем. Барои онҳо хеле муҳим аст, ки худро узви ҷомеаи хакерӣ ҳисоб кунанд, шиносӣ бо аъзои гурӯҳҳои хурд барояшон мусоид аст. Ҳамин тариқ, онҳо бо ин роҳ мехоҳанд, ки бегонагии иҷтимоии худро бартараф созанд, мавқеи худро эҳсос кунанд ва инчунин фазои эътимод ва якдигарфаҳмиро бо дигарон пайдо кунанд. Барои бартараф кардани нороҳатии равонии худ онҳо ба осонӣ ба таъсири манфии беруна дода мешаванд ва тарзи ҳаёти ғайриқонуниро қабул мекунанд. Аз ин рӯ, онҳоро гурӯҳҳои муташаккили чиноятӣ ба осонӣ ба чинояткорӣ ҷалб менамоянд ва ин тоифа аз мақсади асосии чинояткорон огоҳӣ надоранд.

---

⁴⁷⁵ Ниг.: Лопатина Т.М. Криминологические и уголовно-правовые основы противодействия компьютерной преступности: дис. ... д-ра юрид. наук. – Москва, 2006. – С. 144-150; Тропина Т.Л. Киберпреступность: понятие, состояние, уголовно-правовые меры борьбы: дис. ... канд. юрид. наук. – Владивосток, 2005. – С. 112; Маслакова Е.А. Незаконный оборот вредоносных компьютерных программ: уголовно-правовые и криминологические аспекты: дис. ... канд. юрид. наук. – Орел, 2008. – С. 128-130; Исмаилова М.М. Особенности психологических установок компьютерных преступников / М.М. Исмаилова // Системные технологии. – 2014. – №1 (10). – С. 66-68; Косенков А.Н., Черный Г.А. Общая характеристика психологии киберпреступника / А.Н. Косенков, Г.А. Черный // Криминологический журнал БГУЭП. – 2012. – №3 (21). – С. 87-94.

Навъи дуюмро ба таври шартӣ метавон гурӯҳи дорои «эҳсоси баланд» ном бурд, ки он фарогири шахсони барои қонеъ кардани манфиатҳо ва ниёзҳои шахсии худ дар содир кардани киберчиноятҳо дастдошта ҷалбшуда мебошад. Ин тоифа ба манфиати шахсии худ бештар рағбат доранд ин намуди чинояткорон бо мақсадҳои ғаразнок бо мақсади қонеъ гардондани эҳтиёҷоти моддиву маънавии худ чиноят содир мекунанд. Баръакси чинояткорони навъи якум, инҳо шахсоне мебошанд, ки қобилияти роҳбарӣ ва сатҳи баланди зеҳнӣ доранд, ба худ бовар дошта, барои расидан ба ҳадафҳои хеш аз тамоми нерӯӣ ақлонӣ истифода менамоянд. Ин амали онҳо, ки бо ҳама роҳ мецоҳанд ба ҳадафҳои хеш расанд, дар вучуди онҳо нафратро нисбат ба дигарон ба миён меорад. Онҳо ба дастовардҳои бузург барои қонеъ кардани ниёзҳо ва орзуҳои худ ниёз доранд, майли худхоҳӣ дар вучуди онҳо хеле барвақт, дар наврасӣ инкишоф меёбад. Хусусияти хоси онҳо ин бо касе, ҳатто ба хешу табор ва наздикон, дилбастагӣ надоштан, эҳсоси кинаву адоват, безътиной нисбат ба меъёрҳои ҳуқуқӣ ва ахлоқӣ мебошад. Аксарияти одамоне, ки киберчиноятҳоро содир мекунанд, ба ин тоифаи чинояткорон мансубанд (бо дарназардошти таснифоти мавҷуда – инҳо «вируссозон», «кардерҳо», «фримерҳо», «майнерон ва ғайра).

Навъи сеюмро ашхоси «аз чиҳати иҷтимоӣ ғайримаъмул» ташкил дода, ҳиссаи онҳо дар шумораи умумии киберчинояткорӣ ба кулӣ фарқ дорад, ин тоифа асосан ҷавонони дорои маълумоти оӣ, сатҳи баланди интеллектуалӣ ва аз чиҳати молиявӣ таъмин мебошанд. Мақсадҳои ғаразнок ва қонеъ гардондани манфиатҳои моддӣ барои онҳо ягон нақш намебозанд, қонеъ гардондани дигар эҳтиёҷоти ғайримоддӣ барояшон басо муҳим мебошад. Дар ин замина фаъолияти онҳо ба аҳли ҷомеа хавф эҷод намуда, меъёрҳои муқарраршудаи ҳуқуқӣ (иҷтимоӣ) аз ҷониби ин гурӯҳ вайрон карда мешавад. Ҳолати руҳии онҳо ҳамеша ташвишовар буда, дар муҳити тарсу ҳарос умр ба сар мебаранд. Ба ин шахсон ангезаҳои сиёсӣ, авбошӣ ё ҷустуҷӯӣ хос мебошанд. Мо метавонем онҳоро бо дарназардошти таснифоти дар боло

зикршуда ба ин гурӯҳҳо: «ҷосусони компютерӣ», «вандалҳо», «хакерҳо» ва ғайра ҷудо намоем.

5.3. Таҳлил, огоҳонидан ва пешгирии киберҷинояткорӣ

Яке аз вазифаҳои муҳимтарини мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, ки дар даврони муосири ташаккули муносибатҳои нави бозорӣ умр ба сар мебаранд, танзими рушди ҷомеаи демократӣ вобаста ба пешрафти босуръати технологияҳои иттилоотӣ буда, дар ин самт мубориза бо киберҷиноятҳо ва махсусан ба муқовимат ба таҳия, истифода ва паҳн кардани барномаҳои зараровар, ҳалаҳои DoS, кибертаъқиб ва мактубҳои фишингӣ аҳаммияти аввалиндараҷаро касб менамояд. Аҳаммияти мушкилоти киберҷиноятро асосан дар ду ҳолат муайян мекунанд.

Якум, афзоиши босуръати таҳия, татбиқ ва истифодаи технологияҳои нави иттилоотӣ. Сониян, истифодаи босуръати технологияҳои нав барои ноил шудан ба ҳадафҳои ғайриқонунӣ ва густариши технологияҳои инноватсионӣ, аз ҷумла технологияҳои иттилоотӣ дар муҳити ҷиноятӣ.

Аз ин рӯ, дар шароити муосир на танҳо технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ, балки соҳаи киберҷинояткорӣ низ босуръат рушд мекунанд. Таҳдидҳо ба захираҳои иттилоотӣ пайваستا афзоиш ва инкишоф меёбанд. Дар ин самт як қатор омилҳо бояд назорат ва танзим карда шаванд: дастрасии ғайриқонунӣ ба иттилооти ҳифзшаванда; тағйир додани маълумоти шахсони соҳибкор бо мақсадҳои гуногун (ёрӣ ба рақибон, мақсадҳои ҷиноятӣ); нобуд кардани маълумот ё вайрон кардани (дуздии) воситаҳои ахбори омма.

Киберҷиноятҳо дар шароити рушди ТИК диқати махсусро дар арсаи ҷаҳонӣ пайдо кардаанд, ки барои пурсамар тафтиш кардани ҷиноятҳои содиршуда зарурати ҳамоҳангсозии қонунгузори миллӣ ва таҳияи чораҳои дахлдори танзимкунанда дар сатҳи байналмилалӣ ба миён омадааст. Дар баробари ин, барои таъмини самаранокии стандартҳои ҷаҳонӣ дар мубориза бо ин навъи ҷиноят дар давлатҳои мутараққӣ ва дар ҳоли рушд барои ин

иктидори воқеии моддию техникӣ бояд дошт. Аз ҷумла, содир шудани як қатор киберҷиноятҳо, махсусан қаллобӣ дар интернет, аз қабилӣ «фишинг» ва «спуфинг», на аз набудани ҳимояи техникӣ, балки аз огоҳӣ надоштани ҷабрдидагон ба амал меояд.

Моделҳои ҳуқуқии ҷиноятии амнияти иттилоотӣ эҳтимолан ҷиноятро тавассути таҳдиди ҷазо боздоранд, зеро қонуни ҷиноятӣ на ба пешгирии ҷиноят, балки ба татбиқи ҷазо барои ҷиноят равона мегардад.

Бо вучуди ин, пешгирии ҷинояткорӣ яке аз тадбирҳои асосии мубориза бо киберҷинояткорӣ мебошад, бинобар ин пешниҳод менамоем, ки чунин тадбирҳо баррасӣ карда шаванд. Ин тадбирҳо метавонанд аз ҳалли техникӣ (ба монанди насби воситаҳои муҳофизатӣ барои пешгирии дастрасии ғайриқонунӣ ба системаи компютерӣ ё барномаҳои антивирусӣ барои пешгирӣ аз насби нармафзори зараровар) то бастанӣ дастрасӣ ба воридшавии ғайриқонунии ба шабакаи Интернет бошанд. Саривақт чораҷӯӣ накардан боиси киберҷинояткорӣ гашта, омӯзиши ин омилҳо хеле муҳим ба назар мерасанд. Ин раванд ба он вобаста аст, ки ташкилоту ширкатҳо бо мақсади пешгирии коҳиши эътимод ба хидматҳои онлайнӣ, мавҷудияти хатари эҳтимолии киберӣ, ки шаҳрвандон ба он дучор мешаванд ва ё азият мекашанд, саривақт чораҷӯӣ намеkunанд. Дар замони муосир технологияҳои киберӣ ба дигаргуниҳои кулӣ оварда расонида, амнияти технологияҳои киберҷиноятӣ барои бисёр кишварҳо ба авлавият табдил меёбад. Ин дар стратегияҳои иттилоотӣ ё амнияти киберӣ, ки давлатҳо барои таъмини ҳифзи инфрасохтори муҳими иттилоотии кишвар қабул мекунанд, инъикос ёфтааст. Ин омилҳо инчунин барои давлат уҳдадорихоеро ба вучуд меорад, ки онҳо шаҳрвандонро тавассути он аз киберҷинояткорӣ муҳофизат мекунанд ва онҳоро барои содир кардани чунин ҷиноятҳо ба ҷавобгариӣ ҷиноятӣ ҷалб мекунанд.

Аммо дар доираи чораҳои мубориза бо киберҷинояткорӣ мавқеи қонунгузориӣ мувофиқавӣ устувор мебошад, ки он чораҳои андешидаи

мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ва истифодаи далелҳои мавҷударо дар муҳофизати
ҷинояти танзим мекунад. Бисёре аз кишварҳои пешрафта аллакай барои
мутобиқ кардани қонунгузориҳои худ ба муқаррароти Конвенсияи Будапешт,
стандартҳои Иттиҳоди Аврупо оид ба таъмини ҳифзи қўдакони аз зўровариҳои
ҷинсӣ, ҳифзи маълумот ва муқовимат бо қонунигардонии даромадҳо аз
ҷиноятҳо чораҳои зарурро андешидаанд. Ҳамзамон, такмил ва баланд
бардоштани самаранокии қонунгузориҳои миллӣ, ки ба талаботи эҳтиромии
ҳуқуқи инсон қимат мекунад, зарур буда, бояд ба он афзалияти
стратегӣ дода шавад.

Бо дарназардошти ин, ба расмият даровардани принципҳо ва шакли
усулҳои пешрафтаи муқовимати стратегӣ ба киберҷиноят бо мақсади
таъмини воқеии муносиб ба чунин зуҳурот як нуқтаи муҳими такмили
қонунгузорӣ буда метавонад. Унсурҳои асосии чунин муқовимат, ки дар
доираи барномаҳои махсус ва роҳандозии стратегияҳои мушаххас амалӣ
мешаванд, бояд чораҳои махсуси пешгирикунанда, талаботи қонун,
мавҷудияти воҳидҳои махсуси ҳифзи ҳуқуқ, низоми ҳамкории байниидоравӣ,
омодасозии ҳамҷонибаи қонундонии мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ва судиро
барои рафъи мушкилоти мавҷуда дар ин самт фарогир бошад.

Самти дигари пешгирии киберҷиноятҳо метавонад арзёбии доимии
самаранокии татбиқи қонунгузорӣ дар ин соҳа бошад. Дар амалияи татбиқ
гаштани қонун, ба назар гирифтани омили бахши ҷинояткорӣ,
парвандаҳо, ки ба суд оварда шудаанд, инчунин парвандаҳо, ки аз рӯйи
онҳо қарор ё ҳукм бароварда шудааст, дар ин самт муҳим ба ҳисоб рафта,
онҳо бояд дар шакли расмӣ амалӣ гарданд. Аз ин рӯ, зарурати таъмини
риояи ваколатҳои воқеии мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ба муқаррароти на танҳо
қонунгузориҳои миллӣ, балки байналмилалӣ низ ба миён меояд. Дар ин маврид
назорати судӣ аз болои иҷроии ваколатҳои марбут ба дахлат, инчунин риояи
ҳатмии принципҳои зарурӣ ва муносибӣ дар фаъолияти мақомоти ҳифзи
ҳуқуқ муқаррар карда мешавад.

Ҳамзамон, амалҳое, ки ба таҳкими қонунгузории миллӣ дар соҳаи ҳифзи иттилоот аз ҳамлаҳои киберӣ нигаронида шудаанд, таъмини мутобиқати он ба принципҳои ҳуқуқи байналмилалии амалкунанда дар ин соҳаро тақозо мекунад. Муносибати шабеҳ ба стандартҳои эҳтимолии СММ ва дигар созмонҳои байналмилалии марбут ба ҳифзи иттилоот дахл дорад, ки воқеан имкони табодули маълумотро байни кишварҳо бо мақсади ҳифзи ҳуқуқ низ фароҳам меорад.

Аз ин рӯ, меъёрҳои қонунгузории мурофиавӣ бояд минбаъд такмил дода шаванд, ки ҳадафи онҳо таъмини сатҳи зарурии ҳифзи далелҳои электронӣ аз ҷониби мақомоти тафтишотӣ мебошад. Тадбирҳо оид ба татбиқи чунин имкониятҳо санадҳои хусусӣ (аз ҷумла ҳуқуқи корпоративӣ) мебошанд, ки қабули онҳо бо зарурати таҳияи қоидаҳои дастрасӣ ба маълумот вобаста буда, он метавонад ба тағйироти қонунгузорӣ дар самти тартиби гузаронидани тафтишоти молиявӣ – мусодираи молу мулки бо роҳи ҷиноят ба даст омада; қонунигардонии даромадҳои пулӣ ва маблағгузории фаъолияти террористӣ дар фазои маҷозӣ (масалан, дар робита ба мубодилаи фаврии иттилооти зарурӣ байни давлатҳо) таъсир расонад.

Киберҷиноятҳо ва як қатор далелҳои электронии мавҷуда воқуниши махсуси мақомоти ҳифзи ҳуқуқро талаб мекунад. Ин ба хусусияти далелҳои электронӣ ва нақши он дар ҳалли киберҷиноятҳо вобаста аст. Инчунин, аз сабаби баъзан истисно гардидани далелҳои электронӣ ва татбиқи он дар самти киберҷиноятҳо зарурати омӯзиши заруриро барои кормандони мақомоти ҳифзи ҳуқуқ барои дарёфт, омӯзиш ва истифодаи дастовардҳои амалӣ дар тафтишот ба вуҷуд меорад. Бо дарназардошти сатҳи баланди фаъолияти киберҷинояткорӣ вусъат бахшидани чунин донишҳо бояд дар муддати кӯтоҳтарин анҷом дода шавад.

Аз ин рӯ, мақомоти ҳифзи ҳуқуқ бояд малакаҳои худро дар таҳқиқ ва таъқиби киберҷинояткорон, инчунин коркарди далелҳои электронӣ дар робита ба ин гуна ҷиноятҳо мунтазам такмил диҳанд. Ҳама давлатҳо бояд сохторҳои махсуси шабеҳи мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ташкил кунанд ё воҳидҳои

муқовимат бо киберчиноятро тақвият диҳанд, ки онро дар сатҳи махсус метавон таъсис дод.

Ҳамзамон, ба сифати чораҳои амалӣ иштироки прокуратура ва ё гурӯҳҳои махсуси прокурорҳоро метавон роҳандозӣ сохт, ки вазифаи онҳо таҳияи тавсияҳо ё расонидани кумак дар баррасии парвандаҳои марбут ба комиссия дар ҳолатҳое, ки далелҳои гуногуни электронӣ мавҷуданд, мебошад. Ҳамин тариқ, такмили доимии воҳидҳои махсусгардонидашудаи муқовимат бо киберчинояткорӣ бояд яке аз афзалиятҳои стратегии мақомоти ҳифзи ҳуқуқ гардад.

Агар мо дар бораи самтҳои мушаххаси пешгирии криминологии киберчиноят сухан ронем, пас зарурати такмили минбаъдаи қонунгузорӣ ва қорӣ намудани чораҳои ҳифзи кӯдакон аз ҳама гуна зӯровариҳои ҷинсӣ дар Интернет бояд қайд карда шавад. Сарфи назар аз он ки аксари муқаррароти Конвенсияи Лансаротӣ⁴⁷⁶ дар қонунгузориҳои миллии давлатҳо инъикос ёфтаанд, ҳанӯз ҳам зарурати ҳалли меъёриҳои масъалаҳои чун «идоракунии порнографияи кӯдакон», «дастрасии барқасдона» дар ин самт вучуд дорад.

Дар аксари мавридҳо киберчинояткорӣ барои ба даст овардани фоида бо истифода аз намудҳои гуногуни қаллобӣ, дудӣ ва дигар намудҳои амалҳои ҷиноятӣ нигаронида шудаанд. Аз ин рӯ, тафтиши ин намуди ҷиноят, аз ҷумла ошкор ва мусодираи маблағҳои бо роҳи ҷиноят бадастовардашуда, инчунин чораҳои пешгирии қонунигардонии даромадҳои бо роҳи ҷиноят бадастоварда ва қаллобӣ дар Интернет хусусияти иқтисодӣ пайдо карда, он ҳамчун воситаи бартараф намудани чунин мушкилот, муомилоти ғайриқонунии дороиҳои молиявӣ амал менамояд. Инчунин, ҳангоми гузаронидани кофтуков, мусодира ва мусодираи дороиҳои моддӣ, ки бо роҳи ҷиноят ба даст оварда шудаанд, муқаррароти Конвенсияи Будапешт оид ба киберчиноят ва Конвенсияи оид ба қонунигардонии даромадҳои бо роҳи

---

⁴⁷⁶ Конвенция Совета Европы о защите детей от сексуальной эксплуатации и сексуального насилия. Принята 25 октября 2007 г. на о-ве Лансароте [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://www.coe.int/ru/web/impact-convention-human-rights/council-of-europe-convention-on-the-protection-of-children-against-sexual-exploitation-and-sexual-abuse#> (санаи муроҷиат: 23.04.2021).

чиноят бадастоварда оид ба маблағгузори терроризм (CETS 198)⁴⁷⁷ ва тавсияҳои пешниҳодкардаи Агентии молиявӣ Гуруҳи кории сӯиистифода (FATF) бояд ба назар гирифта шавад .

Бо даназардошти ин, чорабиниҳои дорой хусусияти пешгирикунанда, ки дар баробари тафтиши киберчинояткорӣ гузаронида мешаванд, нақши муҳим доранд. Самаранокии он бештар ба зарурати густариши ҳамкориҳои байниидоравӣ байни мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, ки масъулияти тафтиши киберчиноятҳо ва мақомоти мансуб ба «тафтишоти молиявӣ»-ро фарогир аст, вобаста мебошад. Бо ин мақсад истифодаи чунин шаклҳо, монанди таълими якҷоя ва такмили ихтисоси коркунон яке аз роҳҳои тавсия бахшидан ва ҳамаохангсозии чунин муносибатҳо мебошад.

Навъи дигари самараноки фаъолият бояд ҳамкориҳои мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ва провайдерҳои хидматрасонии интернет бошад. Татбиқи чунин ҳамкориҳо дар сатҳи минтақавӣ, миллий ва байналмилалӣ имкон медиҳад, ки низоми ҳамаҷонибаи муқовимат бо киберчиноятҳо дар марҳилаи идоракунии шабака ва корбарони он бунёд карда шавад. Аксаран тафтишоти самараноки киберчиноятҳо иштироки бевоситаи провайдерҳои хидматрасонии Интернетро талаб мекунад. Ҳамзамон, чунин фаъолиятҳо бояд байни мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ва ташкилотҳои провайдерӣ фарқ гузошта, инчунин ҳуқуқи корбарони интернет ба дахлатнопазирӣ ба инобат гирифта шаванд. Бо вучуди ин, рушди ҳамкориҳои мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ва провайдерҳои хидматрасонии интернет, табодули мутақобилаи иттилоот байни сохторҳои давлатӣ ва бахши хусусӣ ба як ниёзи таъхирнопазири муқовимат бо киберчиноятҳо табдил меёбад.

Натиҷаи чунин ҳамкориҳо ва воситаи муқовимат бо киберчиноятҳо метавонад як платформаи виртуалӣ бошад, ки ҳадафи он пешниҳоди маълумот аз ҷониби шаҳрвандон дар бораи имконоти эҳтимолии хатарноки қаллобӣ ва дуддӣ дар Интернет ва умуман дар бораи киберчиноятҳо

---

⁴⁷⁷ Конвенция Совета Европы об отмывании, выявлении, изъятии и конфискации доходов от преступной деятельности и о финансировании терроризма. Принята 16 мая 2005 г. // Собрание законодательства РФ. – 2018. – №8. – Ст. 1091.

мебошад. Шакли стандартии пешниҳоди маълумот имкон медиҳад, ки аз ин маълумот на танҳо шаҳрвандон, балки мақомоти ҳифзи ҳуқуқ низ истифода баранд. Омӯзиши чараёнҳои ҷиноятӣ ва шаклҳои киберҷиноятҳо метавонад ба андешидани чораҳои муассир аз ҷониби мақомоти тафтишотӣ, прокурорҳо, инчунин мақомоти судӣ оид ба муайян кардани далелҳои киберҷиноят, ба ҷавобгарӣ кашидани гунаҳкорон ва мусодираи ҳама гуна маблағҳои бо роҳи ҷиноят бадастомада мусоидат намояд.

Нақши пешгирикунандаи чунин платформа низ муҳим аст. Аз ҷиҳати амалӣ он метавонад шаҳрвандонро огоҳ созад ва омӯзонад, онҳоро аз таҳдидҳои киберӣ огоҳ кунад, дар бораи чораҳои андешидашуда маълумот ва тавсияҳо диҳад. Сохтани чунин платформаҳо дар сатҳи миллӣ ва байналмилалӣ бо ҳамроҳангсозии минбаъдаи онҳо мувофиқ аст.

Шакли дигари табодули иттилооти дахлдор байни сохторҳои давлатӣ ва ширкатҳои хусусӣ метавонад ташкили форуми эътимод бошад. Хусусияти асосии он дар ин маврид бояд тамаркуз ба бахши молиявӣ ва масъалаҳои ҳифзи муҳити молиявӣ аз ҳамлаҳои киберӣ бошад. Дар сатҳи миллӣ иштирокдорони пешбари бозори молиявӣ, инчунин провайдерҳои хидматрасонии интернетӣ, воҳидҳои муқовимат бо киберҷинояткорӣ ва ғайра метавонанд ба ин намуди форум дастрасӣ дошта бошанд. Вазифаҳои асосии чунин форум муайян кардани таҳдидҳои киберӣ, тамоюлҳои асосии амнияти киберӣ, таҳияи барномаҳои мукамал ва роҳҳои ҳалли ҳифзи бахши молиявӣ аз киберҷиноят мебошад.

Бисёре аз сохторҳои бахши хусусӣ иттилооти зиёдеро дар ихтиёр дошта, дар ин асос мазмуну мундариҷаи ҳодисаҳои марбут ба амнияти кибериро ошкор мекунанд. Мубодилаи чунин маълумот метавонад ба таҳкими амнияти киберӣ дар инфрасохтори муҳим ва мониторинги фаъолияти киберҷинояткорон кумак расонад. Аз ин рӯ, зарур аст, ки заминаи меъёриро ҳуқуқие, ки ба сохторҳои давлатӣ ва хусусӣ мубодилаи иттилооти муҳимро фароҳам оварад, инчунин метавонад барои таҳияи тавсияҳои методӣ оид ба

тарзи таъмини ин раванд дар ҳудуди давлат ва берун аз он, низомномаи дорои хусусияти муурофиявӣ, техникӣ, ҳуқуқӣ ва кафолатҳои ҳифзи маълумот замина фароҳам орад.

Дар ин маврид мавҷудияти барномаҳои гуногунро ба назар бояд гирифт, ки он имкони ошкорсозии сомонаҳои қаллобиро ба таври худкор фароҳам меорад, аммо барномаҳои махсус барои муайян кардани маҷмуи пурраи захираҳои шубҳанок то ба ҳол таҳия нашудааст. Бо дарназардошти рушди доимии воситаҳои муҳофизати техникӣ чунин навъи барнома, мутаассифона, ҳанӯз қобилияти иваз кардани равияҳои дигарро надорад.

Ҳамоҳангсозии талошҳо дар самти муқовимат бо қонунигардони даромадҳои бо роҳи ҷиноят бадастоварда ва гузаронидани тафтишоти молиявӣ бо дарназардошти таҳқиқи ҷиноятҳо дар соҳаи технологияҳои кибертехнологӣ ва экспертизаи судӣ дар ин самт аз мавҷудияти имкониятҳои иловагии густариши ҳамкориҳои байналмилалӣ шаҳодат медиҳад. Воситаҳои самараноки чунин ҳамкорӣ шартномаҳои дуҷониба, бисёрҷониба ва минтақавӣ, ки аллакай қабул ва ба имзо расидаанд, аз ҷумла Конвенсияи Будапештро оид ба киберҷиноятҳо фарогир мебошад.

Нуктаи дигари муҳим ин имкони фароҳам овардани чунин меъёрҳо дар соҳаи адолати судии ҷиноятӣ мебошад. Ин раванд пурра татбиқ намудани нуқтаҳои асосии моддаҳои 23-35 Конвенсияи Будапештро, ки ҳамкориҳои байни мақомоти судӣ ва мақомоти ҳифзи ҳуқуқро дар такмил додани қонунгузорӣ пешбинӣ мекунад, мадди назар мегирад.

Ҳамзамон, дар сатҳи ҷумҳуриявӣ масъалаи мубрами фаъолияти мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ин ташаккули қоидаҳои муайян мебошад, ки дастрасии ин мақомотро ба маълумоте, ки аз ҷониби провайдерҳои хидматрасонии интернетӣ ва дигар ташкилотҳои бахши хусусии ҷалбшуда ҳифз шудаанд, муайян мекунад.

Мавҷудияти заминаи муайяни қонунгузорию, ки ба талаботи санадҳои байналмилалӣ ҷавобгӯ аст, акнун метавонад риояи талаботи таъмини

хуқуқу озодиҳои инсон ва волияти қонунро таъмин намояд. Дар ин самт кишварҳои дунё бояд ба татбиқи муқаррарот, бахусус Конвенсияи Будапешт, дар бораи тартиби фаврии таъмини беҳатарии маълумот (моддаҳои 16, 17, 29, 30) дар асоси натиҷаҳои арзёбии маълумот аз ҷониби Кумитаи ин Конвенсия оид ба киберҷиноят мусоидат намоянд⁴⁷⁸.

Афзоиши босуръати истифодаи технологияҳои киберӣ дар ҷомеаи муосир дар назди мақомоти ҳифзи хуқуқ дар самти муқовимат бо рушди киберҷиноятҳо, инчунин баланд бардоштани дониш, малака ва маҳорат дар самти таҳқиқи киберҷинояткорӣ ва базаи далелҳои заруриро бояд муайян кунанд. Дар амалия дараҷаи касбияти кормандони мақомоти ҳифзи хуқуқ дар ин самт ниёз ба такмил дошта, мо бояд аз таҷрибаи давлатҳои пешрафта ҳамеша истифода намоем.

Аз ин рӯ, масъалаи таҳия ва татбиқи стратегияи оmodасозии кормандони мақомоти ҳифзи хуқуқ, ки ҳадафи он таъмини сатҳи зарурии таҳассус ва салоҳияти онҳо ҳангоми тафтиши ин гуна ҷиноятҳо, аз қабилӣ киберҷиноятҳо, мебошад, муҳим буда, гузаронидани таҳлили криминалистӣ дар робита ба парвандаи ҷиноятӣ ва кумак ба шубҳаҳои дигар дар таъмини амнияти киберӣ шартӣ муҳим дар ин самт ба ҳисоб меравад.

Бо дарназардошти сатҳи кунунии вобастагии ҷомеаи муосир аз технологияҳои кибернетикӣ, системаҳои иттилоотӣ ва телекоммуникатсионӣ, сармоягузориҳои ҳукумат ба ин соҳа, хусусан дар шароите, ки пайваста рушду тавсеаи доираи истифодаи технологияҳои кибернетикӣ дар содир намудани ҷиноятҳо мушоҳида мешавад, ҳамеша натиҷа хоҳад дод. Мавҷудияти теъдоди кофӣ мутахассисони соҳибтаҳассус, ки қодиранд дар сатҳи баланд ва муассири тафтиши киберҷинояткориро роҳандозӣ менамоянд, барои таҳкими вазъи мурофиаи ҷиноятӣ дар ҷомеа имкон фароҳам меорад. Аз ин рӯ, қобилияти судяҳо барои ба таври зарурӣ ба ҷавобгарӣ кашидани

---

⁴⁷⁸ Стратегические приоритеты сотрудничества в области противодействия киберпреступности в странах Восточного партнерства [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://rm.coe.int/1680300ad3> (санаи муроҷиат: 23.04.2021).

киберчинояткор ва прокурорҳо барои дастгирии дуруст ва оқилона ба додситонӣ, дар рушди системаи муқовимат бо киберчиноятҳо аҳаммияти хоса пайдо мекунад .

Ҷорӣ намудани курсҳои махсуси таҳқиқи киберчинояткорӣ дар муассисаҳои таълимӣ ҳамгироии онҳоро ба модулҳои асосии омодаسازی мутахассисони мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ва баланд бардоштани таҳассуси онҳоро ҳам дар муассисаҳои таълимӣ ва ҳам бевосита дар ҷойҳое, ки онҳо вазифаҳои хизматиرو иҷро мекунад, дар назар дорад. Дар ин маврид такмили тадбирҳои вобаста ба таълими ҳатмии кормандони милитсия, мақомоти тафтишот, прокуратура ва мақомоти адлия бояд бечунучаро сурат гирифта, он таҳти назорати роҳбарият бошад. Гузаштани курсҳои такмили ихтисос имкон намедиҳад, ки воқеияти ҳолати киберчинояткорӣ ва тартиби тафтишоти онро акс намоем. Дар ин самт ҷанбаи амалии ин курсҳо низ бояд ба назар гирифта шаванд.

Ҳамин тариқ, сатҳи баланди омодагии касбӣ дар соҳаи амнияти киберӣ ва татбиқи стратегияи маҷмуии омодаسازی кормандони мақомоти ҳифзи ҳуқуқ яке аз афзалиятҳои стратегияи муқовимат бо киберчиноятҳо мегардад .

Агар мо ба масъалаи муқовимат бо киберчинояткорӣ дар доираи шаҳрвандони оддӣ муроҷиат кунем, дар ин маврид пеш аз ҳама, мо бояд дар бораи омӯзиши корбарон дар асоси асосҳои киберамният, махсусан он ба тартиби ҳамкориҳои электронӣ бо муассисаҳои молиявӣ, кор бо операторони мобилӣ ва истифодаи смартфонҳо сухан ронем. Чунин омӯзиши корбарони Интернет ба таври возеҳ шумораи ҳадафҳои эҳтимолии ҳамларо коҳиш медиҳад. Татбиқи чунин раванд дар ҳама шакл ва макон, аз ҷумла: аз мактабҳо, донишгоҳҳо, марказҳои иттилоотӣ то истифодаи телевизион ва дигар воситаҳои ахбори омма, инчунин дар доираи ширкатҳои давлатӣ ва бахши хусусӣ имконпазир аст.

Аз ин рӯ, дар айни замон мо бояд мавҷудияти як қатор мушкилотро дар соҳаи пешгирии киберчинояткорӣ эътироф кунем, ки ҳангоми таҳияи

чораҳои муқовимат ба ин зухуроти манфии иҷтимоӣ бояд ба назар гирифта шаванд.

Дар байни онҳо ин мушкилотро метавон таъкид кард: набудани маҳсулоти нармафзори дар сатҳи зарурӣ таҳияшуда, ки зухуроти ҷиноятиро дар фазои маҷозӣ ошкор карда метавонад; ҳамкориҳои нокифоя дар сатҳи байнидавлатӣ бо мақсади сабт ва интиқоли далелҳои электронӣ, инчунин табодули дониш; мавҷуд набудани стратегия дар сатҳи миллӣ ва байналмилалӣ оид ба баланд бардоштани малакаи касбии кормандони мақомоти ҳифзи ҳуқуқ дар соҳаи амнияти иттилоотӣ; набудани воҳидҳои махсусгардонидашуда оид ба ҷиноятҳои дар ин самт содиршаванда.

Дар маҷмӯъ, ташаккули системаи муқовимат бо киберҷинояткорӣ бояд дарки онро ҳамчун як маҷмааи ягонае пешбинӣ намояд, ки он метавонад ба муносибатҳои ҷамъиятӣ дар татбиқи технологияҳои киберӣ на танҳо дар як давлат, балки дар сатҳи ҷаҳонӣ таъсири манфӣ расонад. Дар робита ба ин, мо бояд дар бораи муқовимати ҳамаҷониба бар зидди киберҷинояткорӣ дар сатҳи байналмилалӣ сухан ронем ва чораҳои муқобила бояд пайваста навсозии тамоми сегменти таҳдидҳои эҳтимолиро дар фазои маҷозӣ таъмин намуда, иштироки фаъолонаи тамоми ҷонибҳои манфиатдор, аз ҷониби давлат ва бахши хусусӣ, ташкилотҳо, ассотсиатсияҳои байналмилалиро, ки дорои инфрасохтор ва хидматҳои интернетӣ мебошанд ва аз онҳо фаъолона истифода мебаранд, иро ҷалб намоянд.

Фазои маҷозӣ ҳамчун муҳити мураккаби маҷозӣ ташаккул ёфтааст, ки он дар натиҷаи амалҳои одамон, барномаҳо ва хидматҳо дар Интернет тавассути технологияҳои мувофиқи шабакавӣ ва коммуникатсионӣ ташаккул меёбад⁴⁷⁹. Киберҷиноятҳо ба таври дигар ҳамчун ҷиноятҳои технологияҳои иттилоотӣ маълуманд. Дар марҳалаи кунунии рушди ҷомеа ва давлат шабакаи иттилоотию телекоммуникатсионии Интернет қисми

---

⁴⁷⁹ Ниг.: Romanchenko D.V. Kiberbezopasnost' v rossiiskoi bankovskoi sferei opyt zarubezhnykh stran / D.V. Romanchenko // Ekonomika i biznes: teoriya i praktika. – 2019. – №6-2. – P. 105-108.

чудонашавандаи ҳаёти бисёр одамон мебошад. Аз ин рӯ, ба ҷинойтхое, ки тавассути интернет содир мешаванд, таваҷҷуҳи хоса бояд дод.

Азбаски Интернет ва роҳандозии густурдаи он бори аввал дар Иёлоти Муттаҳидаи Амрико рух дода буд, дар он ҷо аввалин зухурот ва оқибатҳои киберҷинойтҳо дар миқёси васеъ эҳсос карда шуданд. Дар ин самт омили хеле муҳими бесуботии амнияти миллӣ ин ҳамлаҳои иттилоотӣ мебошад. Мақсади чунин ҳамлаҳо вайрон кардани низоми давлатдорӣ, таъсири манфӣ ба низоми ҳарбии давлатҳо ва системаи иқтисодии он⁴⁸⁰.

Соли 2016 Иёлоти Муттаҳидаи Амрико шоҳиди 28%-и ҳамлаҳои веб-барномаҳо гардида, ин раванд дар Нидерландия ва Олмон низ назаррас буд. Тадқиқот дар моҳи июли соли 2016 нишон дод, ки 13%-и корбарони интернетии ИМА аз тариқи ҳисобҳои ҳакершуда ва иттилооти дуздидашуда тамаъҷӯиро аз сар гузаронидаанд⁴⁸¹.

Вақте ки корбарон изҳори нигаронӣ ва огоҳӣ аз мушкилоти ҳамлаҳои киберӣ мекунанд, онҳо чораҳои пешгирикунанда меандешанд ё роҳҳои ҳалли худро меҷӯянд, то бо ин васила ба коҳиши киберҷинойткорӣ мусоидат кунанд. Рафтори корбарони интернет дар пешгирӣ ва муқовимт бо киберҷинойтҳо нақши калидӣ дорад. Қурбонӣ шудани ҷабрдида аз он шаҳодат медиҳад, ки худи ӯ аксар вақт дар ин самт шароит фароҳам меорад ва киберҷинойткор ҷинойтро бидуни мушкилии зиёд анҷом медиҳад. Истифодабарандагони технологияҳои иттилоотӣ бояд рамзҳои дуруст ва мураккаб интихоб кунанд ва дар компютерҳои худ барномаҳо боэътимод насб кунанд. Ин шумораи киберҷинойтҳоро ба таври назаррас коҳиш медиҳад.

Дар асоси таҳлили адабиёти муосир метавон хулосагирӣ намуд, ки масъалаи пешгирии киберҷинойтҳо ҳоло ҳалли худро наёфтааст, типологияи

---

⁴⁸⁰ Ниг.: Medovkina L.Yu. Politika administratsii B. Obamy v oblasti informatsionnoi bezopasnosti / L.Yu. Medovkina // Vestnik Omskogo universiteta. Seriya: Istoricheskie nauki. – 2019. – №2. – P. 149-157.

⁴⁸¹ Ниг.: Статистический портал [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://www.statista.com/topics/2588/us-consumers-and-cybercrime> (санаи мурочиат: 18.07.2020).

маъмули ин гуна чиноятҳо вучуд надорад, низоми концептуалии муфассал таҳия нашудааст ва бисёр шартҳои рафъи он муайян карда нашудаанд⁴⁸².

Аз ин лиҳоз ба ҳамлаҳои киберӣ онҳое бештар дучор мешаванд, ки компютерҳоро ҳам дар хона ва ҳам дар ҷойи кор истифода мебаранд ва дар бораи асосҳои амнияти киберӣ, инчунин дастгоҳҳои электроние, ки ба системаҳои компютерӣ, шабакаҳои компютерӣ ва додаҳои компютерӣ нигаронида шудаанд, камтар огоҳӣ доранд.

Барои пешгирии киберчинояткорӣ кормандони мақомоти ҳифзи ҳуқуқро зарур аст, ки дар воситаҳои ахбори омма баромадҳои пурмуҳтаворро ба роҳ монанд, то шаҳрвандонро дар бораи далелҳои эҳтимолии қаллобӣ ва дигар амалҳои ғайриқонунӣ дар соҳаи амният ҳангоми коркарди ин робитаҳо огоҳ созанд. Дар мактабҳои олии кишвар фанни таълимӣ вобаста ба ин фан бояд ҷорӣ карда шавад, ки он на танҳо мафҳумҳои асосии ҳамлаҳои киберӣ, балки роҳҳои муқовимат бо онро фарогир бошад. Ба пешгирии киберчинояткорӣ ҳамкориҳои зичи сохторҳои салоҳиятдори мақомоти корҳои дохилӣ дар ин самт низ мусоидат мекунад. Чунин ҳамкориҳои мутақобила тавассути таҳлили саривақтӣ ва босифати фаъолияти кормандони мақомоти корҳои дохилӣ, тақмили заминаи ҳуқуқии фаъолияти мақомоти корҳои дохилӣ, беҳтар намудани омодагии мутахассисон дар муассасаҳои таълимии Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон имконпазир мегардад.

Амнияти иттилоотии кишвар дар сатҳи дохилӣ ва ҳангоми табодули иттилоот бо дигар давлатҳо муҳим аст. Ҳамин тариқ, ҳамлаҳои киберӣ набояд дар самти таъмини амнияти давлатӣ ба вучуд оянд, зеро ки чунин омили бад ба тамоми қишрҳои ҷомеа таъсири манфии худро хоҳад гузошт.

Норасоихо дар қонунгузориҳои ҷорӣ барои ба ҷавобгарӣ кашидани шахсоне, ки киберчиноятҳоро содир мекунанд, таъсири назаррас мерасонанд. Чинояткор аз ин норасоихо қонунгузорӣ истифода истифода бурда, ҳар гуна чораҳоро меҷӯяд ва то рафъи ин мушкилот ӯ метавонад ба хориҷи кишвар

---

⁴⁸² Ниг.: Саркисян А.Ж. Криминологическая характеристика преступлений, совершаемых в сфере информационно-коммуникационных технологий / А.Ж. Саркисян // Российский следователь. – 2019. – №3. – С. 54-59.

фирор намояд. Чинояткори соҳибтаҷрибае, ки барои содир кардани киберчиноятҳо пешакӣ омода шудааст, метавонад ба осонӣ аз ҷавобгарии чиноятӣ саркашӣ кунад ва илова бар ин, ҳамлаҳои нав ба амнияти иттилооти анҷом диҳад.

Ҳоло дар ҷаҳони муосир тарзи зиндагии одамон ба кулӣ тағйир ёфтааст. Воқеияти ҷаҳони муосир ин интиқоли як қисми муҳими ҳаёти моддӣ ба фазои рақамӣ мебошад. Амалиётҳои бонкӣ ва харидҳои онлайн анҷом дода мешаванд, навҳои нави интиқоли маълумот ва алоқаи телефонӣ ба вучуд меоянд. Истифодаи технологияҳои компютерӣ ва мобилӣ аз як сӯи зиндагии ҳаррӯзаи шаҳрвандонро содатар гардонад, аз ҷониби дигар шароитҳоеро ба вучуд меорад, ки амнияти кишварро зеро хатар мегузорад. Дар хотир бояд дошт, ки на танҳо қобилияти нигоҳ доштани маълумоти иттилоотӣ, балки инчунин ҳифз кардани онҳо шартӣ асоси танзими муносибатҳои ҷамъиятӣ ба шумор меравад⁴⁸³.

Пайдо шудани технологияҳои нави иттилоотӣ аз он шаҳодат медиҳад, ки дар ояндаи наздик намудҳои нави кирдорҳои барои ҷамъият хавфнок пайдо мешаванд. Ин бояд мақомоти ҳифзи ҳуқуқро ба пешгирии саривақтии киберчинояткорӣ, инчунин амалӣ намудани чораҳои фаврӣ оид ба ошкор намудани камбудҳои дар қонунгузори амалкунанда равона созад. Дар ояндаи наздик киберчинояткорӣ метавонанд дар сохтори чинояткори кишвари мо яке аз ҷойҳои аввалро ишғол кунанд. Бо вучуди ин, имрӯзҳо мақомоти ҳифзи ҳуқуқ тасмим гирифтаанд, ки мушкилоти муқовимат бо чиноятҳои маъмулиро ҳал кунанд, аз ин рӯ киберчиноятҳо камтар мавриди баррасии онҳо қарор доранд.

Аммо масъалаи таъмини амнияти киберии кишвар муҳим аст. Ҳалли ин масъала пешгирӣ ва муқовимат бо киберчинояткорӣ дар кишварро дар бар мегирад. Ҳалли ин мушкилот на танҳо дарки сабабҳо, омилҳо ва миқёси киберчинояткорӣ, балки дарки дурусти зарари ҳамлаҳои киберӣ ба кишварро

---

⁴⁸³ Ниг.: Борисова Е.С., Белоусов А.Л. Инновации как инструмент обеспечения информационной безопасности и повышения эффективности деятельности банковской системы / Е.С. Борисова, А.Л. Белоусов // Актуальные проблемы экономики и права. – 2019. – № 3. – С. 1330-1342.

тақозо мекунад. Яке аз сабабҳои бесамар будани мақомоти ҳифзи ҳуқуқ дар пешгирӣ, тафтиш ва кушодани киберҷиноятҳо, нарасидани кадрҳои соҳибтаҳассус, инчунин таҷҳизоти зарурии моддию техникӣ мебошад.

Дар асоси ин гуфтаҳои метавон ба хулосае омад, ки мақомоти ҳифзи ҳуқуқи кишвари моро лозим меояд, ки муҳити кибериро муфассал омӯхта, равишҳои самарабахши ҳалли киберҷиноятҳоро вобаста ба шароити бунёди ҷомеаи иттилоотӣ таҳия намоянд. Дар ин ҷода ба таҷрибаи давлатҳои пешрафта такя намудан ба манфиати кор мебошад. Ташкили бахши мустақили интернетӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон боиси коҳиши ҳамлаҳои киберӣ аз кишварҳои хориҷӣ гардидааст. Дар доираи риояи принсипи қабули саривақтии санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ қонунгузorro зарур аст, ки чораҳои ҷавобгариро барои шахсони содиркунандаи киберҷинояткорӣ бо мақсади пешгирии поймол кардани ҳуқуқҳои конституционии шаҳрвандон, инчунин таъмини амнияти Тоҷикистон сари вақт роҳандозӣ намояд. Албатта, манфиатҳои аҳли ҷомеа дар ин бобат аслан ин падидаҳо аз ҳаёти ҳаррӯзаи мо дур кардааст. Бо вучуди ин, омилҳои манфии хатарзо дар ин самт зиёд буда, барои рафъи онҳо корҳои зиёде бояд ба сомон расонида шаванд. Ҳамин тариқ, тибқи омили расмӣ, дар соли 2022 аллакай 17 намуди киберҷиноятҳо ва 500 ҷиноятҳое, ки тавасути воситаҳои гуногуни техникӣ содир мешванд аз ҷумла таввусути интернет ба қайд гирифта шудааст, ки онҳо тавасути сомонаи интернетӣ содир шудаанд⁴⁸⁴.

Дар баробари ин, ҳоло моро зарурат пеш омадааст, ки ба афзоиши минбаъдаи ин навъи ҷиноятҳо роҳ надихем ва барои кам шудани шумораи онҳо тамоми чораҳоро андешем.

Ҳамзамон, вазифаҳои асосии пешгирии киберҷинояткорӣ аз инҳо иборатанд: пешгирии таҳдидҳо ба амнияти шахс, ҷомеа ва давлат; ҳифзи ҳуқуқҳои конституционии шаҳрвандон ба дахлнопазирии махфият, ки ҷиҳатҳои гуногуни онҳо дар системаҳои иттилооти инъикос ёфтааст; ҳифзи

---

⁴⁸⁴ Ниг.: Маълумотномаи омили расмӣ Сармаркази иттилоотӣ-таҳлили ВКД ҶТ аз 25 ноябри соли 2023, таҳти №14/3-1355.

маълумоте, ки сирри давлатиро ташкил медиҳанд ва ҳифзи дигар маълумоти махфии қонунан расмишуда, инчунин таъмини ҳуқуқҳои шахрвандон оид ба кофтуков, гирифтани, интиқол, истеҳсол ва паҳн кардани иттилоот озодона. Мазмуну муҳтавои ин вазифаҳо, ба андешаи мо, имкон медиҳад, ки доираи тадбирҳои қонунгузорӣ, техникӣ ва ҳифзи ҳуқуқро, ки ба пешгирии киберҷиноятҳо нигаронида шудаанд, муайян кунем. Дар байни субъектҳои, ки чунин корҳои пешгирикунандаро анҷом медиҳанд, кормандони мақомоти корҳои дохилӣ нақши калидиро иҷро менамоянд. Ба андешаи мо, ба нақшаҳои таълимии донишгоҳҳои, ки барои мақомоти ҳифзи ҳуқуқ мутахассисони ояндаро омода мекунанд, ҷорӣ намудани барномаи махсуси фарогири донишҳои бахши информатика ва амнияти иттилоотӣ аз ҳамлаҳои киберӣ ба манфиати кор буда, дар заминаи факултети соҳавӣ мутахассисони амнияти иттилоотӣ бояд тайёр карда шаванд. Чунин барномаи таълимӣ, ҳамчун чораи пешгирикунандаи криминологӣ бояд қисматеро дар бар гирад, ки он ба донишҷӯён сохтани барномаҳоро барои ҳифзи иттилоот нишон диҳад. Дар ҳалли ин проблемаҳо чораҳои дорой хусусияти пешгирикунанда аҳамияти аввалиндараҷа пайдо мекунанд. Самаранокии ин равиҷро коршиносони ватанӣ ва хориҷӣ таъйид кардаанд, ки пешгирии киберҷиноятҳо аз ошкор ва тафтиши он ҳамеша осон ва содатар аст. Дар илми ҳуқуқшиносии муосир асосан се гурӯҳи асосии чораҳои пешгирии киберҷинояткорӣ ҷудо карда шаванд, ки дар якҷоягӣ системаи ҷудонашавандаи муқовимат бо ин падидаи барои ҷамъият хатарнокро ташкил медиҳанд. Ба инҳо чунин чораҷӯйҳо дохил мешаванд: ҳуқуқӣ, ташкилӣ, техникӣ ва судӣ⁴⁸⁵.

Пас аз даҳ соли қабули Кодекси нави ҷиноятӣ бояд эътироф кард, ки умуман моддаи 28-и Кодекси ҷиноятӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон бо вучуди бартарият ба такмил ниёз дорад, зеро барои ба даст овардани натиҷаи зарурӣ

---

⁴⁸⁵ Ниг.: Бражник С.Д. Преступления в сфере компьютерной информации: проблемы законодательной техники: дис. ... канд. юрид. наук. – Ижевск, 2002. – 189 с.

дар пешгирӣ кардани киберҷиноятҳо танҳо бо чораҳои пешгирикунандаи қонун набояд маҳдуд шуд.

Самти асосии фаъолият дар муқовимат бо киберҷиноятҳо, ба андешидани тадбирҳои ташкилию техникий зерин асос меёбад:

1. Таъмини сатҳи зарурии амнияти системаҳо ва захираҳои иттилоотии давлатӣ, яқпорчагӣ ва махфияти онҳо ба татбиқи талаботи ягона оид ба ҳифзи иттилоот аз дастрасии беиҷозат ё тағйир додани маълумот, таъсири ҳамлаҳои компютерӣ ва вирусҳо, инчунин истифодаи воситаҳои сертификатсияшудаи ватании пешгирӣ ва ошкор кардани ҳамлаҳои компютерӣ ва иттилооти муҳофизатӣ, ки аз ҷониби ташкилотҳои, ки бо тартиби муқарраршуда иҷозатномаи зарурӣ гирифтаанд.

2. Истифодаи воситаҳои криптографии ҳифзи иттилоот барои системаҳои иттилоотӣ ва захираҳои дорой маълумоти дорой сирри давлатӣ ҳатмӣ мебошад.

3. Назорат аз болои истифода ва ҳифзи системаҳо ва захираҳои давлатии иттилооти аз амалҳои ғайриқонунӣ бояд дар асоси ташкили системаи мониторингӣ ва баҳисобгирии амалиёт ҳангоми кор бо системаҳо ва захираҳои давлатии иттилооти таъмин карда шавад.

4. Таъмини муносибати маҷмӯӣ ба ҳалли масъалаҳои амнияти иттилоотӣ аз ҳамлаҳои киберӣ бо дарназардошти зарурати тафриқии сатҳи он дар мақомоти гуногуни давлатӣ;

5. Таҳияи модели таҳдидҳои амнияти иттилоотӣ аз ҳамлаҳои киберӣ;

6. Муайян намудани талаботҳои техникӣ ва меъёрҳои муайянкунии объектҳои муҳими инфрасохтори технологияҳои иттилоотӣ, ташкили феҳристи объектҳои муҳим, таҳияи чораҳои ҳифзи онҳо ва воситаҳои назорати риояи талаботи дахлдор;

7. Таъмини мониторинги самараноки ҳолати амнияти иттилоотӣ;

8. Такмили заминаи меъёрию ҳуқуқӣ ва методӣ дар соҳаи ҳифзи системаҳо ва захираҳои иттилоотии давлатӣ;

9. Ташкили тартиби ягонаи мувофиқа кардани шартҳои техникии таъмини амнияти иттилоотии системаҳо ва захираҳои иттилоотии давлатӣ;

10. Сертификатсияи системаҳо ва захираҳои давлатии иттилоотӣ дар фаъолияти мақомоти давлатӣ аз ҷониби мақомоти ваколатдори давлатӣ истифодашаванда ва назорати мутобиқати онҳо ба талаботи амнияти иттилоотӣ;

11. Ташкили сегменти алоқаи телекоммуникатсионӣ барои мақсадҳои махсус, таъмини имкони мубодилаи электронии иттилооти дорой сирри давлатӣ аз ҷониби мақомоти махсуси давлатӣ;

12. Ташаккули воситаҳои амнияти иттилоотӣ, системаҳои таъмини амнияти муомилоти ҳуҷҷатҳои электронӣ, системаи мониторинги амали хизматчиёни давлатӣ ҳангоми кор бо иттилоот, таҳия ва такмил додани воситаҳои коркарди иттилоот барои истифодаи умумӣ, системаҳои марказҳои сертификатсия дар соҳаи имзои электронии рақамӣ ва инчунин системаи сертификатсия ва аудити онҳо.

Ҳамзамон, оид ба масъалаи таҳияи чораҳои умумии пешгирикунанда, ки ба муқовимат бо киберҷиноятҳо нигаронида шудаанд, андешаи Д.В. Добровольский қобили қабул мебошад. Ба андешаи ин муҳаққиқ «аз чораҳои умумии пешгирикунанда, ки ба пешгирии киберҷиноятҳо» нигаронида шудаанд, инҳоро ҳамчун чораҳои афзалиятнок метавон номбар кард:

- истифодаи васеи имконияти ҳифзи шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ;
- бо қонун манъ кардани шабакаҳои (ё компьютерҳои ягонаи) объектҳои дорой аҳаммияти давлатӣ (стансияҳои барқии атомӣ, корхонаҳои мудофия) бо Интернет. Рушди шабакаҳои идоравӣ ҷудо аз шабакаҳои умумии шаҳрвандӣ;

- муқаррар намудани манъи қонунгузорӣ оид ба истифодаи нармафзори тичоратӣ, ки бе рамзи ибтидоӣ дар соҳаи коркарди маълумоти махфӣ дода мешаванд;

– дар сатҳи қонунгузорӣ мустаҳкам намудани бартарихои истеҳсолкунандагони нармафзор ҳангоми харидории барномаҳо аз ҷониби ташкилотҳои давлатӣ».

Ҳангоми ҳалли масъалаҳои пешгирии киберҷинояткорӣ корҳои пешгирикунанда ба фароҳам овардани шарити мусоид равона карда мешаванд. Самаранокии ин равишро ҳам коршиносони ватанӣ ва ҳам хориҷӣ таъйид кардаанд, ки дуруст мешуморанд, ки пешгирии киберҷиноятҳо аз ошкор ва тафтиши он ҳамеша осон ва содатар аст.

Ҳамин тариқ, дар асоси омӯзиши ҳамаҷонибаи ин мавзӯ метавон чанд хулосаи муҳимми илмиро пешниҳод намуд, ки онҳо дар самти муқовимат бо киберҷинояткорӣ муфид хоҳанд буд:

– монеа дар баланд бардоштани амният боиси сар задани ҷиноятҳо ва усулҳои мубориза бо онҳо дар қаламрави давлатҳо мебошад, ки он боиси пайдо шудани «паноҳгоҳи амн» барои субъектҳо гардина, ин тоифа аз номукаммалии заминаи қонунӣ ва ҳифзи ҳуқуқ истифода менамоянд. Бо дарназардошти хусусияти фаромарзӣ доштани киберҷинояткорӣ такмили модели ҳуқуқии ҷиноятӣ барои ҳифзи телекоммуникатсия аз ҳамлаҳои киберӣ ҳамкориҳои байналмилалиро дар ҳамкориҳои байни давлатҳо дар сатҳи ҷамъовариҳои маълумот ва далелҳо оид ба фаъолияти ҷиноятӣ дар фазои киберҷинояткорӣ ва таҳияи усулҳои самараноки ҳуқуқии ҷиноятӣ муқовимат бо киберҷинояткорӣ тақозо менамояд. Дар баробари ин, бо дарназардошти ба нафъи корбарони ғарбӣ, будани захираҳои интернетӣ бояд шаклҳои муқовимат ба таҳдидҳои берунӣ ва дохилӣ дар асоси ташкили интернетӣ мустақили ватанӣ сурат гирад;

– асоси модели ҳуқуқии ҷиноятӣ ҳифзи телекоммуникатсия аз амалҳои ҷинояткорона бояд ин омилҳо бошанд: дар қонунгузори инъикоси усулҳои аз ҷиҳати технологияи нави содир намудани кирдорҳои ғайриқонунӣ бо истифода аз технологияҳои киберӣ ва оқибатҳои эҳтимолии онҳо, махсусан амалҳои ғайриқонуни нисбат ба системаҳои киберфизикӣ, ба монанди боздоштани назорат ва иғвоангезии интеллектуалӣ, осеб дидани таҷҳизоти

тиббӣ бо истифода аз ҳамлаи компютерӣ, вайрон кардани системаҳои хидмарасониҳои ҳаётан муҳим; таҳияи принципҳои нави муайян кардани мафҳуми маҳалли содир шудани ҷиноят, ки барои ҷиноятҳои фаромарзии дорой хусусиятҳои технологияҳои баланд муҳим аст; таҳияи алоқаи байни механизмҳои техникӣ ва ҳуқуқии мансубияти амалҳои ғайриқонунӣ, аз ҷумла онҳое, ки тавассути инфрасохтори тақсимшудаи фаромарзӣ сурат мегиранд; баррасии масъалаи тағйир додани принципи тартиб додани моддаҳои дахлдори қонунгузорӣ нисбат ба кирдорҳои ғайриқонунӣ, ки бо истифода аз воситаҳои технологӣ содир шудаанд;

– таҳияи муқаррарот дар муқовимат бо киберҷинояткорӣ бояд дар асоси қонунгузори мукамал сурат гирифта, дар ин самт ба мафҳуми «далеловариҳои рақамӣ» (digitalevidence), инчунин ҳамоҳангсозии ин ё он равия ва баррасии онҳо дар чараёни тафтишот дар судҳо ҳамчун далели муҳим диққати махсус дода шавад. Таваҷҷуҳи асосӣ дар ин маврид бояд ба раванди ҷорӣ намудани стратегия ва принципҳои муборизаи фаъолонаи зидди киберҷинояткорӣ равона карда шавад, то воқуниши муносиб ба содир намудани чунин кирдорҳои барои ҷамъият хавфнок аз ҷониби мақомоти ҳифзи ҳуқуқ таъмин карда шавад. Унсурҳои асосии чунин барномаҳо ё стратегияҳо бояд маҷмуи чораҳои пешгирикунанда, мавҷудияти қонунгузори мувофиқ, системаи воҳидҳои махсуси ҳифзи ҳуқуқ ва мақомоти прокуратура, ҳамкориҳои дурусти байниидоравӣ, мавҷудияти системаи оmodасозии дахлдорро барои мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ва кормандони мақомоти адлия, шарикии давлат ва бахши хусусӣ, ҳамкориҳои мутақобилан судманди байналмилалӣ дар гузаронидани тафтишоти молиявӣ, пешгирии ҳама шаклҳои қаллобӣ ва азхудкунии маблағҳо, инчунин масъалаи ҳифзи кӯдакон аз таҷовузҳои гуногун дар интернет бошад.

Азбаски технологияҳои иттилоотӣ айнаи замон макони ҷойгиршавии муайян надоранд ва дар ин маврид корбарони ғайриқонунӣ аз маълумоти дигарон истифода менамоянд, роҳандозии чораҳои зерин ба манфиати кор мебошад:

Дар сатҳи миллӣ:

– амал ва иштирок дар таҳияи стратегияи байналмилалии муқовимат бо таҳдидҳои киберӣ ва ташкили механизмҳои ягонаи ҳуқуқии байналмилалии танзими фазои маҷозӣ;

– таҳияи лоиҳаи Концепсияи миллии ё Стратегияи давлатии амнияти киберӣ, ки бояд ба принципҳои ва қонунҳои дигар асос ёфта, татбиқи онро дар чунин сатҳ ва соҳаҳои гуногуни миллӣ баррасӣ менамояд:

1) ҳадаф ва самти умумии Стратегияи амнияти киберӣ аз таъмини амнияти маҷозии шахсият, ташкилот ва давлат тавассути муайян кардани системаи афзалиятҳо, принципҳои ва тадбирҳои дар соҳаи сиёсати дохилӣ ва хориҷӣ иборат буда, дар ин самт ин омилҳоро бояд ба инобат гиранд: назорати фазои маҷозӣ, ки дар вақти дилхоҳ таҳдид ва таъсири манфиро ба миён меорад;

2) самтҳои мушаххаси стратегия бояд меъёрҳои ҳамкориҳои субъектҳои ҷомеаи иттилоотӣ – шахсони алоҳида, ташкилотҳо ва давлатро дар баҳни таъмини амнияти киберӣ фарогир бошанд; муқаррар намудани ҷавобгарӣ барои риоя накардани талаботи баҳши конструкторӣ, мавҷудияти хатарҳо дар фазои маҷозӣ, навсозии воситаҳо ва усулҳои таъмини амнияти киберӣ бо мақсади муқобила бо таҳдидҳои тағйирёбандаи киберӣ чун омилҳои муҳим арзёбӣ мешаванд;

– таҳия ва татбиқи низоми бисёрсатҳи институтсионалии амнияти киберӣ, ки ин омилҳоро фаро мегирад:

1) *сатҳи илмӣ ва таҳлилӣ*, ки мувофиқи он хатарҳои киберӣ вобаста бо эҳтимолияти рух додани таҳдидҳои киберӣ ва миқёси оқибатҳои манфӣ меомӯзад. Ин яке аз вазифаҳои муҳимтарин буда, муайян кардани таҳдидҳои баамалоянда ҷараёни басо мураккаб мебошад. Бинобар ин, зарурати таҳияи чораҳо оид ба муайян кардани таҳдидҳои киберӣ, инчунин сари вақт ошкор, пешгирӣ, ҳифз ва кам кардани оқибатҳои онҳо аз ҷониби давлат вазифаи аввалиндараҷа ба ҳисоб меравад;

2) *сатҳи иҷроия*, ки дар ду самт Ҳамоҳанг хоҳад шуд – дохилӣ (байни сохторҳои миллӣ, ки барои муайян ва муқовимат бо таҳдидҳои киберӣ масъул мебошанд) ва берунӣ, ки дар доираи Ҳамоҳангсозии сохторҳои миллӣ ва институтҳои минтақавӣ ва байналмилалӣ амалӣ карда мешавад;

– баланд бардоштани иқтисодии соҳаи иттилоот оид ба мубориза бар зидди Ҳамлаҳои киберӣ. Тадбирҳои сиёсӣ дохилиро вобаста ба технологияи амнияти киберӣ пурзӯр бояд кард;

– Ҳимоя, амалӣ ва татбиқи Ҳамкорӣҳои минтақавӣ ва байналмилалӣ дар соҳаи амнияти киберӣ, пайгирии фаъолияти гурӯҳҳои ҷиноятӣ, террористӣ ва ҳақдорҳои алоҳида, ки дар фазои маҷозӣ амал мекунанд;

– барои рушди Ҳамкорӣҳои байналмилалӣ сохторҳои, ки ба муайян намудани таҳдидҳои кибернетикӣ, сари вақт ошкор, пешгирӣ, ҳифз ва кам кардани оқибатҳо нигаронида шудаанд, бояд фаъолона иштирок намоянд.

Дар сатҳи байналмилалӣ:

– таҳия ва татбиқи созишномаи байналмилалӣ дар соҳаи пешгирӣ ва тафтиши Ҳамлаҳои киберӣ;

– таъсиси як ниҳоди байналмилалӣ бо намояндагӣҳои минтақавӣ. Ин ниҳод бояд муодили Созмони Милалӣ Муттаҳид дар фазои маҷозӣ буда, якчанд сохторро фарогир бошад, масалан: сатҳи илмӣ ва таҳлилӣ, иҷроии вазифаҳои, ки бояд дар сатҳи миллӣ ягона бошанд ва ғ. Сатҳи татбиқ, ба назари мо, метавонад дар сатҳи байналмилалӣ, минтақавӣ ва миллӣ амалӣ гардад. Сатҳи минтақавӣ имкон медиҳад, ки дар ҳолати Ҳамлаи киберӣ муқовимат саривақт амалӣ карда шавад; сатҳи миллӣ имкон медиҳад, ки дар баробари намояндагони маҳаллӣ ба тафтишот намояндагони минтақавӣ ва байналмилалӣ Созмони Милалӣ Муттаҳид ворид карда шаванд.

Дар Ҷаҳони муосир тағйиротҳои куллии илмиву амалӣ ба амал омада, онро бидуни фазои маҷозӣ ва технологияҳои иттилоотӣ тасаввур кардан ғайриимкон аст. Танзими ҷомеаи мутамаддин ба танзими раванди киберӣ алоқамандии бевосита дорад. Ҳалли мушкилоти мавҷудаи ҷаҳони муосир ин

танзимоти мукамал, баҳодиҳии объективӣ, гуфтушунид ва созишқоест, ки дар он ҳама табақаҳои ҷомеа иштирок мекунанд ва қарорҳои қабулшударо эҳтиром мекунанд.

Аз ин лиҳоз бо мақсади пешгирӣ ва огоҳонидани киберчиноятҳо, пешниҳод менамоем, ки Маркази ягонаи коммутатсионии алоқаи барқии (бо қарори Ҳукумати мамлакат, аз 30-юми декабри соли 2015, таҳти №765, дар сохори Хадамоти алоқаи назди Ҳукумати ҚТ, таъсис дода шудааст) Хадамоти алоқаи назди Ҳукумати ҚТ, Прокуратураи генералии ҚТ ва Вазорати корҳои дохилии ҚТ, дар шароити ҷаҳонишавӣ, инчунин компютеркунонии босуръати тамоми бахшҳои ҳайъатан муҳим бо мақсади таъмини амнияти иттилоотӣ аз ҳамлаҳои киберӣ дар мамлакат, ичунин истифодаи Интернетӣ барои шаҳрвандон ва иқтисодиёт беҳатар зарур аст, дастрасиро ба сомонаҳо ва захираҳои дигари иттилоотӣ, аз ҷумла сомона ва барномаҳои интернетӣ, ки ба паҳн намудани ҳама гуна иттилоот бар зидди асосҳои сохтори конституционӣ, амнияти шахсӣ, ҷамъиятӣ, давлатӣ, иттилоот дар бораи маҳдуднамоии ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд, барангехтани кинаю адовати динию мазҳабӣ ё низои миллӣ, наҷодӣ, маҳалгарӣ, паст задани шаъну эътибори миллӣ, тарзи оmodасозӣ ва тарғиби маводи нашъаовар, тарканди ва маводи дигари захролудкунанда, ба содир намудани ҷиноят ва ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ равонагардида, хусусияти экстремистию террористидошта, порнография, аз ҷумла порнографияи кӯдакона, инчунин паҳн намудани ҳама гуна маълумот, ки бо санади судии эътибори қонунӣ пайдонамуда ки қонунгузорию Ҷумҳурии Тоҷикистон манъ кардааст, маҳдуд намоянд, зеро масъалаҳо зикргардида на танҳо омили асосии содир гардидани киберчиноятҳо мегардан, балки таҳдиди воқеи ҷиҳати ба аз байн рафтани рукнҳои асосии давлатдорӣ «сулҳу субот ва фарҳанги миллӣ» мегардад.

Ҳачунин зарур аст, ки барномаҳои таълимӣ ва стандартҳои давлатӣ дар самти мазкур қабул гардида аз нав дида баромада шуда, шумора ва сифати мутахассисони тайёркарда дар самти амнияти киберӣ зиёд карда, малакаи

кормандони мавҷуда, ки дар ин самт фаъолият мекунанд, баланд бардошта шавад, инчунин бо чалби олимони соҳа, мутахассисони варзидаи техникӣ, собиқадорони соҳа, ташкили институти такмили ихтисоси соҳаи иттилоот танҳо ба манфиати кор аст, зеро таҳқиқотҳо нишон доданд, ки яке аз унсурҳои асосии таъмини амнияти иттилоотӣ аз аз ҳамлаҳои киберӣ ва пешгирии киберчиноятҳо ин рушди иқтисодии таълимӣ ва илмӣ кишвар мебошад.

Дар заминаи муассисаҳои таҳсилоти олии мамлакат аз ҷумла дар донишгоҳу донишқадаҳо, ихтисоси «амнияти киберӣ» ҷорӣ карда шавад, зеро таҳқиқотҳо дар ин самт нишон дод, ки ширкатҳои зиёди дохилию хориҷӣ, мутахассисонӣ баланд ихтисосро дар самти «амнияти киберӣ» бештар эътироф мекунанд ва барои муҳофизат аз ҳамлаҳои киберӣ ба мутахассисони соҳа нӣз доранд. Зеро ҷомеаи имрӯза аллакай ба фазои маҷозии шабакаҳои гуногуни иҷтимоӣ рағбату дилбастагии зиёд дошта, дар ин замина таҳкими амнияти иттилоотӣ масъалаи муҳим арзёби мегардад. Яъне феълан ҳар як инсон ё ташкилот новобаста аз мавқеи ҷойгиршавии он, метавонад, зери хатари маҳдудшавии фаъолият, ҳамлаи хакерҳо ё худ умуман нестшавӣ қарор гирад. Албатта, дар ин маврид талабот ба мутахассисони соҳаи амнияти иттилоотӣ рӯз аз рӯз меафзояд. Инчунин, норасоии глобалии мутахассисони амнияти иттилоотӣ низ мушоҳида гардида, тибқи маълумоти мутахассисони соҳа, ки дар соли 2021 нашр гардид, ба 3,5 миллион нафар расидааст.

Ҳамзамон ҷиҳати пешгири ва муқовимат бо киберчиноятҳо пешниҳод менамоем, ки фаъолияти кори Шурои Технологияи иттилоотию коммуникатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, таҷдид карда шуда, дигар шуроҳои дар ин замина ташкил гардида, ҷиҳати ба он интиқол додани вазифаҳои ҳамоҳангсозӣ ва роҳбарии байнисоҳавии субъектҳои муқовимат бо киберчиноятҳо (аз ҷумла, Прокуратураи генералии ҚТ, ҚДАМ ҚТ, ВКД ҚТ ва Вазорати адлияи ҚТ) муқарар карда шавад. Бо боварии комил метавон гуфт, ки тавсия ва пешниҳодҳои илмӣ дар ин самт ба таҳкими

амнияти кишварҳо ва муқовимат ба таҷовузи киберӣ дар саросари ҷаҳон
мусоидат хоҳанд кард.

ХУЛОСА

Дар асоси ҷамъбасти таҳлилу таҳқиқи илмӣ оид ба масъалаҳои ҳуқуқӣ-ҷиноятӣ ва криминологии муқовимат бо киберҷиноятҳо: проблемаҳои назариявӣ ва амалӣ дар тадқиқоти диссертатсионӣ ба хулосаи ниҳой омада пешниҳод менамоем:

1. Таҳаввулоти вирусҳои компютерӣ ҳамчун омили асосии ташаккули киберҷиноятҳо аз чунин марҳилаҳоро дар бар мегирад:

– солҳои 1970-1980 – марҳилаи пайдоиши аввалин «вирусҳои компютерӣ»;

– солҳои 1980-1992 (пеш аз пайдош ва рушди шабакаи умумиҷаҳонии Интернет) – марҳилаи пайдоиши «вирусҳои классикӣ», ки фаъолияти муътадили системаи оператсионии MS-DOS-ро халалдор менамуд;

– солҳои 1992-2000 – марҳилаи пайдоиши навъҳои гуногуни вирусҳои компютерӣ, ки тавассути Интернет паҳн шуда, ба объектҳои гуногуни бо қонуни ҷиноятӣ ҳифзшаванда заррар мерасонд;

– аз соли 2000-то инҷониб – марҳилаи пайдоиши босуръати намудҳои гуногуни вирусҳои компютерӣ ва истифодаи васеи технологияҳои иттилоотӣю коммуникатсионӣ, инчунин дигар технологияҳои муосир бо мақсади содир намудани киберҷиноятҳо.

Ин марҳилаҳо доираи таҳқиқотҳоеро фаро мегирад, ки ба проблемаҳои мавҷудаи назария ва амалияи ҳуқуқи ҷиноятӣ алоқаманданд [13-М].

2. Тараққиёти технологияҳои иттилоотӣ ва ворид шудани онҳо ба тамоми соҳаҳои ҳаёти инсон боиси пайдоиши шаклҳои нави кирдорҳои барои ҷамъият хавфнок гардида, дар навбати худ, зарурати андешидани чораҳои самарабахши муқовимат бо онҳо, ислоҳи қонунҳои мавҷудаи ҷиноятӣ ва қабули меъёрҳои навро ба миён меорад [31-М].

3. Аз натиҷаи таҳлилҳои ҷойдошта асоснок гардидааст, ки киберҷиноятҳо - маҷмуи ҷиноятҳое, ки бо истифода аз воситаҳои барномавӣ-техникӣ ва ТИК дар фазои маҷозӣ бо мақсади ғайриқонунӣ ба даст овардан, тағйир додани иттилоот, несту нобуд ё бекор кардани системаҳо ва

захираҳои иттилоотӣ нигаронидашуда, ҷиҳати расонидани зарар ба ҳуқуқу озодиҳои конститутсионии инсон ва шаҳрванд, амнияти давлатӣ ва ҷамъиятӣ ё муносибатҳои молу мулкӣ равона карда шудаанд [12-М].

4. Киберҷиноятҳо ва сохтори таркибии онҳо аз рӯйи чунин асосҳо тасниф карда мешаванд:

а) вобаста ба объекти таҷовузи ҷиноятӣ: таҷовуз ба ҳуқуқ ва манфиатҳои соҳибони иттилооти компютерӣ; таҷовуз ба ҳуқуқ ва манфиатҳои соҳибони воситаҳои иттилоот;

б) аз рӯйи хусусияти зараре, ки ба иттилооти компютерӣ мерасонад: барномаҳои зараррасони тағйирдиҳанда, нобудкунанда, маҳкамкунанда, корношоямкунанда, нусхабардорикунандаи иттилооти компютерӣ;

в) вобаста ба усулҳои содир намудани ҷиноят: ирсоли мактубҳо бо роҳи фиреб; содиршавии онҳо тавассути интернет [10-М]; [2-М].

5. Таҳлилҳо вобаста ба ҳамкориҳои байналмилалӣ дар муқовимат бо киберҷиноятҳо маълум намуд, ки Конвенсияи Иттиҳодияи Аврупо оид ба киберҷиноятҳо дар ҳама таҳқиқотҳо ҳамчун, ягона Конвенсия, ки ҳамкориҳои байналмилалӣ дар муқовимат бо киберҷиноятҳо эътироф гардидааст, вале механизми шаффофи ҳамкориҳои байналмилалии давлатҳо ва мақомоти ҳифзи ҳуқуқи аъзои Конвенсияро дар муқовимат, ошкор ва тафтиши киберҷиноятҳоро муқаррар накарда хусусияти минтақавӣ дорад [15-М].

6. Дар натиҷаи таҳқиқоти илмӣ ташаббусҳои Ҷумҳурии Тоҷикистонро дар сатҳи ҳамкорҳои байналмилалӣ оид ба таъмини амнияти иттилоотӣ аз ҳамлаҳои киберӣ ба ду марҳилаи алоҳида ҷудо намудан мумкин аст:

– солҳои 1992-2000 пас аз ба даст овардани истиқлолияти давлатӣ ва ба имзо расидани «Созишнома дар бораи таъмини воситаҳои рақамӣ ва амнияти иттилоотӣ» дар ш.Тошканд;

– аз соли 2001 то ин ҷониб пас аз ба имзои «Созишнома дар бораи ҳамкориҳои давлатҳои аъзои Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил дар мубориза бар зидди ҷиноятҳо дар соҳаи иттилооти компютерӣ» дар шаҳри Минск ва

қабули як қатор концепсияю барномаҳо чихати татбиқи созишномаҳои баимзорасида дар муқовимат бо киберҷиноятҳо [16-М]; [27-М].

7. Аз таҳлили қонунгузори давлатҳои хориҷӣ муайян шуд, ки сохтори таркибӣ ва мавқеи ҷойгиршавии киберҷиноятҳо дар низоми қонунгузори ҷинояти давлатҳои хориҷӣ дар шаклҳои гуногун дида мешавад:

– дар тамоми давлатҳо асоси ҷавобгарии ҷиноятиро танҳо Кодекси ҷиноятӣ ташкил медиҳад. Дигар қонунҳои танзимкунанда, ки ҷавобгарии ҷиноятиро барои ин ҷиноятҳо муқаррар кунад, ҷой надорад;

– таҳлили муқоисавӣ-ҳуқуқии татбиқи ҷазоҳо барои ин ҷиноятҳо дар қонунгузори ҷинояти давлатҳои хориҷӣ ба таври гуногун ба назар мерасад. Аммо аксари давлатҳои хориҷа танҳо ду намуди ҷазоҳо (ҷарима ва маҳрум сохтан аз озодӣ)-ро барои ин ҷиноятҳо пешбинӣ менамоянд (Ҷумҳуриҳои Озарбойҷон, Фаронса, Белгия, Италия, Туркменистон, Узбекистон, Қазоқистон, Қирғизистон, Беларус, Украина ва ғ.). Яъне татбиқи принципи инсондустиро дар таъини ҷазо вобаста ба ин ҷиноятҳо дар ин ду намуди ҷазоҳо мебинанд;

– вобаста ба шакли ҷойгиршавии ин ҷиноятҳо дар низоми қисми махсуси қонунгузори ҷинояти давлатҳои хориҷӣ дар шаклҳои алоҳида ба чашм мерасанд. Дар қонунгузори ҷинояти баъзе давлатҳо ин ҷиноятҳо дар моддаҳои бобҳои гуногун (Ҷумҳуриҳои Олмон, Фаронса ва ғ.) ва дар баъзан давлатҳои дигар бошад (Ҷумҳуриҳои Қирғизистон, Узбекистон, Қазоқистон ва ғ.) дар як боби алоҳида пешбинӣ шудаанд;

– объекти ҳифзи ҳуқуқӣ-ҷиноятии ин ҷиноятҳоро қонунгузори ҷинояти давлатҳои хориҷӣ ба таври гуногун шарҳ дода, пешбинӣ намудаанд. Дар баъзе давлатҳо (Ҷумҳуриҳои Узбекистон, Беларусия ва ғ.) объекти ин ҷиноятҳоро иттилооти компютерӣ ташкил медиҳанд. Дар як гурӯҳи давлатҳои дигар бошанд (Фаронса, Олмон, ИМА ва ғ.) объекти ҳифзи ҳуқуқӣ-ҷиноятиро дар баробари иттилооти компютерӣ боз, ҳуқуқ ва озодиҳои конституционии инсон ва шаҳрванд, озодӣ ва сулҳу амнияти

инсоният, амнияти миллӣ ва фаъолияти муътадили иқтисодӣ, тартиботи ҷамъиятӣ ва амнияти ҷамъиятӣ ташкил медиҳанд;

– ба ҳайси субъекти ин ҷиноятҳо дар қонунгузории ҷиноятӣ баъзе давлатҳои хориҷӣ (ФР, Узбекистон, Қирғизистон ва ғ.) танҳо шахсони воқеӣ баромад мекунад ва дар гурӯҳи дигари давлатҳо бошад (Дания, Латвия, Литва, Молдавия, Франция, Шветсия, Эстония ва ғайра), дар баробари шахсони воқеӣ шахсони ҳуқуқӣ низ ба ҳайси субъекти ин ҷиноятҳо баромад мекунад;

– таҳлили қонунгузории ҷиноятӣ давлатҳои хориҷӣ аз он шаҳодат медиҳад, ки низоми киберҷиноятҳо ба ҷиноятҳо ба муқобили амнияти иттилоотӣ маҳдуд шуда наметавонанд. Яъне дар аксари давлатҳо (ба монанди Русия, Молдова Британияи Кабир, Австралия, ИМА) дар қатори ин ҷиноятҳо боз ҳам кирдорҳои дигар (дудӣ, ки тавассути истифодаи технологияҳои иттилоотӣ–коммуникатсионӣ содир шудааст ва қаллоби дар интернет) низ ба низоми киберҷиноятҳо дохил мешаванд;

– вобаста ба шакли номгузории ин ҷиноятҳо бошад, дар бобҳои Қисми махсуси қонунгузории ҷиноятӣ давлатҳои хориҷӣ он бо номҳои гуногун дида мешаванд. Масалан, ҷиноятҳои мазкур дар Кодекси ҷиноятӣ Ҷумҳурии Озарбойҷон (Боби 30 «Киберҷиноятҳо»), Кодекси ҷиноятӣ Ўзбекистон (боби 20 «Ҷиноятҳо дар соҳаи технологияҳои иттилоотӣ»), Кодекси ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон (Боби 28 «Ҷиноятҳо ба муқобили амнияти иттилоотӣ»), Кодекси ҷиноятӣ Ҷумҳурии Қазоқистон (Боби 7 «Ҳуқуқвайронкунииҳои ҷиноятӣ дар соҳаи иттилоотӣ ва алоқа»), Кодекси ҷиноятӣ Туркменистон (Боби 33 «Ҷиноятҳо дар соҳаи информатика ва алоқа»), Кодекси ҷиноятӣ Ҷумҳурии Қирғизистон (Боби 40 «Ҷиноятҳо муқобили амнияти киберӣ»), Кодекси ҷиноятӣ Ҷумҳурии Беларус (Боби 31 «Ҷиноятҳо муқобили амнияти компютерӣ»), Кодекси ҷиноятӣ Федератсияи Россия (Боби 28 «Ҷиноятҳо дар соҳаи иттилооти компютерӣ») ва Кодекси ҷиноятӣ Украина (Фасли 16 «Ҷиноятҳо дар соҳаи истифодаи мошинҳои

ҳисоббарори электронӣ (компютерҳо), система ё шабакаи компютерӣ ва шабакаҳои алоқои барқӣ») номгузорӣ шудаанд;

– вобаста ба муқаррар кардани ин ҷиноятҳо дар қонунгузори ҷинояти давлатҳои хориҷӣ муқаррароти гуногун дида мешавад. Дар як гурӯҳ давлатҳо (масалан, ҚМ Чин) барои аз ҷониби субъектони махсус иҷро нагардидани қарорҳои субъектони муборизабаранда бо киберҷиноятҳо оид ба бастани захираҳои интернетии дахлдор ва нест кардани маълумоти манъшуда, мусоидати маҷозӣ (виртуалӣ) барои содир намудани киберҷиноятҳо, истифодаи захираҳои интернетӣ бо мақсади паҳн кардани маълумот дар бораи усулҳои содир намудани ҷиноят ҷавобгари ҷиноятиро пешбинӣ шудааст. (м. 285А, 286А, 287А, 287В). Дар баъзан давлатҳо бошад, ҷиноятҳои, ки бо истифода аз ТИК содир мешаванд, аз ҷумла қаллобии интернетӣ ҷавобгари ҷиноятиро муқаррар намудаанд. (Ҷумҳурии Молдова, ФР, Британияи Кабир, Испания, Белгия, Дания, Эстония ва ғ.) [6-М];[20-М].

8. Объекти ҷиноятҳо муқобили шабакаҳои интернетӣ ва таҷҳизотҳои ёрирасони онҳо (барномаҳои зараровар, ҳамлаҳои DoS) муносибатҳои ҷамъиятӣ: дар самти ҷиноятҳо муқобили амнияти иттилоотӣ (муомилоти беҳатари иттилооти компютерӣ аз ҳамлаҳои киберӣ), инчунин кирдори шахс, манфиатҳои гуногуни шахсӣ ва иҷтимоӣ (ҳаёт, саломатӣ, молу мулк, дигар арзишҳои моддӣ ва ғайримоддӣ), инчунин ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунан ҳифзшавандаи субъектони муносибатҳои ҳуқуқӣ (шахсонӣ воқеӣ ва ҳуқуқӣ, аз ҷумла мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ ва ғ.) ташкил медиҳанд [25-М]; [2-М].

9. Объекти бевоситаи ҷиноятҳо муқобили шабакаҳои интернетӣ ва таҷҳизотҳои ёрирасони онҳо, муносибатҳои ҷамъиятӣ дар назар дошта мешаванд, ки ба чунин самтҳо равона карда шудааст:

– муносибатҳои ҷамъиятӣ дар соҳаи истифодаи беҳатари мошинҳои ҳисоббарори электронӣ;

– муносибатҳои ҷамъиятӣ, ки истифодаи муқаррари беҳатари иттилооти компютериро таъмин мекунад;

– муносибатҳои ҷамъиятӣ барои таъмини амнияти иттилооти компютерӣ ва кори муътадили компютерҳо, системаҳо ва шабакаҳои интернетӣ;

– муносибатҳои ҷамъиятӣ, ки низоми ҳуқуқии дастрасӣ, истифода ва паҳнкунии иттилооти компютериро муайян мекунад;

– ҳуқуқи соҳиби системаи компютерӣ ба дахлнопазирии иттилоот (таъминоти барномавӣ):

– ҳуқуқи соҳибмулк ба дахлнопазирии иттилоот (таъминоти барномавӣ), бехатарии истифодаи унсурҳои зехнӣ ва моддии мошинҳои ҳисоббарор;

– муносибатҳо дар соҳаи амнияти компютерӣ;

– муносибатҳои ҷамъиятии ба таъмини амнияти компютерӣ нигаронидашуда ва амнияти системаҳои иттилоотӣ [2-М].

10. Тарафи объективии ҷинойтҳое, ки муқобили шабакаҳои интернетӣ ва таҷҳизотҳои ёрирасони онҳо, доираи муносибатҳои зоҳирии инсон ташкил медиҳанд, ки дар умум онҳоро ба ду гурӯҳ ҷудо кардан мумкин аст:

Ҳамлаҳое, ки барои қатъи шабакаҳои алоқа ва роутерҳо нигаронида шудаанд. Моҳияти ин навъи ҳамла фиристодани чараёни бузурги бо ном **флудӣ** ба компютери ҳамлашуда, яъне дархостҳои нодуруст ё моҳиятан бемаънӣ мебошад. Ин омил тамоми шабакаҳои додаҳо ё роутери вурудро комилан маҳкам мекунад. Азбаски ҳаҷми маълумот аз ҳаҷми захираҳои коркард зиёд аст, гирифтани бастаҳои дурусти додаҳо аз корбарони дигар ғайриимкон мегардад. Дар натиҷа, система аз хидматгузорӣ бозмемонад.

Ҳамлаҳое, ки ба пуррасозии системаи оператсионӣ ё захираҳои барнома нигаронида шудаанд. Ин навъи ҳамлаҳо на ба шабакаи алоқа, балки ба ҳуди система нигаронида шудаанд. Мақсади он равонасозии система барои вайрон кардани ин маҳдудиятҳо мебошад. Барои ин ба компютери шахси ҷабрдида шумораи зиёди дархостҳо фиристода мешаванд. Дар натиҷаи ин амал сервер, система аз хидматрасонии дархостҳои корбарони қонунӣ бозмемонад. [25-М];[2-М].

11. Объекти ҷинойтҳое, ки тавассути воситаҳои гуногуни техникӣ содир мешаванд, доираи муносибатҳои ҷамъиятиро ташкил медиҳанд, ки дар

натичаи содиршавиашон ба чунин арзишҳои бо қонун ҳифзшаванда заррар расонида мешаванд:

– ҳуқуқу озодиҳои конституционии инсон ва шахрванд, ки ба шаъну шараф, эътибор ва обрӯи шахс; ҳуқуқи ҳар шахс ба даҳлатнопазирии ҳаёти шахсӣ, сирри шахсӣ ва оилавӣ; ҳуқуқи инсон ва шахрванд ба даҳлнопазирии мукотиба, суҳбатҳои телефонӣ, мактубҳои почтавӣ, телеграфӣ; ҳуқуқҳои муаллифӣ ва ҳуқуқҳои ба он алоқаманди инсон ва шахрванд равона шудаанд;

– муносибатҳои ҷамъиятӣ дар соҳаи иттилооти компютерӣ ва технологияҳои иттилоотӣ;

– муносибатҳои ҷамъиятӣ дар соҳаи иқтисодиёт ва фаъолияти иқтисодӣ;

– муносибатҳои ҷамъиятӣ дар соҳаи ҳокимияти давлатӣ;

– муносибатҳои ҷамъиятӣ дар соҳаи тандурустӣ ва ахлоқи ҷамъиятӣ.

12. Тарафи объективи чиноятҳоро, ки тавассути воситаҳои гуногуни техникӣ содир мешаванд ин маҷмуи аломатҳое дар бар мегирад, ки муносибатҳои зоҳирии шахсро оид ба ҷамъоварии ғайриқонунии маълумот дар бораи шахси дигар, паҳн кардани ин маълумот дар доираи васеъ, ба таври оммавӣ ва ё дар воситаҳои ахбори омма намоиш додани маълумот, инчунин ирсоли мактубҳо бо роҳи фиреб ҳангоми истифода аз шабакаи интернет, ки расонидани заррар ба ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунии ҷабрдидаро ба вуҷуд меорад ташкил медиҳад [29-М].

13. Тарафи субъективи чиноятҳое, ки тавассути воситаҳои гуногуни техникӣ содир мешаванд танҳо бо гуноҳ дар шакли қасди бевосита ҷой дошта метавонанд. Ҳангоми содир кардани ин чиноят, субъект пурра барои ҷамъият хавфнок будани кирдорашро дарк менамояд, хоҳони фаро расидани оқибати он буда, дидаву дониста оқибати онро пешбинӣ менамояд. Қасди содир шудани ин чиноятҳо бо нияти ба даст овардани молу мулк, ғайриқонунӣ, ба даст овардани маълумоти шахсӣ, таъқиби шахс, бастании иттилоот ва нобудсозии он ифода мегардад, ки чун ғарази шахсӣ дида мешавад [21-М].

14. Номгуи субъектони ҷиноятҳое, ки бо истифода аз воситаҳои гуногуни техникӣ содир мешаванд, дар умум субъекти умумӣ, яъне шахси воқеии мукаллафи ба сину соли муқарраршуда расида шуда метавонанд. Вале онҳоро шартан ба ду гурӯҳ ҷудо кардан зарур аст. 1. Шахсоне, ки дорои донишҳои махсус дар самти ТИК ва барномасозӣ мебошанд (провайдерон, хакерон, операторон, барномасозон ва ғ.) 2. Шахрвандони оддӣ. Ин намуди ҷиноятҳоро метавонанд шахсоне содир кунанд, ки бо фаъолияти умумии шабакаи интернетӣ шинос буда онро ба қадри кофӣ ҳамарӯза истифода менамоянд. Дар маҷмӯъ, дар эътирофи субъекти ин ҷиноятҳо муҳим корманди ин ё он ташкилот ё муассиса будан нест, балки истифодабарандаи шабакаҳои интернетӣ бошад [29-М].

15. Дар натиҷаи баррасии маълумотҳои оморӣ ва таҳқиқи парвандаҳои ҷиноятӣ вобаста ба масъалаҳои криминологии киберҷиноятҳо ба чунин хулосаи ниҳой омадан зарур аст:

– содиршавии киберҷиноятҳо бо истифода аз ТИК дар айни замон рӯ ба афзоиш дорад. Аз ин лиҳоз зарур аст, ки барномаҳои таълимӣ ва стандартҳои давлатии дар самти мазкур қабул гардида аз нав дида баромада шуда, шумора ва сифати мутахассисони тайёркарда дар самти амнияти киберӣ зиёд карда, малакаи кормандони мавҷуда, ки дар ин самт фаъолият мекунанд, баланд бардошта шавад, инчунин бо ҷалби олимони соҳа, мутахассисони варзидаи техникӣ, собиқадорони соҳа, ташкили институти такмили ихтисоси соҳаи таъмини амнияти иттилооти аз ҳамлаҳои киберӣ танҳо ба манфиати кор аст, зеро таҳқиқотҳо нишон доданд, ки яке аз унсурҳои асосии таъмини амнияти иттилоотӣ аз аз ҳамлаҳои киберӣ ва пешгирии киберҷиноятҳо ин рушди иқтисодии таълимӣ ва илмии кишвар мебошад.

– омили расмии Сармаркази иттилоотӣ-таҳлилии Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳаҷми воқеӣ ва хусусияти ҳамлаҳои кибериро пурра инъикос намекунад. Бинобар ин фаъолияти ин Сармарказ бояд ҷоннок карда шавад;

– киберчинояткорон дар самти истифодаи интернет, воситаҳои гуногуни техникӣ ва таҳияи барномаҳои зараровар дониши васеъ дошта, ҳадафҳои асосии фаъолияти ғайриқонунии онҳо хусусияти санҷиши дониши худро дорад. Аз ин рӯ, мубориза бо киберчинояткорӣ бояд бо ҷалби мутахассисоне сурат гирад, ки ин хусусиятҳоро мавриди омӯзиш қарор дода бошад;

– яке аз тамоюлҳои асосии рушди киберчинояткорӣ саривақт ошкор накардани он мебошад. Раванди роҳандозии ғайриқонунии шабакаҳои иттилоотӣ коммуникатсионӣ, мессенҷерҳои фаврӣ ва интернет ба ин раванд мусоидат мекунанд. Истифодаи технологияи навин дар муомилоти молиявӣ ва қарзӣ, тиҷорати онлайнӣ, рамзгузори маълумот ва ғайра ба давлат ва ҷомеа имкон намедиҳад, ки шумораи зиёди киберчиноятҳоро саривақт пешгирӣ кунанд, зеро онҳо бо сабабҳои технологӣ сарфи назар карда мешаванд;

– таҳдиди бузургтарин ба амнияти иттилооти компютери ҳифзшуда аз ҷониби корбарони дохилии система мебошад. Вобаста ба ин, такмил додани дараҷаи касбии мутахассисон ва мониторинги эътимоднокии онҳо аз ҷониби хадамоти амнияти мақомоти дахлдор аҳаммияти хоса дорад;

– надониستاني қурбониёни киберчиноятҳо аз воситаҳо ва усулҳои асосии ҳифзи иттилооти худ, ба ҳамлагар имкон медиҳад, ки ба осонӣ амалҳои ғайриқонунӣ содир кунанд. Вобаста ба ин, инъикоси нақшаҳои маъмултарини киберчиноятҳо ва роҳҳои пешгирӣ аз онҳо дар ВАО, инчунин дар байни аҳоли ташаккул додани малакаҳои коркарди иттилооти компютерӣ ва омӯзиши кор бо дастгоҳҳои гуногуни техники аз ҷумла интернет аҳаммияти муайян дорад;

– аксари ҷабрдидагони киберчиноятҳо шахсони ҳуқуқӣ мебошанд. Вобаста ба ин, корхонаю ташкилотҳоро зарур аст, ки ба таъмини амнияти компютерӣ аз ҳамлаҳои киберӣ таваҷҷуҳи ҷиддӣ дода, дар нақшаи корӣ вазифаи мутахассиси ҳифзи иттилоотро муайян намуда, барои татбиқи он чораҷӯӣ намояд;

– дараҷаи баланди киберчиноятҳо бештар ба душвории ошкор кардани кирдори киберчинояткор ва хуДДорӣ ҷабрдида барои хабар додан ба мақомоти ҳифзи ҳуқуқ алоқамандӣ дорад [28-М].

16. Дар асоси омӯзиши ҳамаҷонибаи ин мавзӯ метавон чанд хулосаи муҳимми илмиро пешниҳод намуд, ки онҳо дар муқовимат бо киберчинояткорӣ нақши муҳим доранд:

– бо дарназардошти ба нафъи корбарон, будани захираҳои интернетӣ бояд шаклҳои муқовимат ба таҳдидҳои берунӣ ва дохилӣ дар асоси ташкили интернетӣ бевоситаи ватанӣ сурат гирад;

– асоси модели ҳуқуқии ҷиноятӣ ҳифзи ТИК аз амалҳои ҷинояткорона бояд ин омилҳо бошанд:

- дар қонунгузори инъикоси усулҳои аз ҷиҳати технологияи нави содир намудани кирдорҳои ғайриқонунӣ бо истифода аз технологияҳои киберӣ ва оқибатҳои эҳтимолии онҳо, махсусан амалҳои ғайриқонунӣ нисбат ба системаҳои киберфизикӣ, ба монанди боздоштани назорат ва иғвоангезии интеллектуалӣ, осеб дидани таҷҳизоти тиббӣ бо истифода аз ҳамлаи компютерӣ, вайрон кардани системаҳои хидмарасониҳои ҳаётан муҳим;

- таҳияи принципҳои нави муайян кардани мафҳуми маҳалли содир шудани ҷиноят, ки барои ҷиноятҳои фаромарзии дорои хусусиятҳои технологияҳои баланд муҳим аст;

- таҳияи алоқаи байни механизмҳои техникӣ ва ҳуқуқии мансубияти амалҳои ғайриқонунӣ, аз ҷумла онҳое, ки тавассути инфрасохтори тақсимшудаи фаромарзӣ сурат мегиранд;

- баррасии масъалаи тағйир додани принциби тартиб додани моддаҳои дахлдори қонунгузорӣ нисбат ба кирдорҳои ғайриқонунӣ, ки бо истифода аз воситаҳои технологӣ содир шудаанд;

– таҳияи муқаррарот дар муқовимат бо киберчинояткорӣ бояд дар асоси қонунгузории мукамал сурат гирифта, дар ин самт ба мафҳуми «далеловариҳои рақамӣ» (digitalevidence), инчунин ҳамоҳангсозии ин ё он равия ва баррасии онҳо дар ҷараёни тафтишот дар судҳо ҳамчун далели

муҳим диққати махсус дода шавад. Таваҷҷуҳи асосӣ дар ин маврид бояд ба раванди ҷорӣ намудани стратегия ва принципҳои муборизаи фаъолони зидди киберҷинояткорӣ равона карда шавад, то воқуниши муносиб ба содир намудани чунин кирдорҳои барои ҷамъият хавфнок аз ҷониби мақомоти ҳифзи ҳуқуқ таъмин карда шавад. Унсурҳои асосии чунин барномаҳо ё стратегияҳо бояд маҷмуи ҷораҳои пешгирикунанда, мавҷудияти қонунгузори мувофиқ, системаи воҳидҳои махсуси ҳифзи ҳуқуқ ва мақомоти прокуратура, ҳамкориҳои дурусти байниидоравӣ, мавҷудияти системаи оmodасозии дахлдорро барои мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ва кормандони мақомоти адлия, шарикҳои давлат ва бахши хусусӣ, ҳамкориҳои мутақобилан судманди байналмилалӣ дар гузаронидани тафтишоти молиявӣ, пешгирии ҳама шаклҳои қаллобӣ ва азхудкунии маблағҳо, инчунин масъалаи ҳифзи кӯдакон аз таҷовузҳои гуногун дар интернет бошад [22-М];[28-М].

17. Азбаски технологияҳои иттилоотӣ айнаи замон макони ҷойгиршавии муайян надоранд ва дар ин маврид корбарони ғайриқонунӣ аз маълумоти дигарон аз дилхоҳ ҷой истифода менамоянд, роҳандозии ҷораҳои зерин ба манфиати кор мебошад:

Дар сатҳи миллӣ:

– иштироки давлат дар таҳияи стратегияи байналмилалии муқовимат бо таҳдидҳои киберӣ ва ташкили механизмҳои ягонаи ҳуқуқии байналмилалии танзими фазои маҷозӣ;

– лоиҳаи Консепсияи миллии ё Стратегияи давлатии таъмини амнияти киберӣ бояд таҳия карда шавад, ки ба принципҳо ва меъёрҳои қонунгузорӣ асос ёфта, татбиқи онро дар сатҳи зарурӣ ва соҳаҳои гуногуни давлатӣ фарогир бошад;

– таҳия ва татбиқи низоми бисёрсатҳи институтсионалии амнияти киберӣ, ки ин омилҳоро фаро мегирад: 1) *сатҳи илмӣ ва таҳлилӣ*, ки мувофиқи он хатарҳои киберӣ вобаста бо эҳтимолияти руҳ додани таҳдидҳои киберӣ ва миқёси оқибатҳои манфӣ омукта мешавад; 2) *сатҳи амалӣ*, ки дар ду самт ҳамоҳанг хоҳад шуд – дохилӣ (байни сохторҳои мақомоти давлатӣ,

ки барои муайян ва муқовимат бо таҳдидҳои киберӣ масъул мебошанд) ва берунӣ, ки дар доираи ҳамоҳангсозии сохторҳои давлатӣ ва институтҳои минтақавӣ ва байналмилалӣ амалӣ карда мешавад;

– баланд бардоштани иқтисодии соҳаи иттилоот оид ба мубориза бар зидди ҳамлаҳои киберӣ, ки тадбирҳои сиёсии дохилро вобаста ба технологияи амнияти киберӣ пурзӯр менамояд;

– ҳимоя, яъне амалӣ ва татбиқи ҳамкориҳои минтақавӣ ва байналмилалӣ дар соҳаи амнияти киберӣ, пайгирии фаъолияти гурӯҳҳои ҷиноятӣ, террористӣ, ки дар фазои маҷозӣ амал мекунанд;

– барои рушди ҳамкориҳои байналмилалӣ сохторҳои, ки ба муайян намудани таҳдидҳои киберӣ, сари вақт ошкор, пешгирӣ, ҳифз ва кам кардани оқибатҳо нигаронида шудаанд, бояд фаъолона иштирок намоянд.

Дар сатҳи байналмилалӣ:

– таҳия ва татбиқи созишномаи байналмилалӣ дар соҳаи пешгирӣ ва тафтиши ҳамлаҳои киберӣ миёни ҶТ ва давлатҳои хориҷӣ;

– таъсиси як ниҳоди байналмилалӣ бо намояндагиҳои минтақавӣ. Ин ниҳод бояд доираи Созмони Милали Муттаҳид дар фазои маҷозӣ буда, якҷанд сохторро фарогир бошад, масалан: барномаҳо ё концепсияҳоро дар ин самт қабул намояд, нақша-чорабиниҳоро тарҳрезӣ намояд, иҷрои вазифаҳоро, ки бояд дар сатҳи давлатӣ ягона бошанд амалӣ намояд ва ғ. [9-М].

ТАВСИЯҲО ОИД БА ИСТИФОДАИ АМАЛИИ НАТИҶАҲОИ ТАҲҚИҚОТ

1. Зарур аст, ки барномаҳои таълимӣ ва стандартҳои давлатӣ дар самти таъмини амнияти иттилооти аз ҳамлаҳои киберӣ, қабул гардида аз нав дида баромада шуда, шумора ва сифати мутахассисони тайёркарда дар самти амнияти киберӣ зиёд карда, малакаи кормандони мавҷуда, ки дар ин самт фаъолият мекунанд, баланд бардошта шавад, инчунин бо ҷалби олимони соҳа, мутахассисони варзидаи техникӣ, собиқадорони соҳа, ташкили институти такмили ихтисоси соҳаи амнияти иттилоот танҳо ба манфиати кор аст, зеро таҳқиқотҳо нишон доданд, ки яке аз унсурҳои асосии таъмини амнияти иттилоотӣ аз аз ҳамлаҳои киберӣ ва пешгирии киберҷиноятҳо ин рушди иқтидори таълимӣ ва илмии кишвар мебошад [17-М]; [18-М].

2. Ба мақсад мувофиқ аст, ки дар заминаи муассисаҳои таҳсилоти олии мамлакат аз ҷумла дар донишгоҳу донишкадаҳо, ихтисоси «амнияти киберӣ» ҷорӣ карда шавад, зеро таҳқиқотҳо дар ин самт нишон дод, ки ширкатҳои зиёди дохилию хориҷӣ, мутахассисонӣ баланд ихтисосро дар самти «амнияти киберӣ» бештар эътироф мекунанд ва барои муҳофизат аз ҳамлаҳои киберӣ ба мутахассисони соҳа ниёз доранд. Зеро ҷомеаи имрӯза аллакай ба фазои маҷозии шабакаҳои гуногуни иҷтимоӣ рағбату дилбастагии зиёд дошта, дар ин замина таҳқими амнияти иттилоотӣ аз ҳамлаҳои киберӣ масъалаи муҳим арзёби мегардад. Яъне феълан ҳар як инсон ё ташкилот новобаста аз мавқеи ҷойгиршавии он, метавонад, зери хатари маҳдудшавии фаъолият, ҳамлаи хакерҳо ё худ умуман нестшавӣ қарор гирад [30-М].

3. Бо мақсади огоҳонидан ва муқовимат бо киберҷиноятҳо зарур аст, ки фаъолияти кории Шурои Технологияи иттилоотию коммуникатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, таҷдид карда шуда, дигар шуроҳои дар ин замина ташкил гардида, ҷиҳати ба он интиқол додани вазифаҳои ҷамоҳангсозӣ ва роҳбарии байнисоҳавии субъектони муқовимат бо киберҷиноятҳо (аз ҷумла, Прокуратураи генералии ҚТ, КДАМ ҚТ, ВКД ҚТ ва Вазорати адлияи ҚТ) муқарар карда шавад.

4. Бо дарназардошти вазъи мураккабу ташвишовари минтақа ва ҷаҳон, инчунин ҷамъоварӣ ва коркарди маълумот оид ба киберҷиноятҳо, гузаронидани арзёбии экспертии таҳдидҳои киберӣ, таҳия ва татбиқи усулҳои пешрафтаи пешгирӣ ва тафтиши киберҷиноятҳо, дар доираи СПАД «Маркази муқовимат бо киберҷиноятҳо», ҳамчун мақомоти махсусгардонидашуда таъсис дода шавад [24-М].

5. Технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ тамоми бахшҳои ҳаётан муҳими давлатиро фаро гирифтааст, аз ин рӯ Маркази ягонаи коммутатсионии алоқаи барқии Хадамоти алоқаи назди Ҳукумати ҚТ, Прокуратураи генералии ҚТ ва Вазорати корҳои дохилии ҚТ–ро зарур аст, ки бо мақсади таъмини амнияти иттилооти аз ҳамлаҳои киберӣ дар мамлакат, дастрасиро ба сомонаҳо ва захираҳои дигари иттилоотӣ, аз ҷумла сомона ва барномаҳои интернетӣ, ки ба паҳн намудани ҳама гуна иттилоот бар зидди асосҳои сохтори конститутсионӣ, амнияти шахсӣ, ҷамъиятӣ, давлатӣ, иттилоот дар бораи маҳдуднамоии ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шахрванд, барангехтани кинаю адовати динию мазҳабӣ ё низои миллӣ, нажодӣ, маҳалгарой, паст задани шаъну эътибори миллӣ, кибертерроризм, киберэкстремизм, порнография, аз ҷумла порнографияи кӯдакона равона гардидаанд, маҳдуд намоянд.

6. Барои хусусияти меъёриро касб намудани мафҳуми киберҷиноятҳо, амнияти киберӣ, фазои маҷозӣ, объекти иттилоот, таҳдиди киберӣ, объекти амнияти киберӣ, субъекти таъмини амнияти киберӣ, ҳамлаҳои киберӣ, сиёсати ягонаи давлатӣ дар соҳаи амнияти киберӣ, мақомоти ваколатдори давлатӣ дар соҳаи амнияти киберӣ, ҳуқуқ ва ухдадорихои мақомоти ваколатдори давлатӣ дар соҳаи амнияти киберӣ, системаи таъмини амнияти киберӣ, дастгирии илмӣ–техникӣ ва инноватсионӣ дар соҳаи амнияти киберӣ ва ҳамкориҳои байналмилалӣ дар соҳаи амнияти киберӣ зарур мебарояд, ки Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи амнияти киберӣ» қабул карда шавад [26-М].

7. Бо мақсади такмили қонунгузории ҷиноятӣ ва мустаҳкам гардонидани омилҳои муқовимат ба киберҷиноятҳо ба КҶ ҚТ тағйирот ворид кард шавад. Махсусан дар боби 28 КҶ ҚТ чунин пешниҳодҳоро вобаста ба тағйири иловаҳо дар қонунгузории ҷиноятӣ зарур мешуморем:

а) моддаи 298 (1). Ба даст овардани маълумоти электроники шахсӣ бо роҳи фиреб ё усулҳои дигари дастрасии ғайриқонунӣ ба маълумот барои истифода ба манфиати шахсӣ;

б) моддаи 300. Кодекси ҷиноятии ҚТ, қисми 2 дар таҳрири нав илова карда шавад;

в) дар боби 28-и КҶ ҚТ моддаи 300(1) Ҳамлаи компютери DoS ва Моддаи 301 (2). Ғайриқонунӣ дар шакли оммавӣ паҳн кардани паёмҳои электронӣ моддаҳои нав, ворид карда шавад;

г) ба мақсад мувофиқ аст, ки қисми 3-юми моддаи 301 КҶ ҚТ бандҳои алоҳида илова карда шавад;

д) моддаи 301 (3). Таҳия, интишор ва паҳн кардани иттилоот, бо истифодаи шабакаи интернет ва ҳама гуна воситаҳои шабакаҳои иттилоотию телекоммуникатсионӣ дар КҶ ҚТ ворид карда шавад;

е) зарурияти ворид намудани тағйирот ба қисми 2 моддаи 302 КҶ Қ ба миён омадааст;

ё) пешниҳод карда мешавад, ки моддаи 303-и Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар таҳрири нав ифода карда шавад: Моддаи 303. Ғайриқонунӣ таҳия, истифода ё паҳн кардани барномаҳои зараровари компютерӣ.

8. Аз баррасӣ ва таҳлили объекти ҷиноятҳо муқобили шабакаҳои интернет ва таҷҳизотҳои ёрирасони онҳо мувофиқи мақсад мешуморем, фасли нав дар КҶ ҚТ бо номи «Ҷиноятҳо муқобили амнияти киберӣ» ворид карда шавад [25-М].

Бо боварии комил метавон гуфт, ки тавсия ва пешниҳодҳои илмӣ дар ин самт ба таҳкими амнияти кишварҳо ва муқовимат ба таҳдидҳои киберӣ дар минтақа ва ҷаҳон мусоидат хоҳанд кард.

РҶҶҲАТИ АДАБИЁТ (МАЪХАЗҲО)

I. Санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва расмӣ

1. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] аз 6 ноябри соли 1994 бо тағйири иловаҳо аз 26 сентябри соли 1999, 22 июни соли 2013 ва 22 майи соли 2016 (бо забонҳои тоҷикӣ ва русӣ). – Душанбе: Ганҷ, 2016. – 136 с.
2. Кодекси ҷиноятии ҚТ аз 21 майи соли 1998 // Махзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҚТ «Адлия». Шакли 7.0. [CD-ROM].
3. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи имзои рақамии электронӣ» [Матн] аз 30-юми июли соли 2007 // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2007. – №6. – м. 532; – №7. – м. 682.
4. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи иттилоот» [Матн] аз 10-уми майи соли 2002 // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2002. – №4. – қ. 2. – м. 320.
5. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи иттилоотонӣ» [Матн] аз 6-уми августи соли 2001 // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2001. – №7. – м. 502.
6. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи матбуоти даврӣ ва дигар воситаҳои ахбори омма» [Матн] аз 19-уми марти соли 2013 // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2013. – №3. – м. 201.
7. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳифзи иттилоот» [Матн] аз 15-уми майи соли 2002 // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2002. – №11. – м. 696.
8. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳифзи маълумоти шахсӣ» аз 3 августи соли 2018, таҳти №1537 [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://majmilli.tj> (санаи муроҷиат: 19.12.2021).
9. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи криптография» [Матн] аз 3-юми июли соли 2012, №839 // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2012. – №4. – м. 689.

10. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷӯӣ» [Матн] аз 25-уми март соли 2011, № 687 // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2011. – №3. – м. 155.
11. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар хусуси Созишнома байни Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҳукумати Туркменистон оид ба ҳамкорӣ дар соҳаи таъмини амнияти киберии байналмилалӣ» аз 29 августи соли 2023, таҳти №381 [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.president.tj> (санаи мурочиат 11.09.2023).
12. Концепсияи сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки бо фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 27-уми январ соли 2015, таҳти №332 тасдиқ шудааст [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://majmilli.tj> (санаи мурочиат: 19.12.2021).
13. Қарори Раёсати Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 27 апрели соли 2017, таҳти №1/4 «Дар бораи тасдиқи Шиносномаи ихтисосҳои илмӣ оид ба ҳуқуқшиносӣ» [Матн] // Бюллетени Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2018. – №1 (5). – С. 79, 122-124.
14. Соглашение между правительствами государств-членов Шанхайской Организации Сотрудничества в области обеспечения международной информационной безопасности: заключено в г. Екатеринбурге 16 июня 2009 года [Текст] // Бюллетень международных договоров. – 2012. – №1. – С. 13-21.
15. Конвенция Совета Европы о защите детей от сексуальной эксплуатации и сексуального насилия. Принята 25 октября 2007 г. на о-ве Лансароте [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://www.coe.int/ru/web/impact-convention-human-rights/council-of-europe-convention-on-the-protection-of-children-against-sexual-exploitation-and-sexual-abuse#> (санаи мурочиат: 23.04.2021).
16. Конвенция о преступности в сфере компьютерной информации (ETS №185): принята в г. Будапеште 23 ноября 2001 года [Захираи электронӣ]. –

- Манбаи дастрасӣ: <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/185.htm> (санаи мурочиат: 10.08.2021).
17. Конвенция Совета Европы об отмывании, выявлении, изъятии и конфискации доходов от преступной деятельности и о финансировании терроризма. Принята 16 мая 2005 г. [Текст] // Собрание законодательства РФ. – 2018. – №8. – Ст. 1091.
  18. Европейская конвенция по киберпреступлениям (преступлениям в киберпространстве): заключена в Будапеште 23 ноября 2001 г. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://base.garant.ru/4089723> (санаи мурочиат: 15.04.2020).
  19. Окинавская хартия Глобального информационного общества от 22 июля 2000 года [Текст] // Дипломатический вестник. – 2000. – №8. – С. 51-56.
  20. Концепции сотрудничества государств-участников Содружества Независимых Государств в борьбе с преступлениями, совершаемыми с использованием информационных технологий: решение Совета глав государств СНГ: заключена в г. Минске 25 октября 2013 года [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://www.consultant.ru> (санаи мурочиат: 15.04.2023).
  21. Соглашение о сотрудничестве государств-участников СНГ в борьбе с преступлениями в сфере компьютерной информации от 1 июня 2001 года в городе Минске [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://docs.cntd.ru/document/902140948> (санаи мурочиат: 15.04.2023).
  22. Стратегические приоритеты сотрудничества в области противодействия киберпреступности в странах Восточного партнерства [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://rm.coe.int/1680300ad3> (санаи мурочиат: 23.04.2021).
  23. Гражданский кодекс Российской Федерации (часть четвертая) от 18 дек. 2006 г., №230ФЗ [Текст] // Рос. газ. – 2006. – 22 дек.
  24. Уголовный кодекс Бельгии. Изд-во «Юридический центр Пресс», 2022 [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://mybook.ru/author/>

- neustanovlennyj-avtor-2/ugolovnyj-kodeks-belgii/read/?page (санаи муроҷиат: 23.04.2023).
25. Уголовный кодекс Бельгии [Текст]: пер. франц. / Под науч. ред. Н.И. Мацнева. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2004. – 350 с.
  26. Уголовный кодекс Голландии (ст. 77а) [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1242430&subID=100100457,100100459> (санаи муроҷиат: 10.08.2021).
  27. Уголовный кодекс Дании (§15) [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1241524&subID=100096345,100096366,100096661,100097370#text> (санаи муроҷиат: 10.08.2021).
  28. Уголовный кодекс Латвийской Республики (ст. 11) [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1243424&subID=100106935,100106943,100106967#text> (санаи муроҷиат: 10.08.2021).
  29. Уголовный кодекс Молдовы [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: https://www.legislationline.Org/download/id/8276/file/Moldova_CC_2002_am2018_ru.pdf (санаи муроҷиат: 02.11.2020).
  30. Уголовный кодекс Республики Беларусь [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.tamby.info/kodeks/yk.htm> (санаи муроҷиат: 11.01.2020).
  31. Уголовный кодекс Российской Федерации от 13.06.1996 г., №63-ФЗ (ред. от 08.06.2020) [Текст] // Собрание законодательства Российской Федерации. – 1996. – №25. – Ст. 2954.
  32. Уголовный кодекс Украины [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://meget.kiev.ua/kodeks/ugolovniy-kodeks> (санаи муроҷиат: 01.11.2022).
  33. Уголовный кодекс Франции [Текст] / Научные редакторы Головки Л.В., Крылова Н.Е.; Перевод с фр. Крылова Н.Е. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2002. – 650 с.
  34. Уголовный кодекс Франции. Книга 4. О преступлениях и проступках против нации, государства и общественного порядка. Раздел 1. О посягательствах на основополагающие интересы нации. Глава 1. Об

- измене и шпионаже. Отдел 4. О саботаже (ст. 411-9) [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1243018> (санаи муроҷиат: 10.08.2021).
35. Уголовный кодекс ФРГ. Раздел 26. Повреждение имущества (§303a, 303b) [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://lexetius.com/StGB/263a> (санаи муроҷиат: 10.08.2021).
36. Уголовный кодекс Швеции (ст. 6) [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: http://www.sweden4rus.nu/rus/info/juridisk/ugolovnyj_kodeks_shvecii (санаи муроҷиат: 10.08.2021).
37. Уголовный кодекс штата Калифорнии, США 1872 г. ст. 422 [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: https://leginfoLegislature.ca.gov/faces/codes_displayText.xhtml?lawCode=PEN&heading2=TITLE%20OF%20THE%20ACT (санаи муроҷиат: 09.01.2021).
38. Уголовный кодекс штата Квинсленда, Австралия 1899 г. ст. 359B [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://www.legislation.qld.gov.au/view/pdf/2019-05-07/act-1899-009> (санаи муроҷиат: 10.01.2021).
39. Уголовный кодекс штата Колорадо, США 1964 г. ст. 18-9-111 [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://codes.findlaw.com/co/title-18-criminal-code/co-rev-st-sect-18-9-111.html> (санаи муроҷиат: 09.01.2021).
40. Уголовный кодекс Эстонии [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: https://www.legislationline.Org/download/id/6462/file/Estonia_CC_as_of_2002_ru.pdf (санаи муроҷиат: 03.11.2021).
41. Федер. закон «Об информации, информационных технологиях и о защите информации» от 27 июля 2006 г., №149ФЗ [Текст] // Рос. газ. – 2006. – 29 июля.
42. Федер. закон «О персональных данных» от 27 июля 2006 г., №152ФЗ [Текст] // Рос. газ. – 2006. – 29 июля.
43. Закон, вносящий изменения в закон «О борьбе со stalking» [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: http://www.shugiin.go.jp/internet/itdb_gian.nsf/html/gian/honbun/houan/g19202051.htm (санаи муроҷиат: 10.01.2021).

II. Монографияҳо, китобҳои дарсӣ, васоити таълимӣ

44. Aldrich, R.W. Cyberterrorism and Computer Crimes: Issues Surrounding the Establishment of an International Legal Regime [Tekst] / R.W. Aldrich. – Colorado: USAF Academy, 2000. – 103 p.
45. Bocij, P. Cyberstalking: Harassment in the Internet Age and How to Protect You Family [Tekst] / P. Bocij. – New York: Praeger, 2004. – 268 p.
46. Icove, D., Seger, K., Vonstorch, W. Computer Crime: A Crimefighter's Handbook [Tekst] / D. Icove, K. Seger, W. Vonstorch. – Sebastopol: O'Reilly & Associates Inc, 1995. – 464 p.
47. Kabay, M.E. Understanding Studies and Surveys of Computer Crime [Tekst] / Northfield / M.E. Kabay. – New York, 2001. – 1184 pp.
48. Qianyun, Wang. A comparative study of cybercrime in criminal law: China, US, England, Singapore and the Council of Europe [Tekst] / Wang Qianyun. – Rotterdam, 2016. – P. 56.
49. Shinder, D.L. Scene of the Cybercrime. Computer Forensics Handbook [Tekst] / D.L. Shinder. – Rockland, 2003. – 749 p.
50. Агыбаев, А.Н., Баймурзин, Г.И., Рогов, И.И. Уголовное право Республики Казахстан. Общая часть [Текст]: учебник / А.Н. Агыбаев, Г.И. Баймурзин, И.И. Рогов. – Алматы: Қазақ университеті, 2004 г. – 239 с.
51. Айков, Д., Сейгер, К., Фонсторх, У. Компьютерные преступления: Руководство по борьбе с компьютерными преступлениями [Текст] / Д. Айков, К. Сейгер, У. Фонсторх. – М.: Мир, 1999. – 352 с.
52. Акутаев, Р.М. Проблемы латентной преступности [Текст]: учебное пособие по спецкурсу / Р.М. Акутаев. – Махачкала: ИПЦ ДГУ, 2001. – 173 с.
53. Алескеров, В.И., Максименко, И.А. Уголовно-правовая и криминалистическая характеристика современных видов преступлений [Текст]: лекция / В.И. Алескеров, И.А. Максименко. – Домодедово: ВИПК МВД России, 2011. – 26 с.

54. Андреев, Б.В. Правовая информатика [Текст] / Б.В. Андреев; Ин-т междунар. права и экономики (ИМПЭ) им. А.С. Грибоедова. – М.: ИМПЭ, 1998. – 128 с.
55. Антонян, Ю., Кудрявцев, В.Н., Эминов, В.Е. Личность преступника [Текст] / Ю. Антонян, В.Н. Кудрявцев, В.Е. Эминов. – Москва, 2004. – 366 с.
56. Батурин, Ю.М., Жодзишский, А.М. Компьютерная преступность и компьютерная безопасность [Текст] / Ю.М. Батурин, А.М. Жодзишский. – М.: Юрид. лит., 1991. – 160 с.
57. Баҳриддинов, С.Э. Криминология. Қисми умумӣ [Матн]: китоби дарсӣ / С.Э. Баҳриддинов. – Душанбе, 2013. – 187 с.
58. Безруков, Н.Н. Компьютерная вирусология. Часть 1: Общие принципы функционирования, классификация и каталог наиболее распространенных вирусов в операционной системе MS DOS [Текст] / Н.Н. Безруков. – Киев, 1990. – 450 с.
59. Бешелев, С.Д., Гурвич, Ф.Г. Математико-статистические методы экспертных оценок [Текст] / С.Д. Бешелев, Ф.Г. Гурвич. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Статистика, 1980. – 263 с.
60. Блинников, В.А., Устинов, Б.С. Лжесвидетельство: уголовно-правовые, криминологические, уголовно-процессуальные и криминалистические аспекты [Текст] / В.А. Блинников, Б.С. Устинов. – Ставрополь: Изд-во СГУ, 1999. – 180 с.
61. Большой оксфордский толковый словарь английского языка [Текст] / Под ред. А. Делаханты и Ф. Макдональда. – М.: Изд-во «АСТ», 2005. – 825 с.
62. Боровиков, В.Б., Смердов, А.А. Уголовное право. Общая часть [Текст]: учебник для вузов / Под ред. В.Б. Боровикова. – 5-е изд., перераб. и доп. – Москва: Издательство Юрайт, 2019. – 249 с.
63. Бородин, С.В., Дубовик, О.Л., Келина, С.Г., Кригер, Г.Л. Российское уголовное право [Текст]: особенная часть / Под ред. Кудрявцев В.Н., Наумов А.В. – М.: Юристъ, 1997. – 496 с.

64. Быков, В.М., Черкасов, В.Н. Преступления в сфере компьютерной информации: криминологические, уголовно-правовые и криминалистические проблемы [Текст]: монография / В.М. Быков, В.Н. Черкасов. – Москва: Юрлитинформ, 2015. – 328 с.
65. Бытко, Ю.И., Бытко, С.Ю. Уголовное право России. Части Общая и Особенная [Текст]: учебник / Ю.И. Бытко, С.Ю. Бытко. – Саратов: Изд-во «Научная книга», 2005. – 315 с.
66. Варданян, А.В., Никитина, Е.В. Расследование преступлений в сфере высоких технологий и компьютерной информации [Текст] / А.В. Варданян, Е.В. Никитина. – М.: Юрлитинформ, 2007. – 312 с.
67. Ваулина, Т.И. Уголовное право. Особенная часть: учебник для вузов [Текст] / Отв. ред. И.Я. Козаченко, З.А. Незнамова, Г.П. Новоселов. – М., 1998. – 768 с.
68. Венгеров, А.Б. Теория государства и права [Текст]: учеб. для юрид. вузов / А.Б. Венгеров. – М.: Юриспруденция, 2000. – 528 с.
69. Вехов, В.Б. Компьютерные преступления: способы совершения и раскрытия [Текст] / Под ред. акад. Б.П. Смагоринского. – М.: Право и Закон, 1996. – 182 с.
70. Вехов, В.Б., Голубев, В.А. Расследование компьютерных преступлений в странах СНГ [Текст]: монография / Под ред. проф. Б.П. Смагоринского. – Волгоград: ВА МВД России, 2004. – 304 с.
71. Витвицкий, А.А. Уголовное право. Особенная часть [Текст]: учебник / Под ред. В.Н. Петрашева. – М., 1999. – 459 с.
72. Волеводз, А.Г. Противодействие компьютерным преступлениям: правовые основы международного сотрудничества [Текст] / А.Г. Волеводз. – М.: Юрлитинформ, 2002. – 496 с.
73. Волженкин, В.Б. Преступления в сфере экономической деятельности (Экономические преступления) [Текст] / В.Б. Волженкин / Ассоциация Юридический центр. – [2-е изд.]. – Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2002. – 641 с.

74. Волосова, Н.Ю., Журкина, О.В. Уголовное право стран СНГ [Текст]: учебное пособие / Н.Ю. Волосова, О.В. Журкина. – Оренбург: ОГУ, 2019. – 122 с.
75. Гаврилин, Ю.В., Головин, А.Ю., Кузнецов, А.В., Толстухина, Т.В. Преступления в сфере компьютерной информации: квалификация и доказывание [Текст]: учебное пособие / Под ред. Гаврилин Ю.В. – М.: Книжный мир, 2003. – 245 с.
76. Давлатзода, К.Д. Таҳдидҳои фазои маҷозӣ: амалия ва назарияи киберҷиноятҳо [Матн]: монографияи илмӣ / К.Д. Давлатзода. – Душанбе: «Матбааи ДМТ», 2023. – 248 с.
77. Данилевич, А.А., Самарин, В.И. Международная правовая помощь по уголовным делам: уголовно-процессуальный аспект [Текст] / А.А. Данилевич, В.И. Самарин. – Минск: БГУ, 2009. – 127 с.
78. Долгова, А.И. Преступность, ее организованность и криминальное общество [Текст] / А.И. Долгова. – М., 2003. – 572 с.
79. Евдокимов, К.Н. Создание, использование и распространение вредоносных компьютерных программ: уголовно-правовые и криминологические аспекты [Текст]: монография / К.Н. Евдокимов. – Иркутск, 2013. – 275 с.
80. Ефремова, М.А. Уголовная ответственность за преступления, совершаемые с использованием информационно-телекоммуникационных технологий [Текст]: монография / М.А. Ефремова. – Москва: Юрлитинформ, 2015. – 200 с.
81. Зимин, В.П. Международное сотрудничество в области борьбы с преступностью и охраны общественного порядка [Текст] / В.П. Зимин. – М.: Науч.-исслед. ин-т МВД РФ, 1993. – 157 с.
82. Информационные технологии в юридической деятельности [Текст]: учебное пособие для вузов / Под ред. В.Д. Элькина. – М.: Изд. Юрайт, 2018. – 527 с.

83. Каиржанов, Е. Интересы трудящихся и уголовный закон (проблемы объекта преступления) [Текст] / Е. Каиржанов. – Алма-Ата: Казахстан, 1973. – 160 с.
84. Карабин, П. Эффективный фрикипг или тайны «телефонных» хакеров (кратко, доступно, просто) [Текст] / П. Карабин. – М.: Познaват. кн. плюс, 1999. – 192 с.
85. Касперский, Е. Компьютерное злоvредство (+CD) [Текст] / Е. Касперский. – Санкт-Петербург, 2007. – 208 с.
86. Кваша, Ю.Ф., Зайналобидов, А.С., Зрелов, А.П. Криминология [Текст] / Ю.Ф. Кваша, А.С. Зайналобидов, А.П. Зрелов. – Ростов-на-Дону, 2002. – 704 с.
87. Квашиc, В.Е. Преступная неосторожность. Социально-правовые и криминологические проблемы [Текст] / В.Е. Квашиc. – Владивосток: Изд-во Дальневост. ун-та, 1986. – 192 с.
88. Клепицкий, И.А. Уголовное право России. Особенная часть [Текст]: учебник / Отв. ред. Б.В. Здравомыслов. – М., 1996. – 352 с.
89. Козаченко, И.Я. Санкции за преступления против жизни и здоровья [Текст] / Под ред. Ковалев М.И. – Томск: Изд-во Том. ун-та, 1987. – 232 с.
90. Козлов, В.Е. Теория и практика борьбы с компьютерной преступностью [Текст] / В.Е. Козлов. – М.: Горячая линия-Телеком, 2002. – 336 с.
91. Козлов, Д.А., Парандовский, А.А., Парандовский, А.К. Энциклопедия компьютерных вирусов [Текст] / Д.А. Козлов, А.А. Парандовский, А.К. Парандовский. – Москва: Издательство: СОЛОН-Р, 2010. – 464 с.
92. Колобов, В.А., Ясенеv, В.Н. Информационная безопасность и антитеррористическая деятельность современного государства: проблемы правового регулирования и варианты их решения [Текст]: учеб. пособие / В.А. Колобов, В.Н. Ясенеv. – Н. Новгород: Нижегород. гос. ун-т им. Н.И. Лобачевского, 2001. – 374 с.
93. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации (постатейный) [Текст] / Под общей ред. Г.А. Есакова. – 4-е издание. – Москва: Проспект, 2012. – 544 с.

94. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации (постатейный) [Текст] / Под общей ред. Г.А. Есакова. – 7-е издание, переработанное и дополненное. – Москва: Проспект, 2017. – 490 с.
95. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации (постатейный) [Текст] / Под ред. А.И. Чучаева. – Москва: КОНТРАКТ, 2013. – 672 с.
96. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации (постатейный) [Текст] / Отв. ред. В.М. Лебедев. – 13-е издание, переработанное и дополненное. – Москва: Издательство «Юрайт», 2013. – 1069 с.
97. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации (постатейный) [Текст] / Под общ. ред. Н.Г. Кадникова. – М.: Юриспруденция, 2008. – 871 [1] с.
98. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации [Текст] / Бородин С.В., Дубовик О.Л., Келина С.Г. и др.; Отв. ред. А.В. Наумова. – Ин-т государства и права РАН. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Юристъ, 1999. – 863 с.
99. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации [Текст] / В.И. Радченко, А.С. Михлин. – М.: Спарк, 2004. – 943 с.
100. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации [Текст] / Отв. ред. А.А. Чекалин; Под ред. В.Т. Томина, В.С. Устинова, В.В. Сверчкова. – М.: Юрайт-Издат, 2004. – 1038 с.
101. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации [Текст] / Под общ. ред. В.М. Лебедева, Ю.И. Скуратова. – М., 2002. – 960 с.
102. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации [Текст] / Под общ. ред. В.М. Лебедева. – М.: Юрайт, 2004. – 917 с.
103. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации [Текст] / Под общ. ред. д.ю.н., Председателя Верховного Суда Российской Федерации В.М. Лебедева. – Москва: Норма-Инфра-М, 2005. – 806 с.

104. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации [Текст] / Под общ. ред. В.М. Лебедева. – 4-е изд., перераб, и доп. – М.: Норма, 2006. – 912 с.
105. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации [Текст] / Под ред. В.И. Радченко, А.С. Михлина. – Санкт-Петербург: Питер, 2008. – 784 с.
106. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации [Текст]: постатейный, научно-практический / В.В. Коряковцев, К.В. Питулько. – СПб.: Питер, 2004. – 816 с.
107. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации [Текст]: расширенный уголовно-правовой анализ с материалами судебно-следственной практики / Под общ. ред. Н.А. Овчинникова. – Москва: Издательство «Экзамен», 2007. – 975 с.
108. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации с постатейными материалами и судебной практикой [Текст] / Под ред. С.И. Улезько. – Ростов н/Д: «МарТ», 2002. – 864 с.
109. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации: в 2 т. Т. 2. [Текст] / Под ред. А.В. Бриллиантова. – Москва: Издательство «Проспект», 2015. – 704 с.
110. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации: Научно-практический (постатейный) [Текст] / Под ред. С.В. Дьякова, Н.Г. Кадникова. – 2-е издание, переработанное и дополненное. – Москва: Юриспруденция, 2013. – 553 с.
111. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации: расширенный уголовно-правовой анализ с материалами судебно-следственной практики [Текст] / Под общ. ред. А.П. Новикова. – М.: Экзамен, 2006. – 975 с.
112. Комментарий к УК РФ [Текст] / Отв. ред. д.ю.н., проф. А.В. Наумов. – Москва: Юрист, 1996. – 824 с.
113. Комментарий к УК РФ [Текст] / Под общей ред. Председателя Верховного Суда Российской Федерации В.М. Лебедева и д.ю.н.,

- профессора Ю.И. Скуратова. – Москва: ИНФРА-М-НОРМА, 1996. – 592 с.
114. Компьютерная преступность и информационная безопасность [Текст] / Под ред. Леонова А.П. – Минск: АРИЛ, 2000. – 552 с.
115. Компьютерные технологии в юридической деятельности [Текст]: учебное и практическое пособие / Под ред. Н.С. Полевого, В.В. Крылова. – М.: БЕК, 1994. – 303 с.
116. Коржанский, Н.И. Объект и предмет уголовно-правовой охраны [Текст] / Н.И. Коржанский. – М.: Акад. МВД СССР, 1980. – 248 с.
117. Коржанский, Н.И. Объект посягательства и квалификация преступлений [Текст]: учебное пособие / Н.И. Коржанский. – Волгоград: НИиРИО ВСШ МВД СССР, 1976. – 120 с.
118. Коробейников, Б.В., Савинов, А.В. Уголовное право России (Особенная часть) [Текст]: учебное пособие / Б.В. Коробейников, А.В. Савинов. – М.: Национальный институт бизнеса, 2005. – 920 с.
119. Криминология [Текст]: учебник / Под ред. В.Н. Кудрявцева и В.Э. Эминова. – 2-е изд., перараб. и доп. – Москва: Юрист, 2000. – 678 с.
120. Криминология [Текст]: учебное пособие / Под ред. Н.Ф. Кузнецова. – Москва: Зерцало, ТЕИС, 1996. – 160 с.
121. Крылов, В.В. Информационные компьютерные преступления [Текст] / В.В. Крылов. – М.: Городец, 1997. – 189 с.
122. Крылов, В.В. Информационные компьютерные преступления [Текст]: учебное и практическое пособие / В.В. Крылов. – Москва: Инфра-М-Норма, 1997. – 285 с.
123. Кудрявцев, В.Н., Никифоров, Б.С. Объект преступления по советскому уголовному праву [Текст] / В.Н. Кудрявцев, Б.С. Никифоров. – М.: Госюриздат, 1960. – 228 с.
124. Кузнецов, М.В., Симдянов, И.В. Социальная инженерия и социальные хакеры [Текст] / М.В. Кузнецов, И.В. Симдянов. – СПб.: БХВ-Петербург, 2007. – 368 с.

125. Куринов, Б.А. Научные основы квалификации преступлений [Текст]: учебное пособие / Б.А. Куринов. – М.: Моск. ун-та, 1984. – 181 с.
126. Курс российского уголовного права [Текст]: общая часть / Под ред. Кудрявцев В.Н., Наумов А.В. – М.: Спарк, 2001. – 767 с.
127. Лесниевски-Костарева, Т.А. Дифференциация уголовной ответственности. Теория и законодательная практика [Текст] / Т.А. Лесниевски-Костарева. – М.: Норма, 1998. – 296 с.
128. Ли, Д.А. Преступность в структуре общества [Текст] / Д.А. Ли. – М.: Русский мир, 2000. – 152 с.
129. Литвинов, Д.В., Скрыль, С.В., Тямкин, А.В. Исследование механизмов противодействия компьютерным преступлениям: организационно-правовые и криминалистические аспекты [Текст]: монография / Д.В. Литвинов, С.В. Скрыль, А.В. Тямкин. – Воронеж: ВИ МВД России, 2009. – 218 с.
130. Лукасевич, Я. Аристотелевская силлогистика с точки зрения современной формальной логики [Текст] / Я. Лукасевич. – М.: Издательство иностранной литературы, 1959. – 312 с.
131. Ляпунов, Ю.И. Общественная опасность деяния как универсальная категория советского уголовного права [Текст]: учебное пособие / Ю.И. Ляпунов. – Москва: Изд-во ВЮЗШ МВД СССР, 1989. – 119 с.
132. Ляпунов, Ю.И., Пушкин, А.В. Преступления в сфере компьютерной информации [Текст] / Уголовное право. Особенная часть / Под ред. Н.И. Ветрова, Ю.И. Ляпунова. – М., 1998. – 768 с.
133. Маймеску, С. Глава XI. Информационные преступления и преступления в области электросвязи [Текст] / Комментарий к Уголовному кодексу Республики Молдова. Общая и Особенная части / Отв. ред. Бужор В.Г. – Кишинэу, 2010. – 1134 с.
134. Мачидзода, З.Ч., Холиқзода, А.Ф., Одиназода, Р.С. Чавонон ва амнияти иттилоотӣ (дар масири чаҳонишавӣ) [Матн] / З.Ч. Мачидзода, А.Ф. Холиқзода, Р.С. Одиназода. – Душанбе, 2019. – 240 с.

135. Маҷидзода, Ҷ.З., Назаров, Н.Ҷ. Ҷинояткориҳои муташаккил ва трансмиллӣ [Матн] / Ҷ.З. Маҷидзода, Н.Ҷ. Назаров. – Душанбе, 2014. – 268 с.
136. Меньшагин, В.Д. Советское уголовное право [Текст]: учеб. пособие для правовых школ / В.Д. Меньшагин. – М.: Юрид. лит., 1938. – Вып. 1. – 184 с.
137. Милюков, С.Ф., Павлов, В.Г. Субъект преступления и уголовная ответственность [Текст]: монография / С.Ф. Милюков, В.Г. Павлов. – СПб.: Изд-во С.-Петербург. ун-та, 2000. – 192 с.
138. Наумов, А.В. Российское уголовное право [Текст]: общая часть. Курс лекций. В 2 т. Т. 1. / А.В. Наумов. – 3-е изд., перераб. и доп. – Москва: Юрид. лит., 2004. – 496 с.
139. Никифоров, Б.С. Избранное [Текст] / Составитель канд. юрид. наук А.А. Гравина. – М.: Институт законодательства и сравнительного правоведения при Правительстве РФ, 2010. – 224 с.
140. Никифоров, Б.С., Решетников, Ф.М. Современное американское уголовное право [Текст] / Отв. ред. Власихин В.А. – М.: Наука, 1990. – 256 с.
141. Новое в Уголовном кодексе [Текст] / Под ред. А.И. Чучаева. – Москва: Контракт, 2012. – Вып. 2. – 114 с.
142. Новоселов, Г.П. Учение об объекте преступления. Методологические аспекты [Текст] / Г.П. Новоселов. – М.: Норма, 2001. – 208 с.
143. Норткат, С., Новак, Д. Обнаружение нарушений безопасности в сетях [Текст] / С. Норткат, Д. Новак. – 3-е издание. – Пер. с англ. – М.: Изд. дом «Вильямс», 2003. – 448 с.
144. Овчинский, В.С. Криминология цифрового мира [Текст]: учебник для магистратуры / В.С. Овчинский. – М.: Норма: ИНФРА-М, 2018. – 352 с.
145. Осипенко, А.Л. Борьба с преступностью в глобальных компьютерных сетях: международный опыт [Текст]: монография / А.Л. Осипенко. – М.: Норма, 2004. – 432 с.
146. Павлов, В.Г. Субъект преступления [Текст] / В.Г. Павлов. – СПб.: Юрид. центр Пресс, 2001. – 318 с.

147. Пионтковский, А.А. Курс советского уголовного права [Текст]: в 6 т. Часть Общая. Т. 2. Преступление / Редкол.: Пионтковский А.А., Ромашкин П.С., Чхиквадзе В.М. – М.: Наука, 1970. – 516 с.
148. Пионтковский, А.А. Учение о преступлении по советскому уголовному праву. Курс советского уголовного права [Текст]: общая часть / А.А. Пионтковский. – М.: Госюриздат, 1961. – 666 с.
149. Полный курс уголовного права [Текст]: в 5 т. Т. 4. Преступления против общественной безопасности / Под ред. Коробеев А.И. – СПб.: Юрид. центр Пресс, 2008. – 674 с.
150. Прокофьев, И.В. Защита информации в информационных системах [Текст]: учебное пособие / И.В. Прокофьев. – М.: МИЭМ, 1997. – С. 54-57.
151. Простосердов, М.А. Экономические преступления, совершаемые в киберпространстве [Текст]: монография / М.А. Простосердов. – М.: Юрлитинформ, 2017. – 168 с.
152. Раджабов, К.Д. Уголовно-правовые и криминологические проблемы борьбы с вымогательством [Текст]: монография / К.Д. Раджабов. – Душанбе: «Лахути», 2020. – 156 с.
153. Рарог, А.И. Квалификация преступлений по субъективным признакам [Текст] / А.И. Рарог. – СПб., 2002. – 304 с.
154. Рарог, А.И. Общая теория вины в уголовном праве [Текст]: учеб. пособие / А.И. Рарог. – М.: ВЮЗИ, 1980. – 91 с.
155. Рассолов, И.М. Право и Интернет: теоретические проблемы [Текст] / И.М. Рассолов. – 2-е изд., доп. – М.: Норма, 2009. – 383 с.
156. Русско-таджикский словарь [Текст] / Под ред. члена корреспондента АН СССР М.С. Асимова. – Москва: Русский язык. – 1985. – 280 с.
157. Садовский, В.Н. Основания общей теории систем. Логико-методологический анализ [Текст] / Отв. ред. Уемов А.И. – М.: Наука, 1974. – 279 с.
158. Семернева, Н.К. Квалификация преступлений (части Общая и Особенная) [Текст]: научно-практическое пособие: практическое пособие /

- Н.К. Семернева. – Москва, Екатеринбург: Проспект, Уральская государственная юридическая академия, 2015. – 292 с.
159. Серго, А. Интернет и право [Текст] / А. Серго. – М.: Бестселлер, 2003. – 272 с.
160. Смирнов, А.В., Калиновский, К.Б. Комментарий к Уголовному кодексу Туркменистана. Постатейный [Текст] / Под общ. ред. проф. А.В. Смирнова. – Ашхабад, 2013. – 663 с.
161. Сыдыкова, Л.Ч. Уголовное право Кыргызской Республики [Текст]: учебник для вузов. Общая часть / Отв. ред. Рустемова Г.Р., Тугельбаева Б.Г. – Бишкек, 2007. – 254 с.
162. Таганцев, Н.С. Русское уголовное право [Текст]: лекции. Часть общая. В 2-х т. / Сост. и отв. ред. Загородников Н.И. – М.: Наука, 1994. – Т. 1. – 380 с.
163. Тафсир ба Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Муҳарири масъул Ҳ.Ҳ. Шарипов. – Душанбе: Глобус, 2005. – 1204 с.
164. Таций, В.Я. Объект и предмет преступления в советском уголовном праве [Текст]: монография / В.Я. Таций. – Харьков: Вища школа, 1988. – 198 с.
165. Уголовное право [Текст]: учебник / Под ред. д.ю.н., проф. Н.И. Ветрова, д.ю.н., проф. Ю.И. Ляпунова. – 3-е изд., испр. и доп. – М.: Юриспруденция, 2005. – 704 с.
166. Уголовное право зарубежных стран. В 3 т. Том 3. Особенная часть [Текст]: учебник для бакалавриата и магистратуры / Отв. ред. Н.Е. Крылова. – 5-е изд., перераб., и доп. – М.: Юрайт, 2016. – 254 с.
167. Уголовное право России. Общая часть [Текст]: учебник / Под ред. И.Э. Звечаровского. – Москва: Норма: Инфра-М, 2010. – 640 с.
168. Уголовное право России. Особенная часть [Текст] / Отв. ред. Б.В. Здравомыслова. – М.: Юристъ, 1996. – 559 с.
169. Уголовное право России. Особенная часть [Текст]: учебник для вузов / Отв. ред. Л.Л. Кругликов. – М.: Изд-во БЕК, 1999. – 832 с.

170. Уголовное право Россия. Общая часть [Текст]: учебник / Под ред. А.И. Рарога. – Москва: Эксмо, 2009. – 496 с.
171. Уголовное право. Особенная часть [Текст]: учебник / Под ред. Здравомыслов Б.В. – М.: Юрид. лит., 1995. – 543 с.
172. Уголовное право. Особенная часть [Текст]: учебник для вузов / Под ред. Л.Д. Гаухмана, С.В. Максимова. – М.: Эксмо, 2004. – 704 с.
173. Уголовное право: Часть Общая. Часть Особенная [Текст]: учебник / Под общ. ред. Л.Д. Гаухмана, С.В. Максимова. – М., 1999. – 654 с.
174. Уголовные кодексы стран СНГ (Россия, Беларусь, Украина, Молдова, Казахстан) / Модельный уголовный кодекс стран СНГ: сопоставительная таблица [Текст]: учеб. пособие / Под общ. ред. Н.И. Ветрова. – Брянск, 2001. – 359 с.
175. Уголовный кодекс РФ [Текст]: постатейный комментарий / Науч. ред. Н.Ф. Кузнецова, Г.М. Миньковский. – Москва, 1997. – 920 с.
176. Устименко, В.В. Специальный субъект преступления [Текст]: монография / В.В. Устименко. – Харьков: Вища шк., 1989. – 104 с.
177. Файтс, Ф., Джонстон, П., Кратц, М. Компьютерный вирус: проблемы и прогноз [Текст] / Ф. Файтс, П. Джонстон, М. Кратц. – М.: Мир, 1994. – 176 с.
178. Фатьянов, А.А. Правовое обеспечение безопасности информации в Российской Федерации [Текст]: учебное пособие / А.А. Фатьянов. – М.: Юрист, 2001. – 412 с.
179. Федоров, А.В. Информационная безопасность в мировом политическом процессе [Текст]: учеб. пособие / А.В. Федоров. – М.: МГИМО-Университет, 2006. – 220 с.
180. Шарипов, Т.Ш., Сафаров, А.И., Саидов, Ш.Н. Ҳуқуқи ҷиноятӣ бо истифода аз усули тадриси интерактивӣ (Қисми умумӣ) [Матн] / Т.Ш. Шарипов, А.И. Сафаров, Ш.Н. Саидов. – Душанбе, 2016. – 494 с.
181. Шарифзода, Ф.Р. Теоретико-правовые основы организации деятельности органов внутренних дел Республики Таджикистан в системе

- обеспечения национальной безопасности государства [Текст]: монография / Под ред. А.М. Кононова. – Душанбе: ЭР-граф, 2023. – 267 с.
182. Шуберт, Л. Об общественной опасности преступного деяния [Текст]: пер. со словац. Р.П. Разумовой / Под ред. Гельфера. – М.: Госюриздат, 1960. – 238 с.
183. Шурухнов, Н.Г., Пушкин, А.В., Соцков, Е.А., Гаврилин, Ю.В. Расследование неправомерного доступа к компьютерной информации [Текст]: науч.-практ. пособие / Под ред. Шурухнова Р.Г. – М.: Щит-М, 1999. – 253 с.
184. Якушин, В.А. Ошибка и ее уголовно-правовое значение [Текст] / В.А. Якушин. – Казань: Изд-во Казан. ун-та, 1988. – 126 с.

III. Мақолаҳо ва маърузаҳо:

185. Charlesworth, A. Legislating against Computer Misuse: The trials and tribunals of the UK Computer Misuse Act 1990 [Tekst] / A. Charlesworth // Journal of law, information and science. – 1993. – №4 (1). – P. 80-93.
186. Chen, Lihua. The discussion on computer crime and its legislation [Tekst] / Lihua Chen // Legal science. – 1990. – № 1. – P. 42–49.
187. Denning, D. Activism, Hacktivism, and Cyberterrorism: The Internet as a Tool for Influencing Foreign Policy [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.nautilus.org/info-Dolicv/workshoo/papers/denning.html> (санаи муроҷиат: 01.12.2022).
188. Goodno, N.H. CS, a new crime: Evaluating the effectiveness of current state and federal laws [Tekst] / N.H. Goodno // Missouri Law Review. – 2007. – №72. – P. 127-132.
189. Kobets, P., Krasnova, K. Cyberstalking: Public danger, key factors and prevention [Tekst] / P. Kobets, K. Krasnova // Przegląd Wschodnioeuropejsk. – 2018. – №9 (2). – P. 43-53.
190. Ma, Qiufeng. The concept of computer crime [Tekst] / Qiufeng Ma // China Academic Journal Electronic Publishing House. – 1992. – P. 177-185.

191. Medovkina, L.Yu. Politika administratsii B. Obamy v oblasti informatsionnoi bezopasnosti [Tekst] / L.Yu. Medovkina // Vestnik Omskogo universiteta. Seriya: Istoricheskie nauki. – 2019. – № 2. – P. 149-157.
192. Nelufa, A. Cyberstalking: a content analysis of gender-based offenses committed online [Tekst] / A. Nelufa // University of KwaZulu-Natal, Howard College. – 2019. – P. 2–9.
193. Romanchenko, D.V. Kiberbezopasnost' v rossiiskoi bankovskoi sferei opyt zarubezhnykh stran [Tekst] / D.V. Romanchenko // Ekonomika i biznes: teoriya i praktika. – 2019. – №6-2. – P. 105-108.
194. Stefano, Mele. Legal consideration on cyber-weapons and their definition [Tekst] / Mele Stefano // Journal of Law & Cyber Warfare. – 2014. – Vol. 3. – №1. – pp. 52-69.
195. Surgeon, B. Хакеры [Текст] / B. Surgeon // Компьютера. – 1996. – №43. – С. 16-19.
196. Zhao, Bingzhi and Yu, Zhigang. Computer crime and the response from legislation and legal theory [Tekst] / Bingzhi Zhao and Zhigang Yu // China legal science. – 2001. – №1. – P. 148-163.
197. Алавердов, О.С. Международное сотрудничество в области борьбы с интернет-преступностью [Текст] / О.С. Алавердов // Общество и право. – 2010. – №3 (30). – С. 165-167.
198. Александров, И., Мороз, Д. История компьютерных вирусов [Текст] / И. Александров, Д. Мороз // Системный администратор. – 2006. – №11 (48). – С. 86-90.
199. Анисимова, А.С. К вопросу о понятии сети «Интернет» в теории права и законодательстве [Текст] / А.С. Анисимова // Юридическая наука. – 2015. – №4. – С. 5-8.
200. Антонос, Г.А. Международные изменения права киберпространства [Текст] / Г.А. Антонос // Право и информатизация общества. – М., 2002. – С. 174-186.

201. Антонян, Ю.М. Преступник как предмет криминологического изучения [Текст] / Ю.М. Антонян // Вопросы борьбы с преступностью. – 1981. – №34. – С. 38-46.
202. Бабаев, М. Экспериментаторы, пираты, вредители, шпионы [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://www.netslova.ru/mirza/hackers2.htm> (санаи мурочиат: 01.11.2022).
203. Борисова, Е.С., Белоусов, А.Л. Инновации как инструмент обеспечения информационной безопасности и повышения эффективности деятельности банковской системы [Текст] / Е.С. Борисова, А.Л. Белоусов // Актуальные проблемы экономики и права. – 2019. – № 3. – С. 1330-1342.
204. Бородакий, Ю.В., Добродеев, А.Ю., Пальчун, Б.П., Болдина, М.Н. Инсайдерология – наука о нелегитимности в компьютерной инфосфере [Текст] / Ю.В. Бородакий, А.Ю. Добродеев, Б.П. Пальчун, М.Н. Болдина // Известия ЮФУ. Технические науки. – 2008. – №8. – С. 55-64.
205. Бородкина, Т.Н., Павлюк, А.В. Киберпреступления: понятие, содержание и меры противодействия [Текст] / Т.Н. Бородкина, А.В. Павлюк // Социально-политические науки. – 2018. – №1. – С. 135-137.
206. Буданова, Е.А., Богомолов, А.Н. К вопросу об ответственности за неправомерное завладение данными кредитных либо расчетных карт и их оборот в теневом секторе экономики [Текст] / Е.А. Буданова, А.Н. Богомолов // Вестник ТГУ. Гуманитарные науки. Право. – 2011. – Вып. 7 (99). – С. 234-239.
207. Буз, С.И. Киберпреступления: понятие, сущность и общая характеристика [Текст] / С.И. Буз // Юрист-Правоведь. – 2019. – №4 (91). – С. 78-82.
208. Быков, В.М., Черкасов, В.Н. Новое: об уголовной ответственности за создание, использование и распространение вредоносных компьютерных программ [Текст] / В.М. Быков, В.Н. Черкасов // Российский судья. – 2012. – №7. – С. 16-21.
209. Ведерников, Н.Т. Личность обвиняемого как объект изучения на предварительном следствии [Текст] / Н.Т. Ведерников // Актуальные

- вопросы борьбы с преступностью. – Томск: Томский университет, 1990. – С. 98-105.
210. Вепрев, С.Б., Нестерович, С.А. Киберпреступность как новая форма преступности [Текст] / С.Б. Вепрев, С.А. Нестерович // Расследование преступлений: проблемы и пути их решения. – 2018. – №3. – С. 78-82.
211. Вестов, Ф.А., Глухова, Е.О., Фаст, О.Ф. Правовая культура субъектов правоохранительной деятельности при выявлении и расследования преступлений [Текст] / Ф.А. Вестов, Е.О. Глухова, О.Ф. Фаст // Правовая культура. – 2017. – №3 (30). – С. 32-37.
212. Вестов, Ф.А., Глухова, Е.О., Фаст, О.Ф. Правоохранительные органы и политико-правовые механизмы защиты личности в Российском интернете [Текст] / Ф.А. Вестов, Е.О. Глухова, О.Ф. Фаст // Известия саратовского университета Новая серия. Социология. Политология. – 2017. – Вып. 2. – №3. – Т. 17. – С. 337-340.
213. Вестов, Ф.А., Фаст, О.Ф. Институт правового государства и роль в нём силовых структур [Текст] / Ф.А. Вестов, О.Ф. Фаст // Конституционные проблемы народовластия в современном мире: матер. VI Междунар. конституционного форума, посвящённого 105-летию Саратовского государственного университета имени Н.Г. Чернышевского. – Саратов, 2015. – С. 40-44.
214. Вехов, В.Б. Вредоносные компьютерные программы как предмет и средство совершения преступления [Текст] / В.Б. Вехов // Расследование преступлений: проблемы и пути их решения. – 2015. – №2 (8). – С. 43-46.
215. Волчек, Е.З. НТР: проблемы и решения [Текст] / Е.З. Волчек // Вестник БГЭУ. – 1994. – №1. – С. 69-79.
216. Воронцова, С.В. Киберпреступность: проблемы квалификации преступных деяний [Текст] / С.В. Воронцова // Российская юстиция. – 2011. – №2. – С. 14-19.
217. Гайфутдинов, Р.Р. К вопросу о типологии личности компьютерных преступников с учетом характера и мотивации их криминальной

- деятельности [Текст] / Р.Р. Гайфутдинов // Вопросы российского и международного права. – 2017. – №4 А. – Т. 7. – С. 245-256.
218. Гладких, В.И. Компьютерное мошенничество: а были ли основания его криминализации? [Текст] / В.И. Гладких // Российский следователь. – 2014. – №22. – С. 25-31.
219. Голонка, А. Упорное преследование как новый тип запрещенного деяния [Текст] / А. Голонка // Państwo i prawo. – W-wa, 2012. – №1. – С. 88-100 (Перевод Рёрихт А.А. // Реферативный журнал «Государство и право». – 2013. – №1. – С. 154-160).
220. Голуб, В.А., Овчинникова, М.В. Проблема корректного определения термина «вредоносная программа» [Текст] / В.А. Голуб, М.В. Овчинникова // Вестник Воронежского государственного университета. Серия: Системный анализ и информационные технологии. – 2008. – №1. – С. 138-141.
221. Голубев, В.А. Компьютерная преступность – проблемы борьбы с Интернет педофилией и детской порнографией [Захираи электронӣ] / В.А. Голубев / Центр исследования компьютерной преступности. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.crimeresearch.ru/articles/golubev2106> (санаи муроҷиат: 01.11.2023).
222. Голубев, В.А. Угроза кибертерроризма: факторы и противодействие [Текст] / В.А. Голубев // Актуальна проблеми полгтики. – Одесса, 2004. – С. 76-86.
223. Грюлих, К.В. «Киберпространство»: специфическое регламентирование и конкурентные нормы в европейских телекоммуникациях [Текст] / К.В. Грюлих // Право и информатизация общества. – М., 2002. – С. 190-197.
224. Давлатзода, К.Д. Кибертерроризм ҳамчун намуди нави амалии террористӣ [Матн] / К.Д. Давлатзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ – иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – 2023. – №1. – С. 207-213.
225. Давлатзода, К.Д. Нишонаҳои тарафи субъективии ҷиноятҳо ба муқобили шабакаҳои интернетӣ ва таҷҳизотҳои ёрирасони онҳо ҳамчун

- намуди нави киберчиноятҳо (барномаҳои зараровар ва ҳамлаҳои DOS) [Матн] / К.Д. Давлатзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ – иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – 2023. – №10. – Қисми I. – С. 233-240.
226. Давлатзода, К.Д. Праблемаҳои ҳуқуқии-чиноятӣ мафҳуми ғайриқонунӣ ба даст овардани иттилооти компютерӣ [Матн] / К.Д. Давлатзода // Давлатшиносӣ ва ҳуқуқи инсон. – 2022. – №1 (25). – С. 180-187.
227. Давлатзода, К.Д. Тамаъҷӯӣ дар фазои маҷозӣ: мафҳум ва хусусиятҳои он [Матн] / К.Д. Давлатзода // Қонунгузорӣ. – 2023. – №3 (51). – С. 144-150.
228. Давлатзода, К.Д. Таҳаввулоти вирусҳои компютерӣ ҳамчун омилҳои асосии пайдоиш ва содиршавии киберчиноятҳо [Матн] / К.Д. Давлатзода // Паёми Донишгоҳи давлатии Данғара. – 2022. – №4 (22). – С. 138-144.
229. Давлатзода, К.Д. Таснифоти киберчиноятҳо [Матн] / К.Д. Давлатзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ – иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – 2022. – №8. – С. 279-284.
230. Давлатзода, К.Д. Таҳлили таҷрибаи амалии мақомоти ваколатдори давлатӣ ва ҳамкориҳои байналмилалӣ онҳо дар самти таъмини амнияти киберӣ [Матн] / К.Д. Давлатзода // Маводҳои конференсияи байналмилалӣ илмию назариявӣ дар мавзӯи «Масъалаҳои назариявии ташаккули фарҳанги ҳуқуқи инсон дар Тоҷикистон». – Душанбе, 2023. – С. 280-289.
231. Давлатзода, К.Д. Хакер: тавсифи криминологии он [Матн] / К.Д. Давлатзода // Масоили мубрами тақмили Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити муосир. Маводи конференсияи ҷумҳуриявӣ илмию назариявӣ бахшида ба 75-солагии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – Душанбе, 2023. – С. 227-233.
232. Давлатзода, К.Д. Ҷавобгарии чиноятӣ барои киберчиноятҳо тибқи қонунгузориҳои Ҷумҳурии Мардумии Чин: таҳлили муқоисавӣ ҳуқуқӣ [Матн] / К.Д. Давлатзода // Осори Академияи ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2023. – №3 (59). – С. 31-36.

233. Дашян, М. Обзор Конвенции Совета Европы о киберпреступности [Текст] / М. Дашян // Современное право. – 2002. – №11. – С. 20-24.
234. Домозетов, Х. Социологические проблемы компьютерного пиратства [Текст] / Х. Домозетов // Социологические исследования. – 1997. – №11. – С. 110-114.
235. Егоров, Н.С., Туркина, В.Г. Человек в социальных сетях киберпространства [Текст] / Н.С. Егоров, В.Г. Туркина // Современные научные исследования и разработки. – 2018. – № 4 (21). – Т. 1. – С. 196-198.
236. Ефремов, К.А. Личность преступника, совершающего преступления в сфере компьютерной информации [Текст] / К.А. Ефремов // Общество: политика, экономика, право. – 2016. – №6. – С. 92-95.
237. Жестеров, П.В. Криминологические меры предупреждения преступлений против несовершеннолетних: проблемы реализации в России [Текст] / П.В. Жестеров // Вестн. С.-Петербур. юрид. акад. – 2017. – №1 (34). – С. 101-104.
238. Загородников, Н.И. Понятие объекта преступления в советском уголовном праве [Текст] / Н.И. Загородников // Труды ВЮА. – 1951. – Вып. XIII. – С. 32-46.
239. Згадзай, О., Казанцев, С., Сафиуллин, Н. Мошенничество в сети интернет-новый вид экономической преступности [Текст] / О. Згадзай, С. Казанцев, Н. Сафиуллин // Закон и право. – 2008. – №7. С. 78-84.
240. Зинина, У.В. Международное сотрудничество в сфере борьбы с компьютерными преступлениями [Текст] / У.В. Зинина // Право и безопасность. – 2005. – №3. – С. 14-17.
241. Ивлиева, Н.В., Краснова, К.А., Николаева, Е.С. Проблемы, возникающие при отмене мер безопасности, применяемых в отношении защищаемых лиц [Текст] / Н.В. Ивлиева, К.А. Краснова, Е.С. Николаева // Научный портал МВД России. – 2015. – №3 (31). – С. 57-62.
242. Исмаилова, М.М. Особенности психологических установок компьютерных преступников [Текст] / М.М. Исмаилова // Системные технологии. – 2014. – №1 (10). – С. 66-68.

243. Кадлоф, А. Вирусы [Текст] / А. Кадлоф // Компьютер. – 1990. – №1. – С. 44-45.
244. Казарин, О.В., Шаряпов, Р.А. Вредоносные программы нового поколения – одна из существующих угроз международной информационной безопасности [Текст] / О.В. Казарин, Р.А. Шаряпов // Вестник РГГУ. Серия: Документоведение и архивоведение. Информатика. Защита информации и информационная безопасность. – 2015. – №12 (155). – С. 9-23.
245. Кобец, П.Н. Использование психологических методов организации памяти потерпевших, свидетелей и подозреваемых в следственной практике правоохранительных органов Российской Федерации и зарубежных стран [Текст] / П.Н. Кобец // Юрид. психология. – 2009. – №6. – С. 10-14.
246. Кобец, П.Н. О факторах, детерминирующих преступность в условиях чрезвычайных ситуаций [Текст] / П.Н. Кобец // Актуальные проблемы уголовного права и криминологии, уголовного процесса и криминалистики, уголовно исполнительного права, преподавания учебных дисциплин криминологического цикла: матер. междунар. науч.-практ. конф., посв. 20-летию образования юрид. ф-та (19-20 мая 2014 г.) / Отв. ред. Г.И. Цепляева. – Петрозаводск: Изд-во ПетрГУ, 2014. – С. 62-68.
247. Кобец, П.Н. Опыт и проблемы предупреждения транснациональной организованной преступности в сфере высоких технологий [Текст] / П.Н. Кобец // Россия и АТР: проблемы безопасности, миграции и преступности: матер. междунар. науч.-практ. конф. – Владивосток: Изд-во Дальневост. ун-та, 2007. – С. 180-186.
248. Кобец, П.Н. Основные факторы, способствующие совершению преступлений экстремистской направленности со стороны религиозных тоталитарных сект, действующих в России [Текст] / П.Н. Кобец // Рос. следователь. – 2007. – №22. – С. 18-21.
249. Кобец, П.Н. Рассмотрение актуальных правовых аспектов использования методов прикладной психологии в следственной практике

- правоохранительных органов Российской Федерации на занятиях со студентами юридических факультетов [Текст] / П.Н. Кобец // Психолого-педагогическое обеспечение учебно-воспитательного процесса в вузе и пути его совершенствования: матер. межвуз. науч.-практ. конф. (22 июня 2005 г.) / Под ред. д-ра экон. наук, проф. Е.В. Волкова. – М.: Изд-во МИП, 2005. – С. 103-108.
250. Кобец, П.Н., Краснова, К.А. Об общественной опасности киберсталкинга и необходимости его предупреждения [Текст] / П.Н. Кобец, К.А. Краснова // Вестник Восточно Сибирского института МВД России. – 2018. – №3 (86). С. 77-83.
251. Кобец, П.Н., Краснова, К.А. Об опыте организации программ защиты свидетелей в Европейском Союзе [Текст] / П.Н. Кобец, К.А. Краснова // Юрид. наука. – 2015. – №1. – С. 86-91.
252. Кобец, П.Н., Краснова, К.А. Проблемы возмещения вреда потерпевшему на стадии предварительного расследования [Текст] / П.Н. Кобец, К.А. Краснова // Адвокатская практика. – 2009. – №6. – С. 76-94.
253. Комиссаров, В.С. Преступления в сфере компьютерной информации: понятие и ответственность [Текст] / В.С. Комиссаров // Юрид. мир. – 1998. – №2. – С. 63-66.
254. Косенков, А.Н., Черный, Г.А. Общая характеристика психологии киберпреступника [Текст] / А.Н. Косенков, Г.А. Черный // Криминологический журнал БГУЭП. – 2012. – №3 (21). – С. 87-94.
255. Кочкина, Э.Л. Определение понятия «киберпреступление». Отдельные виды киберпреступлений [Текст] / Э.Л. Кочкина // Сибирские уголовно-процессуальные и криминалистические чтения. – 2017. – №3. – С. 162-169.
256. Краснова, К.А. Защита свидетелей в государствах-членах ЕС [Текст] / К.А. Краснова // Международное право. – 2015. – №4. – С. 66-86.
257. Краснова, К.А. Институциональные основы защиты свидетелей в Европейском Союзе [Текст] / К.А. Краснова // Международное уголовное право и международная юстиция. – 2014. – №1. – С. 20-23.

258. Краснова, К.А. Международно-правовые гарантии обеспечения безопасности потерпевших и свидетелей в Европейском Союзе [Текст] / К.А. Краснова // Международный правовой курьер. – 2014. – №6. – С. 11-15.
259. Краснова, К.А. Правовые и организационные основы предупреждения преступлений против участников уголовного судопроизводства органами внутренних дел [Текст] / К.А. Краснова // Российский следователь. – 2015. – №22. – С. 38-41.
260. Краснова, К.А. Правовые основы защиты свидетелей в Европейском Союзе [Текст] / К.А. Краснова // Адвокатская практика. – 2016. – №1. – С. 39-44.
261. Краснова, К.А. Уголовно-правовые меры борьбы с кибербуллицем несовершеннолетних [Текст] / К.А. Краснова // Уголовное право: стратегия развития в XXI веке: матер. XV междунар. науч.-практ. конф. (25-26 янв. 2018 г.). – М.: РГ-Пресс, 2018. – С. 641-643.
262. Краснова, К.А., Агапов, П.В. Психологическое воздействие и его значение в оперативно-розыскной деятельности по делам об организованной преступности [Текст] / К.А. Краснова, П.В. Агапов // Юридическая психология. – 2014. – №2. – С. 19-23.
263. Краснова, К.А., Ережипалиев, Д.И. Противодействие кибербуллицу как средство предупреждения суицидов несовершеннолетних [Текст] / К.А. Краснова, Д.И. Ережипалиев // Юрист-Правоведь. – 2017. – №3 (82). – С. 78-84.
264. Кригер, Г.А. К вопросу о понятии объекта преступления в советском уголовном праве [Текст] / Г.А. Кригер // Вестник Московского университета. Серия общественных наук. – 1955. – №1. – С. 111-123.
265. Крылов, В.В. Криминалистические проблемы оценки преступлений в сфере компьютерной информации [Текст] / В.В. Крылов // Уголовное право. – 1998. – №3. – С. 83-91.

266. Кудрявцев, В.Н. К вопросу о соотношении объекта и предмета преступления [Текст] / В.Н. Кудрявцев // Советское государство и право. – 1951. – №8. – С. 51-60.
267. Кузнецов, А.П., Гарипова, Н.В. Проблемы определения непосредственного объекта в преступлениях в сфере компьютерной информации [Текст] / А.П. Кузнецов, Н.В. Гарипова // Следователь. – 2008. – №7. – С. 5-7.
268. Куликов, С.В., Курбатов, В.И. Сетевая субкультура компьютерного андеграунда [Текст] / С.В. Куликов, В.И. Курбатов // Гуманитарные, социально-экономические и общественные науки. – 2017. – №3. – С. 69-74.
269. Лавров, С.В. Глобальные проблемы кибербезопасности и международные инициативы России по борьбе с киберпреступностью [Текст] / С.В. Лавров // Внешнеэкономические связи. – Октябрь 2020. – С. 6-13.
270. Лакомов, А.С. Киберпреступность: современные тенденции [Текст] / А.С. Лакомов // Академическая мысль. – 2019. – №2 (7). – С. 53-56.
271. Лепехин, А.Н. Борьба с киберпреступностью: современное состояние и перспективы [Текст] / А.Н. Лепехин // Материалы междунар. науч.-практ. конф., (Минск, 28-29 сент. 2011) / Сост. Н.Н. Костюкович [и др.]. – Минск, 2011. – С. 420-422.
272. Лозовицкая, Г.П., Краснова, К.А., Дьяченко, Н.Н. Состояние обеспечения применения мер государственной защиты в отношении потерпевших, свидетелей и иных участников уголовного судопроизводства [Текст] / Г.П. Лозовицкая, К.А. Краснова, Н.Н. Дьяченко // Пробелы в российском законодательстве. – 2010. – №4. – С. 192-194.
273. Ляпунов, Ю.И. Максимов, В.Ю. Ответственность за компьютерные преступления [Текст] / Ю.И. Ляпунов, В.Ю. Максимов // Законность. – 1997. – №1. – С. 8-15.

274. Макушев, Д.И. Криминологическая характеристика личности киберпреступника [Текст] / Д.И. Макушев // Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. – 2016. – №1-3. – С. 23-29.
275. Медведовский, И.Д., Семьянов, П.В. Хакеры или кракеры [Текст] / И.Д. Медведовский, П.В. Семьянов // ВосточноСибирская правда. – 14 нояб. 1998. – №0 (23329). – С. 13-14.
276. Микаева, А.С. Проблемы правового регулирования в сети Интернет и их причины [Текст] / А.С. Микаева // Актуальные проблемы российского права. – 2016. – №9 (70). – С. 67-75.
277. Минаев, В.А., Саблин, В.Н. Основные проблемы борьбы с компьютерными преступлениями в России [Текст] / В.А. Минаев, В.Н. Саблин // Экономика и производство. – 1999. – №4 (44). – С. 25-40.
278. Минисламов, М.Н. Интернет как средство совершения киберпреступлений [Текст] / М.Н. Минисламов // Теоретические и прикладные вопросы борьбы с преступлениями, совершаемыми с использованием информационных технологий: сборник материалов Международной заочной научно-практической конференции (Могилев, 30 ноября 2017 года) / Редкол.: Ю.А. Матвейчев (отв. ред.) [и др.]. – Могилев: Могилев. институт МВД Республики Беларусь, 2017. – С. 27-31.
279. Михайлова, Е.В. Криминологическая характеристика преступлений в сфере компьютерной информации, совершаемых несовершеннолетними [Текст] / Е.В. Михайлова // Международный журнал конституционного и государственного права. – 2019. – №1. – С. 21-26.
280. Морозов, Н.А. Борьба с компьютерной преступностью в Японии [Текст] / Н.А. Морозов // Общество и право. – 2014. – №2 (48). – С. 141-145.
281. Мухаммад, А.Н. Киберчиноятҳо хамчун зухуроти кибертерроризм: моҳият ва хусусиятҳои навини онҳо [Матн] / А.Н. Мухаммад // Ахбори Институти фалсафа, сиёсатшиносӣ ва ҳуқуқи ба номи А. Баҳоваддинови академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2017. – №3 (1). – С. 56-60.
282. Мюллен, П. Организация помощи сталкерам [Текст] / П. Мюллен // Обзор современной психиатрии. – 2003. – №18. – С. 102.

283. Давлатзода, К.Д., Назаров, А.Қ. Таҳлили муқоисавии ҳуқуқии ҷиноятӣ дар самти мубориза бар зидди ҷиноятҳои компютерӣ дар кишварҳои аъзои ИДМ ва дигар давлатҳои хориҷӣ [Матн] / А.Қ. Назаров, К.Д. Давлатзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Баҳши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – 2022. – №3. – С. 229-236.
284. Номоконов, В.А., Тропина, Т.Л. Киберпреступность как новая криминальная угроза [Текст] / В.А. Номоконов, Т.Л. Тропина // Криминология: вчера, сегодня, завтра. – 2012. – №1 (24). – С. 45-55.
285. Номоконов, В.А., Тропина, Т.Л. Киберпреступность: прогнозы и проблемы борьбы [Текст] / В.А. Номоконов, Т.Л. Тропина // Библиотека криминалиста. Научный журнал. – 2013. – №5 (10). – С. 148-160.
286. Попов, А.Н. О предмете преступления, предусмотренного ст. 272 УК РФ [Текст] / А.Н. Попов // Криминалист. – 2008. – №1. – С. 5-10.
287. Рахимзода, Р.Х. К новым реалиям через уроки и выводы [Текст] / Р.Х. Рахимзода // Сотружество. Журнал совета министров внутренних дел СНГ. – 2021. – №1. – С. 4-11.
288. Репецкая, А.Л., Родивилин, И.П. Незаконное ограничение доступа к компьютерной информации в сети Интернет: уголовно-правовой аспект [Текст] / А.Л. Репецкая, И.П. Родивилин // Библиотека уголовного права и криминологии. – 2016. – №3 (15). – С. 79-84.
289. Россинская, Е.Р., Рядовский, И.А. Современные способы компьютерных преступлений и закономерности их реализации [Текст] / Е.Р. Россинская, И.А. Рядовский // LexRussica. – 2019. – №3 (148). – С. 87-99.
290. Сабадаш, В. Криминологическо-правовая характеристика компьютерных преступлений, методика и практика их расследования [Текст] / В. Сабадаш // Компьютерная преступность и кибертерроризм. Исследования, аналитика. – Запорожье, 2004. – Вып. 2. – С. 167-173.
291. Сабадаш, В. Проблемы латентности компьютерной преступности [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.crime-research.ru> (санаи мурубиат: 12.07.2022).

292. Саидзода, З.А., Азимзода, Н.Б. Таърих ва моҳияти иҷтимоӣ-ҳуқуқии ҷанги иттилоотӣ [Текст] / З.А. Саидзода, Н.Б. Азимзода // Осори Академияи ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2021. – №4 (52). – С. 84-91.
293. Самурханов, М.С. Понятие и особенности киберпреступности [Текст] / М.С. Самурханов // Международный журнал гуманитарных и естественных наук. – 2020. – №4-3. – С. 219-221.
294. Саркисян, А.Ж. Криминологическая характеристика преступлений, совершаемых в сфере информационно-коммуникационных технологий [Текст] / А.Ж. Саркисян // Российский следователь. – 2019. – №3. – С. 54-59.
295. Сафарзода, Ҳ.С., Аҳёзода, Ш.Т.. Вижагиҳои хосси ҷиноятҳои характери экстремистидошта, ки бо истифодаи ВАО, шабакаҳои алоқаи барқӣ, аз ҷумла Интернет, содир карда мешаванд [Матн] / Ҳ.С. Сафарзода, Ш.Т. Аҳёзода // Осори Академияи ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2021. – №4 (52). – С. 92-100.
296. Сафонова, М.Ф., Ципляева, С.А. Кибербезопасность: проблемы и решения [Текст] / М.Ф. Сафонова, С.А. Ципляева // Естественно-гуманитарные исследования. – 2019. – №24 (2). – С. 63-68.
297. Свиридова, Е. Виртуальная Дана въезжает в чужие компьютеры на «тroyанских конях» [Текст] / Е. Свиридова // Рос. газ. – 30 нояб. 2001. – С. 15-18.
298. Семинар-практикум 6: Меры по борьбе против преступлений, связанных с использованием компьютеров [Текст] // Материалы Одиннадцатого Конгресса Организации Объединенных Наций по предупреждению преступности и уголовному правосудию. A/CONF.203/14. – Бангкок, 2005. – С. 323-340.
299. Семькина, О.И. Противодействие киберпреступности за рубежом [Текст] / О.И. Семькина // Журнал зарубежного законодательства и сравнительного правоведения. – 2016. – №6. – С. 104-113.
300. Степанов-Егянц, В.Г. Конституционные основы уголовно-правового обеспечения безопасности компьютерной информации [Текст] / В.Г.

- Степанов-Егиянц // Современная наука: актуальные проблемы теории и практики. Серия: Экономика и право. – 2016. – №2. – С. 161-164.
301. Тропина, Т.Л. Криминализация киберпреступлений: достижение консенсуса [Текст] / Т.Л. Тропина // Компьютерная преступность и кибертерроризм. Исследования, аналитика. – Вып. 2. – Запорожье, 2004. – С. 49-56.
302. Тулегенов, В.В. Киберпреступность как форма выражения криминального профессионализма [Текст] / В.В. Тулегенов // Криминология вчера, сегодня, завтра. – 2014. – №2 (33). – С. 94-97.
303. Тюрин, С.А. Принципы размещения ресурсов в сети Интернет [Текст] / С.А. Тюрин // Информационный бюллетень Управления «К». – М.: ГУСТМ МВД России, 2002. – Вып. 3. – С. 41-46.
304. Унучек, Р.С., Чебышев, В.В. Мобильные угрозы – 2013 [Текст] / Р.С. Унучек, В.В. Чебышев // Вопросы кибербезопасности. – 2014. – №3. – С. 57-64.
305. Устинов, В.Н. Информационная мощь в стратегии национальной безопасности и проблемы информатизации российского общества [Текст] / В.Н. Устинов // Стратегические факторы риска для России. – 1996. – №4. – С. 3-7.
306. Федоров, М.И. Понятие объекта преступления по советскому уголовному праву [Текст] / М.И. Федоров // Ученые записки Пермского университета. – 1957. – Т. 11. – Кн.2. – Вып. 4. – С. 180-194.
307. Федотов, М.А. Киберпространство как сфера обитания права [Текст] / М.А. Федотов // Бюллетень ЮНЕСКО по авторскому праву. – 1998. – №2 (т. XXXII). – С. 21-30.
308. Фролов, Д. История информационной преступности [Текст] / Д. Фролов // Закон. – 2002. – №12. – С. 34-39.
309. Фролов, Е.А. Спорные вопросы общего учения об объекте преступления [Текст] / Е.А.Фролов // Сборник ученых трудов. – Свердловск: СЮИ, 1969. – С. 184-225.

310. Хачатурова, С.С., Жихарева, Ю.П. Осторожно, фишинг [Текст] / С.С. Хачатурова, Ю.П. Жихарева // Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. – 2016. – №4 (часть 4). – С. 793-795.
311. Хилюта, В.В. «Компьютерные» хищения [Текст] / В.В. Хилюта // Законность. – 2009. – №1. – С. 36-38.
312. Хусяинов, Т.М. Интернет-преступления (киберпреступления) в российском уголовном законодательстве [Текст] / Т.М. Хусяинов // Уголовный закон Российской Федерации: проблемы правоприменения и перспективы совершенствования: материалы Всероссийского круглого стола. – Иркутск: ВосточноСибирский институт МВД России, 2015. – Вып. 6. – С. 120-125.
313. Черкасов, В.Н. Информационные технологии и организованная преступность [Текст] / В.Н. Черкасов // Преступность и коррупция: современные российские реалии. – Саратов, 2003. – С. 144-146.
314. Чирков, Д.К., Саркисян, А.Ж. Преступность в сфере телекоммуникаций и компьютерной информации как угроза национальной безопасности страны [Текст] / Д.К. Чирков, А.Ж. Саркисян // Актуальные проблемы экономики и права. – 2013. – №3. – С. 219-226.
315. Чупрова, А.Ю. Проблемы квалификации мошенничества с использованием информационных технологий [Текст] / А.Ю. Чупрова // Уголовное право. – 2015. – №5. – С. 131-134.
316. Шабакҳои иҷтимоии интернетӣ ҳамчун таҳдиди воқеӣ ба амнияти миллӣ [Матн] / Муҳаррирони масъул: Муҳабатов А., Сафарализода Х.Қ. // Маводи конференсияи ҷумҳуриявӣ илмӣ-назариявӣ (ш. Душанбе, 29-уми ноябри соли 2022). – Душанбе, 2022. – 329 с.
317. Шагиева, Р.В. Институт правосубъектности в национальной системе права: проблемы теории и практики правового регулирования / Р.В. Шагиева // Правовая инициатива. – 2013. – №10 [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://49e.ru/ru/2013/10/13> (санаи мурочиат: 10.04.2020).
318. Шарофзода, Р.Ш. Таъмини амнияти иттилоотӣ [Матн] / Р.Ш. Шарофзода // Маводи конференсияи ҷумҳуриявӣ илмию назариявӣ

- хайати устодону кормандони ДМТ бахшида ба чашнҳои «5500-солагии Саразми бостонӣ», «700-солагии шоири барҷастаи тоҷик Камоли Хучандӣ» ва «Бистсолагии омӯзиш ва рушди фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ дар соҳаи илму маориф (солҳои 2020-2040)». – Душанбе, 2020. – Ҷилди II. – С. 192-193.
319. Шарофзода, Р.Ш., Шокиров, Ғ.А. Заминаҳои илмӣ-ҳуқуқии иттилоотонӣ ва бунёди ҷомеаи иттилоотӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Р.Ш. Шарофзода, Ғ.А. Шокиров // Осори Академияи ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2021. – №4 (52). – С. 110-120.
320. Щербаков, А. Тайный адрес в Интернете [Текст] / А. Щербаков // Рос. газ. – 16 апр. 1999. – С. 32.
321. Щетилов, А. Некоторые проблемы борьбы с киберпреступностью и кибертерроризмом [Текст] / А. Щетилов // Информатизация и информационная безопасность правоохранительных органов. XI межд. конф. – М., 2002. – С. 186-188.
322. Эмиров, М.Б., Саидов, А.Д., Рагимханов, Д.А. Борьба с преступлениями в глобальных компьютерных сетях [Текст] / М.Б. Эмиров, А.Д. Саидов, Д.А. Рагимханов // Юридический вестник ДГУ. – 2011. – №2. – С. 63-66.
323. Яджин, Н.В. Психология мошенничеств, совершаемых с использованием средств сотовой связи [Текст] / Н.В. Яджин // Концепт. – 2015. – Т. 13. – С. 4261-4265.
324. Якимова, Е.Н., Нарутто, С.В. Международное сотрудничество в борьбе с киберпреступностью [Текст] / Е.Н. Якимова, С.В. Нарутто // Криминологический вестник Байкальского государственного университета. – 2016. – Т. 10. – №2. – С. 369-378.
325. Ярочкин, В.И. Несанкционированный доступ к источникам конфиденциальной информации / В.И. Ярочкин // Бюро научно-технической информации [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.bnti.ru/showart.asp?aid=726&lvl=04> (санаи мурочиат: 10.12.2023).

IV. Диссертатсия ва авторефератҳо:

326. Абдухамитов, В.А. Борьба с религиозным экстремизмом: уголовно-правовые, криминологические проблемы (на материалах Республики Таджикистан) [Текст]: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08 / Абдухамитов Валиджон Абдухалимович. – Душанбе, 2016. – 335 с.
327. Айсанов, Р.М. Состав неправомерного доступа к компьютерной информации в российском, международном и зарубежном уголовном законодательстве [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Айсанов Руслан Мухамедович. – Москва, 2006. – 191 с.
328. Ахраменка, Н.Ф. Проблемы криминализации общественно-опасного поведения с использованием информационно-вычислительных систем [Текст]: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Н.Ф. Ахраменка. – Минск, 1996. – 16 с.
329. Бражник, С.Д. Преступления в сфере компьютерной информации; проблемы законодательной техники [Текст]: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.08 / Бражник Сергей Дмитриевич. – Ижевск, 2002.– 189 с.
330. Бытко, С.Ю. Некоторые проблемы уголовной ответственности за преступления, совершаемые с использованием компьютерных технологий [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Бытко Сергей Юрьевич. – Саратов, 2002. – 204 с.
331. Васильевский, А.В. Дифференциация уголовной ответственности и наказания в Общей части уголовного права [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Васильевский Александр Валентинович. – Ярославль, 2000. – 221 с.
332. Веред, Е.Б. Неисполнение обязанностей по воспитанию несовершеннолетнего: уголовно-правовой и криминологический аспекты [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Веред Елена Борисовна. – Ростов-на-Дону, 2004. – 166 с.
333. Волеводз, А.Г. Правовые основы новых направлений международного сотрудничества в сфере уголовного процесса [Текст]: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09 / Волеводз Александр Григорьевич. – Москва, 2002. – 462 с.

334. Гайфутдинов, Р.Р. Понятие и квалификация преступлений против безопасности компьютерной информации [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Гайфутдинов Рамиль Рустамович. – Казань, 2017. – 243 с.
335. Грибов, А.С. Дифференциация ответственности за экономические преступления в России, ФРГ и США: сравнительно-правовое исследование [Текст]: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / А.С. Грибов. – Саратов, 2011. – 27 с.
336. Гузеева, О.С. Предупреждение размещения информации, способствующей распространению наркотических средств, в российском сегменте сети Интернет (криминологические и уголовно-правовые проблемы) [Текст]: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / О.С. Гузеева. – Москва, 2008. – 26 с.
337. Дворецкий, М.Ю. Преступления в сфере компьютерной информации (уголовно-правовое исследование) [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Дворецкий Михаил Юрьевич. – Волгоград, 2001. – 194 с.
338. Евдокимов, К.Н. Противодействие компьютерной преступности: теория, законодательство, практика [Текст]: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08 / Евдокимов Константин Николаевич. – Москва, 2021. – 557 с.
339. Ефремова, М.А. Уголовно-правовая охрана информационной безопасности [Текст]: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08 / Ефремова Марина Александровна. – Москва, 2018. – 427 с.
340. Карпов, В.С. Уголовная ответственность за преступления в сфере компьютерной информации [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Карпов В.С. – Красноярск, 2002. – 202 с.
341. Карпов, В.С. Уголовная ответственность за преступления в сфере компьютерной информации [Текст]: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Карпов В.С. – Красноярск, 2002. – 26 с.
342. Касаткин, А.В. Тактика собирания и использования компьютерной информации при расследовании преступлений [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Касаткин Андрей Валерьевич. – Москва, 1997. – 215 с.

343. Клишков, В.Б. Криминологические аспекты преступности в сфере компьютерной информации [Текст]: авторсф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Клишков В.Б. – Санкт-Петербург, 2003. – 24 с.
344. Кочои, С.М. Ответственность за корыстные преступления против собственности по законодательству России [Текст]: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08 / Кочои Самвел Мамадович. – Москва, 1999. – 343 с.
345. Красненкова, Е.В. Обеспечение информационной безопасности в Российской Федерации уголовно правовыми средствами [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Красненкова Елена Валерьевна. – М., 2006. – 187 с.
346. Кудратов, Н.А. Уголовно-правовая охрана основ конституционного строя и безопасности государства: проблемы доктрины, правоприменения и совершенствования законодательства [Текст]: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08 / Кудратов Некруз Абдунабиевич. – Душанбе, 2021. – 540 с.
347. Лесниевски-Костарева, Т.А. Дифференциация уголовной ответственности [Текст]: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08 / Лесниевски-Костарева Татьяна Александровна. – М., 1999. – 493 с.
348. Лопатина, Т.М. Криминологические и уголовно-правовые основы противодействия компьютерной преступности [Текст]: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08 / Лопатина Татьяна Михайловна. – Москва, 2006. – 418 с.
349. Максимов, В.Ю. Незаконное обращение с вредоносными программами для ЭВМ: проблемы криминализации, дифференциации ответственности и индивидуализации наказания [Текст]: дис. ... канд. юрид. Наук: 12.00.08 / Максимов Владимир Юрьевич. – Краснодар, 1998. – 169 с.
350. Малыковцев, М.М. Уголовная ответственность за создание, использование и распространение вредоносных программ для ЭВМ [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Малыковцев Михаил Михайлович. – Москва, 2006. – 186 с.
351. Малышенко, Д.Г. Уголовная ответственность за неправомерный доступ к компьютерной информации [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Малышенко Дмитрий Геннадьевич. – Москва, 2002. – 166 с.

352. Маслакова, Е.А. Незаконный оборот вредоносных компьютерных программ: уголовно-правовые и криминологические аспекты [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Маслакова Елена Александровна. – Москва, 2008. – 198 с.
353. Менжега, М.М. Криминалистические проблемы расследования создания, использования и распространения вредоносных программ для ЭВМ [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Менжега Михаил Михайлович. – Саратов, 2005. – 238 с.
354. Парфенов, А.Ф. Общее учение об объективной стороне преступления [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Парфенов Александр Федорович. – СПб., 2004. – 427 с.
355. Простосердов, М.А. Экономические преступления, совершаемые в киберпространстве, и меры противодействия им [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Простосердов Михаил Александрович. – М., 2016. – 232 с.
356. Простосердов, М.А. Экономические преступления, совершаемые в киберпространстве, и меры противодействия им [Текст]: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Простосердов Михаил Александрович. – М., 2016. – 28 с.
357. Рогова, Е.В. Учение о дифференциации уголовной ответственности [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Рогова Евгения Викторовна. – М., 2014. – 596 с.
358. Сафонов, О.М. Уголовно-правовая оценка использования компьютерных технологий при совершении преступлений: состояние законодательства и правоприменительной практики, перспективы совершенствования [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Сафонов Олег Михайлович. – М., 2015. – 222 с.
359. Смирнова, Т.Г. Уголовно-правовая борьба с преступлениями в сфере компьютерной информации [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Смирнова Татьяна Георгиевна. – М., 1998. – 161 с.

360. Соловьев, Л.Н. Расследование преступлений, связанных с созданием, использованием и распространением вредоносных программ для ЭВМ [Текст]: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Соловьев Л.Н. – Москва, 2003. – 28 с.
361. Степанов-Егиянц, В.Г. Методологическое и законодательное обеспечение безопасности компьютерной информации в Российской Федерации (уголовно-правовой аспект) [Текст]: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08 / Степанов-Егиянц Владимир Георгиевич. – Москва, 2016. – 389 с.
362. Тропина, Т.Л. Киберпреступность: понятие, состояние, уголовно-правовые меры борьбы [Текст]: дис...канд. юрид. наук: 12.00.08 / Тропина Татьяна Львовна. – Владивосток, 2005. – 234 с.
363. Чекунов, И.Г. Криминологическое и уголовно-правовое обеспечение предупреждения киберпреступности [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Чекунов Игорь Геннадьевич. – Москва, 2013. – 223 с.
364. Чупрова, А.Ю. Уголовно-правовые механизмы регулирования отношений в сфере электронной коммерции [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Чупрова Антонина Юрьевна. – М., 2015. – 607 с.
365. Шарков, А.Е. Неправомерный доступ к компьютерной информации: преступность деяния и проблемы квалификации [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Шарков Александр Евгеньевич. – Ставрополь, 2004. – 174 с.
366. Юрченко, И.А. Информация конфиденциального характера как предмет уголовно-правовой охраны [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Юрченко Ирина Александровна. – М., 2000. – 205 с.

V. Захираҳои электронӣ ва сомонаҳои интернетӣ:

367. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: http://europam.eu/data/mechanisms/PF/PF%20Laws/Denmark/Denmark_Criminal_Code_2005.pdf (санаи мурочиат: 11.06.2019)
368. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://lex.justice.md/ru/331268/> (санаи мурочиат: 21.03.2019).

369. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30394923#pos=2668;-85 (санаи мурочиат: 21.03.2019).
370. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://statutes.agc.gov.sg/aol/search/display/view.w3p;page=0;query=DocId:8a3534de-991c-4e0e-88c5-4ffa712e72af%20%20Status:inforce%20Depth:0;rec=0> (санаи мурочиат: 21.10.2019).
371. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.fmprc.gov.cn/celcgvienna/eng/dbtyw/jdwt/crimelaw/t209043.htm> (санаи мурочиат: 21.05.2021).
372. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1990/18/section72> (санаи мурочиат: 15.04.2018).
373. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.legislation.govt.nz/act/public/1961/0043/latest/DLM327382.html> (санаи мурочиат: 15.03.2019).
374. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: http://www.un.org/depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/NORpenal_code.pdf (санаи мурочиат: 11.06.2019).
375. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: https://gb.ru/posts/hacker_language (санаи мурочиат: 14.05.2023).
376. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://nonews.co/directory/lists/countries/cybersecurity-index> (санаи мурочиат: 18.12.2023).
377. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://parliament.gov.uz/upload/files/laws/UGKODEKS.pdf> (санаи мурочиат: 19.12.2022).
378. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://rb.ru/story/what-is-fishing/> (санаи мурочиат: 17.06.2023).
379. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://ru.wikipedia.org/wiki/> (санаи мурочиат: 19.06.2023).
380. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://ttl.tj/about/> (санаи мурочиат: 23.05.2023).

381. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://www.seonews.ru/glossary/dos-ataka/> (санаи муроҷиат: 15.06.2023).
382. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (санаи муроҷиат: 18.12.2021).
383. 10 форм кибербуллинга [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://stopugroza.ru/life/10-form-kiberbullinga-ot-kids-kaspersky-ru> (санаи муроҷиат: 19.08.2020).
384. Brenner, S.W., Goodman, M.D. The emerging consensus on criminal conduct in cyberspace // *UCLA Journal of Law and Technology*. – 2002. – №3 [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: http://www.lawtechjournal.com/articles/2002/03-020625_goodmanbrenner.phD (санаи муроҷиат: 12.12.2022).
385. Convention on Cybercrime [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/185.htm> (санаи муроҷиат: 01.12.2022).
386. Council of Europe, Recommendation №4 (89) 9 of the Committee of Ministers to Member States on Computer-Related Crime [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://cm.coe.int/ta/rec/1989/89r9.htm> (санаи муроҷиат: 02.10.2002).
387. DoS-атаки // Википедия – свободная энциклопедия [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://ru.wikipedia.org/wiki/DoS-атака> (санаи муроҷиат: 15.05.2023).
388. Inside the slammer worm – *Security & Privacy Magazine, IEEE* [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://cseweb.ucsd.edu/~savage/papers/IEEEESP03.pdf> (санаи муроҷиат: 10.08.2022).
389. Interpretations of several issues on the application of law in handling criminal cases about endangering the security of computer information systems. – 2011. – №19 [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.scio.gov.cn/xwfbh/qyxwfbh/document/1004368/1004368.htm> (санаи муроҷиат: 21.05.2019).

390. Kaspersky Security Bulletin 2020: Киберугрозы для промышленных предприятий в 2021 году [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://securelist.ru/ics-threat-predictions-for-2021/99417/> (санаи муроҷиат: 22.08.2022).
391. Menthe, D. Jurisdiction in Cyberspace: A Theory of International Spaces // Michigan Telecommunications and Technology Law Review. – 1998. – №69 [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.mttlr.org/volfour/menthe.pdf> (санаи муроҷиат: 12.11.2022).
392. Sieber, U. Legal Aspects of Computer-Related Crime in the Information Society [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://europa.eu.int/ISPO/legal/en/comcrime/sieber.doc> (санаи муроҷиат: 01.06.2022).
393. Spitzberg, B.H., Hoobler, G. Cyberstalking and the technologies of interpersonal terrorism. *New media & society*. – 2002. – P. 67-88 [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://doi.org/10.1177/14614440222226271> (санаи муроҷиат: 19.10.2019).
394. Stalking behavior identified in 94% of murders, study [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://www.theguardian.com/uk-news/2017/apr/24/stalking-behaviour-murders-study-shows> (санаи муроҷиат: 04.03.2022).
395. The Hidden Costs of Cybercrime [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://www.mcafee.com/enterprise/en-us/assets/reports/rp-hidden-costs-of-cybercrime.pdf> (санаи муроҷиат: 11.09.2021).
396. truTV | RealityTV | Comedy [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: www.trutv.com (санаи муроҷиат: 11.09.2021).
397. В Таджикистане состоялось заседание Генеральных прокуроров государств-членов Шанхайской организации сотрудничества. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://genproc.gov.ru/smi/news/genproc/news-1454024> (санаи муроҷиат: 10.08.2021).

398. Владивостокский центр исследования организованной преступности при Юридическом институте ДВГУ [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: http://crime.vl.ru/docs/stats/stat_10.htm (санаи муроҷиат: 16.11.2022).
399. Главы МВД стран ШОС в Душанбе обсудят вопросы борьбы с киберпреступностью [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://infoshos.ru/ru/?idn=14147> (санаи муроҷиат: 10.08.2021).
400. Грамматчиков, А., Вандышева, О. Идет кибервойна народная // «Эксперт». – 30 января 2017. – №5 (1015) [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://expert.ru/expert/2017/05/idet-kibervojna-narodnaya> (санаи муроҷиат: 10.08.2021).
401. Журнал «eWEEK» [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.eWEEK.com/arLide2/1925600.asp>. – Большое жюри суда Сиэтла решило начать рассмотрение дело 20-летнего калифорнийца Кристофера Максвелла (санаи муроҷиат: 13.12.2023).
402. Избавляемся от отслеживания и сбора данных в браузерах, [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://www.anti-malware.ru/practice/methods/Get-rid-of-tracking-in-browsers> (санаи муроҷиат: 04.03.2022).
403. Интернет издание «The Register» [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.theregister.co.uk/content/56/32425.html>. Kevin Poulsen. «Slammer worm crashed Ohio nuke plant net». – Во внутреннюю сеть атомной электростанции в Огайо проник червь Slammer и вызвал нарушения функциональности контрольного оборудования (санаи муроҷиат: 13.12.2023.).
404. История хакерства [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.osp.ru/cw/2001/28-29/42777> (санаи муроҷиат: 25.12.2020).
405. Киберсталкинг. Методы защиты [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://cyberstalking-ru.blogspot.com> (санаи муроҷиат: 2.09.2018).
406. Классификация компьютерных преступлений по кодификатору Генерального Секретариата Интерпола [Захираи электронӣ]. – Манбаи

- дастрасй: <http://www.c\berpol.ru/cvbercrime.shtml> (санаи муроҷиат: 02.06.2003).
407. Меня преследуют в интернете: что такое киберсталкинг, и как от него защититься [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасй: <https://www.marieclaire.ru/stil-zjizny/menya-presleduyut-v-internete-что-такое-kiberstalking-ikak-ot-nego-zaschititsya/><https://lifehacker.ru/kak-zashhitit-brauzer> (санаи муроҷиат: 04.03.2022).
408. Нақшаи ҳамкориҳои сарони давлатҳои аъзои Евросоюз дар самти ҳамкорӣ дар муқовимат бо киберҷиноятҳо то соли 2002 [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасй: http://www.cerias.purdue.edu/homes/spaf/coe/TREATY_SIGNATURES.html (санаи муроҷиат: 04.03.2022).
409. Отчет «Лаборатории Касперского» за 2009 год [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасй: http://www.Securelist.com/ru/analysis/208050608/Kaspersky_Security_Bulletin_2009_Razvitie_ugroz_v_2009_godu (санаи муроҷиат: 10.08.2022).
410. Портал правовой статистики Генеральной прокуратуры Российской Федерации [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасй: <http://crimestat.ru/analytics> (санаи муроҷиат: 20.07.2020).
411. Преступления, связанные с использованием компьютерной сети // Десятый конгресс ООН по предупреждению преступности и обращению с правонарушителями //A/CONF. 187/10 [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасй: <http://www.un.org/russian/topics/crime/docs10.htm> (санаи муроҷиат: 07.05.2022).
412. Программа «Разговор с Министром» на радио «Милицейская волна» [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасй: www.mvd.ru (санаи муроҷиат: 19.04.2022).
413. Самые опасных компьютерных вирусов за все время [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасй: <https://www.comss.ru/page.php?id=2853> (санаи муроҷиат: 21.09.2022).

414. Саҳифаи расмӣ интернетӣ [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://jovidmuqim.wordpress.com/2018/10/03/mediai-nav-va-targibot/> (санаи муроҷиат: 25.12.2023).
415. Саҳифаи расмӣ интернетии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.president.tj/> (санаи муроҷиат: 06.01.2023).
416. Саҳифаи расмӣ интернетии Прокуратураи Генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: www.prokuratura.tj/ (санаи муроҷиат: 01.06.2023).
417. Статистический портал [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.statista.com/topics/2588/us-consumers-and-cybercrime> (санаи муроҷиат: 18.07.2020).
418. Что такое кража личности [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.dal.by/news/149/07-11-16-3> (санаи муроҷиат: 10.10.2022).
419. Чэнь, Инхао [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://UDN.com>. Hacker Chen IngHau returns to the real world. 2006-04-24. Accessed 2008-01-28. (Chinese) (санаи муроҷиат: 10.08.2021).
420. Эксперты оценили ущерб от вируса WannaCry в \$1 млрд [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://runews24.ru/internet/25/05/2017/3deb290a821bd12cc946653ea418e439> (санаи муроҷиат: 10.08.2022).

VI. Маводҳои таҷрибаи судӣ ва омор:

421. Парвандаи қиноятӣ №1-325-2021 // Бойгонии суди н. Шохмансури ш. Душанбе.
422. Парвандаи қиноятӣ №1-524-2022 // Бойгонии суди н. Шохмансури ш. Душанбе.
423. Парвандаи қиноятӣ №1-390-2022 // Бойгонии суди н. Фирдавсии ш. Душанбе.
424. Парвандаи қиноятӣ №27353-23 // Бойгонии суди н. Шохмансури ш. Душанбе.

425. Парвандаи ҷиноятии №27914-22 // Бойғонии суди н. Шоҳмансури ш. Душанбе.
426. Парвандаи ҷиноятии №1-173/23 // Бойғонии суди н. Шоҳмансури ш. Душанбе.
427. Апелляционное определение Верховного Суда Российской Федерации от 27 апреля 2017 г. по делу №89-АПУ17-3сп.
428. Апелляционное определение Верховного Суда Российской Федерации от 04 июня 2015 г. по делу №30-АПУ15-3.
429. Маълумотномаи омории расмии Сармаркази иттилоотӣ-таҳлилии ВКД ҚТ аз 25 ноябри соли 2023, таҳти №14/3-1355.
430. Приговор Андроповского районного суда Ставропольского края от 6 апреля 2017 г. по делу №1-31/2017.
431. Сводные отчеты «О состоянии преступности и результатах расследования преступлений» на территории государств-участников СНГ за январь-декабрь 2018 г., 2019 г., 2020 г. // Ф.785 КН.1.
432. Состояние преступности в Государствах-Участниках Содружества независимых государств в 2019 году [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://www.ksgp-cis.ru/about/obzory/sostojanie-prestupnosti-v-2019-godu> (санай мурочиат: 21.04.2023).
433. Состояние преступности в России за 2017-2021 гг. // Официальный сайт МВД России [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://мвд.рф/reports> (санай мурочиат: 12.11.2022).

ФЕҲРИСТИ

ИНТИШОРОТИ ИЛМИИ ДОВТАЛАБИ ДАРАҶАИ ИЛМӢ

I. Монографияҳо:

[1-М]. Раджабов, К.Д. Уголовно-правовые и криминологические проблемы борьбы с вымогательством [Текст]: монография / К.Д. Раджабов. – Душанбе: «Лахути», 2020. – 156 с. (9,75 п.л.); ISBN 978-99975-358-7-0.

[2-М]. Давлатзода, К.Д. Таҳдидҳои фазои маҷозӣ: амалия ва назарияи киберҷиноятҳо [Матн]: монография / К.Д. Давлатзода. – Душанбе: «Матбааи ДМТ», 2023. – 248 с. (15,5 ҷ.ч.); ISBN 978-99985-41-01-6.

II. Мақолаҳои, ки дар маҷаллаҳои тақризшаванда ва тавсиякардаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таърифи расидаанд:

[3-М]. Раджабов, К.Д. Развитие понятия вымогательства в уголовном праве [Текст] / К.Д. Раджабов // Вестник Таджикского национального университета. – 2017. – №2/7. – С. 237-241; ISSN 2413-5151.

[4-М]. Раджабов, К.Д. Объективная сторона вымогательства [Текст] / К.Д. Раджабов // Вестник Таджикского национального университета. – 2018. – №2. – С. 210-214; ISSN 2413-5151.

[5-М]. Давлатзода, К.Д. Масоили таърихӣ ва назариявии ташаккули ҷиноятҳои компютерӣ [Матн] / К.Д. Давлатзода // Қонунгузорӣ. – 2021. – №4 (44). – С. 92-95; ISSN 2410-2903.

[6-М]. Давлатзода, К.Д., Назаров, А.Қ. Таҳлили муқоисавии ҳуқуқи ҷиноятӣ дар самти мубориза бар зидди ҷиноятҳои компютерӣ дар кишварҳои аъзои ИДМ ва дигар давлатҳои хориҷӣ [Матн] / К.Д. Давлатзода, А.Қ. Назаров // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – 2022. – №3. – С. 229-236; ISSN 2413-5151.

[7-М]. Давлатзода, К.Д., Назаров, А.Қ. Истифодаи технологияи рақамӣ дар фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷӯӣ [Матн] / К.Д. Давлатзода, А.Қ. Назаров // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – 2022. – №4. – С. 207-212; ISSN 2413-5151.

[8-М]. Давлатзода, К.Д. Проблемаҳои ҳуқуқии-ҷиноятӣ мафҳуми

ғайриқонунӣ ба даст овардани иттилооти компютерӣ [Матн] / К.Д. Давлатзода // Давлатшиносӣ ва ҳуқуқи инсон. – 2022. – №1 (25). – С. 179-187; ISSN 2414 9217.

[9-М]. Давлатзода, К.Д. Чаҳонишавии проблемаҳои киберҷиноятҳо [Матн] / К.Д. Давлатзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – 2022. – №9. – С. 231-237; ISSN 2413-5151.

[10-М]. Давлатзода, К.Д. Таснифоти киберҷиноятҳо [Матн] / К.Д. Давлатзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – 2022. – №8. – С. 279-284; ISSN 2413-5151.

[11-М]. Давлатзода, К.Д. Танзими ҳуқуқи муносибатҳо дар соҳаи иттилооти компютерӣ [Матн] / К.Д. Давлатзода // Қонунгузорӣ. – 2022. – №2 (46). – С. 117-122; ISSN 2410-2903.

[12-М]. Давлатзода, К.Д. Таҳқиқоти ҳуқуқи ҷиноятии мафҳуми киберҷиноятҳо [Матн] / К.Д. Давлатзода // Давлатшиносӣ ва ҳуқуқи инсон. – 2022. – №3 (27). – С. 428-434; ISSN 2414 9217.

[13-М]. Давлатзода, К.Д. Таҳаввулоти вирусҳои компютерӣ ҳамчун омилҳои асосии пайдоиш ва содишавии киберҷиноятҳо [Матн] / К.Д. Давлатзода // Паёми Донишгоҳи давлатии Данғара. – 2022. – №4 (22). – С. 138-144; ISSN 2410-4221.

[14-М]. Давлатзода, К.Д. Кибертерроризм ҳамчун намуди нави амалии террористӣ [Матн] / К.Д. Давлатзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – 2023. – №1. – С. 207-213; ISSN 2413-5151.

[15-М]. Давлатзода, К.Д. Аҳамияти санадҳои байналмилалӣ дар муқовимат ба киберҷиноятҳо [Матн] / К.Д. Давлатзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – 2023. – №2. – С. 221-229; ISSN 2413-5151.

[16-М]. Давлатзода, К.Д. Ҳамкориҳои минтақавии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар самти мубориза ба киберҷиноятҳо: дар мисоли Созмони ҳамкории Шанхай ва Созмони паймони амнияти дастаҷамъӣ [Матн] / К.Д. Давлатзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – 2023. – №6. – С. 232-237; ISSN 2413-5151.

[17-М]. Давлатзода, К.Д. Тавсифи ҳукукии ҷиноятии савдои одамон дар фазои киберӣ [Матн] / К.Д. Давлатзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – 2023. – №8. – С. 228-234; ISSN 2413-5151.

[18-М]. Давлатзода, К.Д. Порнографияи кӯдакон дар Интернет: мафҳум, оқибат ва масъалаҳои ҳукукии ҷиноятии мубориза бар зидди он [Матн] / К.Д. Давлатзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – 2023. – №9. – С. 244-249; ISSN 2413-5151.

[19-М]. Давлатзода, К.Д. Тамаъҷӯӣ дар фазои маҷозӣ: мафҳум ва хусусиятҳои он [Матн] / К.Д. Давлатзода // Қонунгузорӣ. – 2023. – №3 (51). – С. 144-150; ISSN 2410-2903.

[20-М]. Давлатзода, К.Д. Ҷавобгарии ҷиноятӣ барои киберҷиноятҳо тибқи қонунгузорию Ҷумҳурии Мардумии Чин: таҳлили муқоисавии ҳуқуқӣ [Матн] / К.Д. Давлатзода // Осори Академияи ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2023. – №3 (59). – С. 31-36; ISSN 2412-141X.

[21-М]. Давлатзода, К.Д. Нишонаҳои тарафи субъективии ҷиноятҳо ба муқобили шабакаҳои интернетӣ ва таҷҳизотҳои ёрирасони онҳо ҳамчун намуди нави киберҷиноятҳо (барномаҳои зараровар ва ҳамлаҳои DoS) [Матн] / К.Д. Давлатзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – 2023. – №10. – С. 233-240; ISSN 2413-5151.

[22-М]. Давлатзода, К.Д. Тавсифи криминалогии шахсияти киберҷинояткор [Матн] / К.Д. Давлатзода // Қонунгузорӣ. – 2023. – №4 (52). – С. 211-217; ISSN 2410-2903.

Ш. Мақолаҳои илмие, ки дар маҷмуаҳо ва дигар нашрияҳои илмӣ-амалӣ чоп шудаанд:

[23-М]. Давлатзода, К.Д., Назаров, А.Қ. Нақши тафаккури сунъӣ дар раванди амалишавии фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷӯӣ [Матн] / К.Д. Давлатзода, А.Қ. Назаров // Криминалистикаи муосир: маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-амалӣ // Зери назари умумии н.и.х., дотсент Ф.Р. Шарифзода. – Душанбе: Нашриёти ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2022. – С. 111-117.

[24-М]. Давлатзода, К.Д., Назаров, А.Қ. Ташкилотҳои байналмилалӣ ҳамчун

субъектони муқовимат бо киберчиноятҳо [Матн] / К.Д. Давлатзода, А.Қ. Назаров // Маводи конференсияи байналмилалӣ илмӣ-амалӣ бахшида ба 25-солагии Кодекси чиноятҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон: ҳолат ва дурнамо. – Душанбе: Нашриёти ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2023. – С. 143-148.

[25-М]. Давлатзода, К.Д. Барномаҳои зараровар ҳамчун воситаи содиршавии киберчиноятҳо: мафҳум ва намудҳои он [Матн] / К.Д. Давлатзода // Маҷмуи мақолаҳои конференсияи ҷумҳуриявии илмию-амалӣ дар мавзӯи «Мушкилотҳои қонунгузорию замин дар даврони муосир». – Душанбе, 2023. – С. 235-238.

[26-М]. Давлатзода, К.Д. Таҳдидҳои киберӣ: қаллобӣ дар фазои маҷозӣ [Матн] / К.Д. Давлатзода // Маҷмуи мақолаҳои конференсияи байналмилалӣ дар мавзӯи «Тоҷикон дар оинаи таърих», бахшида ба 115 солагии академик Бобочон Ғафуров (Филиали Донишгоҳи давлатии Москва ба номи Михаил Ломоносов дар шаҳри Душанбе). – Душанбе, 2023. – С. 61-64.

[27-М]. Давлатзода, К.Д. Ташаббусҳои байналмилалӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон дар таъмини амнияти иттилоотӣ аз ҳамлаҳои киберӣ [Матн] / К.Д. Давлатзода // Маводи конференсияи байналмилалӣ илмию амалӣ «Илм ва таҳсилот: тамоюлҳои рушд дар ҷомеаи иттилоотӣ» бахшида ба «75-солагии ДМТ». – Душанбе, 2023. – С. 405-409.

[28-М]. Давлатзода, К.Д. Хакер: тавсифи криминологии он [Матн] / К.Д. Давлатзода // Масоили мубрами тақмили Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити муосир: маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмию назариявӣ бахшида ба 75-солагии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – Душанбе, 2023. – С. 227-233.

[29-М]. Давлатзода, К.Д. Интернет воситаи содиршавии кибертаъқиб [Матн] / К.Д. Давлатзода // Ҳифзи ҳуқуқи инсон ва масъалаи муқовимат ба коррупсия дар ҷаҳони муосир: концепсияҳо, воқеият ва дурнамо: маводи конференсияи байналмилалӣ илмӣ-амалӣ бахшида ба 75-умин солгарди қабули Эълومияи умумии ҳуқуқи инсон ва рӯзи байналмилалӣ мубориза бар зидди коррупсия (Академияи идоракунии давлатии назди Президенти ҶТ). – Душанбе, 2023. – С. 189-169.

[30-М]. Давлатзода, К.Д. Таҳлили таҷрибаи амалӣ мақомоти ваколатдори

давлатӣ ва ҳамкориҳои байналмилалӣ онҳо дар самти таъмини амнияти киберӣ [Матн] / К.Д. Давлатзода // Масъалаҳои назариявии ташаккули фарҳанги ҳуқуқи инсон дар Тоҷикистон: маводи конференсияи байналмилалӣ илмию назариявӣ. – Душанбе, 2023. – С. 280-289.

IV. Воситаи таълимӣ:

[31-М]. Давлатзода, К.Д. Асосҳои тафтиши киберҷиноятҳо [Матн]: воситаи таълимӣ / К.Д. Давлатзода. – Душанбе: «Матбааи ДМТ», 2023. – 150 с. (9,3 ҷ.ч.); – ISBN 978-99985-41-11-5.

Лоихаи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи амнияти киберӣ»

БОБИ 1. МУҚАРРАРОТИ УМУМӢ

Моддаи 1. Мақсади Қонуни мазкур

Мақсади Қонуни мазкур танзими муносибатҳо дар соҳаи амнияти киберӣ мебошад.

Моддаи 2. Қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи амнияти киберӣ

Қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи амнияти киберӣ ба Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон асос ёфта, аз Қонуни мазкур, дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон, инчунин санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ, ки Тоҷикистон онҳоро эътироф кардааст, иборат мебошад. Таъмини амнияти киберии системаи фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷӯӣ дар шабакаҳои иттилооти-телекоммуникатсионӣ ва каналҳои алоқа бо тартиби муқаррарнамудаи санадҳои меъёрии ҳуқуқии алоҳида амалӣ карда мешавад.

Агар қонунҳои ҷумҳурӣ дар самти амнияти киберӣ ба санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ эътирофшуда мутобиқат накунад, меъёрҳои санадҳои байналмилалӣ амал мекунад.

Моддаи 3. Мафҳумҳои асосӣ

Дар Қонуни мазкур мафҳумҳои асосии зерин истифода бурда мешаванд:
фазои маҷозӣ (фазои киберӣ) – муҳити виртуалӣ, ки бо ёрии технологияҳои иттилоотӣ сохта шудааст;

объекти иттилоотикунонӣ – системаҳои иттилоотии сатҳу таъиноти гуногун, шабакаҳои телекоммуникатсионӣ, воситаҳои техникии коркарди иттилоот, биноҳе, ки дар онҳо ин воситаҳо насб ва истифода мешаванд;

таҳдиди киберӣ – маҷмуи шароит ва омилҳо, ки ба манфиатҳои шахсонӣ воқеӣ, ҷомеа ва давлат дар фазои маҷозӣ таҳдид мекунад;

амнияти киберӣ – ҳолати ҳимояи манфиатҳои шахс, ҷомеа ва давлат аз таҳдидҳои берунӣ ва дохилӣ дар фазои маҷозӣ (фазои киберӣ)

киберчиноятҳо – маҷмуи чиноятҳои, ки бо истифода аз воситаҳои барномавӣ-техникӣ ва ТИК дар фазои маҷозӣ бо мақсади ғайриқонунӣ ба даст овардан, тағйир додани иттилоот, несту нобуд ё бекор кардани системаҳо ва захираҳои иттилоотӣ нигаронидашуда, ҷиҳати расонидани зарар ба ҳуқуқу озодиҳои конститутсионии инсон ва шахрванд, амнияти давлатӣ ва ҷамъиятӣ ё муносибатҳои молу мулкӣ равона карда шудаанд.

ҳамлаҳои киберӣ – амалҳои, ки ба амнияти киберӣ таҳдид намуда, қасдан дар фазои маҷозӣ бо истифода аз таҷҳизот ва воситаҳои барномавӣю техникӣ анҷом дода мешавад;

объекти амнияти киберӣ – маҷмуи системаҳои иттилоотие, ки дар фаъолияти иттилооти ба мақсади таъмини амнияти киберии системаҳо ва захираҳои миллии иттилооти, аз ҷумла объектҳои муҳими инфрасохтори иттилооти истифода мешавад;

субъекти амнияти киберӣ – шахсони воқеи ва ҳуқуқӣ, ки дорои ҳуқуқу уҳдадориҳои муайяни вобаста ба соҳибӣ, истифода ва ихтиёрдори захираҳои миллии иттилоотӣ ва пешниҳоди хизматрасониҳои электронии иттилоотӣ оид ба истифодаи онҳо, ҳифзи иттилоот ва амнияти киберӣ, аз ҷумла субъектҳои инфрасохтори муҳими иттилоотӣ мебошад;

инфрасохтори муҳими иттилоотӣ – маҷмуи системаҳои автоматикунонидашудаи идоракунӣ, системаҳои иттилоотӣ, захираҳои шабакаҳо ва равандҳои технологияи дорои аҳамияти муҳими стратегӣ ва иҷтимоию иқтисодӣ;

объектҳои муҳими инфрасохтори иттилоотӣ – идоракунии давлатӣ ва хизматрасонии давлатӣ, мудофия, амнияти давлатӣ, ҳифзи ҳуқуқ, комплекси сӯзишворӣ-энергетикӣ (энергетикаи атомӣ), кимиё, саноати нафтӣ кимиё, металлургия, истифодаи об ва обтаъминкунӣ, кишоварзӣ, ниғаҳдори тандурустӣ, таъмини манзил ва хоҷагии коммуналӣ, низоми бонкӣ ва молиявӣ, нақлиёт, технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ, экология ва ҳифзи муҳити зист, истихроҷ ва коркарди маъданҳои аз ҷиҳати стратегӣ

муҳим, истеҳсолот ва дигар соҳаҳои иқтисодиёт ва системаҳои иттилоотие, ки дар соҳаи иҷтимоӣ истифода мешаванд;

Субъектҳои инфрасохтори муҳими иттилоотӣ – мақомоти давлатӣ ва ташкилотҳо, инчунин шахсони ҳуқуқӣ, ки объектҳои инфрасохтори муҳими иттилоотиро дар асоси моликият, ҳуқуқи иҷора ё дигар асосҳои ҳуқуқӣ доранд, аз ҷумла шахсони ҳуқуқӣ ва (ё) соҳибкорони инфиродӣ, ки фаъолият ва ҳамкориро таъмин мекунанд.

Моддаи 4. Принципи асосии таъмини амнияти киберӣ

Принципи асосии таъмини амнияти киберӣ:

- қонуният;
- афзалияти ҳифзи манфиатҳои шахс, ҷомеа ва давлат дар фазои маҷозӣ;
- муносибати ягона ба танзими амнияти киберӣ;
- афзалияти иштироки истеҳсолкунандагони ватанӣ дар ташкили системаи амнияти киберӣ;
- ошкорбаёнӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҷомеаи шаҳрвандӣ ва амнияти киберӣ.

Моддаи 4. Принципи қонуният

Ҳангоми таъмини амнияти киберӣ, риояи қатъӣ ва татбиқи талаботи Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, Қонуни мазкур ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ҳатмӣ мебошад.

Бо ҳар роҳ аз иҷрои дақиқ ва риояи талаботи қонун, новобаста аз он ки он чӣ гуна сабабҳоро ба вуҷуд оварда метавонад, вайронкунии принципи қонуният буда, боиси ҷавобгарӣ мегардад.

Моддаи 5. Принципи афзалияти ҳифзи манфиатҳои шахс, ҷомеа ва давлат дар фазои маҷозӣ

Ҳимояи манфиатҳои шахсият, ҷомеа ва давлат аз таҳдидҳои берунӣ ва дохилӣ дар фазои маҷозӣ яке аз самтҳои афзалиятноки таъмини амнияти киберии давлат мебошад.

Моддаи 6. Муносибати ягона ба танзими амнияти киберӣ

Муносибати ягона ба танзими амнияти киберӣ тавассути ҷорӣ намудани системаи ягонаи давлатии ҳифзи системаҳо ва захираҳои иттилоотӣ, ки ба ташкили раванди таҳия ва татбиқи воситаҳои барномавӣ ва техникаи коркарди маълумот ва ҳифзи онҳо нигаронида шудааст, таъмин карда мешавад

Таъмини амнияти киберӣ бояд дар асоси равишҳои ягона дар ташаккули системаи танзими ҳуқуқӣ, маъмурий ва техникаи муносибатҳо дар ин соҳа амалӣ карда шавад.

Моддаи 7. Принсипи афзалияти иштироки истеҳсолкунандагони ватанӣ дар ташкили системаи амнияти киберӣ;

Ҳангоми харидани молҳо (корҳо, хизматрасониҳо), ки барои таъмини амнияти киберии мақомоти идоракунии давлатӣ ва хоҷагидорӣ, мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ заруранд, мол (кор, хизматрасонӣ), ки дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон истеҳсол мешавад, нисбат ба маҳсулоти дар хориҷа истеҳсолшуда афзалият дорад.

Моддаи 8. Принсипи ошкорбаёнӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҷомеаи шаҳрвандӣ ва амнияти киберӣ

Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамкориҳои байналмилалӣ дар соҳаи амнияти киберӣ ва созишномаҳои чаҳорҷӯбиро бо созмону ташкилотҳои байналмилалӣ, байнидавлатӣ, минтақавӣ ва мақомоти салоҳиятдор ба роҳ мондааст.

БОБИ 2. ТАНЗИМИ ДАВЛАТИИ АМНИЯТИ КИБЕРӢ

Моддаи 9. Сиёсати ягонаи да влатӣ дар самти амнияти киберӣ

Сиёсати ягонаи давлатӣ дар самти амнияти кибериро Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян менамояд.

Моддаи 10. Мақомоти ваколатдори давлатӣ дар самти амнияти киберӣ

Кумитаи давлатии амнияти миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон мақоми ваколатдори давлатӣ дар самти амнияти киберӣ (минбаъд – мақоми ваколатдори давлатӣ) мебошад.

Ба салоҳияти мақоми ваколатдори давлатӣ дар самти амнияти киберӣ инҳо дохил мешаванд:

таҳияи санадҳои меъёрӣ ва барномаҳои давлатӣ дар самти амнияти киберӣ;

гузаронидани чорабиниҳои оперативӣ-ҷустуҷӯӣ ва ташкили гурӯҳҳои оперативӣ-тафтишотӣ оид ба ҳамлаҳои киберӣ;

пешгирӣ ва ошкор намудани ҳамлаҳои киберӣ, андешидани чораҳои дахлдор оид ба рафъи мушкилотҳои ҷойдошта, аз ҷумла андешидани тадбирҳои ташкили–техникӣ ва илмӣ;

амнияти системаҳои иттилоотӣ ва захираҳои иттилоотӣ дар ҳолатҳои фавқулодда;

сертификатсияи таҷҳизот, воситаҳои техникӣ, дар системаҳои иттилоотӣ ва захираҳои иттилоотӣ мутобиқи талаботи амнияти киберӣ;

таҳияи феҳристи ягонаи объектҳои инфрасохтори муҳими иттилоотӣ дар асоси маълумоти пешниҳоднамудаи субъектҳои амнияти киберӣ;

фаъолияти иҷозатномадиҳӣ оид ба таҳия, истеҳсол ва фурӯши воситаҳои ҳифзи иттилооти криптографӣ;

таҳияи нақшаҳо оид ба пешгирии кӯшишҳои ҳамлаҳои киберӣ ба объектҳои муҳими инфрасохтори иттилоотӣ ва татбиқи бевоситаи онҳо;

ҷалби мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ва субъектҳои инфрасохтори муҳими иттилоотӣ дар таҳқиқи муштаракӣ ҳамлаҳои киберӣ дар объектҳои муҳими инфрасохтори иттилоотӣ;

татбиқи ҳамкориҳои байналмилалӣ дар самти амнияти киберӣ ва таҳияи равишҳои ягона оид ба муқовимат ба таҳдидҳои киберӣ, гузаронидани чорабиниҳои оперативӣ–тафтишотӣ ва пешгирии ҷиноятҳои киберӣ, инчунин андешидани чораҳо оид ба пешгирии истифодаи фазои маҷозӣ ҷиҳати анҷоми амалҳои террористӣ, экстремистӣ ва дигар навъҳои фаъолиятҳои ғайриқонунӣ;

муайян, ҷамъоварӣ ва таҳлили маълумот оид ба осебпазирии мавҷуда ва таҳдидҳои эҳтимолӣ дар иншооти муҳими инфрасохтори иттилоотӣ;

амалӣ намудани фаъолияти таълимӣ дар самти амнияти киберӣ.

Риояи талаботи қонунии мақоми ваколатдори давлатӣ ҳатмист.

Моддаи 12. Ҳуқуқҳои мақоми ваколатдори давлатӣ

Мақоми ваколатдори давлати ҳангоми таъмини амнияти киберӣ ҳуқуқҳои зеринро доранд:

дар доираи ваколатҳое, қонунгузор муайян намудааст, дархост намудани номгӯи воситаҳои техникӣ ва барномаҳо махсус, ки барои муайян кардани ҳамлаҳои киберӣ, пешгирӣ ва рафъи оқибатҳои онҳо ва андешидани чораҳо оид ба таъмини амнияти киберӣ;

истифодаи ройғони дастгоҳҳо ва хизматрасониҳои техникӣ барои андешидани чораҳои фаврӣ барои бартараф кардани ҳамлаҳои киберӣ;

боздид аз мақомоти давлатӣ ва дигар ташкилотҳо, шиносӣ бо ҳуҷҷатҳо ва маводҳои зарурӣ, инчунин дархост ва гирифтани маълумот аз мақомоти давлатӣ ва ташкилотҳо, муайян кардани дараҷаи хифзи ниғаҳдории онҳо ва истифодаи онҳо дар амалиёти тафтишотӣ оид ба ошкор намудани киберчиноятҳо;

таъсиси шубҳаю раёсатҳо оид ба таъмини амнияти киберӣ ва инчунин ба онҳо додани як қисми ваколатҳои худ;

ба субъектҳои амнияти киберӣ супоришҳо ва дастурҳо оид ба рафъи сабабҳо ва шартҳое, ки ба содир намудани киберчиноятҳо мусоидат кардаанд, пешниҳод намоянд;

бо мақсади амалӣ намудани вазифаи назорати давлатӣ ва санҷиши таъмини амнияти киберӣ барои дастрасии беамониат ва пайвастшавӣ бо тартиби муқарраргардида ба системаҳои иттилоотӣ ва захираҳои мақомоти давлатӣ ва ташкилотҳо, объектҳои инфрасохтори муҳими иттилоотӣ, инчунин омӯзиши маълумот дар самти татбиқ ва истифодаи воситаҳои таъмини амнияти киберӣ системаҳои иттилоотӣ ва захираҳои ин объектҳо;

ҳангоми зарурат бо тартиби муқарарнамудаи қонунгузорӣ ба биноҳои истиқоматӣ ва дигар иншооти шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ бе монеа ворид шуда, онҳоро ҳангоми таъқиби шахсони гумонбар дар содир намудани киберчиноятҳо, ё мавҷуд будани асосҳои кофӣ вобаста ба содиршавии чинояти мазкур, шахсоне ки аз мақомоти ҳифзи ҳуқуқ пинҳон шудаанд, аз назар гузаронида, дар давоми 24 соат, ба прокурор хабар диҳанд.

Моддаи 13. Уҳдадориҳои мақоми ваколатдори давлатӣ

Мақоми ваколатдори давлатӣ ҳангоми татбиқи ваколатҳое, ки дар таъмини амнияти киберӣ ба зиммааш гузошта шудааст:

барои пешгирӣ, огоҳонидан, ошкор намудан ва муқовимат бо киберчиноятҳо чораҳои заруриро андешад;

иштирок дар таҳия ва татбиқи барномаҳои давлатӣ дар самти амнияти киберӣ;

амалӣ намудани фаъолияти илмӣ-тадқиқотӣ ва ташкилию методӣ оид ба масъалаҳои марбут ба амнияти киберӣ;

бартараф намудани ҳуқуқвайронкуниҳое, ки ба амнияти киберӣ таҳдид мекунанд, аз он ҷумла ариза ва маълумотҳоро ба қайд гирифта, бо тартиби муқарарнамудаи қонун сари вақт чораҳо андешанд;

муайян намудани сабабу шароитҳоеро, ки ба содир гардидани киберчиноятҳо имкон медиҳад;

дар давоми 24 соат дар бораи ҳамаи ҳолатҳои ворид шудани қонуншиканони мақомоти ваколатдори давлати ба манзил ва дигар иншооти шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ бе розигии соҳибмулкони ва намоёндагони онҳо ё дар сурати набудани онҳо ба таври хатти прокурорро хабардор менамоянд.

Мутобиқи Қонун ба зиммаи мақоми ваколатдори давлатӣ дигар уҳдадориҳо гузошта шуда метавонанд.

БОБИ 3. ҲУҚУҚ ВА УҲДАДОРИҲОИ МАҚОМОТИ ДАВЛАТӢ ВА ТАШКИЛОТҲОИ ДАВЛАТӢ ОИД БА ТАЪМИНИ АМНИЯТИ КИБЕРӢ

Моддаи 14. Ҳуқуқ ва уҳдадориҳои мақомоти давлатӣ ва ташкилотҳо дар таъмини амнияти киберӣ

Мақомот ва ташкилотҳои давлатӣ ҳуқуқ доранд:

аз мақомоти ваколатдори давлатӣ барои таъмини амнияти киберӣ дар бораи таҳдидҳои киберӣ, осебпазирии технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ ва барномаҳои компютерӣ маълумотҳои заруриро дархост намояд;

аз мақомоти ваколатдори давлатӣ дар бораи воситаҳо ва усулҳои муҳофизат аз ҳамлаҳои киберӣ, роҳҳои ошкор ва пешгирии онҳо маълумот ва машварат гирад;

таҳия ва татбиқи чораҳои амнияти киберӣ.

Мақомоти давлатӣ ва ташкилотҳо вазифадоранд:

таъмини амнияти киберӣ дар системаҳои иттилоотӣ ва захираҳои дар ихтиери онҳо буда, устувории фаъолияти шабакаҳо, инчунин иҷрои ухдадорихои худ оид ба амнияти киберӣ, огоҳ кардани мақомоти ваколатдори давлатӣ дар бораи ҳамлаҳои киберӣ;

барои пешгирии ҳолатҳои дудӣ ва сохтакории маълумоте, ки дар системаҳои иттилоотӣ ва захираҳои онҳо нигоҳ дошта мешаванд, чораҳо андешед;

барои амнияти киберии системаҳо ва захираҳои иттилоотии худ технологияҳои иттилооти-коммуникатсионӣ, барномаҳои махсуси ҳифзи иттилоот истифода баранд;

санадҳои меъерии ҳуқуқии дар самти амнияти киберӣ таҳияшуда ва ҳуҷҷатҳои меъериро дар соҳаи танзими техникӣ бо мақомоти ваколатдори давлатӣ мувофиқа намоянд.

Моддаи 15. Нусхабардории маълумоти захиравӣ (эҳтиёти)

Таъмини нигоҳдории маълумоти системаҳои иттилоотӣ ва захираҳои мақомоти давлатӣ ва ташкилотҳо, инчунин объектҳои инфрасохтори муҳими иттилоотӣ тибқи сиёсати дохилии амнияти иттилоотӣ тавассути таҳияи нусхабардории захираҳои маълумот, ки муҳлати нигоҳдории он набояд аз се моҳ бошад, амалӣ карда мешавад.

БОБИ 4. ТАЪМИНИ АМНИЯТИ КИБЕРӢ

Моддаи 16. Ҳуқуқ ва уҳдадориҳои субъектҳои амнияти киберӣ

Субъектҳои амнияти киберӣ ҳуқуқ доранд:

аз мақомоти ваколатдори давлатӣ оид ба таҳдидҳои киберӣ, осебпазирии технологияҳои иттилоотӣ–коммуникатсионӣ ва барномаҳои компютерӣ бо мақсади таъмини амнияти киберӣ маълумот гирад;

маълумот ва машваратҳои мақомоти ваколатдори давлатиро дар бораи воситаҳо ва усулҳои муҳофизат аз ҳамлаҳои киберӣ, инчунин усулҳои ошкор ва пешгирии онҳо гирад;

таҳия ва татбиқи чораҳо оид ба таъмини амнияти киберӣ.

Субъектҳои амнияти киберӣ вазифадоранд:

пешгирии паҳншавии ғайриқонунӣ, дуздӣ, бастан ва сохтакорӣ маълумот дар системаҳо ва захираҳои иттилоотӣ, инчунин дигар намудҳои дастрасии ғайриқонунӣ ба системаҳо ва захираҳои иттилоотӣ, андешидани чораҳои саривақтии дахлдор ҳангоми ошкор кардани чунин ҳолатҳо;

бо мақсади кам кардани оқибатҳои манфӣ ҳангоми вайрон кардани тартиби дастрасӣ ба системаҳо ва захираҳои иттилоотӣ ва дар сурати тағйир ё нест кардани онҳо дар натиҷаи дастрасии ғайриқонунӣ ба онҳо барои барқарорсозии фаврии онҳо чораҳо андешиданд;

якҷо бо мақомоти ваколатдори давлатӣ дар бораи хатарҳои ҳамлаҳои киберӣ ва киберҷиноятҳо чораҳои зарурии фаврӣ андешанд, то нигоҳдорию доимии маълумоти зарурӣ барои таҳлили ҳодисаҳои хатарҳои ҳамлаҳои киберӣ ва тафтиши киберҷиноятҳо таъмин карда шавад;

мубодилаи судманд бо мақомоти ваколатдори давлатӣ оид ба маълумот дар соҳаи ҳифз ва мониторинги кори бехатарии объектҳои амнияти киберӣ;

ба мақомоти ваколатдори давлатӣ ҳуқуқи дастрасӣ ба системаҳои мониторингӣ ва (ё) объектҳои амнияти киберӣ барои амалӣ намудани чорабиниҳои ташкилию техникий мониторинги таъмини амнияти киберӣ дода шавад.

Моддаи 17. Таснифи объектҳои амнияти киберӣ

Таснифи объектҳои амнияти киберӣ аз маҷмуи чорабиниҳои ташкилӣ иборат аст, ки ба муайян кардани сатҳи мураккабии ташкилию техникий намуди объектҳои амнияти киберӣ равона карда шудаанд.

Категорияҳои объектҳои амнияти киберӣ, ки бояд тасниф карда шаванд, тибқи қонунгузорӣ амалӣ карда мешаванд.

Моддаи 18. Экспертизаи мутобиқат ба талаботи амнияти киберӣ

Санҷиши риояи талаботҳои амнияти киберӣ ба таври ҳатмӣ ё бо ташаббуси субъектҳои амнияти киберӣ анҷом дода мешавад.

Инҳо бояд аз санҷиши ҳатмии мутобиқат ба талаботи амнияти киберӣ гузаранд:

захираҳои иттилоотии мақомоти давлатӣ;

системаҳои иттилоотии мақомоти давлатӣ;

системаҳои иттилоотӣ, ки ба категорияи объектҳои муҳими инфрасохтори иттилоотӣ дохил мешаванд.

Тартиби гузаронидани санҷиши мутобиқат ба талаботи амнияти киберӣ аз ҷониби мақоми ваколатдори давлатӣ муайян карда мешавад.

Моддаи 19. Сертификатсияи таҷҳизоти техникӣ ва воситаҳои барномавӣ барои таъмини амнияти киберии системаҳо ва захираҳои иттилоотӣ истифодашаванда

Таҷҳизоти техникӣ ва воситаҳои барномавӣ, ки барои таъмини амнияти киберӣ, ҳифзи системаҳои иттилоотӣ ва захираҳои мақомоти давлатӣ ва ташкилотҳои давлатӣ, инчунин объектҳои муҳими инфрасохтори иттилоотӣ истифода мешаванд, бояд ба таври ҳатмӣ сертификатсия карда шаванд.

Тартиби сертификатсияи таҷҳизоти техникӣ ва воситаҳои барномавӣ, ки барои таъмини амнияти киберии системаҳо ва захираҳои иттилоотӣ истифода мешаванд, аз ҷониби мақоми ваколатдори давлатӣ муайян карда мешавад.

Моддаи 20. Сертификатсияи объектҳои иттилоотӣ ва объектҳои муҳими инфрасохтори иттилоотӣ

Сертификатсияи объектҳои иттилоотӣ ва объектҳои муҳими инфрасохтори иттилоотӣ аз маҷмуи тадбирҳои ташкилӣ ва техникӣ иборат аст, ки барои муайян кардани мутобиқати ҳолати воқеии ҳифзи объектҳои иттилоот ба талаботи стандартҳои давлатӣ ва санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ дар соҳаи амнияти киберӣ нигаронида шудаанд.

Категорияҳои объектҳои иттилоотӣ ва объектҳои муҳими инфрасохтори иттилоотӣ, ки бояд сертификатсия карда шаванд, мутобиқи қонунгузорӣ муайян карда мешаванд.

Тартиби сертификатсияи мутобиқати объектҳои иттилоотӣ ва объектҳои муҳими инфрасохтори иттилоотӣ ба талаботи амнияти киберӣ аз ҷониби мақоми ваколатдори давлатӣ муайян карда мешавад.

Моддаи 21. Арзебии сатҳи амнияти киберӣ

Арзебии сатҳи таъмини амнияти киберӣ маҷмуи чорабиниҳои ташкилию техникӣ мебошад, ки ба муайян кардани ҳолати ҳифзи системаҳои иттилоотӣ ва захираҳо, инчунин самаранокии чораҳои ташкилии андешидашуда равона карда шудаанд.

Категорияҳои объектҳои иттилоотӣ ва объектҳои инфрасохтори муҳими иттилоотӣ, ки бояд ҳатман арзёбӣ карда шаванд, тибқи қонунгузорӣ муайян карда мешаванд.

Тартиби баҳодиҳии сатҳи таъмини амнияти киберӣ аз ҷониби мақомоти ваколатдори давлатӣ муайян карда мешавад.

Мақомоти ваколатдори давлатӣ оид ба рафъи камбудии ҳолати дар натиҷаи арзёбӣ ошкоршуда дастурҳои ҳатмӣ медиҳад.

БОБИ 5. ҲОДИСАҲОИ АМНИЯТИ КИБЕРӢ

Моддаи 22. Тафтиши ҳодисаҳои амнияти киберӣ

Ҳодисаҳои амнияти киберӣ аз ҷониби мақомоти ваколатдори давлатӣ ё шахсони мансабдори мақомоти давлатӣ оид ба таъмини амнияти киберӣ тафтиш карда мешаванд.

Соҳиби захираи иттилоотӣ ё системаи иттилоотӣ, ки дар он ҳамлаҳои киберӣ рух додааст, метавонад ҳодисаи мазкурро тафтиш кунад, агар он

дорои захираҳои зарурӣ ва имкониятҳои техникӣ барои гузаронидани тафтишот бошад. Дар ин ҳолат, мақомоти ваколатдори давлатӣ бояд аз натиҷаҳои тафтишот огоҳ карда шаванд.

Моддаи 23. Амалҳои субъектҳои амнияти киберӣ оид ба ҳодисаҳои амнияти киберӣ

Амалҳои субъектҳои амнияти киберӣ дар робита ба ҳодисаҳои амнияти киберӣ метавонанд дар шаклҳои зерин амалӣ карда шаванд:

бартараф кардани осебпазирӣ ва хаттогиҳо дар барномаҳо ва таҷҳизотҳои техникӣ;

нобуд кардани барномаҳои зараровар, маҳдуд кардани паҳншавии онҳо, аз ҷиҳати техникӣ маҳдуд кардани манбаи ҳамлаҳои киберӣ;

ҷудо кардани объектҳои иттилоотӣ аз таҳдидҳои мавҷудаи киберӣ;

пешниҳоди маълумот дар бораи ҳодисаҳои амнияти киберӣ ба мақомоти ҳифзи ҳуқуқ.

Моддаи 24. Ошкор намудани ҳодисаҳои амнияти киберӣ

Маълумот дар бораи осебпазирӣ дар системаҳои иттилоотӣ ва захираҳо ошкоршуда, таҳдидҳои киберӣ, ҳамлаҳои киберӣ ва дигар амалҳои таҳрибкорона, инчунин объектҳои иттилоотӣ бо иҷозати субъекти амнияти киберӣ пас аз андешидани чораҳои дахлдор барои ҳифзи онҳо ошкор карда мешавад.

Маълумот дар бораи таҳдидҳо ва осебпазирии ошкоршуда бояд танҳо барои бартараф кардани онҳо ва пешгирии амалҳои ғайриқонунӣ истифода шавад.

БОБИ 6. ОБЪЕКТҲОИ ИНФРАСОХТОРИ МУҲИМИ ИТТИЛООТӢ

Моддаи 25. Самтҳои асосии таъмини амнияти киберии объектҳои инфрасохтори муҳими иттилоотӣ

Самтҳои асосии таъмини амнияти киберии объектҳои инфрасохтори муҳими иттилоотӣ инҳоянд:

таҳияи маҷмуи ягонаи тадбирҳо оид ба танзими ҳифзи меъерӣ-ҳуқуқӣ, ташкилӣ ва техникӣ объектҳои инфрасохтори муҳими иттилоотӣ;

муқаррар намудани талабот оид ба таъмини амнияти киберӣ дар системаҳои иттилоотӣ ва захираҳои мақомоти давлатӣ ва ташкилотҳо, дар объектҳои инфрасохтори муҳими иттилоотӣ;

мусоидат ба фароҳам овардани шароит барои таъмини самараноки амнияти киберии объектҳои инфрасохтори муҳими иттилоотӣ.

Моддаи 26. Таснифи объектҳои инфрасохтори муҳими иттилоотӣ

Таснифи объектҳои инфрасохтори муҳими иттилоотӣ бо мақсади муайян кардани мувофиқати объектҳои инфрасохтори муҳими иттилоотӣ ба категорияҳои дар қисми дуюми ҳамин модда пешбинишуда, инчунин санҷиши маълумот аз рӯи натиҷаҳои тасниф амалӣ карда мешавад.

Объектҳои инфрасохтори муҳими иттилоотӣ ба категорияҳои зерин тақсим карда мешаванд:

объектҳои инфрасохтори иттилоотии сатҳи баланд;

объектҳои инфрасохтори муҳими иттилоотии сатҳи миена;

объектҳои инфрасохтори муҳими иттилоотии сатҳи паст.

Меъёрҳои таснифи объектҳои инфрасохтори муҳими иттилоотӣ аз ҷониби мақомоти ваколатдори давлатӣ муайян карда мешаванд.

Моддаи 27. Феҳристи ягонаи объектҳои инфрасохтори муҳими иттилоотӣ

Мақоми ваколатдори давлатӣ феҳристи ягонаи объектҳои инфрасохтори муҳими иттилоотиро пеш мебарад.

Категорияҳои объектҳои амнияти киберӣ, ки бояд ба феҳристи ягонаи объектҳои инфрасохтори муҳими иттилоотӣ ворид карда шаванд, тибқи қонунгузорӣ муайян карда мешаванд.

Тартиби ворид кардани объектҳои амнияти киберӣ ба феҳристи ягонаи объектҳои инфрасохтори муҳими иттилоотӣ аз ҷониби мақомоти ваколатдори давлатӣ муайян карда мешавад.

Моддаи 28. Ҳуқуқ ва уҳдадорихои субъектҳои инфрасохтори муҳими иттилоотӣ

Субъектҳои инфрасохтори муҳими иттилоотӣ ҳуқуқ доранд:

аз мақомоти ваколатдори давлатӣ дар бораи таҳдидҳои киберӣ, осебпазирии барномаҳо, таҷҳизот ва технологияҳо бо мақсади таъмини амнияти киберии объектҳои инфрасохтори муҳими иттилоотӣ маълумот гиранд;

аз мақомоти ваколатдори давлатӣ дар бораи воситаҳо ва усулҳои муҳофизат аз ҳамлаҳои киберӣ, инчунин усулҳои ошкор ва пешгирии онҳо маълумот ва машварат гиранд;

таҳия ва татбиқи чораҳо оид ба таъмини амнияти киберии объектҳои инфрасохтори муҳими иттилоотӣ.

Субъектҳои инфрасохтори муҳими иттилоотӣ вазифадоранд:

таъмини фаъолияти пайвастаи системаҳои иттилоотии объектҳои инфрасохтори муҳими иттилоотӣ;

расонидани маълумот дар бораи ҳодисаҳои амнияти киберӣ ба мақомоти ваколатдори давлатӣ;

ба шахсони мансабдори мақомоти ваколатдори давлатӣ оид ба таъмини амнияти киберӣ дар муайян, пешгирӣ ва рафъи оқибатҳои ҳамлаҳои киберӣ, муайян кардани сабабҳо ва шароити пайдоиши ҳодисаҳои амнияти киберӣ мусоидат намоянд;

системаҳои мониторингро бо риояи талаботи техникӣ истифодаи барномаҳо, таҷҳизот ва технологияҳо барои пешгирии ҳамлаҳои киберӣ, бартараф кардани оқибатҳои онҳо, инчунин андешидани чораҳо оид ба ҳодисаҳои амнияти киберӣ дар иншооти инфрасохтори муҳими иттилоотӣ насб ва истифода барад;

таъмини бехатарии объектҳои инфрасохтори муҳими иттилоотӣ тибқи талаботи амнияти киберӣ;

ичрои дастурҳои мақомоти ваколатдори давлатӣ оид ба рафъи ҳуқуқвайронкуниҳои ошкоршуда дар самти таъмини амнияти киберӣ дар объектҳои инфрасохтори муҳими иттилоотӣ;

барои рафъи оқибатҳои ҳодисаҳои амнияти киберӣ ва ҳамлаҳои киберӣ ба объектҳои инфрасохтори муҳими иттилоотӣ чораҳо андешад;

ба мақомоти ваколатдори давлатӣ ҳуқуқи дастрасӣ ба системаҳои мониторингӣ ё объектҳои инфрасохтори муҳими иттилоотӣ барои амалӣ намудани чорабиниҳои ташкилию техникий мониторинги ҳолати таъмини амнияти киберӣ дода шавад;

ҳангоми тағйир додани маълумот дар бораи объекти ба феҳристи ягонаи объектҳои инфрасохтори муҳими иттилоотӣ дохилшуда ба мақомоти ваколатдори давлатӣ хабар диҳад.

Моддаи 29. Талабот оид ба таъмини амнияти киберии объектҳои инфрасохтори муҳими иттилоотӣ

Субъектҳои инфрасохтори муҳими иттилоотӣ вазифадоранд талаботи муқаррарнамудаи мақомоти ваколатдори давлатиро оид ба таъмини амнияти киберӣ дар объектҳои инфрасохтори муҳими иттилоотии худ иҷро намоянд.

Субъектҳои инфрасохтори муҳими иттилоотӣ дар мувофиқа бо мақомоти ваколатдори давлатӣ, аз рӯи хусусияти кори объектҳои инфрасохтори муҳими иттилоотӣ, метавонанд талаботи иловагиро барои таъмини амнияти киберӣ муқаррар кунанд.

Кормандони масъули таъмини амнияти киберии иншооти инфрасохтори муҳими иттилоотӣ аз аттестатсияи мақомоти ваколатдори давлатӣ бо тартиби муқаррарнамудаи қонунгузорӣ мегузаранд.

Системаи таъмини амнияти киберии объектҳои инфрасохтори муҳими иттилоотӣ, ки аз ҷониби субъекти инфрасохтори муҳими иттилоотӣ таъсис дода шудааст, дар асоси қарори мақомоти ваколатдори давлатӣ ба системаи мониторинг ва идоракунии ҳодисаҳои амнияти киберии объектҳои инфрасохтори муҳими иттилоотии мақомоти ваколатдори давлатӣ пайваست карда мешавад.

Моддаи 30. Системаи таъмини амнияти киберии объектҳои инфрасохтори муҳими иттилоотӣ

Системаи таъмини амнияти киберии объектҳои инфрасохтори муҳими иттилоотӣ аз:

системаҳои мониторинг ва идоракунии ҳодисаҳои амнияти киберии объектҳои инфрасохтори муҳими иттилоотии мақоми ваколатдори давлатӣ;

системаҳои таъмини амнияти киберии объектҳои инфрасохтори муҳими иттилоотӣ.

Маълумот дар бораи ҳодисаҳои амнияти киберӣ дар системаи амнияти киберӣ барои паҳншавӣ маҳдуд аст. Ин маълумот метавонад пас аз пурра бартараф кардани ҳодисаҳо ошкор карда шавад.

Моддаи 31. Арзёбии амнияти киберии объектҳои инфрасохтори муҳими иттилоотӣ

Арзёбии амнияти киберии объектҳои инфрасохтори муҳими иттилоотӣ бо мақсади муайян кардани ҳолати (сатҳи) ҳифзи ин объектҳо аз таҳдидҳои гуногуни киберӣ дар доираи назорати давлатӣ дар соҳаи амнияти киберӣ амалӣ карда мешавад.

Арзёбии амнияти киберии объектҳои инфрасохтори муҳими иттилоотӣ бо иҷзати мақомоти ваколатдори давлатӣ бо ҷалби ташкилотҳои махсусгардонидашуда амалӣ карда мешавад.

БОБИ 7. ДАСТГИРӢ ВА РУШДИ ТАЪМИНИ АМНИЯТИ КИБЕРӢ

Моддаи 32. Дастгирии давлатӣ ба субъектҳои амнияти киберӣ

Дастгирии давлатӣ ба субъектҳои амнияти киберӣ инҳоро дар бар мегирад:

такмили заминаи меъёрии ҳуқуқӣ дар таъмини амнияти киберӣ;

додани имтиёзҳои андозӣ, гумрукӣ ва дигар намуди имтиёзҳо ба субъектҳои амнияти киберӣ;

фароҳам овардани шароит барои ҷалби маблағҳои субъектҳои хоҷагидор барои маблағгузори таъмини амнияти киберӣ;

мусоидат дар тайерӣ ва бозомӯзии кадрҳо дар самти таъмини амнияти киберӣ ва такмили ихтисоси онҳо.

Моддаи 33. Дастгирии фаъолияти илмӣ-техникӣ ва инноватсионӣ дар таъмини амнияти киберӣ

Дастгирии фаъолияти илмӣ-техникӣ ва инноватсионӣ дар таъмини амнияти киберӣ аз ҷониби мақомоти идоракунии давлатӣ, мақомоти ҳокимияти давлатӣ дар маҳалҳо ва субъектҳои хоҷагидор тавассути:

Дастгирии молиявӣ ва ҷудо намудани маблағ ба субъектҳои амнияти киберӣ барои маблағгузориҳои корҳои илмӣ-тадқиқотӣ, конструкторӣ ва технологӣ, ки дар ҷараёни татбиқи лоиҳаҳои сармоягузорӣ гузаронида мешаванд;

расонидани кумаки молиявӣ ба ташкилотҳои, ки лоиҳаҳои беҳтар кардани амнияти кибериро амалӣ мекунанд, аз ҷумла ба фаъолияти инноватсионӣ дар хизматрасонӣ бо истифода аз технологияҳои пешрафтаи мавҷуда;

фароҳам овардани шароит барои амалӣ намудани фаъолияти илмӣ, илмӣ-техникӣ ва инноватсионӣ дар таъмини амнияти киберӣ ва таъмини амнияти киберии объектҳои инфрасохтори муҳими иттилоотӣ;

таъмини афзалияти маҳсулоти истеҳсоли ватанӣ ҳангоми гузаронидани хариди давлатӣ, ки бо таъмини амнияти киберӣ алоқаманд аст.

Моддаи 34. Рушд ва дастгирии иқтисодии кадрӣ дар таъмини амнияти киберӣ

Дастгирии рушди иқтисодии кадрӣ мақомоти идоракунии давлатӣ, мақомоти ҳокимияти давлатӣ дар маҳалҳо ва субъектҳои хоҷагидор дар таъмини амнияти киберӣ метавонад тавассути:

расонидани кумаки молиявӣ, иттилоотӣ-машваратӣ ба ташкилотҳои, ки фаъолият оид ба бозомӯзӣ ва тақмили ихтисоси кадрҳоро дар самти таъмини амнияти киберӣ амалӣ менамоянд;

расонидани кумаки таълимӣ-методӣ ва илмӣ-педагогӣ дар самти таъмини амнияти киберӣ.

Кормандоне, ки барои таъмини амнияти киберии субъектҳои инфрасохтори муҳими иттилоотӣ масъуланд, бояд ба таври доимӣ таҳассуси худро тибқи стандартҳо ва талаботҳои байналмилалӣ ва давлатӣ баланд бардоранд.

Моддаи 35. Ҳавасмандгардонии кормандоне, ки барои таъмини амнияти киберии иншооти инфрасохтори муҳими иттилоотӣ масъуланд

Ҳавасмандгардонии кормандоне, ки барои таъмини амнияти киберии объектҳои инфрасохтори муҳими иттилоотӣ масъуланд, бо тартиби муқаррарнамудаи қонунгузорӣ амалӣ карда мешавад.

БОБИ 8. МУҚАРРАРОТИ ХОТИМАВӢ

Моддаи 36. Ҳамкории байналмилалӣ дар самти амнияти киберӣ

Мақомоти ваколатдори давлатӣ дар доираи ваколатҳои худ ҳамкории байналмилалиро дар самти амнияти киберӣ амалӣ менамояд.

Мақомоти ваколатдори давлатӣ тибқи қонунгузорӣ ва шартномаҳои байналмилалии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо дархост ба давлатҳои хориҷӣ ва ташкилотҳои байналмилалӣ оид ба масъалаҳои мубориза бо киберҷиноятҳо маълумот пешниҳод менамояд.

Маълумот дар бораи мубориза бо киберҷиноятҳо метавонад ба давлатҳои хориҷӣ ва созмонҳои байналмилалӣ бидуни дархост пешниҳод карда шавад, агар чунин маълумот ба амалҳои тафтишотӣ ё мурофиаи судӣ ҳалал нарасонад ва барои боздоштани ҳамлаҳои киберӣ, ошкор ва бартараф кардани амалҳои ҷиноятӣ бо истифода аз фазои маҷозӣ содиршуда хизмат кунад.

Моддаи 37. Ҷавобгарӣ барои риоя накардани Қонуни мазкур

Шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ барои риоя накардани Қонуни мазкур тибқи қонунгузорию Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҷавобгарӣ кашида мешаванд.

Моддаи 38. Тартиби мавриди амал қарор додани Қонуни мазкур

Қонуни мазкур пас аз интишори расмӣ мавриди амал қарор дода шавад.